

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 35

OLAVI LATIKKA

JÄRJESTÄYTYMINEN JA YHTEISKUNNAN MUUTOS

JÄRJESTÖTOIMINNAN ALKUVAIHEET JA LAAJEN-
TUMINEN SUOMENKIELISELLÄ ETELÄ-POHJAN-
MAALLA VUOTEEN 1908

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1987

OLAVI LATIKKA

JÄRJESTÄYTYMINEN JA YHTEISKUNNAN MUUTOS

JÄRJESTÖTOIMINNAN ALKUVAIHEET JA LAAJENTUMINEN
SUOMENKIELISELLÄ ETELÄ-POHJANMAALLA VUOTEEN 1908

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S 212) joulukuun 12. päivänä 1987 kello 12.

SUMMARY

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1987

JÄRJESTÄYTYMINEN JA YHTEISKUNNAN MUUTOS

JÄRJESTÖTOIMINNAN ALKUVAIHEET JA LAAJENTUMINEN

SUOMENKIELISELLÄ ETELÄ-POHJANMAALLA VUOTEEN 1908

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 35

OLAVI LATIKKA

JÄRJESTÄYTYMINEN JA YHTEISKUNNAN MUUTOS

JÄRJESTÖTOIMINNAN ALKUVAIHEET JA LAAJENTUMINEN

SUOMENKIELISELLÄ ETELA-POHJANMAALLA VUOTEEN 1908

Summary

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1987

URN:ISBN:978-951-39-8205-8
ISBN 978-951-39-8205-8 (PDF)

ISBN 951-679-804-7
ISSN 0081-6523
Jyväskylän yliopiston
monistuskeskus Jyväskylä 1987

ABSTRACT

Latikka, Olavi, Järjestäytyminen ja yhteiskunnan muutos. Järjestötoiminnan alkuvaiheet ja laajentuminen suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla vuoteen 1908.

Organization and Change in Society. The initial phases of organizational activities in Finnish-speaking southern Ostrobothnia extending to the year 1908.

Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 1987. - 419 s.

Studia Historica Jyväskyläänsia 35

ISBN 951-679-804-7

ISSN 0081-6523

Diss.

In the last decades of the period of autonomy (1809-1917), the great social turning point occurred in Finland as a side effect of industrialization. People have recently been interested in, among other things, the effect of organizations on that change. This study tries to shed light on the development mainly from the point of view of one single province - Finnish-speaking Ostrobothnia - where organizational activities of all kinds started very early. In this area, Fennomania, Finnish nationalism against the ruling Swedish-speaking minority, had a cultural political tendency, and represented a kind of social radicalism.

The parish of Ilmajoki with its surroundings was clearly the centre of economic and ideal organizational activities towards the end of the 1800's. But after the turn of the century, there was a gradual change in the emphasis of the activity. In the parishes of the river Lapua, and especially in Lapua, a very strong passive opposition came into being during the so called years of oppression (1899-1905). In all organizational activities there was also an especially large increase in memberships. In connection with this change, provincial influence began to go over in the direction of Lapua. But after the turn of the century, there was a vigorous growth in activities and memberships all over Finland. At the same time, southern Ostrobothnian organizational activities lost the pioneering position and took on a defensive character. One reason for this change of character was a type of relative poverty in the province. However, in the national integrational sense, southern Ostrobothnia became the so called periphery, which didn't yield much to the will of the central districts of the state.

Finnish nationalism was acknowledged by the leading peasants in the 1870's, and in the 1880's social radicalism arose within it in some places. The most essential goal of the youth association movement (1881-) was self-education and the defending of rural values. From here it was not a long way to a new party, a southern Ostrobothnian branch of the Agrarian Party. Both movements and especially the Agrarian Party's (1906-) world of ideas consisted of elements of the old and new society. They affected the conflict between the centre and periphery. Without the Agrarian Party's social cautiousness the clashes between the old and the new society might have been even more powerful in southern Ostrobothnia.

organization, organizational activities, change in society
southern Ostrobothnian policy
Finnish nationalism

ALKUSANAT

Ensimmäiset kosketukseni eteläpohjalaiseen järjestötoimintaan sain 1940-luvun kesinä Nurmon Alapään nuorisoseuran kesäjuhilla ja yhdessä isoisän kanssa tehdyillä ns. meijerireissuilla milloin Nurmon, milloin Lapuan Ruhan osuusmeijeriin. Ehkä tämä tutustuminen vanhan ajan kiireettömään elämänmenoon oli taustalla, kun ylioppilaana ryhdyin tekemään laudatur-työtä Lapuan seudun järjestötoiminnasta suurlakon jälkeisiltä vuosilta. Tuossa vaiheessa ei kuitenkaan ollut mahdollisuuksia laajempaan tutkimustyöhön, joten monia esille tulleita kysymyksiä jäi avoimeksi.

Osallistuin 1970-luvulla useana kesänä Jyväskylän yliopiston historian laitoksen ja Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liiton järjestämille kursseille. Yliopiston opettajat olivat myös aktiivisesti mukana luennoilla ja keskusteluissa, joita ainakin kerran joka kurssin aikana jatkettiin iltaisin laitoksen tiloissa, kieltämättä hyvin innostavissa puitteissa. Näin alkoivat henkilökontaktit, joiden seurausta tämäkin tutkimus osittain on.

Kun vuosia sitten avoimiksi jääneet kysymykset olivat edelleen mielessä, rohkenin esittää niitä koskevan tutkimussuunnitelman professori Mauno Jokipiille, jolle olin jo Helsingissä ehtinyt suorittaa pari pienempää tenttiä. Hän ryhtyi ohjaamaan mielessäni olleita hajanaisia lankoja yhteen ja on jatkuvasti koko tutkimustyön ajan jaksanut etsiä uusia etenemisteitä silloinkin, kun seinä syystä tai toisesta näytti kohoavan pystyyn. Apulaisprofessori Erkki Lehtinen, lisensiaattityöni toinen tarkastaja, on Lapuan historian tuntijana saanut minut monella tapaa täsmentämään ajatuksiani ja tutkimustuloksiani. Virallinen vastaväittäjäni, dosentti Raimo Salokangas, on viime vaiheessa avannut silmäni näkemään yhteyksiä, jotka muuten olisivat jääneet huomaamatta. Myös häntä kiitän asiantuntevasta ohjauksesta.

Lausun kiitokseni myös lisensiaattiseminaarille tuesta ja monista terävistä huomioista, jotka ovat koituneet hyväkseni. Monet muutkin henkilöt, tutkijatoverit, arkistojen ja Lahden kaupunginkirjaston virkailijat, sekä useat eteläpohjalaissyntyiset historian lehtorit ja kotiseudun harrastajat, ovat tasoittaneet tietäni. Työtoverini Lahden Mukkulassa ovat olleet iloisia työni edistymisestä. Kaikkia en kuitenkaan voi luettelon pituuden vuoksi mainita. Totean kuitenkin, että fil.tri Reino Kallio on

VI

etenkin alkuvaiheissa karsinut mielestäni paljon sellaista, mitä vilkas mielikuviutus teettää tieteellisyyden kustannuksella. Olen kiitollinen hänelle monien vuosien keskusteluista. FM Ilmo Hakala-Rahko on korjannut kieliasua tarkasti, mutta tutkimuksen luonteen ymmärtäen. Englanninkielisen lyhennelmän ja tiivistelmän on laatinut onnistuneesti FM Leena Latostenmaa; niiden tarkastuksen ovat suorittaneet yliopistonlehtori Steven Saletta ja assistentti Sirpa Saletta. FK Kyösti Huhtala Jyväskylän yliopiston tilastotieteen laitokselta on tarkentanut laskelmiani; niitä koskevia hyödyllisiä huomautuksia on tehnyt myös FK Teppo Vihola.

Tutkimustyöni olen suorittanut työni ohella ilman mahdollisuuksia jatkuvien apurahojen saantiin. Siksi kiitänkin lämpimästi Suomen Kulttuurirahaston Etelä-Pohjanmaan rahastoa, jonka taloudellisen tuen turvin olen viime vaiheessa voinut pitää runsaan kuukauden virkavapauden ja maksaa kulujani. Jyväskylän yliopiston julkaisutoimikunnan ja sen edustajien moninainen myötämielisyys ja stipendi ovat tehneet teoksen julkaisemisen mahdolliseksi. Julkaisutoimikuntaa kiitän myös siitä, että se on hyväksynyt teokseni *Studia Historica Jyväskyläläensia* -sarjaan. Painatus-työn on tehnyt joustavasti ja taidolla yliopiston monistuskeskus.

Tuloksellisen työn tekeminen ei onnistu ilman lähimpien ymmärtämystä ja lämpöä. Tästä kaikesta olen syvästi kiitollinen vaimolleni Railille ja jo aikuisiksi ehtineille pojilleni. Perheeni on myös avustanut tarkistustehtävissä. Erityisen iloinen olen siitä, että minua monella tapaa tukeneet äitini ja tätini saavat nähdä tämän työn valmiina.

Lahden Kilpiäisissä syysiltana 1987

Olavi Latikka

SISÄLLYS

1. JOHDANTO

1.1. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestötoiminta tutkimus-tehtävänä	
1.1.1. Aikaisempi tutkimus	11
1.1.2. Tutkimuksen tavoitteet	19
1.1.3. Lähdeaineisto	23
1.1.4. Tehtäväalueen rajaukset	
1.1.4.1. Järjestötoiminnan käsitteistö	27
1.1.4.2. Alueellinen jaottelu	34
1.1.4.3. Aikarajoituksen perusteet	40
1.2. Valtiovallan suhtautuminen järjestötoimintaan autonomian ajalla	44
1.3. Katsaus suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan väkiluvun kehitykseen, elinkeinorakenteeseen, viljellyn maa-alan määrään ja tilojen kokoihin	49

2. JÄRJESTÖTOIMINNAN VARHAISVAIHEET

2.1. Taloudellinen järjestötoiminta	
2.1.1. Kansanomaiset yhtiöt ja vapaamuotoiset osuuskunnat ...	58
2.1.2. Ilmajoen maamiesseura	
2.1.2.1. Perustaminen ja toiminta	63
2.1.2.2. Jäsenistön muuttuminen 1800-luvun kuluessa	66
2.1.3. Vaasan läänin maanviljelysseura	68
2.2. Kulttuuritoiminta	
2.2.1. Lukuseurat ja kansanjuhlat	72
2.2.2. Seuranäytelmät ja musiikkiesitykset	76
2.2.3. Ehdottoman raittiusliikkeen alkuvaiheet	
2.2.3.1. Alkoholikysymys yhteiskunnallisena ongelmana	77
2.2.3.2. Ensimmäiset raittiusyhdistykset	80
2.3. Poliittisen fennomanian leviäminen	82
2.4. Varhaisen järjestötoiminnan luonne	85

3. TALOUDELLINEN JÄRJESTÖTOIMINTA 1880-LUVULTA LÄHTIEN

3.1. Vaasan läänin maanviljelysseura	
3.1.1. Maanviljelysseuran alkuperäisen alueen jakautuminen ...	87
3.1.2. Paikallisseurojen organisointi	
3.1.2.1. Jäsenistö ja piirit 1800-luvulla	90
3.1.2.2. Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys ja sen paikallisyhdistykset välivaiheena 1890-luvulla	94
3.1.2.3. Maanviljelysseuran paikallisten seurojen perustaminen	104
3.2. Osuustoiminnan alkuvaiheet	
3.2.1. Yhteisostotoiminnan laajeneminen ja ensimmäiset osuuskaupat	107
3.2.2. Kartano-, kylä- ja yhtiömeijereistä osuusmeijereihin ..	113
3.2.3. Osuuskassat maaseudun kyläpankkeina	117
3.3. Taloudellisen yhteistoiminnan kehitysvaiheet	122

VIII

4. KASVATUS- JA SIVISTYSJÄRJESTÖT

4.1. Raittiusliike	
4.1.1. Raittiusyhdistysten ja Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirin perustaminen	125
4.1.2. Toiminta ja vaikutuspyrkimykset	131
4.2. Nuorisoseuraliike	
4.2.1. Nuorisoseurojen ja Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran perustaminen	137
4.2.2. Toiminta sekä suhde muuhun järjestötoimintaan ja uskonnollisiin liikkeisiin	143
4.3. Liikuntaharrastuksen alkuvaiheet ja ensimmäiset seurat	153
4.4. Muu kulttuuri- ja harrastustoiminta	157
4.5. Kasvatus- ja kulttuuritoiminnan kehityspiirteet	164

5. POLIITTISET PUOLUEET

5.1. Alkuvaiheet ennen suurlakkoa	
5.1.1. Vanhasuomalaiset ja nuorsuomalaiset	168
5.1.2. Ensimmäiset työväenyhdistykset	172
5.2. Suurlakkotapahtumat	179
5.3. Puolueiden organisoiminen vuodesta 1905 lähtien	
5.3.1. Suomalainen puolue	188
5.3.2. Nuorsuomalainen puolue	193
5.3.3. Maalaisliitto	196
5.3.4. Sosiaalidemokraattinen puolue	201
5.4. Puolueiden suhteet ja yhteiset tilaisuudet	209
5.5. Katsaus valtiollisten vaalien 1907 ja 1908 tuloksiin ja puoluekannatuksen syihin	213

6. JÄRJESTÖTOIMINNAN ALUEELLINEN KEHITYS JA JÄRJESTÖKESKUSTEN MUODOSTUMINEN

6.1. Järjestötoiminnan organisaatiokehityksen suunta	221
6.2. Alueellisen laajenemisen tutkiminen erilaisten mittarien avulla	224
6.3. Taloudellisen järjestötoiminnan keskuksat	
6.3.1. Perustamisvuodet ja niiden poikkeamat	229
6.3.2. Jäsenmäärien kehitys	233
6.3.3. Toiminta piirihohtokunnissa	239
6.3.4. Keskusten ja ydinalueen muotoutuminen	241
6.4. Aatteellisen järjestötoiminnan keskuksat	
6.4.1. Perustamisvuodet ja niiden poikkeamat	243
6.4.2. Jäsenmäärien kehitys	246
6.4.3. Toiminta piirihohtokunnissa	248
6.4.4. Keskusten ja ydinalueen muotoutuminen	251
6.5. Poliittisen järjestötoiminnan keskuksat	
6.5.1. Perustamisvuodet	253
6.5.2. Edustajaehdokkaat ja valitsijayhdistykset vuosina 1907 ja 1908	257
6.5.3. Keskusten ja ydinalueen muotoutuminen	261
6.6. Kehityslinjojen jatkuminen autonomian ajan loppuvuosina	262

7. JÄRJESTÖTOIMINNAN VAIKUTTAJAVÄESTÖ JA SEN TAVOITTEET

7.1. Piirihohtokuntien jäsenten ammatillinen jakautuma	
7.1.1. Taloudelliset järjestöt	270

7.1.2. Aatteelliset järjestöt	272
7.1.3. Poliittiset järjestöt	278
7.2. Järjestötoiminnan merkittävimpien vaikuttajien tausta ja tavoitteet	
7.2.1. Fennomanian esiinmarssi 1880- ja 1890-luvuilla	281
7.2.2. Puoluetöiminnan korostuminen 1900-luvun alku- vuosina	292
7.3. Kehityslinjojen jatkuminen autonomian ajan loppuvuosina	296
8. JÄRJESTÖTOIMINNAN KEHITYS VALTAKUNNALLISENA JA MAA- KUNNALLISENA ILMIONÄ	
8.1. Järjestötoiminnan kehitys suomenkielisellä Etelä-Pohjan- maalla maan muihin osiin verrattuna	300
8.2. Järjestötoiminnan muutokset Etelä-Pohjanmaalla	
8.2.1. Laajenemisivaiheet ja käännekohtat	308
8.2.2. Painopisteen alueellinen siirtyminen	311
8.3. Järjestötoiminnan kehitykseen ja muutoksiin vaikuttaneet taustatekijät eräillä maakunnan keskeisillä alueilla	
8.3.1. Ilmajoen seutu ja Kyrönmaa	315
8.3.2. Lapuanjokilaakso	324
9. JÄRJESTÖTOIMINTA OSANA YHTEISKUNNAN MUUTOSTA	
9.1. Siirtyminen vanhasta yhteiskunnasta uuteen	
9.1.1. Rakenteen ja sisäisen yhtenäisyyden muutos	337
9.1.2. Markkinatalouden ja uusien näkemysten tunkeutuminen suomalaiselle maaseudulle	341
9.1.3. Etelä-Pohjanmaan suhteellinen köyhtyminen	344
9.2. Järjestötoiminta vanhan ja uuden yhteiskunnan murros- vaiheessa	
9.2.1. Protestiluonne 1890-luvulla	349
9.2.2. Keskustan ja periferian välinen ristiriita	355
9.2.3. Maakunnallinen järjestäytyminen Etelä-Pohjanmaalla	359
9.2.4. Järjestötoiminta uutena kunnallisen vaikuttamisen väylänä	362
9.2.5. Vanhan yhteiskunnan jäänteet muutoksen hidastajina ..	369
SUOMENKIELISEN ETELÄ-POHJANMAAN JÄRJESTÖTOIMINNAN KEHITYKSEN KOKONAISKUVA VUOTEEN 1908 MENNESSÄ	372
Henkilöhakemisto	378
Lyhenteet	381
Kartat, kuviot, kaaviot, taulukot ja liitteet (luettelot)	382
Liitteet	384
Lähteet	394
Summary	415

1. JOHDANTO

1.1. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestötoiminta tutkimustehtävänä

1.1.1. Aikaisempi tutkimus

Käsillä olevan tutkimuksen syntyvaiheet ovat olleet pitkät ja moninaiset. Niissä on ollut mukana kesken jääneen työn problematiikkaa, käytännön järjestötyön antamaa kokemusta ja ehkäpä lopulta jonkinlaista omille juurille palaamista. Lähtökohtana oli oma varhainen opinnäyte Lapuan seudun poliittisesta ja taloudellisesta järjestötoiminnasta suurlakon jälkeisinä vuosina. Aikaväli oli tietysti lyhyt, mutta sinänsä hyvin valittu. Nuo vuodethan olivat erityisesti poliittisen järjestötoiminnan suurta heräämisaikaa. Alueellisesti aihe oli myös rajattu kovin suppeaksi, sillä kysymys oli vain osasta Etelä-Pohjanmaata. Maakunnan muitten alueitten vaiheisiin oli tuossa tilanteessa mahdollisuus perehtyä vain sen verran, kuin vaatimattoman tutkimuksen johdantolukua varten oli tarpeen.

Toisaalta pintapuolinenkin tutustuminen antoi vaikutelman, että Etelä-Pohjanmaan järjestötoiminnassa oli olemassa huomattavia alueellisia eroja. Oliko esimerkiksi Ilmajoki taloudellisen järjestötoiminnan keskus ja Lapua poliittisen? Yleisesti tiedetään, että ensimmäinen nuorisoseura perustettiin Kauhavalla. Levisikö liike Kauhavalta eri suuntiin, ja mikä oli Santeri Alkion ja hänen kotipaikkakuntansa Laihian osuus? Syntykö suomenkieliselle Etelä-Pohjanmaalle jo varhain järjestökeskuksia, joista toiminta levisi, ensin lähimmälle vaikutusalueelle ja sitten kauemmaksi? Oliko tällaisena vaikutusalueena esimerkiksi entinen suurpitäjä, emäpitäjä ja sen ympärillä olevat kappelit? Liittyikö maalaisliiton perustaminen jollakin tavalla nuorisoseuraliikkeeseen Santeri Alkion kautta? Oliko eteläpohjalainen järjestötoiminta merkityksellistä koko maata ajatellen? Millaiset henkilöt olivat toimintaa johtamassa?

Tämän tapaisiin kysymyksiin ei tuntunut vastaavan muukaan Etelä-Pohjanmaata koskenut tutkimus, joka parin, kolmen viimeisen vuosikymmenen aikana on kohdistunut erityisesti ns. joukkoliikkeisiin. Pikeminkin niissä sivuttiin alueellista erilaisuutta sen verran, että lukeminen herätti lisää uteliaisuutta. Mm. jo Lassi Huttunen keräsi aikoinaan 1800-luvun rikollisuudesta lukuja, jotka vaihtelivat huomattavasti eri alueilla

maakunnan sisällä.¹ Heikki Ylikangas on myöhemmin todennut näiden lukujen pohjalta, että veriteot yleistyivät ensin rannikon ruotsalaispitäjissä, sitten sisemmän suomenkielisen alueen emäpitäjissä ja lopulta viimeksi asutuissa kappeleissa. Ylikankaan mukaan ilmiön vanhentuminen eli vähittäinen loppuminen eteni samaa uraa.² Tosin Ilmajoen seutu näyttää jääneen tästä kehityksestä sivuun, sillä siellä tapahtui henkirikoksia huomattavan vähän. Anna-Leena Toivonen on vuorostaan laskenut siirtolaisuudesta tarkkoja kunnittaisia lukuja ja piirtänyt karttoja, joissa myös näkyy huomattavia eroja. Kuitenkaan hän ei ole tehnyt pitemmälle meneviä johtopäätöksiä esimerkiksi siirtolaisuuden syistä eri alueilla.³ Reino Kallio on vertaillaessaan oltermannilaitokseen liittyvän kyläkurin ankaruutta sekä toisaalta surmarikollisuuden ja siirtolaisuuden määriä pitäjittäin sivunnut myös tätä teemaa.⁴ Kaikesta huolimatta vaikuttaa kuitenkin siltä, että Etelä-Pohjanmaa on yleisesti koettu kovin yhtenäiseksi alueeksi, jossa kaiken liikehdinnän on kuviteltu tapahtuneen suunnilleen samalla tavalla.

Myöskään vanhempi järjestötoiminnan tutkimus ei anna vastauksia kuin osittain. Yhtenä syynä on, että se on eräin poikkeuksin kohdistunut pääasiassa vain kahdelle tasolle. Toisaalta on olemassa runsaasti yksittäisistä järjestöaloista kirjoitettua valtakunnallista historiaa, toisaalta kuvauksia paikallisista yhdistyksistä ja seuroista. Edellisissä ovat usein näkyvissä vain ns. suuret linjat, jälkimmäisissä taas kerrotaan perustamisesta ja myöhemmistä vaiheista tietyn kaavan mukaan, ehkäpä vain nimi-luetteloin. Niissä ovat mm. yhteydet muuhun järjestötoimintaan ja aikakauden oloihin jääneet vähälle huomiolle. Tämä aihepiiri ei ole ollut myöskään pitäjänhistorian kirjoittajien suosiossa: siitä on tehty tavallisesti jonkinlainen pintapuolinen lisäluku muun arvokkaammaksi koetun sisällön oheen. Kokonaista maakuntaa kattavaa järjestötutkimusta ei ole tehty, ellei oteta huomioon Aimo Halilan Hämeen historiaan kirjoittamaa osuutta.⁵ Teoksen luonteen vuoksi siinä on kuitenkin pitäydytty lähinnä järjestötoi-

---

1 Huttunen 1958, s. 167-173.

2 Ylikangas 1976, s. 310, lisäksi kartat 2 ja 3.

3 Toivonen 1963, taulu 2, kuvat IV ja V.

4 Kallio 1982, s. 253 ja 264.

5 Halila 1974, s. 553-607.

minnan syntyyn ja yleisluonteeseen. Jonkinlainen vertailukohta olisi myös Ruotsissa käynnissä ollut kansanliikeprojekti, mutta syistä, jotka myöhemmin selvitetään, ei senkään ajatuksia voi suoraan soveltaa Etelä-Pohjanmaahan. Henrik Steniuksen suomenruotsalaisia kansanliikkeitä koskeva tutkimus (1981) ja hänen johtamansa projekti, Kansalaisten järjestäytyminen Suomessa 1830-1920, eivät ainakaan tässä vaiheessa sisällä tämän työn kannalta tärkeitä maakunnallisia ulottuvaisuuksia vaikkakin muuten järjestöhistorian kannalta uusia näkökulmia.

Yksittäisistä järjestöaloista tutkituin on ilman muuta nuorisoseuraliike, jota käsittelevät mm. Jaakko Nummisen Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I (1961) ja suurelta osin myös Aulis J. Alasen Santeri Alkio (1976). Edellinen on liikkeen laaja ja monipuolinen esitys, mutta maakunnansisäisiä eroja siitä löytyy lähinnä satunnaisesti. Niin ikään se ei sisällä paljon yhteyksiä muuhun järjestötoimintaan raittiusliikettä ja liikuntaharrastuksia lukuun ottamatta. Alasen teos käsittelee Alkion ideologista kehitystä ja koko laajaa elämäntyötä. Vanhemmasta tutkimuksesta voidaan mainita vielä Paavo Tuomarin teos Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet (1950). Taloudellisen järjestötoiminnan puolelta voisi Etelä-Pohjanmaata koskevana mainita Niilo Liakan Ilmajoen maamiesseuran historiikin (1903) sekä Liakan ja Aug. Teräksisen Vaasan läänin maanviljelysseuran 50-vuotiskertomuksen (1913). Molemmat ovat varsin laajoja ja seikkaperäisiä. Suoraan suomenkieliseen Etelä-Pohjanmaahan kohdistuu myös Raimo Salokankaan maalaisliiton kannatuksen leviämistä käsittelevä pro gradu -työ (1975). Heikki Ylikankaan johdolla kesällä 1978 Ylistarossa työskennelleen työryhmän raportit (Kansanliikkeiden Pohjanmaa 1981) käsittelevät paikoin tämänkin tutkimuksen kannalta keskeisiä asioita.

Muu "vanhempi" kirjallisuus liikkeeseen sitten siinä määrin valtakunnallisissa tai muuten laajemmissa yhteyksissä, että se on antanut lähinnä vain viitteitä eteläpohjalaisen järjestötoiminnan asemasta ja auttanut yleistä hahmottamista. Tällaisia ovat mm. Yrjö Blomstedtin Kyläkassasta osuuspankkiin (1978), Seppo Simosen Pellervolaisen osuustoiminnan historia (1949), Touko Perkon SOK:n historia, Yhdessä enemmän (1979), Hannu Soikkasen Sosialismin tulo Suomeen (1961) ja Onni Rantalan Suomen poliittiset alueet I (1970). Samaan ryhmään voidaan lukea vielä Vihtori Karpion Raittiuden Ystävät (1938) sekä Aimo Halilan Suomen järjestötoiminnan piiriä synnyn pääpiirteet (1958) ja Suomen miesvoimistelu- ja urheiluseurat (1959). Halilan edellisestä teoksesta on ollut muutenkin hyötyä yleistä kehystä luotaessa. Eräitä taustatekijöitä on

voitu tarkastella myös Päiviö Tommilan johtamien sanomalehtitutkimusten (1963, 1977) ja muutamien herännäisyyttä käsittelevien teosten pohjalta. Reino Kallion Etelä-Pohjanmaan maakuntahistorian seuraavaan niteeseen tarkoitettu käsikirjoitus (Uuden sivistyksen nousu 1985) on ollut edellisiäkin merkittävämpänä apuna tärkeitten kulttuurihistoriallisten taustatekijäin selvittämisessä.

Aivan viime aikoina on Etelä-Pohjanmaata koskevassa tutkimuksessa kiinnitetty aikaisempaa enemmän huomiota politiikassa toimineitten henkilöitten tavoitteisiin. Tätä kautta on Raimo Salokangas niin ikään maakuntahistoriaan tarkoitettussa käsikirjoituksessaan (Eteläpohjalaiset ja politiikka 1983) tuonut esille fennomanian tärkeätä taustaroolia ja löytänyt siinä entistä selvempiä yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Mainittu käsikirjoitus on vaikuttanut paikoin myös tämän tutkimuksen painotuksiin, selvimmin seitsemännessä luvussa. Merkille pantavia ovat lisäksi Etelä-Pohjanmaan kesäyliopiston sarjassa vuonna 1985 julkaistut kaksi esitelmää, Raimo Salokankaan Poliitiikan ulottuvuudet Etelä-Pohjanmaalla autonomia-kauden jälkipuoliskolla sekä Heikki Ylikankaan Radikalismi ja konservatismi Etelä-Pohjanmaan historiassa. Irma Sulkusen väitöskirjassa (Raittius kansalaisuskontona 1986) on valtakunnallinen raittiusliike nähty uudella tavalla yhteiskunnallisen kehityksen osana. Vaikka teos vain sivuaa tutkittavana olevaa maakuntaa, sekin on osaltaan vaikuttanut pohdintaan fennomanian erilaisista vaikutuskanavista.

Probleemanasettelua ovat tukeneet voimakkaasti myös eräät ulkomaiset tutkimukset. Järjestötoiminnan asemaa yhteiskunnallisessa muutoksessa käsittelevään lukuun on saatu ideoita sosiologisesta tai sosiologissävyisestä kirjallisuudesta.

Aikaisemmin todettiin, että kokonaisen maakunnan kaikkia järjestöjä koskevaa tutkimusta ei ole tähän mennessä Suomessa tehty. Samalla mainittiin, että ainoa vertailukohta olisi ruotsalainen Folkrörelse-projekti.⁶ Useista syistä sen ajatuksia ei kuitenkaan voi suoraan soveltaa

---

6 V. 1965 aloitettu Folkrörelse-projekti on ollut hyvin laaja yritys, johon osallistui suuri määrä tutkijoita. Lähteenä käytetty Lundkvistin teos (1977) on yleisesitys projektin tuloksista. Lähtökohtana oli kuvata kansanliikkeitä siinä yhteiskunnassa, jonka osana ne syntyivät.

Etelä-Pohjanmaahan. Ensinnäkin projektissa tutkittiin hyvin erilaisia kuntia ja kaupunkeja eri puolilta Ruotsia. Suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa taas on maakunta, jonka 30 kuntaa olivat demografisilta ja taloudellisilta oloiltaan hyvin samanlaisia, kuten myöhemmin osoitetaan. Toisaalta ruotsalaiset valitsivat tutkittavakseen kolme osa-aluetta, herätysliikkeet, raittiusliikkeet ja työväenliikkeen. Kahdessa ensin mainitussa oli vielä useita suuntauksia.⁷ Kaikista niistä ovat arkistolähteet säilyneet hyvin, joten voitiin mm. tarkasti laskea sukupuoli-, ikä- ja siviilisäätyjakaumia. Samoin selvitettiin, milloin ihmiset olivat liittyneet mukaan, milloin olivat eronneet ja kuinka monta vuotta olivat olleet kansanliikkeessä. Niin ikään kiinnitettiin huomiota maantieteelliseen liikkuvuuteen, sosioekologiseen struktuuriin, ammattijakautumaan, tulotasoon ja sosiaaliseen liikkuvuuteen.⁸ Kaikki tämä edellytti tietysti mittavaa ATK-kartoitusta ja ennen muuta aukottomia jäsentietoja. Ehkäpä tämä onkin sanellut, mitä kansanliikkeitä voitiin tutkia. Voitiinko kaikella tällä sitten selvittää uuden Ruotsin syntyä, saattaa jäädä epäselväksi. Niinpä on esitetty arvio, että projektin keskeisin saavutus olikin ehkä vain laajamittainen organisaatioanalyysi.⁹

Kun tässä tutkimuksessa on keskitytty yhden maakunnan mahdollisimman monen järjestöalan käsittelyyn, lähdeaineisto ei voi tietenkään olla yhtä aukotonta. Itse asiassa tarkkoja jäsentietoja Etelä-Pohjanmaalta on saatavissa vain satunnaisesti. Pelkkiä lukumääriä pitemmälle on yleensä vaikea päästä. Folkrorelse-projekti on kuitenkin rohkaissut tekijää siinä jo aikaisemmin syntyneessä olettamuksessa, että puutteellisistakin jäsentiedoista, yhdistysten perustamisaikatauluista ja jäsenten osallistumisesta maakuntatason toimintaan voidaan rakentaa sellaista numeraalista pohjaa,

---

vät. Tuli mm. selvittää, miten ne vaikuttivat mobilisoivana tekijänä kehityksessä, joka johti uudenaikaisen Ruotsin syntyyn (1850-1920). Tähän pyrittiin kolmella tasolla: selvittämällä valtiovallan ja yhteiskunnan suhdetta kansanliikeorganisaatioihin, sekä toisaalta yhteiskunnan ja toisaalta järjestöjen vaikutusta yksilöitten arvomaailmaan. Lundkvist 1977, s. 27-28. Projektia on kommentoinut laajasti Ilmanen (1981, s. 12-16). Lundkvistin teoksen monikollisesta nimestä huolimatta näyttää yksiköllinen muoto, Folkrorelse-projekti, olevan yleistymässä, joten sitä käytetään tässäkin tutkimuksessa.

7 Lundkvist 1977, s. 5 ja 17-54.

8 Lundkvist 1977, s. 88-125.

9 Ilmanen 1981, s. 14-15.

jonka varassa voidaan tehdä täsmällisempiä johtopäätöksiä kuin vain käsivaraisesti arvioiden.¹⁰

Vaikka Folkrörelse-projekti onkin siis perusteellista organisaatio-analyysia¹¹, siinä tehtiin silti pitkälle meneviä, joskus huikeitakin päätelmiä kansanliikkeitten vaikutuksesta uuden Ruotsin syntyyn. Lundkvistin suorittaman yhteenvedon mukaan muutos alkoi jo silloin, kun liberaalismi ulottui Ruotsiin 1840-luvulla. Sen edustajat vaativat tällöin kansalaisvapauksia, mm. uskonnonvapautta.¹² Herätysliikkeet kohdistivat protestinsa valtionkirkkoon, alkoholikysymyksen kärjistyminen loi raittiusliikkeen ja työläisten vaikeat olot ammatillisen ja sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen.¹³ Nämä mursivat vähitellen vanhan yhteiskunnan rakenteita. Herätys- ja raittiusliikkeet olivat yhdessäolo-organisaatioita, mutta ne loivat myös yhteistoiminnan ja vaikuttamisen muotoja, joita työväenliikekin alkoi pian toteuttaa.¹⁴ Ennen muuta totuttiin vastapuolen kanssa käytävään dialogiin. Herätys- ja raittiusliikkeet totuttivat työläisjäsenensä väkivallattomien keinojen käyttöön ja pohjustivat näin ruotsalaisen yhteis-

---

10 Selvyyden vuoksi on syytä todeta, että Folkrörelse-projektissa ei pyritty kartoittamaan tilannetta yhdistysten perustamisvuosia tai jäsenten maakuntatason toimintaan osallistumista keskeisesti vertailemalla. Myöskään jäsenmääriä ei käytetty siinä tarkoituksessa kuin käsillä olevassa tutkimuksessa.

Myöskään suomalaiseseen raittiushistorian tutkimukseen kansanliikeprojektilla ei ilmeisesti ole ollut tarjota selvää mallia. Tämä näkyy mm. siitä, että Irma Sulkunen mainitsee projektin ainoastaan väitöskirjansa esipuheessa esimerkkinä eri maissa virinneestä ns. ruohonjuuritason ja erilaisten alakulttuurien tutkimuksesta. Sulkunen 1986, s. 13.

11 Tarkoilla jäsentiedoilla operoiminen johtaa usein kovin yksinkertaisiltakin tuntuviin päätelmiin. Mm. todettiin, että vapaakirkkoseurakunnissa oli jäsenenä enemmän aviopareja kuin raittiusseuroissa. Lisäksi monet menivät naimisiin saman seurakunnan jäsenen kanssa. Toisaalta tästä vedettiin johtopäätös, että seurakuntaan kuuluminen sopeutti yhteiskuntaan, samoin kuin esimerkiksi toisten seurakuntalaisten apu omakotitalon rakentamisessa. Lundkvist 1977, s. 156.

12 Lundkvist 1977, s. 137.

13 Lundkvist 1977, s. 216.

14 Tällaisia muotoja olivat mm. toimihenkilötehtäviin tottuminen sekä hallitusten päätösten ja enemmistöpäätösten totteleminen. Lundkvist toteaa myös, että kaikkien kolmen liikkeen juhlat olivat hyvin samantapaisia lauluineen, mielenosoituksineen jne. Lundkvist 1977, s. 200-203.

kunnan demokraattista kehitystä. Lundkvistin mukaan voitiin tästä syystä estää mm. vuosina 1909 ja 1917-1918 uhkaamassa olleet vallankumoukset.¹⁵ Kansanliikkeet toisaalta mursivat vanhaa yhteiskuntaa, mutta myös sopeuttivat jäseniään uusiin rakenteisiin.¹⁶

Myös tältä osin herää helposti suomenkieliseen Etelä-Pohjanmaahan liittyviä kysymyksiä. Oliko herännäisyydellä tai raittiusliikkeellä täällä samanlaista yhteisymmärrystä ja dialogia lisäävä merkitys? Mitä liikettä ne täällä kehittivät, kun työväenliikkeellä oli suhteellisen vähäinen asema? Mitä vaikutti nuorisoseuraliike, joka valta-alueillaan kokosi talollis- ja välillä joskus palkollisnuorisoakin riveihinsä? Vastaavia tarkkoja numero-tietoja ei ole olemassa, joten samanlaisia päätelmiä on ehkä vaikea tehdä. Voidaan tietenkin olettaa, että maakunnan varsin yhtenäinen poliittinen ilmapiiri olisi myös tätä perua. Näihin kysymyksiin palataan mm. 4. ja 5. luvussa. Tutkimuksen viimeisessä pääluvussa käsitellään järjestötoiminnan vaikutusta uuden yhteiskunnan syntyyn niissä puitteissa, johon käytettävissä oleva lähdemateriaali on antanut mahdollisuuksia.

Hannu Soikkanen (1981) on pohtinut mielenkiintoisella tavalla sitä, milloin Suomessa tuo mainittu vanhasta yhteiskunnasta uuteen siirtyminen tapahtui. Osittain Paavo Seppäseen (1980) nojautuen hän on päätellyt, että perinteisten katsomusten murroksen on täytynyt tapahtua jo 1890-luvun loppuvuosien voimakkaan teollistumiskauden aikana. Tällöin alkoi rahatalous suuressa määrin yleistyä myös maaseudulla, proletarisoitumiskehitys pysähtyi ja yhteiskunnalliset liikkeet, erityisesti työväenliike, jyrkentyivät. Tämän tutkimuksen 9. luvun viitekehykseen on vaikuttanut myös Risto Alapuron (1973, 1977) pohdinta kulttuurisen ristiriidan kehittymisestä keskustan ja periferian välillä Suomen oloissa. Hän näkee mm. maalaisliiton toiminnassa periferian protestin aineksia ruotsalaisten ja "herrojen turmeltunutta elämää kohtaan". Tähän liittyy myös jo aikaisemminkin esillä ollut, mutta taas Alapuron korostama näkemys Etelä-Pohjan-

---

15 Lundkvist 1977, s. 223-224.

16 Lundkvist 1977, s. 215-216 ja 219. Lundkvist käyttää alunperin Tönniesiltä peräisin olleita käsitteitä Gemeinschaft ja Gesellschaft. Tässä yhteydessä ei ole syytä esitellä projektin teorianmuodostuksen kansainvälisiä juuria.

maan suhteellisesta köyhtymisestä 1800-luvun lopulla. Kirsti Suolinna (1975) on huomauttanut, että herätysliikkeet ovat osallistuneet omalla tavallaan tähän keskustan ja periferian väliseen vuoropuheluun. Etelä-Pohjanmaan osalta on Heikki Ylikangas (1979) nähnyt, että herännäisyys on ollut osaksi vakiintuneen talonpoikaisväestön säätyläiskritiikkiä.

Nämä teokset ja eräät keskustelut¹⁷ antoivat varmuuden siitä, että eteläpohjalaisen järjestötoiminnan viriämistä tulisi kauttaaltaan tarkastella erityisesti osana suomalaisen maaseudun heräämisprosessia ja siirtymistä vanhasta yhteiskunnasta uuteen. Tältä pohjalta on viimeisessä pääluvussa kiinnitetty huomiota niin järjestötoiminnan protestiluonteeseen, keskustan ja periferian kulttuuritaisteluun¹⁸ kuin järjestötoimintaan uutena vaikuttamisen väylänä. Tämä siirtyminen yksilöpainotteisesta vaikuttamisesta vaikuttamiseen organisaatioiden kautta on myös merkittävä osa mainittua heräämistä.

Edellä mainittu jako keskustaan ja periferiaan esiintyy jo Johan Galtungin (1964) tuotannossa. Veikko Anttila (1974) on esitellyt sosiaalista ja alueellista erilaisuutta sekä tiedon kulkua Galtungin norjalaisen aineiston perusteella laatimaa mallia soveltaen. Tieto leviää keskustasta periferiaan, sillä siellä eletään suuremman vaikutemäärän keskellä. Keskustan ihmiset osallistuvat yhteisölliseen toimintaan enemmän, heidän tiedontasonsa on korkeampi ja he ottavat kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin. Galtungin mukaan keskusta uudistaa ja omaksuu, periferia säilyttää ja puolustaa. Anttilan mukaan tämä voidaan kääntää myös alueelliselle tasolle. Tämä merkitsee sitä, että alueellisessa keskustassa ollaan alttiita muutoksille, mutta periferiassa elävät ovat vastahangassa. Anttila näkee Galtungin ajatukset eräänlaisena kehitysaluteorianana: innovaatioiden kulku hidastuu edettäessä keskustasta periferiaan.¹⁹

Anttila viittaa myös Torsten Hägerstrandin (1953) näkemyksiin siitä, miten tieto leviää henkilökohtaisen esimerkin avulla. Hän toteaa kuitenkin, ettei erityistä innovaatioiden omaksumiskäyrää voi käyttää kuin

---

17 Apulaisprofessori Erkki Lehtinen ja dosentti Toivo Nygård.

18 Käsite määritellään tarkemmin luvussa 9.1.1.

19 Anttila 1974, s. 18.

poikkeustapauksissa, sellaisessa syvätutkimuksessa, jossa voidaan laatia tarkkoja tilastoja uudistushalukkuudesta.²⁰ Folkrörelse-projektin jossakin teoksessa lienee näin menetelty, koska Lundkvist viittaa mahdollisuu-
teen kartoittaa ensin kolporttöörien ja agitaattorien matkoja eri seuduilla ja laskea sitten, milloin paikallisia yhdistyksiä on sen jälkeen perustettu.²¹

Mitä tekemistä sitten Etelä-Pohjanmaata koskevalla järjestötutkimuk-
sella ja Galtungin kehittämällä menetelmällä on keskenään, varsinkin kun Galtung tutki ulkopoliittisten mielipiteitten leviämistä sosiaaliselta ryhmältä toiselle vuosina 1959-1963?²² Vastaus löytyy osittain mainitusta Anttilan toteamuksesta: kysymys voi olla myös muitten uusien ajatusten leviämisestä, esimerkiksi jonkun yhdistystyyppin perustamisesta jostakin alueellisesta keskuksista käsin. Toinen asia on, voidaanko käytettävissä olevilla jäsenluvuilla tai yhdistysten perustamisvuosilla osoittaa tällaista tapahtuneen jossain tietyssä suunnassa.

Hägerstrandilla on myös kiinnostava innovaatiokeskuksen käsite. Näistä käsin uudet ajatukset levisivät suhteessa aikaan tiettyinä innovaatioaaltoina. Hägerstrand tosin käsitteli lähinnä maatalouteen, asun-
toihin, vesihuoltoon ja vastaaviin liittyneitä uudistuksia,²³ mutta ainakin ajattelun uudistamismielessä voitaisiin kuvitella myös yhdistysten perustamisen tapahtuvan joskus selvästi havaittavina aaltoina. Tämän aihepiirin pohdiskelua jatketaan alueellista laajenemista käsittelevässä luvussa.

1.1.2. Tutkimuksen tavoitteet

Viime aikoina on siis kiinnitetty huomiota mm. siihen suureen yhteis-
kunnalliseen murrokseen, joka tapahtui viime vuosisadan lopulla teollis-
tumisen seurausilmiönä. Tällöin Suomessakin siirryttiin vanhasta yhteis-
kunnasta uuteen, eli Ferdinand Tönniesin sanoin Gemeinschaftista
Gesellschaftiin.²⁴ On myös oltu kiinnostuneita erilaisten kansanliikkeitten

20 Anttila 1974, s. 20.

21 Lundkvist 1977, s. 62.

22 Galtung 1964, s. 230.

23 Hägerstrand 1953, s. 294-295.

24 Käsitteistä tarkemmin luvussa 9.1.1.

ja järjestöjen vaikutuksesta tuohon muutokseen. Tämä tutkimus, Järjestäytyminen ja yhteiskunnan muutos, pyrkii valottamaan kehitystä pääasiassa yhden maakunnan suunnasta.

Lähes kaikella 1800-luvun viimeisten vuosikymmenten järjestäytymisellä on lisäksi ollut yhteys fennomaniaan, joka alkoi kieli- ja kulttuuri-poliittisena suuntauksena säätyläisten parissa ja tavoitti johtavat talonpojat viimeistään 1870-luvulla. 1880-luvun oloissa sen puitteissa syntyi myös paikoin yhteiskunnallista radikalismia. Suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa sopii tutkittavaksi mm. siitä syystä, että mainitut eri ulottuvuudet tulivat siellä näkyviin. Lisäksi sen johtomiehillä oli, kuten Raimo Salokangas on todennut, pääkaupungin ulkopuolella poikkeuksellisen keskeinen rooli juuri fennomanian nousukaudella. Tätä "sopivuutta" lisää tietysti vielä se, että järjestötoiminta alkoi maakunnassa hyvin varhain ja monipuolisena.

Keskittyminen yhden maakunnan järjestötoiminnan tutkimiseen tuo mukanaan eräitä etuja. Voidaan mm. paremmin verrata eri aloja toisiinsa ja luoda kokonaiskuvaa niiden merkityksestä aikakauden osana menettämättä kuitenkaan mahdollisuuksia yksityiskohtaisempaan erittelyyn.

Ensisijaisina kohteina ovat taloudelliset järjestöt, osuustoiminnalliset yritykset, raittiusliike, nuorisoseuraliike sekä poliittiset puolueyhdistykset. Kaikilla niillä oli viimeistään tutkittavan ajan lopussa kehittynyt organisaatio ja monipuolista toimintaa. Niillä oli myös vaikutusta ja yhteyksiä toisiinsa. Kun ne vielä olivat levinneet yli maakunnan, on mahdollista tutkia alueellista, maakunnansisäistä kehitystä sekä väestön osallistumista toimintaan.

Näitten keskeisimpien ja pisimmälle kehittyneiden järjestöalojen lisäksi kiinnitetään huomiota myös voimistelu- ja urheiluseuroihin, kulttuurielämän organisaatioihin sekä ammatillisen liikkeen vaatimattomiin alkuvaiheisiin. Niitten perusteellisempaan analyysiin ei kuitenkaan päästä. Mm. itsenäisiä urheiluseuroja oli vuoteen 1908 perustettu vain muutamia, joten liikuntaharrastukset tapahtuivat pääasiassa nuorisoseurojen suojissa. Kulttuuritoiminnasta kotiseututyö oli tässä vaiheessa vielä vain ylioppilaitten harrasteena. Muu kulttuuritoiminta oli kyllä siinä mielessä järjestäytyntä, että maakunnassa oli toimivia kuoroja ja orkestereita, mutta niistäkin monet olivat ajoittain nuorisoseurojen osastoina. Vapaapalokuntia oli vain Laihialla, Alavudella ja Ähtärissä. Ammattiyhdistystoiminta ei varsinaisesti ulottunut suomenkieliselle Etelä-Pohjanmaalle. Vuosien 1906-

1908 tienoilla oli tosin muutamien työväenyhdistysten yhteydessä palvelijain, suutarien, torpparien ja mäkitupalaisten osastoja, mutta niillä ei ilmeisestikään ollut kosketusta ammatilliseen liikkeeseen. Tosin vuonna 1901 oli Työmies-lehdessä ehdotettu erityisen torppariliiton perustamista ja myöhemmin sille suunniteltiin valtakunnallista toimintaa. Huhtikuun 1906 suuressa torpparikokouksessa liiton perustamista ei enää pidetty tarpeellisena, vaan kehoitettiin liittymään suoraan puolueeseen työväenyhdistysten kautta joko yksittäishenkilöinä tai torppariosastoina.²⁵ Vaasan työväenyhdistykseen kuuluneilla ammattiosastoilla sen sijaan oli selvä ammatillinen luonne. Opettajilla oli aluksi säännöllistä yhteydenpitoa tarkastuspiireittäin ja 1900-luvun alkuvuosina heidän ammatillinen toimintansa alkoi kiinteytyä. Kaupunkien hyväntekeväisyisyhdistyksiin verrattavia ei maakunnassa juuri ollut lukuunottamatta naisyhdistyksiä, joiden toiminta taas oli verrattain lähellä paikallisia maamiesseuroja. Niiden ehkä näkyvimpänä tavoitteena oli tukea varattomien tyttöjen pääsyä opintielle. Eräät ylläpitivät myös emäntäkouluja. Myöhemmin ne saattoivat miltei samaistua yhteisten toimihenkilöitten kautta suomalaisen puolueen naisosastoihin. Uskonnollisten liikkeitten pääpaino oli hartauskokouksissa eli ns. seuroissa. Niiden varsinainen järjestäytyminen tapahtui vasta myöhemmin.

Edellisessä luvussa todettiin, miten oman aikaisemman tutkimustyön ja muitten julkaisemien teosten avulla hahmottui joukko kysymyksiä, jotka kohdistuivat järjestötoiminnan alueellisiin eroihin, tiettyjen henkilöiden merkitykseen ja heidän tavoitteisiinsa sekä muihin maakunnallisiin tai valtakunnallisiin yhteyksiin. Ruotsalaisen Folkrörelse-projektin sekä eräiden kotimaisten sosiologissävyisten tutkimusten pohjalta taas näytti mahdolliselta, että eteläpohjalaisella järjestötoiminnalla on silläkin saattanut olla yhteisymmärrystä ja dialogia lisäävä merkitys tai muuten vanhasta yhteiskunnasta uuteen siirtymistä edistävä vaikutus.

---

25 Santonen 1971, s. 75-76. Oulun ympäristöön oli syntynyt virkeitä torppariyhdistyksiä, jotka suunnittelivat valtakunnallista liittoa. Santonen 1971, s. 78.

Tämän tyyppisen kysymyksenasettelun pohjalta ovat syntyneet seuraavat teemat:

1. Voidaanko suomenkieliseltä Etelä-Pohjanmaalta osoittaa sellaisia järjestökeskuksia tai -alueita, joilla on toiminnan kehityksen ja laajentumisen kannalta ollut erityisen huomattava merkitys koko maakuntaa tai ehkä koko valtakuntaakin ajatellen? Sattuiko tutkittavana aikana sellaisia käännekohtia tai siirtymiä, jotka muuttivat keskusten merkitystä toisiinsa nähden?
2. Millainen oli toimintaa johtavien henkilöiden alueellinen ja sosiaalinen tausta? Tapahtuiko johtavien henkilöiden koostumuksessa merkittäviä muutoksia? Mitä tavoitteita heidän toiminnallaan oli?
3. Millaisia vaikutuksia järjestötoiminnalla oli siinä vaiheessa, jolloin siirryttiin vanhasta yhteiskunnasta uuteen? Missä määrin se vauhditti uusien näkemysten tuloa maaseudulle tai toimi uutena vaikuttamisen väylänä?

Päätavoitteiden selvittäminen edellyttää, että ensin esitellään tutkimuksen alkuluvuissa (3-5) järjestötoiminnan syntyä ja varhaiskehitystä, paikallistason ja piiriportaan organisoitumista sekä eri järjestöalojen vaikutuksia toisiinsa. Erityistä huomiota on kiinnitettävä niihin aloihin, joista ei ole olemassa riittävästi perustutkimusta. Tällaisia ovat erityisesti Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys ja sen paikalliset yhdistykset, osittain myös raittiusliike ja eräät puolueyhdistykset.

Tähän sisältöön pohjautuen ja muilla lähteillä täydentäen tarkastellaan aihepiiriä sitten useasta eri näkökulmasta. Luvussa 6 siirrytään maakunnansisäisten alueellisten erojen ja 7. luvussa johtavien henkilöitten taustan ja tavoitteitten selvittelyyn. Vihdoin 8. luvussa käsitellään sellaisia muita piirteitä, joilla on voinut olla vaikutusta kehitykseen maakunnan eri osissa. Samalla etsitään vertailukohteita muualta maasta ja korostetaan niitä muutoksia, joita on tapahtunut maakunnan sisällä. Viimeisessä (9.) pääluvussa keskitytään lopulta järjestötoiminnan merkitykseen vuosisadan vaihteen yhteiskunnallisen kehityksen osana.

1.1.3. Lähdeaineisto

Kun tutkimuksessa on pyritty suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestötoiminnan kokonaiskartoitukseen, on ymmärrettävää, että varsinaista arkistomateriaalia ei kaikilta kohdilta ole käytettävissä. Pöytäkirjojen laatiminen sekä raporttien ja vuosikertomusten lähettäminen eteenpäin riippui varsinkin alkuaikoina paljon toimihenkilöiden koulutuksesta ja tunnollisuudesta. Pahimpia olivat lamakaudet, joita sattui melkein jokaisen järjestön kohdalle. Materiaalia myös säilytettiin usein huolimattomasti ja hävitettiin tarpeettomaksi luultuna tai jopa tahallisestikin. Valitettavaa on tutkittavan kauden lopulla alkaneen puolue toiminnan arkistolähteiden vähyys.

Eräiltä osin arkistolähteet ovat kuitenkin riittäviä. Vaasan läänin maanviljelysseuran arkisto on sijoitettu Vaasan maakunta-arkistoon lähes täydellisenä. Seuran jäsenmatrikelin merkinnät ovat kyllä 1870-luvulta lähtien puutteellisia, mutta tämä on voitu korvata vuosikertomusten jäsenluetteloilla. Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen arkistoa ei ole löytynyt. Se on ilmeisesti joutunut hajalleen useiden henkilöiden huostaan ja vähitellen hävinnyt.²⁶ Yhtenä syynä tähän voi olla myös se, että isäntäyhdistys toimi lähinnä koordinoivana elimenä eri paikkakuntien omille isäntäyhdistyksille ja sen oma toiminta oli suhteellisen vähäistä. Paikallisista isäntäyhdistyksistä pöytäkirjat ovat säilyneet vain Ilmajoella ja Isossakyrössä.²⁷ Näin toimintaa on jouduttu selvittämään pääasiassa sanomalehtien ja kuntakokouspöytäkirjojen avulla. Vaasan läänin maanviljelysseura tuki joinakin vuosina isäntäyhdistyksen esitelmätoimintaa, joten tätäkin kautta on saatu hiukan tietoa. Sen sijaan Vaasan läänin maanvil-

---

26 Esimerkiksi yksi pöytäkirja löytyi maanviljelysneuvos Edvard Björkenheimille vuonna 1892 saapuneitten kirjeiden joukosta (OkA) ja vuoden 1894 vuosikokouspöytäkirja Mikko Iipposen jäämistöstä paikallisen kansakoulun piirijakoa koskevien paperien joukosta (ELH kok). Maanviljelijäin talouspoliittisesta toiminnasta vuonna 1928 kirjoittaneella Niilo Harjalla lienee ollut parin muun vuosikokouksen pöytäkirjat (Vähäkyrö, Ilmajoki) hallussaan, koska hän tiesi kirjoittaneiden päätöksistä. Harja 1928, s. 134.

27 Isäntäyhdistysten papereita yritettiin vielä syksyllä 1986 etsiä Etelä-Pohjanmaan maatalouskeskuksen jäsenlehden avulla, mutta lähes turhaan. Vetoisuus sisältyi arikkeliin Latikka 1986 II (No 3/1986, 30.9.1986).

jelysseuran paikallisten maamiesseurojen vuosikertomuksia alettiin julkaista lääninseuran vuosikertomusten yhteydessä heti, kun niitä vuodesta 1899 lähtien oli alettu eri paikkakunnille perustaa.

Myös Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirin arkisto on Vaasan maakunta-arkistossa. Paikallisten raittiusyhdistysten vuosikertomukset ovat eräiltä toiminnan lamakausilta puutteellisia, tai niitä ei ole lainkaan. Näin on jäsenmäärien laskemiseksi täytynyt paljolti tukeutua Raittiuden Ystävien vuosikertomusten tietoihin. Piirin pöytäkirjat ovat kuitenkin säilyneet, ja niistä ovat piiritoimikuntien jäsenten nimet löydettävissä, samoin toiminnan ja vaiheitten merkityksellisimmät kohdat. Tukea on saatu myös Raittiuden Ystävien paikallisseuraluetteloista (VA, RYA). Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran arkistosta on saatu tietoja mm. johtokuntien jäsenistä. Varsinainen numeroaines on poimittu vuosikirjoista. Muuta kulttuuri- ja harrastustoimintaa koskeva luku on kirjoitettu kirjallisuuden ja sanomalehtien avulla, muuta materiaalia on löytynyt vain satunnaisesti. Sama koskee alueen osuustoiminnallisia yrityksiä. Niiden numeroaines on saatu Pellervon vuosikirjoista.

Poliittisten puolueyhdistysten arkistolähteitä on ollut käytettävissä vähän. Vielä 1910-luvulle oli tavanomaista, että paikalliset yhdistykset heräsivät ja nukahtelivat miltei eduskuntavaalien tahdissa. Sattui myös usein, etteivät piirien johtokunnatkaan lähettäneet tietojaan puoluetoimistoihin. Sosiaalidemokraattisen puolueen organisaatio oli kehitetty täydellisimmäksi ja niinpä työväenyhdistyksistä ja niiden jäsenmääristä pyrittiin pitämään mahdollisimman tarkkoja tilastoja (Sirola, Turkia). Kovin paljon muuta tässä tutkimuksessa käyttökelpoista aineistoa ei Työväen Arkistosta tai Kansan Arkistosta löydy. Lähinnä on kysymys parin kolmen yhdistyksen pöytäkirjoista. Porvarillisten puolueitten aineisto on ehkä vieläkin puutteellisempaa. Suomalaisen ja nuorsuomalaisen puolueen arkistot (VA) ovat antaneet jonkinlaista tukea, samoin Keskustan ja maaseudun arkisto maalaisliiton kohdalla.

Mainitusta syystä onkin alueellista kehitystä koskevassa luvussa jouduttu muuttamaan puolueitten osalta näkökulmaa. Kun taloudellisen ja aatteellisen järjestötoiminnan laajenemista on tutkittu perustamisvuosien, jäsenmäärien ja piiri-johtokunnissa olovuosien avulla, poliittisessa toiminnassa on jouduttu kiinnittämään huomiota perustamisvuosien lisäksi valitsijayhdistysten ja kansanedustajaehdokkaiden määriin.

Tässä tutkimuksessa ovat arkistolähteitten ohella painottuneet eri järjestöjen vuosikirjoista saadut tilastot sekä sanomalehtien uutiset ja

artikkelit. Tilastojen osuus korostuu 6. luvussa, jossa pyritään selvittämään järjestötoiminnan alueellista, maakunnansisäistä kehitystä ja erityisten järjestökeskusten muodostumista. Tätä varten on laskettu ns. perustamisvuosien poikkeamien ja jäsenmäärien mediaanit sekä kuntien asukkaiden toimintavuodet piirijohtokunnissa. Normaalista tilastotieteellisestä käytännöstä poiketen poikkeamat on laskettu vain yhteen suuntaan. Lähtökohtana on ajatus, ettei mikään mainituista kolmesta yksinään riitä järjestökeskusten toteamiseen, vaan asiaa täytyy samalla kertaa tarkastella useasta näkökulmasta.²⁸ Kuten edellä todettiin, on puoluetointaa koskevassa luvussa jouduttu tekemään poikkeuksia.

Virallisen tilaston maatalous- ja väkilukutilastoja samoin kuin Tilattoman väestön alakomitean tehtäväksi antamaa tilastointia (Gebhard, Venola) käytetään hyväksi vain johdantoluvun rakenteellisia tekijöitä kuvaavassa katsausosassa. Tällainen katsaus on nähty tarpeelliseksi myös poliittisten puolueitten organisoimista koskevassa luvussa, jossa vaalitulosten avulla on tutkittu eteläpohjalaista poliittista ilmapiiriä vuosina 1907 ja 1908. Vaalit eivät sinänsä kuulu järjestötoimintaan, mutta kylläkin vaalien ajan valitsijayhdistykset, sillä ne täydensivät muuten tilapäisen tuntuista poliittista organisaatiota. Lisäksi luvun tarkoituksena on kertoa vaalimenestykseen johtaneita rakenteellisia ja muita tekijöitä, jotta varsinaisen organisaatiotyön merkitys tulisi paremmin näkyviin. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan jyrkkäräjät, lähes yhden puolueen poliittiset alueet ovat myös sinänsä mielenkiintoisia.

Sanomalehdistä on käytetty Vaasassa ilmestyneitä lehtiä sekä jyväskenläläistä Sorretun Voimaa, joka levisi mm. Järviseudulle. Sanomalehtien käytön laajuuteen on vaikuttanut muun arkistomateriaalin saatavuus ja tästä johtunut täydennystarve. Erityisesti niiden avulla on jouduttu tutkimaan Vaasan läänin yleistä isäntäyhdistystä paikallisine yhdistyksineen. Kun se oli tarkoitettu koko maakuntaa kattavaksi keskusyhdistykseksi ja eräänlaiseksi Vaasan läänin maanviljelysseuran vastineeksi, kirjoitettiin sen asioista varsin paljon. Sanomalehdistöön on tukeuduttu myös poliittisia puolueyhdistyksiä selvitellessä. Niiden käyttöä on kuitenkin jäsenistön koostumusta koskevassa luvussa rajoittanut käytäntö,

---

²⁸ Menettelyn tarkempi esittely on luvussa 6.2.

ettei puolueitten piirihohtokuntiin valituista henkilöistä yleensä ilmoitettu ammattia eikä aina etunimeäkään täydellisenä.

Lähdevitteissä on sanomalehtiartikkelin nimi mainittu vain silloin, kun on ollut kysymys pääkirjoituksesta tai muusta laajemmasta artikkelista. Kun valtaosassa on viitattu järjestöpalstojen tms. pikku-uutisiin, joiden ensimmäisinä sanoina on yhdistyksen, paikkakunnan tai asian nimi ilmaistu eräänlaisina otsikkoina, ei niitä ole yleensä mainittu erikseen.

Uutisten ja artikkelien käyttö on usein ollut ongelmallista. Toiminnasta on saatettu antaa kovin positiivinen kuva, kuvitellusta tai todellisesta vastapuolesta taas negatiivinen. Joskus on kerrottu enemmän tulevaisuuden toiveista kuin todellisesta tilanteesta. Kirjoittajan käsitys yleisestä tilanteesta on myös saattanut olla puutteellinen. Näissä tapauksissa on tukea täytynyt etsiä muista lähteistä. Sinänsä on tietysti aina muistettava, että sanomalehdet ovat aikalaislähteitä, jotka ovat arvokkaita, mikäli niiden sidonnaisuus oman aikansa yhteiskuntaan tunnetaan.²⁹

Lopuksi on syytä vielä mainita lähteiden käytöstä eräissä tapauksissa. Luvuissa 3-5 keskitytään tavoitteiden mukaisesti eri osa-alueiden alkuvaiheisiin, organisaatiokehitykseen ja keskinäisiin suhteisiin. Jokaisen osa-alueen toiminnan pääpiirteistä on lisäksi mainittu kokonaiskuvan vuoksi muutamilla sivuilla. Tätä on yleensä dokumentoitu kirjallisuuden avulla, mm. Ilmajoen maamiesseuran ja Vaasan läänin maanviljelysseuran osalta melkein vain yhden lähteen (Liakka tai Liakka-Teräksinen) perusteella. Sama koskee nuorisoseuraliikettä, jonka toimintaa kuvataan paljolti Nummisen nuorisoseurahistorian avulla. Organisoitumiskehitystä, käännekohtia, alueellisia eroja ja sosiaalista koostumusta on tietenkin varsinaisina tutkimuksen kohteina selvitetty näissäkin luvuissa mahdollisuuksien mukaan alkuperäislähteiden avulla.

---

29 Raimo Salokangas on selvittänyt laajasti lehdistöhistorian tutkimuskenttää ja eri aikoina vallinneita metodisia käsityksiä väitöskirjassaan (1982, s. 11-18).

1.1.4. Tehtäväalueen rajaukset

1.1.4.1. Järjestötoiminnan käsitteistö

Järjestötoiminta pohjautuu toisaalta aatteellisiin kansanliikkeisiin, toisaalta vanhaan kansanomaiseen yhteistoimintaan. Laajetessaan ja kehittyessään on järjestötoiminta muuttunut yhä monitahoisemmaksi. Tästä johtuu, että sitä on vaikea kartoittaa yhtenäisiin aloihin, enempää muotojen kuin tarkoituksenkaan perusteella. Tämä ongelma tulee näkyviin myös historiallisen tutkimuksen dispositiota laadittaessa. Ehkä parhaan lähtökohdan antaakin Koski Huuhka, joka toteaa, että määrittelymielessä voidaan osoittaa vain järjestötoiminnan eräitä tyypillisiä ilmenemismuotoja. Tällaisia ovat lähinnä poliittinen järjestäytyminen, erilaiset etujärjestöt, mm. ammattiyhdistykset, elinkeinoelämään liittyvät neuvontajärjestöt, sosiaalitoiminta sekä kasvatus- ja sivistysjärjestöt.³⁰ Tämän tutkimuksen jako taloudelliseen järjestötoimintaan, kasvatus- ja sivistysjärjestöihin sekä poliittiseen puolustoimintaan on edellä olevan luettelon suuntainen, kuitenkin niin, että järjestys on kronologinen toimintamuotojen alkamisajankohdan mukaisesti.

Toisena ongelmana on taloudellisen järjestötoiminnan käsitteen rajaaminen. Tämä koskee osuustoimintaa. Huuhka nimittää järjestöiksi aatteellisten tarkoituksien toteuttamista tavoittelevia, vapaaehtoisuuteen perustuvia, pysyvää yhteistoimintaa varten muodostettuja yhdistysmuotoisia yhteenliittymiä. Hänen mielestään järjestöiksi voidaan nimittää myös osuustoimintamuotoisia taloudellisia yhteenliittymiä.³¹ Suomen osuustoimin-

---

30 Huuhka 1963, s. 179-180. Heikki Halila puolestaan luokittelee yhdistykset toimialansa mukaan seuraavasti: puoluepoliittiset yhdistykset, ammattiin ja elinkeinoiniin liittyvät yhdistykset, sosiaalialan yhdistykset, kulttuurialan yhdistykset, urheilu-, nuoriso- ja harrastustoiminnan yhdistykset, uskonnolliset ja muut vakaumukselliset yhdistykset, maanpuolustuksen ja rauhantyon yhdistykset, kansainväliset järjestöt ja ystävyysseurat sekä muut yhdistykset. Halila, Heikki 1981 (OE 10), s. 8025.

31 Huuhka 1963, s. 176. Juridiikassa määritellään yhdistys siten, että se on "useampien henkilöiden muodostama, pysyväiseksi tarkoitettu, jäsenten keskinäiseen sopimukseen perustuva, yhteisten tarkoituksien toteuttamista tavoitteleva yhteenliittymä". Merikoski-Kurkela 1955, s. 1.

talain (1954) mukaan osuustoiminta sisältää osuuskuntien muotoon järjestetyn taloudellisen ja sosiaalisen yhteistoiminnan. Vesa Laakkonen toteaa, että osuuskunta on yhteisö, jonka jäsenmäärä ja pääoma ovat ennalta määräämättömät ja jonka tarkoituksena on harjoittaa taloudellista toimintaa siten, että jäsenet osallistuvat siihen käyttämällä hyväkseen yhteisön palveluksia. Näin ollen se on henkilöyhteisö, joka rakentuu jäsenten osallistumisen eikä heidän sijoittamiensa pääomapanosten varaan. Tämä muodostaa selvän rajan yritystoiminnan toiseen muotoon, osakeyhtiöön nähden. Henkilö saa myös osuuskunnan oikeudet, vaikka hän ei olisikaan vielä suorittanut osuusmaksua kokonaan.³² Samansuuruinen maksukin muistuttaa yhdistyksen jäsenmaksuja.

Eräät muutkin piirteet puoltavat osuustoiminnan lukemista mukaan järjestötoimintaan, kuten tässä tutkimuksessa on tehty. Jäsenyys on vapaaehtoinen ja avoin, hallinto kansanvaltainen yhtäläisin oikeuksin; säännöt ja samantyyppinen organisaatiokin muistuttavat muista yhdistyksistä. Erona tosin on, että osuuskunnan jäsenille jaetaan ylijäämää, mutta vain siinä suhteessa kuin he ovat osallistuneet toimintaan.³³

Veli Merikoski on väitöskirjassaan pohtinut taloudellisen ja muun järjestötoiminnan eroja. Hän toteaa, että rajaa ei voi määrätä tarkasti yleisillä säännöillä, sillä myös aatteelliset yhdistykset harjoittavat liiketoimintaa taloudellisen asemansa tukemiseksi. Näin ollen lainkäyttäjän on aina kussakin tapauksessa erikseen päätettävä, kummasta on kysymys. Merikosken mukaan maamiesseurat voi lukea aatteellisiin, samoin karjanjalostusyhdistykset ja tarkastusyhdistykset, sillä ne ohjaavat jäseniään taloudellisesti edulliseen suuntaan, mutta eivät hanki heille välitöntä

---

32 Laakkonen 1963, s. 430-432. Osuustoimintalaki tuli ensi kerran voimaan 1.9.1901, mutta sama määrittely sopii tähän ensimmäiseenkin versioon. Kansanvalistusseuran kalenterissa 1902 tekee nimimerkki Juho T-nen selkoa sen merkityksestä. Hän toteaa, että osakeyhtiötä hallitsee raha, osuuskuntaa yksilö. Hän korostaa kansanvaltaisuutta sanomalla, että "osuuskunnan jäsenluettelo ei koskaan tule niin täyteen, ettei sinne vielä mahtuisi joku mökkiläinen tai muu loinen pienine lesken ropoineen". Hänen mielestään yhteinen vastuunalaisuus kehittää yhteistoimintaa ja lisää luottamusta osuuskuntaa kohtaan (1901, s. 130-132).

33 Huuhka 1963, s. 179 ja Laakkonen 1963, s. 431. Myöskään ruotsalaisessa Folkrörelse-projektissa ei osuustoimintaa rajattu kansanliikkeitten ulkopuolelle, vaikka sitä ei otettukaan tutkittavaksi ("av arbetstekniska skäl"). Lundkvist 1977, s. 32. Ruotsissa osuuskuntia nimitetään taloudellisiksi yhdistyksiksi (ekonomiska föreningar). Laakkonen 1979 (OE 7), s. 4954.

taloudellista hyötyä. Sen sijaan taloudellisia ovat yhteenliittymät, joiden tarkoituksena on toimeenpanna vaikkapa yhteisiä tavaran ostoja ja myyntejä.³⁴

Toisaalta myös yhteiset aatteelliset piirteet olivat erityisen selviä suomalaisen osuustoiminnan alkuaikoina 1900-luvun alussa. Osuustoiminta paransi talonpoikien ja työväen elinolosuhteita ja nosti itsetuntoa. Monet ovat nähneet siinä työväenliikkeen kolmannen haaran poliittisen ja ammattiyhdistysliikkeen ohella.³⁵ Siirtymä paikallisten maamiesseurojen moninaisesta yhteistyöstä osuustoimintaan tapahtui myös ilman selvää kynnystä, kuten myöhemmin osoitetaan. Helmikuun manifesti ja sortovuodet loivat osaltaan turvattomuutta, jonka johdosta myös tätä kautta koottiin hajanaisia rivejä vastustamaan venäläistämispoliittikkaa. Osuustoiminta piti siis vähäväkisen kansanosan lujemmin mukana yhteisessä rintamassa.³⁶ Santeri Alkion tutkija Paavo Tuomari on puolestaan korostanut talonpoikien puolustautumisasennetta uuden rahataloutteen perustuvan kilpailuyhteiskunnan luomia muutospaineita vastaan. Talonpoikaisen osuustoiminnan taustalla oli siis vaikuttamassa vielä elinkeinoelämän muutos ja vähitellen kasvava maaseudun ja kaupunkien välinen ristiriita.³⁷

On vielä syytä tähdentää käsitteiden yhdistys ja järjestö eroa. Tässä tutkimuksessa ymmärretään yhdistyksellä³⁸ sen lisäksi mitä edellä on

---

34 Merikoski 1935, s. 114-115 ja 121-123. Merikoski mainitsee rajatapauksiksi sonniyhdistykset, sillä niiden tarkoituksena oli karjarodun parantamisen lisäksi hankkia taloudellista hyötyä. Myös monien maiden juridiiikassa on keskusteltu paljon aatteellisen ja taloudellisen järjestötoiminnan rajasta. Merikosken mukaan on pohdittu mm. sitä, onko toiminnan tuotettava voittoa; onko toiminta itsetarkeisuus vai keino korkeamman aatteellisen tarkoituksensa saavuttamiseksi; harjoitetaanko liiketoimintaa omassa keskuudessa vai myydäänkö muulle yleisölle jne. Merikoski 1935, s. 112-113. Osto- ja myyntiosuuskuntien ja toisaalta osuuskauppojen välinen ero on lähinnä siinä, että viimeksi mainituilla on pysyvä varasto, josta myyntiä suoritetaan. Osuustoimintalaki ja sen merkitys (Kansanvalistus-Seuran Kalenteri 1902) 1901, s. 133-135.

35 Laakkonen 1979 (OE 7), s. 4954.

36 Liakka 1939, s. 49-51.

37 Tuomari 1950, s. 71-72. Talonpojat kokivat uhkaa mm. ulkomaisen kilpailun sekä suurteollisuuden kehittymisen ja rahatalouden tulon takia. Niin ikään tilatonta väestöä muutti vuosisadan vaihteen tienoilla kaupunkien ja omaksui siellä sosialistisia ajatuksia.

38 Sanat yhdistys ja seura on tässä käsitetty synonyymeiksi. Jälkimmäi-

sanottu, luonnollisten henkilöitten yhteenliittymää, jonka toiminta on lähinnä paikallista. Järjestö taas muodostuu silloin, kun useat yhdistykset tai muut oikeustoimikelpoiset yhteisöt (esimerkiksi paikalliset haaraosastot) liittyvät toisenasteen yhdistyksiksi, keskusliitoiksi tms. Tällainen keskusjärjestö voi perustaa myös itse paikallisia, pysyviä alaosastoja. Tyypillinen järjestö rakenne on kolmiportainen; paikallisyhdistysten lisäksi on maakunta- tai piiriporras ja lopulta näiden yhteenliittymä muodostaa valtakunnallisen portaun.³⁹ Suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla tällainen monisäikeinen järjestöverkko oli 1900-luvun alkuun tullessa useilla aloilla muodostunut tai oli ainakin hyvää vauhtia jo täydentymässä.

Ajan olosuhteista johtuen ei kaikkia paikallisia yhdistyksiä voitu "rekisteröidä". Esimerkiksi sortovuosina uudet paikalliset nuorisoseurat ryhtyivät hakemaan vahvistuksia keskusseuroilta. Kun tämäkin tie kävi mahdottomaksi, toimittiin ilman sääntöjä tai oltiin muodollisesti jonkin vanhemman seuran kyläpiirinä.⁴⁰ Vaasan läänin maanviljelysseura alkoi vuodesta 1899 lähtien perustaa paikallisia maamiesseuroja, haaraosastoja ja vahvisti itse niiden sääntöjä. Tämä ei johtunut niinkään sortokaudesta vaan siitä, että ei hyväksytty muualla maassa tavallisempaa "itsenäisten seurojen" periaatetta.⁴¹ Tällaiset haaraosastot ja puolueiden tilastoihin merkityt seurat ja yhdistykset on säännöllisesti nähty kuuluvan tämän tutkimuksen alueeseen. Mutta vaikeampiakin tapauksia on. Yhteenliittymä on yleensä käsitetty yhdistykseksi, mikäli sen järjestäytymisestä ja

---

sellä tarkoitettiin alkuaan työseuraa. Kustaa Vilkun mukaan sana on noista ajoista "jalostunut". Monilukuiset sivistykselliset, aatteelliset, tieteelliset ja taloudelliset seurat, yhdistykset, yhtiöt ja osuuskunnat ovat kehittyneet vastaamaan entisiä kansanomaisia seuroja. Vilkuna 1939, s. 52-53. Yhtiöt ja osuuskunnat mielletään yleisessä kielenkäytössä liittyviksi taloudelliseen toimintaan, yhdistykset ja seurat lähinnä sivistykselliseen ja aatteelliseen.

39 Huuhka 1966, s. 13-14. Useimmat suomalaiset yhdistykset syntyivät aluperin kansanliikkeiden pohjalta. Yleensä ensin perustettiin paikallisia yhdistyksiä ja vasta sitten ruvettiin suunnittelemaan piirin ja valtakunnan tason organisaatioita. Tästä on hyvänä esimerkkinä vaikkapa nuorisoseuraliike. Vasta paljon myöhemmin on ruvettu menettelemään päinvastoin: nykyään saatetaan järjestö luoda keskusjärjestöstä käsin. Numminen 1958 II, s. 59-65.

40 Numminen 1961, s. 563-564.

41 Liakka-Teräksinen 1913, s. 283.

toiminnasta on ollut varmaa tietoa. Määrittely on väljä ja lähtee toiminnallisista, ei tiukan juridisista perusteista.⁴²

Dispositiota laadittaessa on tullut eteen vaikeus löytää riittävän yksiselitteisiä ja samalla kattavia käsitteitä. Esimerkiksi 4. luvun kasvatus- ja sivistysjärjestöihin on sisällytetty varsin laajasti erilaista kulttuurielämää. Raittiusliikkeen, nuorisoseuraliikkeen sekä voimistelu- ja urheiluseurojen olemukseen kuuluivat niin itsekasvatus kuin elämän laadun parantaminenkin. Urheilu ja voimistelu, kuten kuoro- ja musiikkiharrastuksetkin alkoivat usein nuorisoseurojen, joskus raittiusyhdistystenkin piirissä. Monissa nuorisoseuroissa oli myös merkittäviä raittiusosastoja. Näin näiden toimintamuotojen kehitys kietoutui monin tavoin toisiinsa.⁴³ Kotiseutuharrastus lähti ylioppilaiden taholta ja liittyi siihen yleiseen valistustoimintaan, mitä nämä tuohon aikaan lomillaan harrastivat. Vaikka ammatillisen toiminnan liittäminen puolueyhdistysten yhteyteen on yleensä luontevinta, oli esimerkiksi opettajien järjestötoiminta vielä niin alullaan ja niin lähellä tarkastajien aikaisemmin järjestämiä pedagogisia tilaisuuksia, että senkin esittäminen kulttuuritoiminnan yhteydessä on paikallaan. Muuta ammatillista toimintaa suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla ei oikeastaan ollutkaan.

Folkrörelse-projekti tuo esiin myös erään terminologisen ongelman. Projektissa puhutaan kansanliikkeistä tai kansanliikeorganisaatioista, vaikka niillä selvästi oli jo järjestön organisaatiomuoto. Tästä syystä on korostettava, että edellisestä poiketen käsillä olevassa tutkimuksessa puhutaan johdonmukaisesti järjestötoiminnasta heti siitä lähtien, kun ensimmäiset yhdistykset ja seurat, "rekisteröidyt" tai "rekisteröimättö-

---

42 Tällainen yhteenliittymä on nähty suunnilleen samanlaisena kuin nykyisen yhdistyslain mukainen rekisteröimätön yhdistys. Tosin rekisteröimättömälläkin yhdistyksellä tulee olla säännöt ja hallitus (Merikoski-Kurkela 1955, s. 12). Kuitenkaan ei ole määritelty, miten säännöt on laadittava. Voidaan myös olettaa, että järjestäytyneellä ja toimintansa aloittaneella yhteenliittymällä on täytynyt olla jonkinlainen yhteinen tahdonilmaisu, jota sovittiin noudatettavaksi.

43 Vrt. luku 4.2.2.

mät", tässä luvussa mainituin edellytyksin syntyivät. Kansanliike ymmärretään kuitenkin tärkeäksi taustavoimaksi, jonka pohjalta organisoitunut järjestötoiminta usein alkoi.⁴⁴

Järjestötoiminnan kulttuurihistoriallisia taustatekijöitä käsiteltäessä on jossain määrin syytä kiinnittää huomiota maakunnan joukkoliikkeisiin, joita on selvitelty useissa hiljakkoin ilmestyneissä teoksissa.⁴⁵ Niille on yleensä ollut yhteistä, että eteläpohjalaiset joukkoliikkeet on mielellään nähty yhtenäisenä sarjana, joskus aina nuijasodasta 1930-luvun tapahtumiin saakka. Erityisen yksimielisiä on oltu siitä, että tällainen jännite on kestänyt ainakin satakunta vuotta jostain 1830-luvulta lähtien.⁴⁶

Käsitteitä joukkoliike ja kansanliike on usein käytetty toistensa synonyymeinä. Niiden erottaminen toisistaan saattaakin tuntua turhalta semantiikalta. Mikäli jotakin eroa halutaan tehdä, voidaan erimerkiksi viitata Elina Haavio-Mannilan luonnehdintaan joukkoliikkeitten vallankumouksellisuudesta, purkauksenomaisuudesta ja tavasta levitä kulovalkean tavoin.⁴⁷ Mutta myös kansanliikkeet ovat saaneet alkunsa tyytymättömyydestä olevia oloja kohtaan. Ehkäpä voitaisiin ajatella, että joukkoliike olisi jotain säatelemätöntä ja alkuvoimaista purkautumista, kansanliike taas tietoisempaa ja tavoitteellisempaa toimintaa, joka pyrkii järjestäytymään ja löytämään organisaatiomuodon, jonka varassa se voisi vakiin-

---

44 Kansanliikkeitten määrittely näyttää sosiologissävyyisessä kirjallisuudessa olevan varsin samanlaista. Ari Haavio esittää väitöskirjassaan eräisiin amerikkalaisiin ja ruotsalaisiin tutkijoihin nojautuen viisi ehtoa: 1) selvä päämäärä ja ainakin yleisesti määritelty ohjelma, 2) pitkäjännitteisyys päämäärän toteuttamiseksi ja organisaation ylläpitämiseksi, 3) suuri kannattajakunta, 4) demokraattisuus sekä 5) riittävä vuorovaikutus ja informaation kulku. Haavio 1963, s. 71-72.

Folkrörelse-projektissa lähdettiin puolestaan ajatuksesta, että kansanliikkeen on täytettävä ainakin neljä ehtoa: 1) vapaaehtoinen jäsenyys, 2) suuri kannatus, 3) pitkän tähtäimen tavoite, 4) vahva aatteellinen ja toiminnallinen panos. Lundkvist 1977, s. 32. Ilmanen 1981, s. 14. Mutta voidaan kysyä, eikö kansanliikkeen ja järjestötoiminnan raja hämärri, jos esimerkiksi työväenliikkeestä puhutaan pelkkänä kansanliikkeenä.

45 Esimerkiksi Huttunen 1958, Haavio-Mannila 1958, Toivonen 1963, Ylikangas 1974, 1976, 1979 ja 1981 I, sekä Kallio 1982.

46 Esim. Haavio-Mannila 1958, s. 156-157, Ylikangas 1974, s. 214-215, Alanen 1980, s. 183 ja Kallio 1982, s. 263-265.

47 Haavio-Mannila 1958, s. 156-157.

nuttaa asemansa. Edellisestä voisivat esimerkkeinä olla mm. puukkojunkari ja siirtolaisuus, jälkimmäisestä taas vaikkapa raittiusliike ja nuorisoseuraliike alkuvaiheissaan.

Tätä lähellä näyttäisi olevan myös se määritelmä, jota Antti Häkkinen kertoo Hannu Soikkasen käyttäneen eräässä luentosarjassaan. Määritelmän mukaan kansanliike on sellaista joukkoliikettä, joka on syntynyt paikallisista tai yleisistä epäkohdista spontaanisti. Se ilmaisee solidaarisuutta ja yhteenkuuluvuutta. Mutta joukkoliikkeestä tulee kansanliikettä vasta sitten, kun se organisoituu yhteisten etujen ja päämäärien ajamiseksi.⁴⁸ Käytössä oleva joukkojärjestö-käsite taas tarkoittanee lähinnä organisoitunutta järjestöä, jolla on voimakkaan kansanliikkeen tuki takanaan.⁴⁹

Tässä tutkimuksessa ei edellä kuvatulla käsitteenmäärittelyllä ole kovin suurta merkitystä, koska kysymyksessä on nimenomaan järjestötoiminnan tutkimus ja sekä joukkoliike että kansanliike⁵⁰ ymmärretään järjestötoiminnan useitten osa-alueitten historialliseksi taustaksi. Oman aikansa kulttuuri-ilmastoon⁵¹ niillä tietenkin on ollut vaikutusta.

---

48 Häkkinen 1981, s. 50-51.

49 Henrik Stenius toteaa, että kansanliike on aatevirtaus tai järjestysmuoto, jolla ei ole kiinteää kokonaisuutta. Raittiusliike oli aluksi tällaista kansanliikettä, mutta siitä tuli joukkojärjestö organisaation muodostumisen jälkeen. Stenius 1982, s. 6-7. Suomen työväenliikkeen historia- teoksessa joukkojärjestösanaa taas on käytetty kuvaamaan työväenliikkeeseen kuuluvia, lähellä sos. dem. puoluetta olevia järjestöjä (esim. Ruotsalainen työväenliitto, Sosiaalidemokraattinen naisliitto tai nuorisoliitto). Sos. dem. puoluetta taas kuvataan vuosisadan alussa joukkoliikkeeksi sillä perusteella, että sen jäsenmäärä viisinkertaistui parissa vuodessa vuoteen 1906 mennessä. Se muuttui "vähäisestä, valtiollista merkitystä vailla olevasta oppositioryhmästä joukkoliikkeeksi". Haataja ym. 1977, s. 62-63.

50 Termiä joukkoliike voitaneen käyttää esimerkiksi silloin, kun jäsenmäärien kasvussa tai yhdistysten perustamisessa tapahtuu voimakas tai yht'äkkäinen muutos ja ylitetään odotettavissa olevan kasvun rajat. Tällaisessa tapauksessa voidaan puhua paikkakunnan järjestötoimintaan tulleesta joukkoliikkeen luonteesta. Kuitenkin esimerkiksi nuorisoseuraliike säilytti usein joukkoliikkeen tai kansanliikkeen luonnetta siinä mielessä, että jäsenmäärä oli suuri ja pääosa nuorista kuului oman kylän nuorisoseuraan, joskus jopa sosiaaliseen asemaan katsomatta.

51 Käsitteet ilmasto ja ilmastoalue ovat vakiintuneet poliittisen historian tutkimukseen kuvaamaan puoluesuhteita ja niiden kulttuurihistorial-

1.1.4.2. Alueellinen jaottelu

Etelä-Pohjanmaata on pidetty hyvin maakuntatietoisena alueena niin kansanomaisessa kirjoittelussa kuin tieteellisissä tutkimuksissakin. Mutta kuten Antti Paasi (1986) on vast'ikään todennut, sitä ei ole helppo määritellä alueellisena kokonaisuutena. Se ei ole saavuttanut hallinnollista statusta, joka olisi rajannut sen täsmällisesti territoriaalisesti ja käsitteellisesti. Niinpä on pitkään oltu yksimielisiä vain eteläraajasta, jonka toisella puolen ovat vanhat Satakunnan ja Hämeen maakunnat. Varsinkin pohjoisraja on ollut epäselvä, laajimmillaan alueen on käsitetty ulottuneen jonnekin Kokkolan tienoille. Yhtenäisenä murrealueena se on kuitenkin ollut suppeampi, samoin ns. kansanomaisessa itsetietoisuudessa, johon kuuluu myös kuvaavana aluenimityksenä sana Maakunta. Etelä-Pohjanmaa onkin aluekokonaisuuden nimenä melko nuori, lähinnä 1800-luvun kehityksen tulosta.⁵²

Nyky aikaan saakka ulottuvassa maantieteellisessä tutkimuksessaan Paasi toteaaakin, että Etelä-Pohjanmaan alueellinen määrittäminen on

---

lista taustaa. Käsite on lainattu ranskan kielestä. Eino Jutikkala toteaa, että kysymys on käyttäytymiskaavasta, joka on vakiintunut jollekin alueelle. Sen takana saattaa olla arvaamattoman pitkä prosessi. Tällaisiksi vaikeasti selitettäviksi ilmastoalueiksi hän mainitsee läntisen Suomen myöntöväisyyssuuntaisuuden ja itäisen Suomen tinkimättömyyssuunnan. Jutikkala 1955, s. 76-79.

Jaakko Nousiainen taas on puolestaan todennut mm., että maakunnan ja sen väestöosan poliittinen käyttäytyminen johtuu koko kulttuuri-alueesta ja pitkäaikaisesta historiallisesta kehitysprosessista, joista on vaikea ottaa esille yksittäisiä vaiheita muista tekijöistä erillään olevina selityksiperusteina. Nousiainen 1956, s. 74-75. Viimeisimpiä esimerkkejä termin käytöstä on Osmo Rinta-Tassin Poliittiset ilmastoalueet vuosisadan vaihteen Keski-Suomessa (1984).

Myös kulttuuri-ilmasto on laajasti käytetty käsite. Sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi historiallisen kehityksen mukanaan tuomia tapoja, uskomuksia, kielenkäyttöä, käsitteitä ja muita sellaisia piirteitä, jotka ovat alueelle ominaisia. Esimerkiksi joukkoliikkeet ovat jättäneet kulttuuri-ilmastoon perinnettä, joka tulee näkyviin muussakin toiminnassa. Vrt. luku 8.3.

52 Paasi 1986, s. 143-145. Paasi viittaa myös järjestötoiminnan merkitykseen käsitteen muotoutumisessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa lähtien Pohjalaisen osakunnan jakautumisesta ja Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran perustamisesta 1882. Hän mainitsee myös Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirin, Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran ja Etelä-Pohjanmaan osuuskauppapiirin perustamisen. Paasi, s. 147-148. Painopiste on hänellä kuitenkin yhdistyksissä, jotka perustettiin vuoden 1919 jälkeen.

ensisijassa kulttuurinen sekä erilaisten organisaatioiden toimintaan liittyvä. Kun alueella ei ole omaa hallinnollista statusta, käsite elää pääasiassa voimakkaiden instituutioiden kautta kulttuurikonaisuutena. Murrealueena Etelä-Pohjanmaa on selvä kokonaisuus, samoin kokonaisuus siellä asuvien asukkaiden mielestä.⁵³

Etelä-Pohjanmaan eteläisen rajan on siis pitkät ajat katsottu kulke-
neen pitkin vanhaa Satakunnan ja Pohjanmaan maakuntarajaa Suomenselän
vedenjakajalla. Myös Ähtäri on yleensä luettu Etelä-Pohjanmaahan, vaikka
sillä on ollut selviä yhteyksiä Satakuntaan, Keski-Suomeen ja Hämeeseen.
Ähtäriläisillä oli vilkkaat kauppasuhteet Pohjanmaan rannikkokaupunkeihin
ainakin jo 1700-luvulla. Kun tämä pitjä eräitten muitten mukana vuonna
1775 siirrettiin Turun ja Porin läänistä vasta perustettuun Vaasan lää-
niin, oli kysymyksessä näin ollen lähinnä vain tosiasiallisten olojen
vakiinnuttaminen.⁵⁴

Raja Keski-Pohjanmaan suuntaan ei aina ole ollut yhtä yksiselitteinen.
Ns. Järviseudun pitäjillä on ollut vanhastaan yhteyksiä oman rannikko-
alueen kaupunkeihin, mutta ei niinkään pohjoisempaan oleviin jokilaak-
soihin. Lisäksi Kokkola, Kaarela, Alaveteli, Kruunupyö ja Teerijärvi
muodostivat eräänlaisen "ruotsinkielisen kiilan" Järviseudun ja Keski-
Pohjanmaan suomenkielisten pitäjien väliin Evijärven ja Lappajärven
rajoille saakka. Kun sitten talouselämä, järjestötoiminta ja muutkin toi-
mintamuodot ajan mittaan ja liikenneyhteyksien parantuessa ovat lähen-
täneet näitä Ähtävänjoen alueen pitäjiä eteläisiin naapurialueisiin, nekin
on luontevaa lukea kuuluviksi Etelä-Pohjanmaahan.

Tämä tutkimus rajoittuu alueellisesti suomenkieliseen Etelä-Pohjanmaa-
han.⁵⁵ Näin ollen alueen länsipuolella sijaitsevien ruotsinkielisten kuntien

---

53 Paasi, s. 287 ja 232 (Kuva 35). Tutkimuksen lähtökohtana on alue, johon suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan lisäksi kuuluvat myös ruotsinkieliset rannikkoseudut ja osia Keski-Pohjanmaalta. Tekstissä ilmevät päätelmät liittyvät suomenkieliseen Etelä-Pohjanmaahan.

54 Jokipii 1951, s. 42-43.

55 On mahdollista, että käsitettä Etelä-Pohjanmaa käytettiin ensi kerran virallisesti vuonna 1882 perustetun Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran nimessä. Noista ajoista käsite on vakiintunut tarkoittamaan tekstissä mainittua aluetta. Tämä näkyy hyvin niin yhteiskunta- kuin kulttuurielämänsäkin piirijaoissa.

järjestötoiminta jätetään käsittelemättä, mikäli se ei mitenkään liity suomenkielisen alueen toimintaan. Suorat yhteydet olivat vähäisiä; merkittävimpiä ehkä ruotsinkielisen Etelä-Pohjanmaan ensimmäisen nuorisoseuran perustaminen v. 1888 Maalahteen Kauhavalta ja Laihialta saadun mallin mukaan. Raittiusliikkeessä ja maanviljelysseuratoiminnassa oltiin kosketuksissa lähinnä läänin pääkaupungin, Vaasan kautta. Se oli sekä Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirin että Vaasan läänin maanviljelysseuran keskuspaikka.⁵⁶ Kaupunkeja ei myöskään voi ottaa mukaan alueelliseen vertailuun maakunnan kanssa, mutta muuten niiden järjestötoimintaa on syytä selvittää siinä määrin kuin sillä oli vaikutusta suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan alueelle. Vaasassa ilmestyneissä sanomalehdissä käytiin tietenkin koko aluetta koskevaa keskustelua ja muutenkin kaupungin merkitys oli poliittisen ajattelun kannalta huomattava, erityisesti 1800-luvulla. Kristiinan ja Pietarsaaren vaikutus on ollut vähäisempää. Kristiinasta levisi Suupohjaan sanomalehtiä, ja sillä oli välittömiä yhteyksiä lähipitäjiin. Pietarsaaresta tuli jonkin verran poliittisia vaikutteita Vaasan läänin pohjoisen vaalipiirin alueelle. Vielä on syytä mainita Kokkola, jonka raittiuspiiriin Järviseudun kunnat kuuluivat 1900-luvun alussa. Tutkimuksessa käsiteltävä alue ja siihen kuuluvat kunnat käyvät esille kartasta 1.

Suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa on nykyään varsin selkeästi rajautuva alue ja siinä mielessä sopiva tutkimuskohde. Se käsittää 30 kuntaa, ja kun verrattavia järjestöaloja on kaikkiaan kymmenkunta, on tarjolla runsaasti erilaisia ulottuvuuksia. Tutkimuksen 8. luvussa etsitään tälle alueelle vielä Suomen muista maakunnista vertailukohtia.

Edellä on hahmoteltu suomenkielistä Etelä-Pohjanmaata alueellisena kokonaisuutena. Kun tutkimuksen aiheena on järjestötoiminnan alkuvaiheiden lisäksi myös sen laajentuminen, on syytä vielä tarkastella, mihin osa-alueisiin tämä kokonaisuus voitaisiin jakaa. Samoin tulisi todeta emäpitäjät tai niihin verrattavat keskuksat, koska toiminta on saattanut

---

56 Nykvist 1979, s. 351-352, 355-356, 360-363. Kuoroja ja soittokuntia perustettiin koko maassa siinä määrin samaan aikaan, että selviä vaikutussuhteita on vaikea löytää. Ruotsinkielisen Etelä-Pohjanmaan musiikkiharrastuksista on kirjoittanut mm. Erik Geber (1983, s. 481-483 ja 503-505).

levitä niistä käsin. Kun kirkollinen ja hallinnollinen jaottelu on alunperin syntynyt maantieteellisistä syistä, jokilaaksojen mukaan, tuntuu se luontevimmalta lähtökohdalta myös järjestötutkimusta ajatellen.⁵⁷ Tutkimuksen edetessä voidaan sitten arvioida, "kestääkö" jaottelu myös järjestöhistoriallisen tarkastelun, vai pitäisikö esimerkiksi joitain kuntia pitääkin johonkin toiseen alueeseen kuuluvina.

Etelä-Pohjanmaa on tavallisesti jaettu jokilaaksojen ja historiallisten vaiheitten perusteella neljään pääalueeseen: Kyrönmaahan, Suupohjaan, Lapuanjokilaaksoon ja Järviseutuun. Aina 1500-luvulle saakka kuului suurin osa maakuntaa samaan Isonkyrön tai Pohjankyrön suurseurakuntaan, lähinnä vain Järviseutu oli sen ulkopuolella. Mainitulla vuosisadalla siitä erosivat Ilmajoki, Laihia ja Lapua, joista kaikista irtautui myöhemmin alueita ensin kappaleiksi ja sitten itsenäisiksi seurakunniksi.⁵⁸

Kyrönmaahan luettiin Isokyrö, Laihia ja Vähäkyrö, sekä 1800-luvun puolivälissä omiksi seurakunnikseen itsenäistyneet Jurva ja Ylistaro, edellinen Laihian ja jälkimmäinen Isonkyrön kappeli.⁵⁹ Hyvin selkeästi hahmotettava alue oli viime vuosisadalla niin ikään Suupohja, jota sen keskuksen mukaan on parempi nimittää Ilmajoen seuduksi. Jalasjärvi, Kurikka, Kauhajoki, Peräseinäjoki ja Seinäjoki itsenäistyivät seurakunnallisesti ja kunnallisesti kukin vuorollaan vuosisadan vaihteeseen mennessä. Alavus oli ollut Ilmajoen kappelina vuoteen 1798, mutta 1800-luvulla sitä ei enää voi pitää entisen emäpitäjänsä vaikutusalueeseen kuuluvana.⁶⁰ Sen sijaan Alavudella ja aikaisemmin Lapuaan kuuluneella

---

57 1800-luvun lopulla ihmisillä oli paikoin tietysti jo runsaasti yhteyksiä oman alueen ulkopuolelle, ei ainoastaan sen sisällä. Jaottelu ei kuitenkaan ollut täysin menettänyt merkitystään kontaktien suuntaajana tai rajoittajana, varsinkaan kun vanhat tottumukset ja perinteet olivat vaikuttamassa. Tuohon aikaan tiestökin säilytti näitä kontakteja, tiet eivät samaan tapaan halkoneet asumattomia korpia kuin nykyään.

58 Luukko 1945, s. 648 ja Luukko 1950, s. 460-467.

59 Emäpitäjät ja kappelit voidaan todeta mm. tilastosta SVT. 1, taulukko-osa VII-VIII. Kehitystä koko alueella selvittelevät mm. Luukko 1945, s. 651-653 ja Österbladh 1949, s. 570-586.

60 Edellisten lisäksi mm. Alanen 1953, s. 773-774. Seinäjoesta tuli Ilmajoen kappeli 1863. Sitä ennen se oli ollut yhdessä Nurmon kanssa Lapuan kappelina. Sen asema oli tuossa vaiheessa erikoinen, sillä se kuului samaan aikaan kunnallisesti Ilmajoen kirkko- ja hallintopitäjään. V. 1863 muutoksen takana oli ruukinpatruuna G.A. Wasastjerina. Alanen 1970, s. 611-612. Luukko 1983, s. 394.

Kuortuncella oli seurakunnallinen yhteys vuosisadan puoliväliin saakka. Töysä oli Alavuden kappelina vuoteen 1896.⁶¹ Näitä kolmea kuntaa nimitetään tässä tutkimuksessa Alavuden-Kuortaneen alueeksi⁶², koska niitä ei tuon ajan tilanteessa enää voida pitää Ilmajoen seutuun tai Lapuanjokilaaksoon kuuluvina. Lapuanjokilaakson pitäjät ovat muilta osin muodostaneet aina hyvin yhtenäisen alueen. Siellä olivat emäpitäjän yhteydessä Alahärmä, Ylihärmä, Kauhava ja Nurmo. Näistä kolme ensin mainittua itsenäistyi 1859 ja Nurmo 1879.⁶³

Järviseu kuului alkuaan kokonaan Pietarsaaren seurakuntaan. Kun Lappajärvi erosi 1812 itsenäiseksi seurakunnaksi, kaikista muista Järvisseudun alueista tuli sen kappeleita, lukuunottamatta Soinia ja Lehtimäkeä, jotka kuuluivat Alajärveen. 1800-luvun puolivälin jälkeen itsenäistyivät Alajärvi, Evijärvi, Korttesjärvi, Vimpeli ja lopulta myös Soini ja Lehtimäki.⁶⁴ Lehtimäkeen liitettiin eräitä alueita Ähtäristä.⁶⁵

Edellä lueteltujen pitäjien ulkopuolelle jäivät vielä Ähtäri, entinen Ruoveden kappeli, Teuva, entinen Närpiön kappeli sekä aiemmin Lapväärtiin kuuluneet Karijoki ja Isojoki. Ähtäri voitaisiin tietenkin lukea Alavuden-Kuortaneen alueeseen ja muut laajasti ottaen Ilmajoen seutuun. Kun kuitenkin mainitut Kyrönmaa, Ilmajoen seutu, Lapuanjokilaakso, Järviseu ja Alavuden-Kuortaneen alue olivat yhteyksiltään kiinteitä ja selvästi rajattavissa, on parempi käsitellä Ähtäriä ja kolmea Suupohjan kuntaa ainakin aluksi erillään. Viimeksi mainituista käytetään tässä tutkimuksessa myös nimitystä Läntiset kunnat, jota ei muualta tapaa.

Edellä olevan perusteella voidaan todeta, että ainakin Ilmajoella ja Lapualla oli vielä vuosisadan lopulla melko selvä emäpitäjän keskusasema alueillaan. Kyrönmaalla olivat Isokyrö ja Laihia tässä vaiheessa jo lähes tasaveroisia, samoin Alavus ja Kuortane omalla alueellaan. Järvisseudulta voitaisiin mainita Lappajärvi, mutta sen keskusasema ei enää vaikuttanut kovin vakuuttavalta. Alueellinen jaottelu selviää kartasta 2.

61 Edellisten lisäksi esim. Klemetti 1932, s. 211 ja 364-365.

62 Alue oli kylläkin Kuortaneen kihlakuntaa, mutta pitäjien "tasaväkisyyden" vuoksi on päädytty tähän nimikkeeseen.

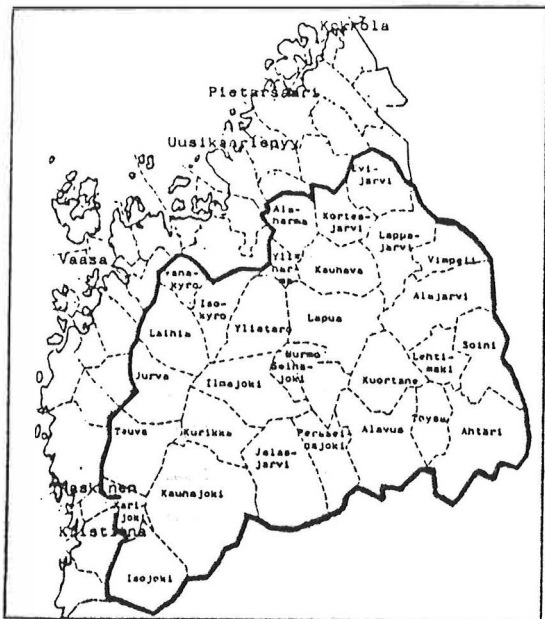
63 Esim. Koskimies 1908, s. 339 ja Takala 1965, s. 67.

64 Esim. Colliander I 1910, s. 344. Holma 1975, s. 61-62. Holma 1983, s. 722-724.

65 Jokipii 1951, s. 43.

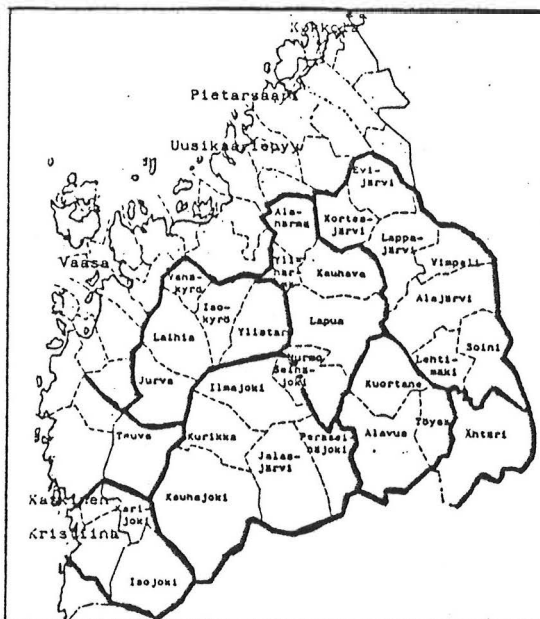
Kartta 1.

Suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa

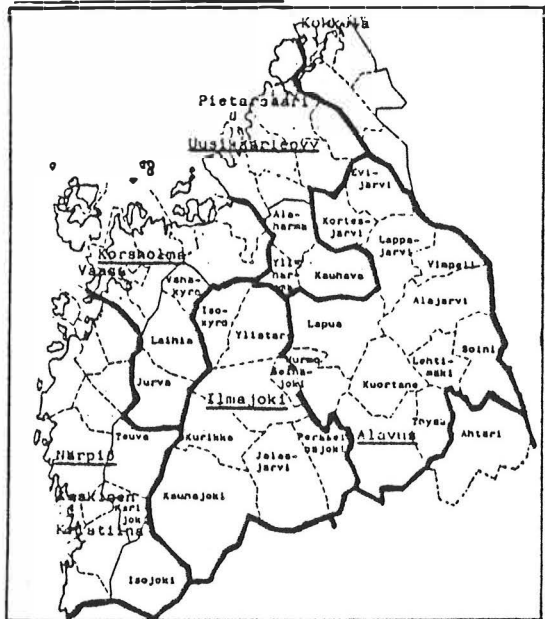
Kartta 2.

Suomenkielisten pitäjien aluejako

Kartta 3.

Tuomiokunnat Etelä-Pohjanmaalla 1800-luvun lopussa

Kartta 4.

Vaasan läänin vaalipiirien rajat Etelä-Pohjanmaalla vuodesta 1906

Tämän kulttuuri- ja hallintojaon lisäksi on syytä mainita vielä tuomiokunta- ja vaalipiirijaot. Edellisellä oli vaikutusta mm. valtiopäivämiehiä valittaessa ja jälkimmäisellä eduskuntavaaleissa. Poliittiset puolueet myös organisoivat piirejään aluksi vaalipiirien mukaisesti.

Pääosa suomenkielisestä Etelä-Pohjanmaasta kuului 1800-luvun lopussa Ilmajoen ja Alavuden tuomiokuntiin. Poikkeuksina olivat muutamat rajakunnat ja Ähtäri.⁶⁶ Vaalipiirijako pirstoi vuonna 1906 maakunnan kolmeen osaan. Vaasan läänin itäisessä oli kuntia Keski-Suomesta, eteläisessä ja pohjoisessa myös ruotsinkieliseltä alueelta. Pohjoiseen vaalipiiriin kuului huomattava osa Keski-Pohjanmaata.⁶⁷ Tuomiokunta- ja vaalipiirijaot esitetään kartoissa 3 ja 4. Vaasan läänin vaalipiirien alueet näkyvät kokonaisuudessaan kartassa 21 luvussa 6.5.2.

1.1.4.3. Aikarajoituksen perusteet

Suomalaisen järjestötoiminnan varsinaisena alkuna pidetään yleisesti ulkomaisten esikuvien mukaan vuonna 1797 perustettua Suomen Talousseuraa. Pääseura sai ennen pitkää rinnalleen useita maakunnallisia maanviljelys- ja maalaisseuroja. Jo Porvoon valtiopäivillä oli ehdotettu maan jakamista maatalouspiireihin ja niiden eräänlaisiksi keskuksiksi kruununmakasiineja tiettyihin kaupunkeihin. Niinpä 1860-luvun alkuun mennessä olikin useimpiin lääneihin perustettu joko talousseura tai maanviljelysseura. Vaasan läänin maanviljelysseura syntyi kuitenkin vasta 1863.⁶⁸ Osasyynä tähän "myöhästymiseen" oli Suomen Talousseuralta saatujen vaikutteiden pohjalta vuonna 1803 perustettu Ilmajoen maamiesseura, joka ulotti vaikutustaan laajalle mutta ei kuitenkaan koko läänin alueelle. Tästä maamiesseurasta alkaa eteläpohjalaisen järjestötoiminnan historia. Taloudellisen toiminnan puolelta voidaan vielä mainita 1890-luvun alussa perustettu Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys ja sen alaiset paikalliset isäntäyhdistykset. Vuosisadan vaihteessa lakannut osuustoiminta oli lisäksi

---

66 Alkio P 1976, s. 98-102. Jutikkala 1962, kartta 2 s. 141. Vähäkyrö ja Laihia kuuluivat Korsholman, Teuva, Karijoki ja Isojoki Närpiön, Alahärmä, Ylihärmä ja Kauhava Uudenkaarlepyyn sekä Ähtäri Jyväskylän tuomiokuntaan.

67 Vaalilaki 20.7.1906, 1 § (Lähdeluettelo 3).

68 Halila 1958, s. 36-37.

lähes suoraa jatkoa kaikelle edellä mainitulle maatalouden järjestötoiminnalle.

Kun perustuslaillinen valtioelämä oli päässyt vauhtiin 1860-luvulla, myös ns. aatteellinen järjestötoiminta laajeni ja vilkastui saaden uutta voimaa ja väriä liberalismista. Näin alkoi joukkovoiman kausi, aluksi tosin perin vaatimattomin muodoin. Monet alkuun päässeet muutokset talouselämässä, yhteiskunnassa ja valtiollisessa toiminnassa antoivat uutta vauhtia. Kun järjestöjen kohtelu vielä vapautui 1880-luvulla, tuli tästä vuosikymmenestä Suomen vapaan järjestötoiminnan nopean kasvun lähtökohta.⁶⁹

Raittiusliike ja nuorisoseuraliike kehittyivät juuri 1880-luvulla. Raittiuden Ystävät syntyi vuonna 1883 ehdottoman raittiuden periaatteelle. Kuitenkin olivat jo vuonna 1877 vapaakirkollisen herätysliikkeen piiriin kuuluneet Heikelin sisarukset Pietarsaareissa ja Hellmanin sisarukset Vaasassa perustaneet kaupunkeihinsa raittiusyhdistykset.⁷⁰ Vuonna 1883 aloitti Laihian raittiusseura⁷¹ ja pari vuotta myöhemmin alustavassa muodossa Etelä-Pohjanmaan raittiuspiiri.⁷² Nuorisoseuraliike sai alkunsa Kauhavalta 1881, ja seuraavana vuonna perustettiin Ilmajoella pidetyssä kokouksessa Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura.⁷³

Voimistelu- ja urheiluharrastuskin oli varsin laajaa, joskin maaseudulla oli seuroja ennen vuotta 1900 vain poikkeustapauksissa. Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto muodostettiin juuri mainittuna vuonna.⁷⁴ Etelä-Pohjanmaalla oli Vaasa liikuntakulttuurin vanhin ja monipuolisin keskus. Maakunnassa harrastus keskittyi aluksi vain nuorisoseuroihin; varhaisimpana poikkeuksena oli ilmajokelaisten Vaasan lyseon poikien kotipitäjänsä vuonna 1887 perustama voimisteluseura, joka jäi lyhytaikaiseksi.⁷⁵ Teuvalla 1908 pidetyillä Suupohjan laulu-, soitto- ja urheilujuhilla suunniteltiin jo tuon alueen oman piirin perustamista. SVUL:n

---

69 Halila 1958, s. 40-41.

70 Numminen 1961, s. 30.

71 Karpio 1938, s. 425.

72 Karpio 1938, s. 456 ja Halila 1958, s. 51.

73 Numminen 1961, s. 120 ja 164. Halila 1958, s. 51.

74 Halila 1958, s. 81-82. Virallinen perustaminen tapahtui vuonna 1906. Sirmeikkö 1959, s. 7.

75 Halila 1959, s. 63-64.

piirin keskuksiksi tuli kuitenkin samana vuonna Vaasa. Suupohjan piiri aloitti virallisesti vasta 1913.⁷⁶

Etelä-Pohjanmaan työväenliikkeen alkuvuodeksi voidaan sanoa vuotta 1883, jolloin Vaasan työväenyhdistys perustettiin. Tämä tapahtui fennomaanisessa, ei niinkään wrightiläisessä hengessä, vaikka mukana oli parikin työnantajan asemassa olevaa henkilöä. Aloitteen teki nähtävästi kaivertaja Matti Sippola, joka pari vuotta aikaisemmin oli ollut perustamassa Kauhavan nuorisoseuraa. Yhdistys liittyi Suomen työväenpuolueeseen vasta vuonna 1902.⁷⁷ Maalaisyhdistysten kehitys kulki tätäkin hitaammin, sillä niillä ei ollut yhteyksiä liikkeen johtoon. Kauhavalle syntyi yhdistys vuonna 1894 ja Ilmajoelle 1895. Viimeksi mainittu oli välillä nuorisoseuranakin.⁷⁸ Eduskuntavaalien edellä tilanne kuitenkin muuttui. Kun sos. dem. puolueen tilastoihin oli suomenkieliseltä Etelä-Pohjanmaalta vuonna 1905 merkitty vain neljä yhdistystä, oli niitä vuonna 1908 jo nelisenkymmentä.⁷⁹

Vaasan suomalainen seura oli perustettu vuonna 1882 fennomaaniselta pohjalta. Maaseutukunnissa päästiin Suomalaisen puolueen paikallisorganisaatiota rakentamaan suurlakkovuonna, jolloin syntyivät ensinnä Lapuan, Ilmajoen ja Seinäjoen suomalaiset seurukset. Vuoden 1908 vaaleihin mennessä kattoi epävirallinen järjestöverkko jo lähes koko maakunnan.⁸⁰ Uutena puolueena osallistui ensimmäisiin vaaleihin Oulussa perustettu Suomen Maalaisväestön Liitto, samoin Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto, joka oli Alkion perustama. Vuoden 1908 vaaleihin nämä osallistuivatkin jo yhtyneinä.⁸¹ Kahden liiton syntyminen aiheutti tietenkin aluksi paikallisia erimielisyyksiä ja hankauksia. Etelä-Pohjanmaalla kohetasivat niitten levittäytymispyrkimykset toisensa lähinnä Kauhavalla ja Järvisseudulla. Sen sijaan Vaasan läänin eteläisen vaalipiirin kunnat olivat pelkästään alkiolaisten hallussa vuoden 1907 vaalien aikaan.⁸²

---

76 Halila 1958, s. 89. Halila 1959, s. 64-65. Sirmeikkö 1959, s. 14-16 ja 27.

77 Pohjanhovi 1958, s. 7 ja 13. Salokangas 1983, s. 64.

78 Soikkanen 1961, s. 203-204.

79 Sirola 1906, liite. Turkia 1908, liite.

80 Vattula 1976, s. 43. Vrt. luku 5.3.1.

81 Kittilä 1956, s. 36-38. Salmela 1956, s. 97-98 ja 113-115.

82 Salokangas 1975, s. 23-24.

Etelä-Pohjanmaan suomenkielisten kuntien järjestötoiminnan alkuvaiheitten selvittäminen alkaa siis lähinnä 1880-luvulta, lukuunottamatta Vaasan läänin maanviljelysseuraa ja vielä sitäkin vanhempaa Ilmajoen maamiesseuraa. Tämä näkyy myöskin dispositiossa: mainittujen seurojen aikaisempi historia on yhdistetty samaan (2.) lukuun yhdessä järjestötoiminnan muitten varhaisvaiheitten kanssa. Rajana on vuosi 1880 väljästi käsitettynä. Luvut 3-5 alkavat siis vasta 1880-luvulta. Tällöin elivät molemmat maatalouden alan seurukset hyvin voimallista vaihetta ja muu, lähinnä aatteellinen järjestötoiminta oli hyvällä alulla. Puoluetoiminta tosin alkoi vasta suurlakkovuonna varhaisia työväenyhdistyksiä lukuunottamatta.

Tutkimuksen ajallinen rajaaminen toisessa suunnassa ei ole yhtä ongelmatonta. Päätösajankohta on jossain määrin liukuva, joskin sellaisena voidaan pitää lähinnä vuotta 1908. Tämä sopii rajoitukseksi useista syistä. Ensimmäinen sortokausi, eduskuntaudistus ja jopa ensimmäiset valtiolliset vaalitkin olivat jo takana päin. Kaikki nämä olivat merkinneet paitsi suuria ponnistuksia, myös ennen näkemätöntä, vilkasta kansalais-toimintaa ja järjestötoiminnan kehittämistä. Tässä vaiheessa suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestöjen paikallisverkosto ulottui useimmissa tapauksissa lähes kaikkiin kuntiin, ja piiriporraskin oli valmiina tai ainakin pitkälle rakenteilla.⁸³

Ensimmäisen sortokauden jälkeen alkoi valtiollisessa elämässä suhteessa Venäjään eräänlainen suvantokausi. Samaa on nähtävissä myös järjestötoiminnassa vuoden 1908 tienoilla. Verkosto täydentyi kyllä vielä hiljalleen, samoin toiminta vakiintui, mutta selvää pysähtymistä ja taantumistakin tapahtui. Esimerkiksi osuustoiminnassa oli tullut selvä takatalvi "keväisen innostuksen ajan" jälkeen⁸⁴, samoin vielä selvemmin raittiusliik-

83 Vaasan läänin maanviljelysseura lakkautettiin vuonna 1909, kun tilalle perustettiin Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseura. Vuonna 1907 oli kaikissa kunnissa Lappajärveä lukuunottamatta vain yksi paikallisseura. Lappajärvellä niitä oli kaksi. Viimeisenä lääninseuran alaisen maamiesseuran sai Ilmajoki 1908. Tällöin Ilmajoen vanha maamiesseura (1803) sai vielä valtioapua, mutta seuraavana vuonna se ryhtyi hoitamaan lähinnä museoasioita. Vuonna 1907 Vaasan läänin maanviljelysseuran keskusluonne korostui, kun uusien sääntöjen mukaan sen kokouksiin osallistuivat enää paikallisseurojen edustajat, eivät henkilöjäsenet. Vrt. luku 3.1.2. Vuonna 1907 uudistettiin nuorisoseuraliikkeen piirijako. Vrt. luku 4.2.

84 Halila 1958, s. 101. SOK:n osuuskauppojen piirijako syntyi 1908. Osuuskauppojen "takatalvi" alkoi vuonna 1910, tai Etelä-Pohjanmaan

keessä.⁸⁵ Nuorisoseuroja ja maamiesseuroja ei enää kovin tiheään tahtiin perustettu, sillä niitä oli jo joka kunnassa, nuorisoseuroja monissa kylissäkin. Vain urheiluseurojen perustamisessa alkoi voimakkaampi laajentamisvaihe⁸⁶, sillä niitä ei tätä ennen juuri ollutkaan. Voidaan siis sanoa, että vuoden 1908 tienoilla oli päättynyt eräänlainen ensimmäinen, rajun rakentamisen ja laajentamisen kausi.

Vaikka tutkimus on ajallisesti rajattu päättymään lähinnä vuoteen 1908, on eräin kohdin vielä syytä tarkastella pitemmällä aikavälillä, miten pysyviksi muutokset ovat jääneet. Tämän takia selvitetään yhdistyksiä, niiden jäsenmääriä ja johtavia henkilöitä vielä vuosilta 1915-1917.

1.2. Valtiovallan suhtautuminen järjestötoimintaan autonomian ajalla

Järjestötoiminnan tutkimuksissa on ollut tapana todeta, että Suomen oikeusjärjestykseen on jo vanhastaan kuulunut vapaa yhdistymisoikeus. Jatkona on vielä seurannut, että Venäjän vallan alkuvuosina hallitus saattoi hallinnollisilla asetuksilla säädellä tätä oikeutta yleisen järjestyksen ja turvallisuuden mukaan. Henrik Stenius on kuitenkin nyttemmin todennut, että tämä oikeus oli sittenkin vain näennäinen. Mm. rikoskaari rajoitti alempien yhteiskuntakerrosten kollektiivista toimintaa. Myöskään ylempien säätyjen jäsenillä ei ollut paljon mahdollisuuksia liittyä yhteen valtiokoneiston ulkopuolella, sillä tällaisia yhdistyksiä ei yleensä ole ollut joitain vapaamuurariloošeja lukuunottamatta, ja nekin hyväksyttiin vain epävirallisesti. Näiden lisäksi oli olemassa vain ahtaan elitistisiä kulttuuriklubeja sekä puolivirallisia talousseuroja ja tiedeakatemiaita. Stenius

---

osalta jo vuonna 1907, jolloin ensimmäinen niistä lopetti toimintansa. Blomstedt 1978, s. 110-111.

85 Karpio 1938, s. 159.

86 Yksittäisistä seuroista vrt. luku 4.3. Myös luvussa 4.4. esitelty muu kulttuuri- ja harrastustoiminta alkoi voimakkaasti laajeta. Suomen Nuorison Liiton yleiskokouksessa 1907 määriteltiin tarkoin nuorisoseurojen alueellinen piirijako. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran alueeksi tuli läntinen osa Vaasan lääniä niin, että rajakunnat olivat pohjoisessa Perho ja Lestijärvi, etelässä Ahtäri ja Virrat. Isojoki ja Karijoki jäivät Pohjois-Satakunnan nuoriseuran alueeseen. Halila 1958, s. 74.

pitääkin vapaata yhdistymisoikeutta näköharhana, joka on säilynyt kirjallisuudessa aina K.J. Ståhlbergin ajasta (1912) lähtien.⁸⁷

Yhdistyksillä ei ollut suurta merkitystä 1800-luvun alussa, joten niiden toimintaa ei tarvinnut rajoittaaakaan. Vuonna 1822 Aleksanteri I määräsi lakkautettavaksi kaikki vapaamuurariyhdistykset ja muut salaiset seurat koko Venäjän valtakunnasta. Tämä toistettiin eri muodoissa vielä vuosina 1826, 1828 ja 1848. Vuonna 1849 määrättiin, että kaikki yksityiset seurat, niin tieteelliset, kirjalliset, taloudelliset kuin hyväntekeväisyyttä harjoittavatkin, joutuivat anomaan perustamisluvan aina hallitsijalta. Luvan antaminen tapahtui säännöt vahvistamalla. Määräys ei kohdistunut kauppayhtiöihin, jotka ansiotoimintaan kuuluvina näin erotettiin aatteellisista yhdistyksistä. Myös kaikki jo olemassa olleet yhdistykset joutuivat esittämään sääntönsä vahvistettaviksi. Näin oli Suomessa ns. Euroopan "hullun vuoden" heijastumana siirrytty toimilupajärjestelmään.⁸⁸

Lupa tuli anoa hallitsijalta itseltään aina vuoteen 1883 saakka. Kun kansalaistoiminta mainitulla vuosikymmenellä voimakkaasti laajeni, senaatti sai luvan vahvistaa yhdistysten sääntöjä ja lopulta läänien kuvernööritkin vuodesta 1887. Kuvernööreillä oli oikeus myöntää perustamislupa lähinnä sellaisille palosammutuskunnille ja yhdistyksille, jotka toimivat yhden läänin alueella. Kysymys oli viranomaisten kontrollintarpeesta ja näin mm. aatteellisten yhdistysten juridisen aseman vahvistava lainsäädäntö jäi toteutumatta, kuten Stenius huomauttaa. Omia haaraosastoja saatiin kuitenkin perustaa.⁸⁹

---

87 Stenius 1977, s. 78-79. Kappaleen kaksi ensimmäistä lausetta esiintyvät todellakin ensimmäisenä K.J. Ståhlbergillä (1912, s. 367) ja hänen jälkeensä melkein samassa muodossa Veli Merikoskella (1935, s. 15), Jaakko Nummisella (1958 II, s. 58 ja 1961, s. 278) Aimo Halilalla (1958, s. 35 ja 1974, s. 554) ja Oiva Valavaaralla (1971, s. 35). Stenius toteaa, että Ståhlbergin väitteen virheellisyys selittyy kirjoittamisajankohdasta (sortovuodet). Henrik Stenius käsittelee Suomen järjestötoiminnan kehityspiirteitä laajasti valmisteilla olevassa väitöskirjassaan.

Ståhlbergin ajatusten toistaminen on tietysti ymmärrettävää sikäli, että 1800-luvun olojen selvittäminen kuuluu mainituissa teoksissa yleensä vain johdantoon.

88 Ståhlberg 1912, s. 367. Merikoski 1935, s. 16-17. Numminen 1958 II, s. 58.

89 Ståhlberg 1912, s. 367-368. Merikoski 1935, s. 18-19. Stenius 1977, s. 81.

Tämä yhdistyksille varsin suopea tilanne päättyi vuonna 1899, jolloin perustaminen kiellettiin hallitsijan määräyksestä vuoden 1901 loppuun. Jo vuonna 1898 oli Bobrikov kieltäytynyt vahvistamasta sääntöjä, joissa yhdistyksille varattiin oikeus perustaa haaraosastoja ilman, että niiden säännöille olisi haettu eri vahvistus. Mm. osa työväenyhdistyksistä ja ammattiosastoista oli perustettu tätä kiertotietä, joka nyt siis tukkeutui.⁹⁰ Seuraavana vuonna yhdistysten perustaminen tyrehtyi sitten kokonaan. Samaan aikaan vaikeutettiin olemassa olleittenkin asemaa siten, että monesti piti anoa lupa jopa kokousten pitoa varten. Bobrikov pystyi näin valvomaan tehokkaasti yhdistyksiä. Vuoden 1903 diktatuuriasetus oikeutti hänet sitten hajottamaan niitä ja niiden haaraosastoja.⁹¹ Käsinkirjoitetut äänenkannattajat, puheet ja esitelmät joutuivat ennakkosensuuriin. Urkkijain läsnäolo oli myös tavallista.⁹² Uusia yhdistyksiä ei sanottavasti muodostunut vuoden 1901 jälkeen, jolloin niiden perustaminen tuli hallitsijan luvalla mahdolliseksi.⁹³

Suurlakon jälkeen tilanne muuttui, sillä marraskuun manifestissa käskettiin senaatin ryhtyä mm. valmistelemaan säädöksiä yhdistymisvapaudesta. Elokuussa 1906 Suomen viimeiset säätyvaltiopäivät hyväksyivät perustuslain luonteisena säännöksenä mm., "että Suomen kansalaisilla on oikeus edeltäpäin lupaa hankkimatta---perustaa yhdistyksiä tarkoitusten toteuttamista varten, jotka eivät ole vastoin lakia ja hyviä tapoja----".⁹⁴ Näin oli valtiollisten tapahtumien seurauksena siirrytty toimilupajärjestelmästä yhdistymisvapauteen. Tämä jäi kuitenkin vielä pelkäksi periaatteeksi, sillä yhdistysten toiminnan valvonta jäi edelleen hallinnollisten määräysten varaan. Tämä teki mielivaltaisen rajoittamisen tarvittaessa mahdolliseksi. Uusi sortokausi esti sitten yhdistyslain säätämisen. Tämä tapahtui vasta 1919, jolloin lopulta täysi yhdistymisvapaus saavutettiin.⁹⁵

---

90 Merikoski 1935, s. 20. Soikkanen 1975, s. 72. Kun ruotsalaisella työväenliitolla oli oikeus vahvistaa alaosastojensa sääntöjä edelleenkin, siihen kuului vuonna 1905 ennen suurlakkoa peräti 196 osastoa. (Soikkanen).

91 Merikoski 1935, s. 23.

92 Stenius 1977, s. 81-82.

93 Ståhlberg 1912, s. 370.

94 Ståhlberg 1912, s. 370. Merikoski 1935, s. 24.

95 Halila 1958, s. 41. Valavaara 1971, s. 36.

Yhdistysten perustaminen oli siis ensimmäisellä sortokaudella kahden vuoden ajan kokonaan kiellettyä. Tosin vuonna 1901 määräystä lievennettiin poliittista merkitystä vailla olleiden yhdistysten osalta. Mutta jos uusi yhdistys haluttiin, muodostui näissä oloissa käytännöksi, että se toimi aluksi jonkin entisen osana. Tästä on esimerkkejä mm. suomenkieliseltä Etelä-Pohjanmaalta.⁹⁶ Vaasan läänin maanviljelysseurojen paikallisseurojen perustamista tilanne ei häirinnyt, koska niitä ei ollut tarkoitukseen "rekisteröidä".⁹⁷ Yleensä kuitenkin sortotoimenpiteet asettivat esteitä virallisen järjestörakenteen kehittämiseksi, mutta ne eivät voineet estää epävirallista toimintaa. Ne keskusseurat, jotka jo olivat ehtineet tulla perustetuiksi, saivat yleensä sortovuosina työskennellä, mutta erittäin varovasti. Näin ne itse asiassa saivat ärsykeitä toiminnan jatkuvaan tehostamiseen. Koko järjestelmään latautui painetta, joka purkautui vasta suurlakossa ja sen jälkeisinä aikoina.⁹⁸

Toisaalta sortovuodet toivat esille selviä puutteita. Järjestöverkko oli usein heikko ja eräitten kaupunkikeskusten toimintavalmiuteen luotettiin liikaa. Stenius on huomauttanut, että Venäjän uhka voimisti järjestötoimintaa, pienensi keskustan ja periferian ristiriitaa ja vahvisti ns. kansalaisidentiteettiä. Tämä johtui siitä, että kansalaisoppia vaarantavia ohjelmakohtia vältettiin ja rivejä yritettiin tiivistää isänmaallisuuden nimissä. Mutta toisaalta tapahtui kärjistyksiäkin, lähinnä työnantajien ja palkkatyöläisten välillä. Työväenyhdistykset radikalisoituivat ja uusia ammattiyhdistyksiä ja osuuskuntia syntyi eri puolilla maata. Työnantajapuoli pyrki vuorostaan vesittämään yhdistysten toimintaa epäpoliittiseen suuntaan.⁹⁹

Syyskuun 1. päivänä 1901 voimaan tullut osuustoimintalaki loi tarvittavan juridisen perustan osuustoiminnallisille yrityksille.¹⁰⁰ Lain synty-

---

96 Numminen 1961, s. 557-561. Mm. Kauhavalla oli kirkonkylän nuorisoseuralla kyläpiirejä, jotka toimivat täysin itsenäisten seurojen tavoin. Numminen 1961, s. 564. Lapuan ja Seinäjoen työväenyhdistykset kuuluivat Ruotsalaiseen työväenliittoon. Vattula 1976, s. 61-62. Pajula 1974, s. 19. Vrt. myös Soikkanen 1975, s. 72.

97 Liakka-Teräksinen 1913, s. 283-284.

98 Halila 1958, s. 69.

99 Stenius 1977, s. 90-91.

100 Blomstedt 1978, s. 43.

historia oli varsin lyhyt, sillä se oli ensi kertaa esillä valtiopäivillä vuonna 1891. Ennen osuustoimintalakea olivat sallittuja taloudellisen yhteistoiminnan muotoja vain avoin yhtiö ja osakeyhtiö. Kun kummassakin tapauksessa tarvittiin ajan oloihin nähden huomattavia pääomia, ei talouselämä voinut niiden varassa paljon laajeta maaseudun pienissä oloissa.¹⁰¹ Yhtiömuotoa silti kokeiltiin: mm. eräillä eteläpohjalaisilla paikkakunnilla perustettiin kauppayhtiöitä maakauppiaiden monopoliaseman takia. Kokeilut onnistuivat huonosti.¹⁰² Myös meijeritoiminnassa sai yhtiömuoto 1890-luvulla suosiota. Kun yhtiömeijerien omistus pohja oli usein laaja ja osakkeiden hinta alhainen, olivat ne jo varsin lähellä varsinaista osuustoimintaa.¹⁰³ Samasta syystä eräät kauppayhtiötkin muistuttivat osuuskauppoja.

Osuustoimintalaissa oli 36 pykälää, joista pääosa koski osuuskunnan perustamista ja purkamista. Sen esikuvana oli Englannissa 1852 säädetty osuustoimintalaki. Rochdalen periaatteiden mukaisesti Suomessakin hyväksyttiin avoin jäsenyys, kansanvaltaisuus ja ylijäämän palauttaminen jäsenille. Sen sijaan laki ei puuttunut osuuspääoman korkoon, käteismyyntiin tai valistustyön tekemiseen. Kun laki muutenkin oli varsin yleinen, oli se voimassa aina vuoteen 1955. Pellervo-seuran osuuskaupoille toimittamat mallisäännöt loivatkin tästä syystä käytäntöä monissa yksityistapauksissa. Myös ennen vuotta 1901 perustetut liikkeet vaihtoivat ja muokkasivat omatekoisia sääntöjään niiden mukaan.¹⁰⁴

Kaikkien osuuskuntien oli esitettävä sääntönsä asianomaisen läänin kuvernöörin vahvistettaviksi. Vasta tämän jälkeen voitiin osuuskunta kirjoittaa kaupparekisteriin. Osuuskassojen perustaminen oli lisäksi alistettava senaatin talousosaston vahvistettavaksi ennen rekisteröintiä.¹⁰⁵

---

101 Osuustoimintalaki ja sen merkitys (Kansanvalistus-Seuran Kalenteri 1902) 1901, s. 129-130.

102 Alanen 1953, s. 444-445. Alanen 1957, s. 467-473.

103 Rantoja 1948, s. 148. Nummensalo 1956 I, s. 14-15.

104 Perko 1979, s. 39-40.

105 Blomstedt 1978, s. 45.

1.3. Katsaus suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan väkiluvun kehitykseen, elinkeinorakenteeseen, viljellyn maa-alan määrään ja tilojen kokoihin

Anna-Leena Toivonen on todennut väitöskirjassaan, että Etelä-Pohjanmaan asukasmäärä lisääntyi vuosina 1805-1880 peräti 171,5 %. Vastaava lisäys oli Vaasan läänissä 140,8 % ja koko valtakunnassa 129,4 %. Voimakas nousu johtui kylvöviljelyn laajentumisesta. Silloin "alempana jokilaaksoissa kylien larvamaitten suuret suot alkoivat aueta viljelykselle ja toisaalta jokien ylämaihin siirtyi uudisasukkaita, joiden tieltä ikikorvet väistyivät. Suomenselän vierä hipovien korpikylien kehitys eteläpohjalaisiksi maanviljelyspitäjiksi alkoi ja toi myötään säännönmukaisen suuren väestönkasvun". Toivosen mukaan tuo kasvu oli suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan pitäjissä 1805-1880 peräti 218,5 %, joten lainaus tuntuu kuvaavan hyvin iskevästi maakunnan asutushistorian tätä vaihetta.¹⁰⁶

Mutta 1880-1900 tilanne oli jo toinen. Toivosen mukaan Vaasan läänin kasvuprosentti jäi alle koko maan luvun (28,4 ja 31,6). Tosin suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan luku oli vielä suurempi (29,1), mutta kasvu oli täälläkin hidastumassa. Syynä olivat uudisviljelymahdollisuuksien vähentyminen ja siirtolaisuus.¹⁰⁷

Toivonen ei ole kuitenkaan selvittänyt alueellisia eroja niin, että hän olisi laskenut väestön kehitystä kunnittain. Järjestötutkimuksen kannalta

---

106 Toivonen 1963, s. 76-77. Vaikka Toivonen ei olekaan varsinaisesti väestötutkija, antavat hänen laskemansa luvut hyvän lähtökohdan tähän katsaukseen.

Väitöskirjassa ei ole otettu huomioon Järviseutua. On myös huomattava, että kokonaisväkiluvun virheellisyys suurenee jatkuvasti vuoteen 1910, jolloin luvut ensi kerran "puhdistettiin" siirtolaisuudesta ja muusta muuttoliikkeestä.

Ari Manninen on todennut muitten lähteitten perusteella, että Järvisseudun kunnista Evijärvellä, Korttesjärvellä, Lappajärvellä ja Alajärvellä siirtolaisuus oli vuosina 1901-1904 samaa luokkaa kuin Kyrönmaalla, ehkä hieman suurempaa kuin Lapuanjokilaaksossa ja selvästi suurempaa kuin Ilmajoen seudulla. Manninen 1985, liite 5 (karttaliite).

107 Toivonen 1963, s. 77-78. Uudisviljelymahdollisuuksista tehdään selkoa myöhemmin tässä luvussa. Toivonen on laskenut vuotuiset keskisiirtolaisuudet ja keskiväkiluvut 1000 henkeä kohti vuodesta 1867. Kunnittaista kasvua hän ei ole eritellyt. Olisiko tämä auttanut siirtolaisuuden syiden selvittelyä, jää tässä vastaamatta.

tämä on aiheellista, sillä mahdolliset suuret kasvuerot saattavat jollain tapaa vaikuttaa eri alueiden ilmapiiriin ja tätä kautta järjestötoimintaan. Lisäksi seurojen ja yhdistysten jäsenmääriä voidaan verrata väkilukuihin; korkea suhdeluku voi olla eräs "järjestökeskuksen" tunnusmerkeistä. Niinpä taulukkoon 1 on koottu kuntien väkiluvut eräiltä vuosilta sekä laskettu väestönkasvu vuosilta 1860-1900 ja 1880-1900. Jäsenmääriä on myöhemmin vertailtu vuoden 1900 lukuihin, koska se sattuu ajallisesti lähes keskelle. Taulukosta näkyvät myös vuoden 1910 luvut, joista on ensi kerran vähennetty siirtolaisten ja muiden muuttaneiden määrät.

Alueellisesti tarkasteltuna on väestönkasvu vuosina 1860-1900 ollut suurinta Alavuden-Kuortaneen ja Ilmajoen seuduilla. Kyrönmaan, maakunnan läntisten kuntien ja Lapuanjokilaakson kasvuluvut ovat tässä vaiheessa jo alhaisempia. Tämä sopisi hyvin myös siihen kuvaan, että tilastollisesti mitattavien ilmiöiden kehitys on kulkenut Etelä-Pohjanmaalla rannikolta sisämaahan.¹⁰⁸ Lapuan kunnan väkilukuprosentin nousu (71,5 %) tuntuu yllättävän suurelta esimerkiksi Ilmajokeen verrattuna.¹⁰⁹ Sen sijaan Ilmajoen entisissä kappeleissa väkiluku oli noussut todella voimakkaasti, samoin oli käynyt osassa Järviseutua. Kyrönmaasta vain Jurvan kasvu oli samaa luokkaa. Vuosien 1880-1900 luvut eivät paljon muuta tätä kuvaa. Pisimpään oli kasvu jatkunut voimakkaana Ähtärissä, Peräseinäjoella, Kauhajoella, Töysässä, Nurmossa, Alavudella, Alajärvellä ja Seinäjoella.

Toivosen toteamus siitä, että ylämaihin siirtyi uudisasukkaita raivaamaan ikikorpia, näyttää pitävän paikkansa, samoin viittaus Suomen-selän vieriä hipovien korpikylien kehityksestä. Kuva korostuu vielä, jos otetaan huomioon aikaisemmin mainitut puhdistetut luvut vuodelta 1910. Kun ne Lapuanjokilaaksossa ovat olleet kunnasta riippuen n. 500-1200 ja Kyrönmaalla 500-1900 henkeä pienemmät kuin vuonna 1900, on todellinen väestönkasvu ollut näillä alueilla vieläkin pienempi. Sen sijaan Alavuden-Kuortaneen alueella, Ilmajoen seudulla ja Järvisseudulla ovat vuoden 1910 väkiluvut olleet karkeasti arvioiden lähes yhtä suuria kuin vuonna 1900.

108 Toivonen 1963, s. 78. Ruotsinkielisten kuntien väkiluku kasvoi 1880-1900 enää 11,1 %. Ylikankaan mukaan myös veriteot yleistyivät ja vähenivät samassa suunnassa rannikolta sisämaahan. Ylikangas 1976, s. 310.

109 Ero johtui mm. vuoden 1900 "puhdistamattomista" väkiluvuista ja Lapualla tuohon aikaan vireästä raivaustoiminnasta.

Taulukko 1

Väkiluvun kasvu kunnittain ja alueittain suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla 1860-1900 ja 1880-1900.

Kunta	Väkiluku			Kasvuprosentti		
	1860	1880	1900	1910	1860-1900	1880-1900
Isokyrö	6039	6575	8634	7001	43,0	31,3
Ylistaro	7571	8495	9775	7872	29,1	15,1
Laihia	5057	5950	7361	6623	45,6	23,7
Jurva	2438	4096	5286	4778	116,8	29,1
Vähäkyrö	4358	4529	5076	4337	16,5	12,1
Kyrönmaa	25463	29645	36132	30611	41,9	21,9
Ilmajoki	7501	9145	10890	10476	45,2	19,7
Kurikka	4394	6068	7993	7941	81,9	31,7
Kauhajoki	5768	7789	11406	11304	97,7	46,4
Jalasjärvi	6082	8350	11402	10946	87,5	36,6
Peräseinäjoki	2060	3189	4722	4662	129,2	48,1
Seinäjoki	2141	2321	3328	3742	55,4	43,4
Ilmajoen seutu	27946	36862	49741	49071	78,0	34,9
Lapua	6759	9115	11581	10335	71,3	27,1
Kauhava	5362	6560	8183	7610	52,6	24,7
Ylihärmä	2399	2849	3590	3030	49,6	26,0
Alahärmä	4201	4799	5859	5261	39,5	22,1
Nurmo	2528	3005	4365	3959	72,7	45,3
Lapuanjokilaakso	21249	26328	33578	30915	58,0	27,5
Lappajärvi	3841	4260	5536	5192	44,1	30,0
Evijärvi	2942	3479	4521	4169	53,7	30,0
Kortesjärvi	2233	3035	3858	3823	72,8	27,1
Vimpeli	1470	2236	3062	3227	108,3	36,9
Alajärvi	3311	4536	6509	6073	96,5	43,5
Soini	1648	2371	3270	3248	98,4	38,0
Lehtimäki	1231	1612	2109	1881	71,3	30,8
Järviseu tu	16676	21529	28863	27613	73,1	34,1
Alavus	4201	6032	8757	8783	108,5	45,2
Kuortane	2678	3654	5098	5093	90,4	39,5
Töysä	1810	2291	3355	3682	85,4	46,4
Alavuden-Kuortaneen alue	8689	11977	17210	17558	98,1	43,7
Isojoki	3433	4013	5224	5033	52,2	30,2
Karjajoki	1874	2307	2668	2343	42,4	15,6
Teuva	4544	4953	6873	6689	51,3	38,8
Läntiset kunnat	9851	11273	14765	14065	49,9	31,0
Ähtäri		3874	5991	6440		54,6

SVT VI. 1. Taulukko-osa XLIV-XLVII; SVT VI.9.1, s. 27-29; SVT VI.37, tilastotaulut s. 12-13; SVT VI.45, Tauluja VI, s. 200-204. Viimeksi mainitussa ovat vuoden 1910 ns. puhdistetut luvut, joissa ei enää ole muuttaneita mukana.

Kunnat ovat alueittain ensimmäisen tilaston osoittamassa järjestyksessä. Mahdollisia aluemuutoksia ei ole otettu huomioon, mutta 1880 tilastossa on yksi Alavuteen kuulunut kylä laskettu Peräseinäjokeen ja yksi Nurmoon kuulunut kylä Seinäjokeen vuoden 1860 tilaston käytännön mukaisesti. Vuoden 1860 tilastossa on Orisbergin ruukinseurakunnan väkiluku laskettu Isonkyrön väkilukuun.

Suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa oli vuosisadan vaihteessa vielä varsin yhtenäisesti agraarinen alue. Tämä käy esille taulukosta 2, jossa on Hannes Gebhardin lukujen pohjalta tarkasteltu maakunnan elinkeinorakennetta.

Suurimmat yksittäiset poikkeamat osuvat Ähtärin ja Seinäjoen kohdalle. Ähtärissä sai toimeentulonsa teollisuudesta 24,5 % ja Seinäjoella 20,8 % väestöstä. Lisäksi Seinäjoella oli rautatieläisiä ja muita liikenneammateissa työskenteleviä 10,3 %. Pääosa väestöstä oli kyllä näissäkin kunnissa maatalousväestöä, joskin määrät jäivät koko maakunnan alhaisimmiksi (62,1 % ja 56,8 %). Teollisuudesta sai yli 10 % elantonsa 11 kunnassa. Agraarisimpia olivat Ilmajoen seutu (paitsi Seinäjoki), Järviseutu ja Alavuden-Kuortaneen alue, joilla luku oli yli 80 %, Vimpelissä, Kurikassa, Peräseinäjoella ja Evijärvellä jopa yli 85 %.

Taulukossa 3 on vielä tarkasteltu maatalousväestön jakautumista maanomistajiin, vuokratilallisiin ja maataloustyöväkeen. Selvästi eniten on maanomistajia ollut Lappajärvellä, Vimpelissä, Evijärvellä ja Korttesjärvellä. Järviseudusta vain Lehtimäki jäi koko alueen keskiarvon alapuolelle. Vastaavasti eniten oli vuokraajia Kauhajoella, Ilmajoella ja Kurikassa. Ilmajoen alueella heitä oli keskimääräistä vähemmän vain Peräseinäjoella. Maataloustyöväkeäkin oli Ilmajoen seudulla eniten, vain Ähtäri ja Alavus voidaan lukea samaan luokkaan.

Näin ollen Ilmajoen seudulla oli itsenäisiä viljelijöitä suhteellisen vähän ja vuokratilallisia runsaasti, Järviseudulla lähes päin vastoin. Tämä onkin merkittävin ero tällä elinkeinorakenteeltaan varsin yhtenäisellä alueella.

Anna-Leena Toivonen on laskenut, että viljeltyä maata oli suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla vuonna 1901 henkeä kohti vähemmän kuin 1800-luvun alussa. Näin ollen väestö lisääntyi vielä runsaammin kuin viljeltävä maa-ala. Tämän takia leipäviljaa oli tuotava muualta.¹¹⁰ Taulukossa 4 on pyritty vertailemaan viljellyn maan kasvua kunnittain. Kun vuodelta 1813 luvut on saatu vain suurpitäjittäin, kuntakohtaiseen selvittelyyn ei voida mennä.

---

110 Toivonen 1963, s. 80-82. Toivosen mielestä väestön lisääntyminen oli eräs siirtolaisuuteen "työntävistä tekijöistä". Mutta siirtolaisia lähti eniten Kyrönmaalta ja Lapuanjokilaaksosta, jossa maata oli henkeä kohti eniten! Väestö taas kasvoi voimakkaimmin Ilmajoen seudulla, josta siirtolaisuus oli vähäisempää.

Taulukko 2

Maanviljelyn ja teollisuuden tehtävistä toimeentulonsa saava väestö suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1901.

Kunta	Prosentteina elinkeinon mukaan		
	Maanviljely	Teollisuus	Muu
Isokyrö	74,4	7,1	18,5
Ylistaro	81,7	7,2	11,1
Laihia	71,7	13,3	15,0
Jurva	71,9	16,7	14,0
Vähäkyrö	66,3	17,3	16,4
Ilmajoki	82,2	7,1	10,7
Kurikka	87,6	4,6	7,8
Kauhajoki	82,0	6,0	12,0
Jalasjärvi	81,5	6,8	11,7
Peräseinäjoki	86,1	5,8	8,1
Seinäjoki	56,8	20,8	22,4
Lapua	78,7	11,7	9,6
Kauhava	76,1	10,6	13,3
Ylihärmä	82,1	7,9	10,0
Alahärmä	82,3	7,3	10,4
Nurmo	80,9	6,8	12,3
Lappajärvi	82,6	5,0	12,4
Evijärvi	85,5	9,1	5,4
Kortesjärvi	87,4	5,7	6,9
Vimpeli	91,4	3,4	5,2
Alajärvi	77,9	11,3	10,8
Soini	76,3	7,3	16,4
Lehtimäki	81,3	7,6	11,1
Alavus	82,9	5,6	11,5
Kuortane	82,7	4,6	12,7
Töysä	69,1	14,4	16,5
Isojoki	78,8	9,3	11,9
Karijoki	71,1	13,7	15,3
Teuva	77,0	10,3	12,7
Ähtäri	62,1	24,5	13,4

Gebhard 1913, I taulu s. 28-33 (Suomen maalaiskunnissa 1.9.1901 vakinaisesti elävä väestö jaettuna pääelinkeinonsa mukaan).

Seinäjoen muussa ammatissa toimivien sarakkeeseen kuuluvat liikenteen tehtävissä työskennelleet (10,3 %). Muitten kuntien kohdalla tämän sarakkeen lukujen suuruus johtuu yleensä tuntemattomien suuresta määrästä. Kaupan ammasteista elantonsa saavien prosenttien vaihteluväli on 0,6-2,6; viroista ja vapaista ammasteista 0,4-2,7; kulkuneuvoista 0,0-10,3; eläkkeistä ja pääomista 1,3-6,0. Väkiluvut, joista tilaston laatija on prosentit laskenut, on saatu tiedustelun, ei henkikirjojen perusteella. Suurimpien prosenttilukujen alle on taulukossa havainnollisuuden vuoksi merkitty viiva.

Taulukko 3

Maanviljelysväestön yhteiskunnallinen kokoonpano suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1901.

Kunta	Maanomistajia		Vuokraajia		Maataloustyöväkeä	
Isokyrö	53,1	(39,8)	18,5	(18,2)	28,4	(42,0)
Ylistaro	52,9	(35,9)	13,9	(12,6)	33,2	(51,5)
Laihia	54,7	(41,9)	16,4	(16,2)	28,9	(41,9)
Jurva	61,5	(48,2)	8,0	(7,5)	30,5	(44,3)
Vähäkyrö	<u>70,8</u>	(56,9)	6,7	(6,3)	22,5	(36,8)
Ilmajoki	36,6	(24,1)	28,4	(26,4)	35,0	(49,5)
Kurikka	31,8	(21,1)	<u>20,4</u>	(19,7)	<u>47,8</u>	(59,2)
Kauhajoki	34,4	(24,6)	<u>30,0</u>	(28,7)	<u>35,6</u>	(46,7)
Jalasjärvi	44,9	(34,5)	<u>19,5</u>	(20,0)	<u>35,6</u>	(45,5)
Peräseinäjoki	47,5	(36,0)	<u>15,5</u>	(13,9)	<u>37,0</u>	(50,1)
Seinäjoki	45,6	(32,8)	<u>19,7</u>	(20,4)	<u>34,7</u>	(46,8)
Lapua	52,7	(37,1)	19,0	(18,2)	28,3	(44,7)
Kauhava	55,5	(44,4)	<u>15,9</u>	(14,1)	28,6	(41,5)
Ylihärmä	56,1	(38,1)	13,6	(12,3)	30,3	(49,6)
Alahärmä	57,6	(41,3)	10,5	(11,5)	31,9	(47,2)
Nurmo	54,2	(40,2)	14,6	(15,5)	31,2	(44,3)
Lappajärvi	<u>77,0</u>	(61,7)	2,5	(3,3)	20,5	(35,0)
Evijärvi	<u>74,1</u>	(60,1)	1,1	(1,4)	24,8	(38,5)
Kortesjärvi	<u>72,6</u>	(55,1)	6,1	(5,7)	21,3	(39,2)
Vimpeli	<u>74,4</u>	(57,9)	1,7	(1,6)	23,9	(40,5)
Alajärvi	<u>59,0</u>	(44,3)	13,2	(11,8)	27,8	(43,9)
Soini	54,9	(41,0)	12,9	(12,2)	32,2	(46,8)
Lehtimäki	49,5	(36,4)	19,1	(19,8)	31,4	(43,8)
Alavus	42,9	(31,3)	<u>19,5</u>	(18,6)	<u>37,6</u>	(50,1)
Kuortane	58,9	(44,4)	9,5	(9,5)	31,6	(46,1)
Töysä	56,1	(42,4)	14,1	(16,1)	29,8	(41,5)
Isojoki	53,5	(46,1)	17,5	(17,1)	29,0	(36,8)
Karijoki	60,3	(50,1)	15,0	(16,3)	24,7	(33,6)
Teuva	<u>56,5</u>	(44,5)	10,4	(11,1)	33,1	(44,4)
Ahtäri	41,2	(29,2)	<u>19,6</u>	(17,8)	<u>39,2</u>	(53,0)
Koko lääni	54,9	(42,5)	15,8	(14,7)	29,3	(42,8)
Koko maa	48,6	(35,5)	18,8	(16,8)	32,6	(47,7)

Gebhard 1913, II taulu, s. 100-115 ja 124-127 (Pääasiassa maanviljelyksestä elävä väestö Suomen maalaiskunnissa 1 p. syyskuuta v. 1901). Maanomistajiin on tässä luettu myös kruunutilalliset, joilla oli rajoitettu omistusoikeus. Vuokraajiksi on laskettu kaikki ne, jotka olivat vuokranneet yksityisiltä koko talon tai isomman talonosan ja valtiolta kruunun virkatalon tai isomman kruunun metsätorpan. Etelä-Pohjanmaalla oli mainituista valtaosa isomman talonosan vuokraajia. Gebhard itse huomauttaa (s. 85-88), että rajanveto torpparien ja toisaalta maanviljelijöiden välillä ja toisaalta hyvin pienien torppien omistajiin tai mäkitupalaisiin päin on ollut vaikeaa, alueittain jopa liikkuvaa.

Prosenttiluvut on laskettu väestön ja sulkeisiin ruokakuntien määrästä. Ruokakuntakohtaisiin laskelmiin on yleensä syytä suhtautua suuremmalla varauksella (vrt. Rasila 1977, s. 17). Kun kysymyksessä on kuntien välinen vertailu suppealla ja varsin homogeenisella alueella, molemmat luvut antavat varsin samanlaisen, tehtävän kannalta riittävän selvän kuvan. Suurimmat luvut on merkitty alla olevalla viivalla.

Taulukko 4

Viljellyn maan lisääntyminen vuodesta 1813 vuoteen 1901 sekä hehtaari-määrä vuonna 1901 henkeä kohti suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kun-nissa.

Kunta	Viljeltyä maata hehtaareina		Kasvu %	Henkeä kohti ha
	1813	1901		1901
Isokyrö		12682		1,5
Ylistaro		14556		1,5
Laihia		13465		1,8
Jurva		4504		0,9
Vähäkyrö		8218		1,6
Kyrönmaa	24075	53245	122,0	1,5
Ilmajoki		17013		1,6
Kurikka		10636		1,3
Kauhajoki		14547		1,3
Jalasjärvi		15757		1,4
Peräseinäjoki		6196		1,3
Seinäjoki		3239		1,0
Ilmajoen seutu	18146	67388	271,3	1,4
Lapua		20124		1,7
Kauhava		14032		1,7
Ylihärmä		5711		1,6
Alahärmä		9698		1,7
Nurmo		4707		1,1
Lapuanjokilaakso	18430	54272	194,4	1,6
Lappajärvi		7327		1,3
Evijärvi		4402		1,0
Kortesjärvi		5657		1,5
Vimpeli		4045		1,3
Alajärvi		6202		0,9
Soini		2337		0,7
Lehtimäki		2215		1,1
Järviseu-tu	21747	32185	48,0	1,1
Alavus		10560		1,2
Kuortane		5682		1,1
Töysä		3444		1,0
Alavuden-Kuortaneen alue	8734	19686	125,4	1,1
Isojoki		5612		1,1
Karijoki		3396		1,3
Teuva		8821		1,3
Läntiset kunnat	6155	17829	190,0	1,2
Ähtäri		3723		0,6
Yhteensä		248508		1,3
Ilman Ähtäriä	97287	244785	151,6	

SVT III.1, taulukko-osa XX-XXI. Vuoden 1813 luvut ovat vain suurpitä-jittäin. Tynnyrinalat on muutettu hehtaareiksi suhteessa 2:1. Vennola 1917, I taulu s. 26-31 (Yleiskatsaus maa-alaan ja sen jakautuminen vil-jeltyyn ja viljelemättömään maahan 1901). Mukana ovat sekä pellot että niityt. Hehtaari-määrä on viimeisessä sarakkeessa verrattu v. 1900 väki-lukuihin (Vrt. taulukko 1).

Viljelyn maan kasvu oli selvästi suurinta Ilmajoen seudulla, sitten Lapuanjokilaaksossa, Alavuden-Kuortaneen alueella ja Kyrönmaalla. Vähäisintä raivaus oli ollut Järviseudulla. Henkeä kohden oli hehtaareita eniten vuonna 1901 Lapuanjokilaaksossa ja Kyrönmaalla. On ilmeistä, että viljelyn maan kasvu on ainakin vuosisadan loppupuolella ollut Ilmajoen seudulla suurinta entisissä kappeleissa, sillä emäpitäjän suonraivauksen kiihkein kausi sijoittui vuosisadan alkuun, niihin aikoihin, jolloin Ilmajoen maamiesseura oli toimintansa alkutaipaleella.

Toinen tapa lähestyä viljelyoloja on laskea maanomistajat ryhmiteltyinä heidän omistamiensa tilojen suuruuden mukaan. Tämä on tehty taulukossa 5. Kyrönmaalla, Ilmajoen seudulla ja Lapuanjokilaaksossa oli suhteellisesti eniten suuria tiloja. Erot tulevat hyvin näkyviin myös keskimääräisen tilakoon sarakkeessa. Sen mukaan Järviseutu oli maakunnansisäisistä alueista kaikkia muita jäljessä.

Tässä luvussa (1.3) esitetyistä tilastoitavista rakennetekijöistä tehty yhteenveto on seuraavanlainen. Maakunta oli suhteellisen homogeeninen ja yleisluonteeltaan agraarinen, vain Ähtärissä, Seinäjoella sekä myös Vähässäkyrössä ja Jurvassa teollisuudesta leipänsä ansaitsevia oli muita kuntia runsaammin (n. 17-25 ‰). Maatalousvaltaisimpia olivat Järviseudun kunnat (selvimmin Lappajärvi, Korttesjärvi, Evijärvi, Vimpeli) ja Ilmajoen seutu Seinäjokea lukuunottamatta. Erona kuitenkin oli, että Järviseudulla oli suhteessa eniten itsenäisiä maanomistajia ja vähiten vuokratilallisia, Ilmajoen seudulla taas melkein päinvastoin. Tilakoot olivat Järviseudulla pienimpiä, Ilmajoen seudulla taas suurimmasta päästä. Väkiluvun kasvu, samoin viljelyn maan alan kasvu, olivat Ilmajoen seudulla myös suurimpia. Myöhemmissä luvuissa, varsinkin poliittisen toiminnan yhteydessä, palataan näihin piirteisiin.

Taulukko 5

Maatilojen hehtaarikoot sekä keskimääräinen koko tilaa kohden suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1901.

Kunta	Tilan koko ha (% kaikista)				Keskimääräinen koko ha
	alle 10	10-25	25-100	yli 100	
Isokyrö	13,7	<u>36,2</u>	<u>45,1</u>	1,0	31,6
Ylistaro	13,7	<u>39,3</u>	<u>44,2</u>	2,8	28,9
Laihia	10,9	<u>35,3</u>	<u>53,4</u>	0,4	30,1
Jurva	25,3	<u>53,8</u>	<u>20,1</u>	0,8	18,1
Vähäkyrö	20,9	<u>43,5</u>	<u>35,3</u>	0,3	22,6
Ilmajoki	16,5	28,5	<u>49,5</u>	5,5	42,5
Kurikka	8,5	27,1	<u>60,5</u>	3,9	37,9
Kauhajoki	15,6	33,9	<u>48,1</u>	2,4	35,0
Jalasjärvi	18,8	<u>36,5</u>	<u>42,5</u>	2,2	29,6
Peräseinäjoki	13,4	<u>32,5</u>	<u>51,6</u>	2,5	32,0
Seinäjoki	27,8	<u>31,5</u>	<u>38,9</u>	1,8	30,0
Lapua	11,9	31,1	<u>54,3</u>	2,7	35,8
Kauhava	8,7	38,0	<u>51,0</u>	2,3	32,0
Ylihärmä	8,8	39,4	<u>50,3</u>	1,5	29,6
Alahärmä	3,0	40,3	<u>55,7</u>	1,0	32,3
Nurmo	14,8	<u>54,1</u>	<u>30,6</u>	0,5	24,0
Lappajärvi	13,5	<u>62,3</u>	23,7	0,5	19,7
Evijärvi	<u>43,6</u>	<u>48,3</u>	8,1	0,0	12,7
Kortesjärvi	<u>28,5</u>	<u>52,7</u>	18,5	0,3	18,1
Vimpeli	31,4	<u>53,9</u>	14,7	0,0	15,7
Alajärvi	35,5	<u>50,5</u>	14,0	0,0	16,7
Soini	<u>43,1</u>	<u>47,3</u>	9,6	0,0	14,0
Lehtimäki	13,1	<u>51,5</u>	35,4	0,0	22,4
Alavus	12,8	<u>51,9</u>	34,5	0,8	27,0
Kuortane	12,1	<u>54,8</u>	33,1	0,0	22,9
Töysä	10,7	<u>50,7</u>	38,6	0,0	24,6
Isojoki	30,0	<u>52,8</u>	16,5	0,7	18,5
Karijoki	20,1	<u>54,3</u>	25,6	0,0	20,7
Teuva	17,7	<u>51,0</u>	31,1	0,2	21,7
Ähtäri	23,8	<u>48,2</u>	28,0	0,0	19,7

Vennola 1917, taulu IX, s. 430-437 (Maanomistajat, ryhmitettyinä omistamansa viljellyn maan mukaan). Alleviivauksin on osoitettu, missä hehtaari luokissa on tiloja ollut prosentuaalisesti eniten.

Taulukon luvuilla näyttää olevan lähes selvä yhteys siihen maantieteelliseen aluejakoon, jonka J.G. Granö suoritti 1930-luvulla maankamaran, vesistöjen, kasviston ja tekoainesten perusteella. Hän luokitteli Järvi-seudun, mutta myös Alavuden ja Kuortaneen alueen kunnat sekä Ähtäriin Suomenselän kankaremaaksi. Kyrön peltotasankoon kuuluivat Kyrönmaan ja Lapuanjokilaakson lisäksi Ilmajoki ja Seinäjoki. Muut kunnat olivat joko Kauhajoen laaksotasankoa tai Suupohjan lakeutta. Granö 1932, s. 82-83.

2. JÄRJESTÖTOIMINNAN VARHAISVAIHEET

2.1. Taloudellinen järjestötoiminta

2.1.1. Kansanomaiset yhtiöt ja vapaamuotoiset osuuskunnat

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestötoiminnan kasvu alkoi varsinaisesti 1880-luvulta, vaikka sitä edeltäneeltä ajalta on löydettävissä runsaasti mm. järjestäytyneitä taloudellista toimintaa ja muittenkin alojen varhaisvaiheita. Kuitenkin vasta mainitulta vuosikymmeneltä lähtien voidaan eri järjestöalojen kehitystä selvittää niin, että samalla tehdään selkoa niiden suhteista toisiinsa. Maakunnansisäinen vertailu on 1880-luvun osalta jo myös jossain määrin mahdollista, vaikka erityisten järjestökeskusten etsimiseen tarvittavaa tilastomateriaalia ei ennen 1890-lukua ole tarpeeksi.

Varhaisvaiheita käsittelevä luku on tarkoitettu pääasiassa 1880-luvulta alkavan järjestötoiminnan käsittelyn taustaksi. Samalla on tarkoitus tuoda esille se tosiasia, että rajan vetäminen järjestötoiminnan ja sitä edeltäneiden varhaisvaiheitten välille ei ole kovinkaan helppoa. Taloudellisessa toiminnassa on esimerkiksi havaittavissa kerroksellisuutta siten, että epäviralliset ja viralliset muodot, kansanomainen yhteistoiminta, maataloudelliset seurat ja osuustoiminta, ovat esiintyneet lomittain samojakin tehtäviä suorittaen, joissain tapauksissa jopa meidän aikaamme saakka.

Vaikka Suomessa jo varhain voidaan puhua talonpoikaisesta yksityisestä maanomistuksesta, maalaisyhteisössä oli monia sellaisia tarpeita, jotka vaativat erimuotoista yhteistoimintaa. Siirtyminen sarkajakoon ja sen tuoma vainiopakko edellyttivät jo yhteistyötä talojen kesken. Laitumella olevan karjan paimentamisesta huolehdittiin yhteisesti, samoin yhteismetsien käytöstä. Maaseutuyhteisöjen kannettavaksi oli lisäksi pantu lukuisia yhteisiä velvollisuuksia.¹

---

¹ Blomstedt 1978, s. 13-14.

Näin muodostui varsin kiinteitä työyhteisöjä, joiden jäsenet tekivät töitä talkoilla tai lainasivat työvoimaa. Varsinkin Lounais-Suomen ja Pohjanmaan tiheään asutuissa jokivarsikylissä sekä Hämeen ryhmäkylissä kehittyi kiinteä lahkolaitos. Siinä talot liittyivät lahkoiksi tai seuroiksi ja hoitivat yhteisiä myllyjään, kirkkoveneitään ja muita omistuksiaan.² Muita paikallisia organisaatioita olivat mm. länsisuomalaiset järvenlaskuyhtiöt, lounaissuomalaiset kalastuskunnat ja Pohjois-Pohjanmaan lohijokien patokunnat. Näitä kaikkia voidaan kutsua nimellä kansanomaiset yhtiöt.³ Niiden avulla suoritettiin paljon työtä vaativia tehtäviä, mutta ne olivat samalla myös yhdessäolo-organisaatioita. Puhtaimpina kansanomaisina yhtiöinä mainitsee Veikko Anttila ns. kooperatiiviset yhtiöt, joissa osakkaiden oikeudet ja velvollisuudet määriteltiin luontaisuurituksina. Esimerkiksi järvenlaskuyhtiöissä kukin osallistui työtehtäviin ja sai siitä hyvää niittä tietyn määrän heinää itselleen. Tästä perusmallista kehittyi sitten useita variaatioita: joskus tehtiin työt itse ja heinät myytiin tai teetettiin työtkin vierailta. Tämä viimeksi mainittu vaihtoehto merkitsi Anttilan mukaan siirtymistä kooperatiivisuudesta kapitalistiseen suuntaan.⁴

Ajallisesti seuraavana yhteistoiminnan muotona Anttila mainitsee vapaamuotoiset osuuskunnat, jotka tosin olivat vielä lähellä kansanomaisia yhtiöitä sikäli, että niitä perustettiin ilman lainmukaisia muotoja. Osuus-

---

2 Numminen 1958 II, s. 59. Parhaita yksityiskohtaisia esimerkkejä löytyy Esko Aaltosen yhteismyllylaitosta ja Veikko Anttilan järvenlaskuyhtiöitä koskevista tutkimuksista (Blomstedt 1978, s. 14).

3 Esko Aaltonen on halunnut vakiinnuttaa lahko-sanana ainoaksi kansanomaisen yhteistoiminnan yleisnimeksi. Hän on laatinut hyvin kattavan esityksen, jossa mainitsee toistakymmentä erilaista lahkoa (Aaltonen 1939, s. 131-141). Useimmille niistä oli ominaista, että ne perustuivat pikemminkin vuorotellen tehtävään työhön kuin omistukseen, eli ne olivat kansanomaista osuustoimintaa.

4 Anttila 1974, s. 141 ja 158. Joissain tapauksissa kansanomaisissakin yhtiöissä tarvittiin hyvin kiinteitä muotoja, esimerkiksi järvenlaskuyhtiöissä silloin, kun hanke oli taloudellisesti mittava tai osakkaita oli paljon laajalta alueelta. Pienissä yhtiöissä asiat sovittiin usein tavattaessa. Korttesjärvellä järvenlaskuyhtiö oli kyläyhtiö, jonka kokoukset kutsuttiin koolle oltermannihallinnon muodoin kierrättämällä sauvaa talosta taloon. Anttila 1974, s. 114-115. Monessa yhtiössä organisaatio oli 1800-luvun loppupuolella osakeyhtiön tapainen, joten se voitiin helposti järjestää osakeyhtiölain mukaiseksi, kun mainittu laki saatiin. Niin ikään järvenlaskuyhtiöillä oli runsaasti eri nimisiä toimihenkilöitä. Anttila 1974, s. 117-124.

kunnissa oli tavallisesti 3-4 jäsentä, joskus tietysti enemmänkin, kuten esimerkiksi useitten kylien yhteisiä höyrykoneita hankittaessa. Kirjallisia perustamissopimuksia oli harvoin, eikä pöytäkirjojakaan tavallisesti laadittu. Mitään pääsymaksuja ei liioin kerätty. Kun lainmukaisia muotoja ei noudatettu, lainatkin piti ottaa kaikkien osakkaiden nimiin. Pohjanmaan pientilavaltaisilla alueilla osuudet olivat luonnostaan yleensä yhtä suuret, mutta myös muita perusteita voitiin käyttää, esimerkiksi pinta-aloja.⁵

Tästä oli lyhyt matka viralliseen osuustoimintaan sen jälkeen, kun laki vuonna 1901 säädettiin. Yhtenä välivaiheena olivat usein vielä osakeyhtiöt, joita syntyi osakeyhtiölain säätämisen jälkeen. Monet niistä olivat sijoitettujen pääomien suuruuden ja omistuspuhjan laajuuden vuoksi hyvin lähellä osuuskuntia.⁶ Mutta esi-industrialistisen ajan yhtiöperinne on elänyt esimerkiksi koneosuuskuntien muodossa vielä pitkään, jopa meidän ajallemme saakka.⁷ Näin kaikki mainitut yhteistoiminnan muodot ovat eläneet lomittain. Samalla kansanomaisen yhtiöperinteen ainekset ovat tunkeutuneet syvälle myöhemmän ajan osuuskuntien rakenteeseen ja toimintaan.⁸

Kansanomainen yhtiötoiminta eli hyvin voimakkaana eteläpohjalaisissa jokivarsikyliissä⁹, joissa sosiaalinen kosketus oli vilkasta. Oman lisänsä antoi 1700-luvulla syntynyt oltermannilaitos, jossa kylänjohtaja, oltermanni, kahden apulaisensa kanssa johti, hoiti ja valvoi kylän yhteisiä asioi-

---

5 Anttila 1974, s. 142-146.

6 Vrt. luku 1.2. Esimerkiksi Kalajoella käytettiin yhtiömeijerissä osakkaiden työvoimaa ja kustannuksiin osallistuttiin tuodun maitomäärän suhteessa. Anttila 1974, s. 155. Samoin Alajärven Luoma-ahon yhtiömeijerissä erilaiset työt, esimerkiksi kuljetukset, meijerin lämmittäminen, kerman paneminen happanemaan ja hevoskierto jaettiin osakasten välillä. Ranta-Knuutila 1966, s. 154.

7 Esimerkiksi vanhin tunnettu niittokoneosuuskunta perustettiin Ilmajoella v. 1875, eräs mahdollisesti viimeisimmistä taas lopetettiin Suomussalmella vuonna 1963. Anttila 1974, s. 149.

8 Anttila 1974, s. 157 ja 161.

9 Jokivarsilla sijaittivat tavallisesti vain talonpoikaistalot. Suhteellisen harvalukuiset torpat olivat ryhmittyneet "loukoiksi" takamaan suoviljelyksille. Jutikkala 1958, s. 370.

ta.¹⁰ Ylintä päätösvaltaa käytti kylänkokous, joka kutsuttiin koolle oltermanninsauvalla tai kyläkapulalla. Koko yhteistoimintaa sääтели kyläasetus, jonka pitäjänkokous tai kuntakokous oli määrännyt kyläläisten noudatettavaksi. Käytännössä oltermannilaitos oli hyvin monimuotoinen järjestelmä, joka eri alueilla toimi eri tavoin. Se myös muuttui ajan mukana ja sopeutui uusiin tilanteisiin.¹¹

Niinpä oltermannilaitoksen puitteissa saattoi tapahtua edellä olevaan verrattavaa kansanomaisista yhteistoimintaa, kuten Anttilan esimerkki kortesjärveläisestä järvenlaskuyhtiöstä kertoo.¹² Reino Kallio on maininnut puolestaan useita esimerkkejä Kyrönmaan pitäjistä, joissa oltermannilaitoksen toiminta oli muutenkin tehokasta. Siellä kylille kertyi ajan mittaan erilaista omaisuutta. Isonkyrön lehmäjokisilla oli yhteinen paja, joka kunnostettiin kyläkokouksen päätöksellä 1880-luvulla. Isonkyrön Kylkkälän-Ritaalan kylän hallussa oli tupa, joka myytiin vasta vuonna 1916. Tällainen kyläntupa oli jäljellä Vähänkyrön Knuuttilan ja Hiiripellon kylillä ainakin vielä 1970-luvulla. Vähänkyrön Merikaarrossa oli yhteinen mylly. Kuuttilan kylässä oli myös yhteinen separaatori vuoteen 1912.¹³ Kallion mielestä kyläkokouksilla oli oltermannihallinnon valta-alueilla siinä määrin keskittynyttä yhteistoimintaa ja -vastuuta, että tässäkin tapauksessa voidaan puhua kansanomaisesta osuustoiminnasta. Hänen mielestään myös yhteishenki, osuustoimintaliikkeen perusedellytys, kypsyi juuri oltermannilaitoksen puitteissa.¹⁴

Mutta vilkasta oli tämä yhteistoiminta sellaisillakin alueilla, joilla se ei päässyt kovin hyvään vauhtiin. Esimerkiksi Alajärvellä sitä ehdittiin kokeilla vain Kurejoen kylässä. Silti Antti Ranta-Knuuttila on voinut selvittää eri puolilta Alajärveä toistakymmentä erilaista talkootyyppiä sekä laajasti myös sovintojakoisten maiden, lähinnä järvenrantapeltojen, vesijättömaiden, niittyjen, metsien ja nevojen nautintaa. Alajärvelle perustettiin koneosuuskuntia sitä mukaa kun uusia maatalouskoneita tuli myyn-

---

10 Tällaisia yhteisiä asioita olivat esimerkiksi maataloustyöt, niitty- ja peltoaitojen, ojen, teiden ja siltojen rakentaminen tai kunnossapito, sekä paloturvallisuus ja yleinen järjestys. Kallio 1982, s. 11.

11 Kallio 1982, s. 11.

12 Anttila 1974, s. 114-115.

13 Kallio 1982, s. 204.

14 Kallio 1982, s. 178.

tiin. Luoma-ahon osuusmeijerissä työt jaettiin vanhojen perinteiden mukaisesti osakkaiden kesken.¹⁵

Seinäjoelta on merkitty muistiin pikkutalojen yhteisiä tervahautoja, niittylatoja ja saunoja. Metsäsaunoissa saattoivat talojen väet yöpyä kauempana tehtävien metsätöiden aikana. Seinäjoella oli ainakin kolme kyläkuntien omistamaa yhteismyllyä. Isommilla taloilla oli pitempi jauhatusaika. Myös viinan kotitarpeenpoltoa varten tarvittavien aineiden yhteisostoja järjestettiin.¹⁶

Perinteinen yhteistoiminta oli suomalaisessa maatalousyhteisössä runsasta. Useat tutkijat ovatkin nähneet, että tällä oli voimakasta vaikutusta siihen, että myöhempi maataloudellinen järjestötoiminta ja osuustoiminta juurtuivat eri muodoissaan niin nopeasti maahamme. Osansa oli tietenkin myös talouselämän muulla kehityksellä erityisesti 1800-luvun loppupuolella. Tällöin tuo kansanomainen yhteistoiminta alkoi useista syistä menettää merkitystään. Kaskenpoltosta luovuttiin, joten kaskiyhtiöt kävivät tarpeettomiksi. Suurriistan ja petoeläinten väheneminen merkitsi metsästyslahkojen hajoamista. Teollisuustuotteiden yleistymisen vähensi pajalahkojen määrää ja kulkuyhteyksien paraneminen vuorostaan kirkkoveneiden lukua. Yhteissahoja ja myllyjä alettiin vuokrata ja myydä yksityisille. Näin ikivanha, vahvasti sosiaalinen lahkolaitos teki nopeasti tilaa uuden aikakauden vapaan, rahatalouteen perustuvan talouselämän vaatimuksille.¹⁷

---

15 Ranta-Knuuttila 1966, s. 133-154. Ranta-Knuuttila on tutkinut myös vanhojen nautintaoikeuksien mukaisesti maajoissa yhteisiksi jääneiden maa-alueitten käyttöä (tiet, mutamaat, sorakuopat, koskiosuudet, venevalkamat sekä eräät rakennukset).

16 Osuustoimintaliike Seinäjoella. Päiväämätön ja merkitsemätön lehtileike Niilo Liakan kokoelmassa, mahdollisesti Liakan itsensä kirjoittamasta lehtiartikkelista.

Aaltosen terminologian mukaan myllyn omistava kylä oli myllylahko. Yleensä kukin osakas sai myllystä sen osuuden, millä oli työhön, kustannuksiin ja kunnossapitoon osallistunut. Kun yhteismyllyn osakkuus ei tuonut muuta etua kuin oikeuden jauhatta viljansa ilmaiseksi, ei kukaan ahnehtinut itselleen jauhatustarvettaan suurempaa osuutta. Aaltonen 1939, s. 132-133.

17 Perko 1979, s. 32. Aaltonen 1939, s. 141. Esko Aaltonen on huomauttanut, että esimerkiksi yhteismyllyjen häviämiseen vaikuttivat

Samalla elinkeinoelämän harjoittamisessa välttämätön yhteistoiminta kanavoitui erityisesti maataloudellisen järjestötoiminnan ja sen eräänlaisen jatkeen, osuustoiminnan kautta. Rinnalle jäi kuitenkin runsaasti vapaa- muotoista toimintaa, koneosuuskuntia tai yhteisiä pärehöyliä, tiiliuuneja ja palokalustoja.¹⁸ Näin vanha perinteinen ja uusi osuustoimintalain mukainen yhteistoiminta jäivät elämään rinnakkain. Kaiken tämän koordinoimisessa ja kehittämisessä on järjestäytyneellä maamiesseuratoiminnalla ollut aina suuri merkitys.

2.1.2. Ilmajoen maamiesseura

2.1.2.1. Perustaminen ja toiminta

Maatalouden paikallinen järjestötoiminta alkoi Ilmajoella ensimmäisenä koko maassa. Ilmajokelaiset säätyläiset pitivät seuran perustavan kokouksen joulukuun 11. päivänä 1803 ja hankkivat seuraavana vuonna toiminnalle maaherran hyväksymisen. Keskeisin henkilö näyttää olleen Turussa opiskellut kandidaatti Salomon Hanelles, joka oli saanut vaikutteita Suomen Talousseurasta. Näin alkoi toiminta, joka jatkui lopulta muuntuneena pitkälle tämän vuosisadan puolelle.

Maamiesseuran perustamiseen vaikutti kieltämättä se maataloudellinen murros, jota Etelä-Pohjanmaan jokivarsilla tuolloin elettiin. Tähän asti tervanpoltto oli jatkuvasti laajentunut ja se oli antanut käyttövaroja niin veronmaksuun kuin näyttävään asumiseenkin. Mutta nyt oli tapahtumassa muutos. 1700-luvun lopulla oli emäkirkolla jo paljon taloja, joiden metsistä löytyi enää polttopuita ja kaikkein välttämättöimpiä rakennustarvikkeita. Peltoviljely ei voinut paikata tulojen kohdalla syntynyttä aukkoa, sillä sitä harjoitettiin vielä esi-isien tapaan. Mm. kaksivuoroviljely oli yleistä ja heinän puutteen takia karjaa pidettiin vähän.¹⁹

---

sekä ulkoiset että sisäiset syyt. Edellisiä olivat tekninen jälkeenjääneisyys ja halvan jauhon tuonti maahan, jälkimmäisiä eräänlainen yhteishengen väljähtyminen uusissa individualismia suosivissa oloissa. Osakkaat eivät enää täyttäneet velvollisuuksiaan yhtä tunnollisesti kuin ennen ja niin laitokset pääsivät rappeutumaan. Rakensivatpa monet talonpojat oman menestyksen toivossa sinänsä kannattamattomia pieniä tuulimyllyjäkin. Aaltonen 1951, s. 16-17.

18 Aaltonen 1939, s. 140.

19 Liakka 1903, s. 2-3.

Vuonna 1785 oli Vaasan läänin maaherraksi tullut Aadolf Tandefelt, joka oli tutustunut Porin ympäristössä tapahtuneeseen kuivaustoimintaan. Virkamatkoillaan hän kiinnitti huomiota kuivatusmahdollisuuksiin ja piti vuonna 1786 mm. Ilmajoella kaksi kokousta, joissa päätettiin ryhtyä Laivanpään ja Taipaleen soiden kuivattamiseen. Monista syistä tulokset jäivät kuitenkin vähäisiksi. Vauhtia töihin tuli vasta vuonna 1797, jolloin pitäjän omat säätyläiset tekivät töiden jatkamisesta esityksen maaherralle. Tällä kertaa saatiin myös sotamiehiä töihin. Heinäkuussa 1803 olivat laskuojat molemmin puolin jokea valmiina, joten tämän ns. Alajoen muuttaminen kytöviljelykselle saattoi alkaa. Näin ollen Ilmajoen maamiesseuran perustaminen saman vuoden joulukuussa oli luontevaa jatkoa sille yhteistoiminnalle, joka oli jo käytännössä päässyt alkamaan.²⁰

Maamiesseuran varsinainen alkuunpanija näyttää siis olleen kandidaatti Salomon Hanelles, Peuralan isäntä. Hän piti ensimmäisessä kokouksessa pöytäkirjaa ja oli jo laatinut ehdotuksen seuran säännöiksi. Alkuun kirjurintoimi vaihtui neljännesvuosittain. Ensimmäisenä toimintavuonna pidettiin peräti 18 kokousta, vuorotellen kunkin jäsenen luona.²¹ 30 vuoteen seuralla ei ollut varsinaista puheenjohtajaa. Ensimmäiseksi esimieheksi valittiin vuonna 1833 läänin kuvernööri, kreivi Carl Gustav Mannerheim, jota seurasi sitten viisi muuta kuvernööriä peräjälkeen. Ensimmäinen pitkäaikainen kirjuri oli kirkkoherra Er. Joh. Frosterus (1807-1826).²² Frosterus toimi myös Suomen Talousseuran kirjeenvaihtajajäsenenä. Vastaavasti talousseuran sihteeri C. C. Böcker liittyi maamiesseuraan jäseneksi vuonna 1815.²³ Böcker käytti Ilmajoelta saamia tietoja hyväkseen kirjoittaessaan vuonna 1815 suonviljelyksen oppikirjan.²⁴

---

20 Liakka 1903, s. 3-7. Kysymys oli alueesta, joka nykyään on tunnettu lähes jokavuotisista tulvistaan.

21 Liakka 1903, s. 11-13. Rantoja 1954, s. 9 ja 11. Vuoden 1804 aikana oli jäseniksi kirjattu jo 22 henkilöä. Matrikel öfver Landtmanna Sällskapet i Ilmola Ledamöter 1803-1898. IMA.

22 Liakka 1903, s. 15, 19 ja 174-176.

23 Alanen 1953, s. 776-777. Liakka 1903, s. 18.

24 Liakka 1903, s. 47-48.

Toiminta maanviljelyn hyväksi oli hyvin monipuolista. Seuran kokouksissa käsiteltiin 1800-luvun kuluessa mm. peltokasvien viljelyä, sala-
ojitusta, lannanhoitoa, siemenkauppaa sekä perunan, rehujuurikkaiden,
pellavan, hampun ja vikkerin viljelyä. Seuran jäsenet kokeilivat uusia
menetelmiä, ja vuosisadan lopulla palkattiin myös erityisiä neuvoja.
Niinikään maanviljelykoneet kiinnostivat. Pohjalaisia ylioppilaita pyydettiin
tutustumaan niihin Turussa. Seura pyrki lisäämään mm. vakoauran,
viskurin, kylvökoneen, puimakoneen, oja-auran, pellavanloukutuskoneit-
ten, karhien ja niittokoneitten käyttöä aina sitä mukaa, kun näitä 1800-
luvulla ilmestyi markkinoille. Myös kotieläinten jalostustoimintaa aloi-
tettiin.²⁵

E erityisen suuri merkitys oli Ilmajoen kyläasetuksen laatimisella ja ns.
oltermannihallinnon alkamisella. Kyläjärjestyksiä oli alettu laatia vuoden
1742 jälkeen hallituksen ohjeitten mukaisesti. Niissä oli kyläläisten yhteis-
toimintaa koskevia säännöksiä, joiden tarkoituksena oli saada talonpojat
viljelemään maitaan edullisina pidettyjen menetelmien mukaan ja sopimaan
myös riittaisuudet omassa keskuudessaan. Yleensä niihin sisällytettiin
myös siveellistä elämäntapaa ja yleistä järjestystä korostavia kohtia, näin
myös Ilmajoella.

Kyläasetuksen oli laatinut maisteri Hanelles, ja se hyväksyttiin
vuoden 1805 alussa. Kun maaherranvirasto vahvisti asetuksen välittö-
mästi, se voitiin esitellä pitäjänkokouksessa jo saman vuoden helmikuussa.
Tämän jälkeen pidettiin maamiesseuran jäsenten johdolla kylätuomaripiirien
(oltermanniipiirien) kokoukset, joissa kyläoikeuden jäsenet valittiin.
Kirkkoherra Frosterus korjaili myöhemmin asetusta jonkin verran. Vuonna
1815 ilmoitti seuran jäsen, Isonkyrön kirkkoherra N. Aejmelaeus, että
Ilmajoen kyläasetus oli otettu käyttöön myös hänen pitäjässään.²⁶

Kun Ilmajoen maamiesseuran arvovalta oli oltermannilaitoksen takana,
pääpaino oli taloudellisessa yhteistoiminnassa. Kirkkoherra Frosterus
kylläkin yritti myöhemmin yhdistää kylälaitokseen myös kirkollisen
järjestysvallan perinteitä, mutta ilman pysyvää tulosta. Niinpä olter-
mannilaitos olikin Ilmajoella, Jalasjärvellä ja Kurikassa melko puhtaasti

---

25 Liakka 1903, s. 28-99. Todettakoon, että tällä ja parilla seuraavalla
sivulla mainitut toiminnan piirteet esitetään vain kokonaiskuvan
vuoksi. Tehtävän kannalta ne eivät ole keskeisiä.

26 Liakka 1903, s. 99-103.

kansanvaltaista itsehallintoa, toisin kuin Lapuanjokilaaksossa, jossa kirkollisella esivallalla oli merkittävä panos.²⁷

Tämän lisäksi maamiesseura otti vuosien kuluessa vireästi kantaa moniin ajankohtaisiin kysymyksiin. Sen pöytäkirjoista voi löytää mainintoja mm. sotamiesten palkkauksesta, kerjäläisistä, kuppataudin vastustamisesta, irtolaisista ym. sosiaalisista ongelmista. Kantaa otettiin myöhemmin myös esimerkiksi maanviljelyskoulujen tukemiseen, lastenopettajien palkkaukseen ja liikennekysymyksiin. Lähempänä elinkeinotoimintaa olivat vielä metsien suojelu, potaskan keitto, sysien poltto, mehiläisten hoito, puutarhanhoito ja kotiteollisuus. Ilmajoen Säästöpankki perustettiin vuonna 1872 seuran aloitteesta.²⁸

Ilmajoen maamiesseura ryhtyi 1800-luvun lopussa myös välittämään yhteisostoja. Varsin varhain keskusteltiin osuuskauppojen perustamisesta. Ouustoiminnan kehittämistä suunniteltiin aluksi erityisesti järjestettävien osuusmeijeriipiirien pohjalta.²⁹ Seuran aloitteesta syntyi mm. maanosto- ja munanmyyntiosuuskuntia, metsänhoitoyhdistys ja tarkastusyhdistys.³⁰ Vaikka viralliset päätökset osuustoiminnallisten laitosten perustamisesta tehtiin niiden omilla kokouksissa, ideat olivat usein syntyneet maamiesseuran piirissä.

2.1.2.2. Jäsenistön muuttuminen 1800-luvun kuluessa

Vuonna 1803 hyväksytyissä säännöissä annettiin Ilmajoen maamiesseuran tehtäväksi koota hyödyllisiä tietoja ja käyttää niitä osaksi oman kokemuksen kartuttamiseen, osaksi tämän kokemuksen "levittämiseen paikkakunnan vähemmän valistuneitten maanviljelijäin keskuuteen". Sääntöjen johdantoon sisältyi myös viittaus maanviljelyn edistämiseen omassa maakunnassa, vaikkakin jäsenten oletettiin asuvan "Ilmajoen emäkirkon läänissä". Vuonna 1877 hyväksytyissä säännöissä puhuttiin maanviljelyn edistämisestä "Ilmajoen pitäjässä ja sen seuduissa". Samoja sanoja käytettiin myös vuoden 1900 säännöissä. Näin ollen seuran vaikutusalueeksi

---

27 Kallio 1982, s. 67-68 ja 266-267.

28 Liakka 1903, s. 99-157.

29 Liakka 1903, s. 157.

30 Rantoja 1954, s. 21-26.

ajateltiin lähinnä Ilmajoen emäpitäjää ja sen kappeleita, vähemmässä määrin muita maakunnan osia.

Sääntöjen muutokset kertovat seuran jäsenistön sosiaalisista muutoksista. Ensimmäisellä kerralla puhuttiin valistuneista ja rehellisistä miehistä, mutta ei mainittu mitään seuraan liittymisestä. Ilmeisesti pidettiin luonnollisena, että mukaan kirjoittautuisi vain pieni määrä alueen säätyläisviljelijöitä. Toisissa säännöissä todettiin, että jäseniksi kutsuttiin henkilöitä, joita joku entinen oli suositellut yleisessä kokouksessa. Lopulta mukaan pääsi jokainen hyvämaineinen ja täysi-ikäinen kansalainen, joka harrasti seuran pyrintöjä.³¹ Muutos kansanvaltaisempaan ja talonpoikaisempaan suuntaan tapahtui kylläkin jo vuonna 1861, jolloin Ilmajoen kirkkoherra Karl Rudolf Forsman kutsutti muutamia talonpoikia seuran jäseniksi. Tiukasti ottaen tämä ehkä ei ollut sääntöjen mukaista, mutta seura oli jo pitkään kärsinyt verenvähyyttä.³²

Tuosta vuodesta tulikin todellinen käännekohta, sillä vuosina 1861-1898 matrikkeliin merkityistä oli noin puolet talonpoikia. Vuosisadan alkupuolella hyvin edustettuina olleitten virkamiesten, pappien ja sotilaitten määrät jäivät nyt vähäisiksi ja samalla heidän statuksensa laski. Virkamiehistä olivat merkittäviä oikeastaan enää vain läänin kuvernööri A. Järnefelt ja muutamat senaattorit, joita oli kutsuttu kunniajäseniksi.³³

Muutos oli suuri myös alueellisesti. Vuoteen 1857 saakka jäsenet olivat kotoisin pääasiassa Ilmajoelta ja Vaasasta, joskin yksittäisiä säätyläisviljelijöitä oli mukana useilta paikkakunnilta. Vaasalaisten määrä laajeni erityisesti kahteen otteeseen, ensimmäisen kerran vuosina 1816-1817, jolloin kutsun sai yhdeksän virkamiestä ja kauppiasta. Kun kokonaisjäsenmäärä alkoi 1820-luvulla laskea, ruvettiin vuodesta 1833 lähtien seuran esimiehiksi kutsumaan läänin maaherroja. Näiden vanavedessä tuli taas mukaan runsaasti vaasalaisia.³⁴ Ilmajoen ruis ja mahdolliset luotto-

---

31 Liakka 1903, s. 158-173 (sääntöliite).

32 Liakka 1903, s. 21-23. Liakka on todennut, että Forsman oli saanut näiltä muutamilta talonpojilta apua kansakouluasiaa ajaessaan ja luottit tästä syystä heihin. Alanen on arvellut, että nuori Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen oli neuvonut setänsä ottamaan talonpoikia mukaan toimintaan. Alanen 1953, s. 154-155.

33 Latikka 1985, s. 244-246. (Sivulla 245 asetelma, lähteenä Matrikel öfver Landtmanna Sällskapet i Ilmola Ledamöter 1803-1898, IMA).

34 Liakka 1903, s. 14-15 ja 19.

suhteet saattoivat kiinnostaa kauppiaita. Mutta kieltämättä Ilmajoen maa-
miesseura myös täytti tässä vaiheessa sitä aukkoa, jota monissa muissa
lääneissä ei enää ollut: se hoiti tavallaan läänin maanviljelysseuran teh-
täviä. Tosin se ei kuitenkaan koskaan pystynyt vaikuttamaan koko
alueella.

Varsinainen toiminta jäi luonnollisesti varaesimiesten ja kirjureitten
huoleksi. Käytännössä nämä molemmat sekä myös rahastonhoitajat olivat
ilmajokelaisia. Samaa voidaan sanoa johtokunnan jäsenistä, joita ryhdyttiin
valitsemaan vuodesta 1872 lähtien.³⁵

Vuoden 1861 jälkeen kirjatuista jäsenistä oli yli puolet Ilmajoelta, ja
vain Seinäjoelta heitä oli myös runsaasti. Muutenkin alkoi toiminta rajau-
tua vähitellen näiden kuntien sisälle. Pääsyyinä oli ilmeisesti Vaasan
läänin maanviljelysseuran perustaminen vuonna 1863 ja sen toiminnan
tehostuminen mm. omia piirejä muodostamalla.³⁶ Muutamat maakunnallisesti
merkittävät henkilöt sentään liittyivät seuran jäseniksi. Tunnetuimmat
heistä olivat vuonna 1881 kirjoittautuneet Edvard Björkenheim Isostaky-
röstä ja Fredrik Wilhelm Lagerstedt Lapualta.³⁷

2.1.3. Vaasan läänin maanviljelysseura

Porvoon valtiopäivillä oli jo suunniteltu alueittaista kruununmaka-
siiniverkostoa eräänlaisten maatalouspiirien keskuksiksi. 1860-luvulle
tullessa olikin useimpiin läänien pääkaupunkeihin jo perustettu joko
talousseura tai maanviljelysseura. Näin ollen Vaasan läänin maanvilje-
lysseuran perustaminen tapahtui verrattain myöhään.³⁸

Vuonna 1857 Suomen Talousseura pyysi senaatilta lupaa perustaa
maanviljelysseuroja niihin lääneihin, joista se vielä puuttui. Kun senaatti
oli hyväksynyt anomuksen, talousseura lähetti lääninhallituksille kirjeen,
jossa se ehdotti tällaisten seurojen perustamista. Tarkoituksena oli, että
jokaisen läänin kuvernööri olisi johtanut organisointia ja toiminut myö-

---

35 Liakka 1903, s. 175-177, johtokunnan jäsenluettelot.

36 Latikka 1985, s. 205-207 (Sivulla 206 asetelma, lähteenä Matrikel
öfver Landtmanna Sällskapet i Ilmola Ledamöter, IMA).

37 Björkenheimistä ja Lagerstedtista lähemmin mm. luvussa 7.2.1.

38 Halila 1958, s. 36-37.

hemmin puheenjohtajana. Näin ei kuitenkaan tapahtunut Vaasan läänissä. Aloitteen teki kruunukyläläinen virkatalon vuokraaja Karl Johan Herrström kirjoittamalla asiasta Vasabladetiin 28.9.1861.³⁹ Kesäkuussa 1862 pidetyssä yleisessä kokouksessa hyväksyttiin säännöt ja valittiin väliaikainen johtokunta. Johtokunnan jäsenistä oli puolet säätyläisiä ja puolet talonpoikia. He olivat kaikki kotoisin joko Vaasasta tai sen lähiympäristöstä. Tammikuussa 1863 senaatti vahvisti seuran säännöt, ja elokuussa valittiin väliaikainen johtokunta pysyvästi tehtävänsä.⁴⁰

Sääntöjen mukaan johtokuntaan kuului kahdeksan jäsentä, "puoleksi herras- ja toiseksi puoleksi talollissäädyistä, kahdeksi vuodeksi walittua jäsentä". Johtokunnan tuli kokoontua vähintään neljä kertaa vuodessa, ja se valitsi keskuudestaan esimiehen ja varaesimiehen. Seuran jäseneksi pääsi kutsusta tai anomuksesta. Vuosikokousajaksi määrättiin helmikuun alku, koska myös hypoteekkiyhdistyksen kokous pidettiin samaan aikaan.⁴¹ Oleellista oli, ettei säännöissä nimetty kuvernööriä itseoikeutetuksi esimieheksi, vaikka he käytännössä toimivatkin tässä tehtävässä. Syynä saattoi olla, ettei kuvernööri Suomen Talousseuran suunnitelmista huolimatta tehnyt aloitetta seuran perustamiseksi. Mahdollisesti haluttiin turvata seuran toiminta myös siinä tapauksessa, ettei joku heistä olisi myöhemmin tuntenut kiinnostusta sitä kohtaan.

Sääntöjen ensimmäisessä pykälässä määriteltiin seuran keskeiseksi tehtäväksi pitää joka kesä maanviljelyskokous vuorotellen läänin eri osissa. Näissä kokouksissa tuli keskustella erilaisista maanviljelyyn liittyvistä kysymyksistä, esitellä tuotteita, työkaluja, kotieläimiä sekä käydä kilpailuja ja jakaa palkintoja. Tämän lisäksi seuran tuli jatkuvasti vuok-

---

39 Liakka-Teräksinen 1913, s. 4-6 ja 8. Pohjola 1928, s. 144. Perustamisen jouduttamiseksi pantiin toimeen nimenkeräys. Nimiluettelo on seuran pöytäkirjan 1863-72 niteen alussa. VlmsA. VMA.

40 Liakka-Teräksinen 1913, s. 14-16. Pohjola 1928, s. 144. Maanviljelysseuran ptk. 1.8.1963, VlmsA. VMA. Johtokuntaan tulivat v.t. kuvernööri Karl Gustav Wrede, maisteri N. K. Stolpe ja kanneviskaali Paul Ludvig Roschier Vaasasta, maanviljelyskoulun johtaja J. Selenius, sekä lautamiehet J. E. Keto ja S. Smeds Mustasaaresta sekä talokkaat Jaakko Hannuksela Vähästäkyröstä ja A. J. Hjort Koivulahdelta.

41 Vlms:n Asetukset 1863, § 2, 3 ja 8. VlmsA. VMA.

rata ja välittää työkaluja, siemeniä ja siitospelaimia sekä tukea muutenkin jäseniään, mm. palkitseamalla näiden uskollisia palvelijoita ja työläisiä. Edelleen oli tavoitteena toimittaa aikakauskirjaa sekä pitää yllä kirjastoja.⁴² Jo kesällä 1863 pidettiin kilpakynnöt ja näyttelyt Isossakyrössä, Kruunukylässä ja Saarijärvellä.⁴³ Ensimmäinen varsinainen maanviljelyskokous pidettiin Seppälän tilalla Ilmajoella heinäkuussa 1864. Vuosikertomuksen mukaan oli läsnä herrassäädystä noin 300 ja talonpoikaissäädystä 2000 henkeä. Näytteillä oli hevosia ja erilaista karjaa, käsitöitä, maanviljelystuotteita ja työkaluja. Lisäksi pidettiin kyntökilpailut. Tuomareina toimivat lähinnä säätyläiset. Maanviljelyskokouksen yhteydessä pidetyssä juhlatilaisuudessa kohotettiin maljoja suuriruhtinaalle, kenraalikuvernöörille, senaatille, Suomelle, kuvernöörille ja Vaasan läänille. Näin maanviljelyskokouksen kulku kaikin tavoin seuraili lähinnä säätyläisille ominaista seurustelutapaa.⁴⁴

Maanviljelyskokouksia ja niihin liittyviä näyttelyitä pidettiin 1864-1898 säännöllisesti vuosittain ja tämän jälkeen muutaman vuoden väliajoin. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan alueella näitä oli 12, lisäksi Vaasassa pidettiin yleinen maanviljelyskokous.⁴⁵ Vuosittaisten kokousten ja näyttelyiden kulku säilyi näinä vuosikymmeninä suunnilleen samanlaisina, mutta vähitellen tavalliset talolliset alkoivat vastata yhä enemmän järjestelyistä. Näin tapahtui mm. Lapualla kesäkuun lopussa 1898. Näyttelyt pidettiin kirkonkylän kansakoululla ja sen ympäristössä. Lapuan torvisoittokunnan esitysten jälkeen piti lapualaisten puolesta tervehdyspuheen pastori Hannuksela. Juhlapuheen piti maanviljelysseuran johtokunnan puheenjohtaja, maanviljelysneuvos Edvard Björkenheim, aiheenaan tuotannon kehitys kymmenvuotiskautena 1885-1895. Keskustelukysymysten joukossa alustettiin mm. "maanviljelys-yhteysten", paikallisten maanviljelysseurojen tarpeellisuudesta lääninseuran osina. Asia oli ajankohtainen, sillä eri paikkakunnilla oli jo Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen alaisia

42 Vlms:n Asetukset 1863, § 1. VlmsA. VMA.

43 Liakka-Teräksinen 1913, s. 17.

44 Vlms:n vsk. 1864 (31.5.1865). Pöytäkirjanide 1863-1872. VlmsA. VMA.

45 Liakka-Teräksinen 1913, s. 83. Ilmajoella ja Lapualla pidettiin kaksi kokousta, Alahärmässä, Alavudella, Isossakyrössä, Kauhajoella, Kauhavalla, Seinäjoella, Vimpelissä ja Ylistarossa yksi.

yhdistyksiä. Alustaja, kamreeri K. Eskelin suositteli niiden perustamista lähinnä tekolannoitteiden ja työkalujen yhteishankintojen takia.⁴⁶ Näin suunnitteilla ollut organisaation muutos tuotiin ensimmäisen kerran yleisesti keskusteltavaksi.

Kun pyritään arvioimaan Vaasan läänin maanviljelysseuran ja myös Ilmajoen maamiesseuran merkitystä maatalouden kehittämässä, on syytä lähteä niistä olosuhteista, joissa 1860-luvun alussa vielä elettiin. Esimerkiksi kaksi- ja kolmivuoroviljely olivat tavallisia ja työt tehtiin varsin yksinkertaisin välinein. Vuodelta 1860 peräisin olevan Vaasan läänin kuvernöörin kertomuksen mukaan ruista viljeltiin runsaasti, mutta niittyjä ja karjaa hoidettiin vähän. Samoin viljeltiin ohraa, kauraa ja juurikasveja vähemmän kuin ilmasto-olosuhteet edellyttivät. Vuonna 1868 totesi maanviljelysseura puolestaan, että talonpoikia olisi sopivin palkinnoin houkuttettava parantamaan ojitusta ja tehostamaan karjanhoitoa ja myös viljelystä.⁴⁷

Parissa vuosikymmenessä kehitys sitten meni nopeasti eteenpäin. Esimerkiksi vuoden 1889 vuosikertomuksessa todettiin, että erityisesti Ilmajoen ja Lapuan seuduilla oli runsaasti meijereitä. Maanviljelysseura valvoi Orisbergin tehtaantilalla Isossakyrössä ja Klaresundin tilalla Närpiössä toimineita meijerikouluja. Seuran palveluksessa olivat mm. lääninmeijeristi, lääninpuutarhuri ja kaksi lääninkarjakkoo, jotka tekivät neuvontatyötä. Vuonna 1889 perustettiin vielä kaksi kiertävää karjanhoitokoulua, toinen F. W. Lagerstedtin taloon Lapualle ja toinen K. J. Herrgårdin taloon Ilmajolle. Vähässäkyrössä ja Petäjavedellä toimi jo kaksi aikaisemmin perustettua koulua. Vaasassa oli Brändön käsityökoulu miehiä varten. Samana vuonna koulutettiin kolmea miestä puusepäntöihin ja yhtä naista "wasunkutomisessa" myöhemmin perustettavia käsityökouluja varten. Seuralla oli "siemenkontrollöörejä" Vaasassa ja Kristiinankaupungissa sekä "woinkontrollöörejä" Vaasassa, Kokkolassa ja Kaskisissa. Vuoden aikana oli pidetty läänin eri osissa 60 esitelmää. Seuralla oli siitoseläimiä,

---

46 Vaasan Sanomat 1.7.1898. Näillä sivuilla esitetään toimintaa kokonaisuuden kuvaksi. Kuvausta ei myöskään "katkaista" kahteen osaan lukujen 2 ja 3 rajakohdan (n.v. 1880) mukaisesti, koska kuvaus sopii paremmin tähän.

47 Liakka-Teräksinen 1913, s. 75-77.

joita oli sijoitettu eri paikkakunnille. Tämän lisäksi pidettiin normaaliin tapaan maanviljelyskokous ja näyttelyt.⁴⁸ Maataloudessa oli tämän mukaan tapahtunut siis selvä muutos, sillä karjataloudelle oli alettu panna enemmän painoa. Näitten vuosikymmenien kehitys oli suurelta osalta laajan valistus- ja kehitystoiminnan tulosta.

2.2. Kulttuuritoiminta

2.2.1. Lukuseurat ja kansanjuhlat

Uudenaikainen yhdistyselämä syntyi 1700-luvun Euroopassa. Suomeen se saapui vuosisadan viimeisillä vuosikymmenillä. Aluksi oli merkittävin Henrik Gabriel Porthanin ja hänen piirinsä ympärille syntynyt Aurora-seura, jonka tavoitteena oli edistää isänmaan tutkimusta ja kansan valistamistyötä. Tältä pohjalta ryhdyttiin mm. Suomen Talousseuran perustamiseen vuonna 1797. Autonomian ajan alkupuolella kasvoi huomattavimmaksi keväällä 1830 muodostunut nuorten yliopistomiesten Lauantaiseura, jonka perustamasta Suomalaisen Kirjallisuuden Seurasta tuli nopeasti kansallisten harrastusten keskipiste.⁴⁹

Kun maamiesseurojen ja osuustoiminnan juuret olivat vanhassa kansanomaisessa yhteistyössä, aatteellinen ja sivistyksellinen järjestötoiminta syntyi pääasiassa kansallisen heräämisen ja yhteiskunnallisten epäkohtien vaikutuksesta. 1800-luvun puoliväliin saakka rahvaalla ei vielä ollut tämän kaltaisia harrastuksia lukuunottamatta herätysliikkeiden uskonnollisia seuratilaisuuksia. Näissä seuroissa säätyläiset, ennen muita papit ja heidän perheväkensä, tulivat lähemmäksi tavallista kansaa. Pappiloitten kautta alkoikin kansallinen liike vähitellen levitä maaseutuväestön pariin.

---

48 Vlms:n vsk. 1889, s. 7-17. Vuonna 1889 oli karjatalous kehitetty jo varsin monipuoliseksi, eikä seuraavina vuosina tapahtunut enää kovin merkittäviä muutoksia. Tästä syystä vuosi 1889 sopii esimerkiksi 1860-luvun tilanteen rinnalle ja kehitystä osoittamaan. Kynnönneuvoja oli palkattu ensimmäisen kerran v. 1864 ja lääninkarjakko 1868. Käsitöiden edistäminen tuli ohjelmaan v. 1872. Hautamäki 1963, s. 38, 45 ja 47.

49 Numminen 1958 II, s. 59-60.

Toisaalta omat maallikkosaarnaajat totuttivat väestöä myös yhteistoimintaan.⁵⁰

Kulttuuritoiminnan varhaisvaiheet voitaisiin jakaa kahteen osaan. Toisaalta lukuyhdistyksillä ja kansanjuhilla oli yleisesti sivistävä vaikutus; edellisillä olivat ehkä arkisemmat, jälkimmäisillä ylevät, mieleenpainuvammat puitteet. Näytelmä- ja musiikkiharrastukset taas olivat kehittävä, jatkuvaa harrastustoimintaa. Kaikki tämä tapahtui aluksi osittain erillään ja sattumanvaraisesti, kunnes heräävä nuorisoseuraliike, osittain muukin kulttuuritoiminta, sulatti sen sitten yhtenäiseksi kokonaisuudeksi.

1870-luvulta lähtien alkoi kaupunkeihin syntyä suomalaisia seuroja, jotka kokosivat kansallismielisen herätyksen saaneita yhteen. Niiden heijastumina syntyi maaseudulle monin paikoin lukuseuroja tai -yhdistyksiä, usein kirjastojen yhteyteen. Lukuseura saattoi syntyä myös siten, että muutamat henkilöt tilasivat lehtiä yhteen osoitteeseen. Niiden kokouksissa saatettiin pitää myös luentoja.⁵¹

Etelä-Pohjanmaalle perustettiin ensimmäinen kirjasto Vähäänkyröön vuonna 1851. Kirjastojen yhteydessä toimineita lukuyhdistyksiä oli 1870-luvulla ainakin Alahärmässä, Alavudella, Ylistarossa, Vimpelissä ja Laihialla, viimeksi mainitussa lopuksi useitakin. Alahärmässä opettaja Kaarlo Moberg järjesti vuosikymmenen alkupuolella lukuseuran puitteissa tilaisuuksia, joissa luettiin, pidettiin esitelmää ja laulettiin. Samanlaisia tilaisuuksia pitivät Alavudella pappilan nuoret.⁵² Laihialle perustettiin ensimmäinen yhdistys vuonna 1879 Potilankylään. Sinne tilattiin ainakin kahdeksaa sanomalehteä, joita etevimmät lukijat lukivat toisille.⁵³ Yleensä eteläpohjalaiset lukuyhdistykset jäivät lyhytikäisiksi ja vain harvoin varsinainen talonpoikaisväestö johti niitä.⁵⁴

---

50 Numminen 1958 II, s. 60-61.

51 Numminen 1961, s. 23.

52 Numminen 1961, s. 66-67. Kallio 1985, s. 84.

53 Numminen 1961, s. 74.

54 Numminen 1961, s. 67.

Luultavasti suuremman vaikutuksen tekivät tavalliseen rahvaaseen kansanjuhlat, joita myös ruvettiin pitämään 1870-luvulla. Aluksi ne kytkeytyivät Etelä-Pohjanmaalla Suomen sodan muistoihin. Erityisesti Runebergin Vänrikki Stoolin tarinain ilmestyminen herätti kiinnostumaan paikkakuntakohtaisista muistoista. Lapuan taistelun muistopatsaan paljastusjuhla vuonna 1864 sai ehkä vaikutteita myös Puolan tapahtumista vuotta aikaisemmin. Alavudella pidettiin ensimmäinen juhla vuonna 1873, jälleen isänmaallisin puhein ja lauluin. Tilaisuuden järjesti lähinnä papin väki eli Stenbäckien perhe. Samaan suurten isänmaallisten juhlien sarjaan kuului myös Ilmajoella 1877 tapahtunut nuijasodan sankarien muistomerkin paljastaminen sekä Isossakyrössä 1883 Napuen taistelun muistoksi pidetty kansanjuhla.⁵⁵

Alavudella juhlia jatkettiin ainakin vuosina 1874 ja 1875, mahdollisesti myöhemminkin. Puheiden, lausunta- ja musiikkinumeroiden lisäksi oli runsaasti kilpailuja ja leikkejä, jotta myös rahvas olisi voinut kiinnostua. Vuonna 1875 perustettiin erityinen Alavuden, Virtain ja Ähtärin kansanjuhlapiiri, jonka piti järjestää tilaisuuksia vuorovuosin näissä pitäjissä. Olipa suunnitteilla eräänlainen "maalaisyhdistyksen", jolle päätettiin valita asiamiehiä aina Seinäjokea, Kuortanetta, Töysää ja Lehtimäkeä myöten. Maalaisyhdistyksen pääpaikkoina olisivat olleet jälleen Alavus, Ähtäri ja Virrat ja päätavoitteeksi suunniteltiin henkisten rientojen kaikinpuolinen kehittäminen.⁵⁶ Aie ei kuitenkaan toteutunut, mutta se osoitti, että Kauhavan nuorisoyhtiön perustaminen 1881 ei sittenkään ollut kovin ajastaan edellä oleva tapahtuma.

Milloin sitten tavallinen rahvas alkoi ottaa osaa juhlien järjestämiseen passiivisen seuraamisen sijasta? Ensimmäinen vaatimaton yritys tehtiin ilmeisesti Kauhavalla 1871, jolloin Sippolan kylässä järjestettiin "lotteri" Suomen lähetysseuran hyväksi. Jaakko Numminen toteaa, että Kauhavan kirkonkylässä oli niin vähän säätyläisiä, etteivät heidän järjestämänsä hovit voineet tulla kysymykseen. Numminen epäileekin, että ajatus lotterin järjestämisestä olisi syntynyt Matti Sippolan, tulevan nuorisoyhtiön perustajan, aloiterikkaasta päästä.⁵⁷

---

55 Numminen 1961, s. 60-62. Alanen 1953, s. 679-681. Kallio 1985, s. 96-99.

56 Numminen 1961, s. 33-35 ja 62-63.

57 Numminen 1961, s. 107.

Laihialla pitivät säätyläiset vuonna 1876 kansanhuvit lainakirjaston hyväksi,⁵⁸ ja Ilmajoella esittivät talonpoikaisnuoret pari vuotta myöhemmin näytelmiä.⁵⁹ Vuonna 1879 pidettiin Laihialla iltahuvit suomalaisen teatterin ja seuraavana vuonna arpajaiset Vaasan suomalaisen yksityislyseon hyväksi. Koulun perustamisaloitteen oli tehnyt maakunnan varhaisimpaan talonpoikaisfennomaanien kerrostumaan kuulunut Mikko Iipponen. Tämän tilaisuuden järjestelyistä vastasivat jo talonpoikaisnuoret ja juhlapuheen piti lyseolainen Juho Iietanen.⁶⁰ Ehkäpä näin voitiin myös torjua sivistyneistön järjestämien juhlien varjopuolet. Santeri Alkion mukaan ei säätyläisten puheita yleensä viitsitty kuunnella, harvat niitä aina edes ymmärsivät. Nuoret olivat hänen mielestään tulleet lähinnä tanssimaan ja käyttämään hyväkseen juhlien yhteydessä olleiden ravintolain palveluja.⁶¹

Näyttää siis siltä, että Etelä-Pohjanmaan keskeisimmillä seuduilla alkoi talonpoikaisväestö juuri 1870-luvun lopussa kypsyä omaehtoiseen kulttuurisävyiseen ja fennomaanishenkiseen toimintaan. 1880-luku olikin sitten jo selvästi aatteelliselle ja yhteiskunnalliselle toiminnalleen kanavia hakevan talonpoikaisnuorison aikaa.⁶²

Kansanjuhlit olivat kyllä mahdollisista varjopuolistaan huolimatta tehokkaita valistustilaisuuksia, sillä niissä yhdistyivät isänmaallisuus ja rahvaan huvittamiseksi tarkoitettut leikit ja kilpailut. Juhlit lähensivät myös ajan mittaan eri yhteiskuntaluokkia toisiinsa. Samalla tutustuttiin muualta Etelä-Pohjanmaalta tulleisiin. Reino Kallio toteaa, että ne antoivat toiminnallisen esimerkin myöhemmin perustetuille aatteellisille järjestöille. Hän pitääkin vuodesta 1882 lähtien pidettyjä vuosittaisia kesäisiä nuori-oseurajuhlia varhaisempien kansanjuhlien tosiasiallisena jatkona. Myös "lotterit" ja muut ohjelmalliset tilaisuudet sekä lukuyhdistysten luennot valmistsivat sellaiseen toimintaan, jota harrastettiin paikallisissa nuori-oseuroissa.⁶³

---

58 Numminen 1961, s. 75.

59 Alanen 1976, s. 166.

60 Numminen 1961, s. 69 ja 75-77. Mäki 1947, s. 85-93.

61 Alkio 1897, s. 10-11.

62 Salokangas 1983, s. 105.

63 Kallio 1985, s. 100.

2.2.2. Seuranäytelmät ja musiikkiesitykset

Kansallismielisen sivistyneistön piirissä pidettiin jo varhain tärkeänä tuoda näytelmäesityksiä myös maaseudulle. Omaa näytelmätoimintaa aloittivat Etelä-Pohjanmaalla ensimmäisinä ilmeisesti Vähänkyrön Saarenpään nuorukaiset, jotka esittivät eri puolilla pitäjää vuonna 1873 lystikkäitä kappaleita Helsingin suomalaisen normaalikoulun tukemiseksi. Toimintaa jatkettiin vielä ainakin vuonna 1875, jolloin mukana oli jo enemmänkin tavallisia talonpoikaisnuoria. Vähäkyröläisten varhainen innostuminen lienee pantava Vaasan läheisyyden tiliin.⁶⁴

Eräissä muissakin pitäjissä esitettiin näytelmiä jo 1870-luvulla, esimerkiksi Seinäjoella ja Laihialla.⁶⁵ Ilmajoella harjoittelivat talonpoikaisnuoret v. 1878 opettaja Liina Enrothin johdolla Topeliuksen Sotavanhuksen joulun ja Hanssonin Savon jääkärit. Väkeä tuli näytöksiin aina Vähästäkyröstä ja Kauhajoelta saakka.⁶⁶ Lapualla vieraili Suomalaisen teatterin ja Suomalaisen oopperan jäseniä vuonna 1878. Isossakyrössä peruuntuivat ensimmäiset näytelmäesitykset vuonna 1876 vanhoillisen väen vastustukseen.

Nämä sivistysharrastukset jatkuivat sitten aikanaan myös nuorisoseuroissa. Reino Kallion mukaan ehti Kauhavan nuorisoyhtiö vuosina 1881-1883 valmistaa ainakin 15 esitystä.⁶⁷

Myös soiton ja laulun alkava harrastus liittyi fennomanian nousuun. Jo 1856 oli Isonkyrön kappalaisen sijainen koonnut pitäjän herrasväestä laulukuoron, joka esiintyi pappilan kutsuissa. Mainitussa Lapuan patsaan paljastustilaisuudessa lauloi mieskuoro, joka luultavasti oli koottu paikkakunnan tai sen ympäristön säätyläisistä. Voimakkaammin alkoivat musiikkiharrastukset vasta 1870-luvulla. Elokuussa 1871 järjestettiin Ilmajoella laulajaiset Helsingin suomalaisen normaalikoulun ja paikkakunnan kirjaston hyväksi. Myös vuoden 1877 Santavuori-juhlassa lauloi ilmajokelainen kuoro isänmaallisia lauluja. Alavudellakin oli sekakuorotoimintaa 1870-luvulla.⁶⁸

---

64 Kallio 1985, s. 245.

65 Kallio 1985, s. 246.

66 Alanen 1976, s. 166. Numminen 1961, s. 475. Kallio 1985, s. 246.

67 Kallio 1985, s. 246-247.

68 Kallio 1985, s. 253-254.

Eteläpohjalaisen kuorotoiminnan varhaisimpia merkkimiehiä oli kauha-valaissyntyinen talollisenpoika Jaakko Passinen, joka oli urkurin opissa Helsingissä ja opiskeli sitten laulua Tukholmassa asti. Vaikka Passisella oli eräiden tietojen mukaan mahdollisuuksia päästä jopa Tukholman kuninkaalliseen oopperaan, palasi hän kotimaakuntaansa Isonkyrön lukkariksi. Opiskeluaikanaan hän oli jo perustanut sekakuoron Alahärmään. Kauhavalla hän harjoitti nuorisoyhtiön laulajia, ja Isoonkyröön hän perusti vuonna 1882 suuren sekakuoron. 1880-luvulta on saatu tietoa kuoroista myös Jalasjärveltä, Lapualta ja Teuvalta.⁶⁹

2.2.3. Ehdottoman raittiusliikkeen alkuvaiheet

2.2.3.1. Alkoholikysymys yhteiskunnallisena ongelmana

Viinan kotitarvepoltto oli Suomessa sallittu 1860-luvulle saakka. Väkijuomien käyttö oli yleistä ja eräitten laskelmien mukaan kulutus olisi ollut asukasta kohti suurempi kuin useimmissa muissa Euroopan maissa.⁷⁰ Etelä-Pohjanmaallakin alkoholin tarjoamista pidettiin luonnollisena, näin tehtiin mm. järjestöjen tilaisuuksissa. Esimerkiksi Vaasan läänin maanviljelysseura antoi anniskeluoikeuden kesäisten maanviljelyskokouksiensa ravintolanpitäjille. Vuonna 1875 kuitenkin valtiopäivämies Matti Holma Alahärmästä vaati alkoholin tarjoamisen lopettamista seuran tilaisuuksissa. Seuraavana vuonna vastustus yhä laajeni ja maanviljelyskokouksessa alustettiin mm. aiheesta "Eikö olisi jo aika ruveta perustamaan raittiusseuroja?"⁷¹

Ilmajoella teki kuntakokous varhain päätöksiä, joilla oluen ja viinan käyttöä yritettiin hillitä. Alasen mukaan oluen juonti olikin lisääntynyt merkittävästi sen jälkeen, kun sitä oli suositeltu viinan sijaan. Oli nimit-

---

69 Kallio 1985, s. 254-255.

70 Hytönen 1930, s. 127. Numminen 1961, s. 27-28. On laskettu, että Suomessa käytettiin tuohon aikaan viinaa 10-15 litraa asukasta kohti vuodessa. Irma Sulkunen on eri arvioiden perusteella todennut, että kulutus oli 1800-luvun puolivälissä n. 10 litraa ja kotitarpeenpolton lakkauttamisen (1866) jälkeen enää n. 1,5 litraa. 1870-luvulla määrä lisääntyi n. 5 litraan. Sulkunen 1977, s. 5-6.

71 Hautamäki 1963, s. 33.

täin vallalla käsitys, että oluen käyttö vähentäisi viinan kulutusta.⁷² Ns. pennihäät ja niiden raharinkiperinne⁷³ aiheuttivat juopumusta. Alkoholin vaikutuksen alaisia nähtiin myös nuorisoseurojen kesäjuhlissa, mm. vuonna 1883 oli useita salakapakoitsijoita liikkeellä juhlakentän läheisyydessä.⁷⁴

Alkoholia käytettiin niin ikään heränneitten keskuudessa. Mm. Niilo Kustaa Malmbergiä oli aikoinaan syytetty juoppoudesta.⁷⁵ Ns. ukkojen ajalla oli tavallista tarjota vieraille. Vasta Vilhelmi Malmivaara aloitti raittiustaistelun yhdessä Juho Malkamäen kanssa. Kerrotaan, että Malkamäen vanhimmalle tyttäreille järjestettiin ensimmäiset körttihäät, joissa ei viinaa enää vieraille tarjoiltu.⁷⁶ Vähitellen vaatimukset alkoholinkäytön vähentämisestä lisääntyivät. Vuoden 1887 valtiopäiville jätettiin peräti 10.000 eteläpohjalaisen anomus kieltolain säätämisestä.⁷⁷

Alkoholikysymys nousi laajan yhteiskunnallisen kiinnostuksen kohteeksi vasta 1870-luvulla, jolloin tuotanto oli kotipolton lakkauttamisen vuoksi jo selvästi laskenut. Tämä johtui yhteiskunnallisen liikkuvuuden lisääntymisestä. Nopeasti lisääntynyt tilaton väestö ei enää voinut asua paikallaan, vaan joutui etsimään työtä sieltä, mistä sitä löytyi. Tätä helpotti irtolaislainsäädännön muuttaminen ja palveluspakon poistaminen. Tehtaaseen tai sahalle siirtynyt työläinen ei enää kuulunut isäntäväkensä suojelu- ja kontrollijärjestelmään. Näin teollisuuden kasvu ja maatalouden tuotannonmuutos siirsivät tilatonta väestöä kaupunkiin, joissa sen oli

---

72 Alanen 1953, s. 699. Turunen 1985, s. 134. Turusen mukaan oli Vaasan läänissä vuonna 1884 jo 10 panimoa. Tekstissä mainittu oluen suosittelu perustui ajatukseen, joka nykykielellä voitaisiin ilmaista sanoin "mielummin mietoja kuin väkeviä".

73 Yleisen tavan mukaan kukin miespuolinen häävieras luovutti morsiusparille rahasumman ja sai sitten "hypellä" morsiamen kanssa ja päälle tarjottiin viinaryypyt. Jurvassa yritti kuntakokous jo vuonna 1877 säännöstellä pennihäitä. Latikka 1961 II, s. 2-3.

74 Mäki, käsikirjoitus, s.l. M. E. Mäen yksA. VMA.

75 Kares 1937, s. 399-406.

76 Karttunen 1964, s. 199. Vilkuna 1975, s. 86.

77 Halila 1958, s. 51.

perinteestä irtautuvana ryhdyttävä jäsentämään identiteettiään ja maailmankuvaansa uudelleen.⁷⁸

Tässä tilanteessa syntyi raittiusliikkeen eräänlainen esivaihe, jossa keskeisenä oli työläisten kannustaminen omatoimisuuteen. Heille suositeltiin säästö-, eläke- ja hautausapukassoihin liittymistä sekä raittiusseurojen ja lukuyhdistysten perustamista. Kaikki tämä tuki ns. kunnan kansalaisen kasvua. Ylemmät säädyt sanelivat näille laitoksille ja yhdistyksille sosiaaliseen, siveelliseen ja taloudelliseen kasvuun tähtäävät tavoitteet. Erityisesti fennomaanit pitivät tätä parhaana tapana järjestää työväenkysymys, ja niin heidän lehdistönsä alkoi jo 1870-luvulla suunnitella sopivan järjestöverkon rakentamista. Säätyläisten tehtäväksi annettiin kaikkien itsekasvatusta tukevien hankkeiden käynnistäminen ja ohjailu. Fennomaaneilla oli alkuaan varsin konservatiivinen yhteiskuntanäkemyk-
s: työväenluokan henkistä kasvua oli tuettava, mutta patriarkaalisen holhousnäkemys puitteissa.⁷⁹

Usko alkavaan järjestötoimintaan näkyi myös hallintoportaissa. Kun lääninhallitukset vielä 1870-luvulla ja 1880-luvun alkuvuosina uskoivat lisääntyvän kansansivistyksen voimaan kulttuurioptimismin hengessä, ne ilmaisivat myöhemmissä kertomuksissaan luottamuksensa raittiusliik-
keeseen juoppoutta vähentävänä tekijänä. Tätä luottamusta tietenkin lisäsi raittiusliikkeen edustajien ponnekas toiminta vuoden 1885 valtiopäivillä, joilla myös monet kuvernöörit olivat mukana aatelissäädyn jäseninä.

Uno Tuominen on huomauttanut, että suomalainen yhteiskunta oli 1880-luvulle tultaessa paitsi taloudellisen rakenteensa, myös henkisten edellytystensä puolesta kasvavassa muutosprosessissa. Vuoden 1885 valtiopäivillä muotoutunut säännöstelyn ja rajoitusten linja oli tulosta tästä muuttumisesta. Raittiusliikkeestä oli jo tuossa vaiheessa tullut selviin ratkaisuihin pyrkivä tekijä.⁸⁰

---

78 Sulkunen 1986, s. 20-22. Toisaalta kulutus oli kyllä taas uudelleen nousussa, sillä puun myynnillä vaurastuttiin ja osa tuloista käytettiin myös viinan ostoon polttimeilta. Hakala-Rahko 1965, s. 45.

79 Sulkunen 1986, s. 36-38. Varsin samanlainen yhteiskuntanäkemyk-
s oli myös wrightiläisen työväenliikkeen ja ns. isäntäyhdistysten perus-
tajilla, olkoonkin, että heidän tavoitteensa ulottuivat laajemmalle.

80 Tuominen 1979, s. 121-123.

2.2.3.2. Ensimmäiset raittiusyhdistykset

Raittiusliike alkoi myös Suomessa ensin kohtuuden merkeissä. Eri puolille maata perustettiin raittiusseuroja, mutta niiden toiminta oli yleensä lyhytaikaista. Vuonna 1860 syntynyt Kohtuuden Ystävät harjoitti raittiuskirjasten vilkasta levitystoimintaa.⁸¹ Suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla oli Alavudella jonkin aikaa toiminnassa pappilan tyttären, Ottilia Stenbäckin 1873 perustama "raittiudenseura", joka hyväksyi myös kohtuuden.⁸² Vastaavaa yritettiin vähän myöhemmin Laihialla ja Vähässäkyrössä.⁸³

Vähitellen alkoi saapua herätteitä myös anglosaksisesta ehdottoman raittiuden linjasta. Ensimmäiset kosketukset saatiin Pohjanmaalla ilmeisesti vuonna 1876, jolloin eräs pappismies piti Vaasassa ja Pietarsaareissa uskonnollisia kokouksia. Lähtönsä jälkeen hän vielä lähetti raittiuskirjasia tapaamilleen henkilöille. Juhannuksen jälkeen 1877 saapui Tukholmasta eversti K. O. Broady pitämään esitelmää ja heinäkuun alussa perustettiin hänen käyntinsä innoittamana Vaasaan Hellmanin sisarusten Hoppets här, joka oli ilmeisesti maan ensimmäinen ehdoton raittiusseura. Lokakuussa syntyivät seurat myös Pietarsaareen ja mahdollisesti Forsbyhyn, pian myös Vikbyhyn ja Purmoon. Hoppets här toimi ensin vain pienenä, kotikäyntejä suorittavana ryhmänä.⁸⁴

Näin oli saanut alkunsa vapaakirkollinen, uskonnolliselta ja filantrooppiselta pohjalta toimiva raittiusliike. Se oli aluksi paljolti parempiosaisten naisten toimintaa, langenneitten etsimistä kodeista ja kapakoista kokouksiin. Sen tavoitteena oli tuottaa uskonnollissävyyinen pelastumis-

---

81 Numminen 1961, s. 29. Sulkunen 1986, s. 61.

82 Kojonen 1963, s. 839.

83 Numminen 1961, s. 77.

84 Vaasan Sanomat 26.7.1880. Kansan Lehti 28.7.1887. Sulkunen 1977, s. 44-45. Sulkunen 1986, s. 45. Forsbyn seurasta on maininta vain Sulkusella. Esimerkiksi aikalainen, Edvard Björkenheim ei puheessaan 1898 mainitse sitä, mutta kylläkin Vaasan, Pietarsaaren ja Purmon seurat. Miksi taistellaan, painettu puhe (OkA). Ruotsissakin alkoi tietoisempi raittiusliike kasvaa 1870-luvulla. Eri puolille maata perustettiin näitä Hoppets här-yhdistyksiä, jotka kuuluivat herätyskristillisyyteen. Samalla vuosikymmenellä syntyi sitten muitakin suuntauksia. Lundkvist 1977, s. 51-52.

kokemus juoppoudesta raittiuteen. Fennomaanien kannalta vapaakirkollinen raittiustyö oli useista syistä ongelmallista. Ensinnäkin se kytkeytyi heidän vieroksumiinsa separatistisiin uskonsuuntiin ja leimautui tekijänsä mukaan ruotsinkieliseksi. Se ei myöskään noudattanut eräiden johtavien fennomaanien näkemystä ylempisäätyisten holhoavasta tehtävästä. Pikemminkin se läheni toisen poliittisen suuntauksen, liberalismien edustajien ohjelmaa vapaudesta ja itsestään määräämisen oikeudesta. Näin fennomaanit joutuivat tarkistamaan omia toimintatapojaan.⁸⁵

Vapaakirkollisen raittiusliikkeen lisäksi ajatus absolutismista kulkeutui Suomeen kahta muuta tietä. Suomalainen merimiespappi Elis Bergroth tutustui liikkeeseen Lontoossa ja Kansanvalistusseuran sihteeri A. A. Granfelt sai siitä tarkempaa tietoa eräistä englantilaisista kalentereista.⁸⁶ Vuona 1883 Granfelt ja eräät muut fennomaanit siirtyivät vuonna 1860 perustetun Kohtuuden Ystävät-seuran johtoon, ja lyhyen välivaiheen jälkeen he muuttivat sen 1884 Raittiuden Ystävät-nimiseksi, ehdotonta raittiutta vaativaksi keskusseuraksi. Se nojautui kirkon, valtion ja virkamiehien tukeen ja alkoi rakentaa organisaatiotaan ylhäältä alaspäin, sivistyneistöstä keskikerroksen kautta rahvaaseen. Samalla herätyskristillinen raittiusliike menetti voimaansa.⁸⁷ Fennomaanisesta taas tuli kansallisesti integroiva tekijä.⁸⁸

Sekä Ruotsissa että Suomessa raittiusliikkeestä tuli ensimmäinen organisoitu joukkoliike, jossa myös alempisäätyiset pian olivat merkittävällä tavalla mukana. Suomessa raittiusliike yhdistyi Raittiuden Ystävien johtamana, mutta Ruotsissa se jakautui monen kilpailevan järjestön kesken. Keskeisenä syynä eroon oli, että Suomessa joukkojärjestöistä tuli osa nuoren kansakunnan pyrkimyksestä kansalliseen yhtenäisyyteen ja valtiollisen elämän vakiinnuttamiseen. Tämä oli fennomaanien tavoitteena suomalaiskansallisessa hengessä, ja tästä syystä he pyrkivät keskittämään

---

85 Sulkunen 1986, s. 45-46.

86 Numminen 1961, s. 30. Irma Sulkunen on korostanut, että Granfelt oli jo kyllä aikaisemminkin selvillä kansainvälisestä raittiusliikkeestä. Niin ikään fennomaaninen lehdistö käsitteli raittiuskysymyksiä jo 1870-luvulla. Sulkunen 1986, s. 50-51.

87 Tuominen 1953, s. 96-107. Sulkunen 1986, s. 61-62 ja 67-68.

88 Sulkunen 1977, s. 137.

järjestötoiminnan omaan kontrolliinsa. Tämä näkyy hyvin raittiusliikkeessä, jossa Granfeltin johdolla pian syrjäytettiin ns. herätyskristillinen suuntaus.⁸⁹

Vaasa oli kuitenkin raittiusliikkeen varsinainen keskus 1880-luvun taitteessa ennen fennomaanien toiminnan tehostumista. Hoppets här-yhdistyksen nimeksi muutettiin seuraavana vuonna Wasa absoluta nykterhetsförening. Siihen liittyi useita nuoria vaikuttajia eri puolilta Etelä-Pohjanmaata, mm. ruukinpatruuna Edvard Björkenheim Isostakyröstä, kauppias Aleks. Filander (Alkio) Laihialta ja maanviljelijä Juho Erkki Antila Ilmajoelta. Irma Sulkunen on laskenut, että vuosikymmenen vaihteessa yhdistykseen kuului 56 ilmajokelaista, yhdeksän kurikkalaista, kolme kauhavalalaista ja kolme lapualaista.⁹⁰ Näin yhdistys ulotti vaikutustaan kauaksi maakuntaan. Björkenheimistä tuli puheenjohtaja ilmeisesti jo vuonna 1878. Hänen panoksensa toiminnan laajentamisessa oli merkittävä. Hän oli tutustunut opiskeluaikanaan Ruotsissa sekä vapaakirkollisuuteen että raittiustoimintaan. Näin hänen valitsemisensa oli luonnollista, varsinkin kun hän aatelissäädyn jäsenenä ja varakkaana henkilönä kohosi ympäristönsä yläpuolelle.⁹¹

2.3. Poliittisen fennomanian leviäminen

Raimo Salokangas on huomauttanut, että suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan poliittinen historia on ollut autonomian ajalla ennen muuta suomalaisuusliikkeen historiaa. Säätyläisten ja oppineitten kulttuurifennomania alkoi muuttua poliittiseksi valtiopäivätoiminnan alettua 1860-luvulla. Maakuntiin, mm. Etelä-Pohjanmaalle, se alkoi levitä seuraavalla vuosikymmenellä. Voimakas osoitus tästä on, että oltiin innokkaasti mukana

---

89 Stenius 1983 I, s. 113 ja 119. Stenius 1983 II, s. 138-139.

90 Sulkunen 1977, s. 45. Sulkunen 1986, s. 45. Rantoja, käsikirjoitus, Rantojan yksA.VMA.

91 Sulkunen 1977, s. 45. EP elämäk. A-L 1963, s. 61-63 (Jalo Lahden-suo).

Helsinkiin perustettavan suomenkielisen yksityisoppikoulun perustamiskampanjassa.⁹² "Fennomanian liikekannallepano" kosketti maakuntaa syvästi. Maanlaajuiseen, Uuden Suomettaren johtamaan keräykseen koulun hyväksi osallistui kaikkein aktiivisimmin juuri suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa ja siellä erityisesti Ilmajoki. Ilmajoen, Kauhajoen, Jalasjärven ja Seinäjoen kuntakokoukset päättivät jopa laillisuuden rajoja hipoen kantaa ylimääräisen "veron" koulun hyväksi. Myöhemmin tehtiin Alavudella vielä samankaltainen päätös.⁹³ Myös lukuisat kansanjuhlat ja "lotterit" henkivät samaa asiaa.

Mutta suomalaiskansallisella ajattelulla oli Etelä-Pohjanmaalla myös kilpailijansa, herännäisyys. Toisaalta herännäisyys kyllä tukikin fennomaniaa, olihan se tasoittamassa yhteiskunnallista säätyvastakohtaisuutta. Säätyläiset ja rahvas istuivat seuratuissa samoilla penkeillä.⁹⁴ Mutta toisaalta oltiin myös kilpailijoita, sillä kansanmiehet seurasivat aluksi uskonnollisen, ei yhteiskunnallisen herätyksen tunnuksia. Hengellisen herätyksen eteneminen tukehtui kuitenkin, kuten Heikki Ylikangas on todennut, johtoportaan taisteluun 1800-luvun puolessa välissä. Näin alkoi myös kansallinen herääminen saada vähitellen vastakaikua 1870-luvulta lähtien. Ylioppilasradikalismien edustaja Lauri Kivekäs (Stenbäck) nousi täällä fennomaanien ääriajattelun johtajaksi ja sai mukaan jo tavallisia kansanmiehiäkin, kuten nuorisoseuraharrastuksista myöhemmin kuuluisaksi tullut kaivertaja Matti Sippolan Kauhavalta. Kivekäs pyrki nopeasti ja tehokkaasti parantamaan suomen kielen asemaa. Hänen linjansa lähti edellisissä luvuissa mainituista, Stenbäckin perheen järjestämistä Alavuden kansanjuhlista ja jatkui suomenkielisen oppikoulun ja sanomalehtien perustamisena Vaasaan sekä nuorisoseurojen organisoimisena. Oma merkityksensä oli myös niillä oikeustaisteluilla, joita talonpojat kävivät Kivekään avustamina vihattuja säätyläisvirkamiehiä vastaan.⁹⁵

---

92 Salokangas 1985, s. 34.

93 Rommi 1973, s. 265-266. Salokangas 1983, s. 32.

94 Numminen 1961, s. 56.

95 Ylikangas 1985, s. 44-46. Kysymys oli lähinnä Alavuden varanimismiehestä, Teofilus Westerstrandista, joka oli hoitanut virkatehtäviään humalassa ja väkivaltaisesti. Oikeusjuttu päättyi lopulta kaikki oikeusasteet läpi käytyään Westerstrandin tappioon. Lopulta keisarikin hylkäsi varanimismiehen armonanomuksen. Juttu kesti lähes kolme

Eräänlainen viimeinen taistelu maallisen ja hengellisen heräämisen välillä käytiin Kuortaneen kokouksessa 1879. Aikaisemmin oli ollut suunnitteilla erityinen Alavuden ja sen ympäristön yhteinen maalaisyhtiö, joka olisi pyrkinyt kehittämään henkisiä rientoja. Asia oli ensimmäisen kerran esillä Alavuden kansanjuhilla 1875. Suunnitelma näyttää kuitenkin saaneen vastustusta heränneitten taholta. Niinpä erimielisyydet pyrittiin nyt lopullisesti ratkaisemaan yhteisessä kokouksessa. Taustana olivat tietenkin myös vuoden 1882 tulevat valtiopäivämiesvaalit. Vuoden 1863 kielireskriptissä luvatut suomen kielen oikeudet olivat vielä toteutumatta, vaikka 20 vuoden määräaika oli jo kulumassa umpeen. Kokouksessa päätettiin lopulta yksimielisyyteen siitä, että kristillisuus on oikea sivistyksen pohja. Samoin todettiin yhteisesti, että kristityn on luvallista hankkia myös maallisia tietoja ja taitoja. Heränneet kuitenkin totesivat omalta puoleltaan, että isänmaalliset harrastukset voivat vieroittaa oikealta tieltä. Erityisesti moitittiin teatteriharrastusta, tansseja ja arpajaisia, joilla oli pyritty tukemaan kansallisen heräämisen leviämistä. Vaikka osapuolet muodollisesti jäivät kumpikin omalle kannalleen, oli kokous ilmeisen selvä voitto Kivekkään ryhmälle. Hän oli osannut esiintyä sopivan maltillisesti ja sai osapuolia lähemmäksi toisiaan. Kokouksen lopussa päätettiin jopa perustaa Kansanvalistusseuran haaraosasto, johon olisivat kuuluneet Ilmajoen, Lapuan ja Kuortaneen pitäjät. Hanke jäi kuitenkin toteutumatta.⁹⁶

1870-luvulla suomalaisuusliike oli jo tavoittanut Etelä-Pohjanmaalla talonpoikaisväestön kärkijoukon. Kuortaneen kokouksen aikoihin oli myös käynyt selväksi, että uskonnollisen herätyksen tietynlainen demokraattinen perusluonne ja talonpoikien fennomanialta odottama yhdenvertaisuus sopivat yhteen. Vaikka osa kristillisistä linnoittautuikin sääty-yhteiskunnan suojiin, raja-aidat alkoivat kaatua. Samaa tapahtui sitten edelleen 1880-luvulla, jota Salokangas nimittää "maailmankatsomuksellisen kuohunnan leimaamaksi vuosikymmeneksi".⁹⁷

---

vuotta ja lopputulos oli uutta tuon ajan yhteiskunnassa. Westerstrand on ollut esikuvana Järviluoman Pohjalaisten nimismiehelle. Ylikangas 1984, s. 295-320.

96 Numminen 1961, s. 62-66. Salokangas 1983, s. 43-50.

97 Salokangas 1985, s. 35.

2.4. Varhaisen järjestötoiminnan luonne

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan varhaisen järjestötoiminnan rajaksi on tässä luvussa määritelty 1870- ja 1880-luvun vaihde. Valinta johtuu lähinnä siitä, että jo alkarajoituksen perusteita kuvaavassa luvussa havaittiin toiminnan alkaneen laajassa mielessä vasta tuolta vuosikymmeneltä lähtien. Sitä ennen oli ollut maataloudellisen järjestötoiminnan ja raittiusliikkeen alun lisäksi vain kansanomaista taloudellista yhteistointintaa. Niin ikään oli pidetty kansanjuhlia ja muodostettu lukuyhdistyksiä, jotka voidaan nähdä sekä nuorisoseuraliikkeen toiminnan alkumuotoina että fennomanian levittämisen keinoina. Sama merkitys oli myös näytelmä- ja musiikkiharrastuksilla, jotka molemmat saivat vauhtia toden teolla vasta nuorisoseuraliikkeen syntymisen jälkeen.

Myös Henrik Stenius on pitänyt 1880-luvun vaihdetta merkittävänä rajana. Hän on jakanut suurlakkoa edeltäneen järjestötoiminnan ajan kolmeen kauteen, joista ensimmäinen siis päättyi suunnilleen vuoteen 1880. Tätä ennen hän mainitsee merkittävimmitse varhaisimman raittiusliikkeen, kaupunkien suomenmieliset yhdistykset, maaseudun sivistys- ja lukuyhdistykset sekä tietenkin Kansanvalistusseuran toiminnan. Yhdistysten jäsenrakenne oli tässä vaiheessa elitistinen, kun taas toisessa vaiheessa 1880-1896 yhdistystoiminta lisääntyi ja monipuolistui niin toiminnan kuin jäsenistönkin suhteen. Seuraavaksi rajapyykiksi hän on valinnut vuoden 1896 lähinnä silloin sattuneiden suurten lakkojen takia. Tästä lähtien järjestötoiminta radikaalistui, kasvattavan funktion tilalle alkoi nyt tulla tietoisempia kannanottoja omasta asemasta. Niin ikään kiinnitettiin kaikkialla huomiota enenevässä määrin kieltolakiin, äänioikeusreformiin ja venäläistämispoliittikkaan.⁹⁸

Näistä valtakunnallisista kuvioista ei suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa vielä 1870-luvulla juurikaan poikennut. Säätyläisfennomania sai täälläkin rinnalleen talonpoikaisfennomanian, jonka johtavat talonpojat pian omaksuivat. Vuosikymmenen lopussa voimat kohdistettiin suomenkielisen lyseon saamiseksi Vaasaan. Vasta seuraavalla vuosikymmenellä suuntaus sai radikaalimpia muotoja.

---

98 Stenius 1977, s. 82-89.

Raittiusliikkeessä elettiin vielä herätyskristillisyyden aikaa, eikä Raittiuden Ystävien ylhäältä päin johtava ote aivan sen ensi vuosina maakuntaan täysimääräisenä osunutkaan.

Maataloudellinen järjestötoiminta oli Etelä-Pohjanmaalla vaikuttanut jo pitkään, olihan Ilmajoen maamiesseura puoleen vuosisataan ensimmäinen paikallinen seura koko maassa. Tämä viivytti kaiketi jossain määrin lääninseuran perustamista, mutta 1870-luvulla sekin oli päässyt täyteen vauhtiin. Niin ikään kansanomaiset yhtiöt ja vapaamuotoiset osuuskunnat olivat juurtuneet maakuntaan ja jatkoivat elämäänsä vielä virallisesti organisoidun toiminnan alettuakin.

3. TALOUDELLINEN JÄRJESTÖTOIMINTA 1880-LUVULTA LÄHTIEN

3.1. Vaasan läänin maanviljelysseura

3.1.1. Maanviljelysseuran alkuperäisen alueen jakautuminen

Vaasan läänin maanviljelysseuran alueeseen kuului alunperin koko lääni. Vuoteen 1909 mennessä tämä jakautui neljän eri keskusseuran osalle, kolmen suomenkielisen ja yhden ruotsinkielisen. Syynä olivat lähinnä etäisyydet ja kielikysymys, jolla on eteläpohjalaisessa järjestöelämässä ollut oma merkityksensä.

Vaasasta ja lähiympäristöstä käsin ei tietenkään voitu parhaalla mahdollisella tavalla huolehtia sen enempää Keski-Suomen kuin Keski-Pohjanmaankaan viljelijöiden tarpeista. Nämä myös varmaan tunsivat itsensä syrjityiksi, sillä seuran johtokuntaan ei sen toimintakautena valittu yhtään keskisuomalaista ja keskipohjalaisistakin vain yksi ainoa.¹ Vuonna 1890 oli Keski-Suomen yhdeksässä piirissä vain 94 jäsentä, joka sekin kertoo vähäisestä harrastuksesta Vaasan suuntaan.² Näin ollen oli luonnollista, että alkoi syntyä separatismia. Seuran johto suhtautui ymmärtämyksellä syntyneeseen tilanteeseen ja keskisuomalaisten eroaminen tapahtui lopultakin varsin joustavasti.

Keski-Suomen maanviljelysseura syntyi vuonna 1894, mutta kiinteä yhteistoiminta jatkui tämän jälkeenkin. Seuran neuvot kiersivät vielä Keski-Suomen kunnissa ja eräät kiertävät koulut jatkoivat toimintaansa. Vuonna 1897 Vaasan läänin maanviljelysseura maksoi puolet Jyväskylän kaupungissa pidetyn maanviljelyskokouksen ja siihen liittyneiden näyttelyiden kustannuksista. Keski-Suomen maanviljelysseuran valtionapu oli tässä vaiheessa pieni, ja toisaalta eräät valtion määrärahat myönnettiin koko läänin varten. Vaasan läänin maanviljelysseuran vuosikertomuksessa 1897 lueteltiin vielä kaikki Keski-Suomen piirit ja niiden 66 jäsentä.³

---

1 Liakka-Teräksinen 1913, s. 348-349. Johtokunnan jäsenluettelo.

2 Vlms:n vsk. 1890, s. 60-65.

3 Vlms:n vsk. 1897, s. 5 ja 75-78.

Täysin itsenäisen toiminnan Keski-Suomen maanviljelysseura aloitti vasta vuonna 1898.⁴

Österbottens Svenska Landtbrukssällskap sen sijaan syntyi vuonna 1904 paljon myrskyisemmän kehityksen tuloksena. Koko 1890-luvun ajan käytiin Vaasan läänin maanviljelysseuran johtokuntapaikoista kovaa taistelua molempien kieliryhmien kesken. Suomenmieliset onnistuivat vihdoin marraskuussa 1899 juntaamaan vuosikokouksen niin, että saivat johtokuntaan enemmistön.⁵ Paikallisseurojen perustaminen lisäsi voimakkaasti suomenkielisten jäsenten määrää, ja myös tämä aiheutti painetta johtokuntaa vastaan.

Suomenkielisten tunteet välittyivät esimerkiksi eräästä Vaasan Sanomien artikkelista vuodelta 1898. Siinä todettiin, että suomenkielinen maanviljelysseura olisi tarpeen mm. siksi, että maakunnan pitäjiä asukasluku oli kasvanut voimakkaasti. Sen sijaan johtokunnan jäsenet olivat yhä joko vaasalaisia kauppiaita ja virkamiehiä, ruotsinkielisiä suurtilallisia tai ainakin ruotsinkielisiä talonpoikia. Kokoukset järjestettiin Vaasassa ja usein vielä kiireisimpinä työaikoina. Kokouskysymyksiä pidettiin vaikeina ja tavallista maataloustyötä ajatellen kaukaisina.⁶

Kauan kytenyt kielikiista pääsi täyteen vauhtiin syyskokouksessa 29.12.1903, jolloin valittiin uusia jäseniä johtokuntaan erovuoroisten tilalle. Valituksi tuli mm. eläinlääkäri A. Stoor Pirttikylästä. Suomenkielisten taholla kuitenkin väitettiin, että hän oli aikaisemmin eronnut oman paikallisseuransa jäsenyydestä eikä näin voinut tulla kysymykseen. Uskottiin, että Stoorin avulla haluttiin syrjäyttää suomenmielinen puheenjohtaja Edv. Björkenheim, joka oli erovuorossa. Hän jäikin vain varasijalle. Stoorin vaalikelpoisuudesta käytiin ankaraa keskustelua, ja sen seurauksena valinnat siirrettiin jatkokokoukseen 26.1.1904.⁷ Siinä ruot-

4 Vlms:n vsk. 1905, s. 11. Suomenkieliseltä Etelä-Pohjanmaalta kuului Keski-Suomen maanviljelysseuraan vain Ähtäri.

5 Salokangas 1983, s. 151-152.

6 Vaasan Sanomat 25.1.1898. Pääkirjoituksen luonteisen artikkelin mukaan oli seurassa jo 289 suomalaiselta ja 116 ruotsalaiselta seudulta olevaa jäsentä, vaasalaisia oli lisäksi 99, keskisuomalaisia 93 ja keskipohjalaisia 31. "Viikinkipesä pitää kokonaista maakuntaa raskaan holhouksen alla", sanottiin artikkelissa.

7 Vlms:n syyskok. ptk. 19.12.1903, § 9. VlmsA.VMA. Vasabladet 31.12.1903.

sinkieliset edelleen selittivät, että hän oli faktisesti seuransa jäsen, vaikka nimi olikin erehdyksessä jätetty luetteloista pois. He halusivat lykätä asian vielä kevätkokoukseen. Parisatapäinen suomalainen enemmistö katsoi kuitenkin kokouksen jo tässä vaiheessa päätösvaltaiseksi ja kumosi Stoorin vaalikelpoisuuden.⁸

Erovuoroisten sijaan valittiin nyt maanviljelysneuvos Björkenheim sekä maanviljelijät J. E. Antila, M. Iipponen, J. Torppa ja J. Muurimäki.⁹ Björkenheim kuitenkin erosi puheenjohtajan tehtävistä ruotsinkielisten taholta kokemansa epäluottamuksen takia. Puheenjohtajaksi valittiin nyt varalääninkamreeri Karl Eskelin.¹⁰ Syksyllä Eskelinkin erosi, kun ruotsinkielinen seura oli perustettu. Hänen tilallaan jatkoi vuoden loppuun entinen varapuheenjohtaja J. E. Antila. Vuodesta 1905 lähtien oli puheenjohtajana jälleen Björkenheim.¹¹

Keski-Pohjanmaan maanviljelysseura itsenäistyi vuonna 1909. Samalla katsottiin Vaasan läänin maanviljelysseura lakkautetuksi ja sen toimintaa jatkamaan perustettiin Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseura, keskuspaikkanaan Seinäjoki. Siihen kuului nyt koko suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa Ähtäriä lukuunottamatta.¹² Vaasan läänin maanviljelysseuran kehitystä seurataan tästä lähtien vain näin muotoutuneen alueen osalta.

---

8 Vasabladet 28.1.1904. Ruotsinkielisten osanottajien vähäinen määrä selittynee siitä, että he olivat jo pitkällä oman seuransa suunnittelussa. Lopullinen välirikko tapahtui siis jo joulukuussa.

9 Vlms:n jatkokok. ptk. 26.1.1904, § 2.-4. VlmsA.VMA. Kielikysymyksen lisäksi suomenkieliset pitivät tavoitteenaan seuran kansanvaltaistamista. Erityisesti arvosteltiin tunnettua perustuslaillista, Ossian Ansasta, joka oli äänestyksessä liittynyt ruotsinkielisten puolelle. Vaasa 28.1.1904.

10 Vlms:n johtok. ptk. 12.2.1904, § 2. Liitteenä Björkenheimin asiaa koskeva kirje. VlmsA.VMA.

11 Vlms:n vsk. 1904, johtokunnan jäsenluettelo. Vlms:n vsk. 1905, johtokunnan jäsenluettelo sekä sivut 3 ja 11. Björkenheimin suomenkielisyydestä tehdään lähemmin selkoa mm. luvussa 7.2.1.

12 Liakka-Teräksinen 1913, s. 29-30. Pohjola 1928, s. 147.

3.1.2. Paikallisseurojen organisointi

3.1.2.1. Jäsenistö ja piirit 1800-luvulla¹³

Vaasan läänin maanviljelysseuraan kuului aluksi vain henkilöjäseniä. Koko läänin alue jaettiin piirikuntiin¹⁴, joihin kuului yksi tai useampi seurakunta. Johtokunta valitsi jokaiseen piiriin asiamiehen, jonka tehtävänä oli huolehtia jäsenluetteloista ja -veroista. Hän myös esitteli uudet jäsenehdokkaat johtokunnalle. Joka kolmas vuosi hän antoi kertomuksen seuran toiminnasta omassa piirissään.¹⁵

Maanviljelysseuran toiminta lähti liikkeelle voimakkaan alkuinnostuksen saattamana. Mutta jo ensimmäisenä vuonna jätti 189 jäseneksi ilmoittautunutta jäsenveronsa maksamatta, seuraavana vuonna vieläkin enemmän. Vaikka uusia jäseniä kutsuttiin jatkuvasti, jäsenmäärä pysyi ennallaan ja alkoi jopa laskea. Erityisen vaikeaa oli saada mukaan tavallisia talonpoikia. Kaikki eivät ymmärtäneet seuran tavoitteita, ja myös kokousten herraskainen luonne tuntui vieraalta. Mm. perustavassa kokouksessa oli vain lyhyesti selitetty suomeksi se, mitä oli ruotsiksi puhuttu ja luettu. Lisäksi jäsenveron maksaminen tuotti katovuosina vaikeuksia.¹⁶

---

13 Vaikka pääpaino tässä luvussa onkin 1880-luvulla ja sen jälkeisellä ajalla, on luontevaa yhdistää jäsenistöä ja piirejä koskevat huomiot maanviljelysseuran koko toiminta-ajalta.

14 Vuonna 1863 läänin alueelle muodostettiin 39 piiriä, joista suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan alueella olivat seuraavat 17. Piirit ovat alkuperäisessä numerjärjestyksessä:

2. Isojoki, 3. Kauhajoki, 4. Kurikka, 5. Jalasjärvi, 6. Ilmajoki (Ilmajoki ja Peräseinäjoki), 7. Teuva, 14. Vähäkyrö, 15. Laihia (Laihia ja Jurva), 16. Isokyrö (Isokyrö ja Orisberg), 17. Ylistaro, 18. Lapua (Lapua ja Nurmo), 19. Kuortane (Kuortane, Alavus ja Töysä), 20. Alajärvi (Alajärvi, Soini ja Lehtimäki), 21. Lappajärvi (Lappajärvi ja Vimpeli), 22. Kauhava, 23. Härmä (Ylihärmä ja Alahärmä), 27. Kortesjärvi (Kortesjärvi ja Evijärvi). Vlms:n ptk. 26.3.1863. VlmsA. VMA.

15 Vlms:n Asetukset 1863, § 7. VlmsA. VMA.

16 Liakka-Teräksinen 1913, s. 50-52. Jäsenluku kehittyi kymmenvuotiskausittain seuraavasti: 1863-423, 1875-422, 1883-482, 1893-627, 1903-3315, 1904-1836 ja 1908-2475. Liakka-Teräksinen 1913, s. 54. V. 1904 pudotus johtui ruotsinkielisen seuran, vuosisadan vaihteen voimakas nousu taas lähinnä paikallisten seurojen perustamisesta. Vuodelta 1873 ei ole tietoa jäsenmäärästä, siksi sen tilalla on vuosi 1875.

Kun maksavien jäsenten määrä pysyi suhteellisen pienenä, tämä rajoitti tietysti toiminnan laajentamista. Säätyläisväestöä ei maakunnassa ollut paljon, ja heistäkin suuri osa oli jo heti alkuvuosina ehtinyt suorittaa ainajäsenen maksunsa. Vuonna 1869 oli vakinaisista jäsenistä 4/5 ja vuosijäsenistä 1/3 säätyläisiin kuuluvia. Vuoden 1869 vuosikokouksessa keskusteltiin vilkkaasti mm. siitä, miten tavalliset talonpojat saataisiin kiinnostuneiksi. Keskustelun jälkeen päätettiin kirjoittaa vuosikertomus myös suomeksi. Kunnallislautakuntien puheenjohtajia pyydettiin lisäksi selvittämään seuran toimintaa talonpoikien keskuudessa.¹⁷

Maanviljelysseuran jäseneksi viljelijä pääsi saatuaan johtokunnalta kutsukirjeen. Tämä tuskin oli mikään rajoitus, sillä piiriasiamiehet todennäköisesti pyrkivät haalimaan piiristään mahdollisimman paljon ehdokkaita. Vuonna 1899 uusittujen sääntöjen mukaan jo jokainen kansalaisluottamusta nauttiva mies tai nainen saattoi päästä jäseneksi.¹⁸ Perusongelma olikin seuran organisaatiossa. Kun seurassa oli vain henkilöjäseniä ja nämäkin oli järjestetty löyhästi piireihin, ei tarvittavaa kiinteyttä ja osallistumista saavutettu. Myös paikalliset, tärkeäksi koetut asiat, saattoivat jäädä taka-alalle. Tilanne korjaantui vuosisadan vaihteessa sitä mukaa, kun perustettiin paikallisia maamiesseuroja, joiden valitsemat edustajat osallistuivat läänin maanviljelysseuran kokouksiin.¹⁹

Vuosisadan loppupuolella tapahtuneet piirimuutokset esitetään seuraavan sivun asetelmassa. Vuosi 1874 on valittu siksi, että tuolta vuodelta on olemassa ensimmäinen täydellinen jäsenluettelo. Muut vuodet, 1890, 1895 ja 1900 on valittu siten, että piirimuutokset tulisivat parhaiten näkyviin. Asetelma on lähes alkuperäisen piirijärjestyksen mukainen.

Asetelmassa olevien nuolten tarkoituksena on kuvata vanhojen, suurrempien piirien jakautumista pienemmiksi. Vuonna 1874 piirien lukumäärä oli 15 ja vuonna 1900 yhteensä 23. Tässä vaiheessa osa piireistä oli ehtinyt jo organisoitua paikallisiksi maamiesseuroiksi.²⁰ Kehitys jatkui

---

17 Vlms:n vsk. 1869 (ptk. 1.2.1870). VlmsA. VMA.

18 Vlms:n asetukset, § 2, hyväksytty 29.1.1863, painettu Vaasassa 1890. Vlms:n syyskokouksen ptk. 9.11.1899. VlmsA. VMA.

19 Liakka-Teräksinen 1913, s. 22.

20 Kun paikallisseurat myöhemmin järjestään muuttivat nimensä maamiesseuroiksi, on sitä tässäkin käytetty yleisnimenä. Vrt. mm. Santonen 1971, s. 41, alaviite 2.

Vaasan läänin maanviljelysseuran jäsenet määrävuosin piireittäin ja maamiesseuroittain Etelä-Pohjanmaan suomenkielisissä kunnissa¹⁾

Piiri tai maamiesseura	1874	1890	1895	1900
Kauhajoen piiri (myös Karijoki, Isojoki) ²⁾	3	-	-	-
Kauhajoen piiri	-	6	10	19
Karijoen maanviljelysyhdistys	-	-	-	0
Kurikan piiri	6	5	9	-
Kurikan maamiesseura	-	-	-	65
Jalasjärven piiri	10	5	11	-
Jalasjärven maanviljelysyhdistys	-	-	-	61
Ilmajoen piiri (myös Seinäjoki, Peräseinäjoki)	20	16	40	-
Ilmajoen piiri	-	-	-	59
Seinäjoen talousseura	-	-	-	23
Peräseinäjoen piiri	-	-	-	10
Teuvan piiri (myös Jurva)	5	-	-	-
Teuvan piiri	-	0	11	11
Vähänkyrön piiri	18	18	19	50
Isonkyrön piiri	20	28	24	(37)
Ylistaron piiri	15	16	18	(67)
Isonkyrön-Ylistaron maanviljelys- yhdistys	-	-	-	104
Laihian piiri	8	-	-	-
Laihian piiri (myös Jurva)	-	14	34	-
Laihian maanviljelysyhdistys	-	-	-	48
Jurvan piiri	-	-	-	7
Lapuan piiri (myös Nurmo)	19	26	29	-
Lapuan maanviljelysyhdistys	-	-	-	41
Nurmon piiri	-	-	-	4
Alavuden piiri (myös Kuortane, Töysä)	8	16	18	-
Alavuden maamiesseura	-	-	-	29
Kuortaneen piiri	-	-	-	9
Töysän piiri	-	-	-	6
Alajärven piiri (myös Lehtimäki, Soini)	3	7	13	20
Lappajärven piiri (myös Vimpeli, Korttesjärvi, Evijärvi)	3	-	-	-
Lappajärven piiri (myös Vimpeli)	-	3	13	19
Korttesjärven piiri (myös Evijärvi)	-	2	17	19
Kauhavan piiri	12	11	12	51
Härmän piiri (Alahärmä, Ylihärmä)	8	8	18	-
Alahärmän piiri	-	-	-	81
Ylihärmän piiri	-	-	-	44

1. Vlms:n vsk. 1874, 1890, 1895, 1900, jäsenluettelot.

2. Karijoki ja Isojoki olivat vuosina 1890 ja 1895 Lapväärtin piirissä.

edelleen niin, että vuonna 1907 jäljellä oli enää yksi ainut piiri, Ilmajoen piiri. Tämä johtui lähinnä siitä, että Ilmajoen vanhan maamiesseuran asema oli vielä ratkaisematta. Kun se ei suostunut muuttumaan Vaasan läänin maanviljelysseuraan kuuluvaksi paikallisseuraksi, uusi seura perustettiin tilalle seuraavana vuonna. Paikalliset maamiesseurat vuonna 1907 selviävät oheisesta asetelmasta. Se on rakennettu niin, että sitä voidaan suoraan verrata edellisen sivun asetelmaan.²¹

Paikallinen maamiesseura	Jäseniä
Kauhajoen maamiesseura	76
Karijoen maanviljelysyhdistys	20
Isojoen maanviljelysyhdistys	45
Kurikan maamiesseura	95
Jalasjärven maanviljelysyhdistys	70
Ilmajoen piiri	51
Seinäjoen talousseura	50
Peräseinäjoen maamiesyhdistys	69
Teuvan maanviljelysyhdistys	50
Vähänkyrön maamiesyhdistys	57
Isonkyrön-Ylistaron maanviljelysyhdistys	158
Laihian maanviljelysyhdistys	56
Jurvan maanviljelysyhdistys	29
Lapuan maanviljelysyhdistys	101
Nurmon maanviljelysyhdistys	61
Alavuden-Töysän maanviljelysseura	119 (89+30)
Kuortaneen maamiesseura	68
Alajärven maanviljelysyhdistys	31
Lehtimäen maanviljelysyhdistys	28
Soinin maalaisseura	25
Lappajärven maanviljelysyhdistys	157
Vimpelin maanviljelysyhdistys	36
Kortesjärven maalaisseura	57
Evijärven maalaisseura	28
Kauhavan maamiesseura	28
Alahärmän maamiesseura	40
Ylihärmän maamiesseura	147

Vuoden 1907 tilasto sopii vertailukohdaksi myös siitä syystä, että sen mukaan kahta maamiesseuraa ei ollut missään kunnassa. Tosin Lappajärvellä oli syyskuussa perustettu toinen seura, mutta se ei vielä ehtinyt lukuineen mukaan. Vuonna 1908 näitä "toisia seuroja" syntyi viiteen kuntaan.

21 Vlms:n vsk. 1907, I taulukko s. 8-9.

Yleissuuntana oli, että entiset piirit jakautuivat pienemmiksi ja lopulta jokaisessa kunnassa oli oma paikallisseurat. Ainoina poikkeuksina olivat Isonkyrön-Ylistaron maanviljelysyhdistys ja Alavuden-Töysän maamiesseurat, jotka nekin pian jakautuivat. Oman maamiesseuran saaminen jokaiseen kuntaan lisäsi selvästi jäsenmäärää. Vaasan läänin maanviljelysseuran työt tuli näin lähemmäksi talonpoikia, jotka nyt alkoivat todella osallistua paikalliseen toimintaan.

3.1.2.2. Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys ja sen paikallisyhdistykset välivaiheena 1890-luvulla

Paikallisten seurojen perustaminen nähtiin jo varhain keinona Vaasan läänin maanviljelysseuran jäsenmäärän lisäämiseen ja toiminnan tehostamiseen. Niinpä vuonna 1885 kehoitettiin piiriasiamiehiä perustamaan maamiesseuroja ja pitämään pienempiä alueellisia maatalouskokouksia.²² Tässä vaiheessa eivät tämän suuntaiset toimet vielä onnistuneet. Paikallisen organisoiminnan aloittikin aivan toinen järjestö, Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys, joka 1890-luvulla sai useita paikallisyhdistyksiä. Tällä toiminnalla oli selvästi aktivoivaa vaikutusta myös Vaasan läänin maanviljelysseuran piirissä.

Vaikka isäntäyhdistysten toiminta muodostui suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla erityisesti 1890-luvulla monipuoliseksi, ne saivat alunperin alkunsa johtavien fennomaanien konservatiivisävyisestä, patriarkaalisesta yhteiskuntanäkemyksestä²³ ja toisaalta ruotsalaisista esikuvista. Ruotsissa oli Blekingen maakuntaan perustettu 1870-luvun alussa isäntäyhdistys, jonka tarkoituksena oli tukea paikallista elinkorkolaitosta houkuttelemalla ihmisiä sijoittamaan sinne säästöjään. Erityisesti haluttiin auttaa työväkeä turvaamaan tällä tavalla vanhuuttaan. Taustalla oli tietysti ajatus, että näin saataisiin vaivaishoitomenot pienemmiksi. Blekingen ja Tukholman esikuvien mukaan perustettiin Helsinkiin, Turkuun ja Vaasaan elinkorkolaitokset sekä näitten tueksi yhdistykset, joita tässä vaiheessa nimitettiin

22 Vlms:n vsk. 1885 (ptk. 22.1.1886). VlmsA. VMA.

23 Isäntäyhdistyksille oli ominaista tietty patriarkaalisuus, mutta toisaalta niillä oli myös selvästi emansipatorisia tavoitteita.

säästäväisyysyhdistyksiksi.²⁴ Vaasan yhdistys yritti vuodesta 1874 lähtien perustaa itselleen seuraajia muualle maakuntaan, mutta aluksi huonolla menestyksellä. Säästöjä elinkorkolaitokseen tuli kyllä suomenkieliseltäkin alueelta.²⁵

Eräitä vaihtelevin ohjelmin toimivia isäntäyhdistyksiä syntyi maakuntaan jo 1870-luvun lopussa ja 1880-luvun alussa²⁶, joskin varsinaiseksi toiminnan alkuvuodeksi voidaan nimetä 1886. Tällöin perustettiin Laihian, Isonkyrön ja Vähänkyrön isäntäyhdistykset²⁷, mutta suunnilleen samaan aikaan hankkeet olivat vireillä myös Kauhavalla, Alavudella ja Ilmajoella, pian myös Lehtimäellä, Vimpelissä, Alajärvellä ja Soinissa.²⁸ Keskeisin oli kuitenkin mainittu Laihian-Vähänkyrön-Isonkyrön alue, ja täältä lähtivät myös pyrkimykset maakunnanlaajuisen katto-organisaation muodostamiseen.

Isonkyrön isäntäyhdistys päätettiin perustaa 12.12.1886, jotta "woitaisiin vaikuttaa voimallisemmin yhteisiin asioihin".²⁹ Näitä yhteisiä asioita olivat maanviljelijäin aseman parantaminen ja kunnalliset kysymykset. Kokouksessa todettiin, että aikana, jolloin kaikki pyrkivät aja-

---

24 Vasabladet 4.10.1873 ja 18.10.1873. V. 1877 almanakka, "Isäntäyhdistyksistä" (tekstiosa). Rapila 1961 (Ilkka 1.12.1961). Rapilan artikkeli on monipuolinen yleisesitys ja hyvä johdanto yhdistysten alkuvaiheisiin.

25 Vasabladet 2.5.1874, 18.7.1874, 23.1.1875, 24.4.1875 ja 12.2.1876.

26 Alpo K. Rapila on löytänyt sanomalehdistä tietoja muutamista yhdistyksistä. Vuonna 1876 Vimpeliin "asetettiin Isäntäyhtiö", jonka jäsenen tuli ilmoittaa harjoitetusta jumalattomuudesta yhtiön johtajalle nuhteita varten. Suomettaressa oli viisi vuotta myöhemmin pitäjänkirje, jossa toisaalta kiitettiin pitäjäläisten käyttäytymistä, mutta toisaalta vihjaistiin isäntäyhtiön urkintatoimiin. Vuonna 1880 oli Isossakyrössä keskusteltu vastaavan yhdistyksen perustamisesta, samoin Lappajärvellä 1883 (Rapila 1961). Myös suora fennomaaninen toiminta on mahdollisesti ollut eräitten yhdistysten perustamisen takana. Näistä tehdään selkoa myöhemmin tämän luvun tekstiosassa.

27 Vaasan Lehti 17.11.1886. Kansan Lehti 23.12.1886; 30.12.1886; 27.1.1887; 10.3.1887. Rapila pitää näistä ensimmäisenä Vähänkyrön yhdistystä (Rapila 1961, Ilkka 1.12.1961), mutta Kansan Lehestä tähän ei saa tukea.

28 Kansan Lehti 13.11.1887; 27.1.1887; 13.10.1887. Kojonen 1963, s. 589. Kivipelto 1983, s. 637. Rapila 1961 (Ilkka 1.12.1961).

29 Kansan Lehti 23.12.1886.

maan omia etujaan, ei maanviljelijääkään pitäisi pakottaa myymään polkuhinnalla tuotteitaan. Lisäksi mainittiin, että isäntäyhdistyksessä voitaisiin valmistella kuntakokoukseen tulevat asiat niin, että ne voitaisiin viedä nopeammin läpi ilman eri "puolueita".³⁰

Maakunnallisen katto-organisaation valmistelu jätettiin Laihian isäntäyhdistyksen sääntövaliokunnan huoleksi. Se julkaisikin laihialaisten omat säännöt Kansan Lehdessä Isossakyrössä 31.1.1887 pidettävää valmistavaa kokousta varten. Ehdotuksen ensimmäisessä pykälässä oli tarkoitukseksi merkitty mm. maatalouden edistäminen, palkollisten ja tilattomien aseman parantaminen ja säästäväisyyden lisääminen.³¹ Kun mainittuna päivänä sitten tutustuttiin sääntöehdotukseen, hyväksyttiin tarkoituspöytä lähes sellaisenaan. Siihen lisättiin vain maininta kirkollisten ja kunnallisten asiain edistämisestä. Katto-organisaation alaisiksi tulevien paikallisyhdistysten asema haluttiin vahvaksi, sillä sääntöjen kolmannen pykälän mukaan Etelä-Pohjanmaan kuntien yleisen isäntäyhdistyksen tuli toimia paikallisyhdistystensä kautta. Kunkin kunnan yhdistyksen tuli toimia "aivan vapaana", mutta yhteisen päätoimikunnan alaisena. Varsinainen perustava kokous pidettiin Vähänkyrön Tervajoella 19.3.1887. Tällöin mm. lopullisesti tarkastettiin ja hyväksyttiin edellä mainittu sääntöehdotus.³² "Etelä-Pohjanmaan Isäntä-Yhdistyksen" sääntöjä ei kuitenkaan hyväksytty senaatissa, kuten aluksi optimistisesti luultiin. Hylkääminen perustui vastauksen mukaan siihen, että yhdistyksen kotipaikkaa ja toiminta-

---

30 Kansan Lehti 30.12.1886.

31 Kansan Lehti 27.1.1887. Vaasan Lehti 29.1.1887.

32 Kansan Lehti 10.3.1887. Yleisen isäntäyhdistyksen tarkoitukseksi määriteltiin "toimia kirkollisten ja kunnallisten asiain edistämiseksi, harrastaa maanviljelyksen ja karjanhoidon sekä kotiteollisuuden parantamista; kokea herättää kansan huomiota järjestetyn metsän viljelyksen hyödyllisyyteen, kehoittaa kansaa noudattamaan lainkuuliaisuutta ja edistämään isäntäväen ja palkollisten keskinäistä sopua ja hyvää suhdetta toisiinsa; aikaansaada sopivia rakennustapoja, sekä harrastaa muitakin hyödyllisiä ja edistymistä sisältäviä pyrinnoita maatalouden alalla; toimia että tilaton väestö tulisi kehoitetuksi ja autetuksi ominaisella maanviljelyksellä, kotiteollisuudella ynnä muulla sowliaalla elinkeinolla itselleen ja perheelleen hankkimaan elatuksen ja toimeentulon sekä kokea kansassa herättää halua ja taitoa säästäväisyyteen ja luottamusta säästöpankkeihin ja niihin etuihin mitä säästöpankkein käyttäminen tuottaa".

aluetta ei määritelty tarkasti.³³ Niinpä virallinen perustaminen siirtyikin 1890-luvun alkuun saakka.

Eteläpohjalaisten isäntäyhdistysten "toinen vaihe" käynnistyi 18.6.1891, jolloin Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen³⁴ säännöt lopulta hyväksyttiin senaatissa. Päätoimikunnan sijoituspaikaksi oli nyt merkitty Isonkyrön Kylkkälän kylä lähellä Tervajoen asemaa. Anomuksen allekirjoittajat olivat isokyröläisiä ja vähäkyröläisiä talollisia, jotka kaikki ilmeisesti asuivat varsin lähekkäin molemmin puolin kuntien yhteistä rajaa. Kotipaikan määrittelyn lisäksi oli näihin sääntöihin tehty muutos, jonka mukaan "kukin kunta Vaasan läänissä toimii toisistaan aiwan wapaina".³⁵ Vuonna 1894 sääntöjä uusittiin vielä siten, että toimintaa ja paikallisyhdistysten asemaa tarkistettiin. Mm. uusilta paikallisyhdistyksiltä vaadittiin, että ne hyväksyisivät sääntönsä keskusjohtokunnalla. Edelleen kuitenkin painotettiin sitä, että yleinen isäntäyhdistys toimii pääasiallisesti paikallisyhdistystensä kautta. Sääntöjen ensimmäiseen pykälään tehtiin vielä muutos, jonka mukaan nyt edistettiin kunnallisen itsehallinnon käsitettä ja harrastusta siihen.³⁶ Kysymys oli tuskin vain stilisoinnista; luultavasti kunnallinen vaikuttaminen oli havaittu hyvin tärkeäksi tehtäväksi. Tästä tehdään tarkemmin selkoa järjestötoiminnan yhteiskunnallisia ulottuvuuksia koskevassa 9. luvussa.

Vuoden 1891 ajalta ei yleisen isäntäyhdistyksen toiminnasta ole tietoa. Vuoden 1892 puolella talonpoikaiset perustajat olivat ilmeisesti todenneet, että johtoon tarvittaisiin kokeneempia ja tunnetumpia miehiä. Niinpä he pyysivätkin puheenjohtajaksi Edvard Björkenheimin.³⁷ Sihteeriksi valittiin toukokuussa Otto E. Könni, joka oli ansiotunut mm. nuorisoseurojen ja Ilmajoen maamiesseuran tehtävissä. Samassa päätoimikunnan kokouksessa

---

33 Kansan Lehti 22.9.1887. Vaasan Lehti 24.9.1887; 1.9.1888.

34 Yleinen Isäntä Yhdistys Vaasan läänin kunnissa.

35 Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen säännöt, hyv. 18.6.1891. KD 72/39/1891. Vaasan lha. VMA.

36 Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen painetut säännöt. OkA. (Vahvistettu kuvernöörinvirastossa 8.9.1894).

37 Liakka 1920, s. 253.

päätettiin, että ensimmäinen yleinen kokous pidettäisiin kesäkuussa 1892 Isonkyrön Orisbergissä, eli Edvard Björkenheimin mailla.³⁸ Kokoukseen osallistui väkeä kahdeksasta eri kunnasta. Keskustelukysymyksissä käsiteltiin mm. isäntien ja palkollisten välisiä suhteita, nuorison yöllisiä huveja ja tietysti myös maatalouden edistämistä.³⁹

Paikallisyhdistysten toiminta oli vilkkainta Laihialla ja Ilmajoella. Sattumalta molemmat oli perustettu 14.8.1892.⁴⁰ Tosin Laihialla valitettiin ensimmäisenä vuonna aktiivisten jäsenten vähyyttä ja vielä vuonna 1894 keskusteltiin kysymyksestä, mitä tehdä yhdistyksen vaikutusvallan lisäämiseksi. Kun tilattomien maansaannin hyväksi ei saatu mitään aikaan, päätettiin tukea heidän harjoittamaansa kotiteollisuutta. Isäntäyhdistyksen selviä saavutuksia olivat ainakin sonniyhdistyksen ja eläinvakuutusyhtiön perustaminen. Myös emäntäkoulun ja Laihian säästöpankin syntyminen oli ainakin osaksi sen ansiota, ehkä osuusmeijerin perustaminenkin. Useita aloitteita tehtiin kuntakokoukselle ja valtiopäivämiehille.⁴¹

Ilmajoella erilaisen osuustoiminnan perustamisesta keskusteltiin isäntäyhdistyksessä vähintäinkin yhtä paljon kuin Ilmajoen vanhan maamiesseuran piirissä, ja häyttää siltä, että 1890-luvulla se oli mennyt vaikutusvallassa tämän edellekin. Se osallistui mm. aktiivisesti kansanopiston kehittämiseen pitämällä yllä sen yhteydessä toimivaa käsityökoulua.⁴² Lapuan isäntäyhdistys (4.2.1894) perusti ehkä vain sonniyhdistyksen⁴³, mutta sen vaikutus kuntakokouksiin oli huomattava, kuten 9. luvussa todetaan. Myös Isossakyrössä perustettiin sonniyhdistys sekä pidettiin

---

38 Vaasan läänin yl. isäntäyhdistyksen päätoimikunnan ptk. 9.5.1892. Saapuneet kirjeet 1892. OkA.

39 Vaasan Lehti 29.6.1892.

40 Yhdistykset olivat yleisen isäntäyhdistyksen haaraosastoja, joten ne hankkivat siltä vahvistuksen omille säännöilleen.

41 Alkio P 1958 VII (Ilkka 23.12.1958).

42 Ilmajoen Isäntäväen Yhdistyksen säännöt. Ilmajoen Isäntäväen Yhdistyksen ptk. 14.8.1892. IMA. Alanen 1953, s. 864.

43 Lapuan isäntäyhdistyksen säännöt. Sonniyhdistyksen säännöt. Lmv. yhd. kok.

yllä talous- ja emäntäkoulua. Muuttipa yhdistys vuonna 1895 nimensä isäntä- ja emäntäyhdistykseksi.⁴⁴

Näitä "toisen vaiheen" yhdistyksiä oli lehtitietojen perusteella peräti 14 paikkakunnalla vuonna 1898. Mainitun vuoden vuosikokousuutisen mukaan niistä kuitenkin vain neljä oli lähettänyt päätoimikunnalle vuosikertomuksensa.⁴⁵ Yhdistyksiä oli edellä mainittujen lisäksi ainakin Vähäsäkrössä, Kauhavalla ja Ähtärissä.⁴⁶

Mistä syystä Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys perustettiin, kun Vaasan läänin maanviljelysseurakin oli olemassa? Avain sisältyy aivan ilmeisesti siihen sääntöjen pykälään, missä todettiin, että yleinen isäntäyhdistys toimii pääasiallisesti paikallisyhdistystensä kautta. Päätoimikunnan tehtävänä oli pikemminkin vain vuosittaiset kokoukset järjestämällä saattaa paikallisten yhdistysten jäsenet toistensa kanssa kosketuksiin ja vertailemaan, mitä eri puolilla oli saatu aikaan. Tätä varten järjestettiin vuosikokouksen yhteyteen "näyttekokeita" ja jaettiin palkintoja näytteille tuoduista esineistä. Toisin sanoen paikalliset isäntäyhdistykset täyttivät sitä aukkoa, jonka Vaasan läänin maanviljelysseura oli jättänyt laiminlyömällä omien haaraosastojensa perustamisen.

Toisena vaikuttavana seikkana oli eittämättä kielikysymys. Yhdistys oli suomenkielisten talonpoikien reaktiota maanviljelysseuran lähinnä Vaasasta ja Mustasaaresta kotoisin ollutta ruotsinkielistä johtokuntaa kohtaan. Yleisen isäntäyhdistyksen vähäkyröläiset, isokyröläiset ja laihialaiset perustajat olivat maantieteellisesti lähellä, mutta asiallisesti kaukana lääninseuran johdosta. Tavallisia suomenkielisiä talonpoikia ei 1880-luvulla ollut lainkaan lääninseuran johdossa, eikä juuri 1890-luvullakaan.⁴⁷

Myös suora fennomaaninen toiminta saattoi olla joidenkin paikallisten yhdistysten takana. Mm. tiedetään, että Kauhavalle oli vuonna 1883

---

44 Isonkyrön Isäntä- ja emäntäyhdistyksen ptk. 14.12.1885, §2-4, 25.7.1897, § 1. Iksyhd. kok.

45 Vaasan Sanomat 19.7.1898.

46 Vaasan Lehti 2.7.1892; 1.2.1893; 1.3.1893. Vaasa 26.1.1904. Ähtärin väliaik. kuntakok. ptk. 7.10.1895. ÄkaA.

47 Liakka-Teräksinen 1913, s. 348-349 (johtokunnan jäsenluettelo).

perustettu "Isäntäyhtiö", jonka 18 jäsenen sanottiin tukeneen Vaasan suomalaisen lyseon perustamista. Tosin lyseo oli aloittanut toimintansa jo 1880, mutta isäntäyhtiö liittynee kuitenkin siihen maakunnanlaajuiseen keräystoimintaan, jota harrastettiin niin ennen koulun perustamista kuin sen jälkeenkin.⁴⁸ Myös Järviseudulla ja mahdollisesti Lapuallakin oli yhdistyksiä ja seuroja, joissa keskusteltiin kansallisista kysymyksistä.⁴⁹

Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen perustaminen oli siis tietyllä tavalla protestia Vaasan läänin maanviljelysseuran ruotsinkielistä johtoa vastaan. Mitään varsinaista ristiriitaa ei kuitenkaan näytä aluksi syntyneen, vaan lääninseura ajoittain jopa tuki isäntäyhdistyksiä rahallisesti, tosin väliin vastahakoisesti. Esimerkiksi lokakuussa 1892 lääninseuran johtokunta jätti yleisen isäntäyhdistyksen apuraha-anomuksen pöydälle ja kehotti ensin hakemaan avustusta maataloushallitukselta.⁵⁰ Vuosina 1895 ja 1897 myönnettiin sitten avustusta, mutta ei enää vuosikymmenen lopussa, jolloin kilpailuasetelma tuli paremmin näkyviin. Ilmajoen ja Laihian paikalliset yhdistykset saivat kannatusmaksuja vielä aivan vuosisadan vaihteessa.⁵¹

Kiinnostavaa on myös, että Edvard Björkenheim oli yleisen isäntäyhdistyksen johtoon tullessaan jo Vaasan läänin maanviljelysseuran johtokunnan jäsen vuodesta 1889 ja vuodesta 1894 lähtien sen puheenjohtaja.

---

48 Vaasa 26.1.1904. Kauhavan maamiesseuran vuosikertomus 1903. Vuosikertomuksen mukaan "yhtiö" kuitenkin pian lopetti toimintansa, mutta perustettiin uudelleen 1887. Tosiasiassa perustaminen lienee tapahtunut jo joulukuun lopussa 1886 (Kansan Lehti 13.1.1887). Näin ollen tuo alkuperäinen "yhtiö" näyttää olleen verrattain tilapäinen yhteenliittymä, jota yhdisti juuri suomalaisuuskysymys ja keräyksen organisointi, ehkäpä hyvien tapojen vaaliminenkin. Vaasan lyseon perustamisesta esim. Numminen 1961, s. 69 ja Salokangas 1983, s. 51. Aloitteen tekijänä oli laihialainen talollinen Mikko Iipponen, joka aikanaan toimi mm. Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen puheenjohtajana.

49 Tällaisia seuroja oli syntynyt mm. Vimpeliin (per. 1876), Alajärvelle (1886), Soiniin (1887) ja Lehtimäelle (1887). Kivipelto 1983, s. 637. Erkki Lehtinen kertoo Lapualla olleen samoihin aikoihin suomalaisen seuran, josta kuitenkin ei ole saatu tarkkaa tietoa (Lehtinen 1984, s. 550). Kun siitä on käytetty myös nimeä Suomalainen sivistysseura ja perustamisvuosi oli 1886, lienee ollut kysymys verrattain lyhytikäisestä keskustelupiiristä, joka keräytyi fennomaaneille tärkeiden kysymysten ympärille.

50 Vlms:n johtok. ptk. 13.10.1892, § 25 ja 8.12.1892, § 5. VlmsA. VMA.

Myös sihteeristä, Otto E. Könnistä tuli myöhemmin johtokunnan jäsen, samoin viimeisestä puheenjohtajasta Mikko Iipposesta vuodesta 1900 lähtien.⁵² Mainitut henkilöt rekrytoitiin maanviljelysseuran johtokuntaan tietysti merkittävänä maatalouden edustajina mutta mahdollisesti myös isäntäyhdistyksen johtajina. Näin ollen on lähellä ajatus, että lääninseura pyrki sulauttamaan paikallisesta aktiivisuudesta syntyneen yhdistyksen omaan toimintaansa ennen kuin siitä olisi tullut kilpailija. Björkenheimin "kaksoisrooli" myös osoittaa, ettei 1890-luvun alussa kilpailuasemaa koettu konkreettisesti. Toisaalta ei yksi mies, ei edes samana vuonna johtokuntaan tulleen Lapuan F. W. Lagerstedtin tukemanakaan, voinut kääntää hetkessä laivaa suunnastaan. Tämä tapahtuikin vasta vuosisadan vaihteessa.

1890-luvun mittaan kilpailu molempien kattojärjestöjen välillä lisääntyi. Toisaalta Vaasan läänin maanviljelysseurassa koettiin yhä selvemmin paikallisseurojen puute, varsinkin kun yleinen isäntäyhdistys näytti kehittävänsä toimintaansa tavoitteissaan myös sellaista, jossa oli myöhempään tuottajatoimintaan liittyvää ajattelua. Se kiinnitti huomiota myös maatalouspoliittisiin kysymyksiin ja vaati viljatullien asettamista. Ainakin Tervajoen asemanseudun lähettyvillä asuneet yleisen isäntäyhdistyksen isokyröläiset ja vähäkyröläiset perustajat harrastivat itsekkin viljakauppaa. Tervajoki oli Vaasan radan rakentamisen jälkeen merkittävä maataloustuotekaupan keskus.⁵³ Vuonna 1897 se alkoi suunnitella maanviljelijäin

---

51 Vlms:n vsk. 1895 ja 1897. Vlms:n johtok. ptk. 4.1.1899, § 14 ja 11.1.1900 § 19. VlmsA. VMA.

52 Björkenheim oli johtokunnan jäsen 1889-1894 ja sen jälkeen puheenjohtaja. Könni oli johtokunnan jäsenenä 1894-1896 ja Iipponen vuodesta 1900 lähtien. Liakka-Teräksinen 1913, s. 347-349, johtokunnan jäsenluettelo. Siihen, että Björkenheim olisi maanviljelysseuran jäsenenä "masinoinut" Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen lääninseuraa suomalais- taakseen tai päästäkseen itse puheenjohtajaksi, ei ole löytynyt min- käänlaisia näyttöä. Isäntäyhdistys näyttää siis syntyneen Vähäkyrön ja Isonkyrön valistuneitten talonpoikien aktiivisuudesta.

53 Harja 1928, s. 134. Isossakyrössä pidetyssä vuosikokouksessa vuonna 1894 keskusteltiin mm. maakaupan vapaudesta. Vl.yl. isäntäyhdis- tyksen vuosikok. ptk. 25.6.1894. Eeva-Liisa Hakalan kok. Tervajoen merkityksestä on kertonut rehtori Reijo Taittonen (Vähäkyrö).

omistaman vienti- ja tuontiliikkeen perustamista Vaasaan. Seuraavana vuonna Kansalliskauppa-osakeyhtiö Sampo aloittikin toimintansa tältä pohjalta.⁵⁴ Ehkä eniten herätti kuitenkin huomiota vuoden 1898 vuosikokouksessa esitetty ajatus, että yleisestä isäntäyhdistyksestä tulisi kehittää Etelä-Pohjanmaan kuntien yhteinen yhdistys "wastaisten kielellisten ja rotuerilaisuuksien synnyttämien taistelujen välttämiseksi".⁵⁵

Tämä sisälsi jo selvän syrjäyttämisajatuksen. Toisaalta yleinen isäntäyhdistyksenkin alkoi taistella olemassaolostaan, sillä vuodesta 1899 lähtien alettiin lääninseuraan perustaa paikallisia maamiesseuroja. Helmikuussa 1899 isäntäyhdistys pyrkiin tehostamaan toimintaansa suunnittelemalla Seinäjoella pidetyssä kokouksessa nimensä muuttamista Etelä-Pohjanmaan Maanviljelysseura Tarmoksi. Jokaiseen kuntaan nimettiin jo jäsenkerääjiä. Kielipolitiikka oli selvästi esillä, sillä Vaasan läänin maanviljelysseuran sanottiin olevan ruotsinkielisten käsissä.⁵⁶ Se oli selvästi astunut nyt lääninseuran markkinoille, sillä eräissä 1899 perustetuissa maamiesseuroissa harkittiin, olisiko liityttävä Tarmoon vai lääninseuraan. Mm. Jalasjärveltä kyseltiin helmikuussa lisätietoja puheenjohtaja Mikko Iipposelta, mutta luovuttiin sitten Tarmosta.⁵⁷ Maaliskuussa Tarmon epävirallinen perustamispäätös peruttiin, koska sitä pidettiin hätiköitynä.⁵⁸

Tarmon alustava perustaminen vauhditti selvästi lääninseuran paikallisseurojen organisointia.⁵⁹ Mutta samalla vaatimukset sen suomalaistamiseksi lisääntyivät. Vuoden 1899 vuosikokouksessa johtokuntaan tuli runsaasti suomenkielisiä jäseniä.⁶⁰ Vuoden 1903 ja 1904 kiihkeät kieli-

---

54 Pohjalainen 30.9.1897; 18.11.1897; 4.1.1898. Santeri Alkio, joka oli ollut Laihian isäntäyhdistyksessä sen perustamisesta alkaen, epäili liikkeen kannattavuutta. Hän katsoi, että kansa ei ollut riittävän valistunutta tällaiseen toimintaan. Alanen 1976, s. 47 ja 701.

55 Vaasan Sanomat 19.7.1898. Vastaavanlaisia kielikysymykseen ja Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen kehittämiseen viittaavia kommentteja esiintyi muulloinkin, mm. Vaasan Sanomat 20.12.1898.

56 Pohjalainen 11.2.1899.

57 Yli-Jokipii 1984, s. 46.

58 Pohjalainen 14.3.1899.

59 Pohjalainen 16.2.1899. Maanviljelysseuran piirissä kehoitettiin perustamaan joka paikkakunnalle paikallisia seuroja.

60 Salokangas 1983, s. 148-152. Liakka-Teräksinen 1913, s. 349.

taistelut voidaankin nähdä tämän kehityksen huipentumana. Mutta toisaalta myös yleinen isäntäyhdistys joutui uuteen tilanteeseen. Kun sen vuosikokouksen osanottajat vuonna 1898 olivat vielä suositelleet paikallisiin maanviljelysseuroihin liittymistä, puheenjohtaja Iipponen valitti vuonna 1903 Vaasan palstoilla, että paikalliset maamiesseurat olivat ottaneet itselleen isäntäyhdistysten tehtäviä. Tässä vaiheessa hän yritti vielä herättää keskustelua toiminnan jatkamisesta, mutta ei saanut enää vastausta.⁶¹

Kun Vaasan läänin maanviljelysseura rahoitti paikallisten maamiesseurojen toimintaa, isäntäyhdistykset⁶² nuutuivat ja niiden keskuselinkin vähitellen 1900-luvun ensimmäisinä vuosina. Jäsenet siirtyivät kohta toimimaan vain maamiesseuroissa. Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys oli toiminut koko 1890-luvun hyvin monipuolisesti: se oli edustanut fennomaanien yhteiskuntanäkemyksiä ja pyrkinyt vastaamaan ajan suuriin kysymyksiin omalla tavallaan. Se oli tuonut maatalouden neuvontatyötä paikalliselle tasolle ja jokaisen talonpojan ulottuville. Sen kehitysvaiheista voi lisäksi löytää wrighttiläisen työväenliikkeen sukuista patriarkaalista suh-

---

61 Vaasan Sanomat 19.7.1898. Vaasa 17.3.1903 (pääkirjoitus).

62 Pellervon vuosikirja vuodelta 1900 tietää kertoa, että Suomessa oli ainakin 27 isäntäyhdistyksen nimellä kulkenutta yhdistystä (Pellervo I 1900, s. 96-118). Etelä-Pohjanmaalta mainittiin Laihian isäntä- ja maanviljelysyhdistys, sekä Lappajärven, Soinin, Vähänkyrön ja Ylihärmän isäntäyhdistykset. Seuraavina vuosina niiden tilalle tulivat vähitellen luetteloon paikalliset maamiesseurat. Kun luettelossa mainitaan näin monta isäntäyhdistystä, herää kysymys, kuinka yleisiä ne ovat olleet eri puolilla maata. Ainakin voidaan sanoa, että Vaasan läänin yleiseen isäntäyhdistykseen verrattavat katto-organisaatiot ovat olleet harvinaisia. Ainoana vertailukohtana olisi ehkä Varsinais-Suomen Pienten Maanviljelijäin Seura, jonka Arvo Santonen nimeää ensimmäiseksi pienviljelijäin järjestöksi. Se syntyi turkulaisten johtaman Suomen Talousseuran ja varakkaampien viljelijäin johtaman Varsinais-Suomen maanviljelysseuran oppositiona. Uudellemaalle oli perustettu samanlaisista syistä myös suomenkielinen maanviljelysseura. Santonen ei mainitse Vaasan läänin yleistä isäntäyhdistystä, joka oli syntynyt kielipohjalta, ei niinkään tilojen suuruuden mukaan. Santonen 1971, s. 47-49. Osa isäntäyhdistyksistä on ilmeisesti toiminut varsin suppeasti, esimerkiksi Orimattilassa se sai yleiseksi palkollisten todistuskaavakkeen ja suositteli henkivakuutuksen ottamista. Syrjö 1976, s. 297-298.

tautumista ja uudistuvan kunnallispolitiikan aineksia. Tässä moninaisuudessa oli sen voima, mutta myös heikkous. 1900-luvulle tultaessa jokainen asia vaati itselleen oman ajajansa.

3.1.2.3. Maanviljelysseuran paikallisten seurojen perustaminen

Vuonna 1885 piiriasiamiehille annettu kehoitus paikallisten maamiesseurojen perustamiseksi ei siis vielä tuottanut tulosta. Asiaan palattiin perusteellisemmin vasta vuoden 1898 syyskokouksessa. Kuten edellä jo todettiin, asia otettiin esille alustavasti saman kesän maanviljelyskokouksessa Lapualla. Syyskokoukselle johtokunta laati esityksen, jonka mukaan maanviljelysseuran alueelle ehdotettiin 11 piiriyhdistystä, kahdeksaa suomenkielistä ja kolmea ruotsinkielistä. Näiden kaikkien puheenjohtajien tuli olla itseoikeutettuja maanviljelysseuran johtokunnan jäseniä, puheenjohtaja ja sihteeri tuli vielä valita erikseen. Kun sääntöuudistus olisi merkinnyt suomenkielisten johtoasemaa, se hylättiin.⁶³ Vasta 1896 oli seura päättänyt, että molempia kieliä voitiin käyttää rinnakkain,⁶⁴ joten tämäkin muutos olisi tullut ruotsalaisten kannalta katsoen liian pian.

Paikallisseuroja alettiin kuitenkin perustaa, vaikka mitään sääntömuutosta ei tehtykään. Nähtävästi suomenkieliset pitivät riittävänä sääntöjen mainintaa "piiriyhteyksistä", joiden johdossa piiriasiamiehet olivat jo vanhastaan toimineet tukena erityisesti valittu komitea. Kun paikallisseuroille luvattiin puolet jäsentensä jäsenmaksuista, ne pääsivät helpommin alkuun. Johtokunta laati lopulta niille myös mallisäännöt.⁶⁵ Näin seurojen perustaminen alkoi epävirallista tietä ja siten, että kaikki viljelijät olivat vielä suoraan Vaasan läänin maanviljelysseuran henkilöjäseniä.

---

63 Vlms:n syyskokouksen ptk. 16.12.1898. VlmsA. VMA. Suomenkieliset pitivät uudistusta tärkeänä myös tavallisen talonpojan kannalta. Vaasan Sanomain kommentaattorin mielestä maanviljelysseura oli ollut talonpojan kannalta "niin korkealla, etteivät warsinaiset maanviljelijät sitä yletä oikein katsoakaan". Vaasan Sanomat 20.12.1898.

64 Vlms:n ptk. 16.3.1896. VMA.

65 Liakka-Teräksinen 1913, s. 282-283. Maamiesseurojen perustamista helpottivat v. 1899 säännöt, joiden mukaan jäseneksi pääsi ilmoittautumalla. Erillistä kutsukirjettä ei siis enää tarvittu.

Ensimmäiset paikallisseurat syntyivät vuonna 1899, vähän edellä mainitun maanviljelysseura Tarmon epävirallisen perustamisen jälkeen. Vuodesta 1907 lähtien osallistuivat Vaasan läänin maanviljelysseuran kokouksiin enää vain niiden lähettämät edustajat, joten tämän keskus-seuraluonne vakiintui. Vaasan läänin maanviljelysseuralla ei enää ollut henkilöjäseniä.⁶⁶ Paikallisseurat muodostuivat siis entisten piirien pohjalta ja kattoivat pian koko alueen, kuten seuraava asetelma osoittaa.⁶⁷

<u>1899</u>	<u>1901</u>	<u>1903</u>	<u>1907</u>
Jalasjärvi	Kauhajoki	Alahärmä	Lappajärven Kes-
Laihia	Evijärvi		kikunta
Lapua	Lappajärvi	<u>1905</u>	Ylistaro
Isokyrö-Ylistaro	Kauhava		Isokyrö
Kurikka	Vähäkyrö	Alajärvi	
Seinäjoki	Kortesjärvi	Nurmo	
		Soini	
<u>1900</u>	<u>1902</u>	<u>1906</u>	
Karijoki	Kuortane	Isojoki	
Alavus-Töysä	Peräseinäjoki	Vimpeli	
	Teuva	Jurva	
	Lehtimäki		
	Ylihärmä		

Edellä todettiin, että paikalliset isäntäyhdistykset olivat eräänlainen siirtymävaihe paikallisiin maamiesseuroihin. Tämä käy hyvin esille mm. Lapuan kohdalla. Vuonna 1899 perustetun Lapuan maanviljelysyhdistyksen johtokunnassa oli vuonna 1902 useita samoja henkilöitä kuin isäntäyhdistyksen toimikunnassa 1898. Puheenjohtajanakin oli sama mies, M. F. Talvitie. Kirjurina toimi isäntäyhdistyksen tilintarkastaja, opettaja Teofilus Haila.⁶⁸

66 Vlms:n säännöt ja asetukset (sääntömuutos 29.10.1907). VlmsA. VMA.

67 Liakka-Teräksinen 1913, s. 284. Kauhavan maamiesseura toimi aluksi itsenäisenä kuvernöörin vahvistamalla säännöillä. Lappajärven Keski-kunnan, Ylistaron ja Isonkyrön seurojen säännöt vahvistettiin vasta vuonna 1908. Lappajärvi sai ensimmäisenä toisen paikallisseuran vuonna 1907. Ilmajoella toimi tällöin vielä Ilmajoen piiri.

68 Vaasan Sanomat 4.1.1898. Lapuan maanviljelysyhdistyksen vuosiker-tomus 1902, Vlms:n vsk. 1902.

Jatkuvuutta oli selvästi havaittavissa myös Laihialla, jonne Vaasan läänin maanviljelysseuran haaraosasto oli perustettu niin ikään vuonna 1899. Sen toiminta miellettiin kuitenkin samaksi isäntäyhdistyksen kanssa, ja niin ne päättivätkin yhdistyä yhteisessä kokouksessaan 15.10.1899. Nimeksi tuli Laihian Isäntä- ja Maanviljelysyhdistys.⁶⁹ Mistään virallisesta muutoksesta ei kuitenkaan voinut olla kysymys, sillä kumpikaan katto-organisaatio ei olisi voinut hyväksyä jäsenekseen tällaista yhtymää. Yhteinen johtokunta kuitenkin nimettiin. Vuodelta 1903 peräisin olevan vuosikertomuksen mukaan järjestettiin tuolloin kaksi johtokunnan ja kolme yleistä kokousta sekä näyttelyjä.⁷⁰ Isäntäyhdistys lopetti sittemmin toimintansa kokonaan, vuonna 1904, joten tilalle jäi vain Laihian maanviljelysyhdistys. Kun tiedetään, että Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen viimeinen puheenjohtaja oli myös mainitun epävirallisen yhteenliittymän johtomiehiä, selviää syykin sen syntymiseen. Ehkäpä mainittu puheenjohtaja Mikko Iipponen järjestönsä puolesta taistellessaan yritti jatkaa vielä jonkinlaista "tekohengitystä".

Isonkyrön-Ylistaron maanviljelysyhdistyksen perustaminen oli yllättävää sikäli, että siinä lyöttäytyi yhteen kahden viljavan ja verrattain väkirikkaan kunnan maatalousväki. Isokyröläisten jäsenten joukossa oli ehkä enemmän säätyläisiä ja virkamiehiä, joten tässä saatettiin nähdä mahdollisuus tehostaa toimintaa myös Ylistarossa. Vuoden 1907 syksyllä yhdistys lakkautettiin ja kumpaankin kuntaan muodostettiin oma.⁷¹

Ilmajoen vanha maamiesseura kesti isäntäyhdistysten aiheuttaman välivaiheen, mutta ei suostunut muuttumaan lääninseuran paikalliseksi osaksi. Tämän takia Ilmajoella jatkoikin toimintaansa vielä lääninseuran piiri vuoteen 1908. Painostusyrityksiä ei toki puuttunut. Seuran 100-vuotisjuhlavuonna 1903 tuli julkisuuteen maanviljelyshallituksen suunnitelma, jonka mukaan Ilmajoen maamiesseura olisi laajennettu Suupohjan alueen valtionapua nauttivaksi maanviljelysseuraksi. Muu osa suomenkie-

69 Alkio P. 1958 VII (Ilkka 23.12.1958).

70 Laihian Isäntä- ja Maanviljelysyhdistyksen toimintakertomus vuodelta 1903. Eeva-Liisa Hakalan kok. Yllättävää kyllä, Vaasan läänin maanviljelysseura maksoi vielä tammikuussa 1900 Laihian isäntäyhdistykselle kannatusmaksua (Vlms:n johtok. ptk. 11.1.1900 § 19). Kysymys saattoi kyllä olla hankkeista, jotka olivat siirtymässä alkavan maanviljelysyhdistyksen kannettaviksi.

71 Rantoja 1961, s. 19-22.

lisestä Etelä-Pohjanmaasta ja lisäksi 11 kuntaa Keski-Pohjanmaalta olisivat jääneet Vaasan läänin maanviljelysseuran alaisuuteen.⁷²

Vaasan läänin maanviljelysseura kutsui toukokuussa 1904 koolle kokouksen, jossa kysymystä käsiteltiin. Tässä tilaisuudessa päätettiin luopua Suupohjan alueen keskusseurasta.⁷³ Ilmajoen maamiesseura sai valtionapua vielä vuosina 1906-1908. Vuoden 1909 alusta se muutti toimintaansa, kuitenkin vielä entisen nimensä säilyttäen, kulttuurikysymysten ja museotoiminnan suuntaan. Vuonna 1908 syntyi Ilmajoen maatalousseura Vaasan läänin maanviljelysseuran paikallisseuraksi, vuonna 1909 perustettiin vielä Ilmajoen Yläpään maamiesseura samaan asemaan.⁷⁴

3.2. Osuustoiminnan alkuvaiheet

3.2.1. Yhteisostotoiminnan laajeneminen ja ensimmäiset osuuskaupat

1800-luvun alkupuolella taloudellinen elämä alkoi vilkastua myös maaseudulla. Rahaa alkoi olla enemmän liikkeellä; ostettiin työkaluja ja muita maataloustarvikkeita, lisääntyvässä määrin myös kulutustarvikkeita. Paikkakunnan kauppialla vain oli usein monopoliasema, matka kaupunkiin kun oli pitkä ja asiaa sinne oli harvoin.⁷⁵

---

72 Alanen 1953, s. 185-186. Vaasa 15.9.1903. Artikkelin oli lainaus Uudesta Suomettaresta, joka vuorostaan oli saanut tiedot eräältä maanviljelyshallituksen virkamieheltä. Suupohjan maanviljelysseuraan suunniteltiin Ilmajoen kihlakunnan aluetta sekä sen ulkopuolelta Lapuaa, Nurmoa, Kuortanetta, Alavutta ja Töysää.

73 Vaasa 15.5.1904. Kokouksen pöytäkirja näkyy myös Vlms:n vuosikertomuksesta vuodelta 1904.

74 Alanen 1953, s. 190-191 ja 202-203. Paikallisista maamiesseuroista käytettiin mm. nimityksiä maamiesseura, maanviljelysyhdistys, maalaisseura, maamiesyhdistys ja talousseura. Tässä tutkimuksessa niistä kaikista käytetään yleisnimeä maamiesseura.

75 Kun ilmajokelainen kauppias Axelin sai tavarakuorman Vaasasta, lisättiin Liakan mukaan hintoihin 100 prosenttia. Siinä oli kuitenkin tinkimisen varaa ja kukin otti pois, mitä osasi. Liakka 1938, s. 21.

Viimeistään 1880-luvulla alettiin vauraimmilla seuduilla miettiä, miten tämä asema saataisiin murretuksi. Tältä pohjalta syntyi mm. Ilmajoella 1885 perustettu kauppayhtiö. Muodollisesti se oli osakeyhtiö, mutta käytännössä melko lähellä osuustoimintaa, sillä osuudet maksoivat varsin vähän. Mutta liikkeeseen hankittu varasto joutui väliin seisomaan pitkät ajat, ja muitakin tappioita alkoi tulla. Vararikon välttämiseksi johtokunnan jäsenet ottivat lopulta koko yhtiön haltuunsa varoineen ja velkoineen.⁷⁶ Lapuan yhtiökauppa puolestaan joutui vaikeuksiin osakepääoman vähäisyyden ja suurpiirteisen kaupanhoidon takia. Kuortaneen kauppayhtiö lakkasi, kun omistajina olleet isännät väsyivät jatkuvaan riskinottoon.⁷⁷

Toinen mahdollisuus oli kehittää yhteisostoja. "Pellervo" kehotti jo ennen osuustoimintalain säätämistä paikallisia maamiesseuroja harrastamaan yhteisostotoimintaa, joka joskus saattoikin olla pääasiallinen syy seuran perustamiseen. Myös yhteismyyntejä harrastettiin.⁷⁸

Yhteisostoista saatiin myönteisiä, mutta joskus kielteisiäkin kokemuksia. Alennuksia myönnettiin sekä hankintahinnoista että kuljetuksista. Säästöä saattoi kertyä joskus jopa 20 %. Onnistuminen veti yhä useampia viljelijöitä mukaan maamiesseuran muuhunkin toimintaan. Mutta toisaalta tällainen seura oli löyhä yhteenliittymä, joka ei voinut olla liiketoimistaan oikeudellisessa vastuussa. Niinpä puheenjohtaja tai joku muu henkilö antoi maksusitoumuksen omalla nimellään. Kun yhteisostoissa oli mukana kymmeniä henkilöitä ja heistä vielä osa vähävaraisia, maksujen kokoaminen saattoi tuottaa vaikeuksia. Välittäjän käsiin jäi usein suuriakin tavaramääriä, lisäksi rahtikustannukset ja mittatappiot saattoivat tulla hänen kannettavakseen.⁷⁹ Esimerkiksi Ilmajoella oli yhteisostotoiminta paisunut jo niin suureksi, ettei sitä voitu hallita enää muuten kuin perustamalla

---

76 Liakka 1938, s. 4. Alanen 1953, s. 444-445.

77 Alanen 1957, s. 471-473.

78 Liakka-Teräksinen 1913, s. 320. Vuonna 1900 oli yhteisostotoiminta vielä rahassa mitaten melko vähäistä, mutta vuonna 1901 se kohosi siihen verrattuna noin kolminkertaiseksi, 1902 kahdeksankertaiseksi ja 1903 20-kertaiseksi. Tämän jälkeen alkoivat ostot vähetä. (Liakka-Teräksinen 1913, s. 321). Vuosina 1903-1905 ostettiin pääasiassa puotitavaraa, 1906 pääasiassa maataloustarvikkeita. Tässä näkyy osuuskauppojen perustamisen vaikutus. Tiedot koskevat Etelä-Pohjanmaata.

79 Simonen 1949, s. 88.

osuuskauppoja.⁸⁰ Alahärmän maamiesseuran kokouksessa valitettiin vuonna 1904, että yksityisen tavaran tilaajan piti ottaa kerralla enemmän kuin tarvitsi. Tästä syystä ehdotettiin, että tehtäisiin varasto, josta jokainen saisi ostaa vaikkapa vain kiloittain tai pusseittain.⁸¹

Osuuskauppojen perustaminen saattoi alkaa vuonna 1901, jolloin osuustoimintalaki tuli voimaan. Hannes Gebhard varoitteli kuitenkin liian innokkaasta osuuskauppojen perustamisesta mm. siitä syystä, että varastot sitoivat paljon pääomaa. Niinpä hän suosittelikin aluksi osto- ja myyntiosuuskuntiaakin vain kaikkein tarpeellisimpien tavaroiden ostamista ja viljan myyntiä varten.⁸² Gebhardin mielestä oli tärkeämpää kehittää tuotantoa kuin kulutusta. Oli siis ennemmin perustettava osuusmeijereitä, osuuskassoja ja muita osuuskuntia. Myös Pellervo suositteli osto- ja myyntiosuuskuntia. Annettiinpa osuusmeijereille ja osuuskassoille oikeus harjoittaa sivutoimisesti maataloustuote ja -tarvikekauppaa.⁸³

Edellä kuvattu osto- ja myyntiosuuskuntavaihe jäi rintamailla lyhyeksi. Osuuskauppoja alettiin perustaa vilkkaasti heti osuustoimintalain voimaan tulon jälkeen. Vuonna 1908 oli toiminta paisunut jo niin suureksi, että vähän aikaisemmin perustetun SOK:n edustajakokous näki hyväksi jakaa maan 11 osuustoimintapiiriin. Yksi näistä oli Etelä-Pohjanmaan suomenkielinen piiri.⁸⁴

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan ensimmäiset osuuskaupat syntyivät varsin lähelle toisiaan melkein Jurvan ja Ilmajoen kuntien rajan molemmin

---

80 Liakka 1939, s. 47-49. Matka Ilmajoelta Seinäjoelle oli pitkä, joten välillä hälytettiin hakijat liian aikaisin ja väliin piti maksaa vaunun vuokraa myös seisotuksen ajalta.

81 Vaasa 16.2.1904.

82 Perko 1979, s. 35.

83 Simonen 1949, s. 104. Rahatalous oli kuitenkin edennyt maaseudullakin niin pitkälle, että ilman päivittäisiä kulutustavaroita ei voitu olla. Esko Aaltosen mielestä Gebhard ei riittävästi tuntenut tässä suhteessa maaseutuväestön tarpeita. Aaltonen 1953, s. 112.

84 Halila 1958, s. 100-101. Aaltosen mukaan "osuuskaupat nousivat samalla vastustamattomalla voimalla kuin kevään kukat roudan lähdeTTYä maasta". Aaltonen 1953, s. 112.

puolin. Jurvan osuuskauppa avattiin vaatimattomana "yhteiskauppana" syyskuussa 1897. Sen alkuunpanija ja ensimmäinen hoitaja oli pienviljelijä Heikki Mänty, joka oli pariinkin kertaan käynyt Amerikassa. Toisena perustajana oli baptistipappi, kirvesmies Jaakko Nostaja. Vuonna 1898 perustettiin samanlainen kauppa Ilmajoen Nopankylään. Näitä molempia on väitetty Suomen ensimmäisiksi osuuskaupoiksi.⁸⁵

Kysymys Suomen ensimmäisestä osuuskaupasta ei ole historiallisesti merkittävä mutta kuitenkin mielenkiintoinen. Kriteerejä sopivasti valitsemalla voidaan ensimmäisiksi osoittaa useitakin kauppvoja. Jurvan ja Nopankylän puolesta puhuu kylläkin se, että niillä oli selviä osuuskaupan tuntomerkkejä jo ennen osuustoimintalakia. Mm. jäsenillä oli yksi ääni, osuuskunnalla oli avoin myyntipaikka ja sillä oli nimetty hoitaja. Osuusmaksu oli alhainen ja ylijäämää palautettiin ostojen perusteella.⁸⁶ Touko Perkon mielestä Nopankylän osuuskauppaa voitaisiin pitää ensimmäisenä. Mutta toisaalta esim. Esko Aaltonen on korostanut, että sen toiminta alkoi virallisesti vasta osuustoimintalain tultua voimaan. Asian ratkaisemista vaikeuttaa, ettei asiakirja-aineistoa ole tältä ajalta riittävästi olemassa. Joka tapauksessa näillä pienillä ja syrjäisillä liikkeillä ei ollut koko maata ajatellen samaa merkitystä kuin esimerkiksi samanaikaisilla suurilla tamperelaisilla osuuskaupoilla.⁸⁷ Näillä oli jo varhain myös yhteistoimintaa, ja ne mm. kutsuivat koolle osuuskauppojen ensimmäisen edustajakokouksen.⁸⁸

Kuten seuraavien sivujen asetelmasta käy esille, suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan alueelle oli vuoteen 1908 mennessä perustettu yli 50

---

85 Rantoja 1948, s. 140-141. Rantoja tunsi kyllä Viipurissa, Tampereella ja muuallakin syntyneitä hankkeita. Ilmajokelaisena hän puhuu tavallaan omassa asiassa.

86 Rantoja 1948, s. 137-140.

87 Perko 1979, s. 50.

88 Vesanen 1954, s. 30. Simosen mukaan Gebhard piti ensimmäisenä 1889 perustettua Helsingin yleistä ravintoyhdistystä. Simosen mielestä Tampere on osuuskauppaliikkeen kehto. Simonen 1949, s. 107-109. Myös Esko Aaltonen pitää Tamperetta kulutusosuustoiminnan syntypaikkana, "Suomen Rochdalena". Aaltonen 1953, s. 114-119. Samanlaisesta kannasta antaa viitteen myös Blomstedt osuuskassahistoriassaan. Blomstedt 1978, s. 37. SOK perustettiin v. 1904. Perko 1979, s. 70.

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan osuuskaupat vuoteen 1908

Kunta	Osuuskauppa	Rekiste- röity	Jäseniä	
			1905	1908
Alahärmä	Alahärmän osuuskauppa r.l.	1906	-	162
Alajärvi	Alajärven osto- ja myyntiosuusk. i.l.	1904	178	233
Alavus	Alavuden osuuskauppa r.l.	1905	99	127
	Alavuden kirkonkylän osuuskauppa r.l.	1906	-	315
	Sydänmaan osuuskauppa r.l.	1908	-	106
Evijärvi	Inonkylän osuuskauppa r.l.	1908	-	40
Ilmajoki	Harjun osuuskauppa r.l.	1906	-	153
	Huussin osuuskauppa "Toivo" i.l.	1904 (00)	270	236
	Kirkonkylän osuuskauppa r.l.	1906	-	75
	Nopankylän osuuskauppa r.l.	1904 (00)	118	109
	Palonkylän osuuskauppa r.l.	1906	-	116
	Pietilän osuuskauppa i.l.	1907 (99)	166	171
	Pojanluoman osuuskauppa r.l.	1906	-	60
	Röyskölän osuuskauppa r.l.	1906	-	145
	Seittun-Ujaisten osuuskauppa r.l.	1907	-	-
	Tuomikylän osuuskauppa r.l.	1907	-	32
	Isojoki	Isojoen osuuskauppa r.l.	1908	-
Isokyrö	Isonkyrön osuuskauppa r.l.	1904 (03)	274	325
	Lehmäjoen ja Untamalan osuusk. r.l.	1904	89	97
Jalasjärvi	Jalasjärven osuuskauppa r.l.	1905	230	605
Jurva	Osuuskauppa "Alku" r.l.	1905 (00)	140	236
	Niemenkylän osuuskauppa "Tähti" i.l.	1905 (01)	184	190
	Närvijoen kylän vähäväkisten kauppa- osuuskunta r.l.	1904	116	105
	Sarvijoen osuuskauppa "Sarastus" r.l.	1908	-	152
Karijoki	Karijoen osuuskauppa r.l.	1906	-	133
Kauhajoki	Päntäneen osuuskauppa "Suosio" r.l.	1906	-	231
Kauhava	Kauhavan osuuskauppa r.l.	1904	285	632
Kortesjärvi	-			
Kuortane	Kuortaneen osuuskauppa r.l.	1907	-	174
	Ruonan osuuskauppa r.l.	1908	-	72
Kurikka	Kurikan osuuskauppa r.l.	1906	-	572
	Koiviston osuuskauppa r.l.	1907	-	101
Laihia	Pohjolan osuuskauppa r.l.	- (03)	51	-
	Jakkulan osuuskauppa r.l.	1905	64	62
	Jokikylän osuuskauppa r.l.	1908	-	96
	Keskikylän myyntiosuusk. "Keskus" r.l.	1906	-	175
	Kuppaalan osuuskauppa r.l.	1908	-	80
	Kirkonkylän osto- ja myyntiosuuskunta "Alku" r.l.	1906 (02)	61	139
	Torstilan ja Pukkalan kylän osuus- kauppa r.l.	1907	-	70
Lappajärvi	Lappajärven osuuskauppa r.l.	1907	-	135
Lapua	Lapuan osuuskauppa r.l.	1905 (04)	150	318
	Työväen osuuskauppa r.l.	1908	-	230
Lehtimäki	-			
Nurmo	Nurmon osuuskauppa r.l.	1906	-	345
Peräseinäjoki	-			
Seinäjoki	Seinäjoen yleinen osuuskauppa r.l.	1903	260	350
Soini	Soinin osuuskauppa r.l.	1905	33	72

Teuva	Kaarelan osuuskauppa i.l.	1905 (03)	170	105
	Perälän osuuskauppa r.l.	1905	76	111
	Teuvan osuuskauppa r.l.	1905	160	169
	Äystönkylän osuuskauppa r.l.	1908	-	130
Töysä	Tuurinkylän osuuskauppa r.l.	1907	-	76
Vimpeli	Vimpelin osuuskauppa r.l.	1907	-	154
Vähäkyrö	Vähänkyrön osuuskauppa r.l.	1906	-	241
	Vähänkyrön osuuskauppa "Pyrintö" r.l.	1908	-	302
Ylistaro	Ylistaron osuuskauppa r.l.	1904	498	574
Ähtäri	Ätsärin osuuskauppa r.l.	1906	-	-

Suomen osuuskaupat 1903-1908. Pellervon vsk. III - VIII tilastot.

Isonkyrön osuuskauppa oli aluksi nimeltään osto- ja myyntiosuuskunta, samoin Pohjolan osuuskauppa. Se sulautui ilmeisesti johonkin muuhun osuuskauppaan n. v. 1907.

Seinäjoen yleinen osuuskauppa aloitti ilmeisesti Seinäjoen Työväen osuuskaupan nimellä. Pellervon vuosikirja III, Suomen osuuskaupat 1903.

Jurvan osuuskauppa "Alku" r.l. jatkoi ilmeisesti Jurvan osuuskaupan perinteitä. V. 1903 tilastoissa on vielä Kokkolankylän osuuskauppa i.l. Ilmajoelta. Se esiintyy ilmeisesti myöhemmin jollain toisella nimellä.

osuuskauppaa, niistä Ilmajoelle kymmenen, Laihialle seitsemän sekä Jurvaan ja Teuvalle neljä. Näistä Ilmajoki, Laihia ja Jurva olivat toisilleen naapureita ja muodostivat eräänlaisen "osuuskauppakolmion". Teuva taas on Jurvan eteläinen naapuripitäjä.

Osuuskauppojen perustamisen takana voidaan nähdä voimakasta, jopa kyläkohtaista innostusta. Pian tulivat kuitenkin näkyville pienten yksiköiden ongelmat. Laihialla yritettiin yhdistämistä jo vuonna 1906, mutta sillä kertaa vielä turhaan. Ilmajoella pyrittiin samaan aikaan yhteistointintaan mm. harkitsemalla yhteisen kirjanpitäjän palkkaamista.⁸⁹ Ilmajoella tapahtuikin pian muutamia sulautumisia. Pietilän osuuskauppa yhdistettiin Koskenkorvan osuuskauppaan ja vastaavasti Tuomikylän ja Palonkylän kaupat Röyskölän osuuskauppaan. Seittun-Ujaisten kauppa teki vararikon sen jälkeen kun siinä oli syttynyt tulipalo. Jo aikaisemminkin se oli ollut vaikeuksissa.⁹⁰ Vastaavaa oppirahojen maksamista tapahtui muuallakin.

Myös Etelä-Pohjanmaalla loppui Halilan mainitsema "keväisen innostuksen aika" vuoden 1908 vaiheilla. Osuuskauppojen yhteismäärä oli vuonna 1915 jopa alhaisempi kuin vuonna 1908. Vaikeinta aikaa lienee ollut vuosikymmenen vaihe heti vuoden 1908 jälkeen. Tällöin tapahtui vararikkoja ja tuli muitakin pettymyksiä. Perustamisesta oli tullut kyläkunnille liiaksi muotiasia. Pian huomattiin, että voimia oli keskitettävä ja pyrittävä suurempiin laitoksiin.⁹¹

3.2.2. Kartano-, kylä- ja yhtiömeijereistä osuusmeijereihin

Kun osuuskauppojen kohdalla voidaan seurata linjaa maakauppiaat - kauppayhtiöt - maanviljelysseurojen yhteisostotoiminta - osto- ja myyntiosuuskunnat - osuuskaupat, meijeritoiminnan kehitys kulki vastaavasti kartano-, kylä- ja yhtiömeijereitten kautta osuusmeijereihin.⁹²

89 Ilkka 4.8.1906. Monet osuuskaupat olivat aluksi kovin pieniä. Mm. Isonkyrön Lehmäjoen ja Untamalan kauppa oli avoinna vain parina päivänä viikossa. Rantoja 1948, s. 142-144.

90 Alanen 1953, s. 444-454. Rantoja 1948, s. 142-144.

91 Alanen 1953, s. 456.

92 Veikko Anttila on jakanut meijeritoiminnan historialliset vaiheet neljään osaan: 1. Yksityisten kartanomeijerien aika 1850-luvun lopulta lähtien, käytössä jäävesimenetelmä. 2. Yksityisten ostomeijerien aika

1860-luvun katovuodet antoivat sysäyksen karjatalouden kehittämiseen. Kotitekoisen voin ostoasiamiehiä alkoi pian kiertää maakunnassa. Niinpä esimerkiksi Ilmajoelta vietiin voita vuosikymmenen vaihteessa Pietariin seinäjokelaisen ruukinpatruuna Wasastjernan välityksellä. Isonkyrön Orisbergin ja Seinäjoen Östermyran kartanomeijerit olivatkin uranuurtajia Etelä-Pohjanmaalla.⁹³ Orisbergissä oli voita valmistettu suuria määriä jo 1820-luvulla kansanomaisin menetelmin, mutta varsinainen meijeri syntyi Östermyran tehtaan (Wasastjernan) tilalle vuonna 1860. Vuonna 1884 Wasastjerna osti maakunnan ensimmäisen sentrifuugin. Samaan aikaan Fredrik Wilhelm Lagerstedt hankki ensimmäisen separaattorin omistamaansa Lahden kylämeijeriin Lapualle.⁹⁴ Näihin aikoihin pieniä kylämeijereitä alkoi syntyä runsaasti, joskus jopa kymmenkunta samaan pitäjään. Niillä saattoi vielä olla syrjäkylissä kuorima-asemia, joista ne saivat voinvalmistukseen tarvitsemansa kerman.⁹⁵

Kun osakeyhtiölaki tuli voimaan 1895, pieniä kylämeijereitä alettiin yhdistää suuremmiksi yhtiömeijereiksi. Kun osakkeiden hinta oli usein alhainen ja omistuspohja oli laaja, ne olivat jo miltei osuustoiminnallisia laitoksia, vaikka toimivatkin osuustoimintalain puuttuessa osakeyhtiölain mukaisesti. Tämän takia onkin vaikea sanoa, mikä tai mitkä olivat ensimmäisiä osuusmeijereitä. Yleensä sellaisena pidetään Ilmajoen Koskenkorvalle vuonna 1897 perustettua Pukaran meijeriä, mutta sama asema voitaisiin antaa joillekin toisillekin. Ensimmäinen virallisesti rekisteröity oli Karijoen kirkonkylän osuusmeijeri vuonna 1902.⁹⁶ Pukaran meijeriä joka

---

1880-luvun lopulta lähtien. Ne olivat lähinnä kylämeijereitä, jotka saivat kermaa omilta separaattorilla varustetuilta kuorima-asemilta tai paikallisilta separaattoriosuuskunnilta. 3. Yhtiömeijerien aika vuodesta 1895. Ne olivat muodoltaan yhtiöitä, mutta niissä noudatettiin kooperatiivisia toimintamalleja. 4. Osuusmeijerien aika vuodesta 1901. Anttila 1974, s. 154-155.

93 Nummensalo 1956 I, s. 13. Hakala-Rahko 1965, s. 128-129.

94 Rantoja 1948, s. 146-147.

95 Nummensalo 1956 I, s. 13-15. Ensimmäiset kylämeijerit perustettiin 1870-luvun alussa Ilmajoen Hoppalaan ja Peräseinäjoen Viitalan kylään.

96 Rantoja 1948, s. 148-149. Nummensalo 1956 I, s. 13-16. Mm. Kauhavalle vuosina 1894 ja 1895 perustetuissa pienissä Sippolan ja Eskolan kylämeijereissä pidettiin säännölliset kokoukset ja tilintarkastukset. Ainakin Sippolan meijerissä pidettiin jokaista maidontuojaa myös

tapauksessa pidetään maan ensimmäisenä puhtaasti osuustoiminnallisena laitoksena, vaikka se toimikin ilman vahvistettuja sääntöjä.⁹⁷

Laajempaan maakunnalliseen yhteistoimintaan päästiin vuonna 1906, jolloin Seinäjoella lähinnä ilmajokelaisten aloitteesta perustettiin Meijeri-liitto Muurahaiset. Perustamisasiakirjan allekirjoittivat Kauhajoen, Kuortaneen, Kurikan, Laihian, Lapuan, Seinäjoen ja Toholammin osuusmeijerien edustajat Ilmajoen ja Ilmajoen Yläpään osuusmeijerien edustajien ohella. Samana vuonna liittoon liittyi vielä seitsemän muuta.⁹⁸

Seuraavan sivun asetelman perusteella voidaan todeta, että suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla oli vuonna 1908 toiminnassa lähes 40 osuusmeijeriä. Vuoteen 1908 mennessä oli jo ehditty yhdistää useita pieniä osuusmeijereitä, mm. Ilmajoella, jossa eri lähteiden mukaan niitä oli ollut viidestä kahdeksaan. Pienet meijerit liittyivät keskusmeijeriin (Ilmajoen meijeriin) muuttuen sen kuorima-asemiksi.⁹⁹

Meijeritoiminnassa keskittämiseen pyrittiin yleensäkin aikaisemmin kuin osuuskauppojen kohdalla. Pukaran eli Yläpään osuusmeijerin perustaja J. E. Antila esitti jo 1903, että kunnan meijeritoimi olisi keskitetty yhteen ainoaan laitokseen. Joulukuussa 1903 pyrki toinen vaikuttaja, maanviljelijä Kaarlo Landén (Lanne) torjumaan tämän ajatuksen vetoamalla mm. kuljetuskustannuksiin ja pienmeijerien hyvään konekantaan. Hänen mielestään oli arvokasta myös se "keskinäinen vuorovaikutus ja kasvattavainen valvonta", jota pienemmissä puitteissa voitiin toteuttaa.¹⁰⁰ Keväällä pääs-

---

jäsenenä. Vuonna 1907 nämä meijerit yhdistyivät Alakylän osuusmeijeriksi. Nummensalo 1956 II, s. 10.

Myös Alahärmän Kojolan (1896) meijeri ja "Vähänkyrön osuusmeijeriyhdistys" voisivat olla ehdolla ensimmäiseksi osuusmeijeriksi.

97 Simonen 1949, s. 101. Ilmajoen kansanopiston johtaja, maisteri Niilo Liakka oli useita kertoja vierailut Tanskassa ja oli tunnettu osuustoimintamies. Pukaran perustaja, maanviljelijä J. E. Antila, oli niinkään tunnettu osuustoiminta- ja järjestömieheksi.

98 Osuusmeijerijärjestö 1965, s. 19.

99 Vaasa 19.5.1904. Alanen 1953, s. 285-286 ja 290-291. Ero johtunee siitä, että rajanveto eri meijerityyppien välillä on vaikeaa.

100 Vaasa 5.1.1904.

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan osuusmeijerit vuoteen 1908

Kunta	Osuusmeijeri	Rekiste- röity	Jäseniä 1905	1908
Alahärmä	Toivon meijeriosuuskunta	-	-	148
Alajärvi	Kurejoen osuusmeijeri	1907	-	61
Alavus	Alavuden osuusmeijeri	1903	59	79
	Hakalan osuusmeijeri	1904	131	124
	Rauhalan osuusmeijeri	1904	83	..
	Keskusosuusmeijeri	..	..	..
Ilmajoki	Yläpään osuusmeijeri	1904	140	144
	Isonkyrön osuusmeijeri	1907	-	139
Isokyrö	Lehmäjoen osuusmeijeri	1908	-	-
	Jalasjärven osuusmeijeri	1904	107	158
Jalasjärvi	Jalasjärven osuusmeijeri "Murtaja"	1907	-	150
	Karijoen kirkonkylän osuusmeijeri	1902	43	52
Karijoki	Karijoen Alakylän osuusmeijeri	1908	-	-
	Osuusmeijeri Toivo	1906	-	508
Kauhajoki	Kauhavan osuusmeijeri	1906	-	177
	Pelkolan osuusmeijeri	1907	-	..
Kuortane	Kuortaneen osuusmeijeri	1906	-	111
Kurikka	Kreinin osuusmeijeri	1903	128	181
	Kurikan kirkonkylän osuusmeijeri	1904	-	-
	Kurikan osuusmeijeri	1904	187	183
	Tuiskulan osuusmeijeri	1904	-	-
	Koiviston osuusmeijeri	-	-	75
Laihia	Luovan osuusmeijeri	1907	-	67
	Laihian osuusmeijeri	1906	-	..
Lapua	Lapuan osuusmeijeri	1903	187	188
	Tiistenjoen osuusmeijeri	1906	-	73
Nurmo	Nurmon osuusmeijeri	1904	107	118
Peräseinäjoki	Peräseinäjoen kylän osuusmeijeri	1906	-	..
Seinäjoki	Seinäjoen osuusmeijeri	1905	113	143
Teuva	Teuvan ym. kuntien osuusmeijeri	1904	207	240
Töysä	Töysän osuusmeijeri	1904	83	..
Vimpeli	Vintalan osuusmeijeri	1903	46	53
Vähäkyrö	Vähän- ja Isonkyrön yhteinen osuusmeijeri	1905	65	75
	Ylihärmän osuusmeijeri	1904	..	169
Ylistaro	Ylistaron osuusmeijeri	1907	-	93
	Sillanpään osuusmeijeri	1905	134	..

Suomen osuusmeijerit 1903-1908. Pellervon vsk. III - VIII.

Kurikan kirkonkylän osuusmeijeri lopetti toimintansa 1905. Pellervon vsk. V, s. 120. Se oli ilmeisesti ns. "Vanha meijeri", joka lakkasi, kun Kurikan osuusmeijeri perustettiin laajemmalle pohjalle. Rantoja 1954, s. 9. Myös Ylihärmän meijeri lakkasi 1905 (Pellervon vsk. V, s. 120), mutta aloitti taas 1906 (Nummensalo 1956 I, s. 550). Töysän osuusmeijeri meni vararikkoon, kun maitomäärä väheni (Nummensalo 1956 I, s. 509). Tuiskulan osuusmeijeri lopetti myös vuonna 1905 (Pellervon vsk. V, s. 16).

tiin lopulta yksimielisyyteen siitä, että Ilmajoelle jäi vain kaksi voita kirnuavaa meijeriä, Yläpään meijeri ja Keskusmeijeri, joiden kuorinta-asemina muut toimivat.¹⁰¹

Samoja ongelmia oli muuallakin. Ylihärmässä keskusteltiin pitkään siitä, perustetaanko meijeri kirkonkylään vai keskemälle pitäjää.¹⁰² Jalasjärvellä päädyttiin keskittämään toiminta ensin kolmeen kylään. Osuusmeijeri perustettiin näistä sitten Jokipiihin, jossa oli riittävän suuri höyrykone sekä tilavimmat ja parhaat huoneet.¹⁰³ Lapualla ostettiin meijeri kunnallisneuvos Lagerstedtin perikunnalta.¹⁰⁴ Lapualla keskittäminen onnistui muutenkin paremmin, sillä osuusmeijeri sai ostetuksi pari yhtiömeijeriä ja erään toisenkin yksityisen kylämeijerin.¹⁰⁵ Kauhavalla tilanne oli huonompi, sillä siellä monet pikkumeijerit jatkoivat sitkeästi toimintaansa, ja osuusmeijeri oli pitkään vaikeuksissa. Vuonna 1908 vararikko oli jo lähellä.¹⁰⁶ Vimpelissä osuusmeijeri lopetti toimintansa vuonna 1911.¹⁰⁷ ja Töysässä vähän myöhemmin.¹⁰⁸

Osuusmeijerien osalta ei vuoden 1908 tilannetta kuvaavan asetelman pohjalta voida määritellä aivan samanlaista ydinaluetta kuin osuuskauppojen. Voitaisiin kuitenkin sanoa, että Alavuden, Ilmajoen, Jalasjärven ja Kurikan lähes yhtenäinen alue näyttäisi erottuvan muusta Etelä-Pohjanmaasta.

3.2.3. Osuuskassat maaseudun kyläpankkeina

Osuustoiminnan eri muodot virisivät juuri vuoden 1899 ja helmikuun manifestin jälkeen. Ulkoisen paineen alla kansakunnan rivit tiivistyivät ja yhteiskunnallisia epäkohtia ruvettiin korjaamaan.¹⁰⁹ Osuuskassalaitos

---

101 Vaasa 19.5.1904. Alanen 1953, s. 290-291.

102 Vaasa 2.5.1903.

103 Vaasa 8.3.1904. Yli-Jokipii 1984, s. 50.

104 Vaasa 30.12.1904.

105 Luukko, K. A. 1952, s. 14.

106 Nummensalo 1956 II, s. 16-17.

107 Rantoja 1948, s. 149.

108 Nummensalo 1956 I, s. 509.

109 Liakka 1939, s. 49-51. Liakan mukaan valtiollinen tilanne nopeutti mm. osuustoimintalain säätämistä.

syntyi parantamaan pientilallisten taloudellista asemaa ja helpottamaan heidän vaikeuksiaan luottojen saamisessa.

Pankkilaitoksen kehittymättömyyden takia 1800-luvun alkupuolella saattoi saada lainoja paitsi yksityisiltä, vain erilaisista rahastoista ja niistäkin lähinnä säätyläiset ja suurtilalliset. Säästöpankkeja tosin oli perustettu vuodesta 1822 lähtien, mutta vielä 1890-luvulla niitä oli vain puolentoistasataa. Niidenkin talletusmääristä tuli maaseutupankkien osalle vain 17 %. 1860-luvulla perustetusta Hypoteekkiyhdistyksestä tuli pian tärkeä maaseudun luotottaja, mutta sen sijaan vuodesta 1862 lähtien perustettujen liikepankkien merkitys jäi vähäisemmäksi. Mm. Vaasan Osakepankki (1879) tuki lähinnä liike-elämää. Valtion rahastoilla ja luotolaitoksilla oli suhteellisen ankarat säännöt, sillä lainoja myönnettiin yleensä kiinnitystä vastaan. Kun vielä kiinnitettävän kiinteistön arvon tuli olla huomattava, suurin osa viljelijöistä jäi kokonaan lainamahdollisuuksien ulkopuolelle.¹¹⁰

1800-luvulla perustettiin suomenkieliselle Etelä-Pohjanmaalle viisi säästöpankkia (Alavus 1867, Vähäkyrö 1868, Ilmajoki 1873, Kauhava 1876 ja Isokyrö 1895). Lapua ja Kuortane saivat säästöpankkinsa vuonna 1901. Seuraavana vuonna niitä syntyi kahdeksan, mutta vasta vuonna 1909 voidaan säästöpankkiverkoston sanoa kattaneen koko maakunnan.¹¹¹ Ne eivät kuitenkaan kyenneet tyydyttämään luotontarvetta. Tämä näkyy hyvin esimerkiksi Ilmajoella. Vaikka säästöpankki oli siellä ennen vuosisadan loppua toiminut jo lähes 30 vuotta, tuli paikkakunnasta 1900-luvun alkuvuosina keskeisin osuuskassatoiminnan kehittäjä. Pääosa säästöpankeista perustettiin suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla miltei yht'aikaa osuuskassaverkoston kehittämisen kanssa.

Luotontarve oli Etelä-Pohjanmaan maaseudulla ollut varmaan yhtä huutava kuin muuallakin maassa. Mm. alueen valtiopäivämiehet pyrkivät aktiivisesti kehittämään valtion maatalousluototusta. Alavuden tuomiokunnan Fredrik Wilhelm Lagerstedt (Lapua) ja Ilmajoen tuomiokunnan Iisakki Hannuksela (Ilmajoki) anoivat kunnille lainaa suonviljelyä ja lohko-

---

110 Blomstedt 1978, s. 21-24. Vaasan läänin maanviljelysseura piti vuosikokouksensa aina helmikuun alussa hypoteekkiyhdistyksen kokouksen aikana. Vlms:n Asetukset 1863, § 8. VlmsA. VMA.

111 Kuivasto 1928, s. 170-173.

mista varten. Lapualla oli tätä varten rahasto, mutta kuntien mahdollisuudet olivat pääomien puutteen vuoksi rajalliset. Vuonna 1885 myönnettiinkin määräraha kunnallisten viljelyrahastojen perustamiseen. Tällä ei kuitenkaan saatu riittäviä parannuksia aikaan, vaikka vuosisadan loppuun mennessä määrärahoja saatiin korotetuksi. Valtion rahoitustoiminnan kehittäminen tuntui jatkuvasti törmäävän ylempien säätyjen penseään kantaan.¹¹²

Tavallisten talonpoikien ja torpparien mahdollisuudet saada luottoja paranivat vasta sitten, kun osuuskassalaitosta alettiin kehittää saksalaisen Raiffeisenin ajatusten pohjalta. Tämä järjestelmä sopi hyvin maaseudun puitteisiin. Lainat olivat pieniä ja laina-ajat lyhyitä. Kun lisäksi toimittiin suppeassa piirissä, oli keskinäinen valvonta aina mahdollista.¹¹³ Suurin osa osuuskassoista olikin vähäisiä kyläpankkeja. Koko kunnan ottamista toimipiiriksi ei edes suositeltu. Näin jäsenet tunsivat toisensa ja saattoivat paremmin ja yhteisvastuullisesti vastata kassan veloista. Tehtävät voitiin niin ikään suorittaa ilman palkkioita.¹¹⁴

Toukokuussa 1902 perustettiin Helsingissä Osuuskassojen Keskuslainarahasto yhdyssiteeksi ja lainanantajaksi.¹¹⁵ Maan ensimmäinen osuuskassa perustettiin Maalahdessa, Vaasan läänin ruotsinkielisellä alueella heinäkuussa 1902. Kaupparekisteriin se merkittiin kuitenkin vasta 1904. Järjestyksessä toinen oli Ilmajoen Yläpään osuuskassa, jota joskus on mainittu myös ensimmäiseksi. Sen perustavassa kokouksessa lokakuussa

112 Blomstedt 1978, s. 24-30.

113 Blomstedt 1978, s. 33-34. Lainaa voitiin antaa esimerkiksi uudisviljelykseen, ojittamiseen, suonviljelyyn, vanhojen nurmiketojen uusimiseen, luonnonniittyjen saveamiseen, apulantojen ostoon ja navettain sisustamiseen. Lainaa voitiin tarvita myös hyvien lypsylehmiä ostoon, siemeniin, koneisiin tai turvepehkuosuuskuntien perustamiseen. Niin ikään yhteisostojen ja -myyntien järjestäminen toi luoton tarvetta. Kansanvalistus-Seuran Kalenteri 1905, s. 122. Ilmajoella Liinaniemen osuuskassa otti haltuunsa Liinaniemen osuusmeijerin. Liakka 1938, s. 15.

114 Blomstedt 1978, s. 86. Osuuskassasta tuli eräänlainen kasvatuslaitos, joka teroitti jäsenistön mieliin huolellisuutta ja harkintaa. Esim. mainitussa Liinaniemen osuuskassassa erotettiin jäseniä osuuskassun laiminlyönnin takia. Vastaavasti Keskuslainarahasto valvoi kassojen toimintaa. Liakka 1938, s. 16.

115 Blomstedt 1978, s. 59-60.

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan osuuskassat vuoteen 1908

Kunta	Osuuskassa	Rekiste- röity	Jäseniä	
			1905	1908
Ilmajoki	Alapään osuuskassa	1903	16	18
	Lahdenkylän osuuskassa	1904	23	..
	Liinaniemen osuuskassa	1904	112	121
	Palon osuuskassa	1904	25	28
	Pojanluoman osuuskassa	1905	54	78
	Yläpään osuuskassa	1903	47	39
Jalasjärvi	Hirvijärven osuuskassa	1904	17	17
Kauhajoki	Kauhajoen Alapään osuuskassa	1904	45	77
Lapua	Hellanmaan osuuskassa	1907	-	38
	Lapuan Alapään osuuskassa	1905	18	18
	Lapuan Haapakosken osuuskassa	1904	12	17
	Lapuan Tiistenjoen osuuskassa	1905	20	37
Seinäjoki	Seinäjoen osuuskassa	1904	10	..
Ylistaro	Untamalan vähäväkisten osuuskassa	1906	-	19
	Ylistaron Kitinojan osuuskassa	1908	-	20
	Ylistaron Kylänpään osuuskassa	1908	-	20
Ahtäri	Inhan Lampilan osuuskassa	1907	-	27

Suomen osuuskassat 1903-1908. Pellervon vsk. III-VIII. Vuonna 1909 rekisteröitiin vain yksi osuuskassa, Huussin osuuskassa Ilmajoelta. Suomen osuuskassat v. 1909. Pellervon vsk. IX.

1902 oli läsnä 25 talollista, seitsemän torpparia ja yksi kansakoulunopettaja.¹¹⁶ Hankkeen alullepanija oli tunnettu osuustoimintamies, maanviljelijä J. E. Antila. Osuuskassa toimitti myös yhteisostoja ja -myyntejä. Kaupparekisteriin se merkittiin 1903.¹¹⁷ Vuonna 1903 perustettu Ilmajoen Liinaniemen osuuskassa harrasti niin ikään yhteisostoja ja -myyntejä. Se otti myös haltuunsa Liinaniemen osuusmeijerin.¹¹⁸ Vuonna 1905 oli Ilmajoen toiminnassa jo kuusi osuuskassaa ja koko muulla suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla samoin kuusi. Vuonna 1903 pääsivät keskusrahastoluotoista osallisiksi vain Ilmajoen Yläpään ja Alapään osuuskassat.¹¹⁹

Kaikkein runsaimmin oli osuuskassoja kuitenkin Viipurin ja Kuopion lääneissä, Etelä-Pohjanmaa oli aluksi kolmantena ja jäi vuoden 1907 jälkeen neljänneksi Oulun läänin sijoituessa sen edelle. Viipurin ja Kuopion läänien osuuskassojen suuri määrä johtui paljolti pientilallisten määrästä, viljelijäin velkaantumisesta ja jopa heidän osakseen tulleesta koronkiskonastakin.¹²⁰ Etelä-Pohjanmaan osuuskassatoiminta keskittyi jälleen Ilmajoenle, jonkin verran myös sen pohjoispuolella sijaitseviin kuntiin, Ylistaroon ja Lapualle.¹²¹

1910-luvun alussa seurasi osuuskassatoiminnassa "takatalvi", joka näkyy selvästi myös Etelä-Pohjanmaan kohdalla. Seinäjoen osuuskassa oli lakkautettu jo 1907 ja Ylistaron Untamalan kassa vuonna 1909. Uusia ei tämän jälkeen juuri vähään aikaan perustettu.¹²²

---

116 Blomstedt 1978, s. 82-83.

117 Simonen 1949, s. 112. Rantoja 1948, s. 139. Alanen 1953, s. 478.

118 Alanen 1953, s. 480.

119 Blomstedt 1978, s. 89. Yläpään osuuskassan perustaja J. E. Antila oli pitkään keskuslainarahaston hallituksen jäsen. Talvikautena 1908-1909 hän jouti sikaruton takia vaikeuksiin. Tästä syystä myönsi hänen oma kassansa hänelle lainaa 8000 markkaa, vaikka korkein mahdollinen lainamäärä oli vain 5000 markkaa. Gebhard paheksui menettelyä, eikä Antilaa valittu enää v. 1911 jälkeen keskuslainarahaston hallitukseen. Blomstedt 1978, s. 111.

120 Blomstedt 1978, s. 26, 37 ja 108.

121 Vrt. osuuskassojen määrää osoittava asetelma (v. 1908).

122 Blomstedt 1978, s. 107-108 ja 110.

3.3. Taloudellisen yhteistoiminnan kehitysvaiheet

Paikallisten maanviljelysseurojen ja erilaisen osuustoiminnan yhteydet olivat suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla selvät ja luontevat. Tämä käy esille vaikkapa niistä vuosikertomuksista, joita paikallisseurat julkaisivat Vaasan läänin maanviljelysseuran kertomuksen yhteydessä. Esimerkiksi vuoden 1907 vuosikertomuksien nojalla tiedetään, että kuudessa seurassa perustettiin tai ainakin suunniteltiin turvepehkuosuuskuntaa, kolmessa osuusmeijeriä ja kahdessa puimaosuuskuntaa. Sonniosuuskuntia oli perustettu jo 1890-luvulla ja vielä vuonna 1907 niitä oli suunnitteilla kahdessa seurassa. Yhdessä oli perustettu oriosuuskunta ja eräässä toisessa karjanmyyntiosuuskunta. Lappajärveltä ilmoitettiin, että seuran toimesta oli perustettu osuuskauppa.¹²³ Esimerkiksi valittu vuosi on verrattain myöhäinen, muutamaa vuotta aikaisemmin oli osuuskauppojen, osuusmeijerien ja osuuskassojen perustaminen paikallisseurissa paljon enemmän esillä. Varsinaiset perustamispäätökset tehtiin tietenkin näiden laitoksien omissa kokouksissa, mutta aivan ilmeisesti ideat kypsyivät paikallisseurien kokouksissa tai jäsenten muussa kanssakäymisessä. Yhteisostot olivat lisäksi suoraa siirtymistä osuuskauppojen perustamiseen ja toimintaan. Tämä vahvistaa sitä jo aikaisemmin esillä ollutta oletusta, jonka mukaan kehitys kulki talonpoikien varhaisemmasta yhteistoiminnasta lopulta maanviljelysseuratyön kautta osuustoimintaan.

Yrjö Blomstedt on liittänyt osuuspankkihistoriaansa varsin laajan taustaluvun, jossa hän käsittelee talonpoikaisyhteiskunnan perinteisiä yhteistyömuotoja. Blomstedt toteaa, että maalaiskylällä oli jo syntyessään

---

123 Vlms:n vsk. 1907. Erilaisten kotieläinosuuskuntien lisäksi tehtiin jalostustyötä innokkaasti myös hevosystävähdistyksissä, joita oli useimmilla paikkakunnilla, esimerkiksi Kauhavalla ja Ähtärissä vuonna 1906. Vaasa 11.1.1906. Tammikuun lopulla näille perustettiin yhteinen katto-organisaatio, Vaasan läänin suomalainen hevosystävähdistys. Vaasa 20.1.1906. Kaiken Vaasan läänissä tapahtuvan hevosjalostustyön keskuselimeksi perustettiin vielä maaliskuussa Vaasan läänin hevosjalostusyhdistysten liitto. Vastaavia lääninliittoja oli muuallakin. Vaasa 6.3.1906.

Tässä luvussa on käsitelty lähinnä osuuskauppoja, osuusmeijereitä ja osuuskassoja. Näiden lisäksi perustettiin runsaasti erilaisia pienempiä osuuskuntia, joista tekstissä mainitut esitetään vain esimerkkeinä.

kollektiiviyhteisön piirteitä, yhteistoiminta oli mahdollista ja jopa välttämätöntä. Sarkajakoon siirtyminen ja vainiopakko, karjan paimentaminen, paloapu, erilaiset yhteiset velvollisuudet ja verot edellyttivät kukin kehittyntä yhteistuntoa. Yhteismyllyt ja ns. järvenlaskuyhtiöt perustuivat jo eräänlaiseen epäviralliseen osakkuuteen. Erityisen ajankohtaiseksi asia tuli silloin, kun valtiovalta pyrki 1700-luvulta lähtien levittämään ns. pitäjänmakasiinilaitosta yli maan. Rahvaan asennoituminen oli aluksi paikoin kielteistä ja itsestä.¹²⁴

Blomstedt esittää kaksi mielenkiintoista esimerkkiä keskeiseltä Etelä-Pohjanmaalta, Lapualta ja Ilmajoelta. Lapuan pitäjänmakasiinista kerrottiin vuonna 1784, että se oli jo neljättä vuosikymmentä seisonut paikoillaan, ilman että siihen oli pantu jyvääkään. Vielä pari vuosikymmentä sen jälkeenkin se seisoj tyhjänä. Sen sijaan Ilmajoen talonpojat olivat omasta aloitteestaan perustaneet keskenään eräänlaisen osuuskuntamuotoisen makasiinin. Mutta kun sitten eräänä vuonna viljan hinta kohosi korkealle, talonpojat möivät makasiininsa lähes tyhjäksi. Seuraavana vuonna yritys joutui vaikeuksiin katovuoden takia. Joka tapauksessa siitä oli useitten vuosien ajalta hyviä kokemuksia.¹²⁵

Esimerkit saattavat tuntua satunnaisilta ja merkityksettömiltä, ellei niitä liitetä siihen kuvaan, joka muuten on saatu suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan eri alueitten talonpoikien yhteistoiminnasta. Näitä pitäjänmakasiineja vieläkin vanhempana kerrostumana oli moninainen kansanomaisen yhteistoiminta, josta on tehty selkoa luvussa 2.1.1. Varsinkin ns. vapaamuotoisten osuuskuntien muodossa tämä perinne on elänyt näihin päiviin saakka. Varsin lähellä taloudellista yhteistoimintaa oli myös olter-

---

124 Blomstedt 1978, s. 13-17. Etelä-Pohjanmaalla tiheet jokivarsikylät tekivät yhteistyön tarpeen vieläkin konkreettisemmaksi. Numminen 1961, s. 43.

125 Blomstedt 1978, s. 15. Lähteenä on ollut Aulis J. Alasen Etelä-Pohjanmaan historia IV.2, s. 80-87. Syy vastahankaisuuteen oli Lapualla rahvaan eripuraisuudessa, luottamuksen puutteessa ja tottumattomuudessa yhteistoimintaan. Lapualla myös uskottin, että lainamakasiinin siemen olisi tullut yhtä kalliiksi kuin kaupasta ostettuna. Lehtinen 1963, s. 387-388.

Pitäjänmakasiinit olivat luontaistalouden aikana pienviljelijäin pankkeja. Blomstedt varoittaa kuitenkin pitämästä niitä osuustoiminnallisten luottolaitosten suoranaaisina edeltäjinä, vaikkakin ne totuttivat tiettyyn yhteiskunnalliseen kuriin ja vastuuseen.

mannihallinto, joka 1700-luvulta eräin paikoin 1900-luvulle saakka sääтели talonpoikien yhteistoimintaa. Kun Ilmajoella maamiesseuran jäsenet asettuivat heti alussa arvovallallaan tukemaan sitä, muodostui siitä pian Ilmajoella, Kurikassa ja Jalasjärvellä kansanvaltainen itsehallintojärjestelmä, joka kiinnitti huomiota erityisesti taloudellisiin kysymyksiin. Lapuanjokilaaksossa taas kiinitettiin huomiota myös ns. pitäjänkurisäännösten tarkkaan noudattamiseen, sillä papisto ja pitäjänkokoukset vaikuttivat sen sisältöön.¹²⁶

Ilmajoen ja sen lähialueitten merkitys eteläpohjalaisen osuustoiminnan alkuvaiheissa oli hyvin merkittävä. Edellä on jo todettu, että se oli 1900-luvun alussa johtava kunta kaikissa osuustoiminnan muodoissa Etelä-Pohjanmaalla, joissain tapauksissa kärkialueita koko maassa.¹²⁷ Tämän taustana on ollut pitkäaikainen, taloudellista toimeliaisuutta arvostava ilmapiiri.

---

126 Kallio 1982, s. 200-221 ja 234. Hyvin toiminut oltermannilaitos ei kuitenkaan taannut vilkasta osuustoimintaa Kyrönmaalla. Isossakyrössä ja Vähässäkyrössä saattoi viivästyminen johtua siitä, että oli olemassa osuustoimintaa kylähallinnon piirissä ja vapaamuotoisina osuuskuntina.

127 Ilmajoella oli runsaasti myös muuta osuustoimintaa. Pellervon vuosikirjojen mukaan oli siellä toiminnassa vuosina 1905-1908 ainakin seitsemän uutta rekisteröityä laitosta, Kauhajoella niitä oli viisi ja Ylistarossa neljä. Yleisimpiä olivat tuohon aikaan turvepehku-, maanosto-, puimakone- ja oriosuuskunnat. Pellervon vsk. V, s. 182-183; VI, s. 168-169; VII, s. 232-235; VIII, s. 224-231.

4. KASVATUS- JA SIVISTYSJÄRJESTÖT

4.1. Raittiusliike

4.1.1. Raittiusyhdistysten ja Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirin perustaminen

Vaasasta ja sen herätyskristillisyyttä edustaneesta ehdottomasta raittiusseurasta tuli 1870-luvun lopulla vähäksi aikaa Suomen raittiusliikkeen keskus. Seura oli ruotsinkielinen, mutta silti sen jäseneksi liittyi runsaasti väkeä eri puolilta Etelä-Pohjanmaata, erityisesti Ilmajoelta. Merkittävimpiä olivat Isonkyrön Edvard Björkenheim, Laihian Santeri Alkio ja Ilmajoen J. E. Antila.¹ Maakunnasta liittyneen väen mukana raittiusliike levisi pian moniin maaseutupaikoihin. Vihdoin 1880-luvun lopulla perustettiin Vaasaan toinenkin seura, suomenkielinen ja evankelisluterilaiseen valtionkirkkoon fennomaanien tapaan tukeutuva.² Tässä vaiheessa seuroja oli jo eri puolilla maaseutua, joten sillä ei enää ollut samanlaista vaikutusta ympäristöönsä, kuin mitä "Vaasan Ehdotin Raittiudenseura" oli kymmenkunta vuotta aikaisemmin harjoittanut.

Maakunnassa raittiusliikkeen organisointi alkoi Laihialta, jonne opettaja Antti Tarkkanen perusti seuran keväällä 1883. Mainittuna vuonna siihen liittyi toistakymmentä aikuista ja kymmeniä "alla rippikouluiän olevaa". Näin ollen se oli aluksi todellinen nuorisoyhdistys, ehkäpä pääosa oli Tarkkasen omia oppilaita. Vuonna 1890 puheenjohtajaksi valittiin entinen sihteeri, kauppias Aleks. Filander (Alkio). Hänen aikanaan liitettiin uudelleen syntyneeseen nuorisoseuraan raittiusosastoksi.³ Lapualle oli opettaja Juho Leppänen perustanut ensin Vaasan ehdottoman raittiusseuran osaston, johon vuonna 1884 kuului 36 jäsentä. Tältä pohjalta syntyi samana vuonna opettaja Kaarlo Mobergin johdolla Lapuan Säkene. Moberg oli puheenjohtajana aina Säkenen lakkauttamiseen saakka, vuonna 1895, pientä väliaikaa lukuunottamatta. Lakkauttamisen yhtenä syynä oli, että Lapuallakin nuorisojäsenet olivat liittyneet edellisenä

---

1 Vrt. luku 2.2.3.2. Latikka 1987 I (Pohjalainen 19.1.1987).

2 Sulkunen 1986, s. 163-164.

3 Alkio P. 1958 IV (Ilkka 2.12.1958).

vuonna perustetun nuorisoseuran raittiosaston jäseniksi.⁴ Jurvassa (Wiinat Jurvasta pois) oli aloitteen tekijänä ylioppilas Matti Tarkkanen, opettaja Antti Tarkkasen poika. Yhdistyksessä oli sekä ehdottoman raittiuden että yleinen osasto.⁵ Vuonna 1884 syntyi Ilmajoen Latu, jonka puheenjohtajana J. E. Antila oli viitisentoista vuotta.⁶

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan raittiusyhdistykset liittyivät pian Raittiuden Ystäviin.⁷ Ensimmäiset niistä saivat sääntönsä hyväksyttyä seuraavassa järjestyksessä:

- N:o 21 Laihian raittiusseura (opettaja A. Tarkkanen)
- N:o 31 "Säkene" Lapua (opettaja K. Moberg)
- N:o 34 "Wiinat Jurvasta pois" (ylioppilas M. Tarkkanen)
- N:o 35 "Latu" Ilmajoki (opettaja M. Tähtinen)
- N:o 36 Wähänkyrön raittiusseura (kauppias J. Koskinen)
- N:o 41 "Koe" Vimpeli (talokas A. Rankila)
- N:o 53 Kauhavan raittiusseura (kunnankirjuri H. Kala)

Waasan Ehdotin Raittiudenseura ei ole mukana luettelossa, vaikka se toimikin vilkkaasti. Waasan toinen seura, Waasan raittiusyhdistys II, perustettiin vuonna 1889. Tämä yritti jo perustamisvuonnaan saada Raittiuden Ystäviltä raittiuspuhujaa, joka olisi sen kustannuksella kiertänyt Etelä-Pohjanmaan ruotsin- ja suomenkielisissä kunnissa. Päätoimikunta siirsi asian piirijärjestölle, Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirille, joka siis ensin oli sivuutettu. Raittiuspiiri ei kuitenkaan tässä vaiheessa tilannut puhujaa omista nimissään.⁸ Tapaus kuvaa järjestöajattelun keskeneräi-

---

4 Lehtinen 1984, s. 504-505.

5 Latikka 1961 II, s. 3-4.

6 Alanen 1953, s. 700. Antila kulki pitkät ajat raittiuspuhujana ympäri maakuntaa ja perusti vielä vuosisadan lopulla kotikyläänsä Ilmajoen Yläpähän toisen seuran nimeltä Toimi V.

7 Laihian raittiusseura hyväksyttiin vuonna 1884, muut 1885. Raittiuden Ystävien vsk. 1884-16.2.1885, 16.2.1885-24.2.1886, 25.2.1886-23.2.1887.

8 E-P:n raittiuspiirin piiritoimikunnan ptk 8.4.1890, § 1. EP rpA. VMA.

syöttä; voimakas kaupunkiyhdistys pyrki asioimaan ohi piiriportaан suoraan Helsinkiin.

Raittiuden Ystävät asettui siis raittiusliikkeen johtoon. Eräät muut järjestöt toimivat aluksi itsenäisinä, mutta liittyivät myöhemmin siihen, osa eräänlaisina piirikuntina. Piirikuntajako ei kuitenkaan syntynyt pelkästään tätä tietä, vaan jo varsin varhain alettiin piiriportaан muodostamista ehdottaa suoraan paikallisista raittiusyhdistyksistä käsin.

Tällainen aloite piirikuntajaon toimeenpanosta näyttää lähteneen nimenomaan Ilmajoen Latu -yhdistyksestä, jonka kokouksessa 23.8.1885 esitettiin ensimmäisen kerran Etelä-Pohjanmaan piirikunnan muodostamista. Sekä Vihtori Karpio että Aimo Halila ovat todenneet, että saman vuoden lokakuun 14. päivänä pidettiin Isonkyrön Orismalassa tilanomistaja Björkenheimin johdolla kokous, jossa mainittu piiri perustettiin.⁹ Raittiuspiirin arkistossa on kuitenkin säilynyt kauppias A. Filanderin (Alkio) laatima muistio, jonka mukaan "Waasan läänin raittiusseurain Piirikunnan perustava kokous" pidettiin 29.9.1888 Vaasassa Waasan Ehdottoman Raittiudenseuran toimesta.¹⁰ Näin ollen Orismalan kokouksella näyttää olleen alustava ja epävirallinen luonne, vaikka Granfeltinkin kyllä tiedetään jo vuonna 1886 tehneen luentomatkan Vaasan radan varressa oleviin kuntiin "piirikunnan" toimesta.¹¹

Mainitussa Vaasan kokouksessa olivat edustettuina Senapskornet (Kristiina), Laihian raittiusseura, Ilmajoen Latu, Wähänkyrön raittiusseura, Lapuan Säkene, Waasan Ehdotoin Raittiudenseura ja Waasan Pataljoonan Raittiusseura. Kokouksessa oli alunperin tarkoitus perustaa koko läänin käsittävä piiri, mutta "Keski-Suomen Raittiuden Ystävät" oli vähän aikaisemmin ilmoittanut, ettei se voi pitkien matkojen takia lähteä mu-

9 Karpio 1938, s. 456-457. Halila 1958, s. 51. Edvard Björkenheimille syyskuussa 1885 saapuneitten kirjeitten joukossa on Ilmajoen Ladun toimikunnalta tullut kiertokirje (allekirjoittaja Salomon Pirilä), joka sisältää kyseisen kokouksen kokouskutsun (14.10.1885 Laurilan talossa Orismalassa). Otto E. Könni lähetti Björkenheimille 18.12.1885 kirjeen, jossa esitti näkemyksiään suunnitteilla olevan piirin säännöistä. OkA.

10 A. Filanderin muistio 29.9.1888. EP rpA. VMA.

11 Karpio 1938, s. 457. Halilalla esiintyy toisessa kohdassa perustamisvuotena myös 1888. Halila 1958, s. 54.

kaan.¹² Keski-Suomen seurat perustivat oman raittiuspiirin 1890. Vuonna 1895 syntyi Vaasan läänin ruotsinkielisten kuntien pohjoisosassa Vasa läns nordvästra nykterhetsförbund ja 1898 eteläosassa Sydvästra Österbottens svenska nykterhetsförbund. Vuonna 1903 perustettiin Keski-Pohjanmaalle suomenkielinen Kokkolan raittiuspiiri.¹³ Tämän jälkeen Järviseudun kunnat kuuluivat Kokkolan piiriin.¹⁴

Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirille tulleitten paikallisten yhdistysten vuosikertomusten nojalla voi erottaa kaksi jaksoa, jolloin toiminta oli vilkasta; toinen oli vuosina 1892-1895 ja toinen 1901-1906.¹⁵ Ennen vuotta 1892 tulleita vuosikertomuksia ei piirin arkistossa ole säilynyt, ei liioin vuosilta 1906-1910, jolloin toiminta laantui koko maassa.

1890-luvun puolivälissä raittiusliikkeen voimat alkoivat ehtyä. Tästä on esimerkkinä se, että perustetuista yhdistyksistä vain Ilmajoen Latu näytti jatkaneen keskeytyksittä; vain siltä ovat jäsenluvut saatavissa kaikilta vuosilta. Lähes samaan kylläkin ylsivät myös Jalasjärven Jalas ja Vähänkyrön raittiusseura. Kaikki muut näyttävät jossain vaiheessa lakkauttaneen tai keskeyttäneen toimintansa, joskin moni virkosi uudelleen 1900-luvun alkuvuosina. Seuraavaan asetelmaan on koottu kaikki ne yhdistykset, jotka ovat suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla toimineet vuosikertomusten mukaan jossain vaiheessa ennen vuotta 1900.¹⁶

---

12 A. Filanderin (Alkio) muistio 29.9.1888. EP rpA. VMA. Piiritoimikunnan ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Edv. Björkenheim ja muiksi jäseniksi opettaja A. Tarkkanen, kauppias A. Filander ja maanviljelijä J. E. Antila. Lapuan Säkenen edustajana oli kokouksessa koulunvahtimestari M. Sippola, tunnettu nuorisoseuramies.

13 Halila 1958, s. 55-56 ja 112.

14 Kokkolan piirin perustamisesta mm. Raittiuden Ystävien vsk. 1903, s. 38. Vuoteen 1908 mennessä ei ketään Järviseudun edustajaa ollut Kokkolan piiritoimikunnassa. RY:n vsk. 1903-1908.

15 Useitten yhdistysten toiminta oli vilkasta heti perustamisesta lähtien, mutta se ei näy piirin tilastoissa, sillä piiriä ei vielä 1880-luvun alkuvuosina ollut.

16 Raittiuden Ystävien vsk. ja Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirille tulleet yhdistysten vuosikertomukset mainituilta vuosilta. EP rpA. VMA. Eräitten tietojen mukaan Korttesjärvelle ja Alajärvelle olisi yhdistys

Raittiusyhdistys	Liittynyt Rait- tiuden Ystäviin	Toiminta-aika
Alavuden Ehdoton Raittiusseura	1894	1894-1896
Ilmajoen Latu	1884	1884-
Isonkyrön Riento II	1886	1886-1893
Jalasjärven Jalas	1887	1887-1889, 1892-
Wiinat Jurvasta pois	1885	1884-1889
Kauhavan Raittiusseura	1885	1885-1893
Kortesjärven Ehdoton raittiusseura	1891	1891-1895
Kuortaneen Raittiusyhdistys	1886	1886
Laihian Raittiusseura	1884	1883-1892
Lapuan Säkene	1885	1884-1895
Teuvan Turva	1886	1886-1889
Vimpelin Koe	1885	1885-1892
Ylistaron Raittiusseura	1886	1886-1888
Vähänkyrön Raittiusseura	1885	1884-1890, 1892-
Ähtärin Myllymäen raittiusseura	1895	1895-1897

1890-luvun lopun lamaannuskausi oli valtakunnallinen. Se johtui suurelta osin siitä turhautumisesta, jota tavoitteiden saavuttamatta jääminen aiheutti. Toisaalta myös muu järjestötoiminta veti puoleensa aktiivista väkeä. Esimerkiksi Ilmajoen Ladun sihteeri, maisteri Niilo Liakka totesi 1895, että isäntäyhdistyksellä, naisyhdistyksellä, raittiusseuralla ja nuorisoseuralla oli paljon samanlaista toimintaa ja vähän periaatteellisia eroja.¹⁷

Uuden vuosisadan alussa tilanne kuitenkin muuttui. Tätä jaksoa kuvaa seuraavan sivun asetelma. Sen mukaisesti voidaan todeta, että vuosina 1900-1908 oli tällä alueella toiminnassa yli kolmekymmentä yhdistystä, joista useimmat oli perustettu kauden alkupuolella. Samalla jäsen-

---

syntynyt jo 1885 ja Soiniin 1888. Kivipelto 1983, s. 637. Tietoja ei näy tilastoissa. Tiedot on tarkistettu myös paikkakuntaakohtaisesta luettelosta (1883-1906) RYA. VA. Lapväärtin Myrkyssä toimi suomenkielinen yhdistys v. 1890-1891.

17 Ilmajoen Ladun vsk. 1895. EP rpA. VMA. Alkuvuosien vaikeuksia kuvaa J. E. Antilan kirje Edvard Björkenheimille marraskuussa 1888. Siinä hän valitti yleistä väsymystä ja epäili, että Ladun loppu oli jo koittanut. Lisäksi monet ivailivat hänen mielestään sen toimintaa. Eräässä tilaisuudessa oli paikalle tullut torvisoittokunta aloittanut tanssin, vaikka se oli kielletty säännöissä. Tanssin kieltäminen lienee johtunut siitä, että raittiusliikkeessä oli vielä herätyskristillisyyden jäänteitä. J. E. Antilan kirje 19.11.1888, OkA. Antila oli jopa kysynyt, tulisiko hänen erota asian johdosta. Tilanne ilmeisesti laukesi siihen, että Björkenheim lähetti Ilmajolle hyviä puhujia ja ehkä kävi itsekin siellä. J. E. Antilan kirje Björkenheimille 12.12.1888. OkA.

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan raittiusyhdistykset vuoteen 1908

Kunta	Yhdistys		Jäseniä	
			1905	1908
Alahärmä	Alahärmän ry	1903	126	82
Alajärvi	Alajärven ry	1905	-	..
Alavus	Liitto VI	1905	-	..
	Korven Valo	1907	-	75
	Sampsalammin ry	1907	-	52
	Koitto	1907	-	44
Ilmajoki	Latu	1884	45	35
	Toimi V	1900	201	163
	Korpisaaren ry	1901	..	..
Isojoki	Isojoen ry	1900	73	..
Isokyrö	Alapään rs	1905	45	..
	Valo VII	1905	72	20
	Jalasjärvi	Jalas	1887	46
Jurva	Jurvan ry	1901	44	..
Kauhajoki	Taisto IV	1901	300	54
Kauhava	Kauhavan rs	1902	136	..
Kuortane	Walonsäde	1901	55	..
	Toivontähti IV	1905	30	17
	Kurikka	Ponnistus II	1905	131
Lappajärvi	Itäkylän Oras X	1907	-	..
	Aamunsäde II	1907	-	40
	Lapua	Lapuan rs	1901	623
Nurmo	Nurmon ry	1905	..	..
Peräseinäjoki	Pyrkijä I	1905	..	..
Seinäjoki	Seinäjoen ry	1901	59	..
Teuva	Turwa	1886	20	..
Töysä	Töysän rs	1903	80	51
	Kieltolaki	1907	-	33
	Vimpeli	Sääksjärven ry	1907	-
Vähäkyrö	Vimpelin ry	1907	-	22
	Vähänkyrön rs	1885	39	..
Ylistaro	Sampo II	1903	71	38

Raittiuden Ystävien vuosikirjat 1905 ja 1908, piirittäiset tilastot (Etelä-Pohjanmaan ja Kokkolan piirit). Kauhavan raittiusseuran ja Sampo II:n (Ylistaro) lukuja on tarkistettu niiden omien vuosikertomusten perusteella. EP rpA. Vuoden 1908 sarakkeessa olevat pisteet johtuivat usein myös siitä syystä, että yhdistys oli jo lopettanut toimintansa, vaikkakaan ei virallisesti.

Vuonna 1903 perustettiin Rautatieläisten raittiusyhdistyksen Vaasan piiri (Rataosat Pihlajamäki-Vaasa ja Seinäjoki-Kokkola). Piiri tarkoittaa tässä lähinnä yhdistystä. Sillä oli kosketuksia ilmeisesti vain omaan keskusyhdistyksensä. Vaasa 19.3.1903.

Vuosiluvut tarkoittavat liittymistä Raittiuden Ystäviin. Ne on tarkistettu RY:n paikkakuntaakohtaisista luetteloista. RYA. VA. Raittiuspiirin tilastojen mukaan oli myös Karijoelle perustettu seura vuonna 1903. Kun perustamisvuosi oli noinkin aikainen, eikä siitä ole muita tietoja, se on jätetty yllä olevasta asetelmasta pois. (Vuosikertomustilasto 1903, EP rpA. VMA.)

määrät nousivat voimakkaasti. Suurimpiin lukuihin päästiin vuonna 1905 Lapualla, mutta myös Kauhajoella, Ilmajoella ja Kauhavalla jäsenmäärät muodostuivat korkeiksi. Tällä oli tietysti yhteyttä myös ajan poliittiseen tilanteeseen.

1900-luvun alkuvuosien huippuluku saavutettiin Lapualla 1905, jolloin päästiin yli 600:n jäsenen. Seuraava vuosi meni myös hyvin, ja putoaminen tapahtui vasta 1907. On tietenkin mahdollista, että näin komeat jäsenmäärät saatiin paikkakunnalla pahennusta aiheuttaneiden oluttehaiden takia. Mutta toisaalta organisaatiotyö oli hoidettu tehokkaasti; oli perustettu kyläpiirejä, joiden toiminta oli melko itsenäistä.¹⁸ Saattaa myös olla, että paikkakunnan isännät olivat noudattaneet opettaja Hailan vuonna 1903 antamaa kehotusta ja maksaneet jäsenmaksuja raittiiden palvelijainsa puolesta.¹⁹ Kun jäsenmäärä vuonna 1905 kuitenkin oli yli kaksinkertainen edelliseen vuoteen verrattuna, syytä olisi haettava myös siitä Lapualla yleisesti tapahtuneesta aktivoitumisesta, josta tehdään selkoa myöhemmissä yhteyksissä.

4.1.2. Toiminta ja vaikutuspyrkimykset

Alkoholin käytön ongelmista keskusteltiin Vaasan läänin maanviljelys-seuran tilaisuuksissa jo 1870-luvulla, seuraavalla vuosikymmenellä myös heränneitten kokouksissa. Aikaisemmin mainittiin Ilmajoen ja Jurvan kuntakokousten yritykset. Isonkyrön kuntakokouksessa esitettiin vuonna 1886, että paikkakunnan apteekkari vähentäisi "hokmannin ja muitten päihdyttävien rohtojen" myyntiä. Isossakyrössä nähtiin rauhattomuuden syyksi myös kestikievari, josta myytiin olutta varsin vapaasti.²⁰

1890-luvulla alkoivatkin kunnat rajoittaa luvan saatuaan majatalojen oluen myyntiä. Aluksi kuitenkin kulutus yhä kasvoi ja vasta 1900-luvun alkuvuosina se alkoi raittiusliikkeen voimistuessa laskea.²¹ Yhtenä syynä panimoiden toiminnan jatkumiseen oli, että eräät säätyläiset olivat niitä osakkaina omistamassa. Esimerkiksi Kauhavan tunnettu vallesmanni, Adolf Häggglund oli Lapuan Hissan oluttehtaan pääosakkaita. Kun nimismies

18 Lapuan ry:n vsk. 1904. EP rpA. VMA.

19 Vaasa 24.2.1903.

20 Isonkyrön kuntak. ptk. 29.8.1886, § 14 ja 1.10.1889. IskuA.

21 Turunen 1985, s. 134-135.

lisäksi löi laimin kestikievareitten oluen myynnin valvonnan, häntä vastaan alkoi talonpoikien nostattamana pitkälinen oikeusjuttu 1880-luvun lopussa.²²

Alavuden suunnalla oli riesana salapoltto. Vuonna 1894 nimismies hävitti toistakymmentä viinanpolttimoa. Hänen toimintansa tukemiseksi päätti kuntakokous maksaa ilmiantajille.²³ Samoin kuntakokous vaati isäntäväen toivomuksesta Alavuden reservikomppanian päällikköä rajoittamaan tansseja kasarmialueella, koska niistä koitui heidän mielestään juoppoutta ja siveettömyyttä.²⁴

Raittiusliikkeen kannatus kasvoi aluksi hitaasti. Vuoteen 1892 mennessä jäsenistö oli kasvanut jo 10.000:een, jonka tuntumassa se säilyi useita vuosia, mm. vielä vuonna 1897 oli lukumäärä yli 9.000. Mutta sitten vuoden 1898 juomalakkoliike tempasi mukaan peräti n. 70.000 henkilöä, joskin seuraavana vuonna jäseniä oli enää 15.000. Joka tapauksessa juomalakkoliike voimisti ja radikaalisti toimintaa, ja mm. kansakoulunopettajat innostuivat tässä vaiheessa tulemaan enemmän mukaan. Myös valtiollinen tilanne oli otollinen; raittiusyhdistyksiähän pidettiin hyväntekeväisyysyhdistyksinä, joten niitä ei kovin tarkkaan valvottu. Niiden puitteissa tarjoutui mahdollisuuksia myös poliittisävyiselle toiminnalle. Vuoteen 1905 mennessä jäseniä olikin taas jo yli 33.000.²⁵

Vuodesta 1906 lähtien jäsenmäärä alkoi taas aleta ja monet paikallisyhdistykset lopettivat kokonaan toimintansa. Väkeä siirtyi muuhun järjestötoimintaan ja monet turhautuivat, kun kieltolakia ei saatukaan aikaan.²⁶ Myös suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla kehitys oli samansuuntainen. Vain vuodet 1903-1906 olivat täälläkin erityisen voimakasta aikaa.

---

22 Ylikangas 1984, s. 257-289.

23 Alavuden kuntak. ptk. 22.2.1895, § 7. AkaA.

24 Alavuden kuntak. ptk. 25.3.1895, § 10. AkaA.

25 Karpio 1938, s. 87-131. Mm. ilmajokelaiset olivat aktiivisia juomalakkoasiassa. Vuonna 1902 lähetti kunta edustajiaan Helsinkiin vaatimaan kieltolakia. Alanen 1953, s. 703.

26 Karpio 1938, s. 157-159 ja 463-466.

Juomalakkoliikkeen vaikutus näkyy hyvin maakunnan raittiusyhdistysten kertomuksista. Esimerkiksi Teuvalla jo toimintansa lopettanut yhdistys heräsi henkiin.²⁷ Isojoella järjestäytyi "Juomalakkoliitto" viralliseksi raittiusyhdistykseksi vuonna 1900.²⁸ Myös Lapualla toiminta vilkastui. Siellä oli vuonna 1898 kiertänyt pitäjällä kahdenlaista listaa: toiseen saivat merkitä nimensä ne, jotka ilmoittivat kieltäytyvänsä kaikesta alkoholista; toiseen ne, jotka luopuivat oluesta. Edelliseen listaan kertyi enemmän nimiä. Lapuan oluttehtaiden myynnin huomattiin pian selvästi vähentyneen.²⁹ Marraskuussa 1898 oli Vaasan läänissä kirjattu jo 11.000 juomalakkolaista.³⁰

Keskeisintä oli juuri taistelu oluttehtaita ja yleensä alkoholijuomien myyntiä vastaan. Alahärmäläiset mm. valittivat, etteivät heidän kuntansa järjestyksenvalvojat valvoneet tarpeeksi paikkakunnan oluttehdasta.³¹ Teuvalta kerrottiin vuonna 1903, että poliisi oli lakkauttanut nimismiehen käskystä raittiusyhdistyksen järjestämät keskustelutilaisuudet, jotka oli tarkoitettu kansa-, kierto- ja sunnuntaikoulujen opettajille. Vuoden 1906 vuosikertomuksessa väitettiin suoraan, että järjestyksenvalvojat juopottelivat itsekin.³² Isojoen yhdistys taas valitti vuonna 1903, että apteekista myytiin alkoholipitoisia lääkkeitä suununtaisinkin.³³

Ilmajoen Latu järjesti oluttehtaille myyntikiellon suurten kansanjuhlien ajaksi³⁴, ja Ilmajoen Toimi V piti oluttehtaalla mielenosoituksen 30.12.1905.³⁵ Lapuan raittiusyhdistyksen vuosikertomuksessa mainittiin, että kuntakokous oli saatu kieltämään oluttehtaan myynti noin 100 päivän

---

27 Raittiusseura Turwan vsk. 1901. EP rpA. VMA.

28 Isojoen ry:n vsk. 1901. EP rpA. VMA.

29 Vaasan Sanomat 1.6.1898.

30 Vaasan Sanomat 11.11.1898.

31 Alahärmän ry:n vsk. 1903. EP rpA. VMA.

32 Teuvan ry Turwan vsk. 1903 ja 1906. EP rpA. VMA. Syynä saattoi myös olla valtiollisesta tilanteesta johtuva määräys.

33 Isojoen ry:n vsk. 1903. EP rpA. VMA.

34 Ilmajoen Ladun vsk. 1903. EP rpA. VMA.

35 Ilmajoen Toimi V:n vsk. 1905. EP rpA. VMA.

alkana vuodessa (1903).³⁶ Seinäjoella pyrittiin rautatieravintolalta poistamaan viinanmyyntioikeus³⁷, samoin Kauhavalla. Kesällä 1904 kauhavalaiset keräsivät nimiä listoihin, joissa vaadittiin rajoittamaan Lapuan oluttehtaan myyntiä.³⁸ Kuortaneen raittiusseura Walonsäde valitti suurimmaksi ongelmakseen vuonna 1904 niitä salapolttimoita, joita oli Töysän, Alavuden, Lehtimäen ja Kuortaneen rajaseuduilla.³⁹

Yllättävimpään puuhaan ryhdyttiin kuitenkin Ylistarossa, jossa 71 henkilön muodostama osakeyhtiö osti vuonna 1905 Ylistaron oluttehtaan tarkoituksella lopettaa se heti, kun kiinnelaina oli maksettu. Tätä tempausta Raittiuden Ystävien päätoimikunnassa ei täysin hyväksytty. Vuonna 1908 tehdas vihdoon lakkautettiin. Jäämistön myynnistä saaduilla varoilla perustettiin rahasto, josta maamiesseura sai oikeuden jakaa rahaa hyväntekeväisyyteen.⁴⁰

Raittiusväki pyrki muutenkin vaikuttamaan ympäristöönsä. Mm. nuorisoseuroja moitittiin siitä, että ne eivät kiinnittäneet riittävästi huomiota raittiuteen. Vuonna 1886 Lapuan Honkimäellä pidetty Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kesäjuhla oli vähällä epäonnistua, kun järjestylihin osallistuneen raittius- ja nuorisoseuraväen välille tuli riitaa.⁴¹ Vuonna 1904 ilmajokelainen Kaarlo Landén (Lanne) esitti Vaasan palstoilla ilmeisesti kaikkien nuorisoseuralaisten puolesta vastineen heitä kohtaan jatkuvasti esitettyihin syytöksiin. Hän totesi, ettei nuorisoseura voi olla pelkästään raittiusyhdistys, vaikka raittius kuuluukin liikkeen tavoittei-

---

36 Lapuan ry:n vsk. 1904. EP rpA. VMA.

37 Seinäjoen ry:n vsk. 1903. EP rpA. VMA.

38 Kauhavan ry:n vsk. 1903. EP rpA. VMA.

39 Kuortaneen ry Walonsäteen vsk. 1904. EP rpA. VMA.

40 Rantoja 1961, s. 32-34. Vaasa 4.8.1908. Lapualla oli isäntäyhdistys suunnitellut paikkakunnan kahden oluttehtaan ostoa jo vuonna 1898, mutta luopunut siitä liian suuren hinnan takia. Kuntakokouksen ptk. 5.4.1898, § 3. LkaA.

41 Vilkuna 1975, s. 87-88. Ilmeisesti raittiusväki saneli liian tiukat ehdot juhlan pidolle.

siin. Ehdotonta raittiutta ei myöskään voi asettaa ehdoksi nuorisoseuraan pääsemiseen.⁴²

Nuorisoseurojen raittiuskasvatus ei välttämättä ollutkaan niin huonoissa kantimissa kuin väitettiin. Esimerkiksi vuonna 1895 oli ainakin Jurvan, Kauhavan, Laihian, Lapuan, Ylihärman ja Ylistaron seuroilla erityiset raittiusosastot.⁴³ Seuraavana vuonna pidetyssä raittiuspiirin vuosikokouksessa oli edustajia ainakin Jurvan, Kauhajoen, Kauhavan, Lapuan, Ylihärman ja Ylistaron nuorisoseuroista.⁴⁴ M. E. Mäen yksityisarkistosta löytyneestä käsikirjoituksesta käy esille, että ensimmäisen nuorisoseuran perustajille, Matti Sippolalle, J. H. Kalalle ja Yrjö Alaselle raittius oli tärkeä asia. Matti Tarkkanen, Otto E. Könni ja Santeri Alkio toimivat merkittävässä asemassa molemmissa liikkeissä. Toisin paikoin, esimerkiksi Kauhavalla ja Laihialla, raittiusyhdistys liitettiin välillä nuorisoseuran osastoksi. Lapuallakin jännitystila loppui, kun eräät henkilöt toimivat johtotehtävissä molemmilla puolilla.⁴⁵ Näistä tunnetuimpia oli opettaja Teofilus Haila, joka oli samaan aikaan sekä raittiusseuran aktiivijäsen että nuorisoseuran puheenjohtaja (1892-1898). Tosin hän onnistui jyrkällä raittiushenkisyydellään karkottamaan osan nuorisoseuran jäsenistä viimeisinä vuosinaan esimiehenä.⁴⁶

Myös alkavan osuustoimintaliikkeen piirissä keskusteltiin raittiudesta. Tämä näkyy mm. eräästä Vaasan pääkirjoituksesta, jonka kirjoitti nimi-merkki T. H., aivan ilmeisesti mainittu opettaja Haila, joka tähän aikaan 1904 oli raittiusseuran aktiivinen puheenjohtaja. Hänen mielestään osuuskaupat oli perustettava ehdottoman raittiuden pohjalle, mutta jos paikkakunnalla oli vähän "raittiuskansaa", oli pysyttävä pelkästään yhteisötoissa. "Voitaneen sanoa, että tämä olisi jo pakottamista raittiiksi. Ol-

---

42 Vaasa 9.2.1904.

43 Mainittujen raittiusyhdistysten vsk. 1895. EP rpA. VMA.

44 E-P:n raittiuspiirin vuosikokouksen ptk. 8.4.1896, § 2. EP rpA. VMA.

45 Mäki, käsikirjoitus. M. E. Mäen yksA. VMA.

46 Lehtinen 1984, s. 514. Kiistaa tuli erityisesti lava- ja nurkkatansseissa käymisestä, sillä niissä käytettiin usein alkoholia.

koon, eihän se pakko ainakaan huonoon suuntaan veisi", totesi kirjoittaja.⁴⁷

Yleisesti ottaen raittiusyhdistysten toiminta sujui kumpanakin vilkkaana kautena, 1892-1895 ja 1901-1905, suunnilleen samalla tavalla. Vilkasta oli esimerkiksi Laihialla, jossa jo kaudella 1888-1889 pidettiin yhdeksän kokousta, yhdet iltamat ja kaksi näytelmäiltaa. Vuoden aikana kuultiin 12 esitelmää, niistä yksi oli piiritoimikunnan lähettämän matkapuhujan pitämä. Sama puhuja kiersi toimikaudella 15 kunnassa, osittain myös suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan ulkopuolella. Laihian raittiusseuralla oli myös lainakirjasto, joka oli hajotettuna kolmeen paikkaan.⁴⁸ Ilmajoella vietettiin toimikaudella 1894-1895 yhdistyksen 10-vuotisjuhlaa. Eri puolilla oli pidetty esitelmää, muutama myös kansanopiston oppilaille.⁴⁹ Vuosisadan alussa yhdistysten jäsenluku lisääntyi voimakkaasti, ja myös toiminta monipuolistui. Esimerkiksi niinkin pienellä paikkakunnalla kuin Isojoella pidettiin vuonna 1901 kaikkiaan 11 kokousta, seitsemät iltamat ja niissä 19 raittiusesitelmää. Oma seuralehti ilmestyi kymmenen kertaa, yhden kerran jopa painettuna.⁵⁰ Vuonna 1903 pidettiin Etelä-Pohjanmaan piirin alueella 316 kokousta, eli keskimäärin 14 kutakin yhdistystä kohden.⁵¹ Monissa seuroissa oli lisäksi ompeluseura, puhuja- tai lausuntaliitto, voimisteluseura, soittokunta tai laulukuoro. Lainakirjastojen lisäksi oli sanomalehtien lukusaleja. Eräät henkilöt olivat jäseninä Toivon Liitossa tai raittiuskoulussa, pidettiinpä lukua tupakkalakkolaisistakin.⁵²

Tässä voimakkaimman toiminnan vaiheessa ryhdyttiin raittiusyhdistyksiin suunnittelemaan myös kunnansisäisiä kyläkuntapiirejä. Asiasta alusti raittiuspiirin kokouksessa ensimmäisen kerran lapualainen ylioppilas Vihtori Filppula (Alajoki). Hänen mielestään piireille tuli antaa melko itsenäiset toimintavaltuudet, kuitenkin niin, että niiden tuli olla kirkon-

---

47 Vaasa 19.3.1904.

48 Raittiuden Ystävien vsk. 1888-1889, s. 12-13.

49 Raittiuden Ystävien vsk. 1894-1895, s. 15.

50 Raittiuden Ystävien vsk. 1901, s. 13.

51 Raittiuden Ystävien vsk. 1903, s. 29.

52 Raittiuden Ystävien vsk. 1905, s. 66-67.

kylän seuralle tilivelvollisia toiminnastaan ja varainkäytöstään.⁵³ Tämä järjestelmä toteutettiin ilmeisen hyvin Lapualla, jossa vuonna 1904 oli toiminnassa seitsemän piiriä. Osalla niistä oli hyvinkin vilkasta toimintaa.⁵⁴

Piirejä oli muillakin raittiusyhdistyksillä. Missään ei kuitenkaan näytä tapahtuneen sellaista, että kyläpiiri olisi toiminnan lisääntytyä itsenäistynyt. Piirejä suositeltiin perustettavaksi, jotta raittiusaate saataisiin levitettyksi syrjäisiinkin mökkeihin.⁵⁵ Kyläpiirit oli luultavasti omaksuttu nuorisoseuroista, joissa ne usein olivat uuden seuran alkuna.

4.2. Nuorisoseuraliike

4.2.1. Nuorisoseurojen ja Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran perustaminen

Itämaisen sodan jälkeen alkanut taloudellinen kehitys järkytti vanhan maalaiselämän perusteita. Talouselämän säännöstelyä ja ammattikuntapakkoa alettiin vähitellen purkaa ja vuonna 1879 säädettiin elinkeinovapauslaki. Tämä kehitys vauhditti alkavaa säätykiertoa ja voimisti kansallista liikettä vapautuneissa perustuslaillisissa oloissa. Vähitellen alkoi muodostua suomenkielistä sivistyneistöä ja syntyä omaa sanomalehdistöä.

Rinnan sanomalehdistön kanssa lisääntyi suomenkielinen kirjallisuus. Perustettiin kirjastoja ja niiden yhteyteen lukuyhdistyksiä. Suunnilleen 7-8 vuotta kirjaston jäljessä syntyi kunnan ensimmäinen kansakoulu. Oppikoulun synty, raittiusliike ja Kansanvalistusseuran perustaminen olivat ilmauksia heränneestä kiinnostuksesta kansan olojen kehittämiseen.⁵⁶ Lukuyhdistyksistä, kansanjuhlista sekä näytelmä- ja musiikkiharastuksista oli vuorostaan vain lyhyt matka talonpoikaisnuorisoa kokoaan nuorisoseuraliikkeeseen, joka sulautti kaikkia näitä osaksi omaa toimintaansa.

---

53 EP rp. kok. ptk. 27.6.1903. EP rpA. VMA.

54 Lapuan ry:n vsk. 1904. EP rpA. VMA.

55 Vaasa 15.3.1904.

56 Numminen 1961, s. 14-30.

Nuorisoseura-aatteen varsinainen "keksijä" oli monien tutkijain yksimielisen tulkinnan mukaan laihialainen talollisen poika Juho Hietanen, joka aloitti opintien Vaasan ruotsalaisessa lyseossa 1874 ja tuli ylioppilaaksi 1882. Hietanen julkaisi talvella 1881 Vaasan Lehdessä kirjoitussarjan, jossa ehdotti erityisten nuorisoyhdistysten perustamista edistämään kansallista sivistystä, kansan tapoja ja aineellista tilaa. Hän myös uskoi, että niiden avulla voitaisiin nuorisoa aktivoida auttamaan itse itseään.⁵⁷

Santeri Alkion mukaan Hietanen tuskin oli saanut aatteitaan ulkomailta, vaan ne olivat kasvaneet hänen omasta kokemuspirstänsä. Hän oli nähnyt Laihialla turmelusta kansannuorison keskuudessa ja kokenut, miten säätyero esti osallistumasta säätyläisnuorten harrastuksiin. Oletettavasti hän oli kuullut lukuyhdistyksistä ja muista sivistysrienoista, ilmeisesti myös Alavuden Stenbäckien järjestämistä kansanhuveista. Ehkäpä hän myös ajatteli vaasalaisen oppikoulun konventtielämän soveltamista talonpoikaisnuorison keskuuteen.⁵⁸

Ensimmäisenä ehti käytännön toimiin kauhavalainen kaivertaja Matti Sippola, joka sukulaispoikiensa Yrjö Näykin (Alanen) ja J. H. Kalan kanssa perusti ensimmäisen nuorisoseuran, Kauhavan nuorisoyhtiön kesällä 1881. Samana vuonna hän kuitenkin jo poistui paikkakunnalta ja johtotehtävät jäivät opettaja Kaarlo Kuneliukselle. Sippola oleskeli Vaasassa vuonna 1883 ja oli siellä perustamassa Vaasan työväenyhdistystä. Välillä hän oli kauppiana Lappajärven Kauhajärvellä. Kauhavalle hän palasi taas 1880-luvun lopulla.⁵⁹ Sippola oli sytyttävä, intomielinen persoonallisuus, mutta häneltä puuttui kestävyyttä. Voitaisiin sanoa, että Hietanen keksi nuorisoseura-aatteen, Sippola pani sen alulle, mutta ilman

---

57 Alkio 1897, s. 35. Numminen 1961, s. 79 ja 91-97. Hietasta pidettiin tiettävästi Vaasan koulumaailman fennomaanien johtajana keskellä kiivainta kansallisuustaistelua. Numminen 1961, s. 64. Alanen 1976, s. 165.

58 Numminen 1961, s. 100-101. Alanen 1976, s. 166.

59 Numminen 1961, s. 108-112 ja 119-120. Numminen 1958 I, s. 84-85. Työväenyhdistyksestä mm. Pohjanhovi 1958, s. 7. Näykki ja Kala kävivät Jyväskylän lyseota. Sippola oli käynyt kiertokoulun ja ns. Keckmannin mamsellien, pappilan tyttäreiden koulun. 1870-luvulla hän kierteli pitkin Etelä-Suomea mm. kaivertamassa aatelismiehille sinettejä.

Alkiota se ei olisi saavuttanut lopullista laajuuttaan ja merkitystään. Alkio oli lopultakin liikkeen varsinainen sielu.⁶⁰

Sippola ja lyseolaiset olivat perustaneet Kauhavan nuorisoyhtiön, mutta opettaja Kaarlo Kuneliuksen ansiosta sen toiminta vakiintui säännölliseksi. Seuraavien parin vuoden aikana pidettiin kokouksia, iltamia ja arpajaisia. Seuralehteä ilmestyi kolme numeroa. Kunelius piti luentoja ja antoi tapakasvatusta, ja hänen vaimonsa johti "neulomayhtiötä". Oli myös kirjasto ja lukusali. Laulua harrastettiin kanttori Passisen johdolla. Pian kuitenkin alkoi syntyä vaikeuksia. Heränneet suhtautuivat torjuvasti, ja nuoriso alkoi kyllästyneenä hakeutua jälleen tanssilavoille ja silloille. Viimeinen kokous pidettiinkin jo helmikuussa 1883. Tähän ei toiminta kuitenkaan täysin loppunut, sillä mm. oltiin valmistelemassa Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kesäjuhlaa Kauhavalla 1883.⁶¹ Joka tapauksessa aloitteen tekijän poistuminen paikkakunnalta heikensi tilannetta ratkaisevalla tavalla. Kun uutuudenviehätys loppui, seura nukahti.⁶²

Laihialla perustettiin nuorisoyhdistys ns. Malkamäen kesäjuhlan jälkeen. Perustavassa kokouksessa valittiin esimieheksi Juho Hietanen ja varaesimieheksi Alkio. Seuralehti ilmestyi jokaisessa kokouksessa, ja lisäksi pidettiin luentoja. Vanhempi väki ja erityisesti laestadiolaiset vieroksuivat täälläkin nuorison puuhailua. Niinpä viimeinen kokous pidettiin tammikuussa 1884. Vaiheet olivat siis suunnilleen samat kuin Kauhavallakin: ensin vilkasta toimintaa, sitten ulkopuolista painostusta, väsymystä ja lopuksi entisten huvittelumuotojen, nurkka- ja siltatanssien

---

60 Alanen 1976, s. 182. Luultavasti nuori Aleks. Filander jäi aluksi laihialaisten opiskelijoiden, Juho Hietasen ja Helsingissä lukeneen Edvin Julius Chydeniuksen varjoon. Mutta näiden kautta hän sai myös tietoa ajan suurista kysymyksistä. Esimerkiksi Snellman ja Lönnrot elivät vielä tähän aikaan ja erityisesti Topelius, Yrjö-Koskinen ja Aspelin olivat parhaimmillaan. Alkio suunnitteli 12-vuotiaana Vaasan kouluun menoa, mutta aie ei toteutunut. Isän varhaisen kuoleman takia hän joutui ottamaan tämän kauppaliikkeen haltuunsa 19-vuotiaana 1882. Ensimmäisen kaunokirjallisen työnsä hän julkaisi Vaasan Lehden alakerrassa 1883. Alanen 1976, s. 161-170.

61 Numminen 1961, s. 35-144.

62 Alkio 1897, s. 34.

vetovoimaa.⁶³ Ohjelma oli ilmeisesti myös liian vakavahenkistä ja opettavaa. Tavallinen kansannuorisio ei vielä päässyt aktiivisena osapuolena mukaan.

Nuorisokasvatus jatkui Laihialla tämän jälkeen opettaja Tarkkasen perustamassa raittiusseurassa, jolla oli kapeampi ja selväpiirteisempi ohjelma, mutta myös vanhemman väen kannatus takanaan. Alkio toi seuraan esitelmää, näytelmiä ja juhlailtamia, eli siirsi sinne paljon nuorisoyhdistyksen toiminnasta. Hän itse sai pian keskeisen aseman Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirissä ja näin eräänlaisen harjoittelupaikan myöhempiä vuosia ajatellen. Lopulta Laihian nuorisoseura perustettiin uudelleen raittiusseuran kokouksessa 25.1.1892. Seuraavana vuonna osat vaihtuivat, raittiusseurasta tuli nuorisoseuran raittiusosasto.⁶⁴

Ilmajoella oli 1870- ja 1880-lukujen vaihteessa ollut innokasta säätyläisten sivistystoimintaa. Vuonna 1878 jo talonpoikaisnuoretkin esittivät näytelmiä erään opettajattaren johdolla. Varsinaiseen nuorisoseuran perustamiseen eivät voimat vielä riittäneet, vaikka nuoret pitivätkin yhteyttä mm. Juho Hietaseen ja myös Lapuan suuntaan.⁶⁵ Näistä keskusteluista ilmeisesti lähtikin ajatus järjestää kesäjuhla koko maakunnan nuorisolle. Aktiivisin oli ehkä Ilmajoen Otto E. Könni. Kun sitten etsittiin jonkinlaista kolmion Ilmajoki-Laihia-Lapua keskikohtaa, päädyttiin Ylistaron Malkamäkeen. Talon isäntä oli Juho Malkamäki, herännäisjohtaja ja myöhemmin myös valtiopäivämies, jopa lopulta kansanedustajakin. Tässä samassa kesäjuhlassa päätettiin perustaa Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura, joka sitten syntyi virallisesti syksyllä Ilmajoella pidetyssä kokouksessa.⁶⁶

63 Alkio P. 1958 V (Ilkka 9.12.1958). Numminen 1961, s. 202-204.

64 Numminen 1961, s. 205. Alanen 1976, s. 173-174. Kuneliuksen luento-ohjelma vaikutti todella tiukalta. Seuraavalla kerralla piti aina tehdä "lyhyt tili edellisen luennon sisällöstä". Numminen 1961, s. 137. Myös Laihialla pidettiin luentoja. Seuralehden sisältöä oli myös joskus vaikea ymmärtää. Numminen 1961, s. 202. Paavo Alkio on kirjoittanut laajan artikkelin raittiusseuran vaiheista. Hän mainitsee suuren joukon esitelmää, juhlia ja näytelmäesityksiä, jotka osoittavat, että nuorisoseuran toiminta itse asiassa jatkui koko ajan. Alkio 1958 IV (Ilkka 2.12.1958).

65 Alanen 1953, s. 686-687. Numminen 1961, s. 146-149.

66 Alanen 1953, s. 688. Numminen 1961, s. 151-153. Könni oli 1870-luvun alussa käynyt Helsingin alkeisopistoa ja asunut tänä aikana kenraali August Alexander Järnefeltin perheessä ja ystävystynyt mm. perheen pojan, Arvidin, myöhemmän kirjailijan kanssa. EP elämäkertoja A-L 1963, s. 361 (Kosti Könni).

Vaikka ilmajokelaiset olivat jo varsin varhain mukana maakunnanlaajuudessa nuorisoseuratyössä, oma paikallinen seura syntyi vasta 1889. Tämä ns. Side-seura otti tavoitteekseen yhteiskunnallisen kulun tasoittamisen talonpoikais- ja palkollisväestön välillä. Viimeksi mainitut eivät kuitenkaan innostuneet mukaan, ja myös raittiusväki suhtautui penseästi. Näin jäsenmäärä jäi pienemmäksi kuin Ilmajoen Ladun. Vuonna 1895 muutettiin nimi virallisesti Ilmajoen nuorisoseuraksi, mutta ilmeisesti Side-seuran pohjalta syntyi seuraavana vuonna Ilmajoen (wrightiläinen) työväenyhdistys, joka sekkin liittyi aluksi Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuraan.⁶⁷

Nuorisoseuraliikkeen alkuvaiheita tutkittaessa on kiinnitetty voimakasta huomiota Kauhavan nuorisoyhtiöön ja Laihian nuorisoyhdistykseen, joiden molempien toiminta kuitenkin sammui jo parin vuoden kuluessa. Seurojen johto ei ilmeisesti täysin tajunnut talonpoikaisnuorison tuon hetkistä vastaanottokykyä, vaan lähdettiin opettavaisessa hengessä, omien ihanteitten ja yleissivistyksen pohjalta. Nuoriso ei itse voinut toimia omilla ehtoillaan. Kun Ilmajoelle ei vielä tuolloin perustettu omaa seuraa, vältyttiin noilta ensimmäisen vaiheen virheiltiltä. Toisaalta ei vuonna 1889 perustetun Side-seurankaan asema ollut aluksi kehuttava. Talonpoikaisnuorison ja palvelusväen "sitominen" ei onnistunut, ja raittiusväen taholta tuli odottamattoman kovaa kritiikkiä.

Kauhava ja Laihia saivat uudet seuransa sitten heti 1890-luvun alussa, 1890 ja 1892, mutta eräänlaista korvaavaa toimintaa oli toki tätäkin ennen ollut. Kauhavalla perusti opettaja D. E. Iléman vuonna 1887 "Hoosiannaköörin", johon kauhavalaiset Vaasan lyseon oppilaat saivat seuraavana vuonna hänet ottamaan kaikki halukkaat laulutaitoon katso-matta. Seuraavana kesänä lauluseura järjesti kesäjuhlan, jossa laulettiin, pidettiin puheita ja leikittiin. Keväällä 1889 vuokrasi osa kuorolaisista aution talon tanssihuoneeksi, ja 1890 oltiinkin sitten valmiita nuorisoseuran perustamiseen toiseen kertaan.⁶⁸

---

67 Alanen 1953, s. 692-699. Näistä Side-seuran asioista käytiin laajaa keskustelua Vaasan Lehden palstoilla, esim. 14.1.1889 (sääntöjen esittelyä), 1.5.1889 (raittiusväen kritiikkiä), 4.5.1889 (epäonnistumisen syitä).

68 Mäki 1922, s. 90-91. Numminen 1961, s. 307.

Laihialla nuorisoseuran toiminta jatkui ensin raittiusseuran puutteissa. Vuonna 1888 perustettiin lisäksi Maunulan kylään "Sarastus"-seura, jossa mm. Santeri Alkio tottui nuorisoseuratyöhön. Kolmantena "juurena" voidaan mainita vielä vuonna 1890 syntynyt Perälän lukuyhdistys, joka myös harjoitti laajaa valistustomintaa. Kun Laihian nuorisoseura sitten sai alkunsa vuonna 1892, liittyivät kaikki kolme siihen vuoron perään.⁶⁹ Lapualla taas oli alkuna useita vuosia toiminut "näyttelijäseura", joka pani iltamistaan saamansa tulot "seurahuonerahastoon".⁷⁰

Näin ollen on vaikeaa todeta, mikä olisi ollut 1880-luvun aktiivisin nuorisoseurapitäjä. Kun kuitenkin korvaava toiminta parhaimmillaankin oli epäsäännöllistä ja yksipuolista, voidaan sanoa, että nuorisoseuraliikkeen toiminta jatkui lähes koko vuosikymmenen ajan pelkästään vuonna 1882 perustetun Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran varassa.

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuraa ajateltiin alunperin Kansanvalistus-seuran haaraosastoksi, mutta tästä luovuttiin myöhemmin. Kesäkuussa 1885 senaatti vahvisti säännöt, joiden mukaan voitiin perustaa myös ns. "paikallishaaraosastoja".⁷¹ Aluksi sitä suunniteltiin vain yhdyssiteeksi, joka vuosittaisia juhlia järjestämällä tutustuttaisi eri puolilta saapuneita nuoria toisiinsa. Mutta aikaa myöten aloiteltiin myös julkaisutoimintaa. Vuonna 1883 ilmestyi Alku, Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kirjallisia kokeita. Vuoden 1890 alussa julkaistiin ensimmäinen Pirkkijän numero. Vuodesta 1896 siitä tuli kerran kuukaudessa ilmestyvä äänenkannattaja.⁷²

Jo Malkamäen juhlassa kerrotaan 40 henkilön sitoutuneen Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran jäseneksi. Vuonna 1886 heitä oli 80, 1887 160 ja 1892 jo yli 200. Tämän jälkeen jäsenluku aleni, sillä henkilöjäsenet saat-

---

69 Mäki 1922, s. 96-97. Alkio P 1958 I (Ilkka 21.10.1958).

70 Mäki 1922, s. 102. Lapuan näytelmäseurue esiintyi vuosien mittaan runsaasti ja harrasti myös kirjallisuutta. Tammikuussa 1891 Lapuan kirkonkylän nuorisoseuralla pidetty Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran vuosikokous ilmeisesti vauhditti perustamista, joka tapahtui vuotta myöhemmin. Lehtinen 1984, s. 509-513.
Laihian nuorisoseura perusti lukuyhdistyksiä seuraavina vuosina yhteensä viiteen kylään. Alkio P 1958 VI (Ilkka 18.12.1958).

71 Numminen 1961, s. 164-170.

72 Alkio 1897, s. 35-39.

toivat liittyä suoraan omaan nuorisoseuraan. Tässä vaiheessa Etelä-Pohjanmaan nuorisoseurasta alkoi vähitellen tulla keskusseura. Ensimmäiset haaraosastonsa se sai Varsinais-Suomesta ja Jyväskylältä. Ensimmäisinä eteläpohjalaisina "rekisteröitiin" Ilmajoen Side -seura 1889 ja Kauhavan nuorisoseura 1891.⁷³ Kuten seuraavien sivujen asetelmasta käy esille, seuroja oli suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla vuonna 1897 yli 20 ja 1908 yli 60.

Nuorisoseurojen sääntöjä vahvistettiin vaikeuksitta aina 1800-luvun lopulle saakka. Niiden suosiminen katsottiin valtiovallalle jopa edulliseksi. Tilanne muuttui ensimmäisen sortokauden aikana, jolloin Bobrikov vaati, ettei haaraosastoja saanut enää perustaa. Vuonna 1899 keisari kielsi kaikkien yhdistysten perustamisen, joskin tähän tuli lievennyksiä 1901 niiden osalta, joita ei voitu katsoa poliittisiksi. Vuosina 1899-1905 ei Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura voinut vahvistaa yhdenkään haaraosaston sääntöjä. Niinpä uudet toimivatkin epävirallisesti tai liittyivät entisten kyläpiireiksi, kuten esimerkiksi Kauhavalla tapahtui.⁷⁴

Ennen pitkää perustettiin muihinkin maakuntiin keskusseuroja ja näille kattojärjestöksi vuonna 1897 Suomen Nuorison Liitto.⁷⁵ Yleiskokouksessa 1907 nuorisoseurojen alueellinen piirijako määriteltiin siten, että esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran alueeksi tuli läntinen osa Vaasan lääniä niin, että rajakunnat olivat etelässä Ähtäri ja Virrat sekä pohjoisessa Perho ja Lestijärvi. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnista jäivät Pohjois-Satakunnan nuorisoseuran alueeseen Isojoki ja Karijoki.⁷⁶

4.2.2. Toiminta sekä suhde muuhun järjestötoimintaan ja uskonnollisiin liikkeisiin

Nuorisoseurojen ja raittiusyhdistysten suhde toisiinsa oli yleensä hyvä. Usein samat henkilöt toimivat molempien liikkeitten johtotehtävissä,

---

73 Numminen 1961, s. 190-191. Henkilöjäseniä oli eniten Ilmajoelta.

74 Numminen 1961, s. 547-564. Santeri Alkion esittämän tilaston mukaan olivat kaikki eteläpohjalaiset nuorisoseurat saaneet vuoteen 1900 saakka säännöilleen hyväksymisen omalta keskusseuraltaan, eikä yksikään esimerkiksi senaatilta. Alkio 1901, s. 74-87.

75 Numminen 1961, s. 370.

76 Halila 1958, s. 74.

Nuorisoseurojen lukumäärät ja jäsenmäärät kunnittain suomenkielisellä
Etelä-Pohjanmaalla vuosina 1897 ja 1908.

Kunta ja nuorisoseura	1897	1908
Alahärmä	155/1	460/4
Ylipään ns. 1895		
Alapään ns. 1906		
Härmänkylän ns. 1896		
Vuoskosken ns. 1907		
Alajärvi	../1	87/2
Alajärven ns. 1896		
Kurejoen ns. 1902		
Alavus	-/-	188/3
Alavuden ns. 1903		
Kontiaisten ns. 1906		
Rantatöysän ns. 1908		
Evijärvi	../1	30/1
Evijärven ns. 1896		
Ilmajoki	307/2	446/1
Ilmajoen ns. 1889		
Ilmajoen työväenyhdistys 1895		
Isojoki	106/1	../1
Isojoen ns. 1894		
Isokyrö	504/4	305/4
Isonkyrön ns. 1894		
Alapään ns. 1897		
Lehmäjoen ns. 1894		
Ylipään ns. 1896		
Jalasjärvi	70/1	223/2
Jalasjärven ns. 1895		
Luopajärven ns. 1902		
Jurva	55/1	110/2
Jurvan ns. 1894		
Närvijoen ns. 1906		
Kauhajoki	75/1	142/1
Kauhajoen ns. 1895		
Kauhava	266/1	605/4
Kauhavan ns. 1890		
Alakylän ns. 1898		
Ylikylän ns. 1903		
Hirvijoen ns. 1905		
Karijoki	../1	43/1
Karijoen ns. 1896		
Kortesjärvi	52/1	202/3
Kortesjärven ns. 1896		
Purmojärven ns. 1906		
Ylikylän ns. 1904		
Kuortane	55/1	285/2
Kuortaneen ns. 1896		
Yljoen nl. 1905		
Kurikka	102/1	42/1
Kurikan ns. 1896		
Laihia	185/1	386/3
Laihian ns. 1892		
Laihian nl. 1898		
Jokikylän es. 1897		

Lappajärvi	43/1	164/2
Lappajärven ns. 1892		
Kauhajärven ns. 1908		
Lapua	98/1	526/6
Lapuan ns. 1892		
Hellanmaan ns. 1898		
Tiistenjoen ns. 1898		
Haapakosken ns. 1900		
Ruhankylän ns. 1906		
Ojutkankaan ns. 1908		
Lehtimäki	113/1	60/2
Lehtimäen ns. 1897		
Ähtärinrannan ns. 1906		
Nurmo	-/-	129/2
Nurmon ns. 1898		
Alapään ns. 1907		
Peräseinäjoki	-/-	86/2
Peräseinäjoen ns. 1901		
Peräseinäjoenkylän ns. 1898		
Seinäjoki	89/1	66/1
Seinäjoen ns. 1896		
Soini	-/-	../1
Soinin ns. 1898		
Teuva	../1	98/1
Teuvan ns. 1895		
Töysä	-/-	178/1
Töysän ns. 1904		
Vimpeli	../2	207/2
Vimpelin ns. 1894		
Sääksjärven ns. 1894		
Vähäkyrö	../1	239/2
Vähäkyrön Kyrölän ns. 1900		
Järvenkylän ns. 1894		
Ylihärmä	223/1	204/1
Ylihärmän ns. 1892		
Ylistaro	193/1	224/2
Ylistaron ns. 1894		
Ylipään ns. 1908		
Ähtäri	-/-	101/2
Päränteen ns. 1900		
Ähtärinrannan ns. 1908		

Tilastolliset taulut Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran haaraosastojen toiminnasta 1897 ja 1908. Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran vuosikirjat 1897 ja 1908.

Ilmajoen työväenyhdistys oli Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran jäsen vuosina 1897-1904. Vuodelta 1905 ei ole olemassa nuorisoseurakohtaisia lukuja ja luetteloa vuosikirjassa, mutta Ilmajoen työväenyhdistys oli jo eronnut.

Isojoen ja Soinin luvut puuttuvat v. 1908 tilastosta. Vuodelta 1907 ne olivat 102/1 ja 45/1.

Alavudella viivästyi nuorisoseuran perustaminen sivistysrienoissaan aktiivisen vapaapalokunnan takia. Palokunnista tarkemmin luvussa 4.4.

niin piiriportaassa kuin paikallistasollakin. Tästä on hyvänä esimerkkinä edellisessä luvussa kuvattu yhteistyö Laihialla. Monilla seuroilla oli vilkkaasti toimivia raittiusosastoja. Niistä osa erosi myöhemmin itsenäisiksi. Näin kävi esimerkiksi Ylistarossa vuosisadan vaihteessa.⁷⁷

Mutta vaikeuksiakin sattui. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura oli ehdottanut raittiusyhdistys Säkenelle vuonna 1886 yhteisen kesäjuhlan järjestämistä Lapualle. Säkene suhtautui kuitenkin vahvan uskonnollisväritteisyytensä takia nuivasti ja esitti omia ehtojaan. Ulkopuolisten sovittelujen jälkeen juhla voitiin lopulta pitää ja mm. Säkenen kuoro esiintyi.⁷⁸ Ilmajoella raittiusväki valitteli vuonna 1889 Side-seuran syntymistä ja väitti, että "nuori tanssi puolue" oli nyt eronnut raittiusyhdistys Ladusta. Samojen henkilöitten mielestä nuoriso oli kokonaan hylännyt raittiusasian ohjelmastaan. Vaasan Lehdessä julkaistussa yleisökirjeessä tätä väitettä kritisoitiin ja korostettiin Side-seuran pyrkimystä murtaa raja-aitoja talonpoikaisväestön ja palvelusväen väliltä. Tarkoitus ei ollutkaan perustaa raittiusyhdistystä, mutta päihtyneitä ei seuran tilaisuuksissa hyväksyttäisi. Kirjeen mukaan ei kukaan ollut tämän takia eronnut Ladusta.⁷⁹ Keskustelua nuorisoseuraväen suhtautumisesta raittiuteen käytiin Ilmajoella vielä vuonna 1904.⁸⁰ Mutta toisinaan nuorisoseuralaiset panivat toimeen todellisia kamppanjoitakin raittiuden puolesta. Marraskuussa 1902 Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran johtokunta lähetti haaraosastoilleen kirjeen, jossa kehoitettiin "sotaan jouluviinoja vastaan". Kunkin haaraosaston tuli kerätä listoihin nimiä henkilöiltä, jotka ilmoittivat yhtyvänsä tuohon kehotukseen.⁸¹

77 Mäki, käsikirj. M. E. Mäen yks. A. VMA. Visti 1981, s. 71-72.

78 Lehtinen 1984, s. 508. Vilkuna 1975, s. 87-88. Opettaja Teofilus Haila sovitteli osapuolten välejä ja sai lopulta raittiusyhdistyksen kuoron laulamaan juhlassa. Hailasta tuli nuorisoseuran ensimmäinen esimies (1892-1898). Hän oli "iso uskonvarma mies, joka piti vaikuttavia puheita". Nuorisoseurassa hän vaati ehdottomasti, ettei nurkkatansseissa saanut käydä. Välit menivät 1896 niin kireälle, että jäsenmäärä väheni tuntuvasti jonkinlaisen joukkoeron seurauksena. Kun Haila sitten luopui esimiehen asemasta, pääsi johtoon häntä kritisoitunut, maltillisempi linja. Lehtinen 1984, s. 514-515.

79 Vaasan Lehti 1.5.1889.

80 Vaasa 9.2.1904.

81 E-P:n ns. vsk. 1902, liite.

Pian välit paranivatkin ja eräillä paikkakunnilla ruvettiin pitämään ns. edistysseurain kokouksia. Ilmajoella oli kevästä 1896 kevääseen 1897 kolme kokousta, joihin osallistuivat isäntäyhdistys, naisyhdistys, raittiusyhdistys ja nuorisoseura, välillä myös työväenyhdistys ja maamiesseura. Isäntäyhdistys näyttää olleen pääasiallinen järjestäjä. Kokouksissa keskusteltiin raittiuskysymyksistä ja oluttehtaan vaikutuksista, vaivahoidosta, kansakouluista, eläinsuojelusta sekä nuorison kehittämisestä ja heidän pyrintöjensä tukemisesta. Viimeisessä oli esillä myös kunnalliselämän vilkastuttaminen ja jopa "kunnallisvaltuuskunnan" ja kunnallisen sanomalehden perustaminen.⁸²

Lapualla pidettiin myös säännöllisesti ns. edistysseurain kokouksia tavoitteena nimenomaan ns. Lapuan Päivän järjestäminen Lapuan taistelun muistopäivänä 14.7. Toukokuussa 1903 keskusteltiin tällaisessa kokouksessa yhteisesti hankitun urheilukentän kunnostamisesta, toripäivien pitämisestä, karjanmyynnin välittämisestä, tanssien rajoittamisesta ja iltamien vietosta. Lopuksi kuultiin raittiusaiheinen puhe ja pidettiin yhteiset iltamat.⁸³ Kesäkuussa 1905 oli pääaiheena jälleen Lapuan Päivän järjestäminen. Mukana oli edustajia raittius-, nais-, maanviljelys- ja työväenyhdistyksestä sekä Lapuan, Haapakosken ja Hellanmaan nuorisoseuroista. Eri yhdistysten ja seurojen jäsenet alustivat keskustelukysymyksiä itseään lähellä olleista aiheista; mm. käsiteltiin nuorisoseuralaisten ja työväenyhdistysten jäsenten suhteita sekä palvelusväen osallistumista yhteisiin rientoihin. Vastaavia kokouksia pidettiin myös esimerkiksi Seinäjoella ja Laihialla.⁸⁴

---

82 Ilmajoen seurain ja yhdistysten yhteisten kok. ptk. 26.4.1896, 18.2.1897, 23.5.1897. IMA.

83 Vaasa 23.5.1903.

84 Vaasa 22.6.1905. Pääsiäisenä 1904 olivat Seinäjoella koolla talousseuran, marttayhdistyksen, tehtailija- ja käsityöläisyhdistyksen, raittiusyhdistyksen, nuorisoseuran ja työväenyhdistyksen edustajat. Vaasa 7.4.1904. Samaan aikaan oli Lapuallakin vastaava kokous. Vaasa 9.4.1904. Laihialla oli 15.10.1905 maanviljelysyhdistyksen, työväenyhdistyksen, Ylipään nuorisoseuran, Laihian nuorisoseuran ja Jokikylän Edistysseuran yhteiskokous. Pohjan Poika 16.10.1905.

Nuorisoseuralaisten ja työväenyhdistyksen jäsenten dialogi näyttää tuona keväänä 1905 olleen muutenkin vilkasta juuri Lapualla. Huhtikuussa alustettiin aiheesta "Olisiko edullista, että nuorisoseuran jäsenet liittyisivät työväenyhdistykseen ja päinvastoin?".⁸⁵ Pahempia konflikteja ei oikeastaan ennen suurlakkoa esiintynyt, ja myöhemminkin ne jäivät yleen-
sä siihen, että nuorisoseurat eivät luovuttaneet tilojaan työväen vaali-
tilaisuuksia varten. Tällaisia erimielisyyksiä oli esimerkiksi vuonna 1908
ainakin Nurmossa, Kauhavan Ylikylässä sekä Lapuan Hallanmaassa ja
Haapakoskella. Joskus saattoi nuorisoseuran omassa keskuudessa syntyä
riitaa siitä, luovutetaanko tiloja vai ei.⁸⁶

Ylistarossa vuokrattiin kokoustilaa työväenyhdistykselle ilmaiseksi
vielä vuonna 1906. Suurlakon aikanaan ei syntynyt kiusallisia tilan-
teita. Työväki oli mukana ns. edistysseuran, kaiken paikallisen järjestö-
toiminnan katto-organisaation, tilaisuuksissa aina vuoteen 1910 saakka.⁸⁷
Kauhavalla tehtiin vuonna 1904 kuntakokoukselle yhteisiä aloitteita mm.
yöjuoksun ja nurkkatanssien kieltämisestä.⁸⁸ Yhdistysten rahvaanfenno-
maaninen luonne ja työväenyhdistysten wrightiläinen pohja aiheuttivat
myös sen, että johtomiehet usein olivat varsin hyvissä väleissä keske-
nään.

Nuorisoseuraliikkeen ja työväenliikkeen johdon suhteet olivat aluksi
myönteiset. Esimerkiksi Alkio oli taustavoimana perustettaessa Laihian
työväenyhdistystä.⁸⁹ Alkio oli yhteiskunnallisesti radikaali nuorsuoma-
lainen, jonka erotti työväenliikkeestä lähinnä vain kysymys luokkatais-
teluperiaatteesta. Hän ei kuitenkaan menettänyt uskoaan yhteistoimintaan

---

85 Vaasa 22.4.1905. Liittymistä pidettiin keskinäisen yhteisymmärryksen
lisäämiseksi aiheellisena. Nuorisoseuralaiset valittivat tosin, että
vastapuolelta puuttuu "kristillissiveellinen pohja".

86 Vaasa 2.6.1908. Latikka 1961 I, s. 58. Pastila 1983, s. 46-48.

87 Visti 1981, s. 70.

88 Kauhavan ty. 1923, s. 12-13. Ns. oltermannihallinnon aikana oli
tällaisia asioita valvottu hyvin tarkasti ja niistä oli myös säännöllisesti
sakotettu. Tässä voitaisiin nähdä jonkinlainen oltermannihallinnon
jääne. Vrt. Kallio 1982, s. 241.

89 Vattula 1976, s. 68. Salokangas 1975, s. 15.

sos. dem. puolueen kanssa. Wrightiläisessä työväenliikkeessä hän oli kaikkein radikaalimpien joukossa.⁹⁰

Kun työväenliike oli vuonna 1903 omaksunut marxilaisen ohjelman, ajautuivat osapuolet kauemmaksi toisistaan. Mutta vielä 1904 oli Taavi Tainio esiintymässä Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran vuosikokouksessa.⁹¹ Suurlakon jälkeen nuorisoseuroihin kuulunut työväki yleensä erosi.⁹² Eräillä paikkakunnilla syntyi kuitenkin voimakkaita riitaisuuksia. Evi-järvellä paikallinen sos. dem. nuoriso-osasto otti talon haltuunsa vuonna 1909 ja piti sitä aina vuoteen 1918 saakka.⁹³ Sosialisteilla oli mahdollisesti samansuuntaisia suunnitelmia myös Vimpelin Sääksjärvellä. Toinen mahdollisuus on, että kysymyksessä oli vain vaaliajan nostattama toive, jonka innostunut kirjeenvaihtaja sitten esitti Sorretun Voimassa.⁹⁴

Suhde uuteen puolueeseen, maalaisliittoon, oli alusta pitäen läheinen, olihan molempia rakentamassa sama mies, Santeri Alkio. Nuorisoseuroissa tosin välteltiin poliittisia keskusteluja, ja mm. Alkio esitti tavan takaa, että liikkeen tuli pysyä puolueettomana. Aira Liisa Visti on Ylistaron kohdalta todennut, että maalaisliiton kasvu oli voimakasta nimenomaan nuorisoseuraväen asuttamalla äänestysalueilla. Sen sijaan herännäiskylissä, joissa oli jo pitkään oltu nuorisoseuratoiminnan ulkopuolella, äänestettiin valtiollisissa vaaleissa alusta lähtien suomalaista puoluetta. Näin oli siitäkin huolimatta, että Ylistaron kylien väestön valtaosan sosiaalitaloudellinen asema oli suunnilleen sama; lähes kaikki olivat itsenäisiä talonpoikia

---

90 Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran vuosikokouksessa 7.1.1903 lausui Alkio mm.: "Nuorisoliike on ennen kaikkea työväenliike. Syvien rivien kohottaminen etujansa valvomaan etuoikeutetummissa asemissa olevain kansanluokkain rinnalla ja säätyrajain poistaminen on alkuaan kuulunut nuorisoliikkeen tarkoituksiin. Työväenliikkeen ohjelman tarkoitusperät saatamme siis hyväksyä. Keinoista, miten tätä tarkoituserää kohti pyritään olemme muutamissa kohdin eri mieltä, semmin-kin mitä tulee tapaan käsitellä uskonnollisia ja isänmaallisia kysymyksiä." E-P:n ns. vsk. 1903, liite. Lisäksi Salokangas 1983, s. 207-208.

91 Visti 1981, s. 69. Alkio piti marxilaista aatemaailmaa vaarallisena. Hänen mielestään sosialistit halusivat valjastaa pienviljelijät" vankureitten eteen" ilman, että heistä ja tilattomista tulisi itsenäisiä talonpoikia. Tuomari 1950, s. 52-54.

92 Salokangas 1975, s. 191.

93 Mäki 1922, s. 131-132.

94 Sorretun Voima 16.3.1908.

tai pienviljelijöitä. Visti on jopa sitä mieltä, ettei maalaisliitto tarvinnut omaa nuorisjärjestöä, sillä nuorisoseuraliike täytti tämän tehtävän.⁹⁵

Suomalainen puolue sen sijaan perusti oman nuorisjärjestönsä, Kansallismielisen Nuorisoliiton. Tämän suhde nuorisoseuroihin oli mielenkiintoinen. Lapualla nuorisoliiton osasto perustettiin syksyllä 1908 ja sillä oli ilmeisesti vaikutusta paikkakunnan voimakkaan nuorisoseuran toimintaan.⁹⁶ Seinäjoella näyttää tapahtuneen suoranainen kaappaus. Kansallismielisen nuorisoliiton osastosta tuli ensin Seinäjoen Nuija 1909 ja tämän jälkeen siihen sulautettiin Seinäjoen nuorisoseura, joka näin kokonaan lopetti toimintansa. Sen omaisuus ja velat siirtyivät Nuijan käsiin. Seuraavan kerran nuorisoseuran toimintaa pyrittiin elvyttämään vuonna 1917, mutta varsinaisesti toiminta pääsi alkuun vasta vuonna 1923.⁹⁷

Samalla tavalla kävi myös Isojoella. Siellä nuorisoseura lakkautettiin ja tilalle perustettiin nuorisoliiton osasto, joka sai talon haltuunsa. Tilanne oli yllättävä siinä mielessä, että vuonna 1907 oli yritetty perustaa kolmeen kylään omaa nuorisoseuraa, tosin huonolla menestyksellä. Silti olisi nuorisoseurojen toiminnalle luullut olevan riittävästi pohjaa.⁹⁸

Nuorisoseuraliikkeen perustajien ja heränneitten johtomiesten välit olivat alussa hyvät. Vilkuna toteaa, että mahdollisesti lapualainen M. F. Talvitie oli kesäjuhlapaikkaa 1882 etsittäessä ensin neuvotellut ns. ukkojen ajan johtomiehen Arvi Logrenin kanssa ja sitten tämän neuvosta kääntynyt Juho Malkamäen puoleen. Mainitussa kesäjuhlassa oli ollut

95 Visti 1981, s. 84-85. Muut uskonnolliset suuntaukset, kirkollisuus ja evankelisuus, eivät suuntautuneet nuorisoseuraliikettä tai alkiolaisuutta vastaan.

Salokangas on tutkinut maalaisliiton v. 1907-1917 tämän alueen edustajaehdokkaita (yht. 77) ja todennut, että 54 ehdokkaasta oli 34 ollut mukana nuorisoseuratoiminnassa, 22 osuustoiminnassa ja 19 aktiivisesti maanviljelysseuroissa, eräät siis useammassa kuin yhdessä mainituista. Kaikki nämä liikkeet versoivat samalta yhteiskunnalliselta pohjalta. Salokangas 1975, s. 185-186. Myös Juhani Mylly esittää perinteisiltä maalaisliittolaisilta alueilta pitkän luettelon henkilöistä, joilla ennen politiikkaan tuloa oli nuorisoseuratausta. Mylly 1975, s. 100.

96 Vaasa 10.11.1908.

97 Alanen 1970, s. 679-680 ja 683. Mäki 1952, s. 182.

98 Alanen, Yrjö 1909, s. 60. Mäki 1952, s. 184.

mukana myös heränneitä ja nämä olivat osallistuneet keskusteluihin. Vilkunan mukaan juhlista heitä oli myöhemminkin, joskin yhä harvempin joukoin. Heränneet alkoivat sitten pitää omia kesäjuhliaan, herättäjäjuhlia, joista ensimmäiset olivat Ylivieskassa 1892 ja seuraavat Malkamäessä 1893. Jonkinlainen välirikko oli lopulta tosiasia. Vilkunan mielestä sen ainakin osaksi aiheutti Alkio, joka vierasti herännäisyyttä ja oli papiston suhteen kriittinen.⁹⁹ Parempi olisi kuitenkin myöhemmän tutkijan Juha Sepon tapaan puhua peruskatsomusten ristiriidasta. Herännäisyyden kulttuuri-puritanismi ei sulattanut kaikkia nuorisoseurojen vapaa-ajan harrastuksia. Lukutuvat, kuorolaulu ja esitelmät voitiin vielä hyväksyä, mutta ei näytelmiä eikä tanssia. Lisäksi herännäisyyden näkemys ihmisen raadollisuudesta ja nuorisoseurojen kulttuurioptimismi eivät nekään sopineet yhteen.¹⁰⁰ Alkio puolestaan valitti vanhemman kansan saaneen yksipuolista uskonnollista kasvatusta, joka oli jättänyt heidät vieraisiksi ajan vaatimille humaaneille ja yhteiskunnallisille harrastuksille. Hänen mielestään toiminnan tuli olla vain humaania, ei uskonnollista, koska lahkolaisia oli jo muutenkin liikaa. Maailmallisuuden ja uskonnollisen välinpitämättömyyden levittämisen hän nimenomaan kielsi.¹⁰¹

Vaikka nuorisoseuratoiminnalla ja herännäisyydellä oli yhteisiäkin päämääriä, kuten suomalaisuus- ja raittiusaattet, heränneet pitivät nuorison tilaisuuksia siis liian maallisina ja pinnallisina. Heille nuorison järjestäytyminen ilman vanhempien valvontaa oli niin ikään vieras ajatus. Aira-Liisa Vistin mukaan evankelisilla ei sen sijaan ollut samaa tiukkaa yhteenkuuluvuutta, vaan he saattoivat suhtautua näin ollen suvaitsevammin myös ns. suruttomiin. Monet evankeliset olivatkin innokkaasti ylistarolaisia nuorisoseuroja perustamassa.¹⁰² Tähän viittaa myös Heikki

---

99 Vilkuna 1975, s. 79-82.

100 Seppo 1986, s. 236. Monet heränneet olivat vastustaneet myös kansakouluja peläten niiden vieroittavan lapsia isien uskosta. Seppo 1986, s. 235.

101 Alkio 1897, s. 42-43.

102 Visti 1981, s. 76-77. Kareksen mukaan jo vuoden 1882 kesäjuhlien ohjelma rikkoi välit heränneitten ja nuorisoseuralaisten välillä, koska kivinavetan ullakolla näyteltiin ja pihamaalla tanssittiin. Kareksen mukaan Malkamäki olisi ollut myöhemmin pahoillaan, että oli antanut luvan kesäjuhlaan. Kares I 1950, s. 376-377. Numminen toteaa, että

Ylikankaan toteamus Ylihärmästä, että kuilu nuorisoseuran ja evankelisten välillä kävi kapeaksi, koska heidän syntikäsitäyksensä oli väljempi.¹⁰³

Vistin mukaan maalaisliiton kannatus siis kasvoi niissä kylissä, missä oli vilkasta nuorisoseuratoimintaa. Vastaavasti Ylistaron herännäiskylissä äänestettiin suomalaista puoluetta Erkki Kujanpään laskelmien mukaan jopa yli 90 prosenttisesti.¹⁰⁴ Tältä pohjalta syntyisikin helposti ajatus, että suomalaisen puolueen menestys riippui Etelä-Pohjanmaalla ennen muuta heränneistä. Edelleen tätä rataa kulkien voisi olettaa, että nuorisoseuraväen ja heränneitten välillä syntyneet erimielisyydet olisivat muokanneet jopa pohjalaisten kuntien poliittista ilmapiiriä. Kysymys on kuitenkin jonkin verran komplisoidumpi, kuten vuosien 1907 ja 1908 vaalien kohdalla myöhemmin todetaan.

Lopuksi on syytä viitata vielä nuorisoseurojen ja vapaapalokuntien suhteeseen. Viimeksi mainitut olivat yleisiä kaupungeissa ja teollisuuspaikkakunnilla.¹⁰⁵ Suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla niitä oli vain muutamia. Ensimmäinen ilmeisesti perustettiin Alavudelle vuonna 1886. Se toimi hyvin vilkaasti ja hyvin samaan tapaan kuin nuorisoseurat.¹⁰⁶ Onkin ilmeistä, että Alavuden nuorisoseuran myöhäinen perustaminen selittyy juuri tästä.¹⁰⁷ Laihian VPK syntyi vuonna 1898 alunperin isäntä-

---

Kares oli kirjoittanut yli 50 vuotta vanhan muistitiedon pohjalta, joten tekstissä näkyy myöhemmän ajan suhtautuminen. Nummisen mielestä Malkamäki ehkä vierasti leikkejä ja tansseja, mutta viehättyi isänmaallisista puheista ja torvisoittokunnan esityksistä. Myös Logren oli myöhemmin kiinnostunut nuorisoseuralaisten kirjallisista harrastuksista. Numminen 1961, s. 161. Kares tuntuu sittenkin olevan lähempänä totuutta, sillä heränneet tuomitsivat ehdottomasti tanssin.

103 Ylikangas 1984, s. 246.

104 Kujanpää 1981, s. 98 ja 103.

105 Halilan tekstin mukaan oli Hämeen maaseudulle perustettu 1800-luvun loppuun mennessä yli 20 vapaapalokuntaa. Halila 1974, s. 565-566 ja 614.

106 Kojonen 1963, s. 846. Karttunen 1953, s. 113. Kansan Lehti 9.9.1886.

107 EP ns:n vsk. 1907, Tilastollinen taulu haaraosastojen toiminnasta.

yhdistyksen aloitteesta. Sen toiminta oli muutamia vuosia erittäin tehokasta, ja sen organisaatio oli sotilaallisen täsmällinen. Käyppälän kylän suuret palot osoittivat sen tarpeellisuuden. Pian niiden jälkeen kuntakokous päättikin, että jokaisesta "huonekunnasta" tuli yhden yli 17-vuotiaan olla "palosammutuskunnassa", mikäli omaisuutta oli vakuutettu kunnan paloapuyhtiössä. Paloapuyhtiö tuki palokuntaa sammutusvälineiden ostossa. Vuoden 1904 jälkeen näyttää toiminta kuitenkin vähitellen laantuneen.¹⁰⁸

Myös Ähtärin Myllymäen asemaseudulle 1904 perustettu palokunta järjesti iltamia, arpajaisia ja hiihtokilpailuja. Ajoittain sen nimissä oli vielä torvisoittokunta, "puhumaseura" ja voimisteluseura. VPK:n talo jouduttiin myymään vuonna 1910 työväenyhdistykselle. Sen jäsenenä oli väkeä eri yhteiskuntaluokista, renkimiehistä säätyläisiin.¹⁰⁹

4.3. Liikuntaharrastuksen alkuvaiheet ja ensimmäiset seurat

Suomessa liikuntaharrastus oli virinnyt 1860-luvulla, ja pian se pyrittiin ottamaan myös kansakoulujen opetusohjelmaan. Opettajakoulutus oppikouluja varten aloitettiin Helsingin yliopiston voimistelulaitoksella 1882. Tämän laitoksen opettajasta, Ivar Wilskmanista tuli sittemmin vapaaehtoisen liikuntakasvatuksen sekä voimistelu- ja urheilutoiminnan varsinainen luoja. Vuonna 1878 Wilskman perusti ensimmäisen suomenkielisen voimisteluseuran, Alkeisopiston Turnarit.¹¹⁰ Wilskmanin nimi liittyy myös suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan voimisteluharrastusten varhaisvaiheisiin.

---

108 Paavo Alkio on kirjoittanut seikkaperäisesti VPK:n organisaatiosta, puvuista, varusteista ja komentokielestä artikkelissaan, samoin perustamisesta. Alkio P 1958 III (Ilkka 9.11.1958). Kuntakok. ptk. 20.5.1901, § 4 ja 3.2.1902, § 6. LkuA.

109 Vapaaehtoiset palokunnat Suomessa vuonna 1907. Helsinki 1909. Myllymäen VPK:n historiaa vuosilta 1904-1910 (käsikirjoitus). ÄsA.

110 Suomela 1936, s. 487-491. Numminen 1961, s. 511-512. Lapuan kirkonkylän kansakoulussa oli lukuvuonna 1876-1877 yhtenä oppiaineena voimistelu. Se ei kuitenkaan ollut kouluissa tavanomaista tuohon aikaan. Lehtinen 1984, s. 537.

Vaasa oli pohjalaisen liikuntakulttuurin varhaisin keskus. Järjestötoiminnan pohja laskettiin siellä jo 1880-luvulla. Halilan mukaan vanhin seura oli Vaasan voimistelu- ja miekkailuklubi, joka perustettiin 1884. Muita 1800-luvun puolella syntyneitä olivat Vaasan hiihtoklubi (1887), Vaasan pyöräilyklubi (1894) ja Liikemiesten voimisteluseura (1899).¹¹¹

Maaseudun voimisteluharrastusten edelläkävijä oli Ilmajoki, jonne Vaasan lyseon ilmajokelaiset pojat perustivat jonkinlaisen tilapäisen voimisteluseuran jo 1887. Mukana oli parisenkymmentä ylioppilasta ja lyseolaista, mutta aloitteen teki Halilan mukaan Wilskman, joka tuolloin oleili paikkakunnalla sukulaisissa ja kotiopettajana. Ilmeisesti Ilmajoen poikia oli ollut Vaasan edustajina jo vuonna 1886 Helsingin voimistelujuhlla.¹¹² Alpo K. Rapila mainitsee ilmajokelaisten voimisteluharrastusten keskuksenhenkilöksi maisteri R. Hammarströmin, sikäläisen maakauppiaan pojan. Hän oli suorittanut voimistelunopettajatutkinnon ja oli vuonna 1887 tuomarina Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kesäjuhlissa. Täällä kolme lyseolaista, mahdollisesti ilmajokelaisia, oli osallistunut voimistelukilpailuun. Rapilan mukaan tämä tapahtuma oli innostanut voimisteluseuran perustamiseen. Seura piti julkisen näytännön ainakin saman vuoden elokuussa, mutta sen jälkeen siitä ei ole löytynyt mainintoja.¹¹³ Ilmeisesti olikin kysymys vain tilapäisestä harrastuksesta, joka koulujen ja opintojen alettua itsestään laantui.

Jonkinlainen aloite itsenäisen urheiluseuran perustamiseksi tehtiin myös Laihialla 1896, jolloin joukko nuorukaisia kokoontui tässä tarkoituksessa Mitrofanoffin kauppataloon.¹¹⁴ Muita yrityksiä ei maakunnassa ilmeisestikään ennen 1900-lukua tehty.

Liikuntaharrastuksen varsinainen pohja saatiin lähinnä nuorisoseurojen ja vähäisemmässä määrin myös muitten yhdistysten toiminnasta. Voimistelu- ja urheilukilpailut kuuluivat alusta lähtien nuorisoseurojen

---

111 Halila 1959, s. 63 ja 161.

112 Halila 1959, s. 64.

113 Rapila 1967, s. 40-41. Rapila olettaa, että Ilmajolle olisi jo 1884 perustettu luistinseura. Voimisteluseuran näytännöstä on tietoja myös Kansan Lehden numerossa 25.8.1887.

114 Rapila 1959, s. 3.

juhlien ohjelmiin. Ampumakilpailuja harrastettiin aina 1900-luvun alkuun, jolloin tolstoilaisuuden ja kansainvälisen rauhanaatteen vaikutuksesta kiinnostus niitä kohtaan väheni.¹¹⁵ Voimisteluharrastuksen kotiuttivat lyseolaiset maaseudulle Etelä-Pohjanmaalla, niin kuin muuallakin Suomessa. He olivatkin alkuvuosina ylivoimaisia. Juoksukilpailut aloitettiin Kauhavan kesäjuhlassa 1883, mahdollisesti myös kuulantyyöntö. Painojen nostoa ja heittoja alettiin harrastaa vuodesta 1892, mutta kiekonheitto ja moniottelut ovat tämän vuosisadan perua. Painia, hiihtoa, soutua ja pyöräilyä oli mukana jo 1800-luvun juhlissa.¹¹⁶ Nuorisoseuroilla oli tietenkin hyvin monipuolista muuta ohjelmaa, joten liikuntaharrastukselle ei aluksi pantu kovin suurta painoa. Vuosisadan alussa alkoi kuitenkin syntyä erityisiä voimisteluosastoja. Halilan mukaan Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kesäjuhliin saatiin laajahko voimistelu- ja urheiluohjelma vuodesta 1903 lähtien. Tämä juhla innosti perustamaan voimisteluosastoja niiden yhteyteen mm. Ilmajoelle ja Laihialle.¹¹⁷ Myös raittiusyhdistysten yhteydessä toimi voimisteluosastoja, erityisesti 1900-luvun alkuvuosina, jolloin toiminta oli muutenkin vilkasta.¹¹⁸

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan ensimmäisten täysin itsenäisten urheilu- tai voimisteluosastojen määrittely on vaikeaa. Mikäli Halilan mainitsemista seuroista poimitaan pois ne, jotka nimestä päätellen eivät toimineet nuorisoseurojen tai työväenyhdistysten osana, päädytään seuraavaan luetteloon¹¹⁹:

---

115 Myös sotaväen lakkauttaminen saattoi vaikuttaa.

116 Numminen 1961, s. 516-540.

117 Halila 1959, s. 63-64. Seuroja syntyi pian myös Seinäjoelle ja Jalasjärvelle.

118 Raittiusyhdistysten vuosikertomukset. EP rpA. VMA. Raittiusyhdistys Säkene järjesti Lapualla jo 1884 juhannusjuhlassaan ampumis-, kiipeämis- ja juoksukilpailut perinteisten kansanjuhlien tapaan. Lehtinen 1984, s. 537. Voimisteluosastosta ei varsinaisesti kuitenkaan ollut kyse.

119 Halila 1959, s. 161-163. Muita olivat Ilmajoen, Laihian Jokikylän, Jalasjärven ja Seinäjoen nuorisoseurain osastot tai seurukset (1903) sekä Alavuden, Kauhavan, Kurikan, Ylihärmän osastot (1904), Lappajärven ja Teuvan osastot (1907) ja Kauhavan Ylipään nuorisoseuran osasto (1908). Lisäksi vuonna 1908 oli perustettu Vähänkyrön Tervajoen työväenyhdistyksen osasto. Erään kirjoittajan mukaan Teuvan

Kauhajoen Voima 1906
 Lappajärven Jymy 1907
 Lapuan Wirkiä 1907
 Lapuan yhteiskoulun voimistelu- ja urheiluseura 1908
 Vimpelin Ponnistus 1908
 Ylihärmän Junkkarit 1908

Luettelossa saattaa olla virheitä, sillä Halilan lähteenä on ollut huomattavasti myöhemmin suoritettun kyselyn tulos. SVUL:n Etelä-Pohjanmaan piirin 75-vuotishistoriikissa luetellaan vuosilta 1900-1911 yhteensä 33 seuraa, joista kymmenen oli nimestäkin päätellen jonkin nuorisoseuran osastona. Kirjoittajat toteavatkin, että arkistojen tuhoutumisesta ja muistakin syistä johtuen on mahdotonta saada aikaan selkeätä urheiluseuraluetteloa. Erään vuodelta 1917 peräisin olevan laskelman mukaan vielä vuonna 1916 Vaasan piirin 27 seurasta vain kolme oli itsenäistä, pääosa oli nuorisoseurojen alaosastoina, yksi oli koululaisseura ja kuusi oli työväenyhdistyksen alaisena.¹²⁰

Edellisessä luettelossa mainitut urheiluseurat ovat myös SVUL:n historiikin luettelossa, joten ne nähtävästi toimivat itsenäisesti. Muita tällaisia, viimeistään vuonna 1908 perustettuja seuroja ovat ilmeisesti olleet myös Lappajärven voimisteluseura, Isonkyrön voimisteluseura, Alahärmän urheiluseura, Kurikan metsästys- ja urheiluseura, Kauhavan Veljekset, Ylistaron Rusko, Kyrön Voima, Seinäjoen Kiivas ja Jokivarren Jytinä Alavudelta.¹²¹ On kuitenkin mahdollista, että voimistelu- tai urheiluseuran nimellä kulkeneet kuuluivat ainakin ajoittain paikalliseen nuorisoseuraan.

Ensimmäisen kerran keskusteltiin oman piirin perustamisesta vuonna 1908 Suupohjan laulu-, soitto- ja urheilujuhllilla, joihin osallistui myös neljä voimistelu- ja urheiluseuraa.¹²² Vuonna 1909 perustettiin SVUL:n Vaasan piiri, jonka johto oli pääasiassa ruotsinkielisten käsissä.¹²³ Suu-

---

nuorisoseuran osasto syntyi jo vuonna 1902 ja siitä pian tämän jälkeen Teuvan Rivakka. Koppelomäki 1971, s. 188-189. Lapuan nuorisoseuran yhteydessä toimi 1900-luvun alussa ainakin ajoittain voimisteluseura ja naisvoimisteluseura, viimeksi mainittu hyvin aktiivisesti vuodesta 1905. Lehtinen 1984, s. 538-539.

120 Tolonen-Rapila 1983, s. 13-16.

121 Tolonen-Rapila 1983, s. 15.

122 Halila 1958, s. 89.

123 Halila 1959, s. 64.

pohjan piiri syntyi seuraavalla vuosikymmenellä, jolloin tämän järjestöalan kehitys vasta vauhdittui. Vuoteen 1915 mennessä suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa oli jaettu kolmen piirin, Vaasan, Suupohjan ja Kokkolan kesken. Halilan mukaan niihin oli tällöin edellisen sivun luettelossa mainittujen lisäksi perustettu 14, 7 ja 3 itsenäistä seuraa, lueteltuna piirien järjestyksessä.¹²⁴

4.4. Muu kulttuuri- ja harrastustoiminta

Kuorot ja orkesteri ovat jonkinlaista järjestötoiminnan raja-aluetta siinä mielessä, että ne syntyivät usein tiettyä tapahtumaa varten ja olivat löyhästi organisoituja. Monet kuitenkin jatkoivat toimintaansa vielä vuosikin ensimmäisten esiintymistilaisuuksiensa jälkeen. Seuraavassa kiinnitetään huomiota lähinnä niihin, joiden voidaan todeta kokoontuneen harrastuksensa pariin pysyvästi.

Järjestäytyneen musiikkiharrastuksen edelläkävijä oli Etelä-Pohjanmaalla Vaasa, jossa jo 1870-luvulla toimi ns. Saksalainen soittokunta. Vuoden 1882 ensimmäiseen nuorisoseurajuhlaan Ylistaron Malkamäkeen tuotettiin joukko pataljoonan soittajia yhdeksän peninkulman päästä Vaasasta hevoskyydillä. Tilaisuudessa esiintyi myös Ilmajoelta koottu, tilapäiseksi sanottu lauluryhmä.

Seuraavassa kesäjuhlassa esiintyikin sitten jo omassa maakunnassa syntynyt, Otto E. Könnin Ilmajoella perustama soittokunta. Samaan vuoden 1883 kesäjuhlaan Kauhavalle saapui Isostakyröstä kanttori Passisen 30-henkinen laulukunta, joka esiintyi yhdessä Kauhavan 20 henkeä käsittäneen köörin kanssa. Mutta Laihialla vuonna 1885 jouduttiin taas turvautumaan vaasalaisiin soittajiin, sillä enempää Ilmajoen kuin Vähäkyrönkään soittokuntia ei saatu liikkeelle. Näistä vähäkyröläiset eivät muutenkaan olleet mukana nuorisoseuran toiminnassa.¹²⁵

---

124 Halila 1959, s. 161-163.

125 Vaasa 22.2.1906. Kansallisen soiton ja laulun harrastuksen alkuvaiheita Etelä-Pohjanmaalla.

Vuodesta 1875 lähtien oli Kansanvalistusseura alkanut perustaa maa-seudulle haaraosastoja, joiden tehtäväksi tuli mm. järjestää yleisiä laulu- ja soittojuhlia. Niitä pidettiinkin runsaasti 1890-luvulla. Etelä-Pohjanmaalla tällainen tilaisuus järjestettiin vain kerran, vuonna 1894 Vaasassa. Tämä johtui musiikkiyhdistysten vähäisyydestä alueella. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan ensimmäiset soittokunnat perustettiin lähes samaan aikaan 1880-luvun alussa Alavudelle, Ilmajoelle, Vähäänkyröön ja Lapualle sekä tämän jälkeen Ähtäriin 1885. Vuosisadan lopulla niitä syntyi useitakin, mutta johtajien puutteessa ne usein jäivät lyhytaikaisiksi. Tilanne oli sama kuorojen kohdalla. Laulujuhlien osanottajaluetteloiden perusteella voidaan päätellä, että vain Ilmajoen, Ähtäriin ja Kauhavan musiikkiharrastukset olivat jatkuvasti elossa. Ilmajoella oli vuodesta 1902 lähtien "Sävelten ystävät"- yhdistys, joka palkkasi opettajan laulu- ja soittoharrastusta elvyttämään.¹²⁶

Lapualaisten kuoro- ja soittokuntaharrastukset alkoivat 1880-luvun puolivälissä paikkakunnalle muuttaneen opettaja Heikki Soinin johdolla, molemmat todennäköisesti vuonna 1884. Torvisoittokunta esiintyi alkupe- räisessä kokoonpanossaan aina vuoteen 1888. Vuonna 1901 alkoi uusi nousu, josta olivat merkinä mm. useat esiintymiset Lapuan Päivä-juhlilla. Sen sijaan kuorotoiminta jatkui lähes keskeytyksettä koko ajan. 1880-luvulla esiintyivät ainakin sekakuoro ja raittiusyhdistys Säkenen naiskuoro, vuosisadan vaihteessa ainakin kolme, ehkä neljäkin kuoroa. Vuosi- sadan alussa soitteli myös jousikvartetti, joka 1903 kasvoi seitsenmie- hiseksi. Työväenyhdistyksen torvisoittokunta perustettiin vuonna 1908.¹²⁷

Jo aikaisemmin mainittu Otto E. Könni perusti 1890-luvun puolivälissä Seinäjoelle lauluseuran, joka sai ensimmäisen palkinnon nuorisoseuran ensimmäisillä musiikkijuhlilla Nurmossa 1899. Myös lapualaiset menestyivät tässä Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kesäjuhlan yhteydessä pidetyssä

---

126 Särkkä 1973, s. 39, 50-51. Mäki 1952, s. 57, 81-82. Alanen 1953, s. 756. Eero Kojosen mukaan Alavudelle 1882 perustettu torvisoitto- kunta oli maakunnan ensimmäinen. Kojonen 1963, s. 846. Ähtäriin torviseitsikko syntyi 1885, mutta menetti torvensa Inhan aseman palossa 1889. Uusi torvisoittokunta perustettiin Ähtäriin vasta 1906, samana vuonna myös Myllymäen sekakuoro. Myllymäen soittokunta ja sekakuoro. ÄsA. Myös Vähänkyrön soittokunta oli aivan maakunnan ensimmäisiä (Taittonen 1971, s. 40).

127 Lehtinen 1984, s. 532-536.

tilaisuudessa. Seuraavana vuonna Seinäjoen kööri ei osallistunut edes oman paikkakunnan tilaisuuksiin, koska valtiopäivätyö vei Könnin koko ajan. Kun hän vuonna 1903 siirtyi Vaasa-lehden päätoimittajaksi, kuoron toiminta lakkasi pariaksi vuodeksi. Vuosien 1902-1903 tienoilla perustettiin Seinäjoen työväenyhdistyksen sekakuoro. Seinäjoen rautatieläisten soitto-kunta oli perustettu vuonna 1900.¹²⁸ 1890-luvulla näyttää torvisoittokun-tia ja kuoroja syntyneen varsin yleisesti, mm. näin kävi suhteellisen pie-nessä ja keskeisemmiltä rintamailta hieman syrjässä olleessa Jurvassa.¹²⁹

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kesäjuhlat järjestettiin hyvin usein Kyrön, Lapuan ja Seinäjoen tienoilla, harvemmin Suupohjan pitäjissä. Tällainen jakautuminen kävi vielä selvemmin esille vuoden 1905 jälkeen, jolloin suupohjalaiset alkoivat vuosittain pitää melko merkittäviksi muodos-tuneita paikallisia laulu- ja soittojuhlia. Virikkeen tähän antoi Suupohjan Kaiussa 1904 julkaistu kirjoitus, jossa Kristiinan kansallisseuraa kehotet-tiin järjestämään juhlat Kristiinan suomalaisen yhteislyseon hyväksi. Näitä kertyi autonomian loppuun mennessä yhdeksät.¹³⁰ Osanottajia oli kyllä Suupohjan alueen ulkopuoleltakin, mm. ensimmäisissä, vuoden 1906 juh-lissa olivat mukana Ylistaron ja Kauhajoen torvisoittokunnat. Kuorot olivat kyllä kaikki Suupohjan alueelta, Kristiinasta, Karijoelta, Teuvalta ja Isojoelta, lukuunottamatta yhtä, joka tuli etelästä Merikarvialta.¹³¹ Suupohjan juhliin liitettiin myös voimistelu- ja urheiluesityksiä, mikä johti suunnittelemaan oman liikuntapiirin perustamista.

Sosiaalisen alan yhdistystoimintaa oli ollut Vaasan rouvasväen kes-kuudessa runsaasti jo ainakin 1870-luvulla,¹³² mutta suomalaisen maakun-nan puolelle se juurtui vasta Suomen Naisyhdistyksen perustamisen

---

128 Alanen 1970, s. 683-685.

129 Latikka 1961 II, s. 8-9.

130 Särkkä 1973, s. 66-67.

131 Vaasa 30.6.1906. Vuonna 1905 ei vielä ollut vastaavaa musiikkiohjel-maa.

132 Mm. Suomen vankeusyhdistys, Vaasan naisten hyväntekeväisyysyh-distys ja Turvattomien lasten Kasvatusyhdistyksen osasto. Vaasan Sanomat 12.3.1878 ja 29.12.1879.

Tämä tapahtui vuonna 1884. Vajaat kymmenen vuotta myöhemmin tapahtui sen piirissä hajaannus, ja fennomaaniseen johtoon kyllästyneet perustivat 1892 Naisasialiitto Unionin. Vuonna 1907 syntyi nuorsuomalaisten piirissä Suomalainen Naisliitto.¹³³

Eteläpohjalaisen naisliikkeen uranuurtaja oli opettaja Karolina (Liina) Enroth, joka työskenteli ensin Ilmajoella ja Lapualla, mutta muutti sitten Helsinkiin ja liittyi siellä Suomen Naisyhdistykseen heti tämän perustamisvuonna 1884. Hänen aloitteestaan perustettiin Lapuan naisyhdistys vuonna 1890 ja Ilmajoen 1892, jolloin hän oli vuoden ajaksi tullut Helsingistä Ilmajoen kansanopiston opettajaksi.¹³⁴

Lapualla jokaiseen kyläkuntaan valittiin yhteyshenkilöt. Yhdistys oli laatuaan ensimmäisiä Suomen maaseudulla. 1890-luvulla pidettiin yllä kuutta pyhäkoulua eri kylissä jäsenmaksujen sekä arpajais- ja iltamatulojen avulla. Varattomille tytöille pidettiin kotilukukursseja ja naispalkollisille sunnuntaikouluja. Ahkeria tyttöjä avustettiin kansakouluun. Naisille pyrittiin järjestämään mahdollisuuksia ansaita käsitöitä tekemällä. Yhdistys kiinnitti huomiota myös terveydenhoitoon ja siveellisyyskysymyksiin. Varsinaisen suurtyön se suoritti ostamalla talon ylläpitämäänsä emäntäkoulua varten. Myös Lapuan yhteiskoulua tuettiin.¹³⁵ Naisyhdistys osallistui paikkakunnan muiden ns. edistysseurain kanssa yhteisiin tilaisuuksiin ja mm. Lapuan Päivä -juhlan järjestelyihin.¹³⁶ Lapualle perustettiin vuonna 1907 suomalaisen puolueen "naisjärjestö". Kun osa toimihenkilöistä oli samoja, yhdistysten suhteet olivat läheiset.¹³⁷ Tätä osoittaa osaltaan vaikkapa kansanedustaja Eveliina Ala-Kuljun esitelmävierailu naisyhdistyksen kokouksessa vuonna 1908.¹³⁸

---

133 Jallinoja 1983, s. 13, 46 ja 51.

134 Jallinoja 1983, s. 39. Lehtinen 1984, s. 527. EP elämäk. A-L, s. 89 (Eino Jauri).

135 Lehtinen 1984, s. 527-530. Lapuan naisyhdistys oli ensimmäisiä maalla. Alavudella tosin näyttää olleen jo nälkävuosina naisyhdistykseksi mainittu yhteistyöryhmä, ehkä tilapäinen. Kojonen 1963, s. 838.

136 Vaasa 24.2.1906.

137 Vaasa 28.2.1907. Latikka 1961 I, s. 19.

138 Lehtinen 1984, s. 529. Siveellisyyskysymykset olivat Ala-Kuljun erikoisalaa. Ilmeisesti hänet oli kutsuttu myös suomalaisen puolueen

Ilmajoen naisyhdistys näyttää samaan aikaan olleen vieläkin lähempänä suomalaista puoluetta, sillä se järjesti jo tammikuussa 1907 vaalitulaisuuden, jossa Eveliina Ala-Kulju esiintyi.¹³⁹ Ilmajoen naisyhdistys oli perustettu 1892, eli samana vuonna kuin kansanopistokin. Kun viimeksi mainittu ei alkuaikoina saanut suoraan valtionapua, se sai sitä naisyhdistyksen kautta emäntäkoululle ja isäntäyhdistyksen kautta miesten käsityöopetusta varten. Emäntäkoulu sulautui pian kansanopistoon.¹⁴⁰ Vuonna 1896 kiinnitettiin kunnallislautakunnan huomiota vaivaistalon terveydellisiin ja hygieenisiin oloihin. Valitettiin mm. hoitamattomuutta, likaisuutta, rikkiäisiä peitteitä ja syöpäläisiä.¹⁴¹ Ilmajoellakin järjestettiin erilaisia kursseja ja perustettiin lasten "lukuyhdistyksiä".¹⁴² Myös pyhäkouluja pidettiin yllä ja vaatteita hankittiin köyhille koululapsille. Palvelusväelle järjestettiin vuodesta 1897 iltamia jo lakanneen Side-seuran esimerkin mukaisesti. Koko maata käsittävät "kodinpäivät" pidettiin 1899.¹⁴³

Laihian naisyhdistys perustettiin vuonna 1894. Kesäkuussa 1895 pidettiin isäntäyhdistyksen kanssa yhteiskokous, jossa hyväksyttiin yhteisesti aikaansaadun emäntäkoulun säännöt ja kulunkiarvio. Koulu aloitti toimintansa syksyllä 1896.¹⁴⁴ Emäntäkoulun ylläpidon lisäksi järjestettiin ompeluseuratilaisuuksia ja hoidettiin kirjastoa.¹⁴⁵ Ompeluseuratoiminta oli yleistä muuallakin, esimerkiksi Ähtärissä vuonna 1904.¹⁴⁶

Lähellä tätä oli myös eräitten oppilaitosten kannatusyhdistysten ja johtokuntien, lähinnä Ilmajoen kansanopiston ja Lapuan yhteiskoulun, toiminta.¹⁴⁷ Ilmajoen opiston opettajilla ja oppilailla oli yhdistys, joka

---

kansanedustajana. Suomen naisyhdistys, jonka osastosta tässä oli kyse, oli jo sellaisenaan lähellä suomalaista puoluetta.

139 Vaasa 3.1.1907.

140 Alanen 1953, s. 864. Kuntakok. ptk. 1.7.1900, § 1. IkuA.

141 Ilmajoen kunnallislautak. ptk. 15.5.1896, § 1. IkuA.

142 Vaasa 3.8.1907.

143 Alanen 1953, s. 705-706.

144 Alkio P 1958 II (Ilkka 3.11.1958).

145 Vaasa 27.8.1903 ja 12.3.1904.

146 Vaasa 8.3.1904.

147 Vaasa 26.9.1905 ja 13.2.1908.

avusti oppilaita ja keräsi vuosina 1906 ja 1907 entisen johtajan, Niilo Liakan nimiin stipendirahastoa.¹⁴⁸

Uskonnollinen yhdistystoiminta ei vuoteen 1908 mennessä päässyt varsinaisesti vauhtiin. Tosin evankelisen herätyksen ehkä voimakkaimmalla alueella, Ilmajoella, perustettiin kolmeen kylään nuorisoliitot ja vuonna 1910 vielä kaksi lisää. Vuonna 1906 syntynyt Yläpään nuorisoliitto oli eräs maan ensimmäisiä. Näinkin laaja toiminta oli osoitus huomattavasta maallikkoaktiivisuudesta.¹⁴⁹ Heränneet taas kokoontuivat hartausseuroihin, joissa toki sovittiin muistakin keskinäisistä asioista. Vuosisadan lopussa yleistyivät Lapuan (Lapuan Ruhassa) ja Ylistaron seudulla heränneen nuorison ns. lukuseurat, joissa voitiin nuorisoseuroista jonkin verran oppia ottaen seurustella keskenään. Toiminnan olivat aloittaneet jo 1890-luvulla seminaareissa ja yliopistossa opiskelleet nuoret, jotka olivat tutustuneet fennomanian hengessä tehtyyn sivistystyöhön. Aatteellisessa mielessä ne olivat myös lähellä muutamain kansakoulunopettajain järjestämiä jatkokursseja sekä mm. Lapuan naisyhdistyksen yllä pitämiä ns. sunnuntaikouluja. Vanhakantaiset heränneet kuitenkin paheksuivat tällaista ilman vanhempien valvontaa tapahtunutta seuranjärjelyä. Yhtenä syynä Karhumäen kansanopiston, maan vanhimman herännäisopiston, syntymiseen v. 1914 olikin saada tällainen toiminta säänneltyihin muotoihin.¹⁵⁰

Kotiseutuharrastus lähti liikkeelle ylioppilaitten taholta. Kevätkaudella 1907 päättivät ylioppilasyhdistykset "N.E.P" (Nuorsuomalaiset eteläpohja-

---

148 Vaasa 12.3.1908.

149 Haunia 1972, s. 35-44. Ari Haavion mukaan toimi Ilmajoen seudulla vuosisadan vaihteen tienoilla myös Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen (per. 1873) pari ns. nuorukaisyhdistystä, joita oli alettu perustaa maahan vuodesta 1889. Haavio 1963, s. 55, 93-94 ja 113. Laihian papisto oli 1893 perustanut Evankelisluterilaisen nuorison siveellisyysyhdistyksen, joka kuitenkin näyttää olleen jonkinlainen nuorisoseuran vastine. Alkio P. 1958 I (Ilkka 21.10.1958).

150 Karttunen 1974, s. 32-35. Suvunsisäistä perimätietoa on asiasta kertonut lehtori, FK Heikki Muilu (Lapua).

laiset) ja Nuijamiehet perustaa yhteisen järjestön kotiseuduntutkimusta harjoittamaan. Näin sai alkunsa Etelä-Pohjanmaan suomalainen Kotiseutuyhdistys. Jäsenhankintaa tukevaan vetoomukseen saatiin 15 tunnetun eteläpohjalaisen nimi. Tammikuussa 1908 pari ylioppilasta lähti kiertämään matkapuhujina Etelä-Pohjanmaata.¹⁵¹

Varsin vilkasta toimintaa saivat aikaan myös opettajat, joiden kokouksilla oli paitsi ammatillisen järjestäytymisen, erityisesti kouluopetuksen kehittämisen ja kulttuuriryön luonne. Varhaisimmat kokoukset pidettiin tarkastuspiireittäin, jolloin didaktiset kysymykset korostuivat. Vuonna 1892 maakunnan kansakoulut kuuluivat osana kahteen tarkastuspiiriin, joista toisen tarkastajan asuipaikkana oli Ilmajoki. Vuodesta 1897 lähtien pääosa Etelä-Pohjanmaasta kuului Vaasan piiriin, lähinnä vain Kuortaneen kihlakunta Jyväskylän piiriin. Muutamaa vuotta myöhemmin jakoa muutettiin niin, että Kaskisten piiriin kuuluivat mm. Ilmajoen kihlakunta sekä Nurmo, Alavus ja Töysä, muun osan kuullessa Uudenkaarlepyyn piiriin.¹⁵²

1890-luvulla olivat jo toiminnassa Kyrön piirin, Lapuan ja Suupohjan opettajayhdistykset. Pääosa kokousajasta käytettiin pedagogisten ja joskus myös koulupoliittisten kysymysten käsittelyyn. Varsinaista ammattiyhdistystoimintaa sanan myöhemmässä merkityksessä ne eivät harrastaneet.¹⁵³ Tilanne muuttuikin oikeastaan vasta vuonna 1906, jolloin vuonna 1893 perustettu Suomen kansakoulunopettajien liitto alkoi organisoitua etujärjestöksi. Tähän muutokseen oli vaikutusta myös eteläpohjalaisilla opettajilla, sillä ratkaisevasta, koko maan kansakouluopettajien kokouksesta oli tehnyt esityksen jo tammikuussa 1906 Suupohjan opettajayhdistys. Sen esitykseen kuului myös ennakoivien, maakunnallisten kokousten pitäminen

---

151 Vuorela 1954, s. 234-236. Yhdistyksen kotipaikkana oli Helsinki ja "toimialueena pääkaupungin pohjalaiset sekä Vaasan läänin etelä- ja keskipohjalaiset pitäjät" (Anttila 1964, s. 75). Ylioppilaat ulottivat valistustoimintaansa niin edellä mainittuihin herännäisnuorten luyhdistykseen kuin nuorisoseuroihinkin.

152 Halila 1958, s. 46-49.

153 Lapuan opettajayhdistys esim. Vaasan Sanomat 14.1.1898, Vaasa 19.1.1905 ja 18.1.1906. Suupohjan, Vaasa 28.2.1903 ja 13. ja 16.1.1906. Kyrön, Vaasa 9.1.1904, 1.10.1904, 19.1.1905.

kevättalvella 1906. Helmikuussa pohjalaiset opettajat käsittelivätkin Seinäjoella mm. opettajien palkkauskysymyksiä. Vastaavia maakunnallisia kokouksia pidettiin Etelä-Pohjanmaan lisäksi vain Tampereella ja Savossa.¹⁵⁴

1900-luvun alussa toiminnassa oli myös Etelä-Suupohjan yhdistys, lähinnä Kauhajoen-Kristiinankaupungin suunnalla. Tässä vaiheessa oli olemassa kaksi toisiinsa nähden ristiriidassa olevaa mielipidettä vastaisesta järjestäytymisestä. Toisaalta ehdotettiin, että hankalien matkojen takia yhdistyksiä tulisi jakaa vieläkin pienempiin osiin. Voitolle pääsi kuitenkin keskittämisyrkitys. Lapuan opettajayhdistys lakkautti toimintansa, ja sen tilalle perustettiin Etelä-Pohjanmaan opettajayhdistys, joka alkoi pitää kokouksiaan Seinäjoella.¹⁵⁵ Muut yhdistykset jatkoivat kuitenkin toistaiseksi. Ilmajoen ja Kurikan kiertokoulunopettajilla oli myös oma piiriyhdistys "Ponnistus", jonka toiminta oli varsin vilkasta ainakin vuoden 1908 tienoilla.¹⁵⁶

Oman ammattialan kehityksestä olivat kiinnostuneita myös eräät muut yhdistykset. Seinäjoen keväällä 1903 perustettu käsityöläis- ja tehtailijayhdistys järjesti mm. merkittävät käsityönäyttelyt keväällä 1904.¹⁵⁷ Se osallistui muitten paikkakunnan yhdistysten yhteistoimintaan. Etelä-Pohjanmaan kotiteollisuusyhdistys perusti Seinäjoelle käsityökoulun ja suunnitteli sinne omaa taloa. Yhdistyksellä oli myös kiertävä esitelmöitsijä.¹⁵⁸

4.5. Kasvatus- ja kulttuuritoiminnan kehityspiirteet

1880-luku oli järjestötoiminnan suurta heräämisaikaa. Tällöin mm. nuorisoseura- ja raittiusliikkeet saivat alkunsa, työväenkysymyksiin kiinnitettiin huomiota ensi kerran ja kielipuolueet ottivat kantaa ajan ongelmiin. Tätä heräämistä on usein selitetty perustuslaillisen valtioelämän

---

154 Metsikkö-Oksanen 1943, s. 61-62 ja 65.

155 Etelä-Suupohjan yhdistys esim. Vaasa 27.1.1906 ja 1.3.1906, 28.2.1903. Etelä-Pohjanmaan opettajayhdistys mm. Vaasa 7.5.1907 ja 9.1.1908.

156 Vaasa 12.5.1908.

157 Vaasa 10.3.1904.

158 Vaasa 11.8.1908.

kehittymisellä 1860-luvulta lähtien ja niillä muutoksilla, joita talouselämässä ja yhteiskunnassa oli alkanut tapahtua. Teollistuva yhteiskunta oli alullaan, sosiaaliset tarpeet olivat lisääntyneet, rahatalous alkoi levitä ja säästämisen tarpeellisuus tunnettiin. Kaikella tällä oli vaikutusta taloudellisen järjestötoiminnan kehitykseen. Samaan aikaan perustarpeet alkoivat jo suuressa osassa maata olla ainakin jollakin tapaa turvattuina ja tiedon taso oli nousussa koulujen ja sanomalehtien perustamisen myötä. Ihmiset alkoivat vähitellen suunnata katseensa tulevaisuuteen, uudistaa elämäänsä ja omaksua uusia aatteita.

Nuorisoseuraliike oli kasvanut alkuunsa itsenäisesti eteläpohjalaiselta maaperältä ilman muualta tulleita virikkeitä. Sama piti paikkansa myös osittain eteläpohjalaiseen raittiusliikkeeseenkin nähden, sillä olihan se saanut alkunsa vapaakirkollisten piirissä suoraan ulkomaisista vaikutteista. Nuorisoseuraliikkeen taustana olivat Vaasan ja sen koulujen kieliolot ja osittain niistä johtuva fennomanian nousu. Vaasan Lehden kautta Juho Hietanen sai ajatuksilleen riittävästi julkisuutta ainakin Kauhavan, Laihian, Ilmajoen ja Lapuan suunnalla.

Ainakin eteläpohjalaisissa oloissa aatteellisen toiminnan eri muodot kietoutuivat yhteen. Nuorisoseuraliikkeen ja raittiusliikkeen yhteydet olivat mm. samojen toimihenkilöitten takia luonteavat, joskin keskinäistä syyttelyä ilmeni jonkin verran, erityisesti raittiusväen taholta. Voimistelu- ja urheiluharrastus suorastaan syntyi nuorisoseuroissa, itsenäisiä seuroja perustettiin vasta paljon myöhemmin. Sama koskee myös torvisoittokuntia ja lauluköörejä, jotka useimmiten ja kukin ainakin ajoittain toimivat nuorisoseurojen, työväenyhdistysten ja joskus raittiusseurojenkin suojissa. Voimistelun, urheilun ja musiikin itsenäisestä järjestötoiminnasta ei oikeastaan voida vielä puhuakaan 1800-luvun lopussa. Torvisoittokunta saattoi nimellisesti tosin olla itsenäinen, mutta vailla omia yhteyksiä muualle. Yhteistä olivat myös samat puuhamiehet. Työväenyhdistyksiä perustettiin rahvaanfennomaaniselta ja myöhemmin wrightiläiseltä pohjalta, liittyipä Ilmajoen työväenyhdistys pitkäksi aikaa Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran jäsenjärjestöksi. Nuorisoseurojen ja työväenyhdistysten välit menivät kuitenkin paikoin vaikeiksi eduskuntavaalien lähetessä.

Jos nuorisoseurojen ja raittiusyhdistysten toiminta oli erityisen vilkasta, ei maakuntaan juurtunut paljontaan muuta kulttuuri- tai sosiaalisävyistä järjestötoimintaa. Opettajat kyllä pohtivat omassa keskuudessaan ahkerasti pedagogisia kysymyksiä, ja eräitten rintapitäjien naisyhdistyk-

set kokivat tukea oppilaitoksia ja opiskelua yleensä. Kun voimistelua ja urheilua sekä toisaalta myös musiikkia harrastettiin lähinnä nuorisoseuroissa, jäivät vain raittiusliike ja nuorisoseuraliike sellaisiksi toimintamuodoiksi, jotka itsenäisinä levisivät yli maakunnan pitäjältä pitäjään.

Muun kulttuuri- ja harrastustoiminnan painopiste näyttää käytettävissä olevan aineiston perusteella tarkastellen keskittyneen maakunnan rintapitäjiin, Ilmajoelle, Laihialle, Lapualla ja myös Alavudelle. Ilmajokelaisia olivat kai myös ne opettajat, jotka Suupohjan opettajayhdistyksen nimissä vaativat järjestönsä muuttamista etujärjestöksi. Kun mainittujen kuntien merkitys näyttää aineiston perusteella korostuvan, tulee tietysti mieleen kysymys, johtuuko tämä satunnaisista syistä, esimerkiksi juuri aineiston säilymisestä tai säilyttämisestä. On kuitenkin huomattava, että lähteinä on käytetty runsaasti ajan sanomalehtiä, joiden läpikäynti olisi kyllä tuottanut tulosta myös muiden kuntien suhteen. Ei voi myöskään vedota ilmajokelaisten jne. kirjeenvaihtajien tavallista suurempaan aktiivisuuteen ja omien asioittensa esille tuomiseen, sillä erilaiset pitäjäkirjeet olivat tuon ajan lehtien merkittävintä osaa. Pitäjäkirjeitä julkaistiin paljon, ja niitä tuli todella joka puolelta maakuntaa.

Sven Lundkvist on Folkrörelse-projektia selvittävässä teoksessaan korostanut, että ruotsalaiset herätys- ja raittiusliikkeet lisäsivät dialogia eri kansanluokkien kesken ja sopeuttivat näin väestöä uuteen syntymässä olevaan yhteiskuntaan. Näin ne varmistivat ruotsalaisen yhteiskunnan demokraattisen kehityksen.¹⁵⁹

Johdantoluvussa esitettiin tältä pohjalta kysymys, voitaisiinko jotain samanlaista todeta myös suomenkieliseltä Etelä-Pohjanmaalta, sen herännäisyyden, raittiusliikkeen tai nuorisoseuraliikkeen toiminnasta. Samalla viitattiin riittävän tarkkojen numerotietojen puutteeseen. Onkin todettava, että monella Folkrörelse-projektiin osallistuneella tutkijalla oli kohteenaan yksi ainoa kunta, jonka kansanliikkeitä voitiin käydä läpi henkilö henkilöltä varsin aukottomien jäsentietojen avulla.

Jotain kuitenkin voidaan todeta suomenkieliseltä Etelä-Pohjanmaaltakin. Tässä luvussa on selvitetty kasvatusta- ja sivistysjärjestöjen suhdetta

---

159 Vrt. luku 1.1.

toisiinsa sekä myös työväenliikkeeseen ja herännäisyyteen. Monenlaista yhteydenottoa oli: yhteisiä kokouksia ja tilaisuuksia pidettiin¹⁶⁰ ja eräissä tapauksissa on voitu todeta, miten samat henkilöt toimivat useissakin järjestöissä. Erityisesti on huomattava ilmajokelaisen Side-seuran pyrkimykset yhteiskunnallisten raja-aitojen kaatamiseksi sekä Ilmajoen työväenyhdistyksen kuuluminen aluksi Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuraan. Toisaalta viimeksi mainittu saattoi johtua myös tuon ajan vaikeuksista löytää valtiovallan hyväksymä kattojärjestö. Naisyhdistys pyrki elvyttämään myöhemmin palvelusväen iltamaperinnettä Side-seuran tapaan. Monin paikoin myös tilattomaan väestöön kuuluneet nuoret olivat mukana nuorisoseurojen toiminnassa, raittiusliike sen sijaan näyttää yleensä olleen lähes pelkästään virkamiehistön ja talollisten toimintaa. Raittiusyhdistyksissä ja isäntäyhdistyksissä oli sitä paitsi patriarkaalista henkeä: epäkohtia haluttiin poistaa, mutta ei välttämättä autettavien ehdoin ja heitä toimintaan mukaan saaden. Dialogin lisääntymisestä voidaan toki puhua, vaikka sen toteamiseksi tarpeellinen numeroaineisto ja tarkat henkilötiedot puuttuvatkin.

Vuosisadan loppu merkitsi nuorison omaehtoisen toiminnan alkamista ja useissa tapauksissa myös lisääntyvää vapautumista vanhemman väen holhouksesta. Nuorisoseurat tempasivat talonpoikaista ja monin paikoin myös tilatonta nuorisoa mukaan omaehtoiseen toimintaan. Ensimmäisissä nuorisoseuroissa olivat vielä johdossa opettajat ja virkamiehet, jotka tuskastuttivat liian valmiilla ja osin vaikeallakin ohjelmalla; nyt saattoivat nuoret toteuttaa paremmin itseään. Myös heränneitten puolella perustettiin ns. lukuyhdistyksiä, joissa voitiin keskustella ja seurustella vanhempien valvonnasta vapautuen. Kaukana olivat jo ne ajat, jolloin heränneet saattoivat piiskata joukon nuoriaan julkisesti vain siitä syystä, että nämä olivat "eksyneet" ns. suruttomien nuorten joukkoon.¹⁶¹

---

160 Tätä aihetta käsitellään myös luvussa 5.4.

161 Tekstissä viitataan ns. ukkojen ajan tiukkaan valvontaan ja sen huipentumana vuonna 1885 sattuneisiin Nurmon Kalistajan ns. piiskahäihin. Heränneen parin häihin vanhempiensa mukana tulleet nuoret lähtivät illalla kylän nuorten pariin. Heidät tuotiin takaisin, ja miehet löivät poikia riimunvarrella, naiset tyttöjä. Mm. Takala 1965, s. 98-99 ja Kares II 1950, s. 293-295.

5. POLIITTISET PUOLUEET

5.1. Alkuvaiheet ennen suurlakkoa

5.1.1. Vanhasuomalaiset ja nuorsuomalaiset

Raimo Salokangas on todennut, että eteläpohjalaisten poliittisista mielipiteistä on ennen eduskuntavaaleja laadittavissa vain suuntaa antavia arvioita. Etelä-Pohjanmaalla julkinen mielipide oli 1880-luvulla, "maailman-katsomuksellisen kuohunnan leimaamalla vuosikymmenellä", suhteellisen radikaali kielellisessä ja yhteiskunnallisessa suhteessa. Tästä huolimatta maakunnan talonpoikaiset valtiopäivämiehet olivat suomalaisen puolueen johtajan, Agathon Meurmanin miehiä. Tämä johtui toisaalta valintamenetelystä, mutta myös siitä näkemyksestä, että suomalaisen puolueen eheys oli kannatettava asia. Näin 1880-luvun puolivälissä alkanut puolueen "vanhojen" ja "nuorten" kiista ei ulottunutkaan Etelä-Pohjanmaalle, vaan "nuoriin" päin kallistuneet aktiivit toimivat mieluummin erilaisissa kansanliikkeissä, kuin ryhtyivät toden teolla tavoittelemaan valtiopäiväpaikkoja. Puolueen sisäinen kiista nähtiin Salokankaan mukaan paremminkin puolueen johdon kinasteluna.¹

Julkisen sanan piirissä jakautuminen kyllä näkyi. Sisäisen kiistan puhjettua asettui maakunnan johtava lehti, Waldemar Sandmanin Vaasan Lehti (1881-1893), uudistusmielisille linjoille. Näin teki myös Suupohjan Työmies (1884-1885). Sen seuraajana on usein pidetty Otto E. Könnin ja Emanuel Antilan julkaisemaa Kansan Lehteä (1886-1887), jonka takana oli jonkinlainen, lähinnä Ilmajoella koottu "kannatusyhtiö". Myös Aleksanteri Filander kuului sen piiriin. Kansan Lehti oli edeltäjänsä maltillisempi.²

1 Salokangas 1983, s. 256-257. Salokangas 1985, s. 36-37. Heikki Ylikangas on myös korostanut tekstissä mainittua radikaalia luonnetta todeten, että Pohjanmaalla pyrittiin kaikin voimin tukemaan fennomanian päämääriä. Tavoitteena oli näennäisesti suomen kielen, mutta todellisuudessa suomalaisen kansanosan aineellisen ja kulttuurillisen elämän kohottaminen. Tähän liittyi tasa-arvon vaatimus kaikilla inhimillisen toiminnan alueilla. Ylikankaan mukaan Etelä-Pohjanmaa oli 1800-luvun lopussa maan radikaalein maakunta. Ylikangas 1985, s. 46.

2 Salokangas 1985, s. 36. Salokangas 1983, s. 78-79.

Näytenumerossaan se kuitenkin mm. totesi, ettei kieli- ja kansallisuustaistelua vielä voitu katsoa päättyneeksi. Vähän myöhemmin se luetteli esimerkkejä virkamiesten huonosta kielitaidosta. Esimerkiksi asiakirjojen kääntäminen yhden oikeuskäsittelyn aikana neljään, viiteen kertaan saattoi muuttaa niiden asiasisältöä.³

1890-luvulla merkittävin mielipiteenmuokkaaja oli Ossian Ansaan Pohjalainen (1890-1901). Sen yhteiskunnallinen sanoma oli edellisiä ohuempi, mutta se antoi perustuslaillisuudelle suuren painon. Ossian Ansan (Frans Ossian Husberg) oli alunperin Wasa Tidningin toimittaja. Hän oli näkyvimpiä vapaamielisten johtomiehiä Etelä-Pohjanmaalla parin vuosikymmenen ajan.

Kaksi uudistusmielistä sanomalehteä, edellä mainittu Sandmanin Vaasan Lehti ja Pohjalainen, eivät kuitenkaan mahtuneet samoille markkinoille. Poliittisia erimielisyyksiä niillä ei oikeastaan ollut, joten kysymys oli lähinnä taloudellisista intresseistä. Ensin alkoi hintasota, sitten kilpailu siitä, kumpaa toimitettiin paremmin. Lopulta Pohjalainen peri voiton; ehkäpä myös siitä syystä, että Ansan sovitti lehtensä poliittista linjaa sellaiseksi, että se kelpasi myös maakunnan vanhasuomalaisille.⁴ Hän mm. korosti varsin snellmanilaiseen tapaan jokaisen sivistyneen kansalaisen velvollisuutta palvella omaa maataan. Virkamiehet hän näki kansallisen sivistyksen vaalijoina, ja hän piti tärkeänä heidän suomalaistumistaan. Venäjän-politiikassa hän oli jyrkän perustuslaillinen ja otti tiukasti kantaa mm. jo vuoden 1890 manifestia vastaan. Vuonna 1901 lehti lakkautettiinkin jyrkän linjansa takia.⁵

Ossian Ansan oli henkilönä lopultakin varsin konservatiivinen, joten hän esiintyi yhteiskunnallisessa mielessä usein jarrumiehen roolissa. Kielellinen politiikan ulottuvuus oli hänelle tarkoituksenmukaisuuskysymys ja toisarvoinen perustuslaillisuuteen nähden. Kun hän vielä näytti hakeutuvan yhteistyöhön ruotsinkielisten kanssa, vanhasuomalaiset alkoivat harkita oman lehden perustamista.⁶

3 Kansan Lehti 20.5.1886 ja 29.7.1886.

4 Salokangas 1983, s. 111-116.

5 Salokangas 1983, s. 119-121. Ossian Ansan oli myös merkittävä järjestötoiminnan taustavaikuttaja. Tästä roolista tehdään selkoa luvussa 7.2.2.

6 Salokangas 1985, s. 38 ja 41. Salokangas 1983, s. 164.

Talvella 1901 kokoontui joukko tunnettuja suomalaisen puolueen jäseniä Seinäjoelle perustamaan uutta lehtiyhtiötä. Yhtiö julkaisi "Vaasan" näytenuumeron tammikuussa 1902. Lehden ote oli radikaalin fennomaaninen, mutta yleispoliittisesti se oli myöntyväisyshenkinen. Se pyrki vetoamaan niin suomenkieliseen talonpoikaistoon kuin kaupunkien ja maaseudun työväkeenkkin.⁷ Yhtenä keskeisenä aloitteen tekijänä oli Otto E. Könni, joka oli varsin uudistusmielinen henkilö. Hän toimi mm. suurlakon aikana ja heti sen jälkeen työväenliikettä lähellä melko radikaalein äänenpainoin.⁸

Suomalaisen puolueen sisäinen kiista ei siis kovin selkeästi ulottunut Etelä-Pohjanmaalle 1880-luvulla. Kansan Lehden asettuminen vuoden 1887 valtiopäivämiesvaaleissa jalasjärveläisen Gabriel Anttilan puolelle ylis-tarolaista Juho Malkamäkeä vastaan oli sekin ehkä vain henkilökysymys, tai korkeintaan kannanotto heränneitä vastaan.⁹ Sen sijaan vuoden 1894 vaaleissa eri suuntausten välinen taistelu ulottui jo Alavuden tuomio-kuntaan asti. Perustuslaillisten johtomies Jonas Castrén yritti nimittäin välikäsien avulla syrjäyttää meurmanilaisena tunnetun F. W. Lagerstedtin. Kirjeessään Wasa Tidningin toimittajalle W. Sandmanille hän syytti Lagerstedtiä hallituksen käytyriksi ja hännystelijäksi. Kun uudelleen valittu Lagerstedt kuuli häntä vastaan suunnitellusta salajuonesta, hän haastoi Sandmanin valintatilaisuuteen lähettämän toimittajan oikeuteen. Vastaavasti Castrén nosti syytteen yksityiskirjeen joutumisesta vastapuolen käsiin. Asiasta kehittyi kiihkeä väittely Uudessa Suomettaressa, mutta oikeus-jutut kuivuivat pian kokoon ja tuottivat vain pieniä sakkotuomioita. Lagerstedtin asemaa jupakka kuitenkin vahvisti, sillä hänet valittiin nyt mm. puhemiesneuvostoon.¹⁰

---

7 Salokangas 1983, s. 170-172. Kokouksessa olivat mukana mm. Otto E. Könni (Seinäjoki), Mikko Iipponen (Laihia), Kaarlo Landén (Ilmajoki) sekä Oskari Lagerstedt ja Teofilus Haila (Lapua). Vaasan linjasta myös Salokangas 1985, s. 38.

8 Salokangas 1985, s. 41-42.

9 Kansan Lehti 8.9.1887; 15.9.1887 ja 29.9.1887. Ilmajoen tuomiokunnan valtiopäivämiesvaalissa äänet olivat menneet tasan ja herännäisjohtaja Malkamäki tuli valituksi arvalla. Ilmeisesti lehti kuitenkin näki Anttilassa uudistusmielisemmän ehdokkaan.

10 Alanen 1952, s. 26-33. Lagerstedt kuului aikaisemmin jo talousvalio-kuntaan ja oli puhemiesneuvoston varajäsen.

1900-luvun alkuvuosina tapahtuneet muutokset aktivoivat suomalaisen puolueen toimintaa Etelä-Pohjanmaalla. Taustalla oli Venäjän heikkeneminen ja perustuslaillisten voitto vuoden 1904 valtiopäivämiesvaaleissa. Merkittävin muutos oli tapahtunut vanhasuomalaisten perinteellisessä linnakkeessa, talonpoikaissäädystä, jossa nyt oli kaksi kolmannesta perustuslaillisia. Mm. Etelä-Pohjanmaalta valittiin kolmesta ruotsalaisenemmistöisestä tuomiokunnasta perustuslaillinen, samoin toisesta suomenkielisestä, Ilmajoen tuomiokunnasta. Viimeksi mainitussa olivat vanhasuomalaiset jakaneet äänensä kolmen tasaväkisen ehdokkaansa kesken. Alavuden tuomiokunnasta valittiin tosin Oskari Lagerstedt samana vuonna kuolleen isänsä jälkeen.¹¹ Syksyllä 1904 alettiin vanhasuomalaisten piirissä vaatia kiinteämpää valtakunnallista puolueorganisaatiota ja seikka-peräisempää ohjelmaa. Puoluesihteri K. N. Rantakari vieraili tässä tarkoituksessa myös Etelä-Pohjanmaalla. Seinäjoella 25.3.1905 pidettyyn kokoukseen paikallinen aloite oli tullut Lapualta. Luvan kokouksen pitoon olivat hankkineet J. E. Antila ja Kaarlo Landén Ilmajoelta sekä Juho Jouppi Seinäjoelta.¹² Lehtitietojen mukaan pyrittiin jo tällöin paikallisyhdistysten muodostamiseen, ja 32 paikkakunnalle valittiin tätä tarkoitusta varten kokoonkutsujat perustamiskokouksia organisoimaan.¹³ Tuloksia ei kuitenkaan näytä välittömästi syntyneen.

Vaasaan 1880-luvulla perustetulla suomenmielisten seuralla ei ollut sanottavaa vaikutusta maaseudulla. Vuonna 1890 se muuttui Vaasan Kansallisseuraksi. Sortovuosina sen toiminta oli laimeaa ja seurallinen yhdessä olo korostui entisestään. Vuonna 1905 siinä oli 83 jäsentä, joista viitisenkymmentä oli liittynyt saman vuoden aikana.¹⁴ Suomenkielisiin pitäjiin ei näytä muodostuneen vastaavia seuroja, ellei sitten esimerkiksi Lapualle 1886 syntynyttä Suomalaista sivistysseuraa voida laskea tällai-

---

11 Salokangas 1983, s. 187-188. Kyseessä olivat tunnetut osuustoimintamiehet J. E. Antila ja Kaarlo Landén sekä körttijohtaja Juho Malkamäki. Lagerstedt oli hänkin mielipiteiltään jyrkempi kuin isänsä.

12 Salokangas 1983, s. 187-189. Vaasa 28.3.1905. Lapualaisia oli lehden mukaan läsnä 57, seinäjokelaisia 36, ylistarolaisia 17, alavutelaisia ja ilmajokelaisia 12 jne. Kun Lapualla ja Ilmajoella oltiin kokouspuuhissa aktiivisia, samoin vähän myöhemmin suomalaisten seurojen perustamisessa, vertailuasema on näiden kohdalla mielenkiintoinen.

13 Vaasa 1.4.1905.

14 Vaasa 7.11.1905. Vaasan Kansallisseuran vuosikertomus.

seksi. Tarkemmat tiedot sen toiminnasta puuttuvat.¹⁵ Ilmajoelle vuonna 1902 syntynyt Buurit-seura lienee sekin ollut lopultakin pääasiassa ampu- ja metsästysseura. Sillä ei tiettävästi ollut yhteyksiä Etelä-Suomen aktivisteihin, vaikka jonkin asteista poliittista toimintaa saattoi ollakin.¹⁶

Suomalaisen puolueen alkava jakautuminen näkyi siis ensin julkisessa sanassa. Ossian Ansaan järkkymättömän perustuslaillinen Pohjalainen lakkautettiin pysyvästi vuonna 1901. Vuodesta 1903 lähtien alkoi ilmestyä Vaasa, joka oli myöntyvyyskannalla, mutta oli yhteiskunnallisesti uudistusmielinen. Yhteiskunnallinen ulottuvaisuus alkoi muutenkin korostua. Kielikysymyksenkin oli menettänyt merkitystään 1870-1880-luvun oloista sitä mukaan kun suomenkielisten asema oli parantunut. Tosin suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla kielikysymys oli vielä jossain määrin ajankohtainen. Suomalaisen puolueen oli täällä helppo leimata nuorsuomalaiset ruotsinkielisten perustuslaillisten juoksupojiksi jyrkän kielirajan takia.¹⁷

5.1.2. Ensimmäiset työväenyhdistykset

Työväenliikkeen uranuurtajana pidetään käsityöläismestari, tehtailija Viktor Julius von Wrightiä, joka perusti ensimmäisen työväenyhdistyksen Helsinkiin vuonna 1884. Wrightiläisissä yhdistyksissä pyrittiin marxilaisen luokkataisteluaajatuksen vastaisesti rakentamaan yhteisymmärrystä eri

---

15 Lehtinen 1984, s. 550.

16 "Buurit" syntyivät Ilmajoen nuorisoseuran urheiluosastoksi, jota vähän myöhemmin kutsuttiin ampumaseura Buureiksi. Se joutui kuitenkin sortotoimenpiteitten kiristyessä lopettamaan toimintansa ja tilalle syntyi 1905 Ilmajoen metsästysseura. Kun sen omistamat luodit takavarikoitiin, tämäkin harrastustoiminta loppui. Alanen 1953, s. 719-722.

Mielenkiintoista on, että buurit käyttivät ainakin jäsenluetteloissaan sotilasarvoja. Lähinnä he järjestivät ampumakilpailuja ja iltamia. Oliko heillä jotain poliittista toimintaa, jää ratkaisematta. Tosin itsensä syytensä puolesta taistelleet buurit nähtiin perustuslaillisten keskuudessa jonkinlaisina esimerkkeinä. Buurien perustaja, Kaarlo Landén, oli kuitenkin selvästi suomettarelainen. Ampumaseura Buurien ptk. 27.12.1902, 11.7.1902, 17.6.1903, 6.1.1904. IMA.

17 Salokangas 1985, s. 37-42. Ossian Ansas sai julkaisuluvan uudelle lehdelleen Pohjan Pojalle vuonna 1905.

yhteiskuntaluokkien välille. Tavoitteena oli taloudellisten olojen parantaminen yhteisostoja järjestämällä ja asuinrakennuksia suunnittelemalla. Huomiota kiinnitettiin myös kansansivistyksen lisäämiseen ja sosiaalipoliittisten uudistusten tekoon.

Vaasan Suomalainen Työväenyhdistys perustettiin joulukuun 2. päivänä 1883, ja sen säännöille haettiin senaatin vahvistus seuraavan vuoden helmikuussa. Hankkeen isänä on pidetty Matti Sippolaa¹⁸, joka oli vuonna 1881 perustanut nuorisoseuran kotipaikkakunnalleen Kauhavalle. Pian tämän jälkeen hän muutti Vaasaan. Täällä hän alkoi puuhata työväenyhdistystä, koska ei ollut kiinnostunut edellisestä vuonna perustetusta Vaasan Suomenmielisten Seurasta.¹⁹ Sippola ja eräät muut, lähinnä suomalaisuusliikkeen radikaaliin siipeen kuuluneet perustajat, olivat ilmeisesti kyllästyneet suomenmielisten seuran herraskaiseen seurusteluun. Yhdistyksestä tuli rahvaanfennomaaninen, ei niinkään wrightiläinen, parista tehtailijan titteliä käyttäneestä perustajasta huolimatta. Sen taustatekijöinä oli lisäksi pari hyvin huomattavaa fennomaania, Lauri Kivekäs ja J. Kr. Swanljung, jotka vuonna 1885 kutsuttiinkin yhdistyksen kunniajäseniksi. Yhdistys pyrki hankkimaan itselleen asiamiehiä maaseudulta levittääkseen toimintaansa. Tässä ei kuitenkaan onnistuttu, vaikka kiinnostusta olikin; mm. laihialaiset Mikko Hietanen ja Mikko Iipponen olivat läsnä eräässä kokouksessa.²⁰

Vaasan Suomalainen Työväenyhdistys oli sisäisesti eripurainen, ja mm. Matti Sippola erotettiin, samoin eräs toinen johtokunnan jäsen, K. A. Lundqvist, joka lehdessään Suupohjan Työmieheissä oli navakasti

---

18 Matti Sippola oli kaivertajan ammatissaan kierrellyt 1870-luvulla Etelä-Suomessa. Ilmeisesti hän toimi silti vain omien kokemustensa pohjalta ja Kauhavan Nuorisoyhtiön perustamisen innostamana wrightiläisyydestä aluksi mitään tietämättä. Koulun vahtimestarina toiminut Sippola ei kuulunut herrasväkeen, joten hän tunsikin suomenmielisten seuran itselleen vieraaksi. (Pohjanhovi 1958, s. 7).

19 Pohjanhovi 1958, s. 7.

20 Salokangas 1983, s. 63-64. Myös eräät muut kirjoittajat (mm. Voionmaa 1936, s. 476; Tuomari 1950, s. 22 ja Soikkanen 1975, s. 27) ovat korostaneet, että yhdistys ei ollut wrightiläinen, vaan sai alkunsa suomalaisuusharrastuksista. Käsitettä rahvaanfennomania on käyttänyt ensimmäisenä Salokangas, joka tarkoittaa sillä pääasiassa 1880-luvun alkuvuosiin sijoittunutta, yhteiskunnallista kamppailua käynnystä fennomanian suuntausta. Käsitteestä tarkemmin luvussa 7.2.2.

iskenyt ruotsalaisia.²¹ Wasa Tidningin päätoimittaja Frans Ossian Husberg (myöh. Ansas), joka tunsi wrightiläisyyden periaatteet, esitti uuden kaksikielisen yhdistyksen perustamista. Näin sai alkunsa Vaasan Yleinen Työväenyhdistys vuonna 1885. Seuraavana vuonna syntyi Vaasan Työväenyhdistys jatkamaan näiden molempien toimintaa. Se oli työnantajien johtama, nyt selvästi wrightiläinen yhdistys.²² Vuonna 1897 ruotsinkieliset perustivat oman yhdistyksensä. Samana vuonna hyväksytyjen Vaasan Työväenyhdistyksen uusien sääntöjen mukaan voitiin jäseneksi ottaa myös ammattiosastoja.²³

Liberalismin laajeneminen näkyy järjestötoiminnassa mm. siinä, että senaatti sai vuodesta 1883 lähtien vahvistaa yhdistysten sääntöjä. Väinö Voionmaan mukaan tämä vauhditti myös Suomen työväenliikkeen alkua: sekä Helsingin että Vaasan työväenyhdistykset saattoivat aloittaa toimintansa vuoden 1884 puolella. Kun Vaasan yhdistys syntyi lähinnä oppositiona Vaasan ruotsalaisvaltaa vastaan, Helsinki jäi wrightiläisyyden keskuksesi.²⁴ Vaasan työväenyhdistyksen perustamiseen vaikutti vielä kieliasetuksen voimaantulo ja sen aiheuttama innostus.

Suomenkielisen maakunnan ensimmäinen työväenyhdistys perustettiin vuonna 1894 Kauhavalle. Jo 1800-luvun puolivälistä lähtien paikkakunnalla oli valmistettu käsityönä puukkoja, ja vuosisadan vaihteeseen tultaessa oli syntynyt useita tehtaitakin. Niin ikään oli jo pitkään valmistettu kudonnaisia myyntiin. Kun rautatie valmistui, näitä molempia voitiin ryhtyä myymään Kauhavan asemalla. Näin alkanut teollisuus voimistui nopeasti.²⁵ Kauhavan työväenyhdistyksen perustajina oli neljä kauppiasta ja neljä maanviljelijää, joista myöhemmin vanhasuomalaisena tunnettu Gabriel

---

21 Salokangas 1983, s. 66. Sippola oli helposti innostuva, mutta levoton ja tempoileva otteissaan. Sippolan mukana erosi myös yhdistyksen laulajia, joiden kanssa hän perusti lauluseura Kaiun.

22 Salokangas 1983, s. 74.

23 Salokangas 1983, s. 77. Vattula 1976, s. 48. Vaasan Sanomat 3.12.1897.

24 Voionmaa 1936, s. 476. Soikkanen 1975, s. 27.

25 Jaskari 1958, s. 175-176. Sippola 1958, s. 151, 158-159.

Orrenmaa oli yhdistyksen asettamana valtiopäivämiesehdokkaanakin.²⁶ Yhdistyksen säännöissä tähdennettiin "omintakeista huolenpitoa", säästäväisyyttä ja "irtolaisväestön" aseman parantamista. Tälle väestölle oli tarkoitus hankkia omia maapalstoja. Yhdistys piti yllä myös veistokoulua, jota Vaasan läänin maanviljelysseurakin yhteen aikaan avusti. Viimeisen kokouksensa wrightiläinen Kauhavan työväenyhdistys piti vuonna 1900, jolloin kokousta johtivat varapuheenjohtaja, "ompelia" Kustaa Hautamäki ja kirjuri, levyseppä Kustaa Harju. Molemmat olivat myöhemmin tunnettuja nuorisoseuraliikkeen ja maalaisliiton johtomiehiä Etelä-Pohjanmaalla. Toisen kerran Kauhavan työväenyhdistys perustettiin vuonna 1903 puukkotehaan työläisten toimesta.²⁷

Varsin mielenkiintoinen on tieto, jonka mukaan Gabriel Orrenmaa olisi saanut perustamisajatuksen kirjeitse Ilmajoelta joiltakin Side-seurassa tai isäntäyhdistyksessä toimineilta henkilöiltä. He olivat kehottaneet perustamaan samanlaisen, palvelusväen sivistyksellisen ja yhteiskunnallisen aseman kohottamista harrastavan seuran myös Kauhavalle. Kuitenkin varotettiin käyttämästä isäntäyhdistys-nimeä, jotta ei aiheutettaisi epäluuloja työväestössä.²⁸ Sääntöjen perusteella voidaankin sanoa, että yhtäläisyyksiä oli yhtä paljon isäntäyhdistysten kuin wrightiläisten työväenyhdistystenkin suuntaan. Kauhavan työväenyhdistyksen sääntöjen ensimmäisessä pykälässä tähdennettiin siis työväestön "omintakeista huolenpitoa itsestään" sekä halua säästäväisyyteen ja oman toimeentulon turvaamiseen vanhuuden varalle. Tärkeinä pidettiin myös työntekijäin ja työn teettäjien välien parantamista, luento- ja esitelmien pitämistä sekä

---

26 Vuonna 1906 Orrenmaa valittiin Etelä-Pohjanmaan Suomalaisten Seurain Liiton johtokuntaan. Vaasa 6.2.1906. Salokankaan mukaan Matti Sippola toimi myös Kauhavan työväenyhdistyksessä. Salokangas 1983, s. 107. Yhdistystä oli perustamassa myös poliisi Matti Laurila, v. 1918 kaatunut "isä-Laurila" (poliisina Kauhavalla 1890-1906). Kauhavan ty 1923, s. 3. EP elämäkertoja A-L 1963, s. 401. (Artturi Leinonen).

27 Kauhavan ty 1923, s. 3-7. Vattula 1976, s. 56.

28 Järvenpää 1984, s. 6. Järvenpään mukaan yhdistyksen toiminta oli koko ajan väkinäistä ja työväestölle etäistä. Iltamissa oli mukana isäntäväen lisäksi vain joitakin käsityöläisiä ja muutamia tilattomia. Maininta isäntäyhdistyksen nimen käytöstä viittaisi siihen, että samalla annettiin tiedoksi myös Ilmajoen isäntäyhdistyksen säännöt.

kotiteollisuuden edistämistä.²⁹ Sen sijaan niissä ei näy jälkeäkään esimerkiksi vuonna 1893 pidetyn työväenyhdistysten ensimmäisen edustajainkokouksen kuuden kohdan ohjelmasta erilaisine äänioikeuteen, työpäivän pituuteen jne. liittyvine vaatimuksineen.³⁰ Myös Ilmajoen vuonna 1896 syntyneen työväenyhdistyksen säännöissä korostettiin toimeentulon parantamista ja säästäväisyyttä. Maanviljelijät olivat sitäkin perustamassa. Kun kuvernöörinvirasto ei kuitenkaan hyväksynyt sen sääntöjä, anottiin Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran jäsenyyttä ja päästiinkin sen haara-osatoksi. Vuonna 1898 nimi muutettiin välillä Edistysseuraksi, mutta seuraavana vuonna taas takaisin työväenyhdistykseksi.³¹ Ilmajoen työväenyhdistys oli vielä vuonna 1904 mukana Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran tilastoissa.³² Ehkä voitaisiin sanoa, että se perustettiin jo nuorisoseuraksi muuttuneen Side-seuran periaatteille.

Näyttää siis siltä, että suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla etsittiin 1880-luvun lopun ja 1890-luvun alun tienoilla monella tapaa ratkaisua tilattoman väen lisääntymisen tuomaan ongelmaan. Sitä etsivät isäntäyhdistykset, joissa oltiin huolestuneita oman patriarkaalisen holhousvallan säilymisestä, vaivashoitomenojen kasvusta ja marxilaisuuden leviämisestä.³³ Ilmajoella keskusteltiin niinkään raittiusseura Ladun kokouksessa vuonna 1886 "Suomen työn suosijain seuran" perustamisesta, tosin ilman

---

29 Kauhavan ty:n säännöt (Senaatin tal.os. hyväks. 24.9.1894). KD 80/37 1894. Vaasan lhA.VMA.

30 Kuuden kohdan ohjelmassa vaadittiin kunnallista ja valtiollista äänioikeutta työväelle, 10-tuntista työpäivää, yleistä koulupakkoa, maksutonta kouluopetusta, asutustoiminnan tehostamista ja maanvuokraus-suhteiden järjestämistä sekä ammattientarkastuksen parantamista. Haataja ym. 1972, s. 40-41. Vattula 1976, s. 38. Helsingin ty:n säännöissä 1884 toki puhuttiin myös yhdyssiteestä työnantajien ja työntekijäin välillä, kansantajuisten luentojen järjestämisestä, oma-apukassoista, paikanvälitystoimistoista, asunto-osakeyhtiöistä jne. Laine 1945, s. 31.

31 Alanen 1953, s. 696-697. Pohjalainen 16.1.1897.

32 EP ns. vsk. 1904, tilastotaulut.

33 Säästäväisyys, suhteiden parantaminen työväestöön ja työväen tukeminen omaehtoiseen toimintaan oli ollut isäntäyhdistysten toiminnan ja tavoitteitten punaisena lankana kaikissa niiden vaiheissa. Vrt. luku 3.1.2.2.

Varsin kuvaavasti tuon ajan tunteja osoittaa Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen johtokunnan vuonna 1895 palkitsema kilpikirjoitus,

tulosta.³⁴ Side-seura, eräänlainen nuorisoseuran ja työväenyhdistyksen yhdistelmä, pyrki sekin vastaamaan ajan olosuhteisiin. Tällainen näyttää olleen myös Ilmajoella 1890 perustettu käsityöläisyhdistys, jonka keskuksen henkilö, satulaseppä John Sandström oli aikaisemmin kunnostautunut Ladun jäsenenä. Hän piti kokouksissa ihanteellisia, melkein pä kansallisromanttisia puheita yhteistunnon kehittämistä. Eräässä puheessaan hän tosin kertoi ulkomailta syntyneistä työväenyhdistyksistä, mutta niiden todellinen luonne jäi mainitun ylimalkaisen ihanteellisuuden alle.³⁵ Ilmajoen wrightiläinen työväenyhdistys rakensi ilmeisesti molempien, Side-seuran ja käsityöläisyhdistyksen, pohjalle mahdollisesti vielä isäntäyhdistyksen tukiessa taustalla.

Myös Alavuden yhdistys oli täysin wrightiläinen, aloitteentekijänään merikapteeni, sahanomistaja Daniel Roos vuonna 1904. Alunperin sitä nimitettiin Alavuden Puutavaraosakeyhtiön työväenyhdistykseksi. Säännöt olivat lähempänä etelän wrightiläisiä yhdistyksiä, lähempänä kuin esimerkiksi Kauhavan tai Ilmajoen. Ehkäpä tähän oli syynä se, että jäseniksi ilmoittautui myös yhtiön toimihenkilöitä.³⁶ Samaa voidaan sanoa Laihian vuonna 1905 syntyneestä yhdistyksestä, joka lienee ollut viimeisiä wrightiläiseksi perustettuja koko maassa. Perustajana oli nuorisoseuran "ukkipiiri", eli käytännössä Santeri Alkio. Tavoitteena oli mm. "palvelusnuorison" aseman parantaminen ja itsekasvatus.³⁷ Ainakin Kurikassa ja

---

jossa yhdistyksen puheenjohtajanakin myöhemmin toiminut Mikko Iipponen esitti näkemyksiään isäntäyhdistyksen sääntöjen pykälistä. Hän toteaa, että "usko Jumalan sallimukseen ja sen johdosta tyytyväisyys tilaansa on alkanut horjua materialistisen käsityskannan kohotessa. Siitä on kehittynyt sosialismi, nihilismi, anarkismi ym. vaatien omaisuuden ja etujen tasajakoa, jopa yhteisyyttäkin... Sentähden on tarpeellista, että ajoissa ruvetaan miettimään keinoja työväenluokan ahdinkotilaan johtavien syiden ja vaikuttimien tasoittamiseksi". Iipponen 1895, s. 14-15.

34 Kansan Lehti, näyttenumero 20.5.1886.

35 John Sandströmin kok. IMA.

36 Järvinen 1954, s. 9 ja 80-81. Soikkanen 1961, s. 18.

37 Tuomari 1950, s. 58. Salokangas 1975, s. 15. Alkio edusti varsin radikaalia wrightiläisyyttä. Laihian ty ei ollut sosialistinen, mutta ei siitä kovin kaukanakaan. Mm. yhdistyksen nuorisoseuran talossa pidetyssä juhlassa liehui punainen lippu salossa. Salokangas 1983, s. 207-208.

Isossakyrössä oli 1890-luvun keskivaiheilla käsityöläisyhdistyksiä, jotka Salokankaan mukaan olivat verrattavissa wrightiläisen kauden yhdistykseen.³⁸

Seinäjoelle vuonna 1902 perustettu yhdistys oli maakunnassa ensimmäinen, jolla ei ollut enää wrightiläistä luonnetta. Aloitteen tekijöinä olivat rautatieläiset ja paikkakunnalle tulleet vapaitten ammattien harjoittajat. Sen merkittävimpiä saavutuksia oli Työväen osuuskauppa ja jo alkuvuosina syntyivät myös sairaus- ja hautausapurenkaat.³⁹ Lapuan vuonna 1903 aloittanut työväenyhdistys osallistui kyllä muitten ns. edistysseurain kanssa Lapuan Päivä -juhlien järjestämiseen. Pian kuitenkin ruvettiin esittämään varsin luokkatietoisia kannanottoja, joten wrightiläisenä sitä tuskin voi pitää.⁴⁰ Molemmat liittyivät Ruotsalaiseen Työväenliittoon, jolla oli oikeus vahvistaa alaosastojensa sääntöjä sortovuosina.⁴¹ Näin teki myös Ähtärin Inhan vuonna 1904 syntynyt työväenyhdistys, joka oli alusta lähtien lapualaisiakin selvemmin Forssan päätösten takana. Täällä oli aloitteen tekijänä leipuri Emanuel Pohjaväre, joka valittiin ensimmäisissä vaaleissa eduskuntaan. Kun Ähtärissä oli runsaasti sahoja, jäsenmäärä kasvoi pian varsin korkeaksi.⁴²

Suurtenkin kaupunkien työväenyhdistysten poliittinen linja oli aluksi hyvin epäselvä. Maalaisyhdistysten aatteellinen kehitys kulki vielä enemmän jäljessä, sillä niiltä puuttui kosketus työväenliikkeen kärkeen.⁴³ Vain

---

38 Salokangas 1983, s. 144. Näistä Kurikan käsityöläisyhdistys oli elossa vielä 1905, jolloin se helmikuussa piti iltamat. Vaasa 11.2.1905. Myös Ylistaron työväenyhdistys, josta ei ole muuta tietoa, piti iltamat vuoden 1905 helmikuussa. Vaasa 21.2.1905.

39 Alanen 1970, s. 700-701. Vattula 1976, s. 61.

40 Lehtinen 1984, s. 554. Vattula 1976, s. 61. Myös täällä oli pian keskeisenä asiana osuuskaupan perustaminen.

41 Vattula 1976, s. 61-62 ja 66. Ruotsalaiseen Työväenliittoon alaosastona liittyminen oli kiertotie sen jälkeen, kun Bobrikov oli rajoittanut yhdistysten perustamista. Ennen suurlakkoa 1905 siihen kuului jopa 196 osastoa. Mukana oli myös jonkin verran ammattiosastoja. Soikkanen 1975, s. 72.

42 Soikkanen 1961, s. 18. Vattula 1976, s. 64-66.

43 Soikkanen 1961, s. 203 ja 345-346.

Seinäjoen, Ähtärin ja ehkä Lapuankin työväenyhdistyksillä oli sosialistista luonnetta. Muualla tällaiset ajatukset olivat harvinaisempia; vain jotkut Amerikasta palanneet siirtolaiset, rautatien rakentajat ja muut muualta tulleet toivat niitä mukanaan. Vasta suurlakon yhteydessä ne alkoivat todella tunkeutua torpparien ja tilattomien ulottuville. Haja-asutus ja kykenevien toimihenkilöiden puute vaikeuttivat vielä pitkään maaseudun yhdistysten toimintaa.

Etelä-Pohjanmaalle sosialismia alkoi tihkua ensin Vaasaan. Helsingin työväenyhdistys lähetti ympäri maata erilaisia työväen oloja koskeneita kyselyjä, ja myös Uuden Suomettaren Työmies-alakertaa luettiin. Kuitenkin Vaasan työväenyhdistys kieltäytyi vielä vuonna 1895 avustamasta vasta perustettua Työmies-lehteä. Vuonna 1898 paheksuttiin "Helsingin paikallisen työväenpuolueen" perustamista. Suomen työväenpuolueen perustavaan kokoukseen Turkuun lähetettiin edustajia, mutta puolueeseen liitettiin vasta 1902 räätälien ammattiosaston ehdotuksesta. Forssan puoluekokouksen ajatukset ja päätökset hyväksyttiin jo sellaisenaan vuonna 1903. Myös suurlakkoon ryhdyttiin heti sen alussa 31.10.1905, jolloin hyväksyttiin Tampereen punainen julistus.⁴⁴

Kauhavalla oltiin tosin valmiita tilaamaan Työmies-lehteä, mutta puolueeseen liitettiin vasta vuoden 1904 alussa. Vuosisadan vaihteessa, wrightiläisenä kautena, paheksuttiin Matti Kurikan kirjoittelua. Suurlakon aikana työväki oli aluksi mukana paikkakunnalla perustetussa kansalaiskaartissa, mutta erosi sitten perustaen oman punakaartin, jolla kuitenkin ei ollut mitään varsinaisia tehtäviä.⁴⁵

5.2. Suurlakkotapahtumat

Vallankumouksellinen toiminta onnistuttiin Venäjällä tukahduttamaan aina siihen saakka, kunnes yleinen tyytymättömyys lisääntyi Japanin sodan tappioiden takia. Lokakuun 25. päivänä 1905 alkanut suurlakko lamautti muutamaa päivää myöhemmin säännölliset toiminnot myös Suo-

44 Pohjanhovi 1958, s. 10-14. Tampereen edustajakokouksessa 1896 ei Vaasan työväenyhdistys vielä kannattanut vaatimukseksi hyväksyttyä yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Vattula 1976, s. 47.

45 Kauhavan ty 1923, s. 10-18.

messä. Ainakin 31.10. se oli täydellinen suurimmissa kaupungeissa, pian myös monin paikoin muualla maassa.

Routavuosien sisäinen hajaannus huipentui, kun perustuslailliset vaativat myöntyväisyyksien senaatin sekä venäläisten ja suomettarelaitten virkamiesten erottamista. Myös ylimääräiset valtiopäivät piti heti kutsua koolle. Sosialistit vaativat yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valittavaa kansankokousta säätämään maalle uutta valtiopäiväjärjestystä ja hallitusmuotoa. Vanhasuomalaiset päätyivät puolestaan lopulta ehdottamaan yksikamarista kansanedustuslaitosta.⁴⁶

Myöntyväisyyksien senaatti päättikin sitten erota jo 30.10. Aluksi perustuslailliset ja työväenliikkeen johto toimivat yhteisymmärryksessä, mutta ajautuivat sitten erilleen, sillä edellisille olisi riittänyt normaalit olot palauttava manifesti. Tampereella hyväksyttiin Yrjö Mäkelinin laatima ns. punainen julistus, jossa poliittisen vallankumouksen vaatimus tuli selvästi esiin. Kun tilanne alkoi vanhasuomalaisten mielestä luisua kohti vallankumousta, he tekivät 2.11. perustuslaillisille ja työväelle välitysehdotuksen. Sen mukaan oli kutsuttava koolle säätyvaltiopäivät, jotka luovuttaisivat vallan väliaikaiselle "lailliselle kansalliskokoukselle". Tämä valmistaisi sitten lait eduskunnan uudistamiseksi. Ehdotus ei kuitenkaan saanut kummankaan osapuolen kannatusta. Perustuslailliset ehdottivat nyt säätykokouksen rinnalle valittavaksi kansalliskokousta, työväki pelkästään kansalliskokousta.⁴⁷

---

46 Rantakari 1949, s. 361-363. Vaikka tekstiin on Rantakarilta lainattu vain muutamia yleisesti tunnettuja perusfaktoja, viitattakoon kuitenkin siihen kritiikkiin, jota Osmo Jussila on vanhasuomalaista Rantakaria ja monia muita suurlakkoajan tutkijoita kohtaan kohdistanut "suomalaisen näkökulman" johdosta. Jussila 1979, s. 256-264. Rantakari oli sitä paitsi asianosaisena tuon ajan tapahtumissa.

47 Parmanen IV 1941, s. 405-409 ja 413-414. Juva-Niitemaa-Tommila (toim.) 1970, johdantotekstit s. 266 ja 269. Kenraalikuvernööri Obolenski onnistui lopettamaan suurlakon poliittisin keinoin ilman sotilaitten käyttöä. Hän sai perustuslaillisten porvareitten tuen marraskuun manifestilla ja suostumalla perustuslailliseen senaattiin. Yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella hän osti sosiaalidemokraateilta tukea järjestyksen pitoon. Jussila 1979, s. 85-86. Osmo Jussilan mainittu kritiikki kohdistui erityisesti mm. Parmaseen. Hänen aineistonsa kriittinen tarkastelu antaa kuitenkin merkittävää tietoa yksittäisistä tapahtumista. Jussila 1979, s. 263.

Tietoja puolueitten vaatimuksista kulkeutui kaikkialle maahan. Paikoin ne otettiin vastaan innostuneesti, mutta paikoin myös epätietoisina, sillä valtakunnallisen politiikan kuviot eivät hetkessä selvinneet. Suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla pidettiin suurlakon aikaisia kansalaiskokouksia jokseenkin jokaisessa kunnassa, joissakin kuitenkin vasta varsinaisen lakon loputtua. Toisissa kokouksissa asetuttiin vanhasuomalaisten, toisissa perustuslaillisten kannalle; olipa useita sellaisiakin, joissa kuva jäi epäselväksi. Kansalaiskokousten vaatimuksiin liitettiin mielellään myös joitakin paikallisesti tärkeitä pidettyjä asioita.

Vaasassa yhdyttiin suurlakkoon jo 31.10.1905. Kansalaiskokouksen valitsemassa lakkokomiteassa työväen edustajat hyväksyivät heti Tampereen punaisen julistuksen. Seuraavana päivänä myös porvarilliset jäsenet ilmoittivat hyväksyvänsä julistuksen, kunhan vain "lakia ja voimassa olevaa oikeusjärjestystä suojellaan ja noudatetaan".⁴⁸ Maalaiskunnissa pidettiin kokoukset ensin Lapualla (1.11.) ja Kauhavalla (2.11.), sitten Alavudella ja Laihialla (3.11.). Lapuan ja Laihian kokousten aikaisuus voidaan ainakin osaksi selittää yksittäisten henkilöitten vaikutuksella (valtiopäivämies Malmivaara ja Alkio), Kauhavalla ja Alavudella taas työväenyhdistykset ja myös perustuslailliset olivat saaneet aikaan yhteiskunnallista aktiivisuutta. Ilmajoella pidettiin kokous 4.11. ja Järviseudulla ensiksi Korttesjärvellä samoin 4.11. Suurlakon aikana suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla pidettyjen ensimmäisten kansalaiskokousten ajat käyvät esille seuraavasta asetelmasta kunnittain ja alueittain.⁴⁹

---

48 Pohjanhovi 1958, s. 14. Pohjan Poika 2.11.1905 ja 4.11.1905.

49 Kun suurlakko loppui jo 6.11., ei kaikkialla ehditty pitää kokouksia sen aikana.

Asetelman tiedot perustuvat seuraavien lehtien numeroihin: Pohjan Poika 53-60/1905 ja Vaasa 127-138/1905. Jalasjärvelläkin pidettiin 4.11. kokous, jossa Vaasan mukaan oli läsnä "toistakymmentä taattua suomettarelaista" (Vaasa 23.11.1905). Viiva tarkoittaa, ettei tietoa ole saatu.

On tietysti kysymyksenalaista, mitä muutamien päivien erot kokousten pidossa merkitsevät. Tässä on kuitenkin lähdetty siitä, että tuossa poliittisessa tilanteessa ja tehokkaan informaation vallitessa aikainen suurlakkokokous oli yksi osoitus aktiivisuuden heräämisestä. Tässä mielessä suurlakkotapahtumien esittely myös sopii poliittista järjestötoimintaa käsittelevään lukuun eräänlaisena esivaiheena.

Kyrönmaa

Laihia	2.11.
Isokyrö	5.11.
Ylistaro	5.11.
Jurva	(20.11.)
Vähäkyrö	-

Lapuanjokilaakso

Lapua	1.11.
Kauhava	2.11.
Nurmo	4.11.
Ylihärmä	6.11.
Alahärmä	(11.11.)

Alavuden-Kuortaneen alue

Alavus	3.11.
Kuortane	-
Töysä	-
<u>Ahtäri</u>	5.11.

Ilmajoen seutu

Ilmajoki	4.11.
Seinäjoki	6.11.
Jalasjärvi	8.11. (4.11.)
Kurikka	(22.11.)
Kauhajoki	(24.11.)
Peräseinäjoki	-

Järviseuutu

Kortesjärvi	4.11.
Lappajärvi	5.11.
Soini	6.11.
Lehtimäki	(9.11.)
Alajärvi	(26.11.)
Evijärvi	-
Vimpeli	5.11.

Läntiset rajakunnat

Isojoki	(12.11.)
Karijoki	-
Teuva	-

Tietoa ei ole sanomalehtien avulla saatu kuudesta kunnasta. Peräseinäjoella tosin pidettiin 7.11. kirjeenvaihtajan mukaan "riemujuhla" ja jumalanpalvelus, mutta sekin tapahtui vasta lakon jälkeen ja ilmeisesti marraskuun manifestin kunniaksi.⁵⁰ Vimpelissä karkoitetiin arkkipiispa Johanssonin kirjettä tunnontarkasti noudattanut pappi. Tosin kirkkoheraa syytettiin 5.11.1905 myös ilmiannoista santarmeille sekä kirkkoherralle sopimattomasta muusta käytöksestä.⁵¹ Myös soinilaiset ajoivat pappinsa pois.⁵²

Kokoukset pidettiin ensin kunkin alueen keskeisessä tai parissa keskeisimmässä kunnassa ja sitten vasta muualla. Pelkät päivämäärät eivät

⁵⁰ Pohjan Poika 13.11.1905.

⁵¹ Vaasa 14.11.1905. Johanssonin kirjeen mukaan papilla oli mm. velvollisuus julistaa kirkossa hallituksen antamia asetuksia tutkimatta niiden laillisuutta. Arkkipiispa oli lähettänyt kirjeen Suomen papistolle jo 1901, laittomien asevelvollisuuskutsuntojen alettua. Juva-Niitemaa-Tommila (toim.), s. 250-251. Tiedot muista syytöksistä perustuvat aikalaisen, mm. myöhemmin kansanedustajana toimineen Matti Latvalan v. 1938 kirjoittamaan muistioon. VsA.

⁵² Pohjan Poika 13.11.1905.

kerro paljon alueittaisesta aktiivisuudesta. Voidaan kuitenkin todeta, että Lapuanjokilaakson kolmessa kunnassa kansalaiskokoukset pidettiin hyvin nopeasti lakon alkupuolella.

Kansalaiskokousten vaatimukset eivät suurlakon alkupäivinä olleet aina tiukasti paikkakunnan poliittisen ilmaston suuntaisia. Mutta ainakin Lapuan kokous kulki 1.11.1905 näköjään vanhasuomalaisissa merkeissä. Lapualla vaadittiin ylimääräisten valtiopäivien kutsumista koolle ja lähitavoitteena pidettiin yksikamarisen eduskunnan säätämistä. Niin ikään haluttiin yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta sekä kokoontumis- ja yhdistymisvapautta. Vaatimukset olivat lähes samat kuin seuraavana päivänä 2.11. Helsingissä annetussa vanhasuomalaisten julistuksessa. Vain kansalliskokouksen koolle kutsumista ei mainittu.⁵³ Vaatimusten "linjakkuus" selittynee osaksi sillä, että pappissäädyn jäsen ja tunnettu vanhasuomalainen, kirkkoherra Wilhelm Malmberg (Malmivaara) oli lapualainen. Kun kokoukseen oli tietojen mukaan tulossa peräti pari tuhatta osanottajaa, se jouduttiin pitämään kirkossa.

Täällä Malmivaara piti rukouksen avajaisvirren jälkeen, mutta ei johtanut kokousta.⁵⁴ Isossakyrössä kokoonnuttiin ensimmäisen kerran jo 5.11., jolloin valittiin 25-henkinen toimikunta valmistelemaan suurempaa tilaisuutta 12.11. kirkkoon. Lehtitiedon mukaan myös täällä asetettiin vanhasuomalaisten kannalle.⁵⁵ Tämä lienee vuorostaan ollut osaksi toisen maakunnallisen merkkimiehen, kokouksen puheenjohtajanakin toimineen Edv. Björkenheimin vaikutusta. Seinäjoen kokous 6.11. sujui ilmeisesti samoissa merkeissä, ja täällä oli nyt myös esillä kansalliskokouksen koolle kutsuminen "laillista tietä".⁵⁶ Vanhasuomalaisia oltiin ehkä myös Nurmossa, jossa tosin välillä vaihdettiin puheenjohtajaa, joka oli äänioikeuskysymyksessä asettunut enemmistön kantaa vastaan.⁵⁷

---

53 Vaasa 11.11.1905. Parmanen IV 1941, s. 413-414. Juva-Niitemaa-Tommila (toim.) 1970, s. 269.

54 Vaasa 11.11.1905.

55 Vaasa 7.11.1905 ja 16.11.1905.

56 Vaasa 7.11.1905.

57 Vaasa 14.11.1905.

Ilmajoen kokouksessa oli läsnä tietojen mukaan ehkä pari sataa osanottajaa Ilmajoelta, Kurikasta ja Kauhajoelta. Kokouksen päätökset lähetettiin Vaasan työväenyhdistykselle tervehdykseksi.⁵⁸ Raimo Salokankaan mukaan tämä kuvasi vanhasuomalaisten pyrkimystä saada otetta työväestä. Tunnetut vanhasuomalaiset J. E. Antila ja Kaarlo Landén perustivat tässä tarkoituksessa Ilmajolle vielä marraskuussa "työväenyhdistyksen", jonka tarkoituksena olisi ollut vanhasuomalaisten tukeminen valtiopäivävaalissa. Myös entisen ilmajokelaisen, tässä vaiheessa jo seinäjokelaisen vanhasuomalaisen, Otto E. Könnin mukana olo Vaasan työväenyhdistyksessä ennen suurlakkoa ja punakaartissa sen jälkeen, oli ilmaus samoista tavoitteista. Salokankaan mukaan yhteiskunnallisesti uudistusmieliset vanhasuomalaiset pyrkivät tukemaan työväen uudistuksia voimakkaammin kuin hajanaiset perustuslailliset saadakseen lyötyä kiilaa työväen ja perustuslaillisten väliin.⁵⁹ Ilmajoen vanhasuomalaiset olivat marraskuun 20.-21. päivien kokouksessaan silti selkeästi suomettarelaisella kannalla päivän politiikan yksityiskohtia myöten.⁶⁰

Eräillä paikkakunnilla kokoukset päättyivät selviin riitoihin. Esimerkiksi Jalasjärvellä vanhasuomalaisten ja perustuslaillisten kannanotot törmäsivät marraskuun aikana moneen kertaan. Ensimmäisessä kokouksessa 4.11. oli läsnä toistakymmentä suomettarelaista. Lehtitiedon mukaan täällä hyväksyttiin pääpiirteet työväen ohjelmasta ja tästä lähetettiin tieto Ilmajolle. Toisessa kokouksessa 8.11. nuorsuomalaiset yrittivät saada omia ehdokkaitaan puheenjohtajaksi ja sihteeriksi, mutta jäivät tappiolle. Myös seuraava kokous 12.11. oli riitainen. Suomettarelaiset pitivät oman kokouksen vielä 17.11. jolloin paheksuivat niitä nuorsuomalaisia eli "liittoutuneita, jotka eivät välitä keinoista häiritäkseen kansallista rauhaa".⁶¹ Alavudella kokous jakaantui 3.11. kahtia, kun työväki piti kiinni punai-

---

58 Vaasa 7.11.1905. Ilmajoella hyväksyttiin vain kansalaisvapaudet, yleinen äänioikeus ja säätyvaltiopäivien koolle kutsuminen sekä vaadittiin laillisuutta.

59 Salokangas 1983, s. 201-203 ja 206. Tosin Kaarlo Landén kertoi kirjeessään Niilo Liakalle vain "yhtyneensä" mukaan saadakseen seurata "ajan kulkua". Hän väitti, että johto oli puhtaasti työväen hallussa. K. Landén Niilo Liakalle 27.11.1905. Niilo Liakan kok. Coll. 126. HYK.

60 Vaasa 30.11.1905.

61 Vaasa 23.11.1905.

sesta julistuksesta eikä hyväksynyt järjestäjien perustuslaillisia ponsia.⁶² Suunnilleen samoin kävi 5.11. Ähtärissä, jossa työväki lähti marsseja laulaen pitämään omaa kokoustaan muualle.⁶³ Salokankaan mukaan ainakin Alavudella pyrittiin työväkeä käyttämään sisäpoliittisessa köydenvedossa perustuslaillisia vastaan.⁶⁴ Ylistaron kokouksessa 5.11. riideltiin punaisen julistuksen hyväksymisestä. Paikkakunnan työväki ja suuri joukko talollisia piti myöhemmin 7.11. yhteisen kokouksen, jossa se hyväksyttiin.⁶⁵ Myös Laihialla vaadittiin ainakin kansalliskokouksen koolle kutsu- mista ja kansalaisvapauksia sekä venäläisten ja "bobrikoffilaisten" käty- rien erottamista, mutta korostettiin laillisen järjestyksen palauttamista. Kaikki tämä näyttäisi viittaavan perustuslaillisten tavoitteiden suuntaan.⁶⁶ Mutta kun kansalliskokous oli valittava yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeu- della ja kansalliskokouksen tuli laatia uudet perustuslait sekä järjestää yksikamarinen eduskunta, ollaankin jo lähellä punaista julistusta. Laihia- laiset pitivät kuitenkin kokouksensa jo 2.11.1905, joten he eivät voineet ehkä tietää julistuksen sisältöä. Paavo Alkio katsookin artikkelissaan, että nämä vaatimukset pohjasivat Suomen aktiivisen vastustuspuolueen touko- kuussa 1905 tekemään suunnitelmaan. Tähän taas oli saatu virikkeitä edellisen vuoden vaihteessa Genevessä pidetystä Venäjän vallankumouk- sellisten kongressista. Laihialle uskoo Paavo Alkio näiden ajatusten tulleen maanalaisen lehdistön, ei henkilöitten kautta.⁶⁷

On myös mielenkiintoista pohtia, esiintyikö joissain kunnissa sellaisia sosiaalisia tai muita uudistusvaateita, joita löytyy pelkästään Etelä-Poh- janmaan Nuorsuomalaisen Maalaisliiton ohjelmasta vuonna 1906. Laihialla tällaisia olisivat olleet esimerkiksi vaatimukset kieltolaista, virkaeläkkeiden poistamisesta sekä virkamiesten palkkojen määräämisen antamisesta edus- kunnalle.⁶⁸ Kun nämä asiat olivat esillä useimmilla paikkakunnilla, tältä

---

62 Vaasa 5.11.1905 ja 7.11.1905. Pohjan Poika 10.11.1905.

63 Pohjan Poika 8.11.1905 ja 10.11.1905.

64 Salokangas 1983, s. 201.

65 Vaasa 14.11.1905. Salokangas 1983, s. 202.

66 Pohjan Poika 4.11.1905. Vattula 1976, s. 75. Juva-Niitemaa-Tommila 1970, s. 266.

67 Alkio P. 1960 (Ilkka 20.3.1960).

68 Pohjan Poika 4.11.1905. Alkio P. 1960. Borg 1965, s. 79-86.

oletukselta putoaa pohja pois. Vastaavasti muualla, esimerkiksi Alahärmässä (6.11.) ja Ylihärmässä (11.11.) olivat esillä kieltolaki, vapaa kouluopetus, venäjän ja ruotsin kielen aseman heikentäminen, eräitten virkamiesten valinnan siirtäminen kansalle, kansan aseman parantaminen, tilattomien maansaanti sekä yleensä tuki maataloudelle. Alahärmää koskeneessa lehtiselosteessa mainittiin, että kokouksessa oli asetettu rinnakkain kaksi ohjelmaa, joista toisen oli laatinut joukko Alahärmän kuntalaisia ja toisen "Keski-Pohjanmaan kansanvaltaiset suomalaiset". Kannanotto oli näiden ohjelmien kompromissi.⁶⁹ Ylistarossa esitettiin myös maaveron poistamista sekä kruunun sotilas- ja virkatalojen myyntiä ja jakamista tilattomille. Täällä, samoin kuin Ala- ja Ylihärmässä, oltiin myös yksikamarisen eduskunnan kannalla.⁷⁰ Varsin samansuuntaisia olivat myös kauhavalaisten vaatimukset, vaikkakin monet tulevaan maalaisliittoon viittaavat kohdat puuttuivat. Lehtimäellä asetettiin rinnakkain "tamperealaisten ja laihialaisten ponnet", joista viimeksi mainitut hyväksyttiin.⁷¹

Poliittiset mielipiteet siirtyivät lakkoajan kuluessa ja sen jälkeen ehkä jossain määrin paikkakunnalla enemmistönä olleen virtauksen suuntaan. Tähän vaikutti myös valtakunnanpolitiikassa tapahtunut selkiytyminen. Voitaisiinkin sanoa, että ainakin Laihialla, Kauhavalla, ehkäpä Ala- ja Ylihärmässä, mutta ainakin Järviseudulla lakkoajan johtoasema oli perustuslaillisten käsissä. Mielenkiintoinen on myös kysymys, mistä tulivat Alahärmässä käsitellyt keskipohjalaisten ohjelmakohdat. Jos ne olivat vanhasuomalaista perua⁷², kovin monet vaatimukset ovat olleet eri suun-

---

69 Pohjan Poika 13.11.1905. Vaasa 11.11.1905.

70 Vaasa 23.11.1905.

71 Pohjan Poika 13.11.1905.

72 Mainittu Keski-Pohjanmaalta tullut ohjelma sisälsi aivan ilmeisesti ne ponnet, jotka oli hyväksytty Kokkolaan vanhasuomalaisien toimesta koolle kutsutussa lakkokokouksessa 1.11.1905. Niihin sisältyivät vaatimukset valtiopäivien koolle kutsumisesta, kokoontumis- ja yhdistysvapaudesta, yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta, edustuslaitoksen kansanvaltaisuudesta, tilattomien maansaannista, maanviljelijäin ja kansan laajain kerrosten tukemisesta, väkijuomain poistamisesta, virkamiesten valitsemisesta määrävuosiksi, virkaeläkkeiden lakkauttamisesta, maksuttomasta koulunkäynnistä sekä ruotsin ja venäjän kielten aseman supistamisesta. Parmanen IV 1941, s. 376. Näyttää siltä, että tässä yksimielisesti hyväksytyssä listassa saivat äänensä kuuluville lähes kaikki suomenkieliset intressiryhmät.

tauksille yhteisiä. Esimerkiksi kieltolaki ja maaveron poistaminen kuuluivatkin suoraan suomalaisen puolueen ohjelmaan.⁷³

Tietty radikaalisuus oli ominaista lakkoajalle. Vimpeliläiset ja soini-
laiset karkoittivat pappinsa, kuten jo todettiin. Kauhavalla ajettiin kansa-
laiskokouksesta pois sinne saapuneet poliisit yhtä lukuunottamatta. Samal-
la sekä poliiseilta että nimismiehellä riistettiin pois virkamerkit, pantiinpa
nimismies ja hänen "oikea kätensä", eräs maanviljelijä kotiarestiin. Het-
kellisen innostuksen vallassa takavarikoitiin osa nimismiehen arkistoa-
kin.⁷⁴ Korttesjärvellä luovutti nimismies 4.11. niinikään virkamerkkinsä ja
lupasi olla koskaan astumatta kruunun palvelukseen. Marraskuun 11.
päivän kokouksessa hän kuitenkin kirjallisesti anoi oikeutta toimia jälleen
virassaan, mutta anomus hylättiin. Myös Korttesjärven ja Evijärven poliisit
luovuttivat virkamerkkinsä. Korttesjärven "poliisimestariksi" valittiin eräs
kauppias ja Evijärvelle eräs maanviljelijä. Lisäksi heille valittiin avustavia
luottamusmiehiä.⁷⁵

Ylistarossa, Isossakyrössä ja Laihialla perustettiin toimikuntia valmis-
telemaan seuraavia kokouksia. Lapualla valittiin keskuskomitea seuraamaan
lakkoajan kehitystä. Kun paikkakunnan poliisit olivat lakossa, pidettiin
erityistä järjestystoimikuntaa tarpeellisena. Sen ainoaksi tehtäväksi jäi
huolehtia, etteivät oluttehtaat myyneet tuotteitaan lakon aikana. Toimi-
kunnassa oli sekä nuorisoseurojen että työväenyhdistyksen jäseniä, joiden
kesken syntyi lopulta erimielisyyksiä.⁷⁶ Kauhavalla perustettiin suojelus-

---

73 Eskola 1962, s. 425 ja 427.

74 Pohjan Poika 10.11.1905. Vaasa 21.11.1905. Mahdollisesti nimismieheen
suhtautuminen oli jo Hägglundin ajoista ollut varsin varauksellista.
Kuten luvussa 4.1.2. raittiusyhdistysten toimintaa käsittelevässä
luvussa todettiin, käytiin häntä vastaan kolmisen vuotta oikeutta.
Häntä syytettiin aluksi oluenmyynnin valvonnan laiminlyömisestä
omaksi edukseen oluttehtaan osakkaana, sitten muistakin väärinkäy-
töksistä. Ylikangas 1984, s. 257-289. Tapahtumista oli kulunut vähän
toistakymmentä vuotta. Mistä kauhavalalaisten varsin voimakas perus-
tuslaillisuus on alkanut, on tarkemmin selvittämättä.

75 Pohjan Poika 15.11.1905. Evijärven-Korttesjärven nimismies pantiin
viralta ja hänenkin arkistoaan takavarikoitiin. Laukkonen 1966, s.
289.

76 Vaasa 11.11.1905 ja 14.11.1905.

kaarti, joka pyrittiin saamaan 9-osastoiseksi, 20 miestä kussakin. Osastojen johtajiksi nimitettiin entisiä aliupseereita ja miehistöksi vakinaisessa palveluksessa olleita ja reserviläisiä. Kaartiin kuului myös työväkeä, joka kuitenkin pian perusti oman punakaartin. Molemmat kaartit hajosivat itsestään vuoden vaihteessa. Näkyvintä niiden toiminnassa oli joulukuussa kirkonkylässä pidetty juhla, jossa oli mm. kuvaelma Bobrikovista.⁷⁷ Alahärmässä valittiin 40-miehininen kansalliskaarti, jonka tuli toimia paikkakunnan poliisin johdolla. Sen lähes ainoana työnä oli sulkea Voltin olut tehdas. Varsin mielenkiintoista on, että 11.11. pidetyssä kokouksessa valittiin kuusi kuntalaista laatimaan väliaikaiset järjestyssäännöt, jotka oli tarkoitus hyväksyä kirkossa seuraavana päivänä.⁷⁸ Ylihärmässä keskusteltiin järjestystoimikunnan perustamisesta, mutta siitä luovuttiin. Lappajärvellä päätettiin perustaa suojeluskaarti, jonka johtoon tulisi "Wanhain neuwosto".⁷⁹ Myös Ähtärissä oli kansalliskaarti.⁸⁰

Karkotukset ja virkamiesten vastustaminen, ehkäpä myös toimikuntien ja erilaisten kaartien perustaminen, voidaan luokitella noissakin oloissa varsin radikaaliksi toiminnaksi. Lehtitietojen mukaan näyttää siltä, että tällainen toiminta keskittyi lähinnä Lapua-Kauhava-Alahärmä-Kortesjärvi-Lappajärvi-alueelle. Lapua ja Kauhava pitivät ensimmäisinä lakonaikaiset kansalaiskokouksensa. Lapualta ilmoitettiin osanottajiksi lähes pari tuhatta henkeä, muualla maakunnassa määrä liikkui jossain muutaman sadan kohdalla tai huomattavasti sen alapuolellakin.

5.3. Puolueiden organisoiminen vuodesta 1905 lähtien

5.3.1. Suomalainen puolue

Suomalaisen puolueen tarkoituksena oli vuonna 1905 perustaa eri puolille maata lisää suomalaisia seuroja. Tästä syystä pidettiin mm. maa-

---

77 Pohjan Poika 10.11.1905 ja 6.12.1905. Kauhavan ty 1923, s. 18.

78 Pohjan Poika 13.11.1905. Vaasa 16.11.1905. Järjestyssäännöt tuovat helposti mieleen vanhan oltermannilaitoksen kyläjärjestykset, joita esim. Alahärmässä sovellettiin erittäin ankarasti 1800-luvun alkupuolella. Kallio 1982, s. 241, 253.

79 Pohjan Poika 13.11.1905.

80 Ähtärin ty:n ptk. 26.11.1905, § 2. TA.

liskuussa Seinäjoella kokous, johon puoluesihteri Rantakari oli saapunut puhumaan. Vaikka takana oli osaksi paikallinen, lapualainen aloite, ei seuroja kuitenkaan vielä ennen syksyä saatu aikaan. Toiminta oli tosin aktivoitumassa, sillä edellisenä vuonna vanhasuomalaiset olivat kärsineet harmittavan tappion Ilmajoen tuomiokunnan valtiopäivämiehen vaalissa.

Paikallisverkoston luominen alkoi Lapualta, jonne suomalainen seura perustettiin 10.9.1905. Kokouksen avaaja, ylioppilas Vihtori Filppula (Alajoki) valittiin tilaisuuden puheenjohtajaksi, ja sihteeriksi tuli insinööri Jalo Lagerstedt (Lahdensuo). Avauspuheessaan ylioppilas Filppula totesi, että suomalaisten raivaamaan maahan oli tunkeuduttu sekä idästä että lännestä. Ruotsalaiset olivat "käyttäneet hyväkseen" suomalaisten tukalaa asemaa säilyttääkseen valta-asemansa ja saaneet avukseen eräitä "perustuslaillisia pettureita". Tilaisuudessa luettiin myös toimittaja Rantakarin alustus Helsingissä pidetystä suomenmielisten kokouksesta.⁸¹ Filppulan aloitteesta perustettiin Lapualla myöhemmin myös Kansallismielisen Nuorisoliiton osasto.⁸² Vaikka seura piti kokouksiaan tiheään myös syrjäkylissä, niihin ei syntynyt omia seuroja. 21.3.1907 perustettiin paikkakunnalle puolueen "naisjärjestö", joka käytännössä samaistui aikaisemmin syntyneen Lapuan naisyhdistyksen kanssa.⁸³

Ilmajoelle syntyi puolueen ("Suomalaisen Keskusseuran") haaraosasto vajaan kuukautta myöhemmin 1.10.1905. Kokouksen avaaja oli maanviljelijä J. E. Antila.⁸⁴ Vuoteen 1908 mennessä oli sivukyliin perustettu neljä

---

81 Vaasa 12.9.1905. Suhtautuminen ruotsinkielisiin oli Etelä-Pohjanmaalla hyvin jyrkkää. Kieliraja oli lähellä ja mahdollisesti myös vanha riippuvuus vaasalaisista kauppiaista häiritsi vielä, samoin ruotsalaisten johtoasema monissa muissa asioissa. Jyrkkyydestä on esitetty esimerkkejä myös taloudellisen järjestötoiminnan luvun yhteydessä. Alahärmäläiset vaativat suurlakkokokouksessaan "irti viikinkien sortovallasta" (Vaasa 2.12.1905) ja ilmajokelaiset "viikinkejä kätyreineen alas" (Vaasa 30.11.1905). Jutikkala on maininnut, että Länsi-Suomen vanhasuomalaisuus olisi johtunut arkkhiippakunnan korkeakirkollisuudesta ja myönteisestä suhtautumisesta valtiovaltaan. Hänen mielestään ei kielitaistelu niinkään vaikuttanut, koska fennomanian kärki kohdistui ruotsalaiseen virkamiehistöön, ei maaseudun asukkaisiin (Jutikkala 1974, s. 143-145). Etelä-Pohjanmaan kohdalta voidaan tässä suhteessa esittää varauksia.

82 Vaasa 10.11.1908.

83 Vaasa 28.2.1907.

84 Vaasa 7.10.1905.

"aluejärjestöä", jotka pitivät omia kokouksiaan ainakin ajoittain.⁸⁵ Seinäjoen suomalainen seura perustettiin 22.10.1905.⁸⁶

Suomalaisten seurojen järjestöverkkoa alettiin voimakkaammin täydentää vaalivuonna 1907, ja vuoden 1908 vaaleihin mennessä se kattoi eräitä poikkeuksia lukuunottamatta koko suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan. Tiedot puuttuvat vain Karijoelta, Teuvalta, Evijärveltä, Korttesjärveltä, Vimpelistä, Lehtimäeltä, Töysästä ja Kauhavalta. Suomalaisen puolueen arkistossa on vuoden 1906 luettelossa kylläkin mainittu Korttesjärven perustuslaillinen klubi, mutta sen luonteesta ei ole tietoa. Osa mainituista kunnista oli pieniä ja syrjäisiä, osassa taas perustuslaillisuus oli valtasuuntaus. Teuvaa lukuunottamatta ei puolueella ollut näissä kunnissa mainittavaa menestystä vuosien 1907 ja 1908 vaaleissa. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kuntiin ennen vuoden 1908 valtiollisia vaaleja perustetut ensimmäiset suomalaiset seurat käyvä esille seuraavasta asetelmasta.⁸⁷

Kyrönmaa

Ylistaro	1905
Isokyrö	1906
Laihia	1906
Jurva	1907
Vähäkyrö	1907

Ilmajoen seutu

Ilmajoki	1905
Seinäjoki	1905
Jalasjärvi	1906
Kauhajoki	1906
Peräseinäjoki	1906
Kurikka	1906

Lapuanjokilaakso

Lapua	1905
Ylihärmä	1906
Alahärmä	1906
Nurmo	1906
Kauhava	-

Järviseutu

Alajärvi	1907
Soini	1907
Lappajärvi	1908
Korttesjärvi	-
Evijärvi	-
Vimpeli	-
Lehtimäki	-

Alavuden-Kuortaneen alue

Kuortane	1905
Alavus	1907
Töysä	-
Ähtäri	1907

Läntiset rajakunnat

Isojoki	1906
Karijoki	-
Teuva	-

85 Vaasa 26.11.1907, 21.12.1907, 27.2.1908, 14.3.1908.

86 Vaasa 24.10.1905.

87 Suomalaisten seurain luettelo 1905 (Lapua, Ilmajoki, Ylistaro, Kuortane), 1906 (Isojoki, Isokyrö, Laihia, Ylihärmä). Saapuneet vuosikerto-

Kauhavalla ei suomalaisella puolueella ollut riittävästi kannatusta, sillä perustuslaillisia oli hyvin runsaasti. Tämä tuli näkyviin mm. silloin, kun lapualaiset marraskuussa 1906 turhaan yrittivät perustaa sinne suomalaista seuraa.⁸⁸ Sen sijaan muihin Lapuanjokilaakson kuntiin saatiin seurat vuoden 1906 aikana, mahdollisesti juuri lapualaisten vaikutuksesta. Ylihärmän Kankaan kylään syntyi syyskuussa toinenkin seura, mahdollisesti kyläosasto.⁸⁹ Erityistä aktiivisuutta osoitettiin Jurvassa, jonne vuoden 1908 vaaleihin mennessä perustettiin seurat Närviujoelle ja Järvenpään. Myös Kurikassa oli kaksi haaraosastoa, yksi osasto oli perustettu vielä Isojoelle, Kauhajoelle, Jalasjärvelle ja Vähäänkyröön.⁹⁰ Edellä on jo ollut puhetta Ilmajoen kyläosastoista.

Perustamisvuosia tarkastelemalla voidaan todeta, että vuonna 1905 suomalaiset seurat syntyivät maantieteellisesti täysin yhtenäiselle alueelle, jonka muodostivat Ylistaro, Lapua, Kuortane, Ilmajoki ja Seinäjoki. Puolueen vaalimenestys vuosina 1907 ja 1908 oli näissä kunnissa erittäin hyvä. Toisessa vaiheessa 1906 perustaminen levisi näitten kuntien lähiympäristöön ja vasta myöhemmin maakunnan äärilaidoille.

Koko alueen kattavaan toimintaan pyrittiin jo suurlakon edellä, ja 29.10.1905 olivat suomenmieliset kutsuneet Seinäjoelle koolle suuren maakuntakokouksen. Ajatus kokouspaikasta oli aivan ilmeisesti syntynyt Ilmajoella, jonne oli samassa kuussa perustettu suomalainen seura.⁹¹

---

mukset 1906 (Jalasjärvi, Kauhajoki, Kurikka, Peräseinäjoki), 1907 (Alavus). SPA. VA.

Etelä-Pohjanmaan Suomalaisten seurain Liiton vuosikertomus 1906 (mm. Kauhajoki, Kuortane, Laihia, Lapua, Ilmajoki, Jalasjärvi, Ylistaro, Seinäjoki, vähän myöhemmin Isokyrö, Ylihärmä, Peräseinäjoki) SPA. VA. Vaasa 11.12.1906 (Alahärmä) ja 21.11.1907 (Nurmo). Vaasa 29.8.1907 (Alajärvi), 10.12.1907 (Soini), 18.2.1908 (Ähtäri) ja 23.4.1908 (Lappajärvi). Lisäksi on käyty läpi Vaasan numerot vuodelta 1907 ja 1-63/1908.

88 Vaasa 20.11.1906.

89 Vaasa 13.9.1906.

90 Vaasa 26.11.1907, 12.12.1907, 11.2.1908, 13.2.1908, 27.2.1908, 4.6.1908 ja 11.6.1908. Kyläosastot on otettu huomioon jo sillä perusteella, että on saatu näyttö niiden toiminnasta.

91 Vaasa 7.10.1905. Ilmajoen suomalaisen seuran perustamiskokouksessa 1.10.1905 pidettiin tärkeänä maakuntakokouksen järjestämistä, jotta

Kokouksen 14:stä koolle kutsujasta peräti kuusi oli Ilmajoelta, kaksi Lapualta ja Ylistarosta, sekä yksi Seinäjoelta, Kuortaneelta, Laihialta ja Vaasasta. Kun kokouspaikalle oli tullut myös runsaasti asiasta kiinnostuneita perustuslaillisia, siirrettiin kokous toiseen paikkaan. Täällä vaadittiin ovella jokaiselta paperi, johon oli kirjoitettu nimi, ammatti ja kotipaikka. Tämän perusteella voidaan todeta, että paikalla oli 220 sellaista henkilöä, jotka olivat selvästi tunnistettavissa kotipaikkaa myöten. Seinäjokelaisia oli 65 ja lapualaisia 51, muualta oli parikymmentä tai vähemmän kuntaa kohden. Huomiota kiinnittää mm. se, että lapualaisia oli yli kaksi kertaa enemmän kuin ilmajokelaisia, jotka ehkä olivat toimineet aloitteen tekijöinä. Vaikka tilaisuudessa alustettiin keskustelua mm. "maakuntayhteyden järjestämisestä", piirin perustamiseen ei vielä päästy.⁹² Mahdollisesti lakkotapahtumat ja monet kansalaiskokoukset veivätkin huomion niin, että yhdistyminen jäi seuraavaan helmikuuhun.

Etelä-Pohjanmaan Suomalaisten Seurain Liitto perustettiin Lapualla 4.2.1906, päivää ennen ns. suurta sovintokokousta, jossa suomenmielisten ja alkiolaisten nuorsuomalaisten tiet lopullisesti erosivat. Piirin kokouksen puheenjohtajaksi valittiin opettaja Teofilus Haila ja sihteeriksi opettaja V. Ojanperä, molemmat Lapualla. Johtokuntaan valittiin 12 henkilöä, kukin eri kunnasta. Kokous otti myös kantaa eräisiin ajankohtaisiin tapahtumiin.⁹³ Liitto ryhtyi heti selvittämään, missä kunnissa ei vielä ollut suomalaisia seuroja. Se lähetti kiertokirjeen, jossa lähestyvän Snell-

---

olisi voitu sanoa kuuluvasti miellipide eräistä ajankohtaisista asioista. Sinänsä kokous liittyi tietysti puolueen valtakunnallisen organisaation kehittämiseen.

92 Vaasa 5.11.1905. Pohjan Poika 2.11.1905. Kymmenen tai enemmän oli osanottajia Seinäjoelta (66), Lapualla (51), Ylistarosta (24), Ilmajoelta (20), Nurmosta (14), Kuortaneelta (11) ja Alavudelta (10). Määrään vaikuttivat jossain määrin junayhteydet, mutta esimerkiksi Lapualla oli Seinäjoelle pitempi kuin Ilmajoelta. Monet lapualaiset olivat lisäksi kotoisin syrjäkylistä. Kutsukirjeessä todettiin, että oli "jo aika suomalaistenkin pohjalaisten herätä, aika laajan Etelä-Pohjanmaan nousta, lähteä liikkeelle pysyäkseen muiden maakuntain tasalla isänmaamme onnen valvonnassa".

93 Vaasa 6.2.1906.

manin satavuotisjuhlan kunniaksi kehoitettiin ryhtymään perustamistoimiin. Seurojen tuli liittyä haaraosastoiksi "Suomalaiselle Keskusseuralle".⁹⁴

Vuoden 1907 vaalit toivat piiriorganisaatioon muutoksia. Koko maakunnan käsittävä liitto oli välimatkoista ja eri vaalipiireihin rajoittuvista intresseistä johtuen liian kankea. Tästä syystä siirryttiinkin vaalipiirien sisäiseen yhteistoimintaan, jonka puitteissa sovittiin mm. valitsijayhdistysten perustamisesta. Vuodet 1907 ja 1908 merkitsivätkin kaikissa puolueissa jonkinasteista desentralisaatiota vuoden 1906 tilanteeseen nähden.⁹⁵

Suomalaisen puolueen vaalikeskukseksi tuli eteläisessä vaalipiirissä Seinäjoki ja pohjoisessa Kokkola ja Lapua. Lapualta suunnattiin toimintaa myös Järviseudulle, koska itäisen vaalipiirin keskus Jyväskylä oli etäällä.⁹⁶

Käytännössä ensimmäisten vaalien ajan piirihallinto toimi mm. siten, että vaalipiirin alue jaettiin yhden tai joskus useammankin kunnan ryhmiin, joihin jokaiseen perustettiin valitsijayhdistys. Valitsijayhdistyksen sisällä pyrittiin edustavuuteen; ainakin pari henkilöä valittiin joka kunnasta ja mahdollisuuksien mukaan eri ammattiryhmistäkin. Näin valitsijayhdistykset olivat vaalien edellä osa piirihallintoa.

5.3.2. Nuorsuomalainen puolue

Etelä-Pohjanmaan suuret rintapitäjät olivat vanhasuomalaisten taattua tukialuetta. Mutta paikoitellen esiintyi myös voimakasta perustuslaillista henkeä. Selvimmin tämä näkyi Järviseudun kunnissa Lappajärvellä, Evi-järvellä, Kortesejärvellä ja Vimpelissä, sekä tämän alueen ulkopuolella Kauhavalla. Myös Suupohjan eteläosissa oli jonkin verran nuorsuomalaisuutta.⁹⁷

Kauhavalle syntyi Etelä-Pohjanmaan ensimmäinen paikallisyhdistys, nuorsuomalainen seura, vuonna 1905. Vaasan nuorsuomalainen yhdistys perustettiin vasta syyskuussa 1906, joskin toimintaa oli tätä ennen kehit-

---

94 Etelä-Pohjanmaan suomalaisten seurain liiton vsk. 1906. SPA. VA.

95 Vaalipiirien kokoukset 1907, Vaasa 2.9.1906, 20.12.1906, 26.1.1907 ja 9.2.1907.

96 Salokangas 1983, s. 218.

97 Salokangas 1975, s. 14.

tämässä varsin kiinteä ja läheinen tuttavapiiri.⁹⁸ Tämä järjesti maakunnallisia kokouksia, mm. 11.3.1905. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin maanviljelijä J. Hannuksela Laihialta ja sihteeriksi varatuomari J. Sahlström Vaasasta. Kilpailevan suunnan Vaasa-lehti pyrki selvittämään osallistujien määrää ja totesi muutamaa päivää myöhemmin, että heitä oli 13 seurakunnasta. Laihialaisia oli peräti 20, vaasalaisia 20 ja muita 17. Tilaisuuden pääaiheena oli toimintaansa alkavan uuden sanomalehden, Pohjan Pojan, tukeminen.⁹⁹

Edellä mainitun maaliskuun kokouksen osanottajien listassa kiinnittää huomiota laihialaisten suuri määrä. Paikallisyhdistystä sinne ei kuitenkaan perustettu, vaikka esimerkiksi 24.11.1905 pidettiin suurlakon jälkitunnelmissa suurehko tilaisuus, jonne Santeri Alkio toi terveisiä Helsingin matkaltaan.¹⁰⁰ Alahärmässäkin oli nuorsuomalaista harrastusta, mutta paikallisyhdistystä ei sinnekään kaiketi ehditty saada.¹⁰¹

Nuorsuomalaisten paikallista puoluetyötä tehtiin siis aluksi epävirallisesti siten, että tietty kansalaisryhmä järjesti erilaisia tilaisuuksia. Vaasassa tällainen toiminta oli vanhinta, mutta ensimmäinen yhdistys perustettiin Kauhavalle. Valta alkoi kuitenkin maalaiskunnissa pian siirtyä Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaiselle Maalaisliitolle. Mm. Kauhavalle perustettiin 1906 sen paikallisosasto, joka otti edellisenä vuonna syntyneen perustuslaillisen seuran omaisuuden haltuunsa selittäen olevansa sen luonnollinen perillinen.¹⁰² Vaaleihin mentiin kuitenkin yhdessä, ja esimerkiksi Vaasan läänin eteläiseen vaalipiiriin perustettiin jo marraskuussa 1906 yhteinen piiritoimikunta.¹⁰³ Pääosa ehdokkaista oli nuorsuomalaisen maalaisliiton puolelta, "puhtaita" nuorsuomalaisia olivat kai vain vaasalaisen valitsijayhdistyksen Zachris Castrén Helsingistä ja ylioppilas Tyyne Söderman Kurikasta. Ainoa pohjoisen vaalipiirin eteläpohjalainen nuorsuomalainen oli ilmeisesti yhteiskoulunopettaja Väinö Malmivaara, joka hänkin

---

98 Salokangas 1975, s. 18-19. Waasan Nuorsuomalaisen Yhdistyksen vuosikertomus 1906-1907. VnsyA. VMA.

99 Vaasa 14.3.1905.

100 Vaasa 25.11.1905.

101 Pohjan Poika 12.2.1906.

102 Salokangas 1975, s. 18-19.

103 Vaasan nuors. yhd. johtok. ptk. 30.11.1906, § 1. VnsyA. VMA.

saattoi olla lähellä alkiolaisuutta. Itäisessä vaalipiirissä oli suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan puolelta niin ikään vain muutama ehdokas.¹⁰⁴

Kun molemmat maalaisliitot, Oulussa ja Kauhavalla perustetut, vuonna 1908 yhtyivät, nuorsuomalaiset joutuivat uuden tilanteen eteen. Vaasan nuorsuomalaisen yhdistyksen toimesta pidettiin 29.3.1908 puoluepäivät, jolloin järjestäydyttiin eteläisen vaalipiirin osalta uudelleen.¹⁰⁵ Vaasan agitationipiirin piirihallitukseen kuului keväällä 1908 seitsemän vaasalaista sekä kauppias V. Niemi Kauhavalta, asemapäällikkö Järvinen Lapualta ja opettaja Haveri Vimpelistä.¹⁰⁶ Kauhajoella päätettiin toukokuussa perustaa kesän vaaleihin neljä valitsijayhdistystä eteläiseen vaalipiiriin.¹⁰⁷ Perustetuiksi tuli lopulta vain kolme, nimittäin Vaasan, Kauhajoen ja Ilmajoen.¹⁰⁸ Pohjoisessa vaalipiirissä valitsijayhdistykset syntyivät Kauhavalle, Alahärmään, Kokkolaan ja lisäksi yhteinen Isoonkyröön ja Ylistaroon.¹⁰⁹ Vaasan läänin itäisessä nuorsuomalaisilla oli peräti yhdeksän valitsijayhdistystä, niiden joukossa Ähtärin, Töysän ja Evijärven yhdistykset.¹¹⁰ Näiden lisäksi oli vaaliliiton ulkopuolelle jäänyt neljä yhdistystä, niistä yksi Lappajärveltä.¹¹¹ Nuorsuomalaisilla oli puoluetoimintaa myös keväällä 1908. Alavuden nuorsuomalaisilla oli kokous maaliskuussa¹¹²

---

104 Ilkka 2.3.1907. Nuorsuomalaiset pyrkivät perustamaan puolueyhdistyksen itäisessä vaalipiirissä joka kuntaan. Järviseudulla tämä tuotti vaikeuksia. Esimerkiksi lokakuussa 1906 pidetyssä kokouksessa kaikki vaalipiirin kunnat olivat edustettuina lukuunottamatta kolmea tai neljää eteläpohjalaista kuntaa. Veijola 1981, s. 12. Etäisyydet alueen keskustaan Jyväskylään ehkä rajoittivat osallistumista.

105 Pohjan Poika 16.3.1908 ja 27.3.1908.

106 Vaasan agitationipiirin piirihall. ptk. 13.4.1908. VnsyA. VMA.

107 Pohjan Poika 22.5.1908. Myös Kauhajoella oli nuorsuomalainen yhdistys. Vaasan agitationipiirin piirihall. ptk. 13.11.1908, § 5. VnsyA. VMA.

108 Pohjan Poika 1.7.1908. V. 1908 vaalit. NSPA. VMA.

109 Pohjan Poika 12.6.1908. V. 1908 vaalit. NSPA. VA.

110 Sorretun Voima 22.6.1908 (Ehdokaslistojen yhdistelmä)

111 Pohjan Poika 22.6.1908.

112 Pohjan Poika 20.3.1908.

ja lappajärveläisillä toukokuun alussa.¹¹³ Kauhavalla pidettiin 10.5. suurempi kansalaiskokous, jossa olivat puhujina mm. tohtori Castrén ja professori E. N. Setälä.¹¹⁴

Nuorsuomalaisten piirijakosuunnitelmissa Kauhavalla olikin vuonna 1908 hyvin keskeinen asema. Kauhavan piiriin oli tarkoitus siirtää kaikki suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnat pohjoisesta vaalipiiristä. Muut piti liittää Vaasan piiriin, paitsi Ähtäri, joka kuului Jyväskylän piiriin.¹¹⁵ Suunnitelma toteutuikin, sillä esimerkiksi vuonna 1913 Kauhava oli edelleen piirikeskus. Tässä asemassa oli tällöin koko maassa vain kaksi maalaispaikkakuntaa, kaikki muut olivat kaupunkeja.¹¹⁶ Vuonna 1911 tehdyn luettelon mukaan Kauhavan nuorsuomalainen yhdistys oli perustettu vuonna 1906. Tätä vanhempi oli maakunnassa vain Isonkyrön yhdistys, joka kuitenkin oli lakannut jo 1906 (elossa 1904-1906).¹¹⁷

5.3.3. Maalaisliitto¹¹⁸

Suurlakko ja uusi valtiopäiväjärjestys saattoivat puolue-elämän ennen näkemättömään vilkkauteen ja kuohuntaan. Kun lailliset olot suurlakon avulla palautettiin, joutuivat monet patoutuneet sisäpoliittiset kysymykset yhtäkkiä toiminnan kohteiksi. Kun puolueitten oli lisäksi ryhdyttävä kilpailemaan ensi kertaa äänioikeuttaan käyttävien kansalaisten suosiosta, puolueohjelmat pyrittiin laatimaan radikaaleiksi ja kansaan meneviksi. Uudesta äänestäjäkunnasta asui valtaosa maaseudulla. Monet ajattelivatkin, etteivät entiset, pääkaupungista johdetut puolueet ehkä kykenekään

---

113 Pohjan Poika 6.5.1908.

114 Pohjan Poika 13.5.1908.

115 Tietoja Agitatsioonitoimista 1908. NSPA. VA.

116 Luettelo nuorsuomalaisista piiritoimikunnista 1.6.1913. NSPA. VA.

117 Luettelo nuorsuomalaisista yhdistyksistä, niiden perustamisvuosista sekä tietoja jäsenmääristä vuodelta 1911. NSPA. VA. Kauhavan yhdistys oli jossain muodossa aloittanut jo 1905. Salokangas 1975, s. 18-19.

118 Ilkka Hakalehto esittää loppuvuodesta 1986 ilmestyneessä teoksessaan (Hakalehto 1986) maalaisliiton syntyvaiheet ja perustamisen erinomaisen perusteellisesti. Käsillä oleva luku voitaisiin kirjoittaa alkupuoleltaan suunnilleen samoin sanoin myös pelkästään sen perusteella.

toimimaan maaseutuväestön toivomalla tavalla. Tämä ajatus johti vähitellen uuden maaseutupuolueen perustamiseen.¹¹⁹

Uuden puolueen suunnittelu lähti alkuun tammikuussa 1906, jolloin professori Hannes Gebhard otti yhteyttä Santeri Alkioon. Gebhardin mielestä puolueen tuli omaksua suomalaisuuden asia suomalaisen puolueen ohjelmasta ja perustuslaillisuus nuorsuomalaisilta. Gebhard ja Alkio päättivät kutsua kummankin puolueen edustajia kokoukseen, jossa tutkittaisiin tällaista mahdollisuutta. Tässä ns. Lapuan sovintokokouksessa 5.2.1906 keskustelu muuttui kuitenkin molemminpuoliseksi syyttelyksi routavuosien politiikasta.¹²⁰

Kun Lapuan kokous vesittyi, Gebhard epäili ettei talonpoikaisväestö ollut vielä kypsä uuden puolueen perustamiseen. Alkion mielestä taas oli mahdollista aloittaa jopa pelkästään maakunnalliselta pohjalta, kuitenkin nuorsuomalaisuuden suojissa. Näin syntyi Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto Ilkan toimituksessa pidetyssä kokouksessa 18.-19.9.1906. Erikoisen sattuman ansiosta pohjoispohjalaiset kokoontuivat samana päivänä Ouluun perustamaan valtakunnallista maalaispuoluetta, Suomen Maalaisväestön Liittoa.¹²¹

EPNM:n varsinainen perustava kokous kutsuttiin koolle Kauhavalle 28.-30.10.1906 ja SML:n Seinäjoelle 26.-27.10.1906. Kauhavan kokous siirrettiin kuitenkin taktisista syistä viikkoa aikaisemmaksi, ja puolue perustettiin virallisesti jo 21.-22.10. Alkio halusi koota kannattajansa ennen SML:n kokousta, johon hän epäili tulevan myös suomettarelaisia.¹²²

---

119 Salmela 1956, s. 97. Kun maalaisliiton perustaminen liittyy läheisesti suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestöhistoriaan, selvitetään sitä tässä tavallista paikallis- ja piiritasoa laajemmalti.

120 Vaasa 10.2.1906. Juusela 1969, s. 19-21. Kokouksen puheenjohtaja Edv. Björkenheim (suomalainen puolue) heitti jo avauspuheessaan esiin ajatuksen uudesta maalaispuolueesta. Suurin syy epäonnistumiseen lienee ollut erilaisessa suhtautumisessa ruotsalaisiin. Vaasa 13.2.1906. Vrt. myös alaviite 121.

121 Salmela 1956, s. 97-98. Kittilä 1956, s. 36. Juusela 1969, s. 29. Alkion mielestä oli paras pysyä toistaiseksi nuorsuomalaisen puolueen yhteydessä. Itsenäisen maalaispuolueen perustaminen ei ollut juuri vaalien alla viisasta. Hän pelkäsi myös, että agraaripuolue olisi voinut joutua varakkaiden viljelijäin käsiin, jolloin siitä ei olisi tullut kansanvaltaista uudistuspuoluetta. Tuomari 1950, s. 75.

122 Kittilä 1956, s. 38. Juusela 1969, s. 32. Salokangas 1975, s. 16-17.

Molemmilla maalaispuolueilla oli kaksi suurta yhtymäkohtaa, maalaisuus ja perustuslaillisuus. Mutta SML oli selvemmin maata viljelevän väestön etujen puoltaja, kun taas EPNM pyrki kokoamaan joukkoonsa myös tilattomia, käsityöläisammattin harjoittajia ym. maata omistamatonta väestöä.¹²³ EPNM oli nuorsuomalaisen puolueen radikaali maalaissiipi, joka näki wrightiläisten perinteitten pohjalta aiheelliseksi vähäosaisen kansan aseman parantamisen. Tämän takia se mm. pyrki saamaan valtion maata tilattomien omistukseen, mutta sanoutui irti sosiaalidemokraattien vaatimuksesta maanomistuksen siirtämisestä yhteiskunnalle. Myös sosiaali- ja kulttuurikysymyksissä se oli sisarpuoluettaan radikaalimpi ja suositteli mm. kirkon ja valtion eroa. Yleensä erot olivat kuitenkin vähäisiä tai peräti luuloteltuja. Samaa mieltä oltiin esimerkiksi maalaisten verorasituksesta ja torpparijärjestelmän purkamisesta.¹²⁴

Molemmat maalaisliitot olivat toki kärkevämpiä vanhasuomalaisiin ja sosialisteihin nähden, mutta arvostelivat myös toisiaan vielä vuoden 1907 alkupuolella. Huhtikuussa alkoi SML:n Liitto-lehti rakentaa sovintoa. Kun nuorsuomalaisten listoilta eduskuntaan valittu Alkio jo toukokuussa liittyi SML:n eduskuntaryhmään, yhdistämisneuvottelut voitiin aloittaa. EPNM päätti Alavuden kokouksessaan 29.12.1907 liittyä SML:oon jo sen Tampereen kokouksessa 29.-30.1.1908. Kun kaikkia ohjelmakysymyksiä ei vielä saatu sovituksi, virallinen liittyminen tapahtui vasta SML:n ensimmäisessä vuosikokouksessa Kauhavalla 7.-8.11.1908.¹²⁵ Tästä huolimatta EPNM:n johtokunta käytti jo kokouksessaan 4.4.1908 nimeä "SML:n Vaasan läänin eteläisen vaalipiirin piiritoimikunta". Menettely sai EPNM:n riveissä osakseen arvostelua ja jonkin verran hajaannustakin.¹²⁶

Uusi ohjelma merkitsi molempien liittojen vaaatimusten yhteen sovittamista. EPNM joutui tinkimään kirkon ja valtion eron vaatimisesta ja SML:n

---

123 Salokangas 1975, s. 18.

124 Salokangas 1975, s. 18 ja 22. Juusela 1969, s. 31. Salmela 1956, s. 101-102 ja 112-113. Alkio "perusti" vuonna 1905 Laihian wrightiläisen työväenyhdistyksen. Urho Kekkosen mukaan Alkiolla oli vielä 1920-luvulla ajatuksia, jotka olivat lähellä sosialistien vaatimuksia. Alkio joutui puolueessaan tällöin usein perustelemaan puheitaan ja joskus niitä perumaankin. Kekkonen 1981, s. 210.

125 Salmela 1956, s. 113-115. Isohookana-Asunmaa 1980, s. 49.

126 Juusela 1969, s. 94.

yrkkää kantaa kielikysymyksessä lievennettiin. Eräissä muissa, puolueen kannalta ensiarvoisissa kysymyksissä, ohjelma muuttui jossain määrin enemmän SML:n suuntaan.¹²⁷

Kahden maalaisliiton syntyminen aiheutti eräillä paikkakunnilla hankauksia. Etelä-Pohjanmaalla eräät Järviseudun kunnat ja Kauhava muodostivat alueen, jolla liittojen leviämispyrkimykset kohtasivat toisensa. Sen sijaan Vaasan läänin eteläinen vaalipiiri oli pelkästään EPNM:n hallussa.¹²⁸

EPNM:n paikallisosasto perustettiin Kauhavalle 15.11.1906. Puheenjohtajaksi tuli nuorisoseuramies, asioitsija Kustaa Hautamäki, joka "ompeelian" ammattinimikkeellä oli aikaisemmin ollut myös Kauhavan työväenyhdistyksen johdossa wrightiläisellä kaudella. Paikalla olleet SML:n kannattajat olisivat mielellään perustaneet oman liittonsa osaston, sillä heidän mielestään EPNM oli jonkinlainen kaupunkilaispuolueen jatke.¹²⁹ Uusi EPNM:n paikallisosasto oli tavallaan jatkoa syksyllä 1905 perustetulle Kauhavan nuorsuomalaiselle seuralle, sillä samat henkilöt olivat molemmissa mukana. Joulukuussa 1906 SML:n kannattajat perustivat Kauhavalle oman liittonsa paikallisosaston. He uskoivat, että myös vanhasuomalaiset olisivat voineet liittyä siihen, sillä sen nimessä ei esiintynyt sanaa nuorsuomalainen. Lisäksi SML oli heidän mielestään "maalaisempi".¹³⁰

Kortesjärvellä perustettiin marraskuun lopussa SML:n paikallisosasto. Pääsyynä liiton valintaan oli EPNM:n vaatimus kirkon ja valtion erosta. Toiminta nukahti kuitenkin heti alkuunsa. Muista SML:n osastoista on epävarma tieto Soinista helmikuulta 1907. Lappajärvelle perustettiin EPNM:n osasto. Lappajärveltä, Vimpelistä ja Alajärveltä on tietoja molempien liittojen kannattajien riidoista aina kuntakokouksia myöten.¹³¹ Vuonna 1906 kaikissa Järviseudun kunnissa oli EPNM:n osasto lukuunottamatta Soinia.¹³²

---

127 Salmela 1956, s. 115-116. Juusela 1969, s. 95. Salokangas 1975, s. 58.

128 Salokangas 1975, s. 23-24.

129 Pohjan Poika 28.11.1906. Ilkka 27.11.1906.

130 Salokangas 1975, s. 18-20. Ilkka 22.12.1906.

131 Salokangas 1975, s. 20-23.

132 Leväniemi 1983, s. 586.

Myös Alahärmässä lokakuussa 1906 syntynyt nuorsuomalainen maalaisyhdistys jatkoi mahdollisen nuorsuomalaisen seuran toimintaa.¹³³ Joulukuussa tulivat EPNM:n osastot Lapualle ja Nurmoon¹³⁴ ja myös Ylihärmässä tiedetään sellaisen olleen jo toiminnassa.¹³⁵ Vaasan läänin eteläinen vaalipiiri oli selvästi vain EPNM:n käsissä. Vuoden 1908 alkupuolella siellä olivat toiminnassa ainakin Ilmajoen, Kurikan, Teuvan, Peräseinäjoen, Laihian, Jalasjärven Luopajärven, Jalasjärven Koskuen, Jalasjärven Jokipiin, Jurvan ja Karijoen osastot.¹³⁶

EPNM:n perustavassa kokouksessa Kauhavalla 21.-22.10.1906 valittiin liiton puheenjohtajaksi maanviljelijä Mikko Luopajärvi Jalasjärveltä ja varapuheenjohtajaksi opettaja Juhani Ahtiluoto Alavudelta (alk. Lapualta). Muut johtokunnan jäsenet valittiin niin, että kaikista Vaasan läänin kolmesta vaalipiiristä tuli suunnilleen samansuuruinen edustus. Samassa yhteydessä järjestäydyttiin myös pohjoisen vaalipiirin sisällä. Johtavaan komiteaan valittiin heti 22.10.1906 yhdeksän jäsentä, ja sen keskuspaikaksi valittiin Kauhava.¹³⁷ Eteläisen vaalipiirin alueella järjestäydyttiin Kurikassa 25.11.1906, jolloin alue päätettiin jakaa neljän valitsijayhdistyksen kesken, keskuspaikkoina Karijoki, Jalasjärvi, Laihia ja Vaasa.¹³⁸ Itäisessä vaalipiirissä pidettiin vastaava kokous 16.12.1906 Alajärvellä. Suomenkieliselle Etelä-Pohjanmaalle tuli neljä valitsijayhdistystä, Lappajärvelle, Alajärvelle ja Alavudelle.¹³⁹ Näin myös EPNM:n vaalipiirien komiteoista ja valitsijayhdistyksistä tuli piirihallinnon täydentäjiä.

Vaaliaikoja lukuunottamatta oli maalaisliiton piiritoiminta lähinnä satunnaista 1910-luvun puolelle saakka. Jopa eteläisen vaalipiirin alueella toiminta oli niin lamassa vielä vuonna 1911, että vain kaksi paikallisosastoa oli lähettänyt piiritoimikunnalle vuosikertomuksensa. Pohjoisessa vaalipiirissä ei vuosikertomuksia saatu mistään, ei edes kyselyjen jälkeen.

---

133 Ilkka 11.10.1906. Pohjan Poika 12.2.1906.

134 Ilkka 15.12.1906 ja 6.6.1907.

135 Ilkka 28.3.1908.

136 Tiedonantoja, VI. et. vp. 1908. KMA.

137 Pohjan Poika 24.10.1906.

138 Ilkka 27.11.1906.

139 Ilkka 18.12.1906.

Itäisen vaalipiirin piiritoimikunta ei vuonna 1910 saanut edeltäjältään edes pöytäkirjoja eikä tilikirjoja. Kun paikallisosastoistakaan ei tullut tietoja, julkaistiin Ilkassa ilmoitus, jossa näitä pyydettiin ilmoittautumaan. Lopulta voitiin kolmelta vaalipiirin alueen paikallisosastolta periä puolueverot.¹⁴⁰ Virallisesti rekisteröityjä eivät maalaisliitonkaan paikallisosastot olleet, joten on ymmärrettävää, että ne usein heräsivät eloon vasta vaalien lähestyessä.¹⁴¹

5.3.4. Sosiaalidemokraattinen puolue

Suomen sosialidemokraattinen puolue perustettiin vuonna 1903 Forssan kokouksessa, jossa hyväksyttiin Marxin oppien pohjalle perustuva ohjelma. Suurlakko oli Suomen työväenliikkeelle suuri ja onnistunut voimainkoetus, mutta marraskuun manifesti ja perustuslaillisten valtaan pääsy olivat sille pettymys. Vanha yhteiskunta ei ollutkaan kukistunut, eikä todellisista sosiaalisista parannuksista ollut tietoa. Toisaalta perinteelliset katsomukset muuttuivat monin paikoin nopeasti. Patriarkaaliset suhteet väistyivät, luokkatietoisuus heräsi ja vaatimukset saivat entistä uhkaavampaa sävyä. Agitaatiota tehtiin entistä järjestelmällisemmin. Kun sosiaalidemokraattisia työväenyhdistyksiä oli vuonna 1904 koko maassa 99, niitä oli suurlakkovuoden lopussa 177 ja seuraavana vuonna 937.¹⁴²

Etelä-Pohjanmaalla ei työväenyhdistysten määrässä varsinaisesti tapahtunut muutoksia vuonna 1905, sillä puolueen tilastoissa oli vuoden lopussa vain viisi yhdistystä, Vaasan, Vaasan ruotsalainen, Seinäjoen, Lapuan ja Alavuden. Vuoden 1906 puolella puolueeseen liittyi myös Ilmajoen yhdistys.¹⁴³ Laihian ja Ähtärin yhdistyksiä ei tässä vaiheessa tilastoissa vielä näy. Nopeaa kehitystä tämän vuoden jälkeen kuvaa hyvin se, että vuoden 1908 lopulla oli alueella varsinaisia työväenyhdistyksiä jo yli 50.¹⁴⁴

---

140 VI. vaalipiirien p.toimikuntien kertomukset 1911. KMA.

141 Salokangas 1975, s. 143, 154, 156.

142 Soikkanen 1961, s. 313-314 ja 338.

143 Sirola (toim.), Tilastollisia tietoja 1906 (Sosialidemokratinen puolue), s. 2-8 ja 10-11.

144 Turkia (toim.), Tilastollisia tietoja 1908. Vrt. asetelma s. 170-171.

Eräissä kunnissa agitaatio oli todella järjestelmällistä. Esimerkiksi Lapualla vain omaa pitäjää varten palkattu agitaattori J. Prepula piti kuukauden aikana, joulukuusta 1906 tammikuulle 1907, kaikkiaan 13 tilaisuutta. Näissä hän "perusti" kolme työväenyhdistystä, Mustanmaan eli Hirvijoen "Walon Toiwon", Hellanmaan "Walon Säteen" ja Lakaluoman "Korwen Walon". Kaikki nämä oli tarkoitettu Lapuan työväenyhdistyksen haaraosastoiksi,¹⁴⁵ joten puolueen tilastoissa näkyvät vain Lapuan ja Lapuan Haapakosken yhdistykset. Vähän myöhemmin perustettiin vielä Ruhaan "Tiedon Kylwäjä".¹⁴⁶ Tiistenjoen yhdistys oli syntynyt jo heinäkuussa 1906, sen jälkeen kun kirkonkyläläiset olivat pitäneet kylässä torpparikokouksen.¹⁴⁷

Ilmajoella kunnallisjärjestön agitaattori A. Wakkuri suoritti puolestaan helmikuussa 1907 kymmenkunta käyntiä pitäjän eri puolilla.¹⁴⁸ Ilmajoella oli alunperin kolme työväenyhdistystä, joista kolmannen, Munakan yhdistyksen, asema oli epäselvä, sillä sitä ei ole mainittu puolueen tilastoissa. Ilmajoen työväenyhdistyksellä oli ainakin kaksi haaraosastoa, Tuomikylässä ja Peuralassa.¹⁴⁹ Ilmajoen Ylipäässä toimi työväenyhdistys "Nuija" aluksi itsenäisenä,¹⁵⁰ mutta muuntui sitten edellä mainitun haaraosastoksi lokakuussa 1906.¹⁵¹ Tammikuussa 1907 se muutti nimensä ajankohtaan paremmin sopivaksi nimeksi "Taisto".¹⁵² Muissa kunnissa haaraosastoja ei juuri ollut. Poikkeuksina olivat Jalasjärven Luopajärven, Jurvan Murtoisten, Kurikan Viitalankylän ja Ylistaron Topparlan yhdistykset. Murtoisten yhdistyksen tiedetään siirtyneen naapurikylään Sarviolle sen jälkeen, kun Murtoisten alueen suuret metsähakkuut olivat päättyneet.¹⁵³

145 Lakaluoman ty:n ptk. 10.1.1907. LtyA. KA. Vapaa Sana 1.2.1907, 14.1.1907, 30.1.1907.

146 Vapaa Sana 8.3.1907.

147 Vapaa Sana 20.6.1906, 18.7.1906.

148 Vapaa Sana 6.2.1907.

149 Vapaa Sana 25.7.1906, 14.1.1907 ja 30.1.1907.

150 Vapaa Sana 4.5.1906 ja 19.9.1906.

151 Vapaa Sana 17.10.1906.

152 Vapaa Sana 1.2.1907.

153 Vapaa Sana 13.6.1906, 6.6.1906, 20.1.1908. Latikka 1961 II, s. 20.

Suurimpiin yhdistyksiin oli perustettu myös ammattiosastoja, kuten oli Vaasan piirin edustajakokouksessa kehoitettu.¹⁵⁴ Lapualla oli torpparien ja mäkitupalaisten ammattiosasto, samoin Kurikassa.¹⁵⁵ Lapualla ja Ilmajoella oli myös palvelijain osasto, Ilmajoella suutarien ja Seinäjoella jarrumiesten ammattiosasto. Suurimmissa yhdistyksissä toimi myös kunnallistoimikunta, naisosasto ja nuorisoliitto.¹⁵⁶

Aivan kommelluksitta ei työväenyhdistysten perustaminen aina tapahtunut. Alahärmän yhdistys syntyi keväällä 1906, virkailijat valittiin ja säännöt laadittiin. Mutta säännöille ei haettu vahvistusta, ja pian levisi käsitys, että puheenjohtaja kuuluikin nuorsuomalaisiin. Syyskuussa perustettiin uusi yhdistys Alahärmän Volttiin.¹⁵⁷ Ylihärmän yhdistyksen sanottiin syntyneen jo vuoden 1905 puolella, mutta seuraavana vuonna sen tiedettiin jo eronneen puolueesta jäsenmaksun takia.¹⁵⁸ Lapuan Haapakosken yhdistys perustettiin lokakuussa 1906. Jäsenistön keskuu-

---

154 Vaasa 3.5.1906. Vapaa Sana 4.5.1906. 1880-luvulla syntyi eri puolilla maata työväenyhdistysten yhteyteen vähitellen "ammattiosastoja", jotka alkoivat 1890-luvulla liittyä valtakunnallisiin ammattiliittoihin. Voionmaa 1936, s. 478. On luultavaa, että monet maaseudun pienten työväenyhdistysten yhteyteen syntyneet ammattiosastot tyytyivät toimimaan vain oman yhdistyksen puitteissa ilman sen laajempia yhteyksiä. Kaupungeissa, esimerkiksi Vaasassa tilanne oli toinen.

155 Sosialistit pyrkivät tukemaan torpparien järjestäytymistä ja aivan vuosisadan alussa suunniteltiin valtakunnallisen liiton perustamista kuten teollisuudessa. Vuoden 1906 torpparikokouksessa tästä kuitenkin luovuttiin. Torppariosastoja oli runsaasti työväenyhdistysten yhteydessä. Torpparien itsenäinen järjestäytyminen eteni sitten 1910, jolloin syntyi itsenäinen Suomen Maanvuokraajien Liitto. Santonen 1971, s. 75-79.

156 Vapaa Sana 19.6.1906, 18.1.1907, 1.2.1907, 13.2.1907, 20.2.1907, 1.3.1907, 8.3.1907, 3.6.1907, 10.10.1907, 23.3.1908 ja 21.12.1908. Vaasan ty:n jäseninä olivat räätälien ja suutarien, 1900-luvun puolella myös ainakin kone-, rauta- ja metallityöntekijäin ammattiosastot. Vaasan Sanomat 3.12.1897 ja Vaasa 12.3.1903.

157 Vapaa Sana 17.10.1906. Kyseinen henkilö oli todennäköisesti suometarelaisena tunnettu Emil Palo, joka yritti perustaa Alahärmään wrightiläisen yhdistyksen. EP elämäkertoja M-U 1965, s. 564. (Väinö Palo).

158 Vapaa Sana 8.8.1906 ja 10.10.1906 ja 26.9.1906. Lehtitiedoista huolimatta yhdistys ei näytä edes liittyneen puolueeseen, kuten työväenyhdistyksiä selvittävästä asetelmasta käy esille. Vastaavaa on todennut myös Vattula (1976, s. 100).

nessa käytiin keskustelua siitä, liittyäkö puolueeseen vai ei, koska "se on vain kaupunkilaisia varten". Vaasa-lehti kantoi kortensa kekoon, sillä se pyrki uskottelemaan haapakoskelaisille, että suomalainen puolue ajoi nimenomaan maaseudun vähäväkisten asiaa. Tässä olikin siinä mielessä perää, että puolueen sosiaaliohjelma oli verrattain radikaali.¹⁵⁹ Etelä-Pohjanmaan työväenyhdistysten edustajainkokouksessa 1906 käytiin vilkasta keskustelua siitä, voivatko pienviljelijät kuulua työväenyhdistyksiin. Tämä kysymys painoi erityisesti Laihian ja Vähäkyrön yhdistysten jäseniä, joiden keskuudessa asiasta oli esitetty erilaisia mielipiteitä.¹⁶⁰ Vapaa Sana varoitti myös isojokelaisia suomettarelaisista lehtimiehistä, jotka hyvin mielellään tulivat esitelmöimään työväen tilaisuuksiin.¹⁶¹

Edellä jo viitattiin Jurvan Murtoisten kylän työväenyhdistyksen syntyyn metsähakkuisiin tulleiden miesten vaikutuksesta. Evijärvellä muualta tulleet metsä- ja uittotyöläiset olivat niin ikään perustamassa työväenyhdistystä, joskin amerikankävijäin merkitys oli siellä vielä suurempi.¹⁶² Kaarina Vattula on myös korostanut viimeksi mainittujen vaikutusta eri puolilla Pohjanmaata. Hän toteaa, että pohjalaisen maaseutuyhteiskunnan ristiriidat eivät toki olleet läheskään niin suuret kuin jossain Pohjois-Amerikan kaivosalueilla. Kotiin palattiin sitten yhteiskunnallisilta mielipiteiltä muuttuneina. Toisaalta monen yhdistyksen toiminta myös lamaantui, kun aktiiviset puuhamiehet lähtivät merten taa. Samalla saattoi tänne jäänyt perhe joutua todella kurjaan asemaan.¹⁶³

Puoluetoiminta oli sosiaalidemokraattisessa puolueessa vilkkainta, ja siellä oli myös selvää pyrkimystä lujan organisaation luomiseen. Parissa vuodessa suomenkielisen Etelä-Pohjanmaankin työväenyhdistysten määrä kohosi voimakkaasti, sillä se oli vuoden 1908 lopussa jo yli 50. Kuten asetelmasta käy esille, yhdistyksiä oli erityisen paljon Alavudella (6) ja Ahtärissä (8). Molemmilla paikkakunnilla oli paljon työväkeä. Tiedetään myös, että alavutelaisilla ja ähtäriläisillä oli yhteistä toimintaa ja he

---

159 Vapaa Sana 17.10.1906. Vaasa 18.10.1906.

160 Vapaa Sana 4.5.1906.

161 Vapaa Sana 10.12.1906.

162 Norrena 1984, s. 129-130.

163 Vattula 1976, s. 36-37.

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan työväenyhdistysten lukumäärät ja jäsenmäärät 1906-1908.

Työväenyhdistys	Jäseniä 1906	1907	1908
Alahärmän (06)	120 a	..	..
Alahärmän Voltin (07)	- b	52	..
Alajärven (06)	.. b	83	20
Alajärven ty Voitto (07)	-	28	..
Alavuden (Puutavara Oy:n) (04)	88	131	131
Alavuden Sydänmaa (05)	20 a	44	47
Alavuden Kirkonkylän (07)	-	59	33
Alavuden Kouran (07)	-	14	..
Alavuden Kontiaisten (07)	-	..	44
Alavuden Taipaleen (07)	-	..	11
Evijärven (07)	-	20	..
Evijärven Särkijärven (07)	-	12	..
Ilmajoen (96, 05)	88 (167 a 220 b)	..	40
Ilmajoen ty Nuija (06)	55 ab	..	..
Ilmajoen Munakan (06)	66 a	..	..
Isojoen (06)	.. b	..	..
Isonkyrön (06)	80 b	..	102
Isonkyrön Lehmäjoen (08)	-	-	16
Jalasjärven Tapio (05)	100 ab	32	40
Jalasjärven (06)	100 ab	100	80
Jalasjärven Jokipiin (06)	95 ab	55	50
Jalasjärven Vallinkylän (06)	50 b	..	..
Jalasjärven Hirvijärven (06)	.. b	..	30
Jurvan (06)	40 ab	..	22
Jurvan Närviöjoen (08)	-	-	..
Kauhajoen kirkonkylän (06)	45 ab	..	23
Kauhajoen Hyyrän (07)	-	..	13
Kauhajoen Säkene (08)	-	-	25
Karijoen kirkonkylän (06)	.. b	..	..
Kauhavan (94, 03)	250 a	146	229
Kauhavan Ylikylän (08)	-	-	80
Kuortaneen Taisto (06)	40 b	24	33
Kurikan (06)	100 ab	129	158
Kurikan Alisenpään (07)	-	35	24
Laihian (05)	126 ab	..	..
Lapuan (03)	200 b (226 a)	..	100
Lapuan Haapakosken (06)	50 b	32	..
Lehtimäen (06)	.. b	..	..
Nurmon (06)	84 b (75 a)	..	..
Nurmon Kouran (07)	-	35	15
Peräseinäjoen (06)	.. b	34	66
Peräseinäjoen Ojajärven (07)	-	..	21
Seinäjoen (01)	142 (181 a 220 b)	100	125
Teuvan (07)	- b	30	62
Teuvan Perälän (07)	-	28	20
Töysän Tuurin (07)	-	19	20

Vähänkyrön (06)	50 ab	..	..
Ylihärjän (06)	..	..	49
Ylistaron (06)	60 b (186 a)	..	..
Ähtärin (04)	.. b	..	..
Ähtärin Inhan (06)	140 b	..	50
Ähtärin Ostolan (05)	40 b	30	15
Ähtärin Suolahden (05)	..	..	74
Ähtärin Peränteen (06)	..	36	35
Ähtärin Myllymäen (06)	60 b	80	82
Ähtärin Rämälän (06)	50 b	..	..
Ähtärin Ätsärinrannan (06)	60 b	..	..

Vapaa Sana 25.7.1906, Vaasan piirin työväenyhdistykset huhti-heinäkuussa 1906 (a). Turkia (toim.), Sos. dem. piiritilasto vaalipiirien mukaan 1906 (b). Sirola (toim.), vuoden 1905 luvut (ilman kirjainta), Turkia (toim.), vuosien 1907 ja 1908 luvut.

pyrkivät yhdessä levittämään sosialismia pohjoiseen päin oman vaalipiirinsä alueella.¹⁶⁴ Myös Jalasjärvellä oli useita pieniä yhdistyksiä, mutta taas Lapualla ja Ilmajoella tyydyttiin pikemminkin vain perustamaan omia haaraosastoja eri kyliin. Näistä monet toimivat yhtä vilkkaasti kuin puolueen tilastoissa mainitut yhdistykset.¹⁶⁵

Työväenyhdistyksistä olivat muutamat aloittaneet wrightiläisinä, ja esimerkiksi ilmajokelaiset olivat pitkään olleet Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran toiminnassa mukana. Wrightiläisyys oli nyt kokonaan varissut pois, ja parilla paikkakunnalla pyrittiin siirtämään nuorisoseuralaisia työväenyhdistyksiin. Esimerkiksi Vimpelin Sääksjärvellä lienee ollut suunnitelmia muuttaa vuonna 1908 paikallinen nuorisoseura työväenyhdistykseksi. Evijärvellä nuorisoseuran valtaaminen onnistuikin vuonna 1909.¹⁶⁶ Kristillisellä työväenliitolla ei ollut menestystä, vaikka liiton matkapuhuja Antti Kaarne yritti perustaa yhdistyksiä Lapualle ja Lapuan Haapakoskelle. Myös Ilmajoella oli puhetta sen yhdistysten perustamisesta.¹⁶⁷

1910-luvun alussa työväenliikkeen järjestöverkko kattoi teoriassa koko suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan. Piirikokouspöytäkirjoista käy kuitenkin esille, että poliittisessa aktiivisuudessa oli runsaasti toivomisen varaa. Monilla paikkakunnilla liike oli välillä täysin lamassa. Muualla maassa vuoden 1912 tienoilla tapahtunut toiminnan lisääntyminen ei tänne ulotunut. Vain Suupohjan rataa rakentamaan tulleet työläiset saivat aikaan

---

164 Sorretun Voima 16.1.1907. Ostolan, Peränteen ja Inhan yhdistykset olivat aluksi Ähtärin ty:n piirejä, samoin Rämälän ja Ätsärinrannan yhdistykset olivat aluksi Inhan ty:n piirejä. Ähtärin ty:n ptk. 16.11.1905, 26.11.1905 ja 11.2.1906. TA. Tämä viittaa siihen, että Ähtärissä tosiaan oli kahdeksan yhdistystä vuonna 1908.

165 Esimerkiksi Lapuan Lakaluoman työväenyhdistyksen jatkuvasta toiminnasta kertoo hyvin se, että sen pöytäkirjat ovat säilyneet vuodesta 1907 itsenäisyyden ajan alkuun ja johtokunnan pöytäkirjat vuoteen 1930. Vuosina 1907 ja 1908 kokouksia pidettiin vähintään kerran kuussa. Lapuan Lakaluoman työväenyhdistyksen pöytäkirjat. KA. Myös Haapakosken työväenyhdistyksen pöytäkirjat ovat vuosilta 1906-1920 samassa arkistossa.

166 Sorretun Voima 16.3.1908. Mäki 1922, s. 131-132. Norrena 1984, s. 62.

167 Vaasa 30.4.1907 ja 7.5.1907. Vattula 1976, s. 81.

aktiivisuuden lisäystä.¹⁶⁸ Myöskään työväenliikkeen "apujärjestöt", osuuskauppaliike, urheiluliike tai ammattiyhdistysliike eivät mainittavasti Etelä-Pohjanmaalle kotiutuneet.¹⁶⁹

Alunperin sosiaalidemokraattinen puoluehallinto oli jakanut maan "akitatsionipiireihin", joista yksi oli Vaasan lääni kokonaisuudessaan. Mutta Jyväskylän työväenyhdistys ei tyytynyt tähän, vaan päätti helmikuussa 1906 perustaa oman paikallisjärjestön. Tässä vaiheessa ehti myös puoluehallinto muuttaa päätöstään, ja niin Jyväskylä ympäristöineen erotettiin omaksi piirikseen.¹⁷⁰

Jyväskylän akitatsionipiiriin kuului nyt kuntia myös Etelä-Pohjanmaan itälaidalta. Mutta Oulun puoluekokouksessa muutettiin piirien rajat kulkemaan vaalipiirirajojen mukaisesti, ja samalla luovuttiin akitatsionipiirisanasta. Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosiaalidemokraattisen piirijärjestön ensimmäinen kokous pidettiin 29.-30.9.1906, jolloin mm. toimikunnan jäsenet valittiin.¹⁷¹ Vaasan piiriin jäivät sekä eteläisen että pohjoisen vaalipiirin kuntien sosiaalidemokraatit. Piiriä pidettiin kyllä laajana, mutta voimien säästämiseksi päätettiin piiritoimikunnan keskuspaikkana pitää edelleen Vaasa. Edustajakokouksessa 1.5.1906 valittiin toimikuntaan edustajia myös maaseudulta.¹⁷² 16.9.1906 pidetyssä piirikokouksessa päätettiin epävirallisesti jakautua "vuorovaikutuksensa säilyttäen" kahteen osaan vaalipiiriin mukaisesti. Samalla suoritettiin myös henkilövalinnat.¹⁷³ Vaaleja valmistelevat vaalipiirikokoukset pidettiin kaikissa piireissä tammikuussa 1907: Keuruulla, Seinäjoella ja Kannuksessa. Näissä tilaisuuksissa asetettiin myös ehdokkaat.¹⁷⁴

---

168 Pajula 1974, s. 33. On huomattava, että myös muiden puolueiden toiminta oli samaan aikaan melko satunnaista, kuten niiden kohdalla on osoitettu.

169 Pajula 1974, s. 79.

170 Eliala 1967, s. 5.

171 Eliala 1967, s. 5-6.

172 Vapaa Sana 4.5.1906. Vaasa 3.5.1906.

173 Vapaa Sana 19.9.1906.

174 Vapaa Sana 16.1.1907 ja 30.1.1907. Sorretun Voima (vuosikertomus) 27.1.1908.

5.4. Puolueiden suhteet ja yhteiset tilaisuudet

Etelä-Pohjanmaalla ns. ensimmäinen sortokausi aktivoi vihdoin niitäkin, jotka aikaisemmin olivat onnistuneet pysymään sitoutumattomina suomalaisen puolueen sisäisissä kamppailuissa. Kielikysymys oli toki ollut jo aikaisemminkin esillä, olihan kieliraja ruotsinkielisiin kuntiin nähden erityisen jyrkkä, ja vanhaa kaunaa "ruotsalaisia herroja" kohtaan oli muutenkin olemassa. Kun perustuslaillisen rintaman muodostivat suomenmieliset ja ruotsinmieliset perustuslailliset yhdessä, tämä rintama näytti suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan suunnalta katsoen erityisen ruotsalaisvoittoiselta. Näin suomenkielinen maalaisväestö helposti leimasi suomenmieliset perustuslailliset ruotsalaisten juoksupojiksi. Nämä vuorostaan pitivät myöntöväisyssuunnan miehiä venäläisten hännystelijöinä. Mutta vaikka suurlakko ja sortotoimenpiteitten peruuntuminen olivat selvä voitto perustuslaillisille, osoittautui suomalainen puolue silti ensimmäisissä eduskuntavaaleissa Etelä-Pohjanmaan valtapuolueeksi. Tähän vaikutti suuresti kielikysymys, mutta myös puolueitten yhteiskunnallisiin kysymyksiin ottama kanta.¹⁷⁵

Suomettarelaisten ja perustuslaillisten keskinäinen kiistely kiihtyi Etelä-Pohjanmaalla Seinäjoella 29.10.1905 järjestetyn maakunnallisen kokouksen jälkeen. Paikalle tulleet perustuslailliset suljettiin kokouksen ulkopuolelle, ja tilaisuus sai selvästi vanhasuomalaisen leiman, niin kuin oli alunperin tarkoitettukin. Tässä tilaisuudessa suunniteltiin jo jonkinlaisen "maakuntayhteyden" aikaansaamista, mutta piirin muodostaminen jäi kuitenkin seuraavan vuoden puolelle. Kokouksessa käsitellyt aiheet kertovat vanhasuomalaisten senhetkisistä tärkeistä kysymyksistä. Esillä olivat mm. aseiden salainen tuonti maahan, Vaasan suomalaisen tyttökoulun opetusohjelma, kansanopetus, suomalaisten sanomalehtien tukeminen ja ruotsalaisten liikemiesten asenteet suomenkielisten näkökulmasta.¹⁷⁶ Lopullinen välirikko tapahtui sitten ns. Lapuan sovintokokouksessa 5.2.1906, jossa alunperin ajateltiin tutkia, olisiko uuden maalaispuolueen perustaminen mahdollista. Yksikamarista eduskuntaa, yhtäläistä ja välitöntä äänioikeutta osapuolet saattoivat kyllä kannattaa, mutta muuten erottiin keskinäisen syyttelyn hengessä.¹⁷⁷ Tilanne johtikin sitten

---

175 Salokangas 1983, s. 258-259.

176 Vaasa 5.11.1905.

177 Vaasa 8.2.1906.

EPNM:n perustamiseen seuraavassa lokakuussa. Maalaisliitto syrjäytti Etelä-Pohjanmaalla entisen emopuolueensa heti ensimmäisissä vaaleissa, joten siitä tuli suomalaisen puolueen varsinainen kilpailija.

Työväenliikkeen osuus jäi Etelä-Pohjanmaalla varsin vaisuksi siitäkin huolimatta, että suurlakko oli sen kiistaton voitto. Työväenliikkeen kannatusta oli kertynyt rautatien varsille syntyneisiin saha- ja muihin vastaaviin teollisuusyhdistyksiin. Teollisuustyöväkeä ei täällä ollut läheskään siinä suhteessa kuin moniaalla muulla suunnalla Suomessa. Torppareita oli suhteellisen vähän.¹⁷⁸ Heidän asemansa oli täällä varsin hyvä, sillä torpat olivat usein ns. sukulaistorppia,¹⁷⁹ joiden asukkailla ei ollut paljon pelkoa häätämisestä. Tietynlainen yhdenmukaisuus ja "tasarakeisuus", joihin vielä palataan, olivat myös vaikuttamassa. Torppari-kysymys huoletti silti Etelä-Pohjanmaankin työväkeä. Laukon hädetyille torppareille kerättiin rahaa, ja mielenosoituksia järjestettiin torppari-kysymyksen johdosta.¹⁸⁰ Vuoden 1908 suureen torpparikokoukseen Tampereelle lähetettiin edustajia.¹⁸¹ Eräissä yhdistyksissä vedottiin palvelijoihin, jotta nämä eivät sitoutuisi palvelukseen koko vuodeksi, vaan etujensa ajamiseksi lyhyemmäksi aikaa kerrallaan.¹⁸²

178 Torpparien määrä oli suhteellisen vähäinen varsinaisella Etelä-Pohjanmaalla esimerkiksi verrattuna saman Vaasan läänin alueilla sijainneisiin hämäläisiin ja satakuntalaisiin pitäjiin. Torpparien määrä väheni koko Vaasan läänissä vuodesta 1870 vuoteen 1901 neljällä ja puolella tuhannella (11585 ja 7023) ja samaan aikaan talollisten määrä nousi suunnilleen saman verran (17042 ja 21561). Talollisluokan Suomen oloissa poikkeuksellinen kasvu johtui pääasiassa entisten talojen halkomisesta. Peltoala lisääntyi yleensä aina niin, että perilliset saivat suunnilleen samansuuruisen talon kuin isäkin aikoinaan. Jos jakoa ei toimitettu, ryhtyivät väistyvät perilliset kotitalonsa torppareiksi nimellisellä vuokralla. Jutikkala 1958, s. 354-355.

179 Esimerkiksi Nurmossa eräät kirkonkylän isännät olivat sallineet torppariensa jo lunastaa torppansa vapaiksi. Sopimukset olivat usein vakaita, erityisesti sukulaistorpissa. Maatyöläiset olivat sen sijaan turvattomia. Anttila, O., 1974, s. 401.

Pentti Latva-Koivisto on kontrahtien nojalla laskenut, että Ilmajoen suurpitäjän torppareista oli vuosina 1760-1809 yli 60 % isäntiensä sukulaisia, lähinnä veljiä. Torpat olivat ensimmäisen omistajansa elinajan verottomia, lastenlapset saivat jo suorittaa päivätöitä, mutta tavallisesti kuitenkin vain päivän viikossa. Ilmajoella, Alavudella ja Kauhajoella prosenttiluku oli yli 50, muualla tuntuvasti yli mainitun keskiarvon. Latva-Koivisto 1981, s. 66-69.

180 Vaasa 9.1.1906, Vapaa Sana 23.1.1907 ja 30.1.1907.

181 Vapaa Sana 14.2.1908 ja 19.6.1908.

182 Vapaa Sana 25.9.1908.

Kuten aikaisemmin on nuorisoseuraliikkeen yhteydessä todettu, eräillä paikkakunnilla pidettiin varsin taajaan kaikkien "edistysseurain", myös työväenyhdistysten, yhteisiä kokouksia. Porvarillisella puolella ei oltu mukana puoluetunnuksin, vaan muiden seurain ja yhdistysten valtuutettujen joukossa. Erittäin kiinteäksi tämä yhteistoiminta muodostui Lapualla, Ilmajoella, Laihialla ja Seinäjoella.

Mielenkiintoisinta toiminta oli Lapualla, kohdistuihan se nimenomaan ns. Lapuan Päivä -juhlien järjestämiseen. Näillä juhlilla on ilmeisesti ollut merkitystä Lapuanjokilaakson, mutta ehkä myös koko suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan ilmapiiriin.¹⁸³ Ensimmäinen juhla järjestettiin Lapuan taistelun muistopäivänä 14.7.1864, ja tästä alkoi perinne, joka on jossain muodossa kestänyt näihin päiviin saakka.¹⁸⁴

Myös työväenyhdistys oli mukana järjestelyissä muiden seurain kanssa. Kun Vapaassa Sanassa vuonna 1907 moitittiin tästä työväenyhdistyksen jäseniä, ilmoitettiin, että yhdistys halusi säilyttää käyttöoikeuden kaikkien seurojen yhteiseen urheilukenttään, jonka veloista oltiin yhteisesti vastuussa.¹⁸⁵ Mutta muutakin työväki osanotostaan sai; monena vuonna oli ohjelmaa suorittamassa sosialistien edustajia. Mm. vuonna 1905 oli paikalla Wallenius-niminen puhuja, joka onnistui ärsyttämään Vaasalehden kirjeenvaihtajankin puhumalla luokkataistelusta ja etujen tasoittamisesta. Esitykseen kuulunut äänioikeusasia sen sijaan sai yleistä hyväksymistä osakseen.¹⁸⁶ Vuoden 1906 juhlassa puhui sosialistinen opettaja Esa Paavokallio jopa kahteen kertaan, juhlapuheen ja lopetta-

---

183 Vrt. myös luvun 4.5. lopussa olevat viittaukset eri yhteiskuntaluokkien välisen dialogin lisääntymisestä 1890-luvulla ja uuden vuosisadan alussa.

184 Vuosittain näitä juhlia alettiin pitää vasta verrattain myöhään. 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä pidettyjen kansanjuhlien aiheena olivat mm. kansanopetus, Etelä-Pohjanmaan kansanopiston tukeminen ja nuorisoseurat; vuosina 1886 ja 1896 vietettiin Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kesäjuhlaakin. Vuoden 1864 tuntuun palattiin vasta sortovuosina, tarkemmin sanottuna 1902, jolloin pidettiin ensimmäinen Lapuan Päivä - juhla siinä muodossa, kuin se myöhemmin on ymmärretty (Kohtamäki 1950, s. 22-25).

185 Vapaa Sana 17.7.1907.

186 Vaasa 18.7.1905.

jaissanat. Hän kehotti kansaa taistelemaan sortoa ja kurjuutta vastaan. Hän kuitenkin lievensi sanomansa mainitsemalla, että Etelä-Pohjanmaalla kaikki, talokkaat, torpparit ja mökkiläiset kuuluvat samaan köyhälistöön, jonka tulisi yksissä tuumin karistaa kapitalismin ies hartioiltaan.¹⁸⁷ Vuonna 1907 Oskari Tokoita yritettiin saada puhujaksi, mutta hän kieltäytyi, koska oli kysymyksessä porvarien kanssa järjestetty juhla.¹⁸⁸ Myöskään vuonna 1908 ei ollut sosialistien ohjelmaa.¹⁸⁹

Vuonna 1908 vietettiin Lapuan taistelun satavuotismuistoa todella vaikuttavalla kulttuuriohjelmalla. Kuorojen ja orkesterin johtajina olivat mm. Oskar Merikanto, Toivo Kuula ja Heikki Klemetti. Juhlapuheen piti Lapuan entinen kappalainen, piispa J.R. Koskimies. Muina puhujina olivat mm. tohtori Artturi Virkkunen ja professori Arthur Hjelt. Piispa Koskimies palasi puheessaan niihin voimakkaisiin tunteihin, jotka olivat ominaista jo vuoden 1864 juhlalle.¹⁹⁰

Mikä merkitys Lapuan taistelun muiston viettämisellä sitten on ollut paikkakunnan ilmapiiriin? Lapuan historian kirjoittaja Erkki Lehtinen toteaa eräissä artikkelissaan, että "lapualaiseen olemukseen on suuresti vaikuttanut se erityinen isänmaallisuuden muoto, mikä kehkeytyi Lapuan

---

187 Vaasa 17.7.1906.

188 Vaasa 18.7.1907.

189 Vaasa 16., 18. ja 21.7.1908.

190 Vaasa 16., 18. ja 21.7.1908; Ilkka 18.7.1908.

Vuonna 1864 piti ruukinpatruuna G.A. Wasastjernan lahjoittaman muistopatsaan äärellä juhlapuheen tohtori Otto Donner. "Me seisomme tänä päivänä samalla kentällä, jossa laskeva aurinko näki kaatuneet makaavan verellä kaunistetuissa riveissä toisiensa sivulla." "Me elämme nyt toisissa oloissa saman valtikan alla niiden kanssa, jotka silloin olivat vihollisiamme. Mutta se olisi petos koko meidän muinais-aikaamme vastaan, petos meidän isiämme vastaan, jos unohtaisimme ne päivät, ja ne seudut, joilla isämme kunnialla ovat sotineet. Katoamattomana perintönä kulkee rakkaus näihin jälkeentulevaisillemme ja herättää heissä samaa urhoollisuutta, samaa halua ja ylenkatsetta kuolemaa vastaan" (Suometar 22.7.1864). 100-vuotisjuhlassa piispa Koskimies puolestaan totesi, että "sellainen entisyys velvoittaa nykyisiä, jopa vastaantuleviakin polvia isänmaan rakkauteen, jolle ei mikään uhraus saa tuntua liian raskaalta, niin kuin se ei tuntunut siitä Suomen joukosta, joka täällä vuodatti punaisen sydänverensä edestä isänmaan". Voidaan tietysti väittää, että vuosien 1864 ja 1908 puheitten ydinkohdat olivat aikakaudelle tyypillistä fraseologiaa. Laajojen lehtiartikkelien ja niiden sävyn perusteella voidaan kuitenkin uskoa, että juhlakansa todella eli näiden sanojen mukana.

taistelun tradition ympärille, kietoutui suomenmielisyyteen ja sortokausina oikeustaisteluun ja saavutti täyden kukintonsa Suomen itsenäistyessä. Lapuan taistelun perinteen hoivaamisesta johtaa ehyt kehityslinja Lapuan Päivä -juhliin ja muuhun isänmaallis-kansallishenkiseen toimintaan sortovuosina."¹⁹¹

Lapua oli 1900-luvun alussa voimakas vanhasuomalaisuuden keskus. Kaikkeen edellä olevaan viitaten joutuukin kysymään, mikä oikeastaan oli lapualaisen suomettarelaisuuden sisältö? Ilmeisesti siinä oli aimo annos perustuslaillisuutta jo siinä vaiheessa 1900-luvun alkuvuosina, kun vanhasuomalainen puolue oli vielä pääasiassa myöntövyöden kannalla. Kieli-kysymys ja yhteiskunnalliset tavoitteet tietenkin vetivät lapualaisia puolueen taakse.

5.5. Katsaus valtiollisten vaalien 1907 ja 1908 tuloksiin ja puoluekannatuksen syihin

Edellä on esitetty puolueitten organisoitumista ja keskinäisiä suhteita suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla. Todettiin myös, että toimintaan päästiin oikeastaan vasta suurlakon jälkeen ensimmäisten vaalien lähetessä. Tässä katsauksessa pyritään ensinnäkin luomaan yleiskuvaa siitä, millaisessa poliittisessä todellisuudessa puolueityötä näinä vuosina Etelä-Pohjanmaalla tehtiin. Tästä antavat ensimmäisten eduskuntavaalien tulokset hyvän kuvan.

Toiseksi on mahdollista, että teemaan sisältyvä organisaatiotyön tehokkuus on joillakin paikkakunnilla vaikuttanut puolueitten kannattamiseen. Organisaatiotyön tehokkuutta tarkastellaan seuraavassa luvussa (6.5.2.), jossa tehdään alueellisia vertailuja. Kun tässä meneillään olevassa luvussa (5.5.) pyritään vaalituloksia selittämään rakenteellisilla tekijöillä, sekä uskonnollisella ja poliittisellä ilmastolla, tapahtuu eräänlaista pois sulkemista: tämän jälkeen on helpompi todeta, mitä merkitystä on suoritettulla organisaatiotyöllä ollut.

---

191 Lehtinen 1981 (Lapuan Sanomat 8.10.1981).

Vuosien 1907 ja 1908 eduskuntavaalien tulokset on muutettu liitteen 5 pohjalta sivun 215 kuvioiden 1-2 muotoon.¹⁹² Kuvioiden perusteella voidaan todeta, että Kyrönmaan, Ilmajoen seudun ja Lapuanjokilaakson kunnat olivat kolmea lukuunottamatta selvästi suomalaisen puolueen voimakasta vaikutusaluetta. Suurimpana poikkeuksena oli Kauhava. Vastaavasti pääosa Järvisseudun kunnista sijoittuu lähelle kolmion ylintä kärkeä, joten siellä äänestettiin voimakkaasti nuorsuomalaisia ja maalaisliittolaisia. Muista Töysä, Teuva ja erityisesti Kuortane olivat taas suomalaisen puolueen aluetta.

Erityisesti herättää huomiota, että poliittinen ilmapiiri oli monissa kunnissa jyrkän yksisuuntainen. Esimerkiksi Kuortaneella oli suomalaisen puolueen äänisaalis yli 85 % ja Ylistarossa yli 80 % molemmat vaalit mukaan laskien. Osaselityksenä Kuortaneen tulokseen on, että sieltä olivat kotoisin molemmilla kerroilla eduskuntaan valitut ehdokkaat, emäntä Eveliina Ala-Kulju ja maanviljelijä Aleksanteri Koivisto. Valitsijayhdistyksen keskuspaikkana kunta ei ollut. Ylistarossa taas puolueella oli 1908 peräti neljä valitsijayhdistystä, joten äänet haravoitiin tarkkaan (vrt. kartta 23). Toisena, joskin vaikeammin määriteltävänä syynä oli Ylistarossa herännäisyys.¹⁹³ Mutta herännäisyys ei riitä selitysperusteeksi kaikissa niissä kunnissa, joissa suomalainen puolue sai yli 70 % äänistä. Lapua ja Ylihärmä olivat körttiläispitäjiä, mutta eivät juuri enää Isokyrö, Vähäkyrö, Ilmajoki, Kauhajoki ja Teuva. Näillä alueilla oli pikemminkin evan-

---

192 Kysymyksessä on asetelma, jossa puolueitten saamat suhteelliset äänimäärät määräävät kunnan sijainnin kolmion sisäisessä asteikossa. Mitä lähempänä kuntaa osoittava symboli ja numero ovat kannan oikeata reunaa, sitä selvemmin on kysymyksessä suomalaisen puolueen valta-alue. Nuorsuomalaisten ja maalaisliittolaisten kannatusta on eniten niissä kunnissa, jotka on sijoitettu lähimmäksi kolmion ylintä kärkeä ja sosiaalidemokraattien siellä, mitkä ovat lähinnä kolmion kannan vasenta kulmaa.

Äänimääräksi on otettu vuosien 1907 ja 1908 kannatuksen keskiarvo. Tämä johtuu siitä, että nimenomaan maalaisliittolaisten ja nuorsuomalaisten äänisaaliit vaihtelivat näinä vuosina kovasti eräitten kuntien sisällä. Samasta syystä on näitä lähipuolueita käsitelty yhdessä, eli on laskettu niiden yhteisäänimäärät. Ruotsalaisen kansanpuolueen kannatusta ei kuviossa näy. Se oli yleensä vähäinen, Vähässäkyrössä ja Seinäjoella muutaman prosentin luokkaa. Myös Kristillinen Työväenliitto on jätetty samasta syystä huomiotta.

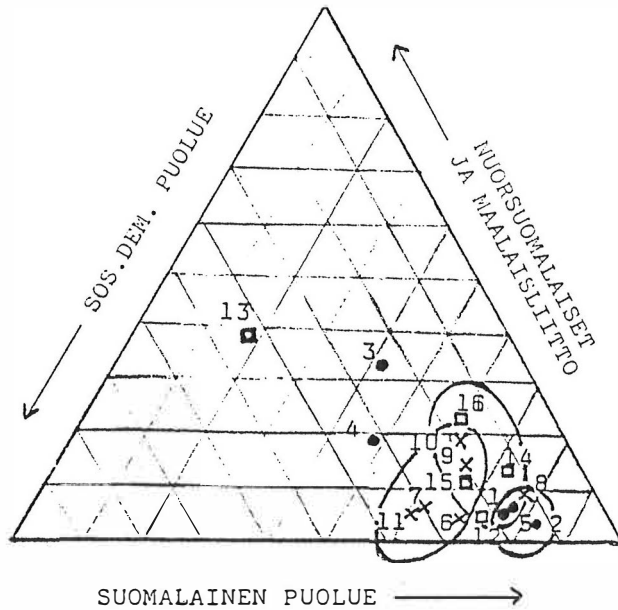
193 Kujanpää 1981, s. 98-99.

Kuviot 1-2

Vuosien 1907 ja 1908 valtiollisten vaalien (yhteis)tulokset suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa alueittain ryhmiteltyinä

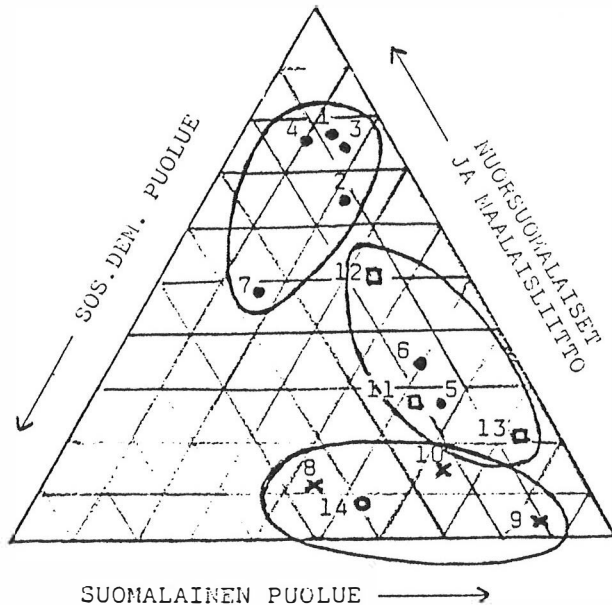
Kuvio 1

Kyrönmaa	●
Isokyrö	1
Ylistaro	2
Laihia	3
Jurva	4
Vähäkyrö	5
Ilmajoen seutu	×
Ilmajoki	6
Kurikka	7
Kauhajoki	8
Jalasjärvi	9
Peräseinäjoki	10
Seinäjoki	11
Lapuanjokilaakso	◻
Lapua	12
Kauhava	13
Ylihärnä	14
Alahärnä	15
Nurmo	16

Kuvio 2

Järviseltu	●
Lappajärvi	1
Evijärvi	2
Kortesjärvi	3
Vimpeli	4
Alajärvi	5
Soini	6
Lehtimäki	7
Alavuden-Kuortaneen alue	×
Alavus	8
Kuortane	9
Töysä	10
Läntiset rajakunnat	◻
Isojoki	11
Karijoki	12
Teuva	13
Kaakkoinen rajakunta	○
Ähtäri	14

Puolueen saama kannatus näkyy prosentteina kolmion sivulta, kun kuntaa tarkoittava symboli yhdistetään sinne viivalla sisäisen viivaston suunnassa. Idea kolmiodiagramman käyttöön on saatu Kalevi Rikkiseltä (1966, s.49), joka on kuvailut sen avulla amatissa toimivan väestön elinkeinorakennetta. Kunkin alueen lähellä toisiaan olevat kunnat on kuvioissa yhdistetty soikioilla.

kelista suuntausta, ja sillä oli tuskin mitään merkitystä.¹⁹⁴ Kyrönjoen rintapitäjien vauraiden talonpoikien suomettelaisuus oli jo vanhaa perua.¹⁹⁵ Tähän voidaan vielä lisätä Vaasan läheisyys, aikaisemmat selkkaukset vaasalaisten kauppiaitten ja virkamiehien kanssa sekä valtaistelut esimerkiksi Vaasan läänin maanviljelysseurassa.

Erikoista oli myös eräitten Järviseudun kuntien voimakas perustuslailisuus. Lappajärvellä, Korttesjärvellä ja Vimpelissä päästiin yli 70 prosentin yhteistasoon ja Evijärvelläkin lähelle sitä. Vankkoina maalaisliittopitäjinä pidetyt Kauhava ja Laihia jäivät sen sijaan 40 prosentin tuntumaan. Myös poliittisen ilmapiirin raja oli yllättävän jyrkkä naapurikuntien, Alahärmän ja Korttesjärven ja toisaalta Lapuan ja Lappajärven välillä, siitäkkin huolimatta, että monet historialliset tapahtumat ovat olleet tällä alueella suunnilleen saman suuntaisia. Selitystä voidaan, mutta vain jossain määrin, etsiä onnistuneesta ehdokasasettelusta ja valitsijayhdistyksistä.

Mainittu poliittisen ilmaston jyrkkä raja eräitten Järviseudun kuntien ja Lapuanjokilaakson välillä houkuttelee etsimään rakenteellisia tekijöitä selityksperustaksi. Kun verrataan äänestystuloksia taulukoiden 2 ja 4 tietoihin, voitaisiin todeta jonkinlaisia, mutta ilmeisesti heikohkoja riippuvuussuhteita. Suomalaisen puolueen kannatus näyttää olleen suurinta siellä, missä myös viljelmät olivat alaltaan suurehkoja ja missä oli runsaasti vuokratilallisia, kenties maataloustyöväestöäkin. Nuorsuomalaisten ja maalaisliiton kannatus oli pikemminkin riippuvaista pienemmistä tiloista. Myös itsenäisiä tilallisia on näillä alueilla ollut lukumääräisesti eniten.

Näyttää siis siltä, että tilakoolla ja itsenäisten viljelijäin määrällä on ollut jonkinlaista vaikutusta äänestyskäyttäytymiseen. Edelleen suomettelaiten, ja toisaalta nuorsuomalaisten ja maalaisliittolaisten hallitsemisissa kunnissa tilakoot ja väestön rakenne ovat olleet kuntakohtaisesti huomattavan samankaltaiset.¹⁹⁶ Näin ollen voidaan olettaa, että keskinäinen,

---

194 Visti on todennut Ylistarosta, että evankelisuus, nuorisoseuralaisuus ja maalaisliiton kannattaminen liittyivät eräissä kylissä selvästi yhteen. Visti 1981, s. 85.

195 Alanen 1980, s. 185, 239.

196 Käsitellessään eteläpohjalaisten myöhempien aikojen konservatiivisuutta Ylikangas on eräässä artikkelissaan todennut, että konservatismi pohjautuu alueen sosiaaliseen yhdenvertaisuuteen. Ylikangas 1981 II (HS 20.12.1981). Asiassa on varmasti paljolti perää, ainakin siltä osin

samansuuntainen informaatio on vahvistanut äänestyskäyttäytymistä. Tätä ovat sitten tukeneet muut tekijät, uskonnollinen ilmasto, harkittu ehdokasasettelu ja monet valitsijayhdistykset samassa kunnassa. Viimeksi mainitut kuuluvat jo organisaatiotoiminnan piiriin. Tähän liittyvät vielä yhteydet ulospäin. Kuten vähän myöhemmin todetaan, Järviseutu liittyy laajaan, Keski-Pohjanmaan suunnasta tunkevaan nuorsuomalais-maalaisliittolaiseen alueeseen, jonka kanssa Järviseudun kunnilla ja viljelijöillä oli paljon yhteistä myös edellä lueteltujen rakenteellisten tekijäin muodossa.

Yhteydet Keski-Pohjanmaalle tuovat mieleen myös herännäisjohtajien mahdollisen vaikutuksen. Perustuslaillisiin kuulunut oululainen rehtori Mauno Rosendal järjesti eräitten muitten kanssa Tampereelle 23.2.1901 kansalaiskokouksen laittomana pidetyn asevelvollisuuslain valmistelun johdosta. Tänne oli kutsuttu mm. runsaasti pappismiehiä eri puolelta maata. Rosendal kannatti vastarintatoimia, mutta sen sijaan Malmivaara sanoutui irti asevelvollisuuslakia vastaan tähdätystä adressihankkeesta.¹⁹⁷ Tässä vaiheessa Malmivaara oli selvästi myöntöväisyysslinjan miehiä. Hänellä oli myös suomalaisen maalaisväestön luontaista vastenmielisyyttä ruotsalaisia ja näiden heille vieraita elämänmuotoja kohtaan. Hän näki säätyläispiireissä paljon jumalattomuutta.¹⁹⁸ Sortotoimenpiteet olivatkin Malmivaaran mielestä osoitus Jumalan vihasta.¹⁹⁹

Japanin sodan ja suurlakon vaikutuksesta Malmivaara kuitenkin ehkä noin vuoden verran epäröi ja arvioi suhtautumistaan uudelleen. Japanin sodassa hän näki Jumalan ihmeteon, joka samalla oli kuritusta Venäjälle ja sen kansalle.²⁰⁰ Vaikka hän aikaisemmin oli ollut sitä mieltä, että Päivälehti pilkkasi Jumalaa, hän suostui kuitenkin nyt alustavasti vuoden 1907 vaaleihin EPNM:n ehdokkaaksi, samoin sille listalle, jossa oli runsaasti "perustuslaillisia luterilaisia". Malmivaara kuitenkin suostuteltiin takaisin

---

maakuntaa, mikä voidaan katsoa konservatismiin perinteiseksi alueeksi. Ylikangas sanoo artikkelissa, että varallisuuserot olivat pienempiä kuin etelässä ja köyhänkin väen toimentulo parempaa. "Työväki ja isäntäväki ovat aina syöneet samassa pöydässä".

197 Murtorinne 1964, s. 93-95. Kujanpää 1981, s. 102.

198 Tiillilä 1944, s. 113 ja 132.

199 Oravala 1930, s. 268 ja 277.

200 Murtorinne 1964, s. 260-261. Pastila 1983, s. 39 ja 44.

vanhasuomalaisten riveihin, ja EPNM:n ja nuorsuomalaisten ehdokkaaksi tuli hänen poikansa Väinö Malmivaara.²⁰¹

Malmivaara valittiin suomalaisesta puolueesta eduskuntaan. Osaksi hänen vaikutuksestaan puolue sai suuren vaalivoiton. Rosendalilla taas oli paljon vaikutusvaltaa Keski-Pohjanmaalla. Saattaa olla, että herännäisyyden merkitystä poliittisen kannan määrääjänä helposti liioitellaan, sitä enemmän, mitä kauemmaksi on varsinaisilta körttiseuduilta edetty. Herännäisjohtajien henkilökohtaisen esimerkin voimaa on kuitenkin vaikea kumota.

Sosiaalidemokraattien äänestystuloksien alueellisia eroja on lopultakin helpompi selittää, olkoonkin, että heidän kannatuksensa oli Etelä-Pohjanmaalla suhteellisen vähäistä. Yli 40 prosentin päästiin Alavudella ja Kauhavalla, joissa kummassakin oli jo pitkään ollut voimakasta työväen järjestötoimintaa ja tietenkin runsaimmin teollisia tai vastaavia työpaikkoja. Soikkanen on kiinnittänyt huomiota väestön sosiaaliseen jakautumiseen ja todennut, että alhaiset kannatusluvut tulivat sieltä, missä maanomistajaruokakuntia oli eniten. Poikkeuksena hän mainitsee Kauhajoen, jossa hänen mielestään torpparien asema oli vapaampi kuin läänin itäosissa. Niin ikään Soikkanen uskoo, että herätysliikkeillä oli vaikutusta sosialistien äänien vähäisyyteen.²⁰² Kauhajoella tosin oli jonkin verran evankelisuutta, mutta liikkeen jäsenet eivät olleet samalla tavalla suomalaisen puolueen kannalla kuin heränneet. Näin ollen siellä oli yhtä hyvin voinut vaikuttaa aikaisemmin mainittu, suhteellisen vähäinen ero talolisten ja torpparien välillä. Kauhajoella oli suomettarelaiten menestykseen ilmeisenä syynä myös se, että kansanedustajaksi valittu torppari, Sameli Nestori Rajala oli sieltä kotoisin. Rajala ei ehkä ollut torpparina tyypil-

---

201 Pastila 1983, s. 51-52. Eräänlaista epäröintiä osoittaa sekin, että hän ei vuoden 1906 aikana osallistunut poliittisiin keskusteluihin. Vrt. Pastila 1983, s. 39 ja 44. Malmivaaran suostumuksen vahvistaa myös Pentti Taipale, joka on käyttänyt lähteenään erästä Väinö Malmivaaran kirjettä. Kirjeen hän ajoittaa marras-joulukuun vaihteen tienoille v. 1906. Taipale 1980, s. 120-121. Samasta asiasta on kirjoittanut myös Hannu Mustakallio, joka pitää Väinö Malmivaaraa aktiivisena EPNM:n miehenä. Mustakallio 1983, s. 276.

202 Soikkanen 1961, s. 386-387.

lisimpiä, mutta kuitenkin tilattomalle väestölle sopiva samaistumiskohde.²⁰³

Sosiaalidemokraattien suhteellisen vaatimattomaan menestykseen vaikutti tietenkin myös siirtolaisuus, joka muutamaa vuotta aikaisemmin oli ollut voimakkaimmillaan. Väestöpaine oli laskenut eniten Kyrönmaalla ja Lapuanjokilaaksossa, vähemmän Ilmajoen seudulla, jossa taas raivausmahdollisuudet vielä vuosisadan vaihteessa näyttivät parhaimmilta (vrt. taulukko 3). Ehkäpä myös Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaisen Maalaisliiton alkiolainen, suhteellisen radikaali linja oli viemässä työväestön ääniä joissakin sellaisissa maalaiskunnissa, joissa teollisuutta varsinaisesti ei ollut. Samoin suomalaisella puolueella oli laaja sosiaalinen ohjelma.

Oma merkityksensä vuosien 1907 ja 1908 vaalituloksille antaa tieto, että poliittinen ilmapiiri on noilla alueilla säilynyt suunnilleen samanlaisena vielä vuosikymmeniä jälkeen päin. Onni Rantala on tutkimuksessaan²⁰⁴ laskenut vuosien 1919-1958 ajalta ns. muun porvariston (lähinnä suomalaisen puolueen seuraaja kokoomus) ydinalueeseen Etelä-Pohjanmaalta Kuortaneen, Lapuan, Nurmon, Seinäjoen ja Ylistaron. Kiintoisaa on, että Kuortaneen prosenttiluku oli yhä yli 60 %.²⁰⁵ Maalaisliiton ydinalueeseen kuuluivat Lappajärvi (72 %), Korttesjärvi (66 %), Alahärmä (60 %), Soini, Lehtimäki, Töysä, Alajärvi sekä erillispisteinä Karijoki, Isojoki, Peräseinäjoki ja Laihia.²⁰⁶ Sosiaalidemokraattisella puolueella ei mainittuna aikana ollut ydinalueita Etelä-Pohjanmaalla. Kommunistien erillispisteiksi Rantala mainitsee vuosilta 1922-1958 Vimpelin, Jurvan ja Evijärven, joissa äänestysprosentit vaihtelivat 25-32:n välillä.²⁰⁷

---

203 Sameli Rajala oli myös laestadiolainen maallikkosaarnaaja ja myöhemmin tilallinen. Suomen Kansanedustajat 1907-1982, s. 507. Rajala oli ollut mukana Tampereen torpparikokouksessa. Näin monet torpparit "eksyivät" antamaan hänelle äänensä. Mansikkamäki, käsikirjoitus 1948, s. 4. KA.

204 Rantala 1970. Rantala erottaa kaksi aluetyyppiä, kannatusalueen ja ydinalueen. Edelliseen kuuluu 30 % kunnista, laskettuna kannatuslukujen mukaan yläpäästä lähtien. Ydinalue on vielä suppeampi, siihen kuuluu vain 15 % kunnista, s. 150.

205 Rantala 1970, s. 150.

206 Rantala 1970, s. 144-146.

207 Rantala 1970. s. 119, 157-158.

Rantala toteaa vielä, että Järvisseudulta, Lehtimäeltä ja Soinista oli tuona aikana suora yhteys Keski-Pohjanmaan laajaan maalaisliiton ydinalueeseen. Sen sijaan raja maakunnan kaakkoisosassa oli hyvin jyrkkä, sillä siellä erilaiset poliittiset ilmastot olivat niin lähellä toisiaan, ettei minkäänlaista vaihtumisvyöhykettä juuri jäänyt. Töysä ja Peräseinäjoki olivat selviä maalaisliittolaisia alueita, naapuripitäjät Ähtäri ja Virrat sosiaalidemokraattisia.²⁰⁸

Vielä niinkin myöhään kuin 1987 näyttää poliittinen ilmapiiri säilyneen ennallaan eräissä Järvisseudun kunnissa. Mainitun vuoden eduskuntavaaleissa sai keskustapuolue yli 60 prosenttia äänistä Korttesjärvellä, Alavudella, Lehtimäellä ja Lappajärvellä sekä Evijärvellä ja Vimpelissä lähelle sitä. Tämä on melkein kuin luettelo vuodelta 1907, vain Alavus ja Lehtimäki ovat uutta. Näistäkin Lehtimäellä oli 1919-1958 maalaisliitolla voimakasta kannatusta, joten vain Alavuden muutos on viimeisten 30 vuoden tulosta. Jos keskustapuolueen ääniin lasketaan vielä SMP:n äänet, tulevat luettelon kärkipäähän edellisten lisäksi vielä Soini ja Alajärvin. Keskustapuolueen esiinmarssi on viime aikoina jatkunut sellaisillakin alueilla, joissa kokoomuksella (ja suomalaisella puolueella) ennen oli ylivalta. Kun Kuortane, Ylistaro ja Kauhajoki vuonna 1907 olivat n. 85 prosentin kuntia ja Kuortane vielä 1950-luvulla 60 prosentin kunta, kokoomus sai niissä jokaisessa vuonna 1987 alle 40 prosenttia, Kauhajoella jopa alle 30 prosentin. Jonkin verran jatkuvuutta on ollut nähtävissä myös työväenpuolueiden kannatuksessa, selvimmin Vimpelissä ja Jurvassa.²⁰⁹ Vuosien 1907 ja 1987 sekä Rantalan pitemmällä aikavälillä laskemat luvut eivät tietysti ole siinä mielessä vertailukelpoisia, että yksittäisissä vaaleissa ovat usein vaikuttaneet myös ns. satunnaistekijät. Tietynmääräinen jatkuvuus näyttää kuitenkin selvältä.

---

208 Rantala 1970, s. 56, 62, 68.

209 Latikka 1987 II (IV. Ilkka 4.4.1987).

6. JÄRJESTÖTOIMINNAN ALUEELLINEN KEHITYS JA JÄRJESTÖKESKUSTEN MUODOSTUMINEN

6.1. Järjestötoiminnan organisaatiokehityksen suunta¹

Tutkimuksen 3.-5. luvuissa on selvitetty suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestötoiminnan syntyä ja varhaiskehitystä, paikallistason ja piiriportaana organisoimista sekä eri järjestöalojen yhteyksiä ja vaikutusta toisiinsa nähden. Eräät seurat ja yhdistykset syntyivät ensisijaisesti paikallisesta, eräät toiset maakunnallisesta tai valtakunnallisesta tarpeesta. Seuraavassa selvitetään, miten järjestötoiminnan leviämistapa tällä akselilla vaihteli järjestöaloittain.

Ilmajoen maamiesseura syntyi selvästi paikallisesta tarpeesta suonkui-vauksesta kiinnostuneitten säätyläisviljelijöiden aloittamana. Alkuvuosina se toimi suppeana seurapiirinä, vaikka pääsy olikin muodollisesti avoin. Kontaktia haettiin parin ensimmäisen vuosikymmenen aikana pääasiassa vain vaasalaisiin virkamiehiin ja kauppiaisiin. Myös monien maalaispitäjien säätyläisiä oli mukana sen toiminnassa. Ilmajoen maamiesseuran vaikutus ulottui näin laajalle, mutta minkäänlaista keskusasemaa se ei saanut eikä näin ollen siihen kuuluvia alaseuroja. Kun se ei 1900-luvun alussa suosunut Vaasan läänin maanviljelysseuran paikallisseuraksi, se joutui lopulta valtionapujen lakattua muuttumaan muuta kulttuuri- ja museotoimintaa harrastavaksi yhteisöksi.

Vaasan läänin maanviljelysseura syntyi valtakunnallisesti katsoen myöhään, vasta 1863. Seuraa johdettiin 1800-luvulla pääasiassa Vaasasta ja Mustasaaresta käsin. Siihen vaikuttivat tietenkin käytännön syyt, mm. matkat, mutta myös kielikysymys ja tuon alueen viljelijöitten ja virkamiesten valistuneisuus. Samalla nämä syyt estivät suomenkielisiä talonpoikia innostumasta seuran toimintaan, vaikka piiriasiamiehet ilmeisesti pyrkivät löytämään alueiltaan mahdollisimman paljon sopivia jäsenehdok-

---

1 Tässä alaluvussa joudutaan jossain määrin toistamaan jo edellä esitettyjä tietoja. On kuitenkin huomattava, että näkökulma on vaihtunut: seurat ja yhdistykset pyritään asettamaan organisaatiokehityksen suunnan selvittämiseksi ensimmäisessä kappaleessa mainitulle paikallisen-maakunnallisen- valtakunnallisen lähtökohdan akselille.

kaita. Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys syntyi 1890-luvun alussa suureksi osaksi vastavaikutuksena maanviljelysseuran ruotsalaisuutta vastaan. Valtakunnantason katto-organisaatiota sillä ei ollut. Isäntäyhdistys kehitti vuosisadan lopussa paikallisorganisaatiotaan ja oli jo näin syrjäyttämässä lääninseuraa. Tämän oli pakko joustaa ja mukautua; ensin valittiin isäntäyhdistyksen puheenjohtaja Edv. Björkenheim lääninseuran puheenjohtajaksi ja sitten ryhdyttiin perustamaan paikallisia seuroja, joita tuettiin taloudellisesti. Paikalliset isäntäyhdistykset näin kyllä kuihtuivat, mutta samalla suomenkielinen jäsenistö lisääntyi niin, että ruotsinkieliset lopulta perustivat oman maanviljelysseuransa. Täysin suomalaistuneen Vaasan läänin maanviljelysseuran nimeksi tuli vuonna 1909 Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseura ja kotipaikaksi Seinäjoki.

Osuustoiminta syntyi taas paikallisesta tarpeesta, kilpailusta yksityiskauppiaita vastaan sekä pyrkimyksestä kehittää maitotaloutta ja maaseudun väestön luotonsaantia. Lisäksi sen taustana oli talonpoikien henkinen ja taloudellinen nousu ja jopa valtiollinen tilannekin. Mahdollisesti juuri tässä näkyy selvimmin Ilmajoen maamiesseuran vuosisatainen työ: Ilmajosta tuli merkittävä osuustoimintapitäjä Etelä-Pohjanmaalla ja jopa valtakunnallinen vaikuttajakin. Valtakunnallinen ja piiritason organisaatio kulkivat tässä vaiheessa selvästi jäljessä. Monin paikoin perustettiin paikallisia osuustoiminnallisia yrityksiä niin innokkaasti, ettei niillä liian pieninä yksikköinä ollut varmaa tulevaisuutta.

Raittiusliike alkoi Etelä-Pohjanmaan ja osaksi koko maankin kannalta katsoen Vaasasta ja Pietarsaaresta 1870-luvun lopulla. Vaasan ehdottomaan raittiusseuraan liittyi pian valistunutta väkeä eri puolilta Etelä-Pohjanmaata. Heidän toimestaan raittiusliike levisikin pian yli koko maakunnan. Liikkeen organisaatiokehityksen erikoisuus oli siinä, että raittiusyhdistyksiä oli olemassa jo ennen keskusseuraksi tulleen Raittiuden Ystävien syntymistä. Niin ikään piiriporrasta suunniteltiin yhtäaikaan sekä keskusseuran että kentän, nimenomaan Ilmajoen Ladun aloitteena.

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura perustettiin Ilmajoen kokouksessa 1882. Sen varassa toiminta olikin melkein koko vuosikymmenen ajan, sillä Kauhavan nuorisoyhtiö ja Laihian nuorisoyhdistys lopettivat toimintansa parin vuoden kuluttua perustamisestaan. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuraan kuului myöhemmin seuroja laajalti maakunnan ulkopuoleltakin. Suunnilleen samoille paikkakunnille syntyivät myös suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan ensimmäiset wrightiläiset työväenyhdistykset, viimeisimpänä Laihian

yhdistys. Nuorisoseurojen ja wrightiläisten yhdistysten välillä on helppo nähdä yhtäläisyyksiä, molemmilla oli mm. pyrkimystä henkisen elämän kehittämiseen ja yhteiskunnallisten olojen parantamiseen. Alunperin myös Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaisessa Maalaisliitossa oli wrightiläisyydelle läheisiä piirteitä, joita Alkio ilmeisesti säilytti vielä myöhäisessä iässään, osana omaa persoonallisuuttaan.

Työväen järjestötoiminta oli myöhemminkin voimakasta niissä kunnissa, joihin oli varhain perustettu yhdistyksiä. Etunenässä kulkivat ehkä Ähtäri ja Alavus. Kauhava ja Laihia olivat syntyvän maalaisliiton järjestökeskuksia. Tämä onkin antanut tukea olettamuksille, että nuorisoseurojen ja maalaisliiton aatemaailmat ovat versoneet molemmat samanlaisista agrarisista olosuhteista. On jopa väitetty, että nuorisoseurat olivat paikoin eräänlaisia maalaisliiton nuoriso-osastoja.

Poliittinen toiminta alkoi pääasiassa valtakunnalliselta tasolta ja ajan poliittisesta tilanteesta. Tehokkainta ja tietoisinta oli sosiaalidemokraattien organisaatiotyö. Maininnan ansaitsevat myös vanhasuomalaiset, jotka jo suurlakon edellä pyrkivät perustamaan maakuntaan suomalaisten seurojen piiritoimintaa. Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaisen Maalaisliiton ja Suomen Maalaisväestön Liiton paikallisyhdistysten perustaminen taas oli yhteydessä näiden puolueiden syntyyn Etelä-Pohjanmaalla ja Oulun seuduilla.

Kokonaisuutena voidaan todeta, että eteläpohjalainen järjestöväki ei useinkaan tyytynyt vain paikalliseen toimintaan, vaan etsi mahdollisuuksia ainakin piiriportaan kehittämiseen,² joskus jopa ennen valtakunnallisia päätöksiä. Oikeastaan vain poliittisia puolueita organisoitiin perustamalla paikallisyhdistyksiä pääkaupungista, tai maalaisliiton osalta muistakin keskuksista käsin. Muuten kehittämispaine tuli alhaalta päin. Etelä-Pohjanmaalla oli voimakseksena aluksi erityisesti Ilmajoki, jonka asukkailla oli yhteyksiä muuallekin, mm. osuustoiminnassa aina Tanskaan saakka kansanopiston johtaja Niilo Liakan kautta. Vaasan läänin maanviljelysseuran toimintaa pyrittiin levittämään maakuntaan Vaasasta ja sen lähiympäristöstä, josta sen hallituksen jäsenet paljolti olivat kotoisin. Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys taas oli esimerkki päinvastaisesta, paikalliselta suunnalta syntyneestä toiminnasta. Raittiusliikkeessä taas paikalliset intressit ja keskusseuran, Raittiuden Ystävien, tavoitteet löysivät toisensa.

² Vrt. myös luku 9.2.3.

6.2. Alueellisen laajenemisen tutkiminen erilaisten mittarien avulla

Johdantoluvussa todettiin, että Etelä-Pohjanmaa on ollut tapana jakaa lähinnä jokilaaksojen ja historiallisten vaihteitten perusteella neljään pääalueeseen, Kyrönmaahan, Ilmajoen seutuun, Lapuanjokilaaksoon ja Järvi-seutuun. Tämän ydinalueen ympäriltä ja lähituntumasta nimettiin vielä pienempiä alueellisia kokonaisuuksia: Alavuden-Kuortaneen alue, läntiset rajakunnat ja Ahtäri, joka on ollut eräänlaisena siltana Keski-Suomeen päin. Lähtökohtana oli ajatus kokeilla, sopiiko tällainen, lähinnä kirkollisesta jaottelusta syntynyt aluejako myös järjestöhistoriallisen tutkimuksen pohjaksi. Tällä tarkoitetaan oletusta, että tietoja tavoitteista ja toiminnasta on tullut ensin entisiin emäpitäjien ja näistä edelleen henkilösuhteitten mukana lähiympäristöön ja luonnollisille vaikutusalueille, sitten yhä kauemmaksi maakunnan äärialueille saakka.³ Voitaisiin olettaa, että järjestöaktiivisuus on ensiksi noussut alueitten keskuksissa ja sitten muutaman vuoden viiveellä ympäristössä. On myös toisaalta mahdollista, että entiset emäpitäjät eivät olekaan enää säilyttäneet keskeistä asemaansa tässä myöhemmän ajan toiminnassa. Ajatuksena on edelleen, että johonkin pitäjään ovat tiedot ja uudet aatteet, ehkäpä toiminnan aktiivisuuskin voineet tulla aivan muulta suunnalta. Samoin on voinut tapahtua siirtymiä; jossakin kunnassa on toiminta ehkä alkuaan ollut voimakkaampaa kuin muualla, mutta muut ovat voineet ajaa myöhemmin edelle. Järjestöhistoriallisessa tutkimuksessa ei liioin pidä unohtaa tiettyjen avainhenkilöiden vaikutusta.

Edellä kuvattujen järjestökeskusten ja yhtenäisten alueitten määrittelemiseksi on tehty seuraava suunnitelma. Voidaan ensinnäkin lähteä siitä, että paikallisten yhdistysten perustamisvuosia vertailemalla saadaan viitteitä siitä, missä toiminta on ensiksi alkanut ja missä järjestyksessä se on levinnyt ympäristöön. Kun perustamisvuosia on yhdistysten lukumää-

---

3 Lähtökohtina ovat tässä paljolti luvussa 1.1.1. esitetyt Galtungin ja Hägerstrandin ajatukset, olkoonkin, että käytettävissä olevan lähdeaineiston avulla ei ole mahdollisuuksia niiden täysimääräiseen todentamiseen.

Erik Allardt on todennut, että tutkijalla tulee olla lähtökohtinaan ideoita ja hypoteeseja, jotka esimerkiksi poliittisessa historiassa ovat usein peräisin sosiologian teorioista ja viitekehyksistä. Allardt 1967, s. 85-86. Kun tässä luvussa tehdään alueellisia vertailuja, maantieteen tutkija Hägerstrandin innovaatioiden leviämistä käsittelevät ajatukset ovat myös olleet lähtökohtina.

rästä johtuen paljon, on välttämätöntä käyttää tunnuslukuja, jotka lasketaan kullekin kunnalle järjestäloittain, erikseen taloudellisen, aatteellisen (raittiusyhdistykset ja nuorisoseurat) ja poliittisen järjestötoiminnan osalta. Ensin on laskettu perustamisvuosien poikkeamat⁴, eli kuinka monta vuotta myöhemmin kunnan yhdistyksistä tai osuustoiminnallisista yrityksistä ensimmäiset on perustettu verrattuna koko maakunnan ensimmäisiin. Lopuksi näistä poikkeamista on laskettu mediaanit.

Sama jako taloudelliseen, aatteelliseen ja poliittiseen järjestötoimintaan säilytetään myös verrattaessa yhdistysten ja osuustoiminnallisten yritysten luku- ja jäsenmääriä. Jäsenmäärät sellaisenaan tai suhteutettuina väkilukuun kertovat jotain toiminnan intensiivisyydestä ja siinä tapahtuneista muutoksista, joskaan ne eivät ilman muuta ole toiminnan aktiivisuuden mitta. Jäsenmääriä vertailemalla pyritään kuitenkin seuraamaan aktiivisuuden lisääntymistä ja sen maantieteellistä suuntaa.

Kolmantena tavoitteena on todeta tietyllä paikkakunnalla asuneitten henkilöitten lukumäärät piirihohtokunnissa. Lähtökohtana on ajatus, että myös tämä kertoo paikkakunnan järjestöharrastuksesta. Kun osa henkilöistä on ollut johtokunnissa vain vähän aikaa, eräät taas jopa vuosikymmeniä, asetetaan rinnalle myös heidän johtokuntavuosiensa määrät kunnittain.⁵ Kun poliittisten puolueitten piirinmuodostus oli osaksi vielä kesken, vertaillaan niiden kohdalla paikkakunnalle perustettujen valitsijayhdistysten ja niiden asukkaista asetettujen ehdokkaiden määriä. Valitsijayhdistyksillä oli tärkeä merkitys puolueorganisaation täydentäjinä.

Keskeisenä ajatuksena on, että mikään näistä kolmesta, perustamisvuodet, jäsenmäärät ja yhdistysten määrät tai piirihohtokunnissa toimitut

---

4 Sanalla poikkeama on oma merkityksensä tilastotieteessä (esim. Rasila 1977, s. 58). Tässä poikkeamat lasketaan vain yhteen suuntaan, joten niillä tarkoitetaan lähinnä yhdistysten perustamisessa tapahtunutta viivettä.

Lähtökohtana on aina maakunnan ensimmäisen yhdistyksen tai laitoksen perustamisvuosi, koska se on "varhaisin mahdollinen vuosi". Tuosta perustamisesta on saatu tietoa lehdistä sekä henkilöitten ja mahdollisen piiriorganisaation kautta. Näin ollen vuosien viive kertoo aktiivisuuden tai perustamismahdollisuuksien vähäisyydestä.

5 Kun piirihohtokunnissa oli kerrallaan suhteellisen vähän väkeä, tuntuu tällainen lähestymistapa puhtaasti tilastollisesti ajatellen ontulta. On kuitenkin muistettava, että kysymyksessä on täydentävä näkökulma.

vuodet, eivät yksinään selvitä, mitä kuntia tulisi pitää järjestökeskuk-sina. Mutta kun nämä kaikki näkökulmat yhdistetään, saadaan aikaan luotettavampi kuva.

Tilastojen käyttöä historiantutkimuksessa on pohdittu paljon. On mm. esitetty, että se johtaisi "todellisuuden liialliseen yksinkertaistamiseen" tai "asioiden todellisen luonteen unohtamiseen". Toisaalta tilastoja on pidetty yhtenä mahdollisuutena yleistysten testauksessa.⁶ Pentti Renvall on todennut, että historiantutkimus ei voi jättää käyttämättä tilastoja, vaikka niillä ei saataisikaan kovin paljon menneisyyttä koskevaa selvitystä aikaan. Tämän kirjoittaja uskoo Renvalliin tukeutuen, että ylimalkaisetkin tilastot auttavat usein esittämään ja selvittämään asioita pelkkää kuvailua tarkemmin. Historiallinen tilasto ei yleensä vastaa esimerkiksi matemaat-tisen eksaktisuuden puolesta niitä vaatimuksia, joita tilastotieteessä asetetaan.⁷ Käytettävissä olevan aineiston laatu asettaa omat vaatimuk-sensa tilastollisten menetelmien valinnalle. Viljo Rasila on lisäksi toden-nut, että johtopäätökset eivät mitään menetelmää käytettäessä saa olla ristiriidassa yhdenkään empiirisen jäänteen kanssa.⁸

Käytettävissä oleva aineisto ei tässä tutkimuksessa anna kovin suuria mahdollisuuksia tarkkaan tilastolliseen selvitykseen. Numeroainesta on kuitenkin olemassa sen verran runsaasti, että sen perusteella voidaan päästä tarkempaan tulokseen ja päättelyyn kuin "käsivaraista" tai muuta pelkkään "tuntumaan" perustuvaa menetelmää käyttämällä.

Kaikkia osia kohtaan voidaan tietenkin esittää varauksia. Ensinnäkin voidaan väittää, etteivät perustamisvuodet kerro toiminnan aloittamisen oikeaa ajankohtaa. Toisin sanoen eräänlaista korvaavaa toimintaa on

---

6 Seppänen 1967, s. 93-95.

7 Renvall 1965, s. 303-305 ja 311. Monesti historiallinen tilasto jää melko ylimalkaiseksi paljousuhteitten esittelyksi, josta ei pidä yrittää tehdä liikoja johtopäätöksiä. Niinpä tässäkin tutkimuksessa ei esimerkiksi ole yritetty laskea jakautuman tunnuslukuja mediaaneja, keskiarvoja ja prosenttilukuja pitemmälle muista menetelmistä puhumattakaan. Niillä tuskin saataisiin tutkittavasta aihepiiristä tarkempaa tietoa, varsinkaan materiaalin huomioon ottaen. "Järeitten aseitten" käyttäminen voisi pikemminkin häivyttää itse asiat näkyvistä!

8 Rasila 1977, s. 14-15.

saattanut olla jo aikaisemminkin: Laihialla oli aktiivinen raittiusyhdistys ennen nuorisoseuran perustamista vuonna 1892; Kauhavalla syntyi nuorisoseura uudelleen vuonna 1890 muutaman vuoden toimineen lauluköörin pohjalta, Lapualla ja Ilmajoella näyteltiin jne. On kuitenkin huomattava, ettei pelkkä laulukööri, raittiusyhdistys tai näytelmäryhmä voinut harastaa nuorisoseuratyötä yhtä laajasti ja säännöllisesti. Kun korvaavaa toimintaa ilmeisesti oli useimmilla paikkakunnilla, perustamisvuodet ovat ainoita käytettävissä olevia toiminnan alkua osoittavia mittareita.

Tällaista korvaavaa toimintaa oli myös maamiesseuratyössä. Esimerkiksi Ilmajoella perustettiin Vaasan läänin maanviljelysseuran paikallisseura viimeisenä, vuonna 1908. Kun kuitenkin Ilmajoen vuonna 1803 perustettu vanha maamiesseura oli vuoteen 1899 saakka isäntäyhdistyksiä lukuunottamatta koko alueen ainoa, toimi vilkkaasti ja sai mm. valtioapua, Ilmajoen perustamisvuoden poikkeamaksi on merkittävä nolla. Samanlaista, vaikkakin suppeampaa korvaavaa toimintaa oli myös Lapualla, jossa F.W.Lagerstedt toimi Vaasan läänin maanviljelysseuran piiriasiamiehenä kymmenet vuodet melkein heti sen perustamisesta lähtien. Hän johti merkittävää suonviljelyskassaa.⁹ Kun Lapuan paikallinen seura perustettiin ensimmäisten joukossa vuonna 1899, se ei vertailussa joudu "kärsimään", sillä poikkeamaksi tulee tässäkin tapauksessa nolla. On siis korostettava, ettei Ilmajoen vanhan maamiesseuran toiminnalle löydy vertailukohtia.

Edelleen voidaan kysyä, paljonko vuoden tai parin ero merkitsee perustamisvuosissa, varsinkin kun ero kuukausissa mitattuna voi jäädä hyvin pieneksi. Vastaus riippuu paljon siitä, minkälaisessa tilanteessa ollaan ja millainen on informaation määrä. Esimerkiksi vuoden ero poliittisen toiminnan aloittamisessa suurlakon jälkeen ja ensimmäisiä eduskunta-vaaleja odoteltaessa osoittaa jo huomattavia eroja valvutuneisuudessa ja aktiivisuudessa. Yleensäkin paikallinen järjestötoiminta alkoi muutaman vuoden sisällä, koska asia oli ikään kuin "ilmassa", eli hyvin ajankoh-
tainen.

Eräänä mittaria heikentävänä tekijänä voitaisiin pitää myös valtiollista tilannetta, sillä ensimmäisellä sortokaudella yhdistysten perustaminen oli

---

9 Sällskapetets ombudsmän i landsorten. Vlms:n jäsenluettelot 1863-1914. VlmsA.VMA., sekä seuran vuosikirjat. EP elämäkertoja A-L 1963, s. 367 (Jalo Lahdensuo).

väillä kokonaan kiellettyä. Voitaisiin siis olettaa, että joidenkin yhdistysten perustaminen siirtyi ja näin perustamisvuosien poikkeamat muodostuvat joissakin kunnissa kohtuuttoman suuriksi. Näin ei kuitenkaan tapahtunut niiden järjestöalojen osalta, joita tutkimus ilmoitetuin rajauksin koskee. Vaasan läänin maanviljelysseuran paikallisia seuroja alkoi syntyä vuonna 1899 ilman, että siihen olisi edes seuran säännöistä saatu riittävästi tukea. Maamiesseurat olivat haaraosastoja, ja niiden jäsenet olivat samalla keskusseuran jäseniä. Etelä-Pohjanmaalla ei siis omaksuttu Pelleron ajamaa ja useimpien lääninseurojen hyväksymää "itsenäisten seurojen periaatetta".¹⁰ Näitä haaraosastoja perustettiin sitten melkein joka vuosi. Myöskään osuustoiminnallisten yritysten perustamista ei rajoitettu. Tämä näkyy esimerkiksi luvun 3 asetelmista.

Vuosina 1899-1905 ei tehty yhtään lupa-anomusta nuorisoseurojen perustamiseksi, vaikka se oli senaatin luvalla mahdollista. Arveltiin, että lupaa ei olisi saatu.¹¹ Mutta se ei ollut välttämätöntäkään, sillä joka kunnassa oli jo seura, jonka epäviralliseksi kyläpiiriksi voitiin ryhtyä. Raittiusliikkeen toimintaa ei sortovuosina juuri valvottu¹² ja niin Raittiuden Ystäviin kuuluneita raittiusyhdistyksiä perustettiin jatkuvasti, kuten luvun 4 asetelmakin osoittaa. Niihin voitiin perustaa myös kyläpiirejä. Poliittisia puolueyhdistyksiä eivät sortokauden rajoitukset koskeneet, sillä niitä alkoi syntyä vasta suurlakkovuonna.

Jäsenmäärä ei myöskään kerro ilman muuta toiminnan aktiivisuudesta. Tämän takia voitaisiinkin puhua paremmin harrastuneisuudesta tai kiinnostuksesta mennä mukaan. Kun kymmenien erilaisten yhdistysten ja osuustoiminnallisten yritysten todellista toimintaa sekä esimerkiksi erilaisten tilaisuuksien määrää ja sisältöä ei tässä yhteydessä voi ottaa tutkittavaksi, on tyydyttävä jonkinlaiseen yleismittariin.

Jäsenmäärät riippuivat luonnollisesti myös paikkakunnan väkiluvusta, liikenne- ja henkilöyhteyksistä sekä mahdollisesti asutusmuodostakin. On

---

10 Liakka-Teräksinen 1913, s. 183. Myös Vaasan läänin yleinen isäntä-yhdistys hyväksyi 1890-luvulla paikallisyhdistystensä sääntöjä, luku 3.1.2.2. (Säännöt 1891 ja 1894).

11 Numminen 1961, s. 563-564. Santeri Alkion laatiman tilaston (Alkio 1901, s. 74-87) mukaan kaikki eteläpohjalaiset seurat saivat vuoteen 1900 hyväksymisen Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuralta, eivät senaatilta.

12 Karpio 1938, s. 112.

kuitenkin pidettävä mielessä tämän luvun keskeinen tavoite. Jäsenmäärä kuvaa jo sellaisenaan osana "kokonaismittaria" vuosisadan vaihteen kokonaistilannetta, eli mitkä kunnat olivat järjestökeskuksia. Suuri jäsenmäärä oli periaatteessa vilkkaan toiminnan tae. Väkilukuun suhteutettuna se kertoo harrastuneisuudesta, paikkakunnan yhteishengestä tai valmiudesta mennä mukaan. Korkea suhdeluku ei kuitenkaan merkinnyt vilkasta toimintaa, jos absoluuttisesti jäätiin alhaalle. Näin ollen näitä molempia voidaan käyttää rinnakkain, toisiaan täydentävinä.

Aikaisemmin on jo alaviitteessä todettu, ettei "kokonaismittarin" kolmas osa, johtokuntavuodet, tunnu tilastollisessa mielessä ja yksin käytettynä kovin perustellulta. Tämä johtuu johtokuntien jäsen- ja johtokuntavuosien vähäisestä määrästä ja myös joittenkin voimakkaitten persoonien vaikutuksesta.¹³ On kuitenkin luontevaa ajatella, että mainitut luottamusmiehet rekrytoitiin sieltä, missä toiminta oli vakintunutta ja ehkä hyvin aktiivistakin. Tässä mielessä mainitut luvut antavat täydentävän näkökulman.

6.3. Taloudellisen järjestötoiminnan keskuksat

6.3.1. Perustamisvuodet ja niiden poikkeamat

Perustamisvuosia vertaamalla pyritään siis tutkimaan järjestötoiminnan laajenemista tiettyihin keskuksiin ja sitten niiden vaikutusalueille. Taloudelliseen järjestötoimintaan on tässä luettu maamiesseurat, osuuskaupat, osuusmeijerit ja osuuskassat. Vuoteen 1908 mennessä jokaista näitä neljää oli perustettu ainakin yksi kuuteen kuntaan. Kolme mainituista neljästä oli 14 kunnassa, kaksi kymmenessä.

Kun kuntia ja edellä mainittuja taloudellisen järjestötoiminnan yksiköitä oli runsaasti, perustamisvuosien vertailu ei sellaisenaan anna riittävän selvää kuvaa keskuksista. Tämän takia on käytettävä joitakin tunnuslukuja, joiksi on valittu perustamisvuosien poikkeamien mediaanit. Poikkeamat on saatu siten, että kunkin kuntaan ensiksi perustetun

---

13 Esimerkiksi Edvard Björkenheim oli hyvin monia vuosia raittiuspiirin ja Vaasan läänin maanviljelysseuran johdossa ilman, että Isokyrö olisi ollut eturivin järjestöpitäjä. Tällaiset erityistapaukset kuitenkin hukkuvat näkyvistä, kun aktiivisuutta ja keskuksia tarkastellaan useasta näkökulmasta.

yksikön perustamisvuotta on verrattu koko suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan vastaavan ensimmäisen yksikön, yhdistyksen tai osuustoiminnallisen yrityksen, perustamisvuoteen.¹⁴ Kun kuudessa kunnassa on ollut valmiina jo ainakin yksi jokaisesta neljästä yksikkötyypistä ja 14 kunnassa yksi kolmesta, on poikkeamain mediaanit laskettu molemmissa tapauksissa erikseen. Tulokset selviävät seuraavan sivun taulukosta ja eräät ratkaisut sen alaviitteestä.

Tämän jälkeen tulee ratkaistavaksi, mitä kuntia voitaisiin näiden poikkeamain mediaanien perusteella pitää tärkeimpinä taloudellisen järjestötoiminnan keskuksina. Luontevinta on asettaa kunnat siihen järjestykseen, jonka kolmen yksikön¹⁵ poikkeamain mediaanit osoittavat. Seuraavaan asetelmaan on lisäksi merkitty kuuden kunnan kohdalle myös neljän yksikön poikkeamain mediaanit.¹⁶

Kunta	Kolmen yksikön poikkeamain md	Neljän yksikön poikkeamain md
Ilmajoki	0,00	0,00
Lapua	1,00	1,00
Jalasjärvi	1,00	1,50
Seinäjoki	1,00	2,00
Alavus	1,00	-
Karjajoki	1,00	-
Kurikka	1,00	-
Kauhajoki	2,00	3,00
Töysä	2,00	-
Ylistaro	3,00	3,00

14 Poikkeamat on näin ollen laskettu vain yhteen suuntaan (vrt. s. 225, alaviite).

15 Tällä tarkoitetaan niitä kolmea yksikköä (maamiesseuraa tai osuustoiminnallista yritystä), joiden poikkeamat (viiveet) ovat pienimmät vuosissa mitaten. Neljä yksikköä oli perustettu vain kuuteen kuntaan.

16 Jos halutaan laskea kolmen tai neljän yksikön poikkeamain keskiarvot, ryhmät muodostuvat jokseenkin samoiksi. Johdossa olisi Ilmajoki (0,00 ja 0,00), seuraavina Lapua (0,67 ja 1,75), Jalasjärvi (1,00 ja 2,25) ja Seinäjoki (1,33 ja 1,75). Ylistaro (2,00 ja 2,75) sekä Kauhajoki (2,33 ja 3,50) sijoittuisivat nyt muiden mainittujen edelle.

Taulukko 6

Taloudellisen järjestötoiminnan ensimmäisten yksiköitten perustamisvuosien poikkeamat suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa verrattuina alueen ensimmäiseen vastaavaan yksikköön.

Kunta	Maamies- seura	Po	Osuus- kauppa	Po	Osuus- meijeri	Po	Osuus- kassa	Po	Poikk. md	
									4 yks.	3 yks.
Isokyrö	1899	0	1903	4	1907	5	-	-	-	4
Ylistaro	1899	0	1904	5	1905	3	1906	3	3	3
Laihia	1899	0	1902	3	1906	4	-	-	-	3
Jurva	1906	7	1900	1	-	-	-	-	-	-
Vähäkyrö	1901	2	1906	7	1905	3	-	-	-	3
Ilmajoki	1803	0	1899	0	1897	0	1903	0	0	0
Kurikka	1899	0	1906	7	1903	1	-	-	-	1
Kauhajoki	1901	2	1906	7	1906	4	1904	1	3	2
Jalasjärvi	1899	0	1905	6	1904	2	1904	1	1,5	1
Peräseinäjoki	1902	3	-	-	1906	4	-	-	-	-
Seinäjoki	1899	0	1902	3	1905	3	1904	1	2	1
Lapua	1899	0	1904	5	1903	1	1904	1	1	1
Kauhava	1901	2	1905	5	1906	4	-	-	-	4
Ylihärmä	1902	3	-	-	1904	2	-	-	-	-
Alahärmä	1903	4	1906	7	-	-	-	-	-	-
Nurmo	1905	6	1906	7	1904	2	-	-	-	6
Lappajärvi	1901	2	1907	8	-	-	-	-	-	-
Evijärvi	1901	2	1908	9	-	-	-	-	-	-
Kortesjärvi	1901	2	1909	10	-	-	-	-	-	-
Vimpeli	1906	7	1907	8	1903	1	-	-	-	7
Alajärvi	1905	6	1904	5	1907	5	-	-	-	5
Soini	1905	6	1905	6	-	-	-	-	-	-
Lehtimäki	1902	3	1917	18	-	-	-	-	-	-
Alavus	1900	1	1905	6	1903	1	-	-	-	1
Kuortane	1902	3	1907	8	1906	4	-	-	-	4
Töysä	1900	1	1907	8	1904	2	-	-	-	2
Isojoki	1906	7	1908	9	-	-	-	-	-	-
Karijoki	1900	1	1906	7	1902	0	-	-	-	1
Teuva	1902	3	1903	4	1904	2	-	-	-	3
Ähtäri	1902	3	1906	7	-	-	1907	4	-	4

Perustamisluvut on otettu luvun 3.3. asetelmista. Osuusmeijereitten ja osuuskassojen perustamisvuodeksi on merkitty rekisteröimisvuosi ja osuuskauppojen toiminnan aloittamisvuosi, joka useimmiten on sama kuin rekisteröimisvuosi. Lyhenne Po tarkoittaa poikkeamaa yhteen suuntaan.

Poikkeamat on laskettu ensimmäisestä yhdistyksestä ja yrityksestä Etelä-Pohjanmaalla. Kun ensimmäiset maamiesseurat perustettiin vuonna 1899, on poikkeama nolla kaikilla niillä kunnilla, joihin seura tuolloin perustettiin. Poikkeamain mediaanit on laskettu viimeisiin sarakkeisiin siten, että ensin on laskettu neljän yksikön poikkeamain mediaanit, sitten kolmen, jolloin osalta kunnista on pudonnut viimeksi perustettu yksikkö pois. Osalla oli vain kolme toiminnassa.

Ilmajolle perustettiin ensimmäinen maamiesseura vasta 1908, mutta ns. vanhan maamiesseuran (per. 1803) takia senkin poikkeamaksi on merkitty luvussa 6.2. esitetyin perustein nolla. Ilmajoen ensimmäinen osuusmeijeri aloitti toimintansa ensimmäisenä vuonna 1897, mutta rekisteröitiin vasta 1904. Kun toimintaa kuitenkin oli jo vuodesta 1897, on ratkaisuna tässäkin nolla. Kuten tekstissä selvitetään, tällä ei ole merkitystä kokonaisuuden kannalta. Korttesjärven osuuskaupan perustamisvuosi on saatu Rantojalta (Rantoja 1948, s. 144).

Ilmajoki on tämän laskutuvan mukaisesti ollut maakunnan keskuksista ensimmäinen. Vaikka haluttaisiin pitää kiinni vaikkapa osuusmeijerien rekisteröimisvuosista (Ilmajoki 1904), se saisi silti tässä kohdin poikkeamaksi vain kaksi ja pääsisi mediaaneihin 0,00. Lapua on ollut seuraavana ja sitten Jalasjärvi ja Seinäjoki lähes tasavertaisina. Seuraavana ryhmänä olisivat sitten Alavus, Karijoki, Kurikka ja Kauhajoki. Viimeksi mainittu voidaan mainita siitä syystä, että siellä oli jo neljä yksikköä toiminnassa, vaikka kolmen yksikön mediaani muodostuukin suuremmaksi kuin muilla. On myös huomattava, että Ilmajoen seutu sijoittuu kokonaisuudessaan asetelman osoittamaan luetteloon Peräseinäjokea lukuunottamatta.

Valitettavasti isäntäyhdistysten tarkkoja perustamisvuosia ei kaikista kunnista ole tiedossa, joten niitä ei voi ottaa laskelmiin mukaan. Todettakoon kuitenkin luvun 3.1.2.2. nojalla, että niitä oli perustettu ainakin Vähäänkyröön, Laihialle, Isonkyröön, Lapualle, Kauhavalle, Ilmajolle ja Ähtäriin. Näistä Vähäkyrö, Kauhava ja Ähtäri eivät ole mahtuneet edellä olevaan asetelmaan.

Lopuksi verrataan edellä olevaan tulokseen maamiesseurojen ja erilaisten osuustoiminnallisten yritysten kokonaismääriä vuoteen 1908 mennessä.¹⁷

Kunta	Maa- mies- seuroja	Osuus- kauppoja	Osuus- meije- reitä	Osuus- kassoja	Muuta osuust.	Yht.
Alavus	1	2	3	-	1	7
Ilmajoki	1	10	2	6	7	26
Isokyrö	1	2	2	-	1	6
Jalasjärvi	1	1	2	1	-	5
Jurva	1	4	-	-	-	5
Kauhajoki	2	1	1	1	5	10
Kurikka	1	2	6	-	2	11
Laihia	2	7	1	-	1	11
Lapua	2	2	2	4	1	11
Ylistaro	1	1	2	3	4	11

Kaikki keskeiset kunnat ovat mukana tässäkin luettelossa; Ilmajolla oli erilaisia taloudellisen järjestötoiminnan yksiköitä peräti 26. Kun asetelmaan on laskettu kaikki, mitä vuoteen 1908 mennessä oli perustettu, mukana on ehkä jokunen sellainenkin, joka ei toiminut enää vuonna 1908.

¹⁷ Liakka-Teräksinen 1913, s. 284 (maanviljelysseurat) Kolmannen pääluvun asetelmat (osuuskaupat, -meijerit ja -kassat). Pellervon vsk. V-VIII. Muita osuuskuntia Suomessa V-VIII. Mukaan ei ole otettu niitä kuntia, joissa yksiköitten määrä oli tuntuvasti vähäisempi.

6.3.2. Jäsenmäärien kehitys

Perustamisvuosia tarkastelemalla voitaisiin taloudellisen järjestötoiminnan keskuksiksi nimetä lähinnä Ilmajoki, Lapua, Jalasjärvi ja Seinäjoki. Kaikki neljä kuntaa olivat lisäksi lähes naapureita, joten näin ajatellen kysymyksessä olisi ollut peräti jonkinlainen ydinalue.

Seuraavaksi olisi selvitettävä, mitä mahdollisia muutoksia näkökulman muuttaminen toisi tuohon luetteloon. Käsittelyn selkeyttämiseksi kiinnitetään ensin huomiota maamiesseurojen ja sitten osuustoiminnan jäsenmääriin. Helpoin tapa edetä olisi valita pari poikkileikkausvuotta, esimerkiksi vuodet 1900 ja 1907, kuten luvun 3.1.2.1. asetelmissa onkin tehty.¹⁸ Mutta on helppo huomata, että vuoden 1900 valitseminen tuottaa näköharhan. Paikkakuntakohtaiset jäsenmäärät riippuivat nimittäin paljon siitä, montako vuotta paikallinen maamiesseura oli ehtinyt toimia. Kun paikallinen Vaasan läänin maanviljelysseuran piiri muuttui maamiesseuraksi, tapahtui joko heti tai vuoden viiveellä huomattava nousu. Kun esimerkiksi Nurmossa oli vuosina 1899-1904 piirin jäseniä vuosittain 4-5, jäsenmäärä nousi oman seuran perustamisen jälkeen pysyvästi yli 40:ksi. Kauhajoella olivat vastaavat luvut noin 20 ja noin 60. Sama muutos tapahtui kuta-kuinkin säännöllisesti muuallakin. Tämän takia on taulukkoon 7 laskettu jäsenlukujen mediaanit alkaen maamiesseuran perustamisvuodesta ja päättyen vuoteen 1908. Näin voidaan myös välttää yksittäisen vuoden, esimerkiksi vuoden 1907, tilapäiset poikkeukset. Mediaaneja on vielä verrattu väkilukuihin.

Jäsenmäärät olivat tietysti aluksi suurimmat siellä, mihin maamiesseura oli perustettu jo varhain. Taulukkoon 7 lasketut luvut kuitenkin osoittavat, että toiminta oli jo 1900-luvun alkuvuosina ehtinyt laajeta maakunnan eri puolille. Suurimmat mediaanit tulevat Lappajärven (158,5), Ylihärmän (136,0), Kurikan (79,5), Alavuden (74,0), Jalasjärven (69,5), Ylistaron (68,0) ja Kauhajoen (64,5) riveille. Lappajärven ja Ylihärmän korkeat luvut ovat sikäli yllättäviä, että molemmat olivat varsin pieniä kuntia. Aktiivisuus on näin noussut niiden erikoisolosuhteista.¹⁹ Luvun alkukappaleessa mainituista, varhain seuransa perustaneista kunnista on

18 Luvun 3.2. asetelmissa ovat näkyvissä vuosien 1905 ja 1908 luvut.

19 Lappajärveläisten maamiesseuraharrastus on saattanut saada alkunsa pitäjän pitkäaikaisesta kirkkoherrasta, Jakob Fellmanista (1832-1875). Hän paneutui niin syvästi tieteellisiin ja taloudellisiin harrastuksiinsa,

Taulukko 7

Paikallisten maamiesseurojen jäsenmäärät vuosilta 1899-1908 sekä osuustoiminnallisten yritysten vuosilta 1903-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa mediaaneina ja väkilukuihin suhteutettuina.

Kunta	Maamiesseurat		Osuuskaupat		Osuusmeijerit		Osuuskassat	
	Md	Suht	Md	Suht	Md	Suht	Md	Suht
Isokyrö	45,0(10)	0,5	315,0 (5)	3,6	139,0 (1)	1,6	-	-
Ylistaro	68,0(10)	0,7	528,0 (5)	5,4	113,5 (2)	1,2	21,0 (3)	0,2
Laihia	48,5(10)	0,7	181,0 (5)	2,5	138,0 (1)	1,8	-	-
Jurva	29,0 (3)	0,5	440,0 (5)	8,3	-	-	-	-
Vähäkyrö	55,5 (8)	1,1	240,0 (2)	4,7	65,0 (3)	1,3	-	-
Ilmajoki	54,0 (8)	0,5	695,0 (6)	6,3	142,0 (4)	1,3	279,0 (6)	2,6
Kurikka	79,5(10)	1,0	335,5 (4)	4,2	246,0 (6)	3,1	-	-
Kauhajoki	64,5 (8)	0,6	225,0 (3)	2,0	498,0 (2)	4,4	52,0 (5)	0,5
Jalasjärvi	69,5(10)	0,6	559,5 (4)	4,9	308,0 (3)	2,7	17,0 (5)	0,1
Pörsseinäjoki	44,0 (7)	0,9	-	-	-	-	-	-
Seinäjoki	29,5(10)	0,9	304,5 (6)	9,1	137,5 (4)	4,1	12,0 (5)	0,4
Lapua	56,5(10)	0,5	278,5 (4)	2,4	223,5 (6)	1,9	60,0 (5)	0,5
Kauhava	43,5 (8)	0,5	502,0 (4)	6,1	209,5 (2)	3,6	-	-
Ylihärmä	136,0 (7)	3,8	-	-	144,0 (3)	4,0	-	-
Alahärmä	33,0 (6)	0,6	110,0 (2)	1,9	148,0 (1)	2,5	-	-
Nurmo	48,0 (4)	1,1	300,0 (2)	6,9	111,5 (4)	2,6	-	-
Lappajärvi	158,5 (8)	2,9	131,0 (2)	2,3	-	-	-	-
Evijärvi	32,0 (8)	0,7	40,0 (1)	0,9	-	-	-	-
Kortesjärvi	47,5 (8)	1,2	-	-	-	-	-	-
Vimpeli	36,0 (3)	1,2	136,0 (2)	4,4	46,0 (5)	1,5	-	-
Alajärvi	28,0 (4)	0,4	190,0 (5)	2,9	61,0 (2)	0,9	-	-
Soini	23,0 (4)	0,7	35,5 (4)	1,1	-	-	-	-
Lehtimäki	23,0 (7)	1,1	-	-	-	-	-	-
Alavus	75,0(10)	0,9	368,5 (4)	4,2	213,5 (6)	2,4	-	-
Kuortane	59,0 (7)	1,2	204,5 (2)	4,0	112,0 (3)	2,2	-	-
Töysä	25,0 (9)	0,7	75,0 (3)	2,2	83,0 (2)	2,5	-	-
Isojoki	45,0 (3)	0,9	76,0 (1)	1,5	-	-	-	-
Karjajoki	23,0 (9)	0,9	59,0 (3)	2,2	52,0 (3)	1,9	-	-
Teuva	37,0 (7)	0,5	406,0 (5)	5,9	239,0 (3)	3,5	-	-
Ahtäri	49,0 (4)	0,8	71,0 (2)	1,2	-	-	23,0 (2)	0,4

Luvut on laskettu liitteisiin 1 ja 2 poimituista luvuista (Vlms:n ja Pelleron vsk. mainituilta vuosilta). Sulkeisiin on merkitty, kuinka monelta vuodelta luvut on voitu poimia.

Mediaaniluvut eivät tee kaikille kunnille oikeutta. Esimerkiksi Lapualla, Isossakyrössä ja Laihialla olivat maamiesseurojen jäsenmäärät selvässä kasvussa kauden lopulla. Näin ollen keskiarvot (e.m. järjestyksessä 66,8; 55,7 ja 63,0) saattaisivat antaa paremman kuvan. Samaa voitaisiin sanoa Laihian ja Lapuan osuuskauppojen (keskiarvot 269 ja 304,3) sekä Ilmajoen osuusmeijerien jäsenmääristä (ka 176,3). Toisaalta eräät pienet kunnat ovat saaneet hyötyä siitä, että niiden seurat ja yritykset ovat alkaneet toimia vasta kauden lopulla, jolloin mediaanit on pitänyt laskea todella harvojen havaintojen pohjalta.

tässä luettelossa mukana enää Jalasjärvi. Seinäjoki on jäänyt pois väkiluvultaan pienenä kuntana ja Ilmajoki ilmeisesti siitä syystä, että siellä toimi vuoteen 1908 maanviljelysseuran piiri ns. vanhan maamiesseuran ohella. Ilmajoki ja Lapua olisivatkin olleet Kuortaneen kanssa seuraavina, jos luetteloa vielä olisi jatkettu. Luettelossa mainituista Kurikka, Alavus ja Kauhajoki olivat kärkipäässä myös perustamisvuosien poikkeamien mediaanien perusteella laaditussa asetelmassa.

Myös suhteellisissa luvuissa²⁰ olivat Ylihärmä (3,8) ja Lappajärvi (2,9) muita selvästi edellä. Muut kunnat seuraavatkin sitten taulukon lukujen mukaan varsin tasaisena joukkona, sillä toistakymmentä niistä sijoittuu välille 0,9-1,2. Pääasiassa ne olivat pieniä kuntia; niistä vain Kurikka voitaisiin lukea suurempien luokkaan. Tosin eräitten kuntien suhdeluvut, erityisesti Kyrönmaalla ja Lapuanjokilaaksossa, jäivät liian pieniksi, sillä vuoden 1900 väkiluvuista ei vielä vähennetty siirtolaisten osuutta. Vuoden 1910 lukuja käyttäen noiden alueiden kuntien suhdeluvut kasvaisivat kauttaaltaan kymmenyksen tai parin verran. Ylihärmässä luku tosin olisi peräti 4,5 ja Lappajärvellä 3,1. Lukujen vaihdolla ei kuitenkaan ole päätelmien teon kannalta merkitystä.²¹

Osuustoiminnallisten yritysten jäsenmäärien kehityksestä antavat viitteitä jo luvun 3.2. asetelmat, joihin luvut on laskettu vuosilta 1905 ja 1908. Näistä olisi tietenkin johdonmukaisempaa kiinnittää huomiota vuoteen 1908,

---

että oli kronikoitsijan mukaan suorastaan "unohtaa papinvirkansa". Hän hankki Järvisseudulta monia maatiloja ja perusti tehtaita. Erityisesti hän harrasti kalkkipolttoa. Kalkkia hän käytti runsaasti omistamallaan suoviljelyksillä (EP elämäkertoja A-L 1963, s. 101-103, Väinö Tuomaala). Säilyneen kertomuksen mukaan Fellman muisti aina kinkeillä ensin kysyä, oliko pellot kalkittu kunnolla! (Kertonut Jussi A. Martikkala, kunnanhallituksen puheenjohtaja, Nurmo). Elisa Holma on pro gradu -työssään kirjoittanut laajasti Jakob Fellmanin monipuolisesta yritystoiminnasta (Holma 1975). On huomattava, että Ylihärmässä myös nuorisoseuraharrastus oli hyvin voimakasta. Vrt. luku 6.4.2.

20 Suhteelliset luvut ovat niin tässä kuin myöhemminkin prosenttilukuja.

21 Vertailtavien väkilukujen vaihtamista ei myöskään voi ajatella siksi, että vuoden 1910 luvuista on mahdotonta päätellä vuoden 1900 tilannetta. Lisäksi vuoden 1910 luvut olivat monissa tapauksissa suunnilleen yhtä suuria ja muutamissa tapauksissa suurempia. Jos virhe pitää tehdä, se on tässä tapauksessa tehtävä Kyrönmaan ja Lapuanjokilaakson "vahingoksi".

jolloin osuustoiminta oli eri muodoissaan laajentunut jo eri puolille maakuntaa. Osuuskauppojen jäsenmäärissä olivat tuolloin johdossa Ilmajoki (1097), Jurva (683), Kauhava (632), Laihia (622), Ylistaro (574), Alavus ja Lapua (548) sekä Vähäkyrö (543). Osuusmeijerikuntia olivat tämän mukaan erityisesti Kauhajoki (508), Kurikka (439) ja Jalasjärvi (308). Osuuskassojen jäseniä oli Ilmajoella 284 ja Lapualla 110.

Taulukkoon 6 on laskettu myös osuustoiminnallisten yritysten jäsenmäärien mediaanit sekä absoluuttisina että suhteellisina lukuina vuosilta 1903-1908. Edellisellä tavalla laskien osuuskauppakuntien järjestys oli: Ilmajoki, Jalasjärvi, Ylistaro, Kauhava, Jurva ja Teuva. Suhteelliset luvut huomioon ottaen kärjessä olivat: Seinäjoki, Jurva, Nurmo, Kauhava, Teuva, Ilmajoki ja Ylistaro. Luettelo on pitkälti sama, kuitenkin niin, että pienten kuntien asema vahvistuu jälkimmäisellä tavalla laskien.

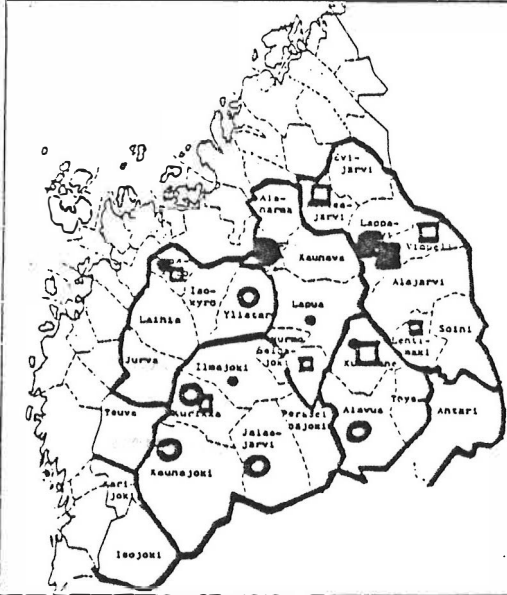
Osuusmeijerikunnista Kauhajoki oli selvästi yli muiden niin absoluuttisissa kuin suhteellisissakin luvuissa. Määrällisesti jäseniä oli sen jälkeen eniten Jalasjärvellä, Kurikassa, Teuvalla, Lapualla, Alavudella ja Kauhavalla. Suhteellisesti laskien sen tuntumassa seurasivat Seinäjoki, Ylihärmä, Kauhava, Teuva ja Kurikka. Osuuskassatoiminnassa olivat selviä johtajia Ilmajoki, Lapua ja Kauhajoki. On kuitenkin todettava, että Kauhajoen ja Kauhavan osuusmeijerien jäsenmäärät on laskettu vain kahdelta ja Ylihärmän kolmelta vuodelta. Tosin esimerkiksi Kauhajoen luvut olivat samaa suuruusluokkaa vuonna 1909 ja myöhemminkin. Taulukkoon 6 lasketut luvut on muutettu havainnollisempaan muotoon kartoissa 5-8.

Tämän jälkeen tulisi ratkaista, kumpia lukuja, absoluuttisia vai suhteellisia, voidaan pitää selvempinä järjestökeskusten tuntomerkkeinä. Ainakin yleisellä tasolla voidaan väittää, että toiminta oli vilkkaampaa siellä, missä jäsenmäärät olivat jo sellaisenaan suuria, olkoonkin, että toiminta ei tavoittanut kovin suurta suhteellista osaa oman kunnan asukkaista. Tällainen keskus heijasti vaikutustaan ympäristökuntiin, piiritason toimintaan, sanomalehdistössä käytyyn keskusteluun ja yleensä mielipiteen muodostukseen. Suhdeluvut taas pikemminkin kertovat siitä, miten intensiivisesti oman (usein pienen) kunnan asukkaat tulivat mukaan toimintaan. Kun edellisessä tapauksessa vaikutus oli voimakas ulospäin, suuri suhdeluku kertoo pikemminkin tehokkaasta vaikutuksesta oman kunnan sisällä.

Kartta 5.

Maamiesseurojen jäsenmäärien mediaanit v. 1899-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

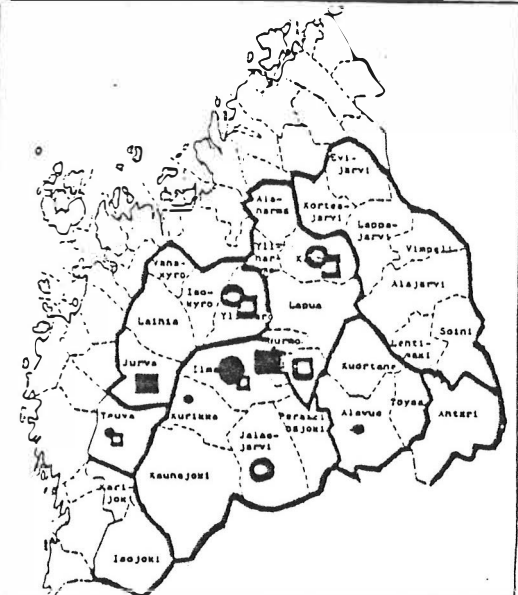
Abs. 50-59 ● 60-99 ○ 100- ●
Suht. 1.0-1.1 □ 1.2-2.4 □ 2.5- ●

Kartta 6.

Osuuskauppojen jäsenmäärien mediaanit v. 1903-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

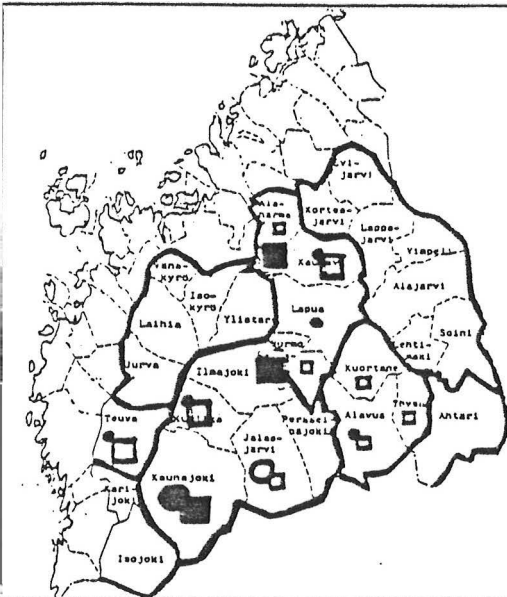
Abs. 330-499 ● 500-599 ○ 600- ●
Suht. 5.0-5.9 □ 6.0-7.9 □ 8.0- ●

Kartta 7.

Osuusmeijerien jäsenmäärien mediaanit v. 1903-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

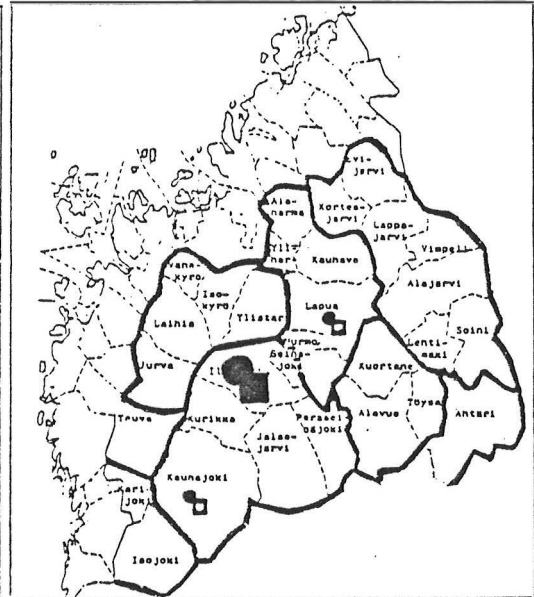
Abs. 200-299 ● 300-399 ○ 400- ●
Suht. 2.0-2.9 □ 3.0-3.9 □ 4.0- ●

Kartta 8.

Osuuskassojen jäsenmäärien mediaanit v. 1903-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

Abs. 50-99 ● 100-199 ○ 200- ●
Suht. 0.5-0.9 □ 1.0-1.9 □ 2.0- ●

Kun yksityiskohtaiset tiedot toiminnasta, henkilösuhteista ja muista yhteyksistä puuttuvat,²² jäsenmäärien perusteella tehty kartoitus jää pakostakin puutteelliseksi.²³ Samasta syystä ei voi myöskään sitovasti väittää, että suuri absoluuttinen jäsenmäärä olisi yksittäistapauksissa aina suurta suhteellista määrää parempi järjestökeskuksen mitta, oli sitten kysymys toiminnan vilkkaudesta tai vaikutuksesta vaikkapa ympäröiviin kuntiin. Tästä syystä on tyydyttävä käyttämään molempia lukuja. Mitä useammin suuret luvut sattuvat samoihin kuntiin, sitä perustellumpaa on johtopäätösten teko.

Edellä olevan perusteella voidaan todeta, että Ilmajoen seutu oli Peräseinäjokea lukuunottamatta kokonaisuudessaan merkittävää maataloudellisen järjestötoiminnan keskusaluetta. Ilmajoki oli enää suvereeni vain osuuskauppa- ja osuuskassatoiminnassa, kun taas Kurikan, Jalasjärven ja Kauhajoenkin merkitys oli selvästi noussut aikaisempaan verrattuna. Jalasjärvi sijoittui tosin jo perustamisvuosia tarkasteltaessa aivan kärkijoukkoon; samoin Seinäjoki, joka menetti asemaansa absoluuttisissa, mutta ei suhteellisissa jäsenmäärissä. Osuuskauppakuntana jo varhain aloittanut Jurva ja myös Teuva tuntuisivat kuuluvan juuri tämän alueen liepeille, sillä Kyrönmaalla ei tämän alan järjestötoiminta kohonnut yhtä vilkkaaksi Ylistaron maamiesseuroja ja osuuskauppoja lukuunottamatta.

Lapuanjokilaaksossa oli merkittävin muutos Ylihärmän voimakas nousu maamiesseura- ja meijeritoiminnassa. Myös Kauhava vahvisti asemiaan, samoin Lappajärvi Järviseudun puolelta maamiesseuratoiminnassa. Näin ollen Lapua, Kauhava, Ylihärkä, Lappajärvi ja ehkä Ylistarokin näyttäsivät muodostaneen toisen alueellisen voimakeskuksen Ilmajoen seudun ohella. Näiden ulkopuolelta olisi syytä mainita vain Alavus maakunnan kaakkoiskulmalta.

---

22 Folkrörelse-projektissa, jota tehtiin lukuisien tutkijain voimin, voitiin käyttää hyväksi hyvin tarkkoja yhdistyskohtaisia tilastoja.

23 Tämän takia tässä tutkimuksessa pyritäänkin tukeutumaan kolmeen eri näkökulmaan, perustamisvuosiin, jäsenmääriin ja piiritason tehtävissä toimimiseen.

6.3.3. Toiminta piirihohtokunnissa

Kesäkuussa 1862 valittiin Vaasan läänin maanviljelysseuran väliaikaiseen, myöhemmin vakinaistettuun johtokuntaan kolme vaasalaista ja kolme mustasaarelaista. Lisäksi yksi jäsenistä oli Koivulahdelta ja yksi Vähästäkyröstä. Valinta oli oireellinen, sillä vaasalaisten ja mustasaarelaisten asema oli erittäin vahva vuosisadan loppuun asti. Seuraavassa asetelmassa esitetään johtokuntien jäsenten alueellinen koostumus (1863-1908).²⁴ Jotta eri kuntien panos tulisi selvemmin näkyviin, henkilömäärien lisäksi on merkitty myös ne vuosimäärät, jotka henkilöt olivat johtokunnassa. Mukaan on otettu vain johtokunnan jäsenet, ei puheenjohtajia. Jos myös heidät lasketaan mukaan, vaasalaispanos korostuu entisestään.²⁵

Kunta	Johtokunnan jäseniä	Johtokunta-vuosia	Vuosia henkilöä kohti
<u>Pääasiassa ruotsinkieliset alueet</u>			
Vaasa	17	141	8,3
Mustasaari	17	133	7,8
Koivulahti	2	8	4,0
Kaskinen	1	7	7,0
Uusikaarlepyy	1	4	4,0
Kruunukylä	1 39	2 295	2,0 7,6
<u>Suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa</u>			
Ilmajoki	4	32	8,0
Seinäjoki	3	13	4,3
Vähäkyrö	2	9	4,5
Kauhava	2	4	2,0
Isokyrö	1	20	20,0
Lapua	1	16	16,0
Laihia	1	8	8,0
Jalasjärvi	1	7	7,0
Nurmo	1	6	6,0
Ylistaro	1	6	6,0
Alavus	1	4	4,0
Kauhajoki	1	4	4,0
Lappajärvi	1 20	3 132	3,0 6,6
<u>Keski-Pohjanmaa</u>			
Veteli	1	10	10,0
Yhteensä	60 (59)	437	7,4

24 Liakka-Teräksinen 1913, s. 347-349, johtokunnan henkilöluettelo. F.E.Conradi asui ensin Vaasassa, sitten Uudessakaarlepyyssä, joten hän on mukana kahden paikkakunnan kohdalla.

25 Kuvernööri Wrede 1862-1884, lääninmaanmittari A.F.Berger 1885, kuvernööri V.N.Procopé 1886-1888 ja kuvernööri A.A.Järnefelt 1889-1893. Hänen jälkeensä tuli Edv.Björkenheim. Liakka-Teräksinen 1913, s. 347.

Vaasan läänin maanviljelysseuraa johdettiin siis pitkät ajat Vaasasta ja Mustasaaresta, ehkäpä vain muutaman neliökilometrin alueelta. Suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalta oli suurin merkitys ilmajokelaisilla, seinäjokelaisilla sekä Isonkyrön Björkenheimillä ja Lapuan Lagerstedtilla. Björkenheim oli jäsenenä 20 vuotta ja niistä puheenjohtajana 15 vuotta 1908 mennessä. Hän jatkoi puheenjohtajana vielä pitkään Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseurassakin. F.W.Lagerstedt ehti olla jäsenenä 16 vuotta ennen kuolemaansa. Ainoa keskipohjalainen oli Vetelin Juho Torppa, joka tuli myöhemmin tunnetuksi myös poliittisessa toiminnassa.

Jos johtokunnan jäsenluettelon perusteella haluaa löytää jonkin muutosvuoden, se oli lähinnä 1889, jolloin sekä Björkenheim että Lagerstedt tulivat jäseniksi. Ennen heitä mukana oli vain pari suomenkielistä, molemmat Vähästäkyröstä. Ajallisesti toisessa suunnassa, 1900-luvun alussa, johtokunnassa oli enää vain yksi vaasalainen, yksi mustasaarelainen ja yksi koivulahtelainen. Vuonna 1904 tapahtuikin sitten jo aikaisemmin kuvatulla tavalla jakautuminen, kun ruotsinkieliset perustivat oman maanviljelysseuransa.

Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen johtokuntien alueellista alkuperää ei voi samalla tavalla selvittää, koska sen arkistoa ei ole käytettävissä. Pidettyjen kokousten ja paikallisten isäntäyhdistysten toiminnasta voisi päätellä, että johto keskittyi lähinnä Laihialle, Isonkyröön ja Vähäänkyröön. Puheenjohtajina oli yhdistyksen elinaikana vain kaksi miestä, Edv. Björkenheim Isostakyröstä ja Mikko Iipponen Laihialta.

Osuustoiminta oli vielä siinä määrin alkuvaiheissaan, että piiriorganisaatioita oltiin vasta rakentamassa. Maakunnallisen yhteistyöelimen, Meijeriliitto Muurahaisten, perustamisesta on kuitenkin olemassa tarkempaa tietoa. Maaliskuussa 1906 kokoontuivat muutamat ilmajokelaiset maanviljelijät ja eräs meijerikonsulentti keskustelemaan meijeriolojen kehittämisestä. Tästä kokouksesta lähetettiin kiertokirje muille meijereille, ja tämä johti mainitun meijeriliiton perustamiseen Seinäjoella huhtikuussa 1906.²⁶ Muista tärkeissä luottamustehtävissä toimineista on tässä vielä syytä mainita J.E.Antila, joka oli pitkään Osuuskassojen Keskuslainarahaston hallituksessa.

---

26 Osuusmeijerijärjestö 1965, s. 19.

6.3.4. Keskusten ja ydinalueen muotoutuminen

Edellä olevien lukujen perusteella voidaan kiistattomasti todeta, että Ilmajoki oli suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan taloudellisen järjestötoiminnan alkaja ja keskeinen kehittäjä vielä 1900-luvun alussa.²⁷ Myös maamies-seuratoiminnassa oltiin eturivissä, vaikkakin Ilmajoen vanhan maamies-seuran kiistanalainen asema vuosisadan vaihteen tienoilla hiukan näitä toimintoja häiritsikin. Tämä näkyy mm. Vaasan läänin maanviljelysseuran Ilmajoen piirin suhteettoman pienissä jäsenluvuissa, mutta ei niinkään itse toiminnassa. Myös piiritason johtokuntavuosia ilmajokelaisilla oli selvästi eniten.

Miten sitten toiminta levisi keskuksista, tässä tapauksessa esimerkiksi Ilmajoelta käsin? Näyttää siltä, ettei mitään selviä tilanteita tai päivämääriä voida esittää esimerkiksi siitä, miten Jalasjärvellä tai Kurikassa päätettiin perustaa vaikkapa osuustoiminnallisia laitoksia. Tämä johtuu siitä, että kummassakin oli jo pitkään toiminut Vaasan läänin maanviljelysseuran piiri, jonka puitteissa asioista keskusteltiin. Lääninseuran konsultit ja puhujat kävivät kokouksissa ja informaatiota oli toki saatu kirjallisuudesta, sanomalehdistäkin. Näin ollen ei mitään kiinteää "lankaa" Ilmajoen ja sen mainittujen naapurikuntien välillä voida osoittaa. Voidaan vain todeta, että Jalasjärvestä ja Kurikasta muodostui pian merkittäviä keskuksia Ilmajoen kupeelle,²⁸ todennäköisesti kuitenkin sieltä vaikutteita saaden. Perustamisvuodet olivat Jalasjärvellä aikaisempia, mutta jäsenmäärissä pääsivät kurikkalaiset pian rinnalle. Seinäjoella perustamisvuodet olivat myös aikaisia, mutta pienen kunnan yksikköjen jäsenmäärät jäivät vähäisiksi. Kauhajoella toiminta oli myös nousussa, mutta Peräseinäjoella aivan alussa. Seinäjoen perustamisvuosiin on Ilmajoen maamiesseuralla voinut olla vaikutusta, Jalasjärvellä taas aikoinaan tehokkaasti toimineella oltermannilaitoksella.

Voidaankin sanoa, että Ilmajoki oli säilyttänyt alueellaan myös tässä mielessä eräänlaista emäpitäjän keskeistä asemaa. Aivan vastaava asema oli alueellaan Lapualla, joka oli toinen maakunnallinen taloudellisen järjestötoiminnan keskus. Lapuanjokilaaksossa kiinnittää huomiota myös ajoittain

---

27 Vrt. asetelmat luvuissa 3.2.1., 3.2.2. ja 3.2.3.

28 Vrt. lukujen 6.3.1 ja 6.3.2. asetelmat sekä kartat 5-8

hyvin suuri maamiesseura-aktiivisuus eräissä kunnissa. Vuosien mittaan alkoi voimakas kasvu Ylihärmässä, Lapualla sekä Järvisseudun puolella Lappajärvellä. Vuonna 1903 kirjattiin Lappajärven kohdalle vuoteen 1908 päättyneenä ajanjaksona koko maakunnan suurin jäsenluku 263.²⁹ Kuuluisiko Lappajärvi sitten järjestötoiminnallisessa mielessä pikemminkin Lapuanjokilaaksoon? Tätä ajatusta heikentää se, että sen läheisessä naapurissa Kauhavalla maamiesseuratoiminnan aktiivisuus ei näytä olleen samantyyppistä. Lappajärveläisten innostuksen takana täytyy siis olla paljon muuta kuin vain Lapuanjokilaaksosta mahdollisesti tulleet vaikutteet.

Kyrönmaalla näyttäisi voimakkaimmaksi keskuksiksi nousseen Ylistaro. Myös Jurvan suhteelliset luvut nousivat suuriksi, erityisesti osuuskauppojen jäsenmäärissä. Jurvahan olikin tämän alan alkajia koko maakunnassa. Ylistaron sijainti Lapuan ja Ilmajoen välissä houkuttelee oletettavasti, että suuriin jäsenmääriin olivat vaikuttaneet naapurikunnista tulleet virikkeet. Ketään kovin tunnettua järjestömiestäkään Ylistarossa ei ollut.³⁰

Taloudellisen järjestötoiminnan keskuksia ei siis enää 1900-luvun alun osalta voi panna kuntakohtaiseen järjestykseen. Pitäisi pikemminkin puhua kahdesta keskusalueesta: toinen oli Ilmajoen, Kurikan, Kauhajoen ja Jalasjärven alue, toinen Lapuan, Kauhavan, Ylihärmän ja Lappajärven alue. Näitten ulkopuolelta voitaisiin jonkinlaisina toisen asteen keskuksina mainita vielä Alavus ja Ylistaro. Mutta 1900-luku oli voimakasta laajentumisen aikaa, ja sekä Järvisseudulla että muuallakin päästiin pian ainakin väkilukuihin verrattuna huomattaviin jäsenmääriin. Tämä osoittaa, että näissä kunnissa väestö koki taloudellisen järjestötoiminnan kehittämisen varsin läheiseksi asiaksi.

---

29 Vlms:n vsk. 1903, liitteen jäsenluettelot.

30 Aikaisemmin on jo mainittu Ylistaron körttiläiskylistä, joissa äänestettiin hyvin samalla tavalla kuin Lapualla. Muissa kylissä oli evankelista suuntausta, joka oli yleisempää Ilmajoella ja Kyrönmaalla. Visti 1981, s. 74-75. Kujanpää 1981, s. 98-99.

6.4. Aatteellisen järjestötoiminnan keskukset

6.4.1. Perustamisvuodet ja niiden poikkeamat

Aatteellisella toiminnalla tarkoitetaan tässä kaikkia niitä toimintamuotoja, joiden organisoitumiskehitystä selvitettiin 4. pääluvussa Kasvatus- ja sivistysjärjestöt. Käytännössä joudutaan kuitenkin rajoittumaan raittius- ja nuorisoseuraliikkeisiin, joista perustamisvuodet, jäsenmäärät ja johtavat henkilöt ovat tiedossa. Näiden lisäksi luetaan tässä aatteelliseen toimintaan myös wrightiläiset ja muut varhaiset työväenyhdistykset, joiden toiminnassa ja tavoitteissa oli yhteistä edellisten kanssa. Wrightiläinen työväenliike ei kuitenkaan luonut merkittävää alueellista yhteistoimintaa, esimerkiksi omaa piiriä. Jäsenmääriä ei myöskään ole käytettävissä.

Seuraavan sivun taulukossa on selvitetty aatteellisen järjestötoiminnan yhdistysten perustamisvuodet ja niiden poikkeamat samojen periaatteiden mukaisesti kuin edellä taloudellista järjestötoimintaa koskevassa luvussa. Kun useimmat 1880- ja 1890-luvulla perustetut raittiusyhdistykset lopettivat jossain vaiheessa toimintansa, niiden luvut on merkitty ensimmäiseen ja 1900-luvun alussa perustettujen toiseen sarakkeeseen. Näin menetellen eivät poikkeamat nouse kohtuuttoman suuriksi niitten kuntien kohdalla, joissa ei ollut raittiusseuroja 1800-luvulla. Tämä koskee esimerkiksi Kauhajokea, Seinäjokea ja Isojokea, jotka perustivat ensimmäiset seuransa heti 1900-luvun alussa, kun liikkeen uusi nousu alkoi.

Nuorisoseurojen perustamisvuodet ja poikkeamat on myös jaettu kahteen sarakkeeseen, jotta Kauhavan ja Laihian vuosiluvut eivät nostaisi poikkeamia kovin suuriksi. Menettely on aiheellinen myös siitä syystä, että mainittujen kuntien ensimmäiset nuorisoseurat lopettivat toimintansa jo parin vuoden kuluttua. Uudet nuorisoseurat niihin perustettiin vasta 1890-luvun alussa. Mitä merkitystä sitten ns. korvaavalla toiminnalla tässä voisi olla, otetaan esille tämän alaluvun lopussa. Ongelmana tietysti myös on, minkä kunnan luku otetaan perusluvuksi toisessa sarakkeessa. Tässä on valittu Ilmajoki, koska sen nuorisoseura toimi jatkuvasti vuodesta 1889 alkaen. Jos Ilmajoki siirrettäisiin ensimmäiseen sarakkeeseen Kauhavan ja Laihian kanssa, tämä aiheuttaisi vain vähäisiä muutoksia, jotka eivät muuttaisi kokonaiskuvaa.

Taulukko 8

Aatteellisen järjestötoiminnan ensimmäisten yhdistysten perustamisvuosien poikkeamat suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa verrattuina alueen ensimmäiseen vastaavaan yhdistykseen.

Kunta	Raittiusyhdistykset				Nuorisoseurat		Ensimm.työ- väenyhd. Po		
	1800-l	Po	1900-l	Po	1880-l	Po	1889-	Po	
Isokyrö	1886	2	1905	5	-		1894	5	-
Ylistaro	1886	2	1903	3	-		1894	5	-
Laihia	1884	0	-		1882	1	1892	3	1905 11
Jurva	1885	1	1901	1	-		1894	5	-
Vähäkyrö	1885	1	1900(85)	0	-		1894	5	-
Ilmajoki	1884	0	1900(84)	0	-		1889	0	1895 1
Kurikka	-		1905	5	-		1896	7	-
Kauhajoki	-		1901	1	-		1895	6	-
Jalasjärvi	1887	3	1900(87)	0	-		1895	6	-
Peräseinäjoki	-		1905	5	-		1898	9	-
Seinäjoki	-		1901	1	-		1896	7	1902 8
Lapua	1885	1	1901	1	-		1892	3	1903 9
Kauhava	1885	1	1902	2	1881	0	1890	1	1894 0
Ylihärmä	-		-		-		1892	3	-
Alahärmä	-		1903	3	-		1895	6	-
Nurmo	-		1905	5	-		1898	9	-
Lappajärvi	-		1907	7	-		1892	3	-
Evijärvi	-		-		-		1896	7	-
Kortesjärvi	1891	7	-		-		1896	7	-
Vimpeli	1885	1	1907	7	-		1894	5	-
Alajärvi	-		1905	5	-		1896	7	-
Soini	-		-		-		1398	9	-
Lehtimäki	-		-		-		1897	8	-
Alavus	1894	10	1905	5	-		1903	14	1904 10
Kuortane	1886	2	1901	1	-		1896	7	-
Töysä	-		1903	3	-		1904	15	-
Isojoki	-		1900	0	-		1894	5	-
Karjajoki	-		-		-		1896	7	-
Teuva	1886	2	1901(86)	1	-		1895	6	-
Ähtäri	1895	11	-		-		1900	11	1904 10

Vuosiluvut on saatu lukujen 4.1.1. ja 4.2.1. asetelmista, wrightiläisistä ja muista varhaisista työväenyhdistyksistä luvusta 5.1.2. Po tarkoittaa poikkeamaa yhteen suuntaan.

Suluissa oleva vuosiluku tarkoittaa sitä, että 1800-luvulla syntynyt raittiusyhdistys jatkoi keskeytyttä toimintaansa vielä 1900-luvulla.

Seinäjoen, Lapuan ja Ähtäriin yhdistykset eivät olleet wrightiläisiä, vaikka ne ovatkin mukana asetelmassa.

Alavudella perustettiin vapaapalokunta vuonna 1886 ja se toimi paljolti nuorisoseurojen tavoin. Palokunnan sijoittaminen nuorisoseurojen ensimmäiseen sarakkeeseen ei kuitenkaan oleellisesti muuttaisi tilannetta Alavuden hyväksi.

Ensimmäiset wrightiläiset työväenyhdistykset perustettiin Kauhavalle ja Ilmajolle hyvin varhain, joten neljän yhdistyksen poikkeamain mediaanit muodostuvat Laihian ja Lapuan kohdalla suuriksi.

Poikkeamien ja niistä laskettujen mediaanien mukaan kunnat voidaan asettaa seuraavaan järjestykseen.³¹

Kunta	Kolmen yhdistyksen poikkeamain md	Neljän yhdistyksen poikkeamain md
Ilmajoki	0,00	0,00
Kauhava	0,00	0,50
Laihia	1,00	2,00
Lapua	1,00	2,00
Vähäkyrö	1,00	
Jurva	1,00	
Kuortane	1,00	
Teuva	2,00	

Jos Ilmajoki siirrettäisiin mainitulla tavalla ensimmäiseen nuorisoseurojen sarakkeeseen ja perusluvuksi tulisi Kauhavan vuosiluku 1890, Kauhavan mediaanit olisivat 0,00 ja 0,00. Vastaavat Laihian luvut olisivat 1,00 ja 1,50 sekä Lapuan 1,00 ja 1,50. Kun Ilmajoen nuorisoseura kuitenkin toimi edelleen ilman keskeytystä, sen poikkeamain mediaanit jäisivät entiselleen.

Ongelmallisempi tilanne syntyy, jos Kauhavaa ja Laihia pidetään 1880-luvun erikoistapauksina ja tämä sarake jätetään kokonaan pois. Tämä voisi tapahtua sillä perusteella, että niitten nuorisoseurojen toiminta laskettaisiin vain ns. korvaavaksi toiminnaksi, jota tapahtui muuallakin, näytelmäryhmissä, raittiusyhdistyksissä, musiikkiharrastuksissa jne. Nyt Laihian mediaani nousisi lukuun 3,00 hyvin myöhään perustetun wrightiläisen työväenyhdistyksen takia. Mutta nyt tulisi taas esille kysymys työväenyhdistysten korvaavasta toiminnasta, jota sitäkin on Laihialla täytyntä olla. On myös kohtuutonta jättää ottamatta huomioon mainittua kahta (Kauhavan ja Laihian) nuorisoseuraa, koska niiden toiminta oli monipuolista, kuten luvussa 4.2.1. todettiin.

Asetelman perusteella voidaan päätellä, että aatteellisen järjestötoiminnan tärkeimpiä keskuksia olivat aluksi Ilmajoki ja Kauhava, sekä vähän niitä jäljessä Laihia ja Lapua. Kolmantena ryhmänä olivat Vähäkyrö, Jurva ja Kuortane.

³¹ Jos mediaanit ovat olleet yhtä suuret, on kuntien keskinäinen järjestys määräytynyt tässä poikkeamien keskiarvojen perusteella.

6.4.2. Jäsenmäärien kehitys

Taulukkoon 9 on koottu raittiusyhdistysten ja nuorisoseurojen jäsenmäärien mediaanit niiltä vuosilta, joilta ne on luotettavasti saatu. Nuorisoseurojen osalta luvut on merkitty kahteen sarakkeeseen, jotta mahdollinen jäsenmäärien nousu tulisi näkyviin. Tähän ei ole ollut mahdollisuuksia raittiusyhdistysten kohdalla, koska niitten jäsenmääriä on parhaisinkin tapauksissa mahdollista saada vain lyhyeltä ajalta. Taulukkoon on merkitty myös vuoden 1900 väkilukuihin suhteutetut luvut.

Raittiusyhdistysten jäsenmäärät olivat suurimmat Lapualla (327), seuraavina tulivat Jurva, Ilmajoki, Kauhajoki, Kauhava ja Alavus (mediaani 210-138). Suhteellisissa luvuissa olivat Jurva, Lapua ja Töysä omaa luokkaansa. Lapuan jäsenmäärät on laskettu seitsemältä vuodelta, joista parhaina kahtena vuonna jäseniä oli peräti 623 ja 550. Tämäkin osoittaa, että lapualaiset melkein "ryntäsivät" tässä vaiheessa raittiusyhdistykseen. Vuoden 1910 väkilukujen käyttö olisi lisännyt Lapuan suhteellista lukua, samoin se olisi nostanut Kauhavan ja Alahärmän lähes Ilmajoen tasolle, mutta kuitenkin Seinäjoen ja Töysän pienten kuntien jälkeen.

Vuosisadan vaihteen tienoilla nuorisoseuralaisia oli määrällisesti eniten Kauhavalla, Ilmajoella, Laihialla, Isossakyrössä, Ylihärmässä ja Lapualla; tämä sillä edellytyksellä, että Ilmajoen lukuihin otetaan mukaan myös Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuraan kuuluneen työväenyhdistyksen jäsenet. Suhteellisesti eniten nuorisoseuralaisia oli tässä vaiheessa Ylihärmässä³², Laihialla, Kauhavalla ja Lehtimäellä.

Vuosina 1903-1908 olivat jäsenmäärät edelliseen kauteen verrattuna kauttaaltaan kasvaneet, joissakin kunnissa, esimerkiksi Alahärmässä, Korttesjärvellä, Kauhavalla ja Lapualla jopa erittäin suuresti. Nämä kaikki olivat Lapuanjokilaakson kuntia, lukuunottamatta Korttesjärveä, joka sekkin oli Alahärmän naapurikunta. Tähän, samoin kuin Lapuan raittiusyhdis-

32 Ylistaron, Ylihärmän ja Lapuan yhteiset rajakylät, samoin kuin Nurmonjokivarret Lapuan kirkonkylästä lähtien olivat ns. herännäis- aluetta, jossa nuorisoseuroja ei suosittu niin kuin muualla. Toisaalta Juha Seppo on huomauttanut, että körttiläisten ja evankelisten asuma-alueitten rajat eivät olleet aivan jyrkkiä (Seppo 1986, s. 244-252). Heikki Ylikangas on puolestaan todennut, että nuorisoseurojen ja evankelisten välinen kuilu kurottiin pian umpeen Ylihärmässä (Ylikangas 1984, s. 246-247). Myös taloudellisen järjestötoiminnan harrastus nousi Ylihärmässä tuohon aikaan. Ehkäpä Ylihärmän nuorisoseuralaisten suureen määrään vaikutti myös monivuotinen oikeusjuttu nimismies Hägglundia vastaan. Vrt. luku 4.1.2. (s. 131-132).

Taulukko 9

Raittiusyhdistysten jäsenmäärät 1900-1908 sekä nuorisoseurojen jäsenmäärät 1897-1902 ja 1903-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa mediaaneina ja väkilukuihin suhteutettuina.

Kunta	Ry 1900- 1908	Suh- del.	Ns 1897- 1902	Suh- del.	Ns 1903- 1908	Suh- del.
Isokyrö	24,0 (4)	0,3	288,0 (6)	3,3	337,0 (5)	3,9
Ylistaro	67,5 (6)	0,7	144,0 (5)	1,8	210,0 (5)	2,1
Laihia	-	-	299,5 (6)	4,1	375,0 (5)	5,1
Jurva	210,0 (5)	4,0	44,0 (3)	0,8	69,0 (5)	1,3
Vähäkyrö	39,0 (7)	0,8	94,0 (3)	1,9	238,0 (5)	4,7
Ilmajoki	208,0 (9)	1,9	300,5 (6)	2,8	434,0 (5)	4,0
Kurikka	88,0 (5)	1,1	102,0 (5)	1,3	58,0 (5)	0,7
Kauhajoki	182,0 (8)	1,6	64,0 (6)	0,6	121,0 (4)	1,1
Jalasjärvi	39,0 (9)	0,3	133,0 (5)	1,2	129,0 (5)	1,1
Peräseinäjoki	-	-	34,0 (5)	0,7	69,0 (4)	1,5
Seinäjoki	61,0 (5)	1,8	48,5 (6)	1,5	58,0 (5)	1,7
Lapua	327,0 (7)	2,8	237,0 (6)	2,0	407,0 (5)	3,5
Kauhava	143,5 (4)	1,8	318,5 (6)	3,9	547,0 (5)	6,7
Ylihärmä	-	-	223,0 (4)	6,2	210,0 (5)	5,8
Alahärmä	88,0 (6)	1,5	89,5 (6)	1,5	336,0 (5)	5,7
Nurmo	-	-	84,0 (4)	1,9	91,0 (5)	2,1
Lappajärvi	46,0 (2)	0,8	75,5 (6)	1,4	160,0 (5)	2,9
Evijärvi	-	-	25,0 (3)	0,6	60,0 (5)	1,3
Kortesjärvi	-	-	83,0 (5)	2,2	202,0 (5)	5,2
Vimpeli	29,5 (2)	1,0	107,5 (3)	3,5	129,0 (5)	4,2
Alajärvi	24,0 (1)	0,4	30,0 (3)	0,5	87,0 (3)	1,3
Soini	-	-	29,5 (4)	0,9	45,0 (3)	1,4
Lehtimäki	-	-	66,5 (6)	3,1	60,0 (5)	2,8
Alavus	138,5 (2)	1,6	-	-	159,0 (2)	1,8
Kuortane	39,5 (8)	0,8	49,5 (2)	1,0	242,0 (5)	4,7
Töysä	80,5 (6)	2,4	-	-	159,0 (2)	4,7
Isojoki	60,0 (7)	1,1	72,0 (4)	1,4	84,5 (4)	1,6
Karijoki	-	-	62,0 (2)	2,3	38,0 (5)	1,4
Teuva	60,0 (7)	0,9	61,0 (4)	0,9	75,0 (5)	1,1
Ahtäri	-	-	-	-	69,5 (2)	1,2

Raittiusyhdistysten luvut on laskettu liitteen 3 ja nuorisoseurojen liitteen 4 perusteella (RY:n vsk. ja EP ns:n vsk. mainituilta vuosilta). Vuoden 1905 luvut kuitenkin puuttuvat, joten vuosilta 1903-1908 on nuorisoseuroista voitu laskea korkeintaan viiden vuoden luvut. Vuosien määrä on sulkeissa.

Ilmajoelta ovat mukana sekä Ilmajoen nuorisoseura että työväenyhdistys, joka sekini kuului Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuraan vuoteen 1904 saakka. Mikäli Ilmajoen osalta lasketaan vain nuorisoseura, ovat vuosien 1897-1902 luvut 157,0 (6) 1,4. Jälkimmäisellä kaudella mediaani ei muutu.

Vuoden 1910 väkilukutietojen käyttö nostaisi Kyrönmaan ja Lapuanjokilaakson kuntien suhdelukuja. Seuraavassa luettelossa on mainittu molemmat luvut, vuoden 1910 mukaan sulkeissa: Isokyrö 3,3 (4,1) ja 3,9 (4,8); Ylistaro 1,5 (1,8) ja 2,1 (2,7); Laihia 4,1 (4,5) ja 5,1 (5,7); Jurva 0,8 (0,9) ja 1,3 (1,4); Vähäkyrö 1,9 (2,2) ja 4,7 (5,5); Lapua 2,0 (2,3) ja 3,5 (3,9); Kauhava 3,9 (4,2) ja 6,7 (7,2); Ylihärmä 6,2 (7,4) ja 5,8 (6,9); Alahärmä 1,5 (1,7) ja 5,7 (6,4) sekä Nurmo 1,9 (2,1) ja 2,1 (2,3). Kartoissa 10 ja 11 tämä merkitsisi Vähänkyrön ja kartassa 10 Nurmon statuksen vähäistä nousua.

tyksen jäsenmääriin palataan vielä myöhemmissä yhteyksissä. Koko maakunnassa olivat johdossa Kauhava, Ilmajoki, Lapua ja Laihia. Suhteellisesti suurimmat luvut olivat tällä jälkimmäisellä kaudella 1903-1908 Kauhavalla, Ylihärmässä ja Alahärmässä, Korttesjärvellä ja Laihialla. Näin esimerkiksi Isonkyrön status oli jonkin verran laskenut ja Alahärmän nousut.

Kun taulukon luvut muutetaan karttojen 9-12 muotoon, alueelliset erot käyvät vielä selvemmin esille. Aatteellisen järjestötoiminnan keskusalueen muodostivat toisaalta Kauhava ja Lapua yhtenäisenä alueena, toisaalta Laihia ja Ilmajoki yksittäisinä kuntina. Kuva on samalainen kuin perustamisvuosienkin perusteella määriteltynä. Edellisen kuntaparin liepeillä tulevat voimakkaasti näkyviin Alahärmä, Ylihärmä ja Korttesjärvi; jälkimmäisten Jurva ja Isokyrö, jotka olivat lähinnä Laihian, eivät niinkään Ilmajoen vaikutuspiirissä. Lapuanjokilaakso muodosti hyvin voimakkaan alueen Nurmoa lukuunottamatta. Järvisseudun puolella sen sijaan Korttesjärvi oli hyvin aktiivinen. Kun yhteydet Alahärmään ovat Korttesjärven läntiseltä laidalta vielä olleet hyvät, voitaisiin se tässä lukea kuuluvaksi Lapuanjokilaaksoon. Huomattavaa lisäksi on, että tämän alueen jäsenluvut, niin raittiusyhdistysten kuin nuorisoseurojenkin, nousivat erittäin voimakkaasti juuri 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.

6.4.3. Toiminta piirihohtokunnissa

Aatteellisessa järjestötoiminnassa piirinmuodostuksen asteelle pääsivät vain raittiusliike ja nuorisoseuraliike. Näistä on ensin mainitusta saatavissa hyvin tarkat henkilöluettelotkin. Seuraavaan asetelmaan on merkitty henkilöitten määrrien lisäksi myös mukanaolovuodet, jotta eri kuntien raittiusväen merkitys tulisi paremmin näkyviin.³³

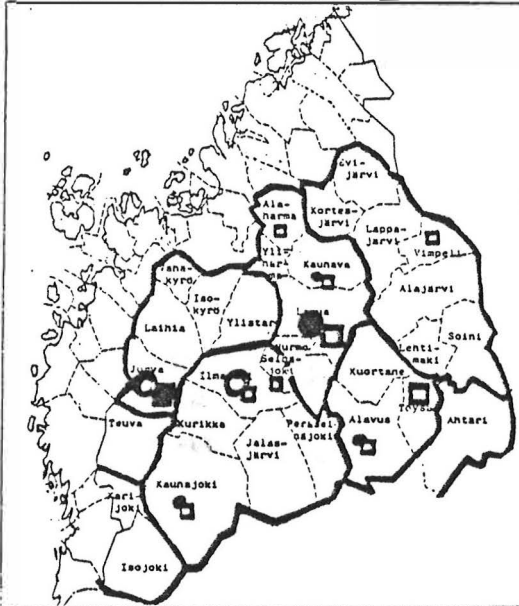
Piiritoimikuntien jäsenten määrä oli tuona jaksona huomattavan vähäinen. Niinpä Isonkyrön Edv. Björkenheim (19 v.), Laihian Santeri Alkio (16 v.) ja Ilmajoen J.E. Antila (15 v) johtivat piiritoimikuntia lähes koko ajan. Tehtävätkin olivat koko ajan miltei samat: Björkenheim oli puheenjohtajana 13 vuotta ja Alkio sihteerinä 12 vuotta. Antila oli puolestaan

33 EP rp:n ja sen piiritoimikunnan pöytäkirjat 1888-1908. EP rpA. VMA. Raittiuden Ystävien vuosikirjat. Toimintakausi loppui vielä 1900 toukokuun 31 päivään, vuodesta 1901 lähtien toimintakaudeksi tuli kalenterivuosi.

Kartta 9.

Raittiusyhdistysten jäsenmäärien mediaanit v. 1900-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

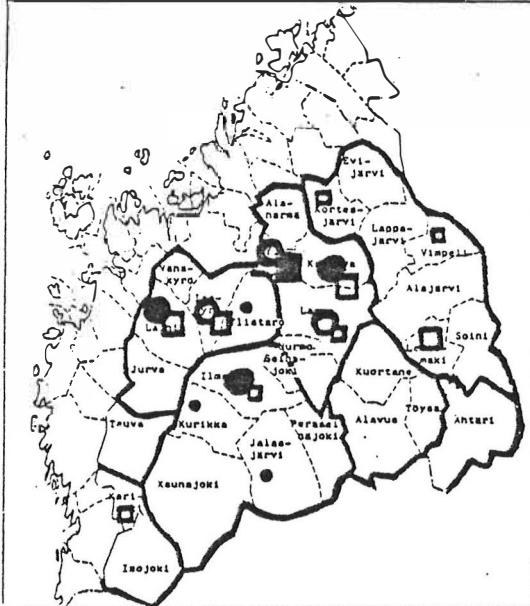
Abs. 100-199 ● 200-299 ○ 300- ●
Suht. 1.5-2.3 ■ 2.4-3.9 □ 4.0- ■

Kartta 10.

Nuorisoseurojen jäsenmäärien mediaanit v. 1897-1902 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

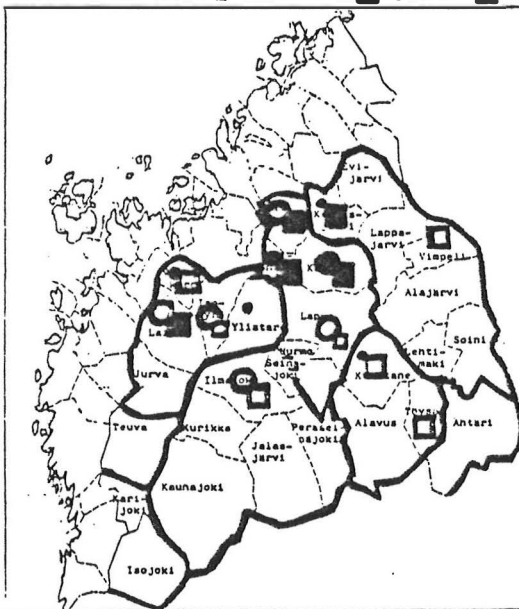
Abs. 100-199 ● 200-299 ○ 300- ●
Suht. 2.0-2.9 ■ 3.0-4.9 □ 5.0- ■

Kartta 11.

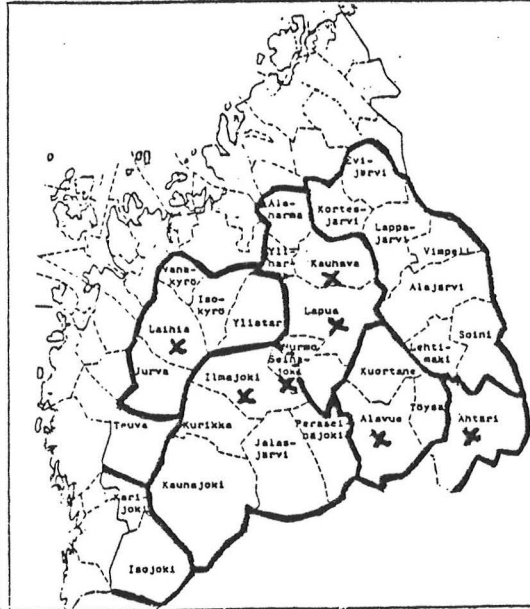
Nuorisoseurojen jäsenmäärien mediaanit v. 1903-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

Abs. 200-299 ● 300-499 ○ 500- ●
Suht. 3.0-3.9 ■ 4.0-4.9 □ 5.0- ■

Kartta 12.

Ensimmäisten työväenyhdistysten sijaintipaikkakunnat suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla. X

monet vuodet rahastonhoitajana. Vaasalaisia oli toki määrällisesti eniten, mutta heidän keskimääräiset mukanaolovuotensa jäivät pieniksi. Järviseutu kuului tähän aikaan Kokkolan piiriin. Tiettävästi ei kuitenkaan kukaan näiden kuntien asukkaista kuulunut piiritoimikuntaan.

Kunta	Jäseniä	Vuosia	Vuosia jäsentä kohden
Vaasa	10	40	4,0
Ilmajoki	3	19	6,3
Isokyrö	2	21	10,5
Lapua	2	3	1,5
Laihia	1	16	16,0
Jurva	1	3	3,0
Vähäkyrö	1	3	3,0
Alahärmä	1	2	2,0
Alavus	1	2	2,0
Kauhajoki	1	1	1,0
Seinäjoki	1	1	1,0
Yhteensä	24	111	4,6

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran johtokuntien jäsenet on oheiseen asetelmaan poimittu vuosikirjoista vuosilta 1898-1908, jolta ajalta tiedot ovat aukottomia. Tämän lisäksi on mukaan otettu johtokunnan jäsenet myös aikaisemmalta kaudelta, mutta lähteistä johtuen ei tässä ole voitu noudattaa samaa tarkkuutta.³⁴

Kunta	Toimintavuodet 1882-1897	Toimintavuodet ja jäsenet 1898-1908	Toimintavuodet yhteensä
Ilmajoki	37	23/7	60
Laihia	29	18/2	47
Kauhava	3	22/6	25
Lapua	10	7/3	17
Seinäjoki	9	7/1	16
Jurva	14	-	14
Ylihärmä	10	4/3	14
Ylistaro	1	11/1	12
Isokyrö	10	-	10
Jalasjärvi	1	6/1	7
Vaasa	2	2/1	4
Alavus	-	2/1	2
Kurikka	2	-	2
Kortesjärvi	-	2/1	2
Evijärvi	-	1/1	1
Kauhajoki	-	1/1	1
Tuntematon	-	3/2	3
Yhteensä	128	109/31	237

34 Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran vuosikirjat 1898-1908. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran nimikirja 1886-1905. EP nsA. Numminen 1961. s. 172-186.

Vuosien 1882-1897 luvut on otettu nuorisoseuran nimikirjasta, joka on selvästi puutteellinen siten, ettei johtokunnan jäsenten toimintavuosia ole aina merkitty. Tietoja on täydennetty Nummisen teoksen avulla. Kun Numminen luettelee lähinnä esimiehet, sihteeri ja rahastonhoitajat, tavalisten johtokunnan jäsenten tarkka toteaminen on ollut joissain tapauksissa vaikeaa. Vuosia 1898-1908 koskevassa sarakkeessa on mainittu sekä jäsenten määrät että toimintavuodet. Edellisestä sarakkeesta on jäsenten määrät jätetty pois, sillä eräät jatkoivat vielä 1898 jälkeen ja ovat näin kertaalleen mainittuina jälkimmäisessä sarakkeessa.

Toimintavuodet osoittavat selvästi, mistä kunnista käsin Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuraa on johdettu. Vaikutusvalta keskittyi jo 1880- ja 1890-luvuilla, mutta jälkimmäisellä kaudella vielä selvemmin Ilmajoelle, Kauhavalle ja Laihialle. Ilmajoen vahva panos johtuneen osittain siitä, että Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura perustettiin alkuaan Ilmajoella. Ilmajoen oma seura syntyi vasta 1889, joten tässäkin on nähtävissä myös jonkinlaista korvaavaa toimintaa.

Kun raittiuspiirin toimikunnan tehtävät keskittyivät suurelta osin vain kolmen miehen käsiin, oli nuorisoseuran johtokunnassa sentään 1898-1908 esimerkiksi seitsemän ilmajokelaista ja kuusi kauhavalalaista. Tosin Laihialta olivat mukana vain liikkeen johtohahmo Alkio ja hänen pitkäaikainen "adjutanttinsa", lähinnä sihteerinä toiminut Jaakko Hannuksela.

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran nimikirjaan on merkitty sekä henkilöjäseniä että nuorisoseuroja. Ilmajoelta, Laihialta ja Lapualta oli henkilöjäseniä ilmoittautunut kaikkiaan yli 30 jokaisesta. Kauhavalalaisia oli vain kahdeksan; muut olivat ilmeisesti jäseniä Kauhavan nuorisoseurojen kautta. Henkilöjäseniä oli kaikkiaan 345 ja nuorisoseuroja 98.³⁵

6.4.4. Keskusten ja ydinalueen muotoutuminen

Aatteellisen järjestötoiminnan keskuksina olivat Ilmajokea ja Lapuaa lukuunottamatta aivan eri kunnat kuin taloudellisessa järjestötoiminnassa. Nimenomaan Jalasjärvi, Kurikka, Kauhajoki ja Ylistaro olivat nyt merkitykseltään vähäisiä. Näiden aseman olivat ottaneet Laihia ja Kauhava, joista Laihia ei ollut aivan alkupäässä taloudellisessa järjestötoiminnassa.

35 EP ns:n nimikirja 7.1.1886-25.3.1905. EP nsA.

Pääosa nuorisoseuraliikkeen piiritason johtokuntavuosista tuli myös näiden kuntien osalle.

Minkä takia Ilmajoki oli taas yhtenä keskuksena, joskaan ei enää ensimmäisenä, kuten taloudellisessa toiminnassa?³⁶ Näyttää siltä, että Ilmajoella oltiin valmiita kaikenlaiseen kehitystyöhön jo siinä vaiheessa, kun ympäristön talonpojat vielä olivat suurelta osin perinteestä ohjautuvia. Tästä tehdään selkoa 8. luvussa, jossa pyritään hahmottamaan erilaisia ilmapiirejä suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan sisällä. Tässä voidaan viitata myös luvussa 5.1.1. mainittuun Kansan Lehteen, jota ilmajokelaiset Otto E. Könni ja Emanuel Antila jonkinlaisen oman paikkakunnan kannatusyhtiön tukemana julkaisivat. Molemmat olivat aktiivisia Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran jäseniä ja mm. sen puheenjohtajia. Raittiusliike taas tuli Ilmajoelle paljolti J.E. Antilan, raittiuspiirin piiritoimikunnan monivuotisen jäsenen mukana. Laihian nousu aatteellisen järjestötoiminnan keskuksiksi tapahtui suurelta osin Alkion ansiosta, joskin myös tällä paikkakunnalla oli ennestäänkin huomattavaa fennomanian harrastusta.

Lapuan ja Kauhavan merkitys ei niinkään ollut yksittäisissä henkilöjäsenissä, joskin kauhavalaisia oli nuorisoseuran johtokunnassa kuusi 1900-luvun ensimmäisellä kymmenellä (1898-1908). Aatteellisen järjestötoiminnan voima oli niin Lapualla kuin Kauhavalla ja muuallakin Lapuanjokilaaksossa kentällä: jäsenistön suuressa määrässä. Erityisen huomattavaa on jäsenmäärien joskus miltei räjähdysmäinen nousu eräissä kunnissa 1900-luvun alussa. Samaa todettiin myös taloudellisen järjestötoiminnan kohdalla, joskaan ei niin selvästi. Järviseudun kunnista oli tällä kertaa ensimmäisenä Korteesjärvi, jossa naapurialueen, Lapuanjokilaakson tapaan oli havaittavissa huomattavaa jäsenistön määrällistä ja erityisesti suhteellista kasvua.

Jurva raittiusliikkeen ja Isokyrö nuorisoseuraliikkeen "toisen luokan" keskuksina saivat ilmeisesti vaikutteita lähinnä Laihialta. Ilmajoen ympäristössä sen sijaan ei ole havaittavissa erityisen huomattavaa muista poikkeavaa laajentumista. Lapuanjokilaakson "henkisenä johtajana" oli ehkä Kauhava, sillä Lapuan perustamisluvut eivät raittiusyhdistystä lukuunottamatta olleet erityisen varhaisia. Sillä ei myöskään ollut kovin vaikutusvaltaisia piirijohtokuntien jäseniä.³⁷

³⁶ Keskuksena sitä voidaan pitää perustamisvuosien ja johtokuntavuosien, varauksellisesti myös jäsenmäärien puolesta.

³⁷ Jäsenlukuihin saattoi aluksi vaikuttaa myös se, että Lapualla oli runsaasti heränneitä, Kauhavalla tuskin lainkaan. Voimakas nuoriso-

6.5. Poliittisen järjestötoiminnan keskuksset

6.5.1. Perustamisvuodet

Perustamisvuosien vertailu antaa yhden näkökulman alueellisiin eroihin. Näkökulma saattaa kuitenkin jäädä kapeaksi, jos on kysymys yhdistyksistä, jotka on perustettu esimerkiksi vuoden välein. Käytännössä ero on saattanut joskus olla muutamia kuukausia, jopa vain viikkoja. Tämä koskee erityisesti puolue toimintaa, joka vauhdittui kaikkialla maassa suunnilleen samaan aikaan suurlakon jälkeen ja ennen eduskuntavaaleja. Voidaan kuitenkin väittää, että vuodenkin ero tuossa valtiolisessa tilanteessa ja voimakkaan informaation vallitessa, kertoo paljon paikkakunta kohtaisesta aktiivisuudesta. Erityisesti voitaneen korostaa niitä kuntia, jotka ehtivät saada yhdistyksiään kuntoon jo vuoden 1905 aikana. Tämä on otettu huomioon kartoissa 13-19, joissa vuosina 1906-1908 perustetut yhdistykset ovat vertailukohtina. Näitä jälkimmäisiä ei ole ajallisesti pyritty erottamaan toisistaan.

Suomalaisen puolueen ensimmäiset seurat perustettiin Lapualle, Ilmajoelle, Seinäjoelle ja Ylistaroon 1905. Erään tiedon mukaan seura olisi syntynyt tällöin myös Kuortaneelle. Kesään 1906 mennessä olivat toiminnassa myös Isonkyrön, Kauhajoen, Jalasjärven, Laihian, Peräseinäjoen ja Ylihärman seurat.³⁸ Nuorsuomalainen seura perustettiin ainakin Kauhavalle. Laihialla oli paljon nuorsuomalaisuudesta kiinnostuneita, mutta ilmeisesti ei edes 24.11.1905 pidettyä suurempaa kokousta voida pitää perustamistilaisuutena.³⁹

Vuonna 1906 perustettiin Suomen Maalaisväestön Liiton paikallisyhdistykset Kauhavalle ja Korttesjärvelle, sekä mahdollisesti myös Soiniin. Vain

---

seurojen vastainen asennoituminen hidasti niiden perustamista. Korttiseurat saattoivat tyydyttää herännäisnuorten kokoontumistarvetta, samoin heidän ns. lukuyhdistyksensä, joihin kokoonnuttiin ilman vanhempien valvontaa.

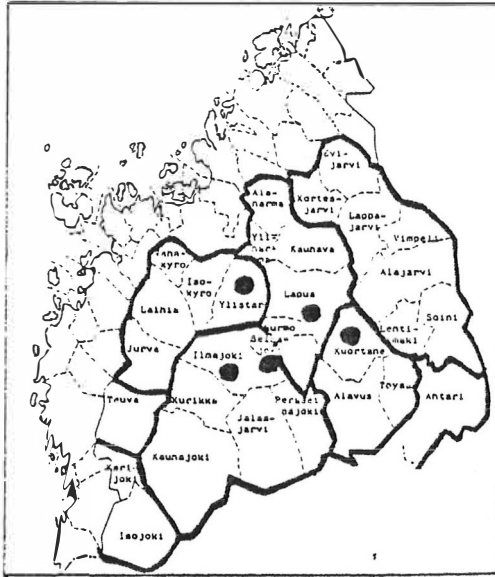
38 Suomalaisen seurain luettelot 1905-1908. SPA. VA. Vuoden 1905 luettelossa on mainittu myös Kuortane, mutta seuran vuodelta 1906 jättämässä vuosikertomuksessa mainittiin perustamisajankohdaksi 9.9.1906. Toimintaa saattoi silti olla v. 1905 puolella.

39 Vaasa 25.11.1905. Vaasan nuorsuomalaisten kokouksessa 11.3.1905 oli laihialaisia mukana 20, eli yhtä paljon kuin Vaasasta. Vaasa 14.3.1905.

Kartta 13

Suomalaiset seurat ja niiden haaraosastot suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1905.

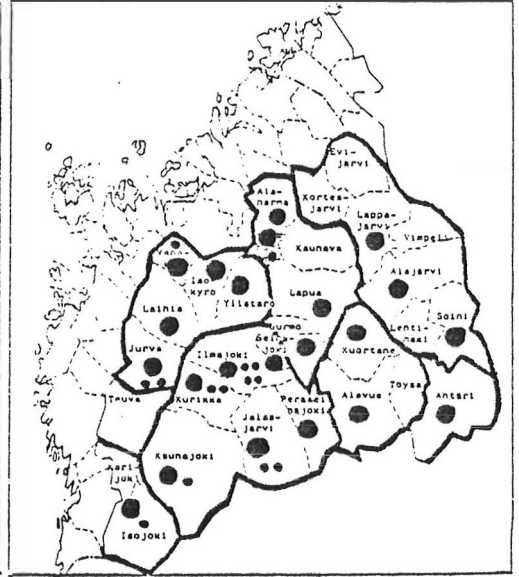
Suomalaiset seurat ●
Haaraosastot ●

Kartta 14

Suomalaiset seurat ja niiden haaraosastot suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuosina 1905-1908.

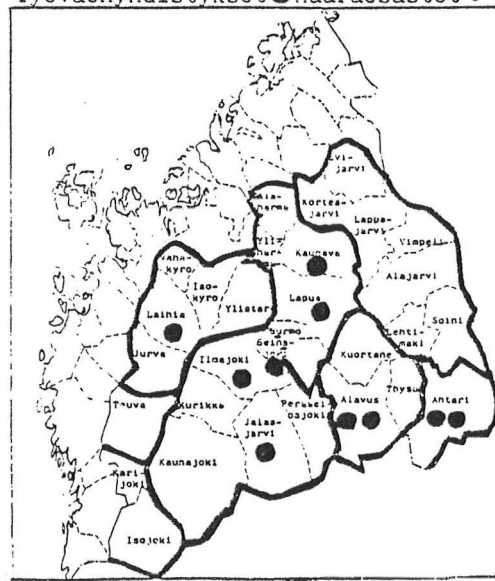
Suomalaiset seurat ●
Haaraosastot ●

Kartta 15

Työväenyhdistykset ja niiden haaraosastot suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1905.

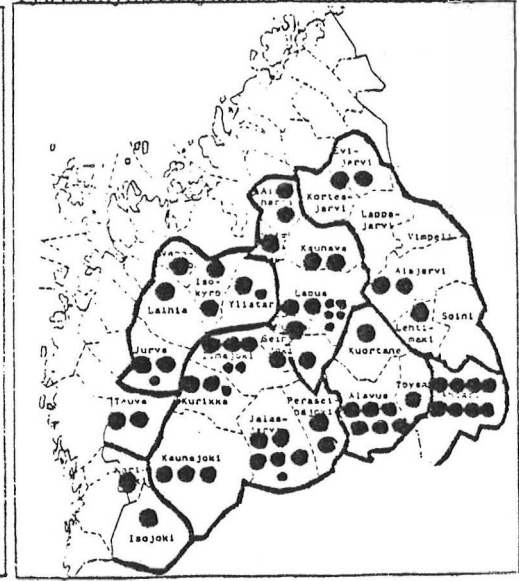
Työväenyhdistykset ● Haaraosastot ●

Kartta 16

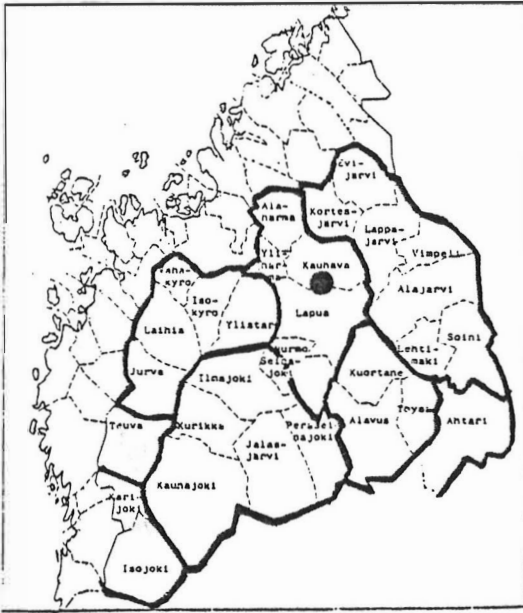
Työväenyhdistykset ja niiden haaraosastot suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuosina 1905-1908.

Työväenyhdistykset ● Haaraosastot ●

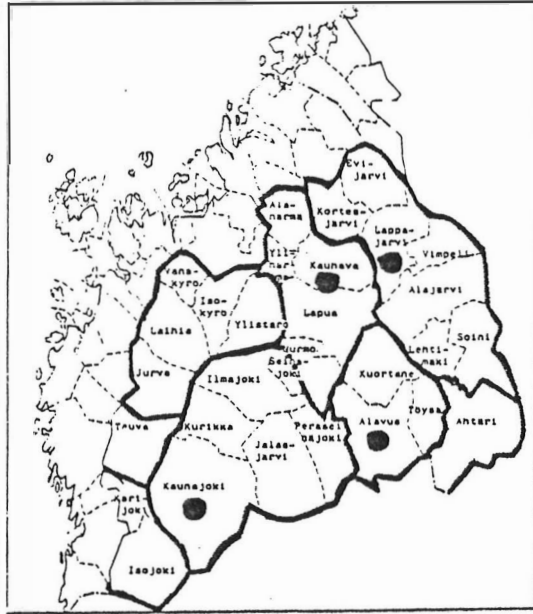
Kartta 17

Nuorsuomalaiset yhdistykset suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1905. ●

Kartta 18

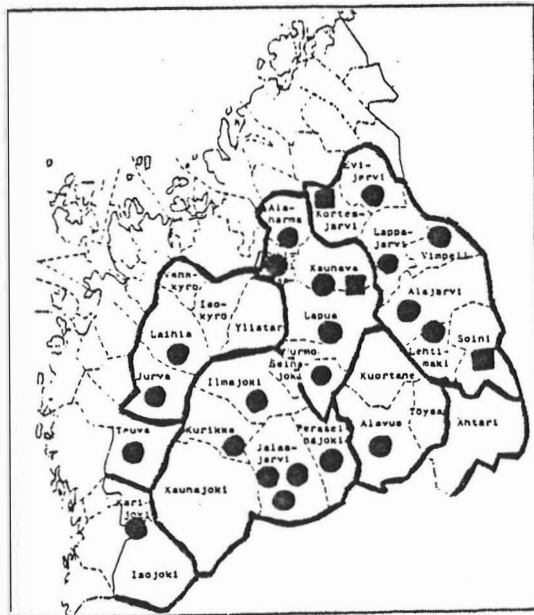
Nuorsuomalaiset yhdistykset suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuosina 1905-1908. ●

Kartta 19

Maalaisliittojen paikallisosastot suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuosina 1905-1908.

EPNM ● SML ■

Kauhavan yhdistyksen toiminta jäi pysyvämmäksi. EPNM:n yhdistyksiä syntyi pian useimpiin kuntiin. Työväenyhdistyksiä oli puolueen tilastojen mukaan vuonna 1905 toiminnassa Alavudella, Kauhavalla, Lapualla ja Seinäjoella, mutta myös Laihialla, Ilmajoella, Jalasjärvellä ja Ähtärissä oli toimintaa, kuten luvun 5.3.4. asetelman perustamisvuosista selviää.⁴⁰

Karttojen 13-19 perusteella voitaisiin keskuksiksi nimetä useitakin kuntia, riippuen näkökulmasta. Suomalaisten seurain toiminta alkoi hyvin yhtenäiseltä alueelta maakunnan sydäimestä, Lapualla, Seinäjoella, Ilmajoella ja Lapuan naapurikunnista, Kuortaneelta ja Ylistarosta. Suomalaisen puolueen kannatus olikin tällä alueella vaaleissa erittäin voimakas. Seuraavina vuosina perustaminen laajeni yli koko maakunnan. Ilmajoelle, Jalasjärvelle, Kurikkaan, Kauhajoelle, Jurvaan, Isojoelle, Vähäänkyröön ja Ylihärmään perustettiin suomalaisten seurojen yhteyteen pian jonkinlaisia haaraosastoja.⁴¹

Maalaisliiton paikallisyhdistyksiä perustettiin runsaasti myös Järvisseudulle. Kauhavalla toimi yhteen aikaan kaksikin yhdistystä, toinen SML:n ja toinen EPNM:n. Jalasjärvellä oli kolme EPNM:n yhdistystä. Maalaisliiton perustamisen jälkeen jäi nuorsuomalaisten ainoaksi vahvaksi kunnaksi Kauhava.

Työväenyhdistyksiä oli paljon Ähtärissä ja Alavudella, mutta myös Jalasjärvellä. Ilmajoella ja erityisesti Lapualla oli runsaasti kirkonkyläyhdistyksen haaraosastoja. Näistä monet toimivat hyvin aktiivisesti. Vuonna 1908 oli jäseniä eniten Kauhavalla, yli 300. Yli 250 jäsentä oli myös Alavudella ja Ähtärissä. Jäsenmääriä oli saatavissa vain työväen-

40 Vrt. luvut 5.3.3. ja 5.3.4.

41 Järvisseudulla ei suomalaisten seurojen perustaminen onnistunut kovin hyvin. Piiritoimikunnan huolestuneisuus käy hyvin esille siitä kutsusta, joka lähetettiin J.E. Antilalle Ilmajoelle. Häntä pyydettiin lokakuussa 1905 puhumaan suurella Evijärvellä pidettävässä kokouksessa. "Nuo pohjoiset pitäjät, Evijärvi, Vimpeli, Soini, Korttesjärvi, Lappajärvi ym. ovat jokseenkin pimeitä" ja "ruotsalaisten heilurien sokaisemia", "puolsuomalaisia". Vl it. vaalipiirin suomalaisen puolueen piiritoimikunnan kirje J.E. Antilalle 5.10.1906. SPA. VA.
Järvisseudulta oli kyllä edustajia mm. huhtikuussa 1908 pidetyssä mainitun piiritoimikunnan edustajakokouksessa Jyväskylässä. N. 50 osanottajasta oli Soinista kolme, Alajärveltä kolme, sekä yksi Lappajärveltä ja Evijärveltä. Lisäksi oli mukana kaksi kuortanelaista ja alavutelasta. Vl it. vp:n suomalaisen p. ja sen piiritoimikunnan ptk. 1908. JMA. Nuorsuomalaisten ja maalaisliittolaisten voimakkaan kannatuksen vuoksi on ymmärrettävää, että Järvisseudulla oli vuonna 1908 vain kolme suomalaista seuraa.

yhdistyksistä, muissa poliittisissa yhdistyksissä luetteloiden pito oli tässä suhteessa olematonta.

6.5.2. Edustajaehdokkaat ja valitsijayhdistykset vuosina 1907 ja 1908

Taloudellisen ja aatteellisen järjestötoiminnan keskuksia määriteltäessä voidaan yhtenä kriteerinä pitää eri kunnista kotoisin olleiden henkilöiden määriä ja toimintavuosia piirijohtokunnissa. Poliittisen järjestötoiminnan osalta ei tällainen lähestymistapa ole tässä yhteydessä mahdollista. Ensinnäkin aikaa oli vuoteen 1908 saakka vain kolme vuotta, joten kovin suurta vaihtuvuutta ei voinut olla. Lähteet ovat myös puutteellisia. Nililuetteloita on kyllä saatavissa jonkin verran, mutta paikkakuntia ei ole yleensä mainittu. Suomalaisten seurojen ja maalaisliiton piiritason organisoimnin alkuvaiheesta on kyllä tarkkaakin tietoa, mutta johtokuntapaikat hajotettiin hyvin laajalle, ilmeisesti kannatuksen lisäämisen toivossa.⁴² Tästä ei siis saa tarpeeksi tukea alueellisten keskusten määrittelymiseen. Samaa voidaan sanoa myös jäsenmääristä; niitä ei yksinkertaisesti ole saatavissa sos. dem. puoluetta lukuunottamatta. Näihinkin lukuihin on syytä suhtautua kriittisesti.

Piiritason johtokuntatehtävien sijasta voidaan poliittisessa järjestötoiminnassa vertailla edustajaehdokkaiden ja valitsijayhdistysten⁴³ määriä eri kunnissa. Molemmat kertovat omalla tavallaan aktiivisuudesta. Valitsijayhdistykset toimivat tässä vaiheessa vielä kehittymässä olevan piirijärjestelmän osana ja täydentäjänä. Kun eri kunnista kotoisin olleiden ehdokkaiden määriä tarkastellaan jonkinlaisena poliittisen aktiivisuuden

---

42 Etelä-Pohjanmaan Suomalaisten seurain Liiton vsk. 1906. SPA. VA. EPNM:n valiokunnasta Pohjan Poika 24.10.1906, samoin vaalipiirien johtavista komiteoista. Niistä myös Ilkka 27.11.1906 ja 18.12.1906. Sos. dem. puolueen piiritoimikunnista Eliala 1967, s. 5-6 ja Vapaa Sana 19.9.1906.

Suomalaisten seurain liiton johtokuntaan nimettiin jäseniä 12 kunnasta ja EPNM:n valiokuntaan yhdeksästä (suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan osalta), jokaisesta vain yksi. Sos. dem. puolueessa painottui kaupunkien asema maaseutuun nähden.

43 Vaalilain mukaan vähintään 50 äänioikeusikäistä saattoi muodostaa valitsijayhdistyksen. Tämän oli pyydettävä keskusvaalilautakunnalta ehdokaslistan ottamista vaalilippuun. Vaaliliittoja voitiin tietysti myös tehdä. Valitsijayhdistyksen perustamisasiakirja oli asianmukaisesti allekirjoitettava. Vaalilaki 20.7.1906, § 18. (Lähdeluettelo 3).

mittarina, on tehtävä ainakin pari varausta. Vaasan läänin itäiseen vaali-
piiriin kuului suuria osia Keski-Suomesta (vrt. kartta 20), joten etelä-
pohjalaisilla ei voinut olla kovin paljon mahdollisuuksia päästä ehdok-
kaiksi. Tämä näkyy erityisesti sos.dem. puolueen ehdokasluetteloissa.
Myös muissa vaalipiireissä oli mm. helsinkiläisiä mukana. Eteläinen vaali-
piiri näyttää suomenkieliseltä osaltaan kuitenkin olleen jokseenkin maa-
kunnan omien miesten käsissä. Toisaalta lähdettiin puolueen edusta myös
siinä, että ehdokkaita etsittiin ensisijaisesti väkirikkaista kunnista.
Valitut kansanedustajat tulivatkin lähinnä tällaisilta paikkakunnilta.

Vuosien 1907 ja 1908 eduskuntavaaleissa oli ehdokkaita eniten Lapu-
alta (9), Kauhavalta (8), Laihialta (7), Ilmajoelta (6), Kuortaneelta (6),
Ylihärmästä (6), Jalasjärveltä (6), Kauhajoelta (6), Kurikasta (5), Vim-
pelistä (5) ja Alajärveltä (4). Muuten ehdokkaat jakaantuivat tasaisesti,
ja vain Töysästä ja Lappajärveltä heitä ei ollut. Määrät on laskettu mo-
lemmista vaaleista yhteen huolimatta siitä, että eräät ovat tulleet mukaan
kahteen kertaan. Tämä johtuu siitä, että on kiinnitetty huomiota ehdokas-
asetteluun, ei henkilöihin. Tarkemmat tiedot selviävät liitteistä 6 ja 7.
Kuntakohtainen jakautuma näkyy kartasta 21.

Eduskuntaan tulivat valituiksi suomalaisen puolueen J.E. Antila (1907
ja 1908) ja sosialisti Jaakko Mäki (1908) Ilmajoelta. Vilhelmi Malmivaara
(valittiin 1907 ja 1908) oli suomalaisen puolueen ehdokas, samoin kuorta-
nelaiset Eveliina Ala-Kulju ja Aleksanteri Koivisto, jotka niinikään menivät
läpi molemmilla kerroilla. Laihialta pääsi EPNM:n Santeri Alkio vuonna
1907, Kauhajoelta torppari Sameli Rajala suomalaisesta puolueesta 1907 ja
1908, Vimpelistä opettaja Juho Haveri (Ns) 1907 ja Ähtäristä leipuri
Emanuel Pohjaväre (SDP) 1907.⁴⁴

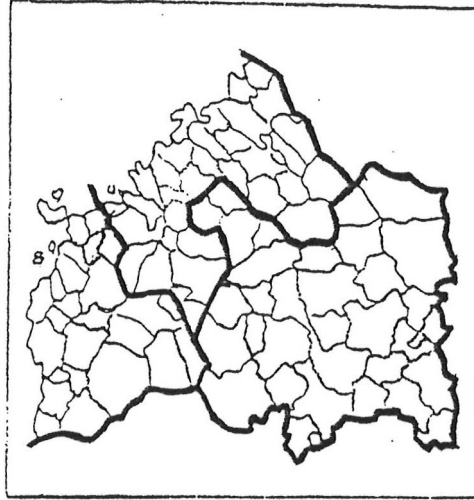
Vuoteen 1908 mennessä ei poliittisten puolueitten piiritoimintaa ehditty
kehittää riittävän pitkälle, joten johtokunnat eivät yksin kyenneet selviy-
tymään kaikista vaaleihin liittyvistä järjestelyistä. Paljon vastuuta jäi näin
myös valitsijayhdistyksille, jotka toimivat piiriorganisaation osana ja
täydentäjänä. Yleensä valitsijayhdistys asetettiin yhteen kuntaan, suu-
rempiin useampiakin. Joskus yhdistys saattoi olla kahden kunnan yhtei-
nenkin. Tällöin pyrittiin jäseniä valitsemaan molemmista ja myös ammatilli-

---

44 Viralliset kuulutukset, esim. Vaasa 5.4.1907, 9.4.1907, 16.7.1908,
18.7.1908 ja 21.7.1908. Suomen kansanedustajat 1982.

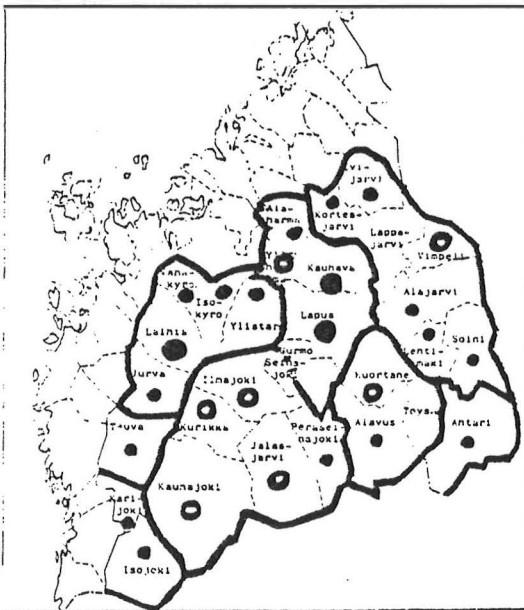
Kartta 20.

Vaasan läänin eteläinen,
pohjoinen ja itäinen vaa-
lipiiri v.1907 ja 1908
eduskuntavaaleissa.

Kartta 21.

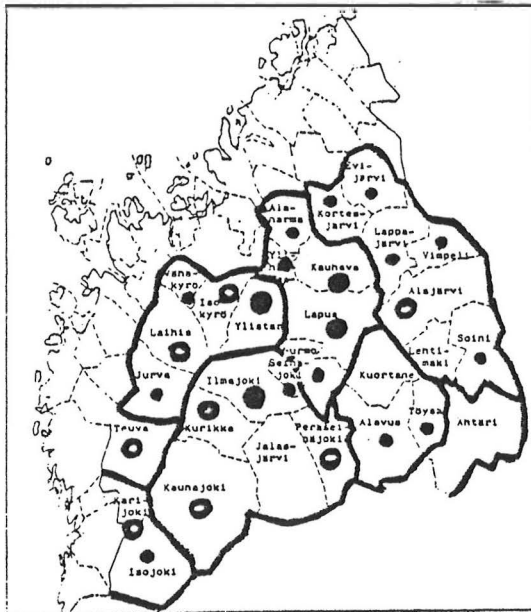
V. 1907 ja 1908 eduskunta-
vaalien ehdokkaat suomenkie-
lisellä Etelä-Pohjanmaalla.

1-4 ● 5-6 ○ 7-8 ●

Kartta 22.

V. 1907 ja 1908 eduskuntavaa-
lien valitsijajyhdistykset
suomenkielisellä Etelä-Poh-
janmaalla.

1-4 ● 5-6 ○ 7-8 ●

seen edustavuuteen yritettiin kiinnittää huomiota. Jäseniä on kuitenkin työlästä jäljittää, joten on tyydyttävä vertailemaan valitsijayhdistysten määriä kunnittain. Yhdistykset on merkitty karttaan 22 nimessä mainitun paikkakunnan mukaan.

Vaasan läänin itäisessä vaalipiirissä oli kaikilla puolueilla vähän suomenkieliseen Etelä-Pohjanmaahan rajoittuneita valitsijayhdistyksiä, varsinkin sosialisteilla. Tähän on tietenkin vaikuttanut koko vaalipiirin ehdokasasettelu. Vuoden 1908 vaaleihin oli sosialisteilla tarkoitus asettaa peräti neljä yhdistystä, mutta lopulta syntyi vain kaksi, Vimpeliin ja Ähtäriin.⁴⁵ Molemmissa muissa vaalipiireissä oli runsaasti maalaisliittolaisia ja vanhasuomalaisia yhdistyksiä, erityisesti vuonna 1908. Esimerkiksi suomalaisella puolueella oli vuonna 1908 Ylistarossa peräti neljä yhdistystä, Lapualla ja Kauhajoella kolme. Ylistaron neljässä listassa oli yhteensä kuuden miehen nimet. Yhden takana oli nimestäkin päätellen osuustoimintaväkeä, ja he olivat asettaneet ensimmäiseksi ehdokkaaksi Hannes Gebhardin. Toisessa olivat mukana heränneet, koska ehdokkaina olivat Vilhelmi Malmivaara ja ylistarolainen herännäisjohtaja Juho Malkamäki. Kolmannessa oli Malmivaaran ja Malkamäen edelle merkitty veteläläinen Juho Torppa. Neljännessä oli ensimmäisenä ylihärmäläinen torppari Juho Leskelä. Mainitut Torppa, Malmivaara ja Gebhard tulivatkin valituiksi.⁴⁶ He olivat ehdokkaina tietenkin myös muualla. Kuten aikaisemmin luvussa 5.5. todettiin, suomalainen puolue sai Ylistarossa erittäin suuren kannatuksen. Sen edelle meni vain Kuortane, josta taas sattui olemaan kotoisin kaksi hyvin vahvaa ehdokasta, molemmilla kerroilla läpi menneet kansanedustajat Ala-Kulju ja Koivisto.

Maalaisliittolaisilla oli vuoden 1908 vaaleissa Peräseinäjoella kolme valitsijayhdistystä. Ehdokkaina olivat Alkio, Jalasjärven Mikko Luopajarvi sekä omia miehiä. Jalasjärvellä oli kaksi yhdistystä, toinen Koskuen kylässä. Pohjoisessa vaalipiirissä oli ylistarolaisilla ja isokyröläisillä yhteinen maalaisliiton yhdistys.⁴⁷

---

45 Sorretun Voima 29.1.1908 ja 22.6.1908.

46 Vaasa 2.6.1908 ja 18.7.1908.

47 Ilkka 25.6.1908 (Ehdokaslistojen yhdistelmä, maalaisliitto).

Kun verrataan ehdokkaiden ja valitsijayhdistysten määriä,⁴⁸ näyttävät Lapua, Kauhava, Ilmajoki, Jalasjärvi ja Laihia olleen voimakkaimman toiminnan alueita. Näiden lisäksi voidaan Ilmajoen seudulta mainita vielä Kurikka ja Kauhajoki sekä Ilmajoen ja Lapuan yhteinen naapurikunta Ylistaro. Suurimmat määrät näyttävät siis keskittyneen väkirikkaisiin ja keskeisiin kuntiin. Muuallakin oli aktiivisuutta ainakin väkilukuun nähden. Tästä on esimerkkinä vaikkapa Peräseinäjoki, jossa oli neljä valitsijayhdistystä.

6.5.3. Keskusten ja ydinalueen muotoutuminen

Poliittisen järjestötoiminnan keskuksiksi voidaan nimetä jälleen Ilmajoki ja Lapua. Molemmissa oli suomalaisen puolueen, EPNM:n ja sosiaalidemokraattien yhdistyksiä, jotka oli perustettu maakunnan ensimmäisten joukossa. Niin ikään molemmista oli rekrytoitu runsaasti ehdokkaita, ja niihin oli perustettu valitsijayhdistyksiä, Lapualla hiukan enemmän. Lapuan suomalainen seura oli perustettu aikaisemmin, mutta merkityksekkäämpää on, että Lapualla alettiin pitää eräitä tärkeitä kokouksia. Voitaisiin sanoa, että se alkoi olla poliittisessa toiminnassa näkyvämpi ja aktiivisempi. Jo suurlakkokokouksessa oli Lapualla huomattavan paljon väkeä, ja se pidettiin jo 1.11.1905. Lakkoajan toiminta oli myös jyrkempää. Lapualaisia alkoi olla eräissä maakunnallisissa kokouksissa enemmän mukana, ja siellä mm. perustettiin Etelä-Pohjanmaan suomalaisten seurain liitto. Lapualla pidettiin niin ikään ns. sovintokokous suomalaisen puolueen ja alkiolaisten välillä. Vuosittaiset Lapuan Päivä -juhlat saivat jopa maakunnallista merkitystä.⁴⁹

Aatteellisessakin järjestötoiminnassa aktiiviset Kauhava ja Laihia olivat aktiivisia myös politiikassa, erityisesti maalaisliittolaisina keskuksina. Toiminta oli vilkasta myös Jalasjärvellä ja Ylistarossa, joissa puolestaan taloudellinen järjestötoiminta oli ollut voimakasta, mutta ei niinkään aatteellinen. Aktiivisinta näyttää työväenliikkeen toiminta olleen Alavudella ja Ähtärissä.

48 Valitsijayhdistykset on poimittu vaaliajan uutisista ja ehdokaslistojen yhdistelmistä (Vaasa 14-17/1907 ja 51-60/1908, Ilkka 13-27/1907 ja 70-80/1908, Vapaa Sana 16.1.1907, 27-31/1907 ja 61-68/1908, Sorretun Voima 6.3.1907 ja 22.6.1908 ja Pohjan Poika 32/1907 ja 12.6.1908.

49 Vrt. luvut 5.2., 5.3.1. ja 5.4.

Kun 1900-luvun ensimmäistä vuosikymmentä tarkastellaan kokonaisuutena, voidaan todeta, että kaikkien alojen järjestötoiminnan laajentuminen oli uudessa tilanteessa. Kun muutamat maakunnan ydinalueet olivat vielä 1800-luvun lopussa ylivoimaisia niin perustamisvuosien kuin jäsenmäärienkin suhteen, jäsenmäärät alkoivat nyt kasvaa myös pienemmissä kunnissa niin, että ne alkoivat saavuttaa suurempiaan jopa absoluuttisissakin luvuissa. Suhteellisissa luvuissa ne menivät monesti edellekin. Vuoteen 1908 mennessä toiminta oli siis levinnyt yli maakunnan. Jos leviämisen suuntaa ja järjestystä on vaikea osoittaa, niin ainakin voidaan todeta, että mainittu kymmenenvuotiskausi oli järjestötoiminnan suurta laajentumiskautta.

Toisaalta saadaan viitteitä myös jonkinasteisesta painopisteen muuttumisesta. Ilmajoki oli edelleen taloudellisen järjestötoiminnan voimakas keskus, mutta aatteellisessa toiminnassa kasvoivat Lapuanjokilaakson yhdistysten ja seurojen jäsenmäärät voimakkaasti. Entisen emäpitäjän, Lapuan, moninainen toimeliaisuus alkoi näkyä entistä selvemmin myös poliittisen työn alueella.

6.6. Kehityslinjojen jatkuminen autonomian ajan loppuvuosina

1900-luvun alussa taloudellisen järjestötoiminnan voimakkaimpia keskuksia olivat siis Ilmajoki ja Lapua, sekä näiden jälkeen Jalasjärvi, Kurikka ja Kauhajoki. Myös Alavus ja Ylistaro voidaan mainita huomattavan vireinä kuntina. Tähän aikaan kylläkin elettiin jo voimakkaan laajenemisen aikaa ja monessa pienemmässäkin kunnassa päästiin ainakin väkilukuun nähden huomattaviin jäsenmääriin.

Vertailun vuoksi seuraavaan asetelmaan on kerätty taloudellisen järjestötoiminnan yksikköjen ja jäsenten määrät myös vuodelta 1915. Tämän tarkoituksena on seurata mainitun kehityksen jatkuvuutta ja keskusten pysyvyyttä.

Asetelman perusteella voidaan todeta, että Ilmajoki ja Lapua olivat edelleen keskuksia, mutta suunnilleen tasavertaisina. Niitä molempia oli jo otettu kiinni, mm. Ilmajoen alueella oli Kauhajoki nyt noussut Kurikan ja Jalasjärven rinnalle, samoin Kyrönmaalla Laihia, Jurva ja Ylistaro olivat suunnilleen tasoissa. Myös Kauhava oli tässä vaiheessa vahvistamassa asemaansa muitten keskusten tuntumassa. Järvisseudulla Korttesjärvi oli

Taloudellisen järjestötoiminnan yksikköjen lukumäärät ja jäsenmäärät
kunnittain suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla vuonna 1915

Kunta	Maamiesseurat		Osuuskaupat		Osuusmeijerit		Osuuskassat		Yht. Kpl
	Kpl	Jäs.	Kpl	Jäs.	Kpl	Jäs.	Kpl	Jäs.	
Isokyrö	2	234	2(2)	413	2(2)	459	-	-	6
Ylistaro	2	296	1(1)	643	2(2)	529	2(2)	74	7
Laihia	3	369	5(5)	297	1(1)	130	-	-	9
Jurva	5	312	5(5)	856	1(1)	185	-	-	11
Vähäkyrö	1	60	2(2)	466	2(2)	148	-	-	5
Ilmajoki	2	429	7(6)	902	2(2)	144	4(4)	309	15
Kurikka	3	470	1(-)	75	3(3)	408	-	-	7
Kauhajoki	3	458	2(2)	228	1(1)	423	2(3)	186	9
Jalasjärvi	3	336	1(1)	464	4(4)	473	1(1)	13	9
Peräseinäjoki	2	108	1(2)	82	4(4)	316	-(1)	-	7
Seinäjoki	1	121	1(1)	387	1(1)	158	-	-	3
Lapua	4	433	3(3)	875	2(2)	378	5(5)	143	14
Kauhava	2	99	1(1)	880	4(4)	318	3(3)	96	10
Ylihärmä	3	190	-	-	2(2)	439	2(2)	41	7
Alahärmä	2	154	-	-	2(2)	206	-(1)	-	4
Nurmo	2	137	1(1)	450	-	-	-(1)	-	3
Lappajärvi	4	261	-	-	2(2)	15	-	-	6
Evijärvi	2	142	-	-	-	-	-	-	2
Kortesjärvi	3	108	1(1)	135	2(2)	25	-(1)	-	6
Vimpeli	1	76	1(1)	152	1(1)	..	-	-	3
Alajärvi	2	193	-	-	1(-)	60	-	-	3
Soini	1	48	-	-	-	-	-	-	1
Lehtimäki	1	40	-	-	-	-	-	-	1
Alavus	2	307	2(2)	267	2(2)	237	1(1)	36	7
Kuortane	2	203	2(1)	280	1(1)	100	-	-	5
Töysä	-	-	1(1)	84	-	-	-	-	1
Isojoki	2	216	-	-	-	-	-	-	2
Karijoki	1	55	1(1)	130	1(1)	35	-	-	3
Teuva	2	160	4(5)	588	1(1)	232	-	-	7
Ähtäri	..	..	-(1)	-	-	-	1(1)	20	1

EP ms:n vsk. 1915 liitteinen, s. 10-11. Pellervon vsk. XV (Suomen osuuskaupat 1915, s. 16-23, Suomen osuusmeijerit 1915, s. 102-107, Suomen osuuskassat 1915, s. 188-189), liitteet.

Yksi Ylihärmän maamiesseuroista oli Ylihärmän ja Vöyrin yhden suomenkielisen kylän yhteinen (58 jäsentä). EP ms:n vsk. 1915, s. 10-11. Lapuan Hellanmaan isännät kuuluivat Ylihärmän Kankaan maamiesseuraan (Lehtinen 1984, s. 807). Toinen Alavuden maamiesseuroista oli yhteinen Töysän kanssa (223 jäsentä). Toinen Vähäkyrön osuusmeijereistä oli yhteinen Isonkyrön kanssa (46 jäsentä).

Osuustoiminnallisten yritysten määrät vuonna 1916 on merkitty sulkeisiin. Pellervon vsk. XVI, liitteet s. 18-23, 112-117 ja 196-199. Maamiesseurojen määrien muutoksista on mainittu tekstissä.

dynaamisin, ellei oteta huomioon Lappajärven edelleen vilkasta maanviljelysseuratoimintaa. Etelämpänä myös Alavus oli saavuttanut entistä vahvemman aseman. Seuraavina vuosina tilanne pysyi suunnilleen samana, joskin maamiesseurojen määrä nousi vielä jonkin verran. Näin ollen toiminta oli laajenemassa.⁵⁰

Kaiken edellä olevan perusteella voidaan katsoa, että 1900-luvun alkuvuodet olivat taloudellisen järjestötoiminnan keskusten muotoutumisen ja toiminnan laajenemisen kannalta merkittäviä. Kehitys jatkui saman suuntaisena koko autonomian ajan.

Aatteellisen järjestötoiminnan keskuksiksi mainittiin 1900-luvun alkuvuosilta vastaavasti Ilmajoki, Lapua, Laihia ja Kauhava. Järviseudun kunnista mainittiin Korttesjärvi sekä Kyrönmaalta Jurva ja Vähäkyrö niiden ohella varsin aktiivisina kuntina. Lapuanjokilaakson "henkisenä johtajana" pidettiin Kauhavaa, jonka perustamisvuodet olivat aikaisia ja jäsenmäärät huomattavan suuria. Samantasoinen keskus oli lähinnä Ilmajoki.

Raittiusyhdistysten ja nuorisoseurojen kehitystä on pyritty selvittämään autonomian ajan lopulta seuraavassa asetelmassa. Vuonna 1915 raittiusliikkeen toiminta näyttää olleen melkoisessa lamassa niin Etelä-Pohjanmaan kuin Kokkolankin piirissä. Seuraavina vuosina, varsinkin vuonna 1917, perustettiin kuitenkin useita uusia raittiusyhdistyksiä niin, että niitä lopulta oli kahdeksan enemmän kuin vuonna 1915. Niitä syntyi nimenomaan pieniin kuntiin.⁵¹

Nuorisoseurojen määrissä ei vuodesta 1915 lähtien tapahtunut suuria muutoksia. Seinäjoelle perustettiin seura, samoin yksi lisää Alavudelle, Laihialle ja Korttesjärvelle. Peräseinäjoelle syntyi peräti kolme uutta, joten niitä oli tässä pienessä kunnassa jo viisi.⁵²

---

50 V. 1917 oli Alahärmässä, Alavudella, Ilmajoella ja Teuvalla kolme, Isojoella neljä ja Töysässä kaksi seuraa. EP ms:n vsk. 1917, s. 12-17.

51 Seinäjoen Kristillinen raittiusseura 1916 sekä Tiistenjoen (Lapua), Soinin, Lehtimäen, Jurvan, Ylihärmän, Korttesjärven ja Lappajärven uudet seurat. RY:n vsk. 1917 ja 1918 (s. 10, jälkimmäinen s. 14-15).

52 EP ns:n vsk. 1917, s. 12-17.

Raittiusyhdistysten ja nuorisoseurojen lukumäärät ja jäsenmäärät kunnittain suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla vuonna 1915

Kunta	Raittiusyhdistykset		Nuorisoseurat		Yhteensä Kpl
	Kpl	Jäseniä	Kpl	Jäseniä	
Isokyrö	-	-	4	225	4
Ylistaro	-	-	4	282	4
Laihia	-	-	3	530	3
Jurva	-	-	5	257	5
Vähäkyrö	-	-	2	233	2
Ilmajoki	3	147	2	149	5
Kurikka	1	100	3	301	4
Kauhajoki	2	137	4	330	6
Jalasjärvi	1	21	3	128	4
Peräseinäjoki	-	-	2	115	2
Seinäjoki	-	-	-	-	-
Lapua	-	-	6	560	6
Kauhava	1	13	5	496	6
Ylihärmä	-	-	1	44	1
Alahärmä	-	-	4	243	4
Nurmo	1	30	3	174	4
Lappajärvi	-	-	5	412	5
Evijärvi	1	41	1	59	2
Kortesjärvi	-	-	3	168	3
Vimpeli	-	-	2	233	2
Alajärvi	-	-	2	171	2
Soini	-	-	4	217	4
Lehtimäki	-	-	2	107	2
Alavus	3	67	3	123	6
Kuortane	2	40	2	128	4
Töysä	2	70	3	311	5
Isojoki	-	-	-	-	-
Karijoki	-	-	1	81	1
Teuva	-	-	6	344	6
Ähtäri	-	-	3	145	3

RY:n vsk. 1915, s. 24 ja 31. EP ns:n vsk. 1915, Tilastollinen taulukko s. 10-15.

Ylihärmällä ja Vöyrin yhdellä suomenkielisellä kylällä oli yhteinen nuorisoseura, jonka osoite oli Ylihärmä. Siinä oli 77 jäsentä. Jos näistä puolet luetaan Ylihärmän osalle, sen nuorisoseuralaisten kokonaismäärä on n. 80.

Vuoden 1915 voimakkaimpina keskuksina voidaan pitää Kauhavaa ja Lapuaa, joiden jäljessä seurasi Laihia myös varsin suuren nuorisoseuralaisten määrän ansiosta. Muita merkittäviä olivat Lappajärvi, Teuva sekä ehkä myös Töysä ja Jurva. Ilmajoen asema oli sen sijaan ainakin tämän mukaan selvästi laskenut. Tämä tukee myös sitä väitettä, että aatteellisen järjestötoiminnan painopiste oli jo 1900-luvun alussa siirtymässä Ilmajoen seudulta Kauhavalle ja Lapualle.

Taloudellisen ja aatteellisen järjestötoiminnan paikallisten yhdistysten ja seurojen lukumäärät ja useissa tapauksissa myös jäsenmäärät voidaan selvittää vuosi vuodelta. Näin on laita myös sos.dem.työväenyhdistysten kohdalla. Sen sijaan porvarillisten puolueitten arkistoista löytyy tietoja vain joiltakin vuosilta. Tämän takia onkin seuraavaan asetelmaan merkitty puolueyhdistykset niiltä autonomian ajan loppuvuosilta, joilta ne on saatu. Lukumäärät eivät ole aivan verrannollisia, mutta antavat kuitenkin melko hyvän yleiskuvan.

Suomalaisia seuroja oli autonomian ajan loppupuolella lähes kaikissa kunnissa Kauhavaa ja kolmea Järvisseudun kuntaa lukuunottamatta. Viimeksi mainituissa kunnissa suomalaisen puolueen kannatuskin oli alhaista, sillä ne olivat maalaisliiton ja Kauhava myös osittain sos.dem. puolueen vaikutusalueita. Nuorsuomalaiset yhdistykset olivat käyneet vähiin, toiminnassa oli selvästi enää kuusi. Tämän puolueen tilanne oli samanlainen muuallakin Suomessa. Pohjoisessa vaalipiirissä oli vain Kauhavalla yhdistys, eteläisessäkin oli Seinäjoen ja Kauhajoen yhdistysten lisäksi vain Vaasassa. Itäisessä vaalipiirissä oli kolmen pohjalaisen yhdistyksen lisäksi Jyväskylässä kolme ja keskisuomalaisella maaseudulla kaksi.⁵³ Kovin paljon parempi ei ollut tilanne maalaisliitossakaan. Toimintakauden 1914-1915 paikallisosastot kyllä tunnettiin, mutta mm. Vaasan läänin eteläisestä vaalipiiristä ei saatu minkäänlaista kertomusta keskustuomioon.⁵⁴ Työväenyhdistykset olivat melko pieniä, mutta mm. Evijärvellä oli peräti 252 jäsentä. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Lapualla oli samaan aikaan 160 jäsentä ja Kauhavalla 123. Näiden lisäksi yli sadan

---

53 Luettelo nuorsuomalaisista yhdistyksistä 1911. NSPA. VA.

54 Kertomus Maalaisliiton toiminnasta 1914-1915, s. 8.

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan paikalliset puolueyhdistykset eräinä vuosina autonomian ajan lopulla

Kunta	Suomalainen puolue 1917	Nuor-suomalainen puolue 1911	Maalaisliitto 1914-1915	Sosiaalidemokraattinen puolue 1916
Isokyrö	3	-	-	1
Ylistaro	1	-	-	2
Laihia	2	-	1	2
Jurva	1	-	-	3
Vähäkyrö	1	-	-	1
Ilmajoki	1	-	1	4
Kurikka	1	-	-	4
Kauhajoki	1	1	-	2
Jalasjärvi	1	-	1	3
Peräseinäjoki	1	-	1	1
Seinäjoki	1	1	-	1
Lapua	1	-	1	4
Kauhava	-	1	1	6
Ylihärmä	1	-	1	1
Alahärmä	1	-	-	3
Nurmo	1	-	1	2
Lappajärvi	-	..	-	-
Evijärvi	1	1	-	6
Kortesjärvi	-	-	1	2
Vimpeli	1	1	-	2
Alajärvi	1	-	1	2
Soini	1	-	-	..
Lehtimäki	-	-	1	-
Alavus	7	-	1	6
Kuortane	1	-	-	2
Töysä	1	-	-	2
Isojoki	1	-	-	1
Karjajoki	1	-	1	1
Teuva	1	-	1	2
Ähtäri	1	1	1	5

Luettelo suomalaisista seuroista 1917. SPA. VA.

Luettelo nuorsuomalaisista yhdistyksistä 1911. NSPA. VA.

Keskushallituksen tiedossa olevat paikallisosastot. Kertomus Maalaisliiton toiminnasta 1914-1915 (Kustaa Hautamäki), s. 5-6. Turkia (toim.) 1917, s. 38-42.

pääsivät vain Ähtärin (149), Teuvan (107) ja Kurikan (105) yhdistykset.⁵⁵ Useampia suomalaisia seuroja oli vain kahdessa kunnassa, Alavudella peräti seitsemän. Viimeksi mainitut olivat ilmeisesti pieniä kyläyhdistyksiä. Isonkyrön ja Laihiankin seurojen määrä on jonkinlainen yllätys, sillä varsinkin viimeksi mainitussa pitäjässä oli paljon maalaisliiton äänestäjiä.

Vuonna 1916 oli Alavudella ja Ähtärissä edelleen useita työväenyhdistyksiä, kuten oli ollut jo vuonna 1908. Nyt niitä oli perustettu myös eräisiin Järviseudun kuntiin. Esimerkiksi Evijärvellä oli nyt peräti kuusi yhdistystä, kun niitä oli vuonna 1908 ollut yksi. Korttesjärvellä ja Vimpeissä oli kaksi, vuonna 1908 ei yhtään.

Jos paikallisyhdistysten määrää verrataan eräitten muitten maakuntien määriin noina vuosina, voidaan sanoa, että eteläpohjalainen järjestötoiminta ei ollut tässä suhteessa kovin aktiivista. Esimerkiksi Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä oli vuosina 1914-1915 kokonaista 43 maalaisliiton yhdistystä, Oulun eteläisessä 18, Kuopion läntisessä 14 ja Vaasan läänin kaikissa kolmessa vain 6-7 kussakin.⁵⁶ Kuten luvussa 8.1. todetaan, myös taloudellinen ja osittain aatteellinenkin järjestötoiminta oli vilkasta edellä mainituilla alueilla, Oulun lääniä ehkä lukuunottamatta. Työväenyhdistyksiä oli melko runsaasti pääasiassa keskisuomalaisia kuntia käsitäneessä Vaasan läänin itäisessä vaalipiirissä, mutta muissa kahdessa ehkä vähiten koko maassa.⁵⁷ Suomalaisia seuroja taas oli maassa verraten tasaisia määriä.⁵⁸

Aikaisemmin on luvussa 6.3.3. todettu, että suunnilleen vuoteen 1908 mennessä järjestötoiminta oli monilla aloilla levinnyt jo yli maakunnan ja

---

55 Turkia (toim.) 1917, s. 38-42. Teuvalla määrä kaksinkertaistui vuodessa ja Evijärvelläkin se nousi sadalla. Turkia (toim.) 1916, s. 35-39. Ehkä näissä luvuissa näkyvät luvussa 5.3.4. mainitut rata-työläiset (Kurikka ja Teuva) ja uittoväki (Evijärvi). Kauhavalla oli puukkoteollisuutta ja Ähtärissä sahoja.

56 Kertomus Maalaisliiton toiminnasta 1914-1915, s. 6. Viipurin läänin luvussa ovat ilmeisesti mukana myös kylöosastot.

57 Turkia (toim.) 1916, s. 46.

58 Luettelo suomalaisista seuroista 1917. SPA. VA.

samalla jäsenmäärät olivat tasoittuneet. Ilmajoki oli tuolloin vielä selvä taloudellisen järjestötoiminnan keskus, mutta aatteellisessa ja poliittisessa toiminnassa oli jo alkanut painopisteen muutos Lapuanjokilaakson suuntaan.

1910-luvun puoliväliin tultaessa Ilmajoki ja Lapua olivat jo suunnilleen tasaveroisia keskuksia. Ilmajoen alueen suuri kunta Kauhajoki oli nyt noussut Kurikan ja Jalasjärven rinnalle, Laihia ja Jurva olivat saavuttaneet muita ja Alavudenkin asema oli noussut sen omalla alueella. Järvisseudulla olivat Korteesjärvi ja Lappajärvi näkyvimät. Aatteellisessa järjestötoiminnassa Kauhava ja Lapua olivat voimakkaimmat, seuraavana Laihia, kun taas Ilmajoen asema oli tässäkin pikemminkin laskenut. Pelkästään puolueyhdistysten lukumäärän perusteella ei paljon voi sanoa poliittisen toiminnan kehityksestä. Näin ollen tältä pohjalta on vaikea todeta esimerkiksi Lapuan edellisellä vuosikymmenellä voimistuneen aseman kehityksestä mitään varmaa. Sen sijaan taloudellisessa ja aatteellisessa järjestötoiminnassa suunta tuntuu selvältä: 1900-luvun alussa alkanut kehitys näyttää sikäli jatkuneen, että Ilmajoki oli nyt lopullisesti jäämässä muitten samansuuruisten kuntien joukkoon tasaveroisena, mutta ei enää muita aktiivisempänä. Lisäksi on merkille pantavaa Teuvan ja eräitten Järvisseudun kuntien aktiivisuuden lisääntyminen poliittisessa, mutta myös muussa toiminnassa.

Valtakunnallisesta kehityksestä ja Etelä-Pohjanmaan asemasta siinä ei käytetyn aineiston pohjalta voi sanoa kovin paljon. On kuitenkin viitteitä siitä, että maakunnan mitattavissa oleva merkitys olisi 1900-luvun alkuvuosista jonkin verran laskenut.

7. JÄRJESTÖTOIMINNAN VAIKUTTAJAVÄESTÖ JA SEN TAVOITTEET

7.1. Piirijohtokuntien jäsenten ammatillinen jakautuma

7.1.1. Taloudelliset järjestöt

Järjestötoiminnan vaikuttajaväestöllä tarkoitetaan tässä luvussa lähinnä piirijohtokuntiin valittuja henkilöitä. Heistä monet olivat persoonallisuuksina hyvin arvostettuja, kun taas monilla oli ehkä vain seurailijan asema. Mutta kaikki he olivat omilla paikkakunnillaan keskeisiä vaikuttajia sekä erityisesti uusien ajatusten ja tietojen linkkejä eri suuntiin. Ensimmäisessä alaluvussa selvitetään näiden henkilöitten taustaa, toisessa taas piirijohtokuntien keskeisimpien jäsenten toimintaa ja tavoitteita.

Myös paikallisten yhdistysten ja seurojen toimihenkilöitten koostumusta selvitetään siltä osin, kuin niukasta lähdepohjasta johtuen on mahdollista. Näin on saatu esille muutamia esimerkkejä raittiusyhdistysten, nuorisoseurojen ja poliittisten yhdistysten paikallistason vaikuttajien jakautumista.

Vaasan läänin maanviljelysseuran johtokuntien jäsenten koostumuksessa ei vuosien mittaan tapahtunut kovin jyrkkiä muutoksia. Tämä johtui osaksi siitä, että sääntöjen mukaan tuli johtokunnassa olla vuodesta 1863 lähtien puolet säätyläisiä ja puolet talollisia. Monet alkuaikojen ruotsinkielisistä talollisista saattoivat olla yhteiskunnalliselta asemaltaan lähempänä säätyläisiä. Luokkarajat olivat siis varsin liukuvia. Talollisten määrä oli silti varsin huomattava.

Vuosisadan viimeinen vuosikymmen oli selvästi paitsi suomalaistumisen, myös talonpoikaistumisen aikaa. Vuoden 1889 jälkeen tuli johtokuntaan enää vain neljä virkamiestä. Näistä ei kellään ollut erityisen näkyvää asemaa; kaksi heistä oli maaseudun nimismiehiä. Vuonna 1889 ja sen jälkeen aloitti talonpojista kymmenen ja tilanomistajista kaikki kuusi. Sosiaalinen jakautuma ja johtokuntavuodet (1862-1908) selviävät seuraavasta asetelmasta.¹

1 Liakka-Teräksinen 1913, s. 347-349, johtokunnan jäsenluettelo ilman puheenjohtajia. Puheenjohtajina toimivat lähinnä kuvernöörit. Tilanomistajista oli Edv. Björkenheim johtokunnassa 20 ja F.W. Lagerstedt 16 vuotta. Viimeksi mainittu oli oikeastaan talonpoika. Ylempiin virkamiehiin on luettu tehtailija, pankinjohtaja, puutarha-arkkitehti ja

Sosiaalinen asema	Jäseniä	Johtokun- tavuosia	Vuosia hen- kilöä kohti
Talollisia	25	181	7,2
Virkamiehiä	11	85	7,7
Tilanomistajia	6	62	10,3
Ylempiä virkamiehiä	4	16	4,0
Seminaarien ja opistojen johtajia	4	31	7,8
Kauppiaita	3	19	6,3
Agronomeja	3	15	5,0
Alempi ammattiasema	3	28	9,3
Yhteensä	59	437	7,4

Vaasan läänin maanviljelysseuran piirien toiminnassa korostui talollisten, 1860-1890-luvuilla myös tilanomistajien ja pappien osuus, kuten esimerkiksi Ilmajoen ja Lapuan osalta voidaan osoittaa. 1900-luvun puolella kirjoittautui näillä paikkakunnilla jäseniksi myös tehtailijoita ja kauppiaita, mutta ani harvoin vielä esimerkiksi torppareita.²

Osuustoiminnallisten yritysten johtokunnista ei ole mahdollista saada kattavia luetteloita. Voidaan kuitenkin olettaa, että niiden toiminta oli lähempänä "tavallista" kansaa, talonpoikia ja torppareita. Niinpä maan järjestyksessä toisen (tai ensimmäisen) osuuskassan, Ilmajoen Yläpään kassan perustavassa kokouksessa oli läsnä 25 talollista, seitsemän torpparia ja yksi kansakoulunopettaja.³ Vuonna 1905 oli jokaisen suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan osuuskassan puheenjohtajana yhtä lukuunottamatta maanviljelijä. Kirjanpitäjistä kuusi oli maanviljelijöitä, yksi oli pappi, kaksi kansakoulunopettajia ja kolme ns. muuta henkilöä.⁴ Samana vuonna 1905 oli Seinäjoen osuuskaupan 260 jäsenestä 85 muita kuin maanviljelijöitä. Lapualla olivat luvut 150 ja 23 sekä Ilmajoen Nopankylässä 118 ja 18. Vain neljässä osuuskaupassa oli ns. muita, "tehtaan työmiehiä ja muita kansalaisia", kuitenkin vain muutama jokaisessa.⁵

---

pappi. Alempaan ammattiasemaan on luokiteltu oluenpanija, kanttori ja maalarimestari. Viimeksi mainittu, Taneli Pettersson (23 vuotta johtokunnassa) oli myös liikkeenharjoittaja.

2 Latikka 1985, s. 247.

3 Blomstedt 1978, s. 82-83.

4 Pellervon vsk. V. Suomen osuustoimintaliike 1905. Suomen osuuskassat v. 1905. Taulu I, s. 68-69.

5 Mt. Suomen osuuskaupat v. 1905. Taulu I, s. 131-133.

Varsin samansuuntaisen tuloksen antoi selvitys, jossa vuosien 1905-1908 lehtitietojen avulla laskettiin Lapuanjokilaakson kuntien (Lapua, Kauhava, Alahärmä, Ylihärmä ja Nurmo) paikallisten maamiesseurojen ja osuustoiminnan keskeisten luottamushenkilöiden määrät. Sen mukaan maatalousväestöä oli noin 86 prosenttia. Asioitsijoita ja liikemiehiä oli yhteensä kymmenkunta, saman verran oli myös erilaisia virkamiehiä mm. opettajia, kanttoreita ja rautatievirkamiehiä. Työväkeä osallistui osuustoimintaan vain Lapualla, paikkakunnan osuuskaupan tehtävissä.⁶

7.1.2. Aatteelliset järjestöt

Taloudellisessa järjestötoiminnassa oli talollisten osuus määrällisesti selvästi painavin, vaikka tilanomistajilla ja virkamiehillä oli varhaisimpina aikoina merkittävä edustus. Aatteellisen järjestötoiminnan johtotehtävissä oli huomattavasti vähemmän henkilöitä, mutta silti hajonta oli suurempi. Johtopäätökset riippuivat kuitenkin paljon siitä, kiinnitetäänkö huomiota ensisijaisesti tärkeitten luottamushenkilöitten määriin vai heidän toimintavuosiinsa. Määrät ja toimintavuodet käyvät esille Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirin osalta seuraavasta asetelmasta (v. 1888-1908). Mukana ovat niin varsinaiset kuin ns. lisäjäsenetkin.⁷

Sosiaalinen asema	Jäseniä	Johtokunta- vuosia	Vuosia hen- kilöä kohti
Kansakoulunopettajia	8	14	1,8
Akateeminen tutkinto tai vast.	5	17	3,4
Käsityöläisiä	3	10	3,3
Kirjanpitäjiä ja vast.	2	9	4,5
Rouvia, neitejä	2	2	1,0
Tilanomistajia	1	19	19,0
Kauppiaita (kirjailija Alkio)	1	16	16,0
Tilallisia	1	15	15,0
Aliupseereita	1	9	9,0
Yhteensä	24	111	4,6

6 Latikka 1961 I, s. 64-65.

7 Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirin ja piiritoimikunnan ptk. 1888-1908 EP rpA. VMA. Raittiuden Ystävien vsk. 1888-1908. Akateemisia tutkintoja suorittaneiksi on laskettu maisteri (3 v.), lehtori (7 v.), kansanopistonjohtaja (3 v.), pastori (3 v.) ja ylioppilas (1 v.). Käsityöläisiä olivat räätäli (5 v.) ja kaksi kelloseppää (3 v. ja 2 v.).

Raittiuspiirin piiritoimikunnan jäsenenä oli eniten kansakoulunopettajia, mutta useimmat heistä tulivat mukaan vasta kauden lopulla, eli vuosina 1907-1908. Vaikutusvalta kasautui pitkään lähinnä kolmen miehen, Edv. Björkenheimin (19 v.), Santeri Alkion (16 v.) ja J.E. Antilan (15 v.) käsiin. Heidän lisäksi olivat pisimpään piiritoimikunnassa vääpeli W. Ekman (9 v.) ja lääninkonttoristista lääninhallituksen kamreeriksi edennyt O. Hellman-Hellemaa (8 v.), joka ilmeisesti oli ensimmäisen vaasalaisen raittiusyhdistyksen perustajien sukua.

Kun siirrytään tutkimaan paikallisten raittiusyhdistysten toimihenkilöitä, säilyy kuva ainakin jossain määrin samanlaisena. Kansakoulunopettajat olivat täällä mukana jo aikaisemmin kuin piiritoimikunnassa. Heitä enemmän oli kuitenkin talollisia ja talollisten poikia. Voitaisiin sanoa, että raittiusyhdistysten johto oli lähinnä talollisten ja kansakoulunopettajien sekä heidän puolisoittensa ja lastensa käsissä. Seuraavaan asetelmaan on kerätty tiedot puheenjohtajista ja sihteereistä vuosilta 1900-1904, joita ajalta ne ovat parhaiten säilyneet.⁸

Sosiaalinen asema	Toimihenkilövuosia
Talolliset tai talollisten pojat	41
Kansakoulunopettajat	24
Neidit, rouvat, emännät, tyttäret	22
Kauppiaat	7
Pastorit, kirkkoherrat	6
Nahkurit	4
Satulasepät	3
Poliisit	3
Maalarit	1
Asemamiehet	1

Tämän Raittiuden Ystävien vuosikirjojen perusteella laaditun luettelon rinnalle on syytä ottaa myös niitä lukuja, joita saadaan raittiusyhdistysten Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirille lähettämien, tosin varsin aukolisten vuosikertomusten pohjalta. Myös tämän mukaan olivat talolliset (35 v.), opettajat (20 v.), sekä neidit ja rouvat (20 v.), johtaneet paikallisia yhdistyksiä. Neidit ja rouvat olivat yleensä sihteereinä.⁹

8 Raittiuden Ystävien vsk. 1900-1904. Neiti, rouva, emäntä, tyttäryhmä sisältää sosiaaliselta asemaltaan varsin erilaisia naisia. Pääosa heistä oli neitejä ja rouvia, eli virkamiesten tyttäriä ja puolisoita. Satulaseppä oli jo aikaisemmin mainittu J. Sandström Ilmajoelta ja poliisi M.E. Laurila Kauhavalta (Kauhavalla 1890-1906. EP elämäkertoja A-L, 1963, s. 401, Artturi Leinonen).

9 Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirille tulleet 23 vuosikertomusta. EP rpA. VMA. Puutteellisuuksien takia luvut esitetään varauksin.

Opettajat tulivat raittiusyhdistysten toimintaan mukaan oikein joukolla siis juuri 1900-luvun alussa. Muutamaa vuotta myöhemmin heistä tuli keskeisiä henkilöitä myös raittiuspiirin piiritoimikunnassa. Tämä johtuu varmaankin piirijakoasetuksen (1898) antamisen jälkeen tapahtuneesta koulujen ja opettajien määrän lisääntymisestä ja samalla tapahtuneesta ammatti-identiteetin vahvistumisesta.¹⁰ Toiminta raittiusyhdistyksissä oli luonteva tie muihin vaativampiin järjestötoiminnan ja yhteiskunnallisen elämän tehtäviin.

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran johtokunnan jäsenten sosiaalisen aseman hajonta oli vieläkin suurempi. Tämä johtui mm. siitä, että johtokunnassa oli kerrallaan jäseniä noin kaksi kertaa enemmän kuin raittiuspiirin piiritoimikunnassa, yleensä kymmenen. Vaihtuvuus oli myös suurempi, kuten oheinen asetelma vuosilta 1898-1908 osoittaa.¹¹

Sosiaalinen asema	Jäseniä	Johtokunta- vuosia	Henkilöä kohti
Talolliset tai taloll. pojat	6	27	4,5
Neidit, rouvat	6	17	2,8
Akateeminen tutkinto tai vast.	6	11	1,8
Opettajat	5	17	3,4
Käsityöläiset	4	22	5,5
Rautatiekirjurit	2	2	1,0
Kirjailijat	1	11	11,0
Kauppiaiden pojat	1	2	2,0
Yhteensä	31	109	3,5

10 Karttusen kertomus Lapualta saattaa kuvata hyvin kansakoulunopettajan asemaa 1800-luvun loppupuolella, ennen tekstissä mainittua aikaa. Kun opettaja tavoitteli talon tyttären kättä, äiti vastasi "Meidän Maija ei lähäre kunnan klasista kättelemahan". Karttunen 1972, s. 153. Opettajien voimistuvasta yhdistystoiminnasta on selvitys luvussa 4.4. Poliitiikasta katso myös luvut 5.3.1-5.3.3.

11 Etelä-Pohjanmaan ns. vsk. 1898-1908. Akateeminen tutkinto-käsitteen alle on luettu varatuomari, maisteri, nimismies ja kansanopiston johtaja. Viimeksi mainituista toinen oli Niilo Liakka Ilmajoelta, osuustoimintamies, joka oli muutaman vuoden myös raittiuspiirin piiritoimikunnassa. Käsityöläiseksi on merkitty kauhavalainen ompelija, sittemmin asioitsija ja maalaisliittolainen lehtimies Kustaa Hautamäki (10 v.). Ilmajokelainen satulaseppä J. Sandström oli johtokunnassa viisi vuotta ja kauhavalainen levyseppä, myöhemmin tunnettu nuorisoseuraliikkeen ja myös maalaisliiton toimihenkilö, Kustaa Harju, viisi vuotta. Maanviljelijöistä oli pisimpään laihialainen Jaakko Hannuksela (6 v.), samoin ilmajokelainen Otto E. Könni ja jalasjärveläinen Mikko Luopajarvi.

Johtokunnassa ei myöskään tapahtunut aivan samanlaista tehtävien kasautumista kuin piiritoimikunnassa. Niinpä vuosina 1898-1908 johtokunnassa olivat koko ajan vain Santeri Alkio ja ylistarolainen opettaja Miina Vesa. Alkio oli mukana vuodesta 1886 lähtien; samalla vuosikymmenellä myös esimiehenä ja rahastonhoitajana lyhyen ajan. Esimiehenä hän oli sittemmin lyhyitä keskeytyksiä lukuunottamatta vuosina 1897-1916. Miina Vesa oli jäsenenä 1898-1915. Laihialainen talollinen Jaakko Hannuksela tuli johtokuntaan jo 1893 ja toimi sihteerinä, myöhemmin myös esimiehenä. Ilmajokelais-seinäjokelainen Otto E. Könni aloitti 1896 tavallisena jäsenenä, mutta hän oli ollut seuran ensimmäisenä esimiehenä jo 1880-luvun alussa. Vuonna 1897 tulivat mukaan jalasjärveläinen maanviljelijä Mikko Luopajarvi ja kauhavalainen asioitsija Kustaa Hautamäki.¹² On huomattava, että Alkion lisäksi myös Luopajarvestä, Hautamäestä, Hannukselasta ja kauhavalaisesta levyseppä Kustaa Harjusta tuli myöhemmin erittäin tunnettuja maalaisliittolaisia. Hautamäki oli kansanedustajana ja Luopajarvestä tuli lopulta ministeri.¹³

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran vuosikirjoissa on lueteltu myös kaikkien jäsenseurojen puheenjohtajat ja sihteerit vuosittain, mutta ilman ammattia. Näin ollen luotettavan tilaston laatiminen näistä tiedoista olisi huomattavan työlästä. Jonkin verran voidaan paikallista tilannetta kartoittaa nuorisoseuran nimikirjan avulla. Siihen on vuosilta 1886-1905 kirjattu sekä jäsenseuroja että henkilöjäseniä, jotka olivat suoraan kirjoittautuneet Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuraan. Henkilöjäsenistä oli eniten lyseolaisia (31), mutta myös opettajia (25), talollisia (24), neitejä (19), ylioppilaita (18), kauppa-apulaisia (14), talollisen poikia (17) ja talollisen tyttäriä (11) on ollut runsaasti.¹⁴ Lyseolaisia ja ylioppilaita kirjoittautui runsaasti nimenomaan kauden alkupuolella. Kun varakkaat talonpojat alkoivat kouluttaa poikiaan erityisesti 1870-luvun puolivälistä alkaen, tässä voidaan nähdä fennomanian heijastumista.¹⁵

On tietenkin mahdollista, että vain tietyn tyyppiset henkilöt liittyivät suoraan keskusseuraan ja muut omiin paikallisiin seuroihin. Lyseolaiset,

12 Numminen 1961, s. 172-186. Mäki 1952, s. 64-67.

13 Vrt. luku 7.2.2.

14 EP ns:n nimikirja 1886-1905. EP nsA.

15 Vrt. luku 8.3.1.

ylloppilaat ja ehkä joskus kauppa-apulaisetkin saattoivat valita tällaisen jäsenyyden muodon, koska vaihtoivat paikkakuntaa muita useammin. Kuva säilyy suunnilleen samanlaisena myös myöhemmin laadituissa, mutta mainittua aikaa koskevilla toimihenkilöluetteloissa. Pääosa aktiivijäsenistä oli juuri talollisia sekä heidän poikiaan ja tyttäriään.¹⁶

Irma Sulkunen on eritellyt väitöskirjassaan esimerkinomaisesti mm. Kuortaneen ja Jurvan raittiusyhdistysten jäsenkoostumusta vuosina 1901-1905. Maanomistajia heistä oli Kuortaneella 63,4 % ja Jurvassa 52,2 %, vastaavasti torppareita 14,9 % ja 32,9 %. Molemmissa oli viitisen prosenttia käsityön ja rakennustoiminnan parissa työskennelleitä mestareita, Kuortaneella oli vielä samanverran sellaisia, jotka luokiteltiin kaupan ja liikenteen omistaviin henkilöihin.¹⁷ Jaakko Numminen on puolestaan voinut todeta tarkasti Kauhavan nuorisoyhtiön 47 jäsenen ammatin. Heistä oli noin puolet talollisia sekä heidän poikiaan ja tyttäriään. Säätyläisiä, lyseolaisia, torpparien lapsia, käsityöläisiä, renkejä ja piikoja oli kaikkia vain muutama.¹⁸ Aira-Liisa Vistin mukaan Ylistaron nuorisoseuralaisista oli 72 % maatalousväkeä, heistä taas enemmistö talollisten lapsia. Työläis- ja palvelusväestöä ei juuri ollut edes rivijäsenten piirissä. Erityisesti julkisessa virassa olleita tai vapaan ammatin harjoittajia oli aktiivisissa nuorisoseuralaisissa, lähinnä toimihenkilöissä paljon; enemmän kuin heidän suhteellinen osuutensa väestöstä edellytti.¹⁹

Voimistelu- ja urheilutoiminta oli 1900-luvun alussa vasta itsenäistymässä nuorisoseuroista ja muista yhdistyksistä, joten niiden keskeisistä

---

16 Esimerkiksi Ilmajoen, Kauhavan, Kauhavan Alakylän, Kauhavan Ylikylän, Kauhavan Hirvijoen, Laihian, Laihian Ylipään nuorisoseurojen sekä Laihian nuorisoliiton puheenjohtaja- ja sihteeriluettelot, jotka laadittiin jälkikäteen 1930-luvulla. EP nsA.

17 Sulkunen 1986, s. 203. Vertailun vuoksi todettakoon, että Vaasan II raittiusyhdistyksessä oli suunnilleen samaan aikaan (1898-1906) käsityön ja rakennustoiminnan mestareita n. 30 % jäsenistä, työntekijöitä yli 10 %, samoin kaupan ja liikenteen työntekijöitä. Tilastoinnin luotettavuutta tosin heikentää se, että ammatiltaan tuntemattomia oli n. 40 %. Sulkunen 1986, s. 167. Esimerkit osoittavat selvästi, minkälaisia vaikeuksia tutkija kohtaa pyrkiessään tarkasti tilastoimaan Suomessa järjestötoiminnan lukuja.

18 Numminen 1961, s. 131.

19 Visti 1981, s. 62-66. Visti toteaa, että ammatin määrittely on ollut vaikeaa.

henkilöistä voidaan saada vain satunnaisia tietoja. Kun ajatellaan varhaisimpia itsenäisiä seuroja, niiden aktiivisimpia käynnistäjiä olivat Halilan mukaan ylioppilaat ja koululaiset, muutamissa tapauksissa myös virkamiehet.²⁰

Wrightiläisten työväenyhdistysten perustamiseen lähti aloite lähinnä maanviljelijöitten, tehtaanomistajien tai muitten työnantajan asemassa olleitten taholta. Yhteydet nuorisoseuraliikkeeseen olivat eräissä tapauksissa myös selvät, olihan mm. Ilmajoen työväenyhdistys pitkään Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran jäsenenä. Laihialla auttoi toiminnan alkuun Alkion kotona kokoontunut ns. "ukkopiiri". Kauhavan työväenyhdistyksessä toimivat erääseen aikaan mm. nuorisoseuramiehet Kustaa Hautamäki ja Kustaa Harju. Sen sijaan Seinäjoen, Lapuan ja Ähtärin yhdistykset eivät olleet wrightiläisiä. Seinäjokelaiset keskittyivät erityisesti osuuskaupan perustamiseen ja kehittämiseen.

Työväenyhdistysten johtokunnista tai jäsenistöstä ei ole säilynyt sellaisia luetteloita, joiden perusteella voitaisiin laatia koko suomenkielistä Etelä-Pohjanmaata koskeva kartoitus. Mutta esimerkiksi Alavuden työväenyhdistyksen alkuaikoina toimi tärkeimmissä tehtävissä mm. työnjohtajia, puuseppiä, sahanasettajia, konepuuseppiä, ratamestari ja vaihdemies.²¹ Kauhavalla olivat keskeisiä puukkotehtaan työläiset.²² Tilattomia ja näiden lapsia oli työväenyhdistysten jäseninä ja sivukylien yhdistyksissä runsaasti myös toimihenkilöinä.

Paikallisten yhdistysten ja seurojen jäsenten ammattiaseman määrittely ei siis ole kovin helppoa, ja missään tapauksessa ei päästä sellaiseen tarkkuuteen kuin ruotsalaisessa Folkrörelse-projektissa. Toisaalta mainitussa projektissa ilmeisesti tarkoituksella valittiin tutkittavaksi sellaisia järjestöjä, joista numeroaines oli säilynyt. Mahdollisesti myös tutkittavat paikkakunnat valittiin ympäri Ruotsia samasta syystä. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kohdalta onkin tyytyminen lähinnä vain toteamukseen, että ammattiasema oli lähellä väestön varsin agraarista jakautumaa, joskin virkamiesten, vapaissa ammateissa toimineitten ja erilaisten opiskelijain osuus oli heidän kokonaismääräänsä suhteellisesti suurempi.

---

20 Halila 1959, s. 161-162.

21 Järvinen 1954, s. 9-10.

22. Kauhavan ty 1923, s. 6.

7.1.3. Poliittiset järjestöt

Luvussa 5.5. on selvitetty katsauksenomaisesti puolueitten eduskuntavaaleissa 1907 ja 1908 saamia äänimääriä ja ilmeisiä vaalimenestykseen johtaneita syitä. Äänisaaliin kokoon vaikutti myös se, miten puolueet onnistuivat ehdokkaita asettaessaan ottamaan huomioon vaalipiirinsä väestöryhmät. Edustajaehdokkaiden ammatit ovatkin tarkkaan tiedossa.

Suomalainen puolue menestyi mainiosti rintapitäjissä, Kyrönmaalla, Ilmajoen seudulla ja Lapuanjokilaaksossa, osittain myös Kuortaneen ja Alavuden seudulla. Ääniä kertyi suhteessa eniten juuri Kuortancella ja Ylistarossa. Kuten seuraavasta asetelmasta käy ilmi, puolue oli onnistunut rekrytoimaan ehdokkaita sosiaalisessa mielessä varsin laajalta alalta. Ylivoimaisesti eniten oli talollisia, kuten myös maalaisliitoissa, joiden ammattijakautuma oli sitä vieläkin laajempi. Laskelma on tehty vuosien 1907 ja 1908 kansanedustajaehdokkaista.²³

Sosiaalinen asema	Suomalainen puolue		Nuorsuomal. ja maalaisi.		Sos. dem. puolue	
	1907	1908	1907	1908	1907	1908
Kirkkoherra	2	2	-	-	-	-
Ylioppilas, maisteri, varatuomari	-	1	2	-	-	-
Kirjailija	-	-	1	1	-	-
Kansakoulunopettaja	1	-	3	2(2)	2	1
Kauppiaa, valokuvaaja	1	2	2	1(1)	-	1
Lukkari, asioitsija, emännöitsijä	-	-	2	1	-	-
Talollinen	13	11	14	12(2)	-	2
Torppari tai vast.	4	4	1	4(2)	1	2
Käsityöläinen	-	-	1	-	3	1
Yhteensä	21	20	26	21(7)	6	7

Maalaisliittolaisten määrä laski vuonna 1908, koska EPNM ja SML olivat vaaleihin mennessä sulautuneet yhteen. Kun nuorsuomalaisilla oli vuonna 1907 ilmeisesti vain yksi "puhdas" ehdokas, he yrittivät nyt 1908 useammalla omalla ehdokkaallaan lisätä äänimääräänsä. Kun nuorsuomalaisilla ja EPNM:lla oli vaaliliitto vuonna 1907, vuoden 1908 sarakkeessa on edelleen

23 Liitteiden 6 ja 7 mukaisesti.

laskettu niiden luvut yhteen, nuorsuomalaisten omien ehdokkaiden määrät ovat kuitenkin sulkeissa. Sos.dem. puolue sai vuonna 1908 ehdokkaikseen kaksi talolliseksi mainittua, mutta käsityöläisiksi luettavien määrä putosi yhteen.

Suomalaisella puolueella oli neljä torpparia molemmissa vaaleissa. Näistä kauhajokelainen Sameli Rajala pääsi eduskuntaan sekä vuonna 1907 että 1908. Hän ei kuitenkaan ollut torppari tyypillisimmillään, sillä hän toimi myös maallikkosaarnaajana ja osti jo v. 1910 itselleen palstatilan.²⁴ Näin ollen häntä voitaisiin 1910-luvulla pitääkin jo talollisena. Kirkkoherroja oli ehdokkaina kaksi, heistä Vilhelmi Malmivaara tuli valituksi molemmilla kerroilla. Hänen poikansa Väinö Malmivaara taas oli vuonna 1907 EPNM:n ja nuorsuomalaisten vaaliliiton ehdokkaana. Kansakoulunopettajia oli mukana vielä vähän, vaikka he muuten olivatkin tulossa voimakkaasti mukaan erilaiseen järjestötoimintaan.

Suomalainen puolue pyrki koko maakunnan kattavaan toimintaan jo suurlakon edellä vuonna 1905. Kuitenkin vasta helmikuussa 1906 saatiin perustetuksi yhdysside, Etelä-Pohjalaisten suomalaisten Seurain Liitto. Sen johtokuntaan valittiin 12 jäsentä, kukin eri kunnasta. Heistä oli maanviljelijöitä kuusi, kauppiaita ja opettajia kaksi sekä lisäksi yksi toimittaja ja rakennusmestari.²⁵ Suomalaisten seurojen puheenjohtajina toimi vuosien 1905-1908 tienoilla ainakin kuusi opettajaa ja kolme maanviljelijää.²⁶ Opettajien aktiviteetti näyttää siis vielä rajoittuneen paikalliseen toimintaan.

EPNM:n johtokuntaan valittiin Kauhavalla 21-22.10.1906 maanviljelijäin lisäksi opettajat Juhani Ahtiluoto Alavudelta ja Matti Pelttari Nurmosta sekä asioitsija Kustaa Hautamäki Kauhavalta. Tilintarkastajien ammattinimikkeet olivat kauppias, maisteri ja agronomi. Vaasan läänin pohjoisen vaalipiirin johtava komitea valittiin 22.10., ja tällöin tuli puheenjohtajaksi kauppias Vihtori Niemi sekä jäseniksi maisteri Väinö Malmivaara, opettaja Pelttari, asioitsija Hautamäki, rouva Evi Alve Alahärmästä, rouva Anni Päivärinta Kauhavalta, rouva Alma Leppänen ja emäntä Sanni Sippola niin

24 EP elämäkertoja M-Ö 1965, s. 614-615 (S.E. Risku).

25 Etelä-Pohjanmaan Suomalaisten seurain Liiton vsk. 1906. SPA. VA.

26 Suomalaisten seurain luettelo 1905-1906 ja saapuneet vuosikertomukset 1906-1908. SPA. VA.

ikään Kauhavalta. Valituksi tuli myös eräs maisteri Kokkolasta.²⁷ Eteläisen ja itäisen vaalipiirien keskustoimikuntien jäsenistö ei ollut näin laaja-alainen, vaan mukana oli lähinnä maanviljelijöitä.²⁸ Kun nuorsuomalainen puolue järjestäytyi uudelleen maalaisliiton syntymisen jälkeen, valittiin Kauhavan piirin piiritoimikuntaan lääkäri, maanviljelijä, apteekkari, asemapäällikkö ja rehtori. Maanviljelijä oli maanviljelijä-kauppias Vihtori Niemi, joka aikaisemmin oli ollut EPNM:n miehiä. Hän oli kuitenkin kuulunut perustuslaillisiin ja kagaaliinkin jo vuosia, joten hänen ratkaisunsa on tältä pohjalta ymmärrettävissä.²⁹

Sosiaalidemokraattisessa puolueessa oli tapana merkitä lehtiutisiin ja pöytäkirjoihin vain henkilöiden nimet, ei ammatteja. On kuitenkin ilmeistä, että johtotehtävissä toimivat lähinnä käsityöläiset ja tehtaitten työväki. Tilattoman väestön edustajia tuskin oli piirijohtokunnissa, vaikkakin heitä toimi siellä täällä maaseudun yhdistyksissä. Eräissä tapauksissa paikallisyhdistysten perustajia olivat Amerikassa käyneet, jotka olivat tutustuneet matkoillaan sosialistisiin aatteisiin.³⁰

Erästä Lapuanjokilaakson kuntia koskevasta edellisistä aikaisemmasta selvityksestä käy ilmi, että poliittisten yhdistysten ja seurain toimihenkilöistä oli vuosina 1905-1908 lehtitietojen mukaan maanviljelijöitä n. 60 %, virkamiehiä ja työläisiä molempia n. 20 %. Virkamiehistä lähes kaikki olivat suomalaisen puolueen miehiä, vain yksi yhteiskoulunopettaja, kolme kansakoulunopettajaa sekä muutama rautatievirkamies oli mukana Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaisen Maalaisliiton toiminnassa, työväenyhdistyksissä ei kukaan. Tosin ainakin rautatievirkamiehet siirtyivät pian takaisin nuorsuomalaisten riveihin. Torppareita, käsityöläisiä tai muita työläisiä ei ollut mukana oikeistolaisissa yhdistyksissä, joissa tietenkin talolliset olivat taas pääluvunmukaisena enemmistönä.³¹

---

27 Pohjan Poika 24.10.1906.

28 Ilkka 27.11.1906 ja 18.12.1906.

29 Tietoja agitatsioonitoimista vaalitaistelussa keväällä 1908. NSPA. VA. Niemi oli EPNM:n Kauhavan paikallisosaston jäsen alusta alkaen. Pohjan Poika 28.11.1906. Vaalipiirin johtavan komitean jäsenyydestä mainittiin edellisellä sivulla.

30 Näin tapahtui esimerkiksi Nurmon ja Nurmon Kouran työväenyhdistyksiä perustettaessa. Anttila, O. 1974, s. 403-404.

31 Latikka 1961 I, s. 62-63.

7.2. Järjestötoiminnan merkittävimpien vaikuttajien tausta ja tavoitteet

7.2.1. Fennomanian esiinmarssi 1880- ja 1890-luvuilla

Järjestötoiminnassa vaikutusvaltaiseen väestöön kuului suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla, kuten on jo todettukin, lähinnä talollisia sekä näiden poikia ja tyttäriä. Muissa ammateissa toimineitten määrä vaihteli järjestöaloittain, mutta jäi jälkeen maatalousväestöstä työväenyhdistyksiä lukuunottamatta. Lukumäärän ei kuitenkaan aina tarvinnut korvata laatua; muutamat saattoivat vaikuttaa kehityksen suuntaan enemmän kuin järjestöväen suuri enemmistö. Näihin todellisiin avainhenkilöihin kuului toki useita maanviljelijöitäkin, jotka jo varhaisessa vaiheessa olivat omaksuneet uusia ajatuksia.³²

Edellinen, järjestötoiminnassa aktiivista väestöä käsittelevä luku antaa useita viitteitä tällaisista avainhenkilöistä. Erityisesti herättää huomiota, että Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirin piiritoimikunnassa istui hyvin pitkään kolme miestä, ruukinpatruuna ja tilanomistaja, sittemmin maanviljelysneuvos Edvard Björkenheim (1856-1934), kauppias ja kirjailija Santeri Alkio, alunperin Filander (1862-1930), sekä maanviljelijä, sittemmin myös valtiopäivämies ja kansanedustaja Juho Erkki Antila (1856-1920). Näitten miesten aktiivisuus ei rajoittunut pelkästään raittiusasiaan, vaikka he sen parissa aloittivatkin oman järjestöuransa. Kukin heistä toimi myöhemmin merkittävästi myös muualla, Björkenheim maanviljelysseuratyössä, Alkio nuorisoseuraliikkeessä ja Antila osuustoiminnassa. Kaikki olivat jossain vaiheessa valtiopäivämiehiä, Björkenheim aatelisäädystä 1885-1904, Antila talonpoikaissäädystä 1905-1906, sitten suomalaisen puolueen ja kokoomuksen kansanedustajana 1907-1909 ja 1917-1918 ja Alkio lähinnä maalaisliiton kansanedustajana useaan otteeseen 1907-1921.³³ Raittiusliike oli Etelä-Pohjanmaalla varhaisinta lähes pelkästään suomenkielistä järjestötoimintaa, joten oli luonnollista, että sen kautta tunnetuiksi tulleet henkilöt olivat kysytyjä luottamusmiehiä.

32 Suuri osa tiedoista on tullut esille jo tämän tutkimuksen aikaisemmissa luvuissa. Eräitä vuosilukuja ja muita elämänvaiheisiin liittyviä seikkoja on täydennetty Eteläpohjalaisia elämäkertoja -teosten pohjalta, vaikka niihin ei aina viitatakaan.

33 EP elämäkertoja A-L 1963, s. 30-33, 42-44 ja 61-65. Suomen kansanedustajat 1907-1982, 1982, s. 27 ja 35.

Edv. Björkenheim opiskeli nuoruudessaan Ruotsissa ja tutustui Upsalassa vapaakirkollisiin piireihin. Täällä hän sai myös hengellisen herätyksen. Palattuaan Suomeen ja otettuaan haltuunsa Isossakyrössä sijaitsevan perintötilan, hän tutustui Vaasassa 1870-luvulla Hellmanin sisaruksiin, joiden kautta vapaakirkollinen raittiusliike tuli Suomeen. On mahdollista, että myös hän oli järjestämässä niitä tilaisuuksia, joissa eräs ruotsalainen eversti kertoi ulkomaisesta raittiusliikkeestä. Näin sai alkunsa "Vaasan Ehdotoin Raittiudenseura", jonka puheenjohtajana Björkenheim pian oli.³⁴ Hän toimi jonkin aikaa myös vapaakirkollisen liikkeen puhujana, mutta edusti sen vapaamielistä suuntaa, joka mm. vastusti kirkosta eroamista. Pian hän keskittyi kuitenkin vain raittiusliikkeen kehittämiseen ja toimi tässä mielessä mm. Granfeltin kanssa yhteistyössä vuoden 1885 valtiopäivillä. Maineikkaan Vaasan ehdottoman raittiusseuran puheenjohtajana hän oli puolen vuosisataa, joten hänen siirtymisensä raittiuspiirin johtoon oli luonnollista.

Vuodesta 1877 lähtien Björkenheim viljeli Orisbergin ruukintilaa Isossakyrössä. Ruukki tosin lakkautettiin vuonna 1900, mutta sen jälkeen harjoitettiin vielä konepajatoimintaa. Suuresta kartanostaan hän teki mallitilan, jossa oli useita maatalousalan kouluja, mm. Vaasan läänin maanviljelysseuran aloitteesta perustettuja. Tätä kautta hänestä tuli myös maanviljelysseuran jäsen ja eräitten vaiheitten jälkeen sen puheenjohtaja vuodesta 1894. Vuotta 1904 lukuunottamatta hän toimi yhtäjaksoisesti Vaasan läänin maanviljelysseuran ja sitten Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran puheenjohtajana kuolemaansa saakka vuonna 1934. Valtiopäiväkaudellaan hän kuului moniin valtakunnallisiin komiteoihin ja toimikuntiin sekä valtakunnallisen maanviljelysseuratoiminnan eräisiin keskeisiin elimiin.

Suuren tilan isännöisyys ja aatelineen tausta antoivat tietenkin 1800-luvulla yhteiskunnallista painoa ja merkitystä. Mutta samalla hän oli suomalaistunut ja asettui pikemminkin maakunnan talollisten johtomieheksi. Tämä tuli näkyviin maanviljelysseuran johtokunnassa 1903, jolloin kieli-riidat kärjistyivät aina seuran jakautumiseen saakka. Ennen puheenjohtajaksi tuloaan hän oli 1890-luvulla ollut kehittämässä Vaasan läänin yleistä

---

34 Vaasan Sanomat 26.7.1880. Selvittämättä on, kuka kutsui tämän ruotsalaisen everstin puhumaan Pietarsaareen ja Vaasaan. On mahdollista, että Björkenheimillä on suurempikin merkitys Suomen raittiusliikkeen varhaisessa historiassa kuin yleisesti tiedetään.

isäntäyhdistystä, jota paikallisyhdistyksineen on pidettävä osaksi protestina lääninseuran ruotsinkielisyyttä vastaan. Poliitikkaan Björkenheim ei kovin aktiivisesti osallistunut, mutta tuli vedetyksi siihenkin mukaan. Hän oli näkyvästi esillä siinä ns. sovintokokouksessa, jossa tutkittiin uuden maalaispuolueen perustamismahdollisuuksia Lapualla. Björkenheim lienee toivonut Gebhardin tapaan, että uusi puolue olisi ollut lähellä suomalaista puoluetta. Näin hänen ja Alkion tiet erosivat poliittisen toiminnan osalta. Björkenheimiä voitaneen jopa pitää jonkinlaisena Etelä-Pohjanmaan suomenkielisen järjestötoiminnan alkajana, mikäli tällaista nimitystä yleensä voi yhdelle miehelle antaa. Ruotsissa opiskelleena, aatelmiehenä ja ruukinpatruunana hän oli sopiva, ympäristönsä yläpuolelle kohoava hahmo, joka mielellään vedettiin tuona aikana virinneitten hankkeitten johtoon muuallakin kuin järjestötoiminnassa.

Björkenheimin tapaan liittyi Vaasan ehdottomaan raittiusseuraan pian monia muitakin valistuneita nuorehkoja miehiä, mm. Alkio ja Antila. Raittiusliikkeestä tuli monelle elämäntapa, mutta myös väylä henkiseen kehitykseen ja sosiaaliseen nousuun. Liikkeen toiminta sai myös fennomaanista sisältöä.

Nuoren Aleksanteri Filanderin koulupohja oli jäänyt puutteelliseksi. Varsin nuorena hän joutui ottamaan hoidettavakseen isältään jääneen kaupan, jota hän hoiti vuoteen 1904 saakka. Rinnan järjestötoimintaan osallistumisen kanssa hän aloitteli kirjallista toimintaansa, ensin kirjoittelemalla lehtiin ja sitten julkaisemalla monia tunnustusta saaneita teoksia. Hän oli kirjailijanakin julistaja, yhteiskunnallisten rappioilmiöiden kuvaaja ja terveen elämäнкäsityksen edustaja. Hän halusi antaa nuorisolle esikuvia ja nostaa heitä korkeammalle henkiselle elämäntasolle. Hänen optimistinen perusajatuksensa oli, että ihminen kasvaa jatkuvasti inhimillisissä voimissaan ja sosiaalisessa kelpoisuudessaan, kunhan vain hänessä piilevät hyvät voimat herätetään. Näissä ajatuksissa on nähtävissä sekä valistusfilosofien vaikutusta että tolstoilaisuutta.³⁵

Alkio oli alusta lähtien mukana sekä raittiusliikkeessä että Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran toiminnassa. Vuonna 1888 hän tuli ensimmäisen kerran nuorisoseuran puheenjohtajaksi, joskin hänen varsinainen aikansa koitti vasta 1890-luvulta lähtien. Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaisen Maalaisliiton johdossa hän oli alusta lähtien ja pian myös yhtyneessä maalaisliitossa.

35 EP elämäkertoja A-L 1963, s. 32 (Artturi Leinonen)

Kurikkalainen Juhon Erkki Antila vuokrasi 1880-luvun alussa Havuselan virkatalon Ilmajoen puolelta. Lopulta hän osti sen itselleen ja kehitti sitä niin, että sinne voitiin sijoittaa maatalousalan kouluja. Antilakin oli Vaasan läänin ja Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseurojen johtokunnissa, mutta ennen muuta hän oli osuustoimintamies. Hän aloitti järjestämällä yhteisostoja ja oli mukana Ilmajoella lopulta epäonnistuneessa kauppayhtiökokeilussakin. Osuuskauppajärjestössä hänellä ei ollut merkittäviä luottamustehtäviä, mutta sitäkin enemmän osuuskassatoiminnassa. Hän oli aloitteen tekijänä perustamassa Pukaran osuusmeijeriä ja Ilmajoen Yläpään osuuskassaa, jotka molemmat olivat lajissaan maan ensimmäisiä. Hän oli ollut aikaisemmin paitsi Ilmajoen maamiesseurassa myös isäntäyhdistyksessä, ja vuonna 1909 hän perusti Ilmajoelle toisen Vaasan läänin maanviljelysseuran paikallisseuran. Antila perusti raittiusseura Ladun jo niin varhain kuin 1883 ja 1890-luvulla omaan kyläänsä Toimi V:n. Pitkät ajat hän kierteli myös raittiuspuhujana. Hän oli useita vuosia Osuuskassojen Keskuslainarahaston, Pellervo-seuran ja Keskusosuusliike Hankkijan korkeimmissa luottamustehtävissä.³⁶

Kun mainitut henkilöt olivat vuosia jatkuvassa yhteistyössä, kiinnostaa tietenkin kysymys, millaiset olivat heidän keskinäiset henkilökohtaiset suhteensa. Tähän antaa jonkinlaista valaistusta Edv. Björkenheimin ilmeisen huolellisesti säilytetty ja järjestetty saapuneitten kirjeitten kokoelma. Kun Björkenheim oli kolmikosta vanhin ja Ruotsissakin oppia saanut, olettaisi, että hänellä olisi ollut jonkinlainen oppi-isän asema muihin nähden. Santeri Alkion kirjeistä ei ainakaan saa vahvistusta tähän. Ne olivat kohteliaita, verrattain lyhyitä ja koskivat raittiuspiirin käytännön asioita; olihan Alkio sihteeri ja Björkenheim puheenjohtaja. Ehkäpä Björkenheimin jäsenyys aatelissäädystä myös säilytti etäisyyttä. Sen sijaan Antila näyttää joskus valittaneen henkilökohtaisiakin, perheeseen liittyviä sairauksia ja muita vaikeuksia. Vuosina 1888 ja 1892 hänellä näyttää olleen Latu-seuran puitteissa erimielisyyksiä muutaman Alapään isännän kanssa. Tilanne laukesi 1888 siihen, että Björkenheim esiintyi itse puhujana Ladun tilaisuudessa.³⁷ Myös Niilo Liakka tuntuu olleen

36 EP elämäkertoja A-L 1963, s. 42-44 (Waldemar Rantoja)

37 Edvard Björkenheimille 1880- ja 1890-luvulla saapuneet kirjeet, erityisesti J.E. Antilan 19.11. ja 12.12.1888 sekä 15.8. ja 14.12.1892 lähettämät. OKA.

Antilan uskottu. Vuonna 1894 hän valitti "takanapäin" saamaansa arvostelua ja kertoi väsyneensä myös fyysisesti, sillä alituinen matkanteko oli rasittavaa ja taloudellisesti raskastakin.³⁸ Kun Björkenheimin Antilalle kirjoittamia kirjeitä ei ole käytettävissä, on vaikea sanoa, oliko neuvojen kysyjänä aina sama mies, eli Antila.

Mitä nämä kolme miestä sitten merkitsivät omille paikkakunnilleen ja erityisesti niiden järjestötoiminnalle? Björkenheim oli eteläpohjalaisen järjestötoiminnan alkajia, mutta muuten Isonkyrön toiminta ei ollut mitenkään aikaista tai merkittävää, eikä sieltä myöskään noussut muita näkyviä henkilöitä. Vaikka se oli vanha emäpitäjä, se jäi Laihian ja viimeisimmän kappelinsa, Ylistaron varjoon. Olipa isokyröläisillä yhteinen maanviljelys-seurakin ylistarolaisten kanssa aikana, jolloin muualla oli päädytty yhden kunnan seuroihin. Lähtökohdat olivat Isosakyrössä hyvät, siellä oli 1800-luvun puolella ollut hyvin toimiva oltermannilaitos ja jonkilaisia siihen liittyviä varhaisia osuustoimintakokeiluja. Joitakin ruukkinsa ja tilansa toimihenkilöitä Björkenheim pyrki vetämään mukaan raittiuspiirin toimintaan, mutta näiden mukana olo' jäi lähinnä vain vierailuksi. Lähellä onkin ajatus, että Björkenheim oli liian vahva ja dominoiva tahtomattaankin, muille maakunnalliseen kuulusuuteen nouseville ei yksinkertaisesti jäänyt tilaa.

Ennen pitkää myös Alkio nousi paikkakunnallaan hyvin vaikutusvaltaiseen asemaan. Laihialla oli kuitenkin ollut jo talonpoikien vilkasta fennomaanista toimintaa, joten kasvupohjaa oli Isoakyröä enemmän. Alkio johti silti raittiusliikettä, nuorisoseuraliikettä, oli perustamassa wrightiläistä työväenyhdistystä ja osallistui jossain määrin osuustoimintaan. Hänen "adjutanttinaan", pitkäaikaisena Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran sihteerinä ja välillä esimiehenä toiminut maanviljelijä Jaakko Hannuksela oli kansanedustajaehdokkaana, mutta ei muuten kohonnut järjestötoiminnan maakunnallisten johtomiesten joukkoon. Suomettarelainen Mikko Lipponen oli vanhoja fennomaaneja, ja hän kunnostautui maanviljelysseuratoiminnassa, Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen puheenjohtajana sekä myös Vaasan läänin ja Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseurojen johtokunnissa. Lipponen yritti eduskuntaan ensin suomalaisen puolueen riveissä ja

---

38 J.E. Antila Niilo Liakalle 27.2.1894. Niilo Liakan kok. IYK. Antila totesi Liakalle mm., että hänellä itselläänkin oli luonteessaan vikoja, joita yritti parantaa.

valittiin kansanedustajaksikin 1911-1914. Myöhemmin hänkin siirtyi maalaisliittoon. Iipposen paikallinen toiminta oli hyvin monipuolista.

Ilmajoella oli sentään Antilan ohella parikin huomattavaa järjestömiestä jo 1880-luvulla, heistä tosin valtiopäivämies Iisakki Hannuksela (1827-1889) oli jo elämänsä loppupuolella. Hannuksela oli niitten talonpoikien joukossa, jotka kirkkoherra Forsman nosti Ilmajoen maamiesseuran jäseniksi vuonna 1861. Otto E. Könni oli kuulua kellonrakentajasukua ja oli päässyt nuorena kouluun Helsinkiin. Hänestä tuli Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran ensimmäinen esimies 1882, ja on mahdollista, että hän henkilökohtaisesti vaikutti seuran syntyyn. Vuonna 1883 hän perusti Ilmajoen soittokunnan ja vuosikymmenen loppupuolella hän toimitti Kansan Lehteä Emanuel Antilan, J.E. Antilan ylioppilasveljen kanssa. Lehden sisältö osoitti, että hän oli yhteiskunnallisesti aktiivi fennomaani. Könni muutti 1890-luvun vaihteessa Seinäjoelle, josta käsin hän toimi mm. Ilmajoen maamiesseuran sihteerinä. Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen sihteerinä hän oli 10 vuotta ja pari vuotta myös Vaasan läänin maanviljelysseuran johtokunnassa. Vuosina 1903-1905 hän oli Vaasan päätoimittajana. Säätyvaltiopäiville hän osallistui vuonna 1900. Myös Seinäjoella hän osallistui aktiivisesti musiikkitoimintaan.³⁹

Kun Könni (1858-1931) muutti Seinäjoelle, tuli Antilasta vähitellen vaikutusvaltaisin ilmajokelainen. Mutta muitakin näkyviä oli, mm. Niilo Liakka, Ilmajoen opiston johtaja ja valtakunnallista mainetta saanut osuustoimintamies. Hänellä oli yhteyksiä Tanskaan, josta ilmeisesti saatiin vaikutteita toiminnan kehittämiseen. Liakka oli muutaman vuoden sekä raittiuspiirin että Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran johtokunnissa. Tilanomistajat Erkki Malmberg ja Paul Roschier olivat monia vuosia Vaasan läänin maanviljelysseuran johtokunnassa. Satulaseppä Sandströmillä ei raittius- ja nuorisoseuraliikkeitten parissa tekemästään työstä huolimatta ollut mahdollisuuksia nousta Antilan kilpailijaksi. Ainoa, jolla oli tähän syntyperänsä ja toimintansa aktiivisuuden perusteella edellytyksiä, oli maanviljelijä Kaarlo Landén (Lanne), joka oli myös kunnostautunut Ilmajoen maamiesseurassa ja osuustoiminnassa. Suurlakon jälkeen hänestä tuli suomalaisen seuran esimies ja myöhemmin kansanedustajaehdokas, vaikka hän vielä jäikin Antilan varjoon. Hän ehti kuitenkin vielä kansanedusta-

---

39 Vrt. myös luvut 4.4. ja 8.2.1.

jaksi vuosina 1910-1913 ja 1917-1921.⁴⁰ Vuodelta 1903 voidaan Antilan ja Lanteen välillä kirjata näkemyseroja osuusmeijereitten kehittämiskysymyksessä. Lanne puolusti hajautettua, pienten meijerien järjestelmää, mutta jäi tappiolle Antilan uudenaikaisemman, keskitystä ja tehokkuutta vaativan näkemyksen edessä. Oliko tämä tapahtuma arvovaltakehityksessä jotenkin merkittävä, jää vain arvaukseksi. Antilan asema oli tässä vaiheessa jo niin vahva, että sitä ei horjuttanut Lanteen tulo tärkeisiin suomalaisen seuran ja puolueen piirihohtokuntatehtäviin.

1800-luvun loppupuolen merkittäviä vaikuttajia oli myös lapualainen tilanomistaja ja kunnallisneuvos Fredrik Wilhelm Lagerstedt, josta tuli talonpoikaissäädyn valtiopäivämies vuodesta 1882 aina kuolemaansa saakka vuonna 1904. Lagerstedt (1836-1904) liittyi Ilmajoen maamiesseuraan tammikuussa 1881 ja tuli Vaasan läänin maanviljelysseuran johtokuntaan vuonna 1889. Kiinnostavaa on, että myös Björkenheim liittyi niihin samoina vuosina, Ilmajoen maamiesseuraan jopa samana päivänäkin kuin Lagerstedt. Seuran matrikelissa on mainittu Björkenheimin nimi ensin. On mahdollista, että näillä kahdella oli keskinäisiä yhteyksiä ja Lagerstedt-seurasi vielä 1880-luvulla yhteiskunnallisesti arvostetumpaa Björkenheimiä näille paikoille. Lagerstedt toimi Lapualla useimmissa merkittävissä kunnallisissa tehtävissä sekä myös isäntäyhdistyksessä ja paikallisessa maamiesseurassa. Muussa järjestötoiminnassa hän ei mainittavasti ollut mukana, mutta suhtautui suopeasti niiden kehittämiseen. Lagerstedt oli kieltämättä hyvin tärkeä järjestötoiminnan kehityksen taustavaikuttaja. Lapualla tuskin tapahtuikaan mitään merkittävää niin, ettei siitä etukäteen informoitu häntä.

Lagerstedtin ansiot olivat silti enemmän voimaperäisen maatalouden harjoittamisessa; erityisesti hänet tunnetaan suonviljelyn voimakkaana laajentajana. Parhaimmillaan hänen väitetään omistaneen seitsemän mantaalia eli noin kymmenesosan koko Lapuan pitäjästä. Valtiopäivillä hän oli arvostettu, ja hän toimi monissa valiokunnissa. Tämän johtui lähinnä siitä, että hän oli luotettavimpia meurmanilaisia.⁴¹ Lagerstedt oli mukana mm. siinä johtavien suomenmielisten kokouksessa, joka lokakuussa 1902 vielä toivoi rajoituksia helmikuun manifestin määräyksiin ja kehotti samalla

40 Suomen kansanedustajat 1907-1982, 1982, s. 317.

41 Alanen 1953, s. 669.

kutsunnassa olleita menemään palvelukseen. Pelättiin nimittäin, että kieltäytyminen olisi voinut vaikuttaa rauhan ja järjestyksen säilyttämiseen, kuten asia ilmaistiin.⁴² Vastaavasta suhtautumisesta on merkkejä Lagerstedtin muussakin toiminnassa.⁴³

Muita lapualaisia ei maakunnallisissa luottamustehtävissä juuri ollut lukuunottamatta lyhyitä "vierailuja" Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran johtokunnassa ja raittiuspiirin piiritoimikunnassa. Opettaja Kaarlo Moberg oli 1880- ja 1890-luvuilla Lapuan raittiusyhdistyksen esimies. Hänen seuraajansa, opettaja Teofilus Haila oli kahteen otteeseen raittiuspiirin piiritoimikunnassa.

Seinäjoen huomattavin henkilö oli 1800-luvulla Gustaf August Wasastjerna (1823-1905), Östermyran ruukin ja tilan omistaja. Vaikka laajat liiketoimet veivätkin hänet vararikkoon vuonna 1869, hän viljeli edelleen poikiensa nimissä Seinäjoen tehdastilaa. Hän oli Ilmajoen maamiesseuran rahastonhoitajana 1850-1870 ja esimiehenä 1862-1894.⁴⁴ Wasastjerna kehitti merkittävällä tavalla maanviljelyä ja meijeritoimintaa. Jo mainittu Otto E. Könni oli vuosisadan vaihteessa huomattavin järjestömies Seinäjoella. Kauhavalaisista ei kukaan ollut näkyvässä johtoasemassa 1800-luvulla. Ensimmäisen nuorisoseuran perustaneet lyseolaiset muuttivat virkapaikoilleen ympäri Suomea, ja Matti Sippolalla oli tarpeeksi puuhaa oman eläntönsä järjestämisessä. Pari kauhavalaista oli vähän aikaa Vaasan läänin maanviljelysseuran johtokunnassa.

Järjestötoiminnan johtotehtävät keskittyivät siis harvinaisen selvästi vain kolmen miehen käsiin. Vain Otto E. Könni ja Mikko Iipponen olisivat olleet jossain määrin heihin verrattavissa, vaikutusvaltansa puolesta myös F.W. Lagerstedt, vaikkakaan hän ei toiminut kovin monessa näkyvässä järjestötoiminnan tehtävässä. Taustavaikuttajana hänen merkitystään ei kuitenkaan tule väheksyä.

42 Reuter 1928, s. 317-318.

43 Esimerkiksi F.W. Lagerstedtin kirje pojalleen Jalo Lahdensuolle 21.11.1903. Jalo Lahdensuon kokoelma. VMA. F.W. Lagerstedt valitelti Helsingissä jatkuneita, asevelvollisuusasetusta kohtaan osoitettuja mielenosoituksia ja lausui ilonsa siitä, että poika oli hiljattain suorittanut asevelvollisuutensa.

44 Liakka 1903, s. 175-176. Varsinaisena esimiehenä hän oli vuodesta 1889, sitä ennen varaesimiehenä.

Taustavaikuttajista ei pidä unohtaa myöskään toimittaja Ossian Ansasta, vaikka hän asuikin Vaasassa ja siis ahtaasti ottaen suomenkielisen maakunnan ulkopuolella. Edellä on jo mainittu hänen lehtimiesurastaan ja siitä vaikutusvallasta, jota hän käytti lähinnä Pohjalaisen omistajana ja toimittajana. Lehden palstoilla käsiteltiin tavan takaa myös järjestötoimintaan liittyneitä ansioita.

Mutta Ansas oli toisaalta myös aktiivinen järjestötoiminnan osallistuja. Helsingin yliopistossa hän oli ollut Suomalaisen Nuijan, K.P.T:n ja Lauri Kivekkään⁴⁵ kaudella varsin kiivas kielitaistelija, vaikka olikin syntyjään ruotsinkielinen (alk. Frans Ossian Husberg). Palattuaan synnyinkaupunkiinsa Vaasaan hänen kieliohjelmansa haalistui ja hän edusti täällä Raimo Salokankaan sanoin jonkinlaista väljää nuorsuomalaisuutta, jossa perustullaillisuus oli maltillisia sosiaalisia uudistuksia tärkeämmällä sijalla. Kuitenkin hän teki aloitteen wrightiläisen työväenyhdistyksen perustamisesta Vaasaan ja toimi sen puheenjohtajanakin vuodesta 1886 lähtien. 1890-luvun alussa hän oli edelleen työväenliikkeen paikallinen henkinen johtaja ja osallistui tässä ominaisuudessa mm. vuosien 1893 ja 1896 työväenyhdistysten edustajakokouksiinkin. Vuonna 1893 hänet valittiin jopa työväen valtuuskuntaan.⁴⁶

Myös Vaasan Kansallisseura perustettiin Ansaan ohjauksessa. Vaasan läänin maanviljelysseurassa hän toimi 1890-luvulla suomenmielisten kellokkaana. Hän näki kuitenkin käynnissä olleen valtataistelun ei niinkään kielipoliittisena vaan suurviljelijäin ja "tavallisten" viljelijäin välisenä. Kun hän vuoden 1904 äänioikeuskiistassa sitten asettui ruotsinkielisten puolelle, nähtiin hänet suomenkielisten piirissä lähes petturina, joka oli vieraantunut aikaisemmista ajatuksistaan.⁴⁷

Edellä on jo viitattu siihen, että 1800-luvun parin viimeisen vuosikymmenen tärkeimpien eteläpohjalaisten vaikuttajien tavoitteet liittyivät jollain tapaa fennomaniaan. Kuitenkaan tämä ei ollut suoraviivaista, vaan fennomania sai eri henkilöiden kohdalla erilaisia painotuksia. Seuraavan

---

45 Vrt. Kivekkään ja K.P.T:n esittely tämän alaluvun lopussa.

46 Salokangas 1983, s. 73-76, 104, 134 ja 137.

47 Salokangas 1983, s. 143-148 ja 152-153.

sivun kuvioon on nämä eri muodot pyritty ryhmittelemään sellaisina, kuin ne on uusimmassa Etelä-Pohjanmaata koskevassa tutkimuksessa nähty.⁴⁸

Ns. pappilafennomania liittyi pikemminkin järjestötoiminnan varhaisvaiheisiin, joista on tehty selkoa luvuissa 2.2.1. ja 2.2.2. Saman suuntainen kulttuuritoiminta liittyi talonpoikaisfennomaniankin tavoitteisiin, mutta nyt tätä toimintaa ryhdyttiin organisoimaan tietoisesti esimerkiksi nuorisoseurojen ja raittiusyhdistysten puitteissa. Ajallisesti sen varsinainen alku voitaisiin määritellä vaikkapa Vaasan suomenkielisen lyseon perustamishankkeisiin 1870-luvun lopulla. Merkittävimpiä edustajia olivat mm. Mikko Iipponen ja J.E. Antila, tietyin varauksin myös vaikkapa Edv. Björkenheim ja F.W. Lagerstedt sekä monet muut. Raittiusliike kuului ilman muuta sen piiriin, samoin isäntäyhdistykset ja wrightiläiset työväenyhdistykset, jotka olivat fennomaanisessa mielessä varsin lähellä raittiusyhdistyksiä. Jyrkimmän vaiheensa talonpoikaisfennomania koki Vaasan läänin maanviljelysseuran sisäisissä kielipoliittisissa ja yhteiskunnallisissa valtataisteluissa 1890-luvun lopussa ja uuden vuosisadan alussa.

Radikaalifennomania oli jollain tapaa mukana kaikessa järjestötoiminnassa ainakin asioita kärjistävänä taustatekijänä. Sen voimahahmo oli eittämättä Lauri Kivekäs, josta vuona 1880 oli tullut suomenkielisten ylioppilaitten taistelujärjestön, Suomalaisen Nuijan puheenjohtaja.⁴⁹ Hän oli mukana eteläpohjalaisissa suuntataisteluissa, mm. Kuortaneen kokouksessa, Vaasan työväenyhdistyksen taustahahmona ja kunniajäsenenä, virkamiehiä vastaan käytyjen oikeustaistelujen asianajajana jne. Toinen radikaalifennomaaneihin luettava henkilö oli Matti Sippola, Kivekkään aisapari Kuortaneen kokouksessa, Kauhavan nuorisoseuran ja Vaasan työväenyhdistyksen keskeisin perustaja sekä monipuolinen, eri puolilla näkynyt osallistuja. Samaan radikaalifennomaanien ryhmään voitaisiin lukea vielä uudistusmielinen Sandmanin Vaasan Lehti taustaryhmineen; samoin Kansan Lehti ja sen keskushenkilö, Otto E. Könni.⁵⁰

48 On tietenkin syytä todeta, että havainnolliseksi tarkoitettu malli tekee helposti todellisuudelle väkivaltaa. On huomattava, että tässäkin rajat ovat hyvin liukuvat ja epäselvät.

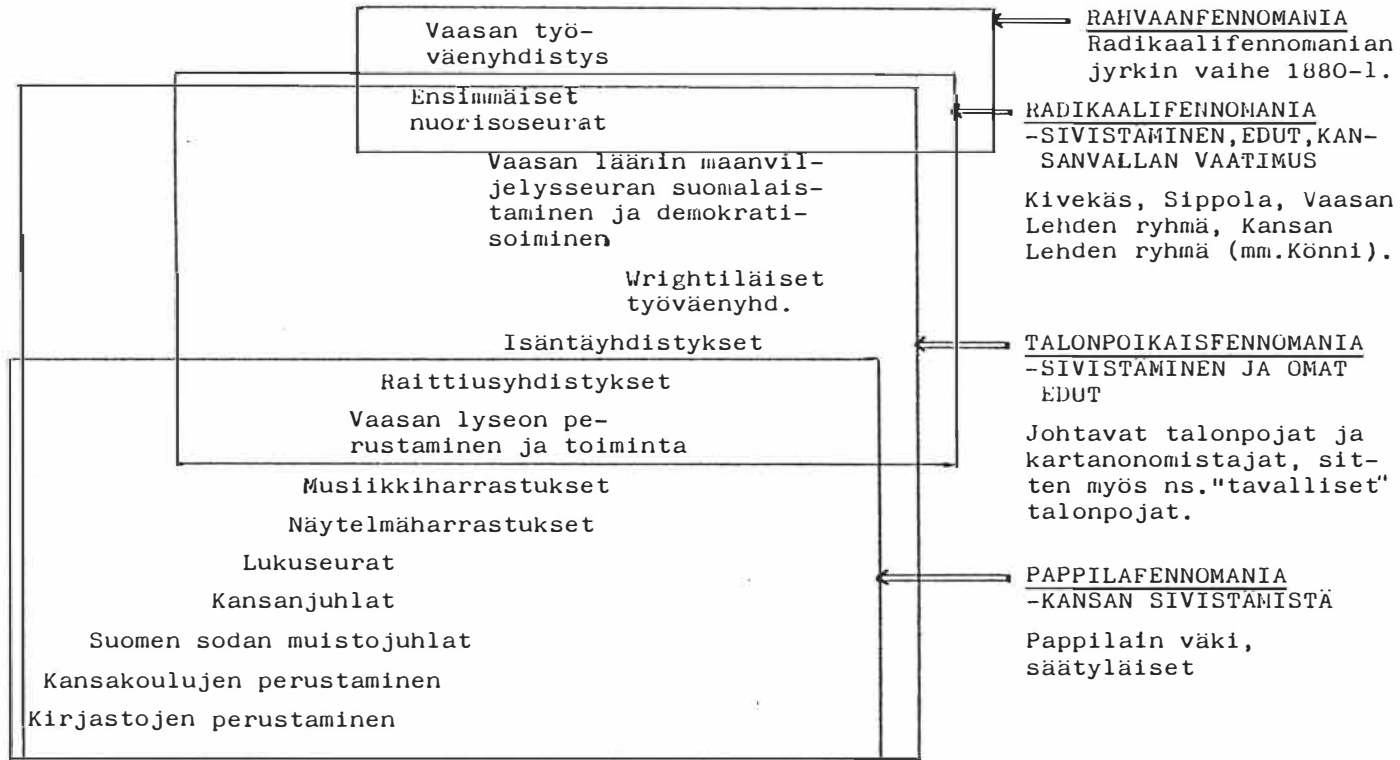
49 EP elämäkertoja A-L 1963, s. 287-288 (Jaakko Ollila). Samana vuonna Kivekäs kuitenkin jo erosi tovereineen, koska piti Nuijan ohjelmaa liian varovaisena. Hän muodostikin uuden ryhmän, K.P.T.:n, jonka yhtenä tunnuslauseena oli "Koko Programmi Toimeen".

50 Vrt. luku 5.1.1.

Kaavio 1

Järjestötoiminta ja fennomanian ilmenemismuodot suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla 1800-luvulla.

1860-luku   1870-luku   1880-luku   1890-luku

Alkava järjestötoiminta sovitettuna Raimo Salokankaan tekstistä (1983,1985) poimittuun luokitteluun.Radikaalifennomaniaan kuuluivat myös mm. tekstissä mainitut oikeustaistelut, mutta niitä ei voi lukea järjestötoimintaan.Pääosa nuorisoseuralikkeestä oli talonpoikaisfennomaniaa, jolle radikaalifennomania antoi ajoittain jyrkempää sävyä.

Rahvaanfennomania oli lähellä radikaalifennomaniaa ollut suuntaus, joka toi vielä selvemmin esille yhteiskunnallisen muutoksen tarpeen. Se oli eräänlaista sosiaalista työväenfennomaniaa,⁵¹ joka pyrki rohkaisemaan työväkeä omaehtoiseen toimintaan wrightiläistä liikettä radikaalisemmin. Se ilmeni ennen muuta Vaasan työväenyhdistyksen perustamisessa ja siten myös Sippolan ja Kivekkään toiminnassa. Santeri Alkio oli vielä 1890-luvulla lähellä tätä suuntausta. Nuorisoseurojen perustaminen oli jo sinällään toimintaa "tavallisen" rahvaan hyväksi, mutta myös työväenkysymys kiinnosti häntä yleisemminkin. Alkio valittiinkin Helsingin työväenyhdistyksen edustajana työväen edustajakokoukseen 1896. Näiltä vuosilta hänet tunnetaan mm. äänioikeuden laajentamisen vaatijana lähes jyrkimpien työläisradikaalien tapaan.⁵² Kuitenkin rahvaanfennomaaninen toiminta rajoittui Alkiota lukuunottamatta lähinnä 1880-luvun alkuvuosiin eräänlaisena radikaalifennomanian siivekkeenä.

Heikki Ylikangas on todennut, että Etelä-Pohjanmaa oli pääkaupungin ja sen vallanpitäjien näkökulmasta katsoen aivan radikaalimpien alueitten kärjessä. Maakunnassa pyrittiin paitsi tukemaan suomalaisuusliikkeen yleisiä päämääriä, myös saavuttamaan yhteiskunnallista tasa-arvoa erilaisilla toiminnan aloilla.⁵³ Tähän pohjalaisilla talonpojilla oli muita varhaisemmat taloudelliset resurssit ja näin myös mahdollisuudet vaatia suurempaa yhteiskunnallista liikkumatilaa.⁵⁴

7.2.2. Puoluetoiminnan korostuminen 1900-luvun alkuvuosina

1800-luvun viimeisten vuosikymmenten keskeisistä henkilöistä jatkoivat kaikki aktiivista kauttaan myös uuden vuosisadan alussa. Björkenheim, Alkio ja Antila olivat parhaissa voimissaan ja uusien tehtävien edessä. Kaikki kolme vetäytyivät pois raittiuspiirin piiritoimikunnasta, ehkäpä siksi, että raittiusliikkeen voima alkoi jo ehtyä. Eräät muut tehtävät

---

51 Vrt. luku 5.1.2.

52 Salokangas 1983, s. 134-139.

53 Ylikangas 1985, s. 45-46.

54 Ylikangas 1984, s. 338. Ylikankaan mukaan tässä vaiheessa syntyi eräänlainen paikallisen sivistyneistön ja vauraiden talonpoikien liitto, joka perustui yhteisille eduille. Alempan keskiluokkaan kuulunut eteläpohjalainen sivistyneistö halusi vaikuttaa yhteisen kansan elämään. Ylikangas 1984, s. 333.

olivat jo myös tässä vaiheessa selvästi haasteellisempia. Varsinaisesta sukupolven vaihdoksesta ei järjestötoiminnassa voi kuitenkaan vielä puhua.

Tässä vaiheessa olivat uutta puolueet ja niiden hallintoelimet. Eduskuntavaaleissa pääsivät suuren yleisön tietoisuuteen monet talolliset, opettajat, kauppiat ja torpparitkin. Vuoteen 1908 mennessä ei puolue-toiminnassa päässyt syntymään keskitystä, joten näkyvillä olleiden henkilöiden määrä pysyi suurena.

Paikkakuntakohtaisesti tapahtui suurin muutos ehkä Lapualla. Lagerstedtin vuonna 1904 tapahtunut kuolema jätti selvän aukon. Samalla alkoi kirkkoherra Vilhelmi Malmivaaran (1854-1922) poliittinen nousu. Hän oli ollut valtiopäivämiehenä pappissäädyssä ja nyt seurasi edustajaura 1907-1919.⁵⁵ Hän tuli Lapualle kirkkoherraksi vuonna 1900. Selvittämättä on jäänyt, miksi Lagerstedt vastusti niin voimakkaasti Malmivaaran valintaa, että järjesti muiden nimissä valituksen vaalista.⁵⁶ Lagerstedt oli itse myöntöväisyyismies, mutta tuskin hän näki Malmivaarassakaan perustuslaillisempaa henkeä. Malmivaara oli Niilo Kustaa Malmbergin poika, joten hänellä oli heränneitten tuki puolellaan. Ehkäpä paikkakunnan "surutomat" halusivatkin tästä syystä tasapainon vuoksi toisen, kirkollisissa viroissa ansioituneemman miehen. Toisena vähäisempänä mahdollisuutena on, että valtiopäivämies-kirkkoherra olisi koettu liian voimakkaaksi henkilöksi pitäjän oloihin.

On kuitenkin ilmeistä, ettei Malmivaaran toiminta ainakaan jarruttanut ajankohdasta peräisin ollutta aktiivisuuden nousua. Luultavaa on, että Malmivaaran omaankin myöntöväisyyteen tuli valtiollisten tapahtumien seurauksena jyrkempiä sävyjä.⁵⁷

Lapuanjokilaakson poliitikoista on mainittava myös kolme kauhava-laista, joista kaksi oli pian nousemassa maakuntatasoa suurempaan kuuluisuuteen. Tunnettu kagalisti, kauppias Vihtori Niemi oli ehdokkaana vaaleissa vuosina 1907 ja 1908, ja osallistui ensin EPNM:n ja sitten maa-laisliittojen yhtymisen jälkeen nuorsuomalaisten järjestötoimintaan. Hänellä on saattanut olla laajempaakin vaikutusta paikkakunnan poliittiseen ilma-piiriin. Kauhavahan muodosti jonkinlaisen nuorsuomalaisen saarekkeen

---

55 Suomen kansanedustajat 1907-1982, 1982, s. 377.

56 Kares III 1947, s. 118-119. Oravala 1930, s. 127.

57 Vrt. luvut 5.5. ja 8.3.2.

muuten niin selvästi suomalaisen puolueen hallitsemalla Lapuanjokilaakson alueella. Toisaalta sen Järviseudun puolella olevat naapurit, Korttesjärvi ja Lappajärvi, olivat EPNM:n ja nuorsuomalaisten vahvimpia alueita, joten voidaan ajatella, että Kauhava olikin Järviseudun puolelta tuleva kiila kohti rintamaita. Edelleen sosialistien suhteellisen voimakas osuus rikkoi muualla ympäristössä niin tavallista yhden puolueen valtaa. Näistä syistä Kauhavasta muodostuikin moniarvoisimpia paikkakuntia Etelä-Pohjanmaalla.

Tällainen ajatusrakennelma jättää kuitenkin sivuun aina mahdollisen yksilöiden vaikutuksen. Vihtori Niemi piti Kauhavan kuntakokouksessa niin voimakkaan puheen laittomia asevelvollisuuskutsuntoja vastaan, että hänet karkoitettiin maasta pariaksi vuodeksi.⁵⁸ Niemi oli myös puheenjohtajana siinä suurlakkokokouksessa, jossa mm. riisuttiin nimismieheltä ja poliiseilta virkamerkit ja oltiin muutenkin jyrkän perustuslaillisella kannalla.⁵⁹ Hänestä tehtiin myöhemminkin kuntakokouksen puheenjohtaja. Kauhavan ja Niemen asemaa kuvaa sekin, että siitä tavallisena maaseutupaikajänä tuli nuorsuomalaisen puolueen piirikeskus.⁶⁰

Kustaa Hautamäki aloitti yhteiskunnallisen toimintansa Kauhavan nuorisoseurassa ja oli sitten Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran johtokunnassa 1897-1907, viimeisen vuoden esimiehenäkin. Hän muutti lehtimieheksi Kokkolaan ja sitten Ouluun. Hän oli rakentamassa EPNM:n organisaatiota, oli maalaisliiton keskushallinnon sihteerinä 1908-1917; myöhemmin keskushallituksessa ja kansanedustajana 1922-1924.⁶¹ Kustaa Harju aloitti myös Kauhavan nuorisoseurassa, nimettiin Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran sihteeriksi ja päätyi lopulta Ilkan taloudenhoitajaksi. Harju pystyi rujoudestaan huolimatta raivaamaan tiensä ensin järjestömieheksi ja sitten sytyttäväksi puhujaksi, joka oli kysytty vieras nuorisoseuroissa ympäri Suomea.⁶²

58 EP elämäkertoja M-Ö 1965, s. 521 (Solmu Niemi)

59 Vaasa 21.11.1905. Pohjan Poika 13.11.1905. Matti Laurila, joka oli joutunut poliisin toimesta, poistettiin kokouksesta. Pohjan Poika 10.11.1905. Vuonna 1906 hän siirtyi Alahärmään sahanhoitajaksi ja 1910 Lapuan Sähköyhtiön isännöitsijäksi. Vuonna 1918 hän tuli ympäri maan tunnetuksi "isä-Laurilana". EP elämäkertoja A-L 1963, s. 401 (Artturi Leinonen).

60 Tietoja agitatsioonitoimista keväällä 1908. NSPA. VA. Kauhavan sijainti oli keskeinen ja rautatiepaikkakuntana sillä oli hyvät yhteydet eri puolille.

61 EP elämäkertoja A-L 1963, s. 164 (Jaakko Numminen)

62 Mt., s. 156-157 (V.J. Talvitie)

Ilmajoella ei tapahtunut johtavien henkilöitten keskuudessa suuria muutoksia. J.E. Antilan asema vahvistui kansanedustajaksi tulon jälkeen, ja Lanne nousi hänen vanavedessään kansanedustajan varamieheksi. Ainoa muutos oli johtavien järjestömiesten määrän väheneminen. Kun Ilmajoella 1880- ja 1890-luvuilla oli useitakin henkilöitä, jotka ainakin käväisivät piirihohtokunnissa, muut jäivät nyt entistä enemmän Antilan ja Lanteen varjoon. Vuonna 1908 eduskuntaan valittu kupärisettä, sittemmin palstatilallinen Jaakko Mäki (syntynyt 1878, kuollut 1930-luvulla Neuvostoliitossa), osallistui kyllä erilaiseen järjestötoimintaan, perusti kotikyläänsä Huissille työväenyhdistyksen ja toimi osuuskaupan hallituksen puheenjohtajana. Hän oli myös monissa kunnallisissa luottamustehtävissä vuoteen 1918.⁶³ 1900-luvun alussa alkoivat monet opettajat Ilmajoellakin osallistua järjestötoimintaan, mutta kukaan heistä ei tässä vaiheessa saavuttanut kovin merkittävää asemaa.

Jalasjärveläisistä oli maanviljelijä Mikko Luopajarvi (1871-1920) näkyvin vaikuttaja. Hänkin aloitti nuorisoseuransa puheenjohtajana, valittiin Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran johtokuntaan, samoin Vaasan läänin maanviljelysseuran ja Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran johtokuntiin. Hänestä tuli aikanaan kansanedustaja ja vuodesta 1919 ministeri. EPNM:n toiminnassa hän oli sen perustamisesta alkaen.⁶⁴

Myöskään Laihialta ei Alkion, Hannukselan ja Iipposen lisäksi vielä tässä vaiheessa tullut maakuntatason vaikuttajia. Eduskuntavaalit nostivat näkyviin monia paikallisia luottamusmiehiä. Heistä monipuolisin lienee ollut Alavuden Juhani Ahtiluoto. Opettaja Ahtiluoto oli kotoisin Lapualta. Hän oli Alavudella oikea paikkakunnan monitoimimies, näyttelijä, muusikko ja kirjailijakin. Nuorisoseuratyön hän aloitti jo 1890-luvulla Lapualla, Alavudella hän perusti nuorisoseuran ja sen jälkeen hänet valittiin myös piirihohtokuntaan. Hän oli mukana aktiivisesti myös EPNM:n tehtävissä.⁶⁵ Kuortanelaisilla Eveliina Ala-Kuljulla ja Aleksanteri Koivistolla, samoin kuin v. 1907 varamieheksi jääneellä ylistarolaisella herännäisjohtajalla Juho Malkamäellä, oli vuosikymmenen lopulla vahva asema suomalaisen puolueen sisällä.

63 EP elämäkertoja M-O 1965, s. 505-506 (Waldemar Rantoja)

64 EP elämäkertoja A-L 1963, s. 434-435 (Artturi Leinonen). Erkki Yli-Jokipii on korostanut Luopajarven opiskelua Ilmajoen kansanopistossa ja sieltä saatuja vaikutteita, mm. uskoa omiin mahdollisuuksiin. Yli-Jokipii 1981, pro gradun tiivistelmä.

65 EP elämäkertoja A-L 1963. s. 15-17 (Waldemar Rantoja).

1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä oli näkyvissä paljon niitä, jotka olivat aloittaneet yhteiskunnalliset harrastuksensa nuorisoseuroissa. Maalaisliiton johtomiesten kohdalla tällainen väylä oli miltei sääntönä. 1800-luvun loppupuolen avainhenkilöt toimivat vielä tässä vaiheessa näkyvissä tehtävissä. Varsinainen sukupolven vaihdos alkoikin tapahtua vasta 1910-luvulta lähtien, kun sortokauden jälkeen erilaisissa tehtävissä aloittaneet alkoivat luoda näkyvää järjestömiehen uraa.

7.3. Kehityslinjojen jatkuminen autonomian ajan loppuvuosina

Tässä järjestötoiminnan vaikuttajaväestön koostumusta selvittelevässä luvussa on, lähtien piiritason johtokunnissa toimineista luottamusmiehistä, etsitty myös erityisen vaikutusvaltaisia henkilöitä. Lopuksi on syytä tarkastella, ketkä heistä olivat vielä autonomian ajan muutamana loppuvuotena näkyvissä asemissa järjestötoiminnan eri osa-alueilla. Samalla voidaan selvittää, millainen oli jatkuvuus tietyissä tärkeissä luottamus-tehtävissä.

Eteläpohjalaisen järjestötoiminnan suuria henkilöitä olivat Edv. Björkenheim, Santeri Alkio ja J.E. Antila, joiden yhteistoiminta ja ura alkoivat alunperin raittiuspiirin piiritoimikunnassa 1880-luvulla ensin mainitun johdolla. 1900-luvun alussa he luopuivat raittiuspiirin johtotehtävistä, mutta jatkoivat omilla erikoisaloillaan kukin vielä autonomian ajan lopussa. 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ei oikeastaan kukaan muu noussut heidän rinnalleen, ellei oteta huomioon muuten hyvin vaikutusvaltaista Lagerstedtiä.⁶⁶ Voisi miltei sanoa, että heidän vaikutuksensa oli suorastaan dominoiva. Tämä näkyy erityisesti heidän omilla paikkakunnillaan; esimerkiksi Björkenheimin Isostakyröstä ei tässä vaiheessa tullut esille ketään toista näkyvää osallistujaa, ja Laihiallakin oltiin Santeri Alkion varjossa ehkä Mikko Iipposta lukuunottamatta. Ilmajoella oli keskeisiä tehtäviä jaettu jonkin verran useamman henkilön kesken, joten Antila ei ollut niin ylivoimainen hahmo. Muista on lähinnä mainittava myöhemmin Seinäjoelle muuttanut Otto E. Könni ja Kaarlo Lanne, josta pian tuli eräänlainen paikallinen kakkosmiehen Antilan jälkeen.

---

66 Lagerstedtin lisäksi voitaisiin mainittuun kolmeen henkilöön verrata ehkä vain Otto E. Könniä ja Ossian Ansasta.

Kuten edellisessä luvussa jo todettiin, 1900-luvun alkuvuodet eivät nekään tuoneet suurta muutosta. Lapualla Lagerstedt kuoli ja hänen asemansa jakaantui nyt useamman henkilön kesken. Poliittisesti sen peri Vilhelmi Malmivaara, mutta myös Oskari Lahdensuon nousu alkoi isän kuoleman jälkeen. Maakunnalliseen kuuluisuuteen olivat nousemassa myös Kauhavan Vihtori Niemi, Kustaa Hautamäki ja Kustaa Harju sekä Jalasjärven Mikko Luopajarvi.

Suurlakon jälkeisiltä vuosilta löytyy jo sitten runsaammin niitä, jotka olivat tavallaan kasvamassa tärkeisiin tehtäviin. Järjestötoiminnan laajeneminen antoi entistä useammille mahdollisuuden aloittaa vaatimattomammissa tehtävissä ja jatkaa sitten eteenpäin niin pitkälle kuin kyvyt edellyttivät.

Viittaukset yksittäisten aktiivisten henkilöitten toimintaan 1910-luvulla eivät kuitenkaan anna riittävää kuvaa sosiaalisten asemien pysyvyydestä pidemmällä tähtäimellä. Tästä syystä on vuosisadan alun tilanteen vertailukohdaksi etsittävä tietoja eri järjestöalojen johtokuntien jäsenistä myös autonomian ajan lopulta.

Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran, entisen Vaasan läänin maanviljelysseuran, johtokunnan jäsenistöä voidaan pitää maakunnan viljelijöitten ehkä vaikutusvaltaisimpana kerroksena. Hämmästyttävää kyllä, tämän ryhmän sisällä ei tapahtunut juuri minkäänlaista vaihtoa, erovuoroiset valittiin yleensä uudelleen ja koko autonomian ajan lopun johtokunnissa istuivat samat noin 15 henkilöä. Vuonna 1917⁶⁷ oli edelleen puheenjohtajana maanviljelysneuvos Björkenheim (jäsenenä vuodesta 1889) ja jäseninä J.E. Antila (1896), Mikko Iipponen (1900) ja Mikko Luopajarvi, joka oli mukana kolmatta kertaa, ensimmäinen kausi oli alkanut vuonna 1901. Varapuheenjohtajana toimi lääninagronomi Fredrik August Teräksinen (1905) ja toinen seinäjokelainen, Juho Jouppi, oli hänkin tullut mukaan jo 1901. Lapualainen Matti Fredrik Talvitie (1908) oli ollut Lapuan isäntäyhdistyksen puheenjohtajana jo 1890-luvulla, josta tehtävästä hän siirtyi 1899 perustetun Lapuan maanviljelysyhdistyksen puheenjohtajaksi.⁶⁸ Järviseudun edustaja Heikki Kujala oli tullut jäseneksi 1909. Hän, samoin kuin vuosina 1905-1907 mukana ollut Antti Mustikkamaa, oli kotoisin

67 Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran vsk. 1917, s. 5.

68 Vaasan Sanomat 4.1.1898. Lapuan maanviljelysyhdistyksen vsk. 1902, Vlms:n vsk 1902.

Lappajärveltä. Lisäksi johtokunnan jäseninä olivat vuonna 1917 kauha-jokelainen M.E. Harja (1909) ja kurikkalainen Juho Koivisto (1917). Edellisenä vuonna oli eronnut alavutelainen lääninrovasti Karl August Schroderus (1905).⁶⁹

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran johtokunnassa oli tapahtunut enemmän muutoksia. Vuonna 1915⁷⁰ oli puheenjohtajana edelleen Santeri Alkio, tosin jo viimeksi edellistä kauttaan. 1900-luvun alkuvuosien jäsenistä oli edelleen mukana opettaja Miina Vesa (1898) Ylistarosta. Taloudenhoitaja, entinen levyseppä Kustaa Harju oli tullut jäseneksi vuonna 1904. Muut olivatkin varsin uusia, joten sukupolven vaihdos oli tältä osin jo tapahtunut, varsinkin kun Alkio ja Vesa pian väistyivät. Kahdesta uudesta, Artturi Leinosesta ja keskipohjalaisesta Viljami Kalliokoskesta tuli myöhemmin valtakunnallisia kuuluisuuksia. Seuran sihteerinä oli tässä vaiheessa laihialainen M.E. Mäki, joka myös oli vuosikymmenien ajan nuorisoseuraliikkeen merkittäviä työntekijöitä.

Raittiuspiirin piiritoimikunnassa oli autonomian ajan loppuvuosina enää vain yksi vuoden 1908 jäsen, opettaja Matti Kivinen. Toisena opettajajäsenenä oli vuosina 1915-1916 nurmolainen opettaja Matti Luukko. Piiritoimikunnan puheenjohtajana oli ollut pitkään räätäli Adolf Nyman. Ketään erityisen tunnettuja pohjalaisia ei jäseninä enää ollut. Toiminta oli muutenkin hiipumassa, sillä vuodelta 1917 ei piiritoimikunta lähettänyt Raittiuden Ystäville sen enempää toimintakertomusta kuin selostusta vuosikouksestaakaan.⁷¹

Poliittisten puolueitten piiritoimikunnat selvittivät vielä 1910-luvulla toimintaansa puoluetoimistoille vain satunnaisesti. Mutta kansanedustajat voidaan tietenkin todeta täsmällisesti. Suomalaisesta puolueesta tähän asemaan ylsivät heti aluksi mm. Eveliina Ala-Kulju, J.E. Antila, Aleksanteri Koivisto ja myöhemmin myös Juho Malkamäki, Ernst Saari ja Mikko Jaskari, joista useimmilla oli merkittäviä järjestöansioita.⁷² Niin ikään Mikko Iipposesta tuli kansanedustaja, myöhemmin hän liittyi maalaisliittoon. Maalaisliittolaisista olivat Alkio, Luopajarvi ja Oskari Lahdensuo samoin eduskunnassa.

69 Tietoja on täydennetty Liakka-Teräksinen 1913, s. 349 mukaan.

70 EP ns:n vsk. 1915, s. 1.

71 RY:n vsk. 1915 (s. 16), 1916 (s. 15) ja 1917 (s. 18).

72 Vrt. luku 6.5.2. Suomen kansanedustajat 1982, s. 190 ja 550.

Huomattavin poliittinen siirtymä tapahtui Lapualla, jossa Oskari Lahdensuo ilmeisesti veti satoja äänestäjiä vuoden 1910 vaaleissa maalaisliiton taa. Jo vuoden 1909 vaalien aikaan hän joutui suomalaisen puolueen johdon epäsuosioon, koska kuului Maanviljelijäin yleiseen liittoon, jonka asemasta puoluekentässä ei oltu varmoja. Hän ei kelvannutkaan puolueen viralliseksi ehdokkaaksi. Vuonna 1910 maalaisliitto sai 20 % äänistä. Muutos oli todella merkittävä, sillä vuosina 1907 ja 1908 oli äänimäärä vain muutaman prosentin luokkaa.⁷³ Kun puolueen vaihto tuskin johtui pelkäämistään opportunistista, Lahdensuolla on täytynyt jo aikaisemminkin olla kiinnostusta maalaisliiton aatemaailmaa kohtaan. Kysymys oli myös kanan hakemisesta talonpoikaisetujen ajamiseksi. Tämä vahvistaa käsitystä, jonka mukaan lapualaisessa suomettarelaisuudessa oli sortokausien, suurlakon ja Lapuan Päivä -tradition tuomaa perustuslaillista henkeä.⁷⁴

Vuoden 1910 vaalituloksesta ilmeisesti johtui, että Lapuasta tuli talvella 1911 pohjoisen vaalipiirin eteläisen osan keskus maalaisliitossa.⁷⁵

Kokonaisuutena voidaan todeta, että järjestötoiminnan johtopaikoilla oli koko autonomian ajan huomattavaa jatkuvuutta, erityisesti maanviljelys-seuratyössä. Raittiuspiirin piiritoimikunta oli vuosisadan alun tilanteeseen verrattuna uusiutunut ja jonkinlainen sukupolven vaihdos oli 1910-luvun puolivälissä tapahtumassa myös nuorisoseuraliikkeessä. Poliittisessa toiminnassa jatkoivat muutamat ensimmäisen kymmenluvun kansanedustajat vielä seuraavallakin vuosikymmenellä, mutta myös uusia henkilöitä oli kasvanut maakunnalliseen kuuluisuuteen.

Kuten jo on mainittu, ei puoluearkistojen perusteella voi saada kovin perusteellista kuvaa 1910-luvun poliittisesta kehityksestä. Näkyviin ei kuitenkaan ole tullut mitään sellaista, jonka perusteella olisi syytä epäillä aikaisemmin luvuissa 6.5.3. ja 6.6. tehtyjä päätelmiä poliittisen toiminnan painopisteen vähittäisestä siirtymisestä Lapuanjokilaakson suunnalle.

73 Salokangas 1983, 245-246. Pastila 1983, s. 84-85 ja 92-94.

74 Vrt. luvun 5.4. loppua ja lukua 5.5. On syytä muistaa, että Vilhelmi Malmivaarakin epäröi vuoden 1906 aikana, kumman puolueen ehdokkaaksi ryhtyä. Japanin sota ja suurlakko ilmeisesti vaikuttivat hänen aikaisemmin hyvin myöntyväisyyslinjaiseen ajatteluunsa. Vuonna 1904 kuolleen meurmanilaisen F.W. Lagerstedtin molemmat poliittikkoina tunnetut pojat, tekstissä mainittu Oskari ja Jalo, siirtyivät maalaisliittolaisiksi. Heidän vaikuttimensa tuskin kuitenkaan olivat samat kuin Malmivaaralla.

75 Vl. vaalipiirien piiritoimikuntien kertomukset 1911. KMA. Salokangas 1983, s. 251.

8. JÄRJESTÖTOIMINNAN KEHITYS VALTAKUNNALLISENA JA MAAKUNNALLISENA ILMIONA

8.1. Järjestötoiminnan kehitys suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla maan muihin osiin verrattuna

Monet järjestötoiminnan osa-alueet saivat suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla alkunsa valtakunnallisesti katsoen hyvin varhain. Niinpä muualta Suomesta ei voidakaan osoittaa kokonaista maakuntaa, jossa toiminta olisi näin laajana rintamana alkanut yhtä aikaisin. Kuva jonkinlaisesta valtakunnallisesta ydinalueesta muuttuu kuitenkin, kun tarkastellaan yhdistysten ja niitten jäsenten määriä 1900-luvun alussa. Vuonna 1900 oli Vaasan läänissä¹ toiseksi eniten paikallisia maamiesseuroja Viipurin läänin jälkeen. Luvut olivat 23 ja 24. Mutta jäsenmäärissä Vaasan lääni oli vasta yhdeksäs neljäsosalla siitä, mitä oli Viipurin läänissä.² Erilaisia rekisteröityjä osuuskuntia oli vuoden 1906 alussa eniten Turun ja Porin läänissä (142), sitten Kuopion (118), Viipurin (117) ja Vaasan (100) lääneissä. Noin puolet Turun ja Porin läänin sekä Kuopion läänin laitoksista oli osuusmeijereitä, joita taas Viipurin läänissä oli vain muutama. Osuuskauppoja, osuuskassoja ja muita yrityksiä siellä oli peräti 111.³ Jos taas verrataan osuuskuntia kutakin 10.000 asukasta kohti vuonna 1905, ensimmäisenä oli Kuopion lääni, sitten suunnilleen tasoissa Viipurin ja Turun ja Porin lääni sekä Vaasan lääni neljäntenä.⁴ Perustamisvuosissa ei ole suuria eroja, lukuunottamatta Viipurin läänin muutamia meijereitä, jotka kaikki perustettiin vasta vuonna 1905.⁵ Varsinais-Suomen ja Satakunnan

-
- 1 Tilastot on laskettu lääneittäin, joten suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan osuutta niistä ei voi suoraan lukea.
  - 2 Pellervon vsk. I, 1899-1900, s. 118-119. On tietenkin selvää, että tässä yhteydessä jäsenmääriä ei voi kovin tarkasti eritellä, tunnuslukujen laskemisesta puhumattakaan.
  - 3 Pellervon vsk. III, 1905, s. 108-109.
  - 4 Pellervon vsk. III, 1905, s. 112.
  - 5 Pellervon vsk. III, 1905, taululiitteitä, s. 4-135.

paikalliset maamiesseurat olivat syntyneet yleensä selvästi aikaisemmin kuin muissa lääneissä.⁶

Kun tilastot on laskettu lääneittäin, ei suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan tilanne ole tullut riittävästi näkyviin. Asia selviää paremmin, kun siirrytään vertailemaan kihlakuntia väkiluvun mukaisessa suhteessa. Asukasluvuun verrattuna oli osuustoiminnallisia yrityksiä kaikkein eniten Viipurin läänissä Kurkijoen ja Sortavalan kihlakunnissa sekä Turun ja Porin läänissä Ilalikon kihlakunnassa. Näistä selvästi jäljessä, mutta varsin tasaväkisinä oli kymmenkunta kihlakuntaa, niistä yksi Ilmajoen. Jos taas verrataan jäsenmääriä asukaslukuihin, pienet Viipurin läänin yritykset putoavat kauas kärjestä. Merkittävimpiä ovat tällöin kolme kihlakuntaa Turun ja Porin läänistä, yksi Kuopion läänistä ja jälleen Ilmajoen kihlakunta.⁷

Pellervon vuosikirjassa julkaistusta karttaliitteestä näyttäisi käyvän selville, että vuonna 1905 oli Suomessa neljä osuustoiminnallisten yritysten kasaumaa, joista edellisen sivun numerot jo antoivat viitteitä. Yrityksiä oli eniten suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla (ilman Järviseu-tua), Karjalan kannaksella ja Sortavalan seudulla, Savossa Kuopiosta länteen ja luoteeseen sekä Lounais-Suomessa kokonaisuudessaan Koke-mäenjokea ja Ilalikon seutua myöten. Näitten ulkopuolella oli enää vain sellaisia pienehköjä kasaumia, joissa oli runsaammin yhtä osuustoiminta-yritysten tyyppiä, lähinnä osuuskauppoja.⁸ Mainituista neljästä Etelä-Pohjanmaan sekä Kurkijoen-Sortavalan Karjalan osuustoiminnallisten yritysten alueet ovat maantieteellisesti selvemmin rajattavissa; molemmat muut olivat alueellisesti laajoja ja rajoiltaan epämääräisempiä.⁹

---

6 Pellervon vsk. 1899-1900, s. 96-119. Vaasan läänin paikalliset seurat perustettiin verrattain myöhään eli ensimmäiset 1899. Tätä ennen syntyneitä oli koko maassa yli 50. Pellervon vsk. I, s. 96-119. Ensimmäiset syntyivät 1870-luvulla (s. 121). Uudenmaan ja Hämeen läänin maanviljelysseuran paikallisosastoiksi perustettiin jo 1857 Janakkalan ja Kangasalan "maatalouskerhot". Halila 1974, s. 557. Janakkalan säätyläisten vuonna 1857 perustaman seuran nimenä oli Janakkala Sockens landtbruksgille. Keskeisenä henkilönä oli Hakoisten kartanon aatelismies-isäntä. Toiminta oli varsin samanlaista kuin Ilmajoen vanhassa maamiesseurassa. Latikka 1976, s. 572.

7 Pellervon vsk. V 1905, taululiitteitä, s. 206-207.

8 Pellervon vsk. V 1905, karttaliite.

9 Kurkijoen-Sortavalan Karjala oli vain osa Laatokan Karjalaa, joten viimeksi mainitun käsitteen käyttö ei ole riittävän tarkkaa.

Myös nuorisoseuroja oli vuonna 1905 eniten Viipurin läänissä (189), seuraavina olivat Kuopion (77) ja Vaasan (65) läänit. Jäsenmäärät olivat suurimpia Karjalassa, sillä siellä peräti 2,7 % väestöstä oli mukana. Vaasan läänissä vastaava luku oli 1,7 % ja Hämeen läänissä 1,2 %. Näin ollen nuorisoseuraliikkeen voimakkaimmat tukialueet olivat Etelä-Pohjanmaa ja Etelä-Karjala.¹⁰ Raittiusliikkeessä tilanne oli saman suuntainen, varsinkin, jos puhe on yhdistysten määristä. Tosin piirittäiset luvut olivat esimerkiksi vuosina 1888-1889 varsin saman suuruisia. Viipurin piirissä oli 20 yhdistystä, Kuopion, Mikkelin ja Etelä-Pohjanmaan piireissä kussakin 17. Mutta esimerkiksi vuonna 1907 eteläpohjalaiset olivat vasta 13. sijalla vain 18 yhdistyksellä.¹¹

Puolueista vain sosiaalidemokraatit pyrkivät alkuvaiheissa pitämään tarkkoja tilastoja jäsenistään. Etelä-Pohjanmaalla määrät eivät koskaan oleet suuria verrattuna moniin muihin osiin maata. Tosin Kauhavan työväenyhdistys oli vuonna 1903 pelkistä maaseutuyhdistyksistä seitsemäs. Vuonna 1905 lapualaiset olivat puolestaan ilmoittaneet 200 jäsentä, mikä oikeutti samassa tilastossa kymmenenneksi. Tämän yli meni jälleen Kauhavan ty:n luku 239 vuonna 1908.¹² Myös työväen äänimäärät vaaleissa olivat suhteellisesti ottaen vaatimattomia.

Etelä-Pohjanmaan rintamaat olivat suomalaisen puolueen ja myöhemmin kokoomuksen aluetta ja eräät muut, lähinnä Järviseutu, maalaisliiton. Porvarillisten puolueitten jäsenmääristä ei tuohon aikaan juuri ollut tietoa. Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin vertailla maalaisliiton äänimääriä eräissä vaalipiireissä, sillä ne enteilivät myöhemmin tapahtunutta järjestäytymistä. Vuonna 1908 saivat maalaisliittolaiset ylivoimaisesti eniten ääniä Oulun läänin eteläisestä vaalipiiristä (31,2 %), sitten Viipurin läänin itäisessä (24,5 %) ja Oulun läänin pohjoisessa (24,0 %). Vaasan läänin kaikkien kolmen vaalipiirin luvut jäivät näistä kauas jälkeen.¹³ Mutta jos otetaan huomioon vain Järviseutu ja lasketaan sekä nuorsuomalaisten että maalaisliittolaisten äänimäärät yhteen, päästään korkeisiin lukuihin.¹⁴

¹⁰ Numminen 1961, s. 291.

¹¹ Karpio 1938, s. 463-466.

¹² Soikkanen 1961, s. 206-207.

¹³ Punnonen 1978, s. 26.

¹⁴ Vrt. liite n:o 5.

Jos suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla siis joskus 1800-luvun lopussa oli jonkinlainen valtakunnallinen järjestötoiminnan johtoasema, hupeni se pian 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Tosin se oli edelleen selvästi kärkipäässä, mutta sen rinnalle olivat nousseet eräät Viipurin, Kuopion sekä Turun ja Porin läänin alueet. Läänittäiset tilastoluvut eivät kuitenkaan ole riittäviä, sillä esimerkiksi Vaasan läänin alueella suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan ulkopuolelle jäi paljon paikkakuntia, joiden järjestötoiminta oli vaatimatonta. Näin oli myös Järviseudulla.

Valtakunnallinen vertailu ei varsinaisesti kuulu tämän tutkimuksen tavoitteisiin. Voidaan kuitenkin esittää perusteltavissa oleva oletus, että Sortavalan ja Kurkijoen kihlakuntien seutu oli maan merkittävin järjestötoiminnan aluetta, ehkäpä Pohjanmaankin edellä. Perustamisvuodet olivat kyllä Pohjanmaalla aikaisempia, mutta 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä toiminta vauhdittui Karjalassa voimakkaasti. Merkittävyydellä tarkoitetaan tässä yhdistysten ja niiden jäsenten määriä.

Vaikeampaa on sen sijaan etsiä syitä siihen, miksi näillä maantieteellisesti toisistaan niin kaukana olevilla alueilla päästiin niin samankaltaisiin tuloksiin. Osuuskassalaitoksen leviäminen Viipurin lääniin oli tosin luonnollista, sillä alueella oli paljon pieniä tiloja, joiden tarpeisiin oli vaikea saada luottoja.¹⁵ Viipurin läänin näiden alueitten valveutuneisuuteen on ilmeisesti etsittävä syitä paitsi pientilavaltaisuudesta ja luotto-oloista, myös lahjoitusmaakysymyksestä. Ensimmäinen lahjoitusmaa, jonka olot järjestettiin v. 1867 valtiopäiväpäätöksen mukaisesti, oli juuri Kurkijoki, jonka valtio osti pakkohuutokaupasta vuonna 1871. Viimeinen lahjoitusmaa lunastettiin vuonna 1891.¹⁶ Seudun pienissä kunnissa ja kylissä oli keskinäinen vuorovaikutus myös vilkasta, olihan luterilainen Kurkijoki vielä Raja-Karjalaan liittyvää suurperhealuetta.¹⁷

15 Blomstedt 1978, s. 108-109. Monin paikoin maakauppiat onnistuivat velkakaupan avulla sitomaan väestöä itsestään riippuvaiseksi. Mm. Kurkijoella pantiin 1880- ja 1890-luvuilla toimeen paljon ulosottoja. Joustela 1956 s. 210-211.

16 Jutikkala 1958, s. 368. Kun velkojen kuoletus vei aikaa neljä vuosikymmentä ja heikensi talonpoikien asemaa, valtio joutui alentamaan vuotuista korkoa. Alueella oli lähes pelkästään pienviljelijöitä, torppareita hyvin vähän. Maanomistajien määrä kasvoi vuodesta 1870 vuoteen 1901 n. 65 %. Tähän vaikutti myös suurperheitten hajoaminen ja niitten omaisuuden jakaminen. Jutikkala, mt., s. 368-370.

17 Töntsi 1975, s. 16.

Erytyisesti nuorisoseuraliike ja raittiusliike levisivät Sortavalan seminaarin ja lyseon kautta. Seminaarin lehtorit perustivat Sortavalaan sanomalehtiä ja olivat mukana Itä-Karjalan maanviljelysseuraa luotaessa. Raittiusliike levisi täälläkin vapaakirkollisena liikkeenä. Samalla vuosikymmenellä syntyneeseen opettajien yhdistystoimintaan otettiin myös osaa. Kun vuonna 1880 toimintansa aloittaneen seminaarin tehtävänä oli suomalaisuuden säilyttäminen venäläistämisen alaisella itäisellä raja-alueella, siitä muodostui ilman muuta kulttuurikeskus, jonka vaikutus näkyi ympäristössäkin.¹⁸

Karjalan poliittinen valtavirtaus oli perustuslaillisuus, mikä näkyi mm. voimakkaana maalaisliiton kannatuksena.¹⁹ Tosin Viipurin läänin nuorukaiset osallistuivat laittomiin asevelvollisuuskutsuntoihin mieslukuisemmin kuin missään muussa läänissä Turun ja Porin lääninä lukuunottamatta. Läänin sisällä oli kuitenkin eroja; kagaalin toimesta piirretyn kartan mukaan Kurkijoen ja Sortavalan seudulla ei osallistuminen ollut niin suurta kuin erällä muilla alueilla.²⁰

Lounais-Suomen edistyneisyys taas pohjautui vanhaan viljelykulttuuriin ja varhain perustettuihin paikallisiin maanviljelysseuroihin. Alueellisenä järjestönä toimi Suomen Talousseura, jonka merkitys nyt oli supistunut jo pelkästään Varsinais-Suomen ja Ahvenanmaan alueille. Paikallisseuroilla ei kuitenkaan ollut sen päätöksiin sananvaltaa, koska seura koostui pelkästään henkilöjäsenistä. Lisäksi sen jäsenenä oli miltei yksinomaan ruotsinkielisiä virkamiehiä, kaupunkiporvaristoa ja suurtilallisia, ei juuri ollenkaan suomenkielisiä talollisia. Viimeksi mainitut perustivatkin

---

18 Isosaari 1964, s. 13-29 ja 126. Kuriositeettina mainittakoon, että eteläpohjalaisia opiskeli Sortavalan seminaarissa huomattavan runsaasti, mm. lapualaisia autonomian ajalla melkein yhtä paljon kuin Jyväskylän seminaarissakin. Kallio 1984, s. 136 ja 142.

19 Perussyynä maalaisliiton kannatukseen oli tietenkin pientilallisten suuri määrä.

20 Jutikkala 1977, s. 187-188. Mainittujen Karjalan alueitten ilmapiiristä kertoo mielenkiintoisella tavalla myös tieto, että Pohjanmaan ja Uudenmaan (Helsingin vaikutusta) jälkeen lähti jääkäreitä eniten Karjalasta, mm. Kaukolasta, läheltä Käkisalmea 23. Syynä olivat ehkä 1909-1911 esillä olleet venäläisten suunnitelmat liittää osia Viipurin läänistä Venäjään. Lauerma 1966, s. 258-259 ja 261. Kiintoisa yhteensattuma on myös, että suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa ja Vuoksen pohjoispuolinen Karjala olivat suojeluskuntaliikkeen kaksi pääasiallista voimakeskusta vuonna 1917. Lappalainen 1967, s. 93.

sitten vuonna 1891 Varsinais-Suomen Pienten Maanviljelijäin Seuran. Kovin laajaa sen toiminta ei ollut, sillä se sai valtiolta vain tilapäisesti avustuksia. Sen sijaan paikallisseurat toimivat vilkkaasti. Tältä pohjalta aloitti myöhemmin Lounais-Suomen Maanviljelysseura vuonna 1905.²¹ Tilanne oli siis tavallaan samanlainen kuin suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla; itsenäiset talolliset kävivät kielipoliittista ja yhteiskunnallista taistelua Suomen Talousseuran johtoa vastaan. Seuran valtaaminen ei ollut mahdollista, siksi ryhdyttiin aivan uuden, tässä tapauksessa Lounais-Suomen Maanviljelysseuran perustamiseen.

Tällainen omien etujen puolesta kamppailu heijastui myös osuustoimintaan. Tosin esimerkiksi meijeritoiminnalla oli muutakin pohjaa sikäli, että Varsinais-Suomessa toimi jo 1860-luvulla useita kartanomeijereitä.²² Kuitenkaan osuustoiminnallisten laitosten perustamisluvat eivät olleet mitenkään kovin aikaisia.

Kuopion läänin Maanviljelysseura perustettiin vuonna 1861, ja se ulotti vaikutuksensa myös Pohjois-Karjalaan vuoteen 1888 saakka ja osittain vielä tämän jälkeenkin.²³ Mitään edellä kuvatun kaltaista kamppailua sen piirissä ei näytä tapahtuneen. Selvittämättä myös jää tässä yhteydessä se, mitä on merkinnyt seuran toiminnan ulottuminen myös Laatokan rannoille saakka. Joka tapauksessa tiedetään, että sen jäseniä oli aina Hiitolassa asti, siis jopa Kurkijoen eteläpuolella. V. 1847 perustettu Viipurin Maanviljelysseura näyttää jääneen täällä jossain määrin vieraaksi. Itä-Karjalan maanviljelysseura perustettiin vuonna 1895 juuri tälle alueelle Sortavalan seminaarin lehtorien ollessa aloitteen tekijöinä.²⁴ Sen alueena olivat nimenomaan Kurkijoen, Sortavalan ja Salmin kihlakunnat sekä osa Käkisalmen kihlakuntaa.²⁵

Tässä yhteydessä voitaisiin viitata vielä pariin muuhun mainittujen alueitten yhteiseen ominaisuuteen. Laatokan Karjala, Etelä-Pohjanmaa,

---

21 Lehtikunnas 1924, s. 230-231. Aimo Halila mainitsee myös v. 1882 perustetun Etelä-Varsinais-Suomen maanviljelysseuran, jonka toiminnan hän kuitenkin ilmoittaa pian lamaantuneen. Halila 1958, s. 37.

22 Vehanen 1924, s. 123-124.

23 Korhonen 1925, s. 158-159.

24 Räsänen 1956, s. 189-190.

25 Halila 1958, s. 38. Halila mainitsee perustamisen tapahtuneen jo 1893.

Länsi-Savo ja Lounais-Suomi olivat kaikki omalla tavallaan herännäis-alueita. Sortavalan seudulla oli jonkin verran renqvistiläisyyttä, Karjalan kannaksella vähäisessä määrin evankelisuutta ja laestadiolaisuutta. Lounais-Suomessa oli rukoilevaisuudella vielä merkittävämpi asema talonpoikaisväestön keskuudessa ja Savossa sekä Etelä-Pohjanmaalla tapahtui 1880- ja 1890-luvuilla herännäisyyden uusi nousu.²⁶ On kuitenkin todettava, että herännäisyyttä oli enemmän Nilsiään ympäristössä kuin Kuopion läänin länsi- ja luoteisosissa, joissa osuustoiminta oli vilkasta. Vastaavasti Etelä-Pohjanmaalla kehittyi järjestötoiminta alkuvaiheissaan vahvasti ensin Ilmajoella, jossa uskonnollisten liikkeiden merkitys oli vähäinen, korkeintaan voidaan puhua ohuesta evankelisuuden silauksesta. Sen sijaan varsinaiset körttialueet, Lapua ja sen lähikunnat, olivat vielä 1800-luvun lopussa selvästi jäljessä. Näin ollen uskonnollisia liikkeitä ei voida pitää varhaisimman järjestötoiminnan alkajina, olkoonkin, että läheiset kontaktit ja säännöllinen uskonnollinen seuratoiminta olisivat antaneet tähän mahdollisuuksia. Varsinkin nuorisoseuratoiminnan leviämistä heränneet yrittivät selvästi jarruttaa. Myöskään muussa toiminnassa he eivät olleet eturivissä.

On kuitenkin muistettava, että Lapuanjokilaakson järjestötoiminta koki voimakkaan nousun sortovuosina ja niiden jälkeen. Heränneet kiinnostuivat muiden mukana politiikasta ja sen myötä raja-aita muuhunkin toimintaan aleni. Tämän takia tuntuukin aika luontevalta ajatella, että herännäisyys tuki kaikilla mainituilla alueilla eräitten järjestötoiminnan alojen myöhempää järjestäytymistä lisäämällä omalla tavallaan ihmisten välisiä yhteyksiä ja aktiivisuutta.

Toinen yhtäläisyys liittyy ns. keskustan ja periferian väliseen ristiriitaan.²⁷ Kaikki mainitut alueet olivat Lounais-Suomea ehkä lukuunotta-

26 Alapuro 1977, s. 137-143. Risto Alapuron mukaan uskonnolla oli merkitystä ns. keskustan ja periferian ristiriidassa. Mainitut järjestötoiminnan alueet olivat sen aikaisiin keskuksiin nähden periferiassa. Alapuron mukaan erityisesti Etelä-Pohjanmaalla uskonnollisuus ankkuroitui perinteelliseen agraariseen yhteiskuntarakenteeseen. Siellä oli moraalisperäistä kaunaa etelästä Suomea kohtaan. Alueen papeillakin oli tunto oman maakunnan ja muun Suomen vastakohtaisuudesta. Alapuro 1977, s. 145.

27 Tästä keskustan ja periferian ristiriidan käsitteestä enemmän luvussa 9.2.2.

matta periferiaa, joten voisi olettaa, että niille olisi ollut yhteistä eräänlainen "kauna" keskuksia kohtaan ja tästä johtuen järjestötoimintaa olisi kehitetty osana oman aseman korostamista. Seuraavassa rajoitutaan vertailemaan Etelä-Pohjanmaata ja Laatokan Karjalaa. Suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa, varsin homogeeninen talonpoikaisyhteiskunnan alue, oli vaurastunut aikoinaan tervan viennillä ja hyvillä yhteyksillään Pohjanmaan kaupunkeihin. Viipurin ympäristöstä taas oli hyvät kauppasuhteet Pietariin, eikä se alkuaan juuri pitänyt yhteyksiä maan uuteen pääkaupunkiin tai Uudenmaan ja Turun seudun keskuksiin.²⁸ Näistä Viipurin alue kuitenkin orientoitui nopeammin muun Suomen yhteyteen, koska se oli läpikulkualuetta Pietariin. Kuten Alapuro toteaa, Pohjanmaa jäi sen sijaan sivuun puutavarateollisuuden noususta ja säilytti pitempään agraariyhteiskunnan piirteitä sekä kulttuurillista erikoislaatuaan. Muuttoliikekin suuntautui siirtolaisuutena ulospäin, toisin kuin muualla Suomessa.²⁹ Vertailu kuitenkin ontuu sikäli, että Etelä-Pohjanmaatahan voidaan verrata järjestötoiminnan osalta vain Laatokan Karjalaan, siis osaan Viipurin läänin. Se taas oli Viipurin ympäristöön nähden sen verran syrjässä, että se ei ehtinyt samaan yhdentymiskehitykseen mukaan muun läänin kanssa. Kumpikin alue, niin suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa kuin Laatokan Karjalakin, oli eräänlaisessa perifeerisessä asemassa myös lääninsä pääkaupunkiin³⁰ nähden. Näin ollen tästä ristiriidasta sekä molempien homogeenisesta yhteiskunnasta ja taloudellisista vaikeuksista voidaan löytää runsaasti huomionarvoisia yhtäläisyyksiä.

---

28 Alapuro 1977, s. 131-132.

29 Alapuro 1977, s. 135-136.

30 Vrt. edellä maininta v. 1847 perustetun Viipurin Maanviljelysseuran vähäisestä vaikutuksesta Kurkijoen ja Sortavalan suuntaan. Vaikka tekstissä puhutaan väljästi Laatokan Karjalasta, tarkoitetaan lähinnä vain Kurkijoen ja Sortavalan kihlakuntia.

8.2. Järjestötoiminnan muutokset Etelä-Pohjanmaalla

8.2.1. Laajenemisvaiheet ja käännekohdat³¹

Ensinäkemältä saattaa tuntua yllättävältä, että suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestötoiminta pääsi näin varhain alkuun. Eiväthän nämä seudut olleet millään tavoin keskeisiä tuon ajan Suomessa; oltiin mm. liikenteellisesti kovin kaukana Etelä-Suomen suurista kaupungeista. Kaksikielisen, lähinnä ruotsinkielisten hallitseman Vaasan vaikutus maakuntaan oli vielä 1800-luvulla vähäinen.

Järjestötoiminnan kehitys liittyi ennen muuta fennomanian nousuun. Pappilafennomanian merkittävimpiä tapahtumia olivat vuodesta 1864 lähtien järjestetyt kansanjuhlat. 1870-luvulla pitäjien talonpoikaiset johtomiehet alkoivat omaksua suomalaisuusaatteen sisältöä. Oltiin vähitellen siirtymässä pappilafennomaniasta talonpoikaissäfennomaniasta.

Nämä talonpojat olivat usein sangen varakkaita, asuivat "kaksifooninkisissa" ja vertasivat itseään mielellään säätyläisvirkamiehiin, joiden kanssa eivät kuitenkaan voineet saavuttaa tasa-arvoista asemaa. Mutta mikä ei onnistunut isille, saattoi onnistua pojille. Reino Kallio on osoittanut, että eteläpohjalaiset talonpojat alkoivat kouluttaa lapsiaan entistä enemmän 1870-luvun puolivälissä, jopa niin, että he tästä lähtien menivät kokonaismäärissä pappienkin edelle.³² Talonpoikaiskoululaiset ja -ylioppilaat säilyttivät myös kosketuksensa omaan maakuntaansa ja palasivat sinne virkamiehinä.³³ Mahdollisesti juuri vanhojen viljapitäjien talonpoikien

---

31 Laajenemisvaiheitten ja käännekohtien korostaminen edellyttää tässä eräitten jo aikaisemmin mainittujen seikkojen toistamista ikään kuin todisteluna. Alaluku 8.2.1. on osa 8. luvussa käsiteltyä kysymystä Etelä-Pohjanmaan erilaisista kulttuuri-ilmastoista.

32 Ylikangas 1976, s. 291 ja 1981 I, s.231. Kallio 1985, s. 171-173.

33 Parhaita esimerkkejä oli kuulujen kellomestarien sukua oleva Otto E. Könni, joka kävi koulua Helsingissä. Hän asui kenraali Aug. Järnefeltin perheessä ja tutustui mm. tulevaan kirjailijaan Arvidiin. Könnistä tuli Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran ensimmäinen esimies, Ilmajoen soittokunnan perustaja, samoin sanomalehti Kansan Lehden ja myöhemmin Vaasan päätoimittaja, valtiopäivämies jne. EP elämäkertoja A-L 1963, s. 361 (Kosti Könni).

vauraus ja koulutushalukkuus olivat muuttamassa pappilafennomaniaa laajemmaksi talonpoikaisfennomaniaksi. Samaan suuntaan vaikuttivat myös eräät oikeustaistelut.³⁴ Koko kansan omaisuutta siitä ei tosin tullut ennen kuin vasta 1890-luvulla, jolloin tavallinenkin nuoriso saattoi osallistua omakohtaisesti järjestötoimintaan, ennen muuta nuorisoseuraliikkeessä.

1880-luku oli eteläpohjalaisen järjestötoiminnan varsinaista syntyä. Tosin taloudellisessa järjestötoiminnassa oli aloitettu jo huomattavasti aikaisemmin. Nuorisoseuraliike alkoi vuonna 1881, mutta Kauhavan ja Laihian yhdistykset sammuihin jo parin vuoden kuluttua perustamisestaan. Varsinaisesti vasta seuraavalla vuosikymmenellä seuroja alkoi syntyä eri puolille.

Näin ollen 1880-luku olikin lähinnä raittiusliikkeen vuosikymmen, sillä se vahvistui tasaiseen tahtiin Etelä-Pohjanmaallakin. Mutta takana olivat suuremmat voimat: koko sen aikaisen fennomaanisen sivistyneistön kapasiteetti. Vapaakirkollinen raittiustyö sulautui uuteen järjestöön, ja Etelä-Pohjanmaalla sen johtoon asettui vapaakirkollisten näkyvin edustaja Edv. Björkenheim. Paikallisseuroissa toimi pappeja ja pian myös kansakoulunopettajia. Björkenheim osoittautui taustastaan huolimatta eräänlaiseksi fennomaaniksi hänkin. Näistä vaikutteista pääsivät osallisiksi ne eri puolilta maakuntaa raittiuspiiriin piiritoimikuntaan jäseniksi tulleet nuoret miehet, joista sitten tuli huomattavia tekijöitä alueillaan.

Mutta 1890-luvulla raittiusliikkeen voima alkoi heikentyä ja fennomanian taistelu siirtyi Vaasan läänin maanviljelysseuran sisälle, ja mikä on erityisen huomattavaa, taas saman Björkenheimin johdolla. Vähänkyrön ja Isonkyrön talonpojat vetivät hänet ensin Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen johtoon. Sen jälkeen hänet rekrytoitiin maanviljelysseuran esimieheksi. Lopulta talonpoikaiset fennomaanit ottivat hänen johdollaan koko seuran käsiinsä. Kun vuodesta 1899 lähtien saattoi jo kuka tahansa

---

34 Oikeustaisteluista Ylikangas 1984, s. 251-339 usein kohdin. Lauri Kivekäs (Stenbäck) sai fennomaaniset vaikutteensa Jyväskylän alkeisopistosta 1860-luvulla. V. 1875 hän valmistui filosofian kandidaatiksi. Samana vuonna hän aloitti kotipitäjänsä rahvaan puolesta voittoon päättyneen, mutta pitkäksi venyneen oikeustaistelun aluetta terrorisoinutta apulaisnimismiestä vastaan. Myöhemmin hän tuli tunnetuksi lakimiehenä ja ylioppilasnuorison keskeisenä johtajana. EP elämäkertoja A-L 1963, s. 287 (Ilmari Ojala).

päästä jäseneksi, järjestön demokratisoiminen oli jo viety pitkälle. Vuonna 1899 alettiin perustaa paikallisia maamiesseuroja, jonka jälkeen jäsenistö kasvoi nopeasti.

1890-luku oli merkittävää aikaa myös osuustoiminnassa, sillä sen lopussa tulivat ensimmäiset ideat ja suoritettiin ensimmäiset kokeilut. Ilmajoen kansanopiston johtajalla, Niilo Liakalla, oli tässä suhteessa ilmeisen suuret ansiot mm. ulkomaisten suhteittensa vuoksi. Kansanopisto perustettiin Ilmajoelle 1892 Pohjalaisen osakunnan, nuorisoseuralaisten ja perimmältään siis fennomaanien hankkeena. Aluksi opistoa ajateltiin Lapu-alle, mutta se hävisi kilpailun.³⁵ Pohjalaisille maaseutunuorille voitiin näin nyt välittää Ilmajoen maamiesseuran perinnettä, uuden kehityksen ja siis myös osuustoiminnan tuntemusta. Nuorisoseuraliikekin pääsi vauhtiin juuri 1890-luvulla, jolloin Alkion voimakkain kausi alkoi. Vuonna 1897 perustettiin Suomen Nuorison Liitto. Vuonna 1892 syntyi kustannusliike Herättäjä, jonka varassa heikosti järjestäytynyt herännäisyys oli aina vuoteen 1912, jolloin syntyi Herättäjä-yhdistys. 1890-luvulla oli alettu viettää myös omia herättäjäjuhlia.

Ensimmäiset wrightiläiset työväenyhdistykset perustettiin vuosikymmenen puolivälissä Kauhavalle ja Ilmajoelle. Raittiusliikkeen voima alkoi ehtyä suunnilleen vuodesta 1892 lähtien. Tämä johtui osaksi myös nuorisoseurojen perustamisesta. Vuonna 1898 toimeenpantu juomalakkoliike mobilisoi taas väkeä raittiusliikkeen toimintaan, mutta varsinaisesti yhdistysten ja niiden jäsenten määriä nosti 1900-luvun alun tilanne. Nousua riitti aina vuoteen 1905, jolloin muunlainenkin järjestötoiminta vapautui.

1890-luvulle sattui siis pohjalaisissa oloissa eräänlainen järjestötoiminnan aktiviteettikasautuma. Vielä suuremmalla syyllä sellaiseksi muodostui myös vuosien 1905-1908 tienoo, suurlakon ajoista ensimmäisiin ja toisiin eduskuntavaaleihin. Kansalaiskokouksia, voimakkaita joukkomielenosoituksia, pidettiin monissa kunnissa jo aivan lakon alkupäivinä, ja jos aluksi oli epätietoisuutta uudesta tilanteesta, vaatimukset muotoutuivat pian tietojen levittyä, joskaan ei kovin selvästi jonkin tietyn puolueen suuntaisesti. Lapuanjokilaakson eräissä kunnissa ja myös Järviseudun puolella oltiin valmiita hyvinkin jyrkkiin toimenpiteisiin. Ensimmäiset suomalaiset seurat oli ehditty perustaa juuri suurlakon edellä, ja viimeisetkin työ-

35 Karttunen 1972, s. 27.

väenyhdistykset alkoivat siirtyä Forssan kokouksen linjoille. Syksyllä 1906 syntyi Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto. Poliittiset puolueet rakensivat myös kaikki enemmän tai vähemmän kiinteää piiriorganisaatiotaan.

Tässä vaiheessa osuustoiminta oli jo saavuttanut oikeastaan kaikki alueen paikkakunnat. Mutta se oli jotain muutakin kuin taloudellista yhteistoimintaa, sekin kokosi maalaisväestöä varustautumaan sortotoimintateisiin ja etsimään omaa identiteettiään. Vuoden 1908 tienoilla alkoi eräänlainen takatalven aika, kun pienemmät yritykset alkoivat osoittautua kannattamattomiksi. Raittiusliikkeessä seurasi taantuma jo suurlakon jälkeen. Nuorisoseuraliike oli jo kuluttanut omaa kasvuvараansa, joten myös sillä alkoi vähemmän dramaattinen kehitysvaihe.

Eteläpohjalaisessa järjestöelämässä oli siis kaksi käännekohta-aikaa, 1890-luku ja vuodet 1905-1908. Sen sijaan johtavien henkilöitten toiminta jatkui keskeytyksettä. Jonkinlainen sukupolvenvaihdos alkoi tapahtua vasta joskus 1910-luvulla, kun vuosisadan alussa mukaan tulleet olivat vähitellen kasvaneet vaativampiin tehtäviin. 1800-luvun lopun vaikutusvaltaisimmat henkilöt jatkoivat hekin silti koko autonomian ajan lopun aktiivista kauttaan. Oikeastaan he olivat luopuneet vain raittiustoiminnan johdosta sen jälkeen, kun se ei enää ollut selvästi fennomaanista luonteeltaan. Santeri Alkio luopui nuorisoseuraliikkeen johdosta osittain kymmenluvun puolivälin jälkeen ja omistautui politiikalle. J.E. Antila teki paikallisessa osuustoiminnassa ja suomalaisessa seurassa tilaa nuoremmille, mutta jatkoi valtakunnallisissa tehtävissä. Edv. Björkenheim jatkoi edelleen vaikutusvaltaisena Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran puheenjohtajana kuolemaansa saakka 1934.

8.2.2. Painopisteen alueellinen siirtyminen

Jo 1900-luvun alussa järjestötoiminnan kehitys vauhdittui kaikkialla Suomessa, mm. eräillä Viipurin läänin, Savon ja Varsinais-Suomen alueilla. Näin suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan lähinnä varhaisiin perustamisvuosiin perustuva johtoasema heikkeni, joskin se vielä edellä mainittujen ohella oli huomattavan voimakasta järjestötoiminnan aluetta.

Samanlaista kehitystä tapahtui myös maakunnan sisällä. Ilmajoki oli lähiympäristöineen 1800-luvun lopussa taloudellisen ja aatteellisen jär-

jestötoiminnan keskus. Eräät muut kunnat, Kauhava, Laihia ja Lapua saattoivat kilpailla sen kanssa vain jonkin yksittäisen toimintamuodon alalla, ei koko rintamalla. Mutta vuosisadan vaihteen jälkeen Ilmajoen etumatkaa alettiin ottaa kiinni; alkoipa se selvästi menettääkin merkitystään esimerkiksi raittiusliikkeessä ja nuorisoseuraliikkeessä, mikäli tarkastellaan jäsenmääriä. Monet avainpaikat järjestötoiminnan piirijohtokunnissa, henkilösuhteet ja vaikutuskanavat säilyttivät tietenkin yhä sen arvovaltaa.

Suurlakkovuonna ja välittömästi sen jälkeen painopiste alkoi hiljalleen siirtyä poliittisessa toiminnassa Lapuan suunnalle. Suurlakkokokoukset eivät varsinaisesti vielä olleet poliittista puoluetoimintaa, vaikkakin eräillä paikkakunnilla kannanotot ja vaatimukset viittasivat ehkä tiettyjen puolueitten suuntaan. Kokoukset olivat melko spontaaneja, tilanteesta johtuvia ja lähes ilman organisaatiota syntyneitä. Näin ollen niitä voidaan pitää vain poliittisen puoluetoiminnan esivaiheena.

Lapualla pidettiin kansalaiskokous heti 1.11., Kauhavalla 2.11. ja Nurmossa 4.11. Laihialla ja Alavudella kokoukset pidettiin 2.11. ja 3.11., Ilmajoella 4.11. Muutaman päivän eroilla on tällaisessa voimakkaan informaation tilanteessa ainakin jonkinlainen oireellinen merkitys. Järjestyskaarteja tai suojeluskuntia perustettiin lähinnä vain Lapua-Kauhava-Alahärmä-Kortesjärvi-Lappajärvi- alueella, ja sellaisesta keskusteltiin myös Ylihärmässä. Kauhavalla työväki muodosti pian oman kaartinsa, ja ainakin Lapualla, Ähtärissä ja Isossakyrössä se oli tekeillä. Kauhavalla ja Kortesjärvellä mentiin selvästi laittomuuksien tielle yrittämällä erottaa nimismiehiä ja poliiseja. Vimpeliläiset ja soiniolaiset karkoittivat pappinsa. Näin suurlakkokokousten luonne oli radikaalisin Lapuanjokilaaksossa ja siihen rajoittuvissa parissa Järviseudun kunnassa.

Lapualaisia osallistui hyvin runsaasti myös eräisiin suomalaisen puolueen maakunnallisiin kokouksiin. Lapualla järjestettiin mm. Etelä-Pohjanmaan Suomalaisten seurain liiton perustava kokous ja ns. sovintokokous, joka päättyi suomenmielisten ja alkioalaisten eroon. Lapuanjokilaaksosta ja Ylistarosta puolueella oli paljon ehdokkaita. Oma merkityksensä oli myös Lapuan Päivä -traditiolla, joka itse asiassa siirsi perustuslaillista henkeä muuten suomettarclaiselle paikkakunnalle.

Lapuanjokilaakso ei kuitenkaan ollut kokonaan suomalaisen puolueen hallussa, sillä Kauhavalla oli nuorsuomalaisilla ja työväellä ylivalta. Lapualta käsin kyllä yritettiin perustaa sinne suomalaista seuraa, mutta tulok-

setta. Kauhavalla oltiin yhtä jyrkkiä ja joissakin asioissa Lapuaa jyrkempiä. Olihan esimerkiksi kuntakokouksen puheenjohtaja Vihtori Niemi ollut kaksi vuotta karkoitettuna hyökättyään avoimesti asevelvollisuuslakia vastaan.

Suurlakkovuonna poliittisen elämän painopiste alkoi vähitellen siirtyä Lapuan suuntaan. Aktivoituminen oli Lapualla kyllä jo alkanut 1800-luvun lopulla, mutta nyt se tuli selvemmin näkyviin. Ilmajoella ja Kyrönmaalla vakaat suomenmieliset olivat johdossa, esimerkiksi Antila ja Björkenheim. Näissä rintapitäjissä oli totuttu Ilmajoen maamiesseuran luomaan perinteeseen, uudistusmielisyyteen ja erityisesti taloudellisen järjestötoiminnan kehittämiseen. Lapualaisten henki oli tässä vaiheessa poliittisissa asioissa jo aktiivisempi, vaikkakin se alkoi muodostaa ja johtaa eteläpohjalaista mielipidettä selvemmin vasta seuraavan vuosikymmenen loppupuolella. Tämä kehitys oli kuitenkin alullaan jo kymmenisen vuotta aikaisemmin.

Lapuanjokilaakson kuntien järjestötoiminnassa oli toinenkin yhteinen piirre, tavattoman voimakas jäsenmäärän kasvu jollain osa-alueella. Niinpä vuonna 1907 oli maamiesseurojen jäseniä selvästi eniten Lappajärvellä, Ylihärmässä ja Lapualla, kaksi ensin mainittua olivat johdossa myös pitemmän ajan keskiarvoissa. Kauhavalla, Alahärmässä ja Ylihärmässä samoihin aikoihin nuorisoseuralaisten suhteelliset määrät kasvoivat räjähdysmäisesti. Lapualla oli absoluuttisesti ja Jurvan ohella suhteellisestikin eniten raittiusseuran jäseniä, ja nuorisoseuralaistenkin osalta se oli hyvin sijoittunut. Korttesjärvellä ja Vimpelissä oli suhteellisesti laskien paljon nuorisoseuralaisia ja melko runsaasti myös maamiesseurojen jäseniä.

Johdantoluvussa asetettiin erääksi tavoitteeksi arvioida, "kestääkö" historiallisilla perusteilla määritelty aluejako myös järjestöhistoriallisen tutkimisen. Jos tarkastellaan jäsenmäärien osoittamaa aktiivisuutta, voitaisiin Lapuanjokilaaksoon liittää Lapuan, Kauhavan, Alahärmän, Ylihärmän ja Nurmon lisäksi myös Korttesjärvi ja Lappajärvi. Nurmo voitaisiin milteipä jättää alueen ulkopuolelle. Vaikka Lapua säilyttikin entisen emäpitäjän asemaansa varsinkin poliittisessa toiminnassa, ei se silti ollut kaiken järjestötoiminnan keskus. Esimerkiksi 1915 oli Kauhava vuosisadan alkua enemmän noussut sen rinnalle, jos ajatellaan aatteellista järjestötoimintaa.

Kyrönmaalla oli vanha emäpitäjä Isokyrö jäänyt selvästi Laihian taustalle. Ylistaro oli taloudellisessa ja poliittisessa järjestötoiminnassa varsin

voimakas, mutta sen aktiivisuus liittyi ehkä enemmän naapuripitäjien, Ilmajoen ja Lapuan, vaikutukseen. Ilmajoki oli edelleen alueellaan selväpiirteinen keskus. Alavus oli puolestaan ajanut Kuortaneen edelle. Järvisseudulta ei mitään keskusta oikeastaan voi nimetä, virein näyttää olleen jo mainittujen Lappajärven ja Korttesjärven ohella Vimpeli.

Tällainen aluejakoajattelu lähtee olettamuksesta, että vuosisadan alun tilanteessa vaikutteet ja ideat haettiin ensisijaisesti oman tai naapuripitäjän seuroista henkilökohtaisten kosketusten kautta. Eräillä aloilla olikin piirejä jaettu pienempiin yksikköihin joko pysyvää tai tilapäistä kehittämistä varten. Samoin pidettiin rajoitetun alueen yhteiskokouksia. Esimerkiksi nuorisoseuraliikkeessä oli tiettyjä nuorisoseura-alueita. Niin ikään puoluetoiminnassa perustettiin vaalipiirien keskuskomiteoita, ja valitsijayhdistyksetkin perustettiin joskus parin pitäjän yhteisiksi. Myös eräät suuremmat kokoukset, mm. Lapuan Päivä -juhlat, keräsivät väkeä laajalti naapuripitäjistä.

Lopulta myös liikenneyhteydet vaikuttivat, mm. Lapuanjokilaakso ja Ilmajoen seutu olivat liikenteellisesti varsin erillään. Järvisseudun suuntaan oli raja vieläkin selvempi. Tältä kannalta katsoen Järvisseudun pitäjien, esimerkiksi Lappajärven, pitäminen järjestötoiminnallisessa mielessä Lapuanjokilaaksoon kuuluvana ei tunnu luontevalta. Korttesjärven osalta tilanne oli toinen, sillä suunnilleen puolet pitäjästä oli läheisessä yhteydessä Alahärmään päin. Toinen "jakautunut" pitäjä oli ilmeisesti Ylistaro, josta oli hyvät yhteydet paitsi muualle Kyrönmaalle, myös Ilmajolle ja eräistä kylistä Lapuallekin. Jurvasta olivat parhaat yhteydet Laihialle, niin maantieteellisesti kuin henkilöittenkin välityksellä. Esimerkiksi tunnettu raittiusliikkeen edustaja Antti Tarkkanen oli ensin opettajana Laihialla, sitten Jämsässä, Jurvassa, taas Laihialla ja vielä vuoden Jurvassa.³⁶ Seinäjoesta tuli pian sijaintinsa takia merkittävä kokousten pitopaikka.

---

36 EP elämäkertoja M-Ö 1965, s. 767 (Alpo K. Rapila)

8.3. Järjestötoiminnan kehitykseen ja muutoksiin vaikuttaneet taustatekijät erällä maakunnan keskeisillä alueilla

8.3.1. Ilmajoen seutu ja Kyrönmaa

Ilmajoen maamiesseuran toimesta laadittu kyläasetus hyväksyttiin käyttöön jo vuoden 1805 alussa. Maamiesseura tuki muutenkin oltermannilaitosta, ja näin sen toiminnassa oli keskeisintä taloudellinen yhteistyö. Kirkollisen järjestysvallan perinteitä ei siihen yhdistetty, joten pitäjänkokouksien päätöksiin perustuneet käräjäsakot jäivät vähäisiksi.³⁷

Myös paikkakunnan papit olivat yleensä myötämielisiä yhteistoiminnan kannattajia. Seuran sihteerinä pitkään toiminut kirkkoherra Eerikki Juhana Frosterus (Ilmajoella 1807-1826) oli valistusajan kasvatti. Seuraava pitkäaikainen kirkkoherra, Kaarle Rudolf Forsman (Ilmajoella 1852-1882), tuki selvästi maamiesseuraa hänkin ja oli innokas kansansivistyksen kohottaja. Elias Malakias Rosengren (Ilmajoella 1884-1898) oli evankelinen, eikä hänkään asettunut poikkipuolin paikkakuntalaisten harrastusten kanssa.³⁸ Voi myös olla, että Ilmajoen talonpojilla oli jo vanhastaan, ennen oltermannilaitoksen tuloa, ollut pyrkimystä ja tottumusta yhteistointaan. Kun lapualaisten pitäjänmakasiini seiso 1700-luvun loppupuolella vuosikymmenet tyhjänä, ilmajokelaisilla oli samaan aikaan jonkinlainen tavallaan osuustoimintamuotoinen makasiini jatkuvasti käytössä.

Näin ollen nimenomaan Ilmajoella oli jo valmiina myönteinen, kehitykseen uskova ilmapiiri, kun fennomania alkoi levitä herrasväen tuomana vuosisadan puolivälin jälkeen. Siellä, samoin kuin myös esimerkiksi Laihialla, pidettiin jo varhain arpajaistilaisuuksia ja kansanjuhlia. Molemmissa kunnissa oli useita isänmaallisen herätyksen saaneita isäntämiehiä. Helsingin suomenkielisen oppikoulun hyväksi toimeen pantu maanlaajuinen keräys onnistui parhaiten Ilmajoella ja sen ympäristökunnissa.

Myös fennomaniaan liittyneet uudistushankkeet, kirjastojen ja koulujen perustaminen, erilainen muu kulttuuritoiminta ja jopa jossain määrin sanomalehtien tilaaminenkin näyttävät olleen varhaisinta ja voimakkainta

---

37 Kallio 1982, s. 234.

38 Alanen 1953, s. 776-778 ja 787.

Kyrönmaalla ja Ilmajoen seudulla. Poikkeuksiakin toki oli, mutta yleisessä muodossa tällainen lausuma tuntuu oikeutetulta.

Varhaisimmat askeleet kouluopetuksessa otettiin Isonkyrön Orisbergin ja Seinäjoen Östermyran tehtaantiloilla, joissa aloittivat toimintansa Bell-Lancasterin periaatteiden mukaiset koulut 1829 ja 1852.³⁹ Maakunnan vanhin kansakoulu perustettiin Vähäänkyröön 1858, toinen Ilmajolle 1860 ja kolmas Lapualla yksityisenä 1866. Koulujen ja kirjastojen perustamisvuodet käyvät esille seuraavan sivun asetelmasta. 1870-luvun loppuun mennessä oli suomenkieliselle Etelä-Pohjanmaalle syntynyt kymmenen koulua. Vuosina 1880-1886 ja 1890-luvulla on lisäksi nähtävissä kaksi muuta aaltoa.

Koulujen perustamisessa papistolla oli paljon vaikutusvaltaa. Ilmajolla kirkkoherra Forsman suorastaan "runnoi" päätöksen läpi siitä huolimatta, että enemmistö talonpojista oli vastaan. Ratkaisevassa pitäjänkokouksen äänestyksessä hän epäsi äänioikeuden osalta talonpoikia siitä syystä, että nämä eivät olleet kuulemassa hänen esitystään kansakoulun tarkoituksesta, eivätkä näin tienneet mistä oli kysymys!⁴⁰ Forsman järjesti eräitä häntä tukeneita talollisia Ilmajoen maamiesseuran jäseniksi saaden näin verenvähyyttä poteneen seuran toiminnan elpymään.⁴¹

Papiston vaikutus oli suuri muuallakin, esimerkiksi Lapualla ja Kuortaneella. Lapualla koulu aloitti yksityisenä 1866 ja kunnallisena 1869. Heränneitten johtaja Arvi Logren oli innolla mukana. Heränneet perustivat yksityisiä kouluja myös Ylistaron Untamalaan ja Kitinojalle.⁴² Kuortaneella kirkkoherra teki aloitteen jo 1867, mutta nälkävuosien takia asia jäi sikseen.⁴³

Monin paikoin väestö vastusti pitkään koulun perustamista. Kiivaimpina riehuivat riidat Evijärvellä ja Kortesejärvellä, mutta lähes samanlaista oli muuallakin Järvisseudulla, sekä myös Peräseinäjoella, Töysässä ja Karijoella.⁴⁴

39 Liakka 1928, s. 271. Salo 1962, s. 175-176. Alanen 1970, s. 646-647.

40 Liakka, 1928, s. 271.

41 Liakka 1903, s. 22.

42 Koskimies 1908, s. 368. Karttunen 1972, s. 10. Vilkuna 1975, s. 82.

43 Klemetti 1932, s. 351-355.

44 Vilkuna, Irma 1954, s. 219-223.

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kirjastojen ja kansakoulujen perustamis-
vuodet sekä koulua käyneiden määrät lukuvuosina 1885-86 ja 1895-96.

Kunta	Kirjasto	Koulu	Oppilasmäärät	
			Lv. 1885-1886	Lv. 1895-1896
Isokyrö	1856	1875	131	207
Ylistaro	1861	1880	181	161
Laihia	1858	1870	220	261
Jurva	1874	1884	59	61
Vähäkyrö	1851	1858	80	177
Kyrönmaa			671	867
Ilmajoki	1856	1860	147	268
Kurikka	1863	1882	52	141
Kauhajoki	1860	1882	45	169
Jalasjärvi	1859	1876	71	198
Peräseinäjoki	1876	1892	-	65
Seinäjoki	1865	1871	69	126
Ilmajoen seutu			384	967
Lapua	1862	1869	271	335
Kauhava	1865	1874	56	173
Ylihärmä	1869	1881	76	60
Alahärmä	1867	1872	135	105
Nurmo	1884	1884	80	72
Lapuanjokilaakso			618	745
Lappajärvi	1875	1886	34	79
Evijärvi	1876	1886	-	53
Kortesjärvi	1881	1894	-	52
Vimpeli	1881	1885	58	108
Alajärvi	1865	1882	50	44
Soini	1874	1890	-	57
Lehtimäki	1874	1891	-	32
Järviseutu			142	425
Alavus	1859	1868	47	101
Kuortane	1869	1882	39	29
Töysä	1874	1891	-	28
Alavuden-K. alue			86	158
Isojoki	1874	1886	-	126
Karijoki	1880	1892	-	45
Teuva	1888	1881	28	61
Läntiset kunnat			28	232
Ähtäri	1870	1870	31	107
Kaikki kunnat yhteensä			1960	3501

Kallio 1985, s. 12-18, 82. SVT X.11, s. 8-9, 26 ja 29. SVT X. 23, s. 4-5, 42-47 (Oppilasmäärät). Yksityiset koulut toimivat seuraavasti: Isokyrö 1869-1871, Laihia 1867-1869, Jurva 1876-..., Lapua 1866-1869, Alahärmä 1869-1872, Lappajärvi 1872-..., Vimpeli 1868-1870 ja 1878-1885, Ähtäri 1868-1870. Ylioppilaat perustivat jo asetelmassa mainittuja vuosia aikaisemmin kirjastoja mm. Isojoelle, Teuvalle ja Isoonkyröön (ennen vuotta 1850) sekä Kauhajoelle ja Vimpeliin 1850-luvulla. Tommila 1963, s. 128. Mäki 1952, s. 11. Kirjastot eivät jääneet pysyviksi.

Aikaisemmin on muissa teoksissa siteerattu paljon Irma Vilkunaa, kun on ollut kysymys koulujen perustamisesta (Vilkuna, Irma 1954, s. 224-225 ja 230). Hän ei kuitenkaan mainitse yksityiskouluja. Hänellä on muitakin virheitä, suurimmillaan Alavuden koulun kohdalla (1863, p.o. 1868, esim. Karttunen 1953, s. 103).

Edellisestä asetelmasta käyvät esille myös koulua käyneiden määrät kunnittain ja alueittain. Kyrönmaa oli 1880-luvun puolivälissä selvässä johdossa, mutta sen sijaan Ilmajoen kunnan kohdalla näyttää olleen jonkinlainen hidastuma. Samanlaista tapahtui vuorostaan Lapualla 1890-luvun puolivälissä. Reino Kallio on laskenut koulua käyneitten prosenttilukuja kouluikäisistä eräiltä vuosilta kunnittain. Mukana ovat sekä kansakoulut että ns. pikkulasten koulut. Tämän mukaan koulunkäynti näyttää olleen vuosina 1877-1911 yleisintä Kyrönmaalla. Vuosisadan lopussa ja 1900-luvun alussa Ilmajoen seutu ja Lapuanjokilaakso olivat suunnilleen tasossa, mutta vuonna 1911 jälkimmäinen oli siirtynyt toiseksi Kyrönmaan jälkeen. Ilmajoki oli tässä vaiheessa jo viides, tosin vain muutamaa prosenttiyksikköä jäljessä.⁴⁵

Kielitaistelua käytiin erityisesti suomenkielisten oppikoulujen perustamishankkeiden ympärillä, sillä ne olivat ainoa tie korkeamman sivistyksen hankkimiseen. Jyväskylän lyseo perustettiin tosin jo 1858, mutta ruotsinkielisen väestön jarrutus aiheutti sen, että vasta 1870-luvulla suomenkieliset oppikoulut alkoivat vähän nopeammin lisääntyä.⁴⁶

Etelä-Pohjanmaan ensimmäinen suomalainen oppikoulu, Vaasan lyseo, aloitti toimintansa 1880 koko maakunnan tukemana. Vähän myöhemmin syntyi Vaasan suomenkielinen tyttökoulu. Eteläpohjalaisia kävi opintieillä myös Kristiinan suomalaisessa yhteiskoulussa, vuonna 1898 perustetussa Kokkolan suomenkielisessä yhteiskoulussa, vuonna 1904 perustetussa Lapuan yhteiskoulussa sekä jonkin verran myös Vaasan molemmissa ruotsinkielisissä kouluissa, jokunen Jyväskylän lyseossakin. Oppikoulun käyminen lisääntyi entisestään, kun Seinäjoen yhteiskoulu perustettiin.

Vaasan lyseossa kävi vuosina 1880-1903, ennen Lapuan yhteiskoulun perustamista, tämän alueen oppilaista eniten ilmajokelaisia (54), sitten isokyröläisiä (39), ylistarolaisia (35), vähäkyröläisiä (30), lapualaisia (27), kauhavalaisia (22), alavutelaisia (25) ja laihialaisia (21).⁴⁷ Kun eteläpohjalaisten opintie johti pääasiassa juuri Vaasaan, voidaan todeta,

45 Kallio 1985, s. 47.

46 Kemiläinen 1987, s. 131-133. Aira Kemiläinen esittää artikkelissaan keskitetyn kuvan fennomanian etenemisestä ja suomenkielisen sivistyneistön laajenemisesta erityisesti koululaitoksen ja yliopisto-opintojen myötä.

47 Miettinen 1930, s. 153-161.

että Ilmajoki oli vielä 1800-luvun lopussa johtava oppikouluun lähettävä pitäjä. Kallion mukaan oppikoulun käynti taas oli vuosina 1880-1917 yleisintä Lapuanjokilaaksossa ja vasta sitten Ilmajoen seudulla ja Kyrönmaalla.⁴⁸ On kuitenkin huomattava, että yksistään Lapuan 288 oppilaasta 221 oli käynyt vuonna 1904 perustettua Lapuan yhteiskoulua, joten voidaan pikemminkin puhua vain koulunkäynnin tasoittumisesta autonomian ajan lopulla.

Kyrönmaan emäpitäjillä ja Ilmajoella olivat aluksi myös kiinteimmät yhteydet yliopistoon. Kyrönmaalla asiaan vaikutti Vaasan koulujen läheisyys, Ilmajoella taas muuta Etelä-Pohjanmaata voimakkaampi säätyläisasutus. Emäpitäjissä oli myös enemmän papistoa ja virkamiehiä, jotka kouluttivat lapsiaan yliopistossa. Koko autonomian aikana yliopisto-opiskelijoita lähti eniten Ilmajoelta (61), Isostakyröstä (50) ja Lapualta (44).⁴⁹ Herkko Ojalan mukaan vuosina 1859-1899 yliopistossa talonpoikaisylioppilaita oli lähinnä vain Kauhavalta (9), Ilmajoelta (8), Isostakyröstä (8), Vähästäkyröstä (7), Laihialta (4) ja Lapualta (4).⁵⁰

Kansakoulunopettajiksi valmistuttiin näihin aikoihin lähinnä Jyväskylän, mutta myös Sortavalan seminaarista, jossa erityisesti lapualaisten osuus oli suuri (11) seminaarin sijaintia ajatellen. Samaan aikaan, eli 1867-1917, lapualaissyntyisiä opettajia valmistui Jyväskylästäkin vain 14. Eniten valmistuneita oli väkilukuun suhteutettuna Nurmosta, sitten Laihialta, Seinäjoelta, Lapualta ja Isostakyröstä.⁵¹ 1800-luvun lopulla oli tilanne ollut sikäli toinen, että vuosina 1863-1898 oli seminaariin tullut eniten oppilaita Nurmon, Isonkyrön, Laihian, Kauhavan ja Ähtärin jälkeen Ilmajoelta, joka siis tässä vaiheessa vielä sijoittui ennen Lapuaa.⁵² Kun luvut kuitenkin ovat kaikissa tapauksissa kovin pieniä, ei niiden varaan voi rakentaa kovin voimakkaita johtopäätöksiä.

Ilmajoen kansanopistossa oli vuosina 1892-1895 138 oppilaasta ilmajokelaisia 53. Seuraavaksi eniten oli Laihialta (11).⁵³ Ajanjaksona 1892-

48 Kallio 1985, s. 159-161.

49 Kallio 1985, s. 168-169.

50 Ojala 1962, s. 357.

51 Kallio 1984, s. 142.

52 Halila 1949, s. 39-41.

53 Liakka 1895, matrikkeliota.

1917 oli ilmajokelaisia tietysti eniten, mutta myös lähikunnista ja Kyrönmaalta oli nyt suhteessa enemmän oppilaita.⁵⁴ Muista, lähinnä ammattiopeutukseen kuuluneista kouluista, ei lähteiden puutteellisuuden vuoksi ole ollut mahdollista tässä yhteydessä tehdä selvitystä.⁵⁵

Sanomalehtien tilaamista voidaan pitää myös osoituksena kulttuuria kehittävää toiminnasta. Tommilan ja hänen työryhmänsä teoksissa on viitteitä monien lehtien leviämisestä myös suomenkieliselle Etelä-Pohjanmaalle, mutta ei valitettavasti kovin tarkkoja kappalelukuja. Ennen vuotta 1860 Ilmajoelle tuli neljää lehteä, Alavudelle (postiasema) kolmea, samoin Jalasjärvelle ja Kauhajoelle, kahta Alahärmään, Isonkyröön, Kuortaneelle ja Lehtimäelle.⁵⁶ Kuntakohtaisia levikkitietoja on saatavissa Uudesta Suomesta 19.4.1899 tilanteen mukaan. Ilmajoelle lehteä tuli 24, Lapualla 17, Alavudelle, Laihialle ja Jalasjärvelle 14, Kauhavalle 12 ja Seinäjoelle 11.⁵⁷ Vuonna 1883 tilattiin Ilmajoelle ja Lapualla yhdeksää lehteä, kappaleluvuin 43 ja 37.⁵⁸ Pohjalaisen tilausluvut olivat niissä vuonna 1890 112 ja 89.⁵⁹

Muusta kulttuuritoiminnasta on tehty selkoa luvussa 4.4.

Vuoden 1865 kunnallisasetus oli tärkeä osa perustuslaillisella kaudella alkuun pääsyttä uudistustoimintaa. Asetuksen mukaan uusi kunnallishallinto piti panna toimeen kolmen vuoden kuluessa ja viimeistään 6.2.1868. Perustelluista syistä voitiin myöntää erivapaus, jota oli haettava läänin kuvernööriltä.⁶⁰ On mahdollista, että tätä yritettiin suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan alueella vain Lapualla, jossa pitäjänkokous anoi kesäkuussa 1867 kokonaista seitsemän vuoden lykkäystä vaikeaan aikaan vedoten. Kuvernööri ei kuitenkaan anomukseen suostunut. Tammikuussa 1868 valittiin Lapualla kuntakokouksen puheenjohtajaksi rovasti Otto M.

---

54 Etelä-Pohjanmaan kansanopisto, 1918, s. 53.

55 Isonkyrön Orisbergin kartanon karjakko- ja meijerikoulu alkoi 1882, kaksivuotinen maanviljelyskoulu 1885 ja maamieskurssit 1896. Valanne 1928, s. 115-128. Laihian emäntäkoulu syntyi 1896. Alkio P 1958 II (Ilkka 3.11.1958)

56 Tommila ym. 1977, s. 167, 189, 195, 224.

57 Tommila ym. 1977, s. 60-33.

58 Tommila ym. 1977, s. 48-52.

59 Tommila ym. 1977, s. 83.

60 Soikkanen 1966, s. 177.

Hohenthal ja kunnallislautakunnan esimieheksi lautamies Johan Lagerstedt.⁶¹

Yleisesti ottaen toteutui uusi kunnallishallinto nopeimmin Vaasan ja Oulun lääneissä. Tämä johtui Hannu Soikkasen mukaan siitä, että papistolla oli täällä runsaasti arvovaltaa. Väestö oli myös keskimääräistä "tasarakeisempaa", joten konfliktien mahdollisuus oli vähäisempi. Edelleen esimerkiksi Ilmajoella, jossa siirryttiin uuteen järjestelmään 1866, oli kokemusta vanhasta, hyvin toimineesta kylähallinnosta.⁶² Ilmajoki ei Etelä-Pohjanmaalla kuitenkaan ollut ensimmäinen. Vuonna 1865 siirtyi Vaasan läänissä uuteen hallintoon kahdeksan kuntaa, mm. Alavus, Kuortane ja Töysä,⁶³ joita tässä esityksessä on käsitelty yhtenä alueena. Jalasjärvellä pidettiin ensimmäinen kuntakokous pappilassa huhtikuussa 1867.⁶⁴ Isossakyrössä, Ylistarossa ja Vähässäkyrössä tapahtui uudistus heti vuoden 1868 alussa.⁶⁵

Vaasan läänissä kuntakokouksien ja kunnallislautakuntien puheenjohtajina oli Soikkasen mukaan varsin vähän pappeja. Enemmistö oli talonpoikia. Ainoa torppari oli Jaakko Pihlaja, josta tuli Isojoen kuntakokouksen puheenjohtaja 1868. Talonpojista valittiin ensimmäiset puheenjohtajat Karijoelle, Lappajärvelle, Lehtimäelle, Töysään ja Ahtäriin.⁶⁶ Myös Ilmajoella syrjäytettiin papisto täysin. Tämä oli ymmärrettävää kirkkoherra Forsmanin suhteen, mutta ei edes suosittua papiston apulaista valittu kunnallislautakunnan puheenjohtajaksi, vaikka häntä oli siihen ehdotettu.⁶⁷ Lapualla toimi kirkkoherra Hohenthal kuntakokouksen

61 Karttunen 1972, s. 13.

62 Soikkanen 1966, s. 181 ja 189.

63 Soikkanen 1966, s. 179.

64 Nurminen 1958, s. 348.

65 Karttunen 1964, s. 178.

66 Soikkanen 1966, s. 198-199 ja 205. Talonpoikia oli puheenjohtajina Vaasan läänissä 59,4 % ja pappeja 13,4 %. Mt., s. 199. Kuortaneella tuli puheenjohtajaksi lukkari (Klemetti 1932, s. 359), Alavudella pastori omasta pyynnöstään vain vuodeksi (Karttunen 1953, s. 109, Soikkanen 1966, s. 192). Jalasjärvellä valittiin säätyläismies (Nurminen 1958, s. 348), Vähässäkyrössä jahtivouti, Isossakyrössä ja Ylistarossa pappi (Karttunen 1964, s. 178.).

67 Alanen 1953, s. 579.

puheenjohtajana kolme vuotta. Vuonna 1871 tulikin jo F.W. Lagerstedt. Kunnallislautakunnan jäsenet olivat pääasiassa talonpoikia.⁶⁸

Ilmajokelaisten ja lapualaisten suhtautumisessa kuntauudistukseen oli siis jonkin verran eroa. Ilmajoella ensimmäinen kuntakokous pidettiin aikaisemmin ja papit syrjäytettiin johtavista luottamustehtävistä. Tässä talonpojat ja eräät säätyläiset toimivat yhdessä tuumin. Lapualla valittiin kirkkoherra kuntakokouksen puheenjohtajaksi. Lapualaiset olisivat myös halunneet lykätä uudistusta useita vuosia myöhemmäksi. Erilainen suhtautusmitapa voi ehkä osittain johtua harjoitetun oltermannihallinnon erilaisesta luonteesta. Lapualla oltermanninlääni oli muodostanut kinkeri-kunnan kanssa yhtenevän hallinnollisen alueen, jolloin papisto oli mukana päättämässä sellaisistakin asioista, jotka olivat Ilmajoen seudulla kokonaan talonpoikaisten oltermannien ja kyläkokousten käsissä. Talonpoikainen kylähallinto oli näissä pitäjissä itsenäisempää,⁶⁹ joten täällä oli helpompi siirtyä suoraan talonpoikaiseen kunnallishallintoon. Lapualla taas oli luonnollista, että kirkollinen ja maallinen hallinto säilyttivät yhteyksiään vielä uudistusten jälkeenkin. Tämä voidaan tulkita myös luottamukseksi papistoa kohtaan.

Uuden kunnallishallinnon luottamustehtävissä monet talonpojat saivat kokemusta, jota voitiin käyttää myös valtiopäivätyössä. Alavuden tuomiokunnasta valittiin lapualainen F.W. Lagerstedt peräti kahdeksan kertaa, vuosiksi 1882-1900. Tämän jälkeen oli vuosien 1904-1905 valtiopäivillä hänen poikansa, 1910-luvun kansanedustaja Oskari Lahdensuo. Kuortanelainen Aleksanteri Koivisto, joka valittiin eduskuntaan jo 1907, oli edustajana viimeisillä valtiopäivillä.

Ilmajoen tuomiokunnassa ei tapahtunut tällaista keskittymistä yhteen henkilöön, vaan sieltä oli Ilmajoen Iisakki Hannukselan jälkeen kokonaista kuusi edustajaa, viimeisimpänä kansanedustajaksi 1907 valittu J.E. Antila. Muista kaksi oli Jalasjärveltä, yksi Ylistarosta, Kurikasta ja Seinäjoelta.⁷⁰ Pappissäädyn valtiopäivämiehistä nousi vaikutusvaltaisimpaan asemaan Vilhelmi Malmivaara. 1880-luvulta lähtien oli hänen lisäkseen valtiopäivillä

68 Koskimies 1908, s. 367.

69 Kallio 1982, s. 163, 167-169, 177. Tiedot oltermannihallinnon luonteesta ovat Kalliolta, eivät päätelmät.

70 Hytönen 1926, matrikkeliä.

kaksi alavutelaista, kaksi ilmajokelaista sekä yksi jurvalainen, vähäkyröläinen ja lapualainen pappismies. Viimeksi mainittu oli kirkkoherra A.O. Törnudd, joka oli pappissäädyn jäsenenä 1872-1897.⁷¹ Alavuden kirkkoherra K.A. Schroderus oli heistä ainoa, joka osallistui järjestötoimintaan. Hän oli Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran johtokunnan jäsenenä 1910-luvulla.⁷²

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan pankkitoiminta oli 1800-luvulla vielä hyvin vaatimatonta. Vuosisadan loppuun mennessä oli perustettu vasta viisi säästöpankkia, Alavudelle 1867, Vähäänkyröön 1868, Ilmajoelle 1873, Kauhavalle 1876 ja Isoonkyröön 1895.⁷³ Tämä selittää osittain osuuskassaverkoston nopeaa kasvua 1900-luvun alussa. Mutta suuressa osassa maakuntaa perustettiin säästöpankkeja rinnan osuuskassojen kanssa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Ilmajoella maamiesseura oli ryhtynyt suunnittelemaan säästöpankin perustamista jo vuonna 1870. Seura aloittikin pankin toiminnan omalla vastuullaan joulukuussa 1872. Seuraavana vuonna kunta otti pankin haltuunsa.⁷⁴ Pitkään toimineesta säästöpankista huolimatta Ilmajoesta tuli vuosisadan vaihteessa eräs osuuskassatoiminnan uranuurtajakunnista maassa. Tämä osoittaa, ettei säästöpankeilla ollut riittäviä mahdollisuuksia vastata siihen luotontarpeeseen, jota maalaisväestöllä tuohon aikaan oli.

Tässä alaluvussa on käsitelty rinnakkain Kyrönmaata ja Ilmajoen seutua. Molemmat saivat vaikutteita Vaasasta ja olivat liikenteellisesti varsin lähellä toisiaan. Alunperin myös kulttuurielämän uudistushankkeet olivat niissä yhtä varhaisia. Mutta vähitellen Kyrönmaa alkoi jäädä jälkeeseen, sitä selvemmin, mitä pidemmälle 1800-luku kului.

Kyrönmaalla oli kulttuuririentojen johdossa lähinnä Vähäkyrö, jossa syntyi kiinteä talonpoikaisfennomaanien ryhmä, jäseninään johtavat talolliset ja nimismies Niilo Kustaa Stolpe. Heihin kuului alunperin myös Stolpen isä, paikkakunnan pitäjänkirjuri, sekä kyytirättäri Tuomas Tait-

---

71 Österbladh 1923, pappissäädyn jäsenet on poimittu eri valtiopäivien kuvausten kohdalta.

72 Vrt. luku 6.6.

73 Kuivasto 1928, s. 170-173.

74 Liakka 1903, s. 149-150.

tonen, joka tunnetaan maakunnan ensimmäisen kirjaston (1851) perustajana. Tämä ryhmä perusti myös maakunnan ensimmäisen kansakoulun (1858), järjestyksessä toisen säästöpankin (1868) sekä myöhemmin yhdessä isokyröläisten kanssa Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen. Myös soittokunta oli maakunnan ensimmäisiä. Kun ryhmän jäsenet vanhenivat, jonkinlainen tyhjiö syntyi pitäjän puuhamiesten riveissä. Väkiluvultaan pienenä se jäi näin keskeisestä kehityksestä sivuun, samoin sen mukana muukin Kyrönmaa, jonka uudistushenkisyys oli pitkälti levännyt Vähänkyrön varassa. Kun Vaasan rata avattiin vuonna 1883, Vähäkyrö jäi liikenteellisestikin syrjään.⁷⁵ Taantuma oli kuitenkin vain suhteellinen: mm. maamiesseuran ja nuorisoseurojen toimintaan kuntalaiset osallistuivat aktiivisesti.

8.3.2. Lapuanjokilaakso

Fennomanian nousuun liittyneet uudistushankkeet olivat siis Kyrönmaalla ja Ilmajoen seudulla jonkin verran aikaisempia kuin muualla Etelä-Pohjanmaalla. Merkittävimmät erot esimerkiksi Lapuanjokilaaksoon verrattuna olivat 1800-luvun oppikoulukäynnissä ja yliopisto-opiskelussa, mutta näissäkin tapahtui juuri uuden vuosisadan alussa merkittävä siirtymä lapualaisten eduksi. Yhtenä syynä oli Lapuan yhteiskoulun perustaminen (1904), joka sekin oli osoitus voimakkaasta, heräävästä yhteistyöstä. Tämän järjestyksessä maan kolmannen maaseutukoulun saaminen Lapualle ei ollut itsestään selvää, sillä muissakin alueen kunnissa oltiin siitä kiinnostuneita. Lapualaiset kuitenkin toimivat tarmokkaasti ja ehtivät ensin. Perustamisen tekivät mahdolliseksi monet rahalahjoitukset. Koulu toi paikkakunnalle uutta sivistyneistöä ja pysytti kotiseudulla omia kasvatteja, mm. Lagerstedtin ja Malmivaaran pojat, joista tuli sen opettajia.⁷⁶

75 Taittonen 1971, s. 13-14, 25, 40. Rehtori Reijo Taittonen on myös kertonut kirjoittajalle mainitun fennomaaniryhmän sukulaisuussuhteista ja muista yhteyksistä. 1800-luvun alkupuolella kulki merkittävin maantie Vähänkyrön kirkonkylän kautta ns. Vanhaan Vaasaan. Kun kaupunki siirrettiin 1860-luvulla palon jälkeen lähemmäksi meren rantaa, tämä tie menetti merkitystään maakunnallisena valtavyylänä. Vaasan radan vetäminen Laihian kautta jätti Vähänkyrön kirkonkylän entistä enemmän syrjään.

76 Lapuan yhteiskoulu 1929, s. 6-7, 87, 95, 98-108. (Arvi ja Väinö Malmivaara sekä Jalmari, Jalo ja Santeri Lahdensuo)

Kuten edellisessä luvussa osoitettiin, siirtymää tapahtui myös kansakoulujen ja pikkulastenkoulujen oppilasmäärissä, tosin ei yhtä paljon. Kansakoulu oli perustettu Lapualle jo sangen aikaisin. Lapuan emäntäkoulu aloitti toimintansa 1898, joten tältäkin osin opiskelumahdollisuudet paranivat.

Kunnallishallinto alkoi Ilmajoella aikaisemmin, ja siellä myös syrjäytettiin papisto heti johtavista luottamustehtävistä. Tosin Lapuallakin kirkollisen ja maallisen vallan yhteydet kestivät vain muutamia vuosia. Vuonna 1871 tuli kuntakokouksen puheenjohtajaksi jo F.W. Lagerstedt. Ilmajoen seudulla ei muutenkaan tapahtunut samanlaista keskittymistä yhteen henkilöön. Tämä näkyy vaikkapa siinä, että Lagerstedtin parikymmenvuotisena valtiopäivämieskautena Ilmajoen tuomiokunnasta valittiin samaan tehtävään useita henkilöitä, ja heidätkin eri kunnista.

Vaikka Lapualla tapahtui juuri vuosisadan vaihteessa voimakasta kehitystä sivistysoloissa, järjestötoiminnan aktivoitumisen selitys jää vielä avoimeksi. Tämä aktivoituminenhan tuli erityisesti näkyviin juuri sorto-vuosina ja suurlakon jälkeen.

Yhtenä mahdollisuutena on kiinnittää huomiota maakunnallisiin joukko-liikkeisiin. Kuten luvussa 1.1.3.1. todettiin, on ne usein nähty yhtenäisenä sarjana ainakin viimeisen sadan vuoden aikana alkaen jostain 1830-luvulta. Tehtyjen tutkimusten nojalla voidaan todeta, että puukkojunkkarius, herännäisyys ja siirtolaisuus olivat voimakkaimpia juuri Lapuan seudulla, siirtolaisuus sen ohella myös Kyrönmaalla ja osin Järviseudulakin. Voidaan puhua jopa keskittymisestä, sillä sen verran suuria erot olivat.⁷⁷ Puukkojunkkariuden syiden selvittelyä on yritetty jo vuosikymmenien ajan, mutta näyttää siltä, että vasta 1970-luvulta lähtien on

---

77 Huttunen 1958, s. 167-168. Toivonen 1963, taulu 2. Kallio 1982, s. 253.

Esimerkiksi Ilmajoen seudulla oli henkirikoksia suhteessa väkilukuun 1823-1850 11,7 ja 1851-1886 8,3, keskisiirtolaisuus suhteessa väkilukuun 1881-1890 1,5 ja 1891-1900 6,8 kaikkien kuntien keskiarvoina. Lapuanjokilaakson vastaavat luvut olivat 24,5; 24,4; 7,3 ja 13,4. Kun keskiarvot on laskettu suoraan kuntien suhdelukujen keskiarvona, ei tulos ole aivan tarkka. Lisäksi esimerkiksi Seinäjoen ja Peräseinäjoen henkirikollisuuden suhdeluvut olivat lähellä Lapuan ja Nurmon kunta-kohtaisia lukuja. Siirtolaisuudessa erot olivat selvät. Kyrönmaan ja Lapuanjokilaakson siirtolaisuusluvut suhteessa keskiväkilukuun olivat suunnilleen yhtä suuret.

löydetty jotain todella oleellista.⁷⁸ Puukkojunnkarius ei kuitenkaan kelpaa järjestötoiminnan selityspusteeksi, ei myöskään siirtolaisuus, ellei puhuta niiden tuomasta alttiudesta käyttäytyä joukkona, muiden mukana. Olihan siirtolaisuus osittain ns. amerikankuumeen seurausta. Tiheissä jokivarsikylissä oli sosiaalinen kosketus niin läheistä, että järjestötoimintaan osallistuminen saattoi joskus saada jonkinlaista joukko-
liikkeen luonnetta.

Sen sijaan herännäisyydellä oli vaikutusta järjestötoimintaan. Herännäisyys oli lähtöisin alunperin Pohjois-Savosta, josta se levisi Keski- ja Etelä-Pohjanmaallekin. 1800-luvun puolivälissä sitä esiintyi Etelä-Pohjanmaan rannikkoseuduilla ja Lapuanjokilaaksossa, vähemmän Kyrönmaalla, mutta tuskin lainkaan Ilmajoen seudulla tai Järvisseudulla. 1900-luvun puolella herännäisyys keskittyi vielä selvemmin Lapuanjokilaaksoon.⁷⁹ Ilmajoen seudulla oli evankelisuutta enemmän kuin muualla suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla. Kun herätysliikkeet eivät perustaneet tässä vaiheessa paikallisia yhdistyksiä, niiden levinneisyyttä voidaan tarkastella lähinnä uskonnollisten tilaisuuksien, lehtien tilaamisen, saarnaaja- ja kolporttööri-toiminnan sekä liikkeisiin kuuluneitten pappien perusteella.⁸⁰ Jossain rajakunnissa, kuten esimerkiksi Ylistarossa, evankelisuuden ja herännäisyyden raja saattoi kulkea melko jyrkkänäkin kylien välissä.⁸¹

78 Heikki Ylikankaan mielestä puukkojunnkariuden syynä oli ennen muuta ennen näkemätön aleneva säätykierto, joka aiheutui tervanpoltton lopettamisesta. Mutta kun osa väestöstä köyhtyi ja turhautui, monet talonpojat vaurastuivat samaan aikaan kydönpoltton avulla. Ylikangas 1974, s. 211-214. Syynä oli myös vierasperäisiä säätyläisvirkamiehiä kohtaan tunnettu herraviha. Ylikangas 1976, s. 291 ja Ylikangas 1981 I, s. 231.

Kallio pitää syynä myös oltermannilaitoksen ankaraa pitäjänkuriä, joka synnytti uhmaa. Monet tunnetuista puukkojunnkkareista tuomittiin ensin pitäjänkuriakkoihin vähäisistä häiriöistä ja sitten uhman nous-tua pahemmistakin rikkeistä. Kallio 1982, s. 244-245 ja 253. Kallio ei torju myöskään Ylikankaan esittämiä syitä.

Siirtolaisuuteen vaikutti Toivosen mukaan enemmän valtamerentakainen veto kuin kotimaan työntö. Toivonen 1963, s. 79-91, 153-162. Kallion mielestä ankara pitäjänkuri lisäsi myös siirtolaisuutta. Kallio 1982, s. 264, alaviite.

79 Haavio 1963, s. 37. Haavio 1965, kartta 2, s. 35 ja kartta 4, s. 52.

80 Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys perustettiin vuonna 1873. Aluksi siinä oli vain henkilöjäseniä. Paikallisyhdistyksistä olivat ensimmäisiä ns. nuorukaisyhdistykset (vuodesta 1889). Niitä oli vuoteen 1905 mennessä pari Ilmajoen seudulla. Haavio 1963, s. 55, 93-94 ja 113.

81 Kujanpää 1981, s. 99.

Ylikankaan mukaan k rttil isyys oli nimenomaan 1800-luvun alkupuolella myös yhteiskunnallinen muutostekijä. Se oli protestia virkamiesten, mutta myös rovastien ja kirkkoherrain säätyläisille yleistä elämää kohtaan. Vakiintuneelle talonpoikaisv est lle tällainen s  tyl iskritiikki sopi paremmin kuin esimerkiksi puukkojunkkarius.⁸² Tässä mielessä her nn isyyskin oli radikaalia käyttäytymistä ja jopa joukkoliike. Varsinaisia konflikteja virkamiesten kanssa syntyi kuitenkin lähinnä Pohjanmaan ruotsalaispit jiss , ei niinkään Lapuanjokilaaksossa.

Mikä oli sitten her nneisyyden merkitys järjestötoiminnan kannalta? Heränneet olivat ahkeria ja avuliaita. Tältä pohjalta versoi osittain Etelä-Pohjanmaalla tunnettu k kk - eli talkooperinne.⁸³ Monet ns. ukkojen ajan (N.K. Malmbergin jälkeen) her nn isjohtajat olivat menestyviä viljelijöitä, ja esimerkiksi Arvi Juhana Logren nousi ensin rengistä torppariksi ja sitten tilalliseksi. Logrenista tiedetään, että hän oli mukana Vaasan läänin maanviljelysseuran kokouksissa ja käytti niissä puheenvuoroja.⁸⁴ Toisaalta hän vastusti joskus hy dyllisi kin hankkeita, mm. isonjaon toimeenpanoa ja maanhankintaa tilattomalle väestölle.⁸⁵ Näyttö siltä, että heränneet tuskin mainittavasti edistivät maanviljelysseuran toimintaa.

Vielä ukkojen aikana oli tapana tarjota vieraille alkoholia. Muutos tapahtui vasta 1880-luvun lopulla, jonka jälkeen tuettiin raittiusliikettä itse siihen kuitenkin varsinaisesti osallistumatta.⁸⁶ Suhtautuminen nuorisoseuraliikkeeseen oli aivan alussa myönteistä, ja Juho Malkamäki luovutti juhlapaikan ensimmäisillä kesäjuhlilla 1882. Välit viilenivät pian, ja 1890-luvulla alettiin pitää omia kesäjuhlia, ns. herättäjäjuhlia. Vilhelmi Malmivaarankin suhtautuminen oli selvästi kielteistä.⁸⁷ Voidaan siis sanoa, että heränneet jarruttivat nuorisoseurojen leviämistä. Voimakkaimman vaikutuksen heränneet ovat ehkä jättäneet kasvatusasenteisiin. Jatkuva

82 Ylikangas 1979, s. 280-286.

83 Kytömäki 1911, s. 56. Vilkuna 1975, s. 50-51. Vanhaa kansanomaista yhteistoimintaa oli tosin aina ollut, mutta nyt naapuriapu ja toisten uskovien auttaminen yleistyi vieläkin enemmän.

84 Kytömäki 1911, s. 71-72.

85 Hissa 1948, s. 205.

86 Vilkuna 1975, s. 86.

87 Kares I 1950, s. 377. Malmivaara kirjoitti 1896 Hengellisessä kuukausilehdess , että hyvän johdon puutteessa "nuoriso oppii huvittelemaan lihallista mieltään sivistyneempien tavalla."

puolustusasema pakotti kehittämään suojelumekanismeja, körttipuvun käyttöä korostettiin ja "suruttomien nuorten" kanssa seurustelu kiellettiin. Malmivaara oli melko kovan kotikurin kannalla, vaikka nuorten ja vanhempien välit ilmeisesti hänen aikanaan lientyivät siitä, mitä ne olivat olleet ukkojen aikana.⁸⁸ Heränneet olivat selvänä vähemmistönä Lapuan-jokilaaksossakin. Mutta kuten piispa Juho R. Koskimies on sanonut, herännäisyys oli niin voimakas käyte, ettei siitä helposti säilynyt koskematta kukaan.⁸⁹ Koskimies tarkoitti hengellistä perintöä, mutta tietty suvaitsemattomuus ja ehdottomuus kasvatustasiossa loi myös laajemmissa piireissä jyrkkyyttä ja mustavalkoista suhtautumistapaa. Reino Kallion mukaan heränneet toimivat Lapuan lain (kyläasetuksen) toteuttamisessa yhdessä virkavallan kanssa. Tämä johtui siitä, että Lapuan laki rajoitti voimakkaasti maallisia huvituksia. Heidän toimintansa ilmiantajina tehosti kyläkurin valvontaa ja lisäsi sakkoja käräjillä. Tämä nostatti tietysti myös puukkojunkkarien ja joskus tavallistenkin nuorten mielet heitä vastaan.⁹⁰

Heränneitten asettumista suomalaisen puolueen taakse on selvitetty luvussa 5.5. Ilmeisesti he kiinnostuivat valtiollisista tapahtumista sortovuosina ja suurlakon aikana, jolloin lapualaisia herännäisnuoria oli jopa lakkovahteina.⁹¹ Herännäispapiston keskuudessa oli syntynyt voimakas hajaannus, kun Mauno Rosendalia kannattaneet Pohjois- ja osin Keski-Pohjanmaankin papit olivat taipuvaisia perustuslaillisiin kannanottoihin. Juho Malkamäkikin oli ollut mukana Rosendalin lähetystössä, mutta muutti sitten suhtautumistaan. Eräässä vaiheessa Malmivaara oli kahden vaiheilla (vrt. luku 5.5.). Rosendal piti velvoittavana sitä, mikä tuntui moraalisesti oikealta. Tämä taas ei sopinut monen eteläpohjalaisen heränneen "alatien kristillisyyteen". Näin herännäisväestö joutui sortovuosina käy-

88 Suruttomilta voi oppia "jumalattomia tapoja puheessa ja käytöksessä". Malmivaara 1914, s. 41-42. Kares I 1950, s. 344-345 ja 376. Jos lapsessa oli synnillistä Jumalan vastustamista, oli se "murrettava". "Väärä hellyys on perkeleestä". Murtamisen tuli kuitenkin tapahtua niin, että lapsen omatunto jäi kasvattajan puolelle. Tiililä 1944, s. 143. Voidaan kysyä, oliko tämä taito kaikissa niissä kodeissa, joihin Malmivaaran seurapuheet lukemattomina versioina levisivät. Ukkojen ajalla oli tapahtunut todellisia nuoren väen pieksäjäisiäkin, jotka nyt loppuivat. Kares II 1950, s. 293-295.

89 Koskimies 1908, s. 349.

90 Kallio 1982, s. 246 ja 262.

91 Koskiniemi 1970, s. 12.

mään sisäistä kamppailua. Mutta kun Japanin sodassa nähtiin Jumalan ihmeteko ja kuritus Venäjän kansalle, oli helpompi lähteä mukaan politiikkaan.⁹² Tämä madalsi raja-aitaa muuhunkin järjestötoimintaan nähden.

Edellä jo mainittiin, että sortovuosina körttiläisväestö heräsi poliittiseen ja sen kautta jonkin verran muuhunkin järjestötoimintaan. Lopuksi onkin käsiteltävä sortovuosien paineen aiheuttamaa radikaaliksi luonnehdittavaa käyttäytymistä, jolla oli vaikutusta myös Lapuanjokilaakson väestön yleisen aktiivisuuden nousuun.

Ns. suuren adressin kerääminen oli ensimmäinen laajempi reaktio venäläistämispyrkimyksiin. Keräys onnistui hyvin, sillä allekirjoituksia saatiin lyhyessä ajassa yli puoli miljoonaa. Suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla kerättiin suhteessa eniten Kyrönmaalla, jossa Vähässäkyrössä, Isossakyrössä ja Ylistarossa päästiin yli 30 prosentin koko väestöstä. Laihiallakin tulos oli n. 27 %. Lapuanjokilaaksossa päästiin yli 30:n Ylihärmässä ja Kauhavalla, Alahärmässä ja Lapualla jäätiin läänin keskiarvon (19,2 %) tuntumaan. Ilmajoen seudulla keräys onnistui huonosti, Kauhajoella jäätiin peräti kahteen prosenttiin. Ilmajoella tulos oli vähän yli läänin keskiarvon ja Seinäjoella yli 30 prosentin. Järviseudulla päästiin läänin keskiarvon yli Soinissa (19,7 %), Lehtimäellä (34,2 %) ja Vimpelissä (31,4 %). Myös Isojoella saatiin yli 30 % sekä yli 20 % Kuortaneella, Ahtärissä ja Karijoella.⁹³

Lisätietoa kunnittaisesta vastarintamielialasta saadaan myös rehtori Mauno Rosendalin aloitteesta syntyneen adressin nimimääristä. Tämä adressi syntyi jo heinäkuussa 1901 julkaistun asevelvollisuuslain valmisteluvaiheessa Tampereella helmikuussa pidetyn kokouksen seurauksena. Lähetystö vei sen mm. senaatin varapuheenjohtajalle sekä erälle senaattoreille maaliskuussa 1901. Nimiä kertyi yli 100.000, niistä yli 13.000

92 Murtorinne 1964, s. 93-95, 204-206, 260-261. Japanin sodan tappio oli kuritusta Venäjälle ja sen kansalle, jotta se saatettaisiin parannuksen tielle (Malmivaara). Tässä tilanteessa oli helpompi osallistua politiikkaan ja ajatella perustuslaillistenkin tavalla, vaikka oltiinkin suomalaisen puolueen riveissä.

93 Joukkoadressit vuosina 1899 ja 1901. Allekirjoittajien lukumäärä eri kunnissa ja lääneissä. Mikkeli 1901, s. 6. A.Fr. Roosin kokoelma VMA. Kun jakajana on käytetty vuoden 1898 väkilukuja, joista siirtolaisuutta ei ole poistettu, olisivat Kyrönmaan ja Lapuanjokilaakson prosentit todellisuudessa suurempia.

Vaasan läänistä. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan 3420 nimestä oli lähes 70 % Lapuanjokilaaksosta ja sen lähikunnista, Ylistarosta, Seinäjoelta ja Kuortaneelta.⁹⁴

Kolmantena voidaan mainita asevelvollisuuslain torjumiseksi kesällä 1901 koottu adressi. Se oli myös todellinen joukkoadressi, mutta nimiä siihen kertyi jonkin verran vähemmän kuin vuonna 1899. Vaasan läänin keskiarvo oli nyt enää 16,6 %. Kyrönmaalla päästiin tämän yli enää vain Vähässäkyrössä, Ilmajoen seudulla Ilmajoella ja Seinäjoella, mutta sen sijaan kaikissa Lapuanjokilaakson kunnissa Nurmoa lukuunottamatta. Ilmajoellakin päästiin vain vaivoin yli keskiarvon. Vimpelissä, Isojoella, Teuvalla ja Ähtärissä saatiin myös yli läänin keskiarvon menneitä lukuja.⁹⁵

Alucittain tarkastellen osallistuttiin Kyrönmaalla hyvin aktiivisesti suuren adressin nimien keräykseen, mutta sitten into laantui. Ylistarossa tosin kerättiin erityisen paljon Rosendalin adressiin, mutta kesällä 1901 jäätiin jo läänin keskiarvon alapuolelle. Seinäjoella onnistuttiin kaikilla kerroilla hyvin, Ilmajoellakin kohtuullisesti, mutta muualla tällä seudulla huonosti. Lapuanjokilaakson aktiivisuus kesti koko ajan hyvin Nurmoa lukuunottamatta. Isojoella, Vimpelissä ja Ähtärissä oltiin valveutuneita molemmissa joukkoadressihankkeissa, Ähtärissä kerättiin runsaasti myös Rosendalin adressiin.

Kun asevelvollisuuslaki kuitenkin tuli voimaan, ryhtyi kagaaliksi itseään kutsunut ryhmittymä tehostamaan passiivista vastarintaa yrittämällä estää kutsuntojen toimeenpano. Samaan aikaan ylioppilaat alkoivat laatia asevelvollisuusikäisille kirjelmiä, joissa kehoitettiin jäämään kutsunnoista pois.⁹⁶ Jokaiselle ylioppilaalle annettiin oma piiri, jossa heidän

94 Kansalaisadressi 1901, s. 19-20 ja 22-25. VTA. Nimiä kertyi seuraavasti: Lapua 444, Kauhava 346, Ylihärmä 149, Alahärmä 146, Nurmo 95, Isokyrö 105, Ylistaro 736, Ilmajoki 31, Seinäjoki 275, Kauhajoki 7, Jalasjärvi 195, Alavus 36, Kuortane 158, Töysä 15, Lappajärvi 78, Korttesjärvi 32, Alajärvi 173, Lehtimäki 53, Ähtäri 348.

Ylistaron suuri luku johtui siitä, että Juho Malkamäki keräsi niitä Tampereen kokouksen osanottajana. Kerääjistä Parmanen II 1936, s. 109-113. Murtorinne 1964, s. 94-95.

95 Joukkoadressit vuosina 1899 ja 1901. 1901, s. 6. A.Fr. Roosin kokoelma. VMA. Prosentit on laskettu v. 1900 väkilukujen mukaan.

96 Rantakari 1949, s. 323.

tuli asettua kosketuksiin kagaalin maaseutuasiamiesten kanssa. He järjestivät myös kokouksia ja kävivät kodeissa.⁹⁷

Suuri osa asevelvollisista ei vuonna 1902 tullut lainkaan kutsunta-paikalle. Ainakin Lapualla ja Järviseudulla paikalle tulleet poistuivat jätettyään sitä ennen kirjallisen vastalauseen.⁹⁸ Sen sijaan Ilmajoen seudulla osallistui Parmasen julkaiseman, alunperin kagaalin laatiman kartan mukaan yli puolet, parissa kunnassa jopa yli 75 % asevelvollisista.⁹⁹ Tämä oli yllättävää sikäli, että kagaalin ja ylioppilaitten työ suoritettiin ilmeisesti varsin keskitetysti. Jutikkala on todennut, että mainitulla kartalla ja poliittisella ilmastolla oli yleensäkin varsin vähän yhteistä. Sen enempää vuoden 1904 valtiopäivämiesvaalit kuin vuoden 1907 eduskuntavaalitkaan eivät selitä, miksi myöntyväisyysuunnan alueilla oli niin erilaista suhtautumistapaa.¹⁰⁰ Voidaan tietysti olettaa, että valmistelut olisivat epäonnistuneet Ilmajoen seudulla. Lähempänä on kuitenkin ajatus, että jostain syystä kiellot eivät menneet perille, toisin sanoen riittävää kaukupohjaa ei ollut olemassa. Tästä kertoisi myös se, että adresseihin sieltä kertyi varsin vähän nimiä.

Ari T. Manninen on vast'ikään todennut, että aikakauden maanalainen lehdistö pitikin Ilmajoen ja sen entisten kappeleitten väestöä myöntövyys-henkisimpänä Etelä-Pohjanmaalla, Järviseudun asukkaita selkeimmin perustuslaillisina. Suhtautuminen asevelvollisuuslain toimeenpanoon on tietenkin osaltaan vaikuttanut tällaisen jaon syntyyn.¹⁰¹

Kutsuntalakot eivät kuitenkaan olleet ainoa tapa laiminlyödä asevelvollisuutta, joskin lukumääriä ajatellen merkittävin. Jo 1890-luvulla oli monin paikoin jääty saapumatta kutsuntaan, eniten ruotsinkielisissä kunnissa, Kyrönmaalla ja suomenkielisen maakunnan koillisosissa. Samalla vyöhykkeellä oli myös siirtolaisuus yleisintä. Manninen huomauttaa, ettei yleinen asevelvollisuus suinkaan ollut siirtolaisuuden tärkein syy, mutta monin

---

97 Parmanen I 1936, s. 473-474.

98 Mt., s. 514, 520.

99 Mt., kartta s. 530-531. V.1903 ja 1904 kutsunnoissa ei samaa selväpiirteistä eroa enää näkynyt. Vaikka erot jossain määrin tasoittuivatkin, vastarinta säilyi Järviseudulla vahvimpana. Manninen 1985, liite 16.

100 Jutikkala 1977, s. 186-188.

101 Manninen 1985, s. 27 ja 57-59. Manninen nimittääkin ilmajokelaisia ilmeisen osuvasti "tapakonservatiiveiksi".

paikoin muodostui kutsuntapakoilusta ja siirtolaisuudesta jo aikaisin selvä noidankehä. Lisäksi monet määräyksen saaneet jättivät saapumatta tai poistuivat palveluspaikoistaan.¹⁰²

Jääkäri liikkeen synty osuu tämän työn kannalta ajallisesti ulkopuolelle. Laajasti ottaen aikakausi on kuitenkin sama: autonomian ajan loppupuoli ja sortokaudet. Kun jääkäri liikkeeseen osallistuminen lisäksi näyttää olleen jatkoa edellä esitetylle, muulle sortovuosien paineessa syntyneelle toiminnalle, sen mainitseminen on varsin olennainen osa eteläpohjalaisen kulttuuri-ilmapiirin kuvausta.

Jääkäreiksi lähteneiden lukumäärään vaikutti tietysti, että etappiteitä kulki esimerkiksi Alahärmän kautta Munsalaan ja Jepualle ja sieltä edelleen Merenkurkun jälle. Mutta ennen kaikkea oli kysymys tehokkaasta värväyksestä. Alahärmässä tätä työtä tekivät mm. asemapäällikkö ja aseman sähköttäjät, konstaapelit, kauppias, johtavat maanviljelijät sekä omalla tavallaan kirkkoherrakin.¹⁰³ Lapualla oli myöhemmistä yhteyksistään tunnettu Vihtori Kosola päävärväri. Myös täällä oli mukana maanviljelijöitä, eläinlääkäri, kauppias, meijerin isännöitsijä, kansanedustaja ja nimismies. Wegeliuksen mukaan Vilhelmi Malmivaara piti kirkossa niin isänmaallisia saarnoja, että hänenkin puolestaan piti pelätä. Kosolan talosta tuli koko maata koskeva etappikeskus helmikuun alusta 1916.¹⁰⁴ Myös Alanen on korostanut Malmivaaran merkitystä. Heränneet olivat yleensäkin hankkeen takana. Mm. Ylistaron Malkamäestä tuli liikkeen varhainen tukikohta.¹⁰⁵ Tämä sopii hyvin siihen ensimmäisen sortokauden aikaiseen herännäisväestön aktivoitumiseen, jota edellä on kuvattu.

Jääkärien määrät olivat suuria nimenomaan Lapuanjokilaaksossa, jossa kutsuntalakko oli onnistunut lähes täysin ja jossa myös adresseihin oli kertynyt paljon nimiä. Sen sijaan Ilmajoen seudulla on suhtautuminen sortotoimenpiteisiin ollut tämänkin valossa sovinnollisempaa. Yksittäisistä kunnista kiinnittää huomiota pieni Korttesjärvi, jossa tosin adresseihin kirjoittajia ei ollut erityisen runsaasti, mutta kutsuntalakkolaisia muun Järviseudun tapaan kylläkin. Suhteellisesti ottaen se oli voimakkain

102 Manninen 1985, s. 20-27.

103 Wegelius 1933, s. 41-64.

104 Mt., s. 97-103.

105 Alanen 1980, s. 184 ja 224.

jääkäripitäjä, vaikkakin Alahärmästä lähti määrällisesti enemmän. Järvi-seudun kunnista erottuvat vielä myös Lappajärvi ja Vimpeli.¹⁰⁶

Värväystyö tapahtui itsenäisesti. Alanen on todennut, että värväystyö sai joukkoliikkeen luonteen selvemmin niissä pitäjissä, joissa 1800-luvulla oli korkea henkirikollisuuden aste. Alanen näkeekin värväystoiminnan puukkojunkkariuden valistuneena jatkona lähtien siitä, että molemmissa tarvittiin pelkäämätöntä ja häikäilemätöntä aktiivisuutta.¹⁰⁷ Näkemys on romanttinen, mutta ei välttämättä kokonaan vailla perusteita. Mukaan lähtemiseen vaikuttivat myös taloudelliset syyt. Valtaosalla lähti-joistä oli nimikkeenä työmiehes tai vastaava. Mukana oli myös paljon nuorisoseuralaisia, jotka olivat saaneet hyvän informaation. Yleensä laihan leivän mailta heltisi miehiä helpommin kuin vauraista rintapitäjistä. Alasen mielestä Kyrönjokivarsi oli jo kauan ollut suomettarelaiten tukialuetta ja osaksi tästä syystä sieltä lähti Saksaan vain vähänlaisesti miehiä.¹⁰⁸

Ilmajoen seudun ja itse emäpitäjänkin luvut jäivät pieniksi, samoin Kyrönmaalla, saman joen alajuoksulla. Ilmajoelta lähti lopulta vain viisi miestä Lockstedtiin, lähinnä ne, joita oli aluksi ajateltu värväreiksi. Myötämielisyyttä oli, mutta monet näkivät puuhan pelkkänä seikkailuna.¹⁰⁹ Tietoa myös asiasta varmasti oli, sillä esimerkiksi ilmajokelainen Etelä-Pohjalaisen osakunnan kuraattori Kaarlo Koskimies oli kuulunut jo ns. Ostrobotnian kokouksessa valittuun ylioppilaitten väliaikaiseen komiteaan.¹¹⁰

---

106 Wegeliuksen mukaan tältä alueelta lähti jääkäreiksi 208 miestä. Käyttäen vertailuna vuoden 1900 väkilukuja, saadaan seuraavat prosenttiosuudet: Lapua 0,17, Kauhava 0,21, Ylihärmä 0,36, Alahärmä 0,73, Nurmo 0,02, Isokyrö 0,03, Ylistaro 0,09, Laihia 0,04, Ilmajoki 0,05, Kurikka 0,10, Kauhajoki 0,01, Jalasjärvi 0,03, Alavus 0,02, Kuortane 0,02, Lappajärvi 0,25, Evijärvi 0,04, Kortesjärvi 1,01, Vimpeli 0,46, Alajärvi 0,06, Soini 0,06, Lehtimäki 0,05 ja Teuva 0,01. Wegelius 1933, s. 188-207. Lauerman mukaan lähti Alahärmästä 43 (0,77 %) ja Kortesjärveltä 39 (1,04 %). Lauerma 1966, s. 258-261.

107 Alanen 1980, s. 183.

108 Mt., s. 183-186 ja 403. Olihan sitä tietysti Lapua ja muutkin saman jokilaakson kunnat. Lähteminen riippuikin enemmän itse lähtijöiden kuin kotipaikkakunnan yleisestä vauraudesta.

109 Alanen 1953, s. 738.

110 Alanen 1933, s. 116.

Näin ollen Lapuanjokilaaksossa ja Ilmajoen seudulla on vallinnut 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa toisiinsa nähden varsin erilainen kulttuuri-ilmasto.

Lapuanjokilaakson ilmastosta ja sen kehittymisestä voitaisiin edellisten lukujen avulla antaa seuraava kuva. Oltermannilaitos lähti täällä hitaammin alkuun kuin Ilmajoen seudulla ja Kyrönmaalla. Se sai täällä myös autoritaarisemman luonteen. Toiminnassa painotettiin erityisesti järjestyksenpitoa, mikä lisäsi myös käräjien vaikutusta kylähallintoon. Oltermannikin edusti täällä enemmän esivaltaa kuin talonpoikia. Tätä kuvaa hyvin Lapualla käytetty suomennos, kylän päällysmies.¹¹¹ Pikkutarkka kyläkuri vei suuren joukon nuorisosta käräjille pikku rikkeistä,¹¹² ja monet sen jälkeen vielä paljon vakavammistakin rikoksista.

Heränneet olivat aktiivisia pitäjänkurin toteuttajia. Tiukka oli järjestys myös heidän omissa perheissään, joissa lapset puettiin körttipukuun ja joissa nuorten kohtalosta tunnettiin voimakasta huolta. Usein käytiin "tuima taistelu lapsesta vanhempien ja perkeleen välillä" ja Jumalan sanan vastustus lapsessa "murrettiin".¹¹³ Heränneitten kasvatustaikutus ei jäänyt vain heidän omaan keskuuteensa. Malmivaaran ja muitten herännäisjohtajien puheet levisivät monenlaisina versioina myös ns. "suruttomien" keskuuteen.

Lapuanjokilaakson lapset saivat siis 1800-luvulla kokea useassa sukupolvessa rajoittavaa, "murtavaa" ja itsetuntoa horjuttavaa kasvatusta, joka jatkui vielä kyläyhteisön valvontana. Protestoituaan aikansa ja törmättyään pikkutarkkoihin määräyksiin useimmat heistä lopulta sopeutuivat ja ryhtyivät siirtämään samaa perinnettä eteenpäin. Heissä säilyi silti edelleen "herraviha"¹¹⁴ ja suvaitsemattomuus toisin ajattelevia kohtaan. Sosiaalisen aseman lasku tai taloudelliset riskitilanteet saattoivat lisätä painetta niin, että ryhdyttiin pakoreaktiona väkivallan töihin, siirtolaisiksi tai kapinaan esivaltaa vastaan. Oltiin myös valmiita lähtemään muitten matkaan, eikä joukosta uskallettu oikein pois jäädäkään.

111 Kallio 1982, s. 266-267.

112 Tavallisia syitä sakottamiseen olivat "yöjuoksu", luvaton hevosella ajo, joutilaisuus ja sen hyväksyminen, luvaton tanssi ja kuokkavieraina olo. Kallio 1982, s. 241.

113 Malmivaara 1914, s. 89 ja Tiilikä 1944, s. 143.

114 Ylikangas 1976, s. 291 ja Ylikangas 1981 I, s. 231. Vaurastuneitten talonpoikien oli vaikea alistua säätyläisvirkamiesten komentoon, varsinkin kun fennomania alkoi levitä rahvaan keskuuteen.

Näin syntyi kulttuuri-ilmapiiri ja henkinen perintö, jota siirrettiin aina seuraavalle sukupolvelle. Siitä tuli kotikasvatuksen ja yhteisövalvonnan kautta peritty reagointitapa, joka tuli ilmiasuun aina kun valtioliset, poliittiset tai muut tilanteet antoivat sysäyksen. Jääkäri liikkeen suosiossa, lakonmurtajatoiminnassa ja 1930-luvun liikehtimisessä ei tätä taustaa vasten ollut sosiaalipsykologisesti mitään uutta tai yllättävää.

Kaikella tällä oli myös selviä vaikutuksia Lapuanjokilaakson järjestötoiminnan kehitykseen. Heränneet jarruttivat nuorisoseuraliikkeen juurtumista tälle alueelle. Välikikko oli tapahtunut jo 1880-luvulla. Heränneiden suhteellisesta määrästä ei ole tietoa,¹¹⁵ mutta jos kokonaisväestöstä neljänneskin tuomitsi johtajiensa tapaan nuorisoseuraan liittymisen, täytyi sillä olla merkitystä. Kuten aikaisemmin on todettu, monesti "suruttomatkin" vanhemmat noudattivat heidän esimerkkiään. Eräissä kylissä saattoi lisäksi asua miltei vain heränneitä. Taloudellista järjestötoimintaa körttiläiset eivät tuominneet, mutta eivät sitä vanhoillisina edistäneetkään.

1900-luvun alkuvuosina tapahtui kuitenkin selvä muutos ja eräissä kunnissa, lähinnä Kauhavalla, Alahärmässä, Ylihärmässä ja Lapuallakin nuorisoseurojen jäsenmäärät nousivat erittäin voimakkaasti ja olivat suhteellisestikin maakunnan kärkiluokkaa. Lapualla virtasi väkeä myös raittiusyhdistykseen ja Ylihärmässä maanviljelysseuraan. Voitaisiin miltei puhua joukkoliikkeen luontoisesta liikehdinnästä, siinä määrin voimakasta muutos paikoin oli. Esimerkiksi nuorisoseuroihin liittymisessä oli selvästi ylitetty jokin kynnyks ja tämän jälkeen oli miltei kunnia-asia kuulua oman kylän seuraan. Kaikkein matalin tuo kynnyks oli Ala- ja Ylihärmässä, jossa evankeliseen herätysliikkeeseen kuuluneet hyväksyivät nuorisoseuratoiminnan jo aikaisin, sekä Kauhavalla, joka oli moniarvoisimpia paikkakuntia koko Pohjanmaalla. Lapua ja Nurmo säilyivät pitempään vanhoillisina.

Vastaava aktiivisuuden kasvu on nähtävissä myös poliittisessa elämässä. Sortovuosien ja suurlakon vaikutuksesta liikehdintä alkoi myös muualla, mutta varsinkin suomalaisen puolueen toiminnan painopiste alkoi siirtyä Lapualle. Kauhavan asema maalaisliiton keskuksena vahvistui samaan aikaan. Lapualla näkyneet muutokset johtui mm. siitä, että herännäis-

---

115 Nurmossa heitä oli luultavasti eniten, ehkä noin kolmasosa väestöstä (Seppo 1986, s. 229), Lapualla ehkä vain viidesosa.

väestö oli sortovuosina joulunut ottamaan kantaa omien johtajiensa valtiolisiin mielipiteisiin. Oli keskusteltu oikeudenmukaisuuden vaatimuksesta ja "alatien kristillisyyden" kannattajien suhtautumisesta venäläistämispyrkimyksiin. Japanin sota ja siinä nähty Jumalan työ laukaisivat kiusallisen tilanteen ja sallivat jyrkemmän ajattelutavan Lapuallakin. Jo 1800-luvun puolella syntynyt vahva suomettarelaisten piiri sai nyt lisää vahvistusta ja kaikki yhdessä ajatustensa ilmaisukanavan Lapuan Päivä -juhlista.

Kun poliittiseen järjestötoimintaan osallistuminen, vaikkapa vain seurailijana, oli yleisesti hyväksyttyä, raja-aidat kaatuivat vähitellen muunkin järjestötoiminnan suuntaan. On ehkä perusteltua väittää, että heränneisyys aluksi rajoitti järjestötoiminnan kehittymistä; mutta edellä kuvattun "kynnyksen ylittämisen" jälkeen sitä erältä osiltaan suorastaan edisti tuomalla mukaan omat positiiviset yhteisölliset kokemuksensa, tottumuksen yhteistoimintaan omalla tahollaan.

9. JÄRJESTÖTOIMINTA OSANA YHTEISKUNNAN MUUTOSTA

9.1. Siirtyminen vanhasta yhteiskunnasta uuteen

9.1.1. Rakenteen ja sisäisen yhtenäisyyden muutos

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestötoimintaa on tutkimuksen aikaisemmissa luvuissa käsitelty lähinnä alueen sisäisenä asiana. Alueellisia muutoksia, niiden taustatekijöitä sekä aktiivisten osallistujien koostumuksessa tapahtunutta kehitystä on tutkittu eteläpohjalaisen, yleisluonteeltaan agraarisen yhteiskunnan osana. Myös merkittävimpien henkilöitten tavoitteita ja fennomanian esiinmarssia selviteltäessä on pysytty pääasiassa maakunnan sisällä. Vain yleisvertailu maan muiden osien järjestötoimintaan on ollut tästä poikkeuksena. Näitä näkökulmia on vielä syytä laajentaa tarkastelemalla toiminnan alkuvaiheita ja kehitystä osana sitä maaseudun heräämisprosessia, joka tapahtui teollistumista myötäillen ja johti vähitellen siirtymiseen kohti uutta, vaihdantaan ja rahatalouteen perustuvaa, sekä alueellista ja sosiaalista liikkuvuutta suosivaa yhteiskuntaa.

Toisena tämän pääluvun tavoitteena on selvittää, millä tavalla eteläpohjalainen järjestötoiminta vaikutti alkavaan kansalliseen ja valtiolliseen keskittymiseen tai sen viivyttämiseen. Tätä ongelmakenttää on viime aikoina totuttu kutsumaan nimellä keskustan ja periferian ristiriita. Sillä tarkoitetaan niitä pyrkimyksiä, joiden avulla kehittyneemmät keskusalueet pyrkivät yhdistämään koko valtakuntaa johtoonsa poliittisesti ja taloudellisesti kansallisen yhtenäisyyden nimissä.

Mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi esitetään ensimmäisessä alaluvussa ensin teoreettinen kehys siirtymisestä uuteen yhteiskuntaan ja pohditaan, milloin tämä mahdollisesti alkoi Suomessa tapahtua. Sen jälkeen tarkastellaan sitä taloudellista ja henkistä murrosta, joka useitten tutkijain mielestä toteutui 1890-luvun loppuvuosina. Kun Etelä-Pohjanmaa 1800-luvun parilla viimeisellä vuosikymmenellä jäi jonkin verran syrjään parhaasta sahateollisuuden noususta, ei sen kehitys edennyt aivan muun Suomen tahtiin. Tämän vuoksi on tullut tavaksi puhua maakunnan suhteellisesta köyhtymisestä.

Toisessa alaluvussa tutkitaan eteläpohjalaisen järjestötoiminnan pyrkimyksiä muuttaa olevia oloja sekä sen uutta välineellistä roolia yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. Lisäksi käsitellään sen osuutta jo mainitussa keskustan ja periferian välisessä vuoropuhelussa.

Erialaisten organisaatiomuotojen ja niissä tapahtuneitten muutosten tutkiminen on ollut sosiologian¹ keskeistä sisältöä koko sen historian ajan. Jo hyvin varhain alkoivat alan klassikot erottaa kaksi päämuotoa, joista käytetyt nimitykset ovat varsin lähellä toisiaan. Parhaiten lienee kielenkäyttöön juurtunut saksalaisen Ferdinand Tönniesin jo vuonna 1887 käyttämä käsitepari Gemeinschaft-Gesellschaft. Tavallisesti näitä on Suomessa nimitetty yhdessäolo- ja asiaorganisaatioiksi. Yhtä mieltä on oltu siitä, että teollistuminen ja sen vaatima tehokkuus ovat kaikissa yhteiskunnissa saaneet aikaan tämän muutoksen.²

Teollistumisen vaikutuksesta alkoi syntyä suuria pääoman ja työvoiman kasautumia, joiden tehokas toiminta oli mahdollista vain keskitetyn yhteistyön pohjalta. Entinen henkilökohtaisiin suhteisiin perustunut työskentely ei enää riittänyt.³ Kehitys johti niin ikään huomattaviin

---

1 Tässä luvussa käytetyt käsitteet, Gemeinschaft - Gesellschaft, mekaaninen ja orgaaninen solidaarisuus sekä keskustan ja periferian ristiriita ovat alunperin sosiologisia käsitteitä, mutta ne ovat juurtuneet myös historian tutkimukseen. Erik Allardt toteaaakin, että harvassa ovat ne poliittisen historian tutkimukset, joissa ei olisi sosiologisia aineksia. Historiantutkija pyrkii kokonaiskuvaan ja ottaa laajoja kehityskulkuja tutkiessaan huomioon lukuisia relevantteja tekijöitä. Allardtin mukaan tutkijalla täytyy olla joitakin ideoita ja hypoteeseja, ennen kuin hän pystyy löytämään valaisovia ja relevantteja faktoja. Nämä ideat ja hypoteesit ovat yleensä sellaisia, joita on lausuttu julki sosiologian teorioissa ja viitekehyksissä. Niiden tunteminen on hänen mukaansa avuksi historian tutkijalle tämän lähtiessä liikkeelle. Allardt 1967, s. 85-86. Hannu Soikkasen artikkelia Vanha ja uusi yhteiskunta (Soikkanen 1981), johon vedotaan myöhemmin, voitaneen pitää tästä hyvänä esimerkkinä.

2 Gemeinschaft on sellainen organisaation muoto, joka perustuu sukulaisuuteen tai ystävyyteen. Siihen kuulutaan verisiteiden, yhteenkuuluvaisuuden tunteen tai perityn statuksen takia. Sille ovat olennaisia perinteeseen rakentuvat normit. Tämä on toteutunut esimerkiksi vanhoissa kyläyhteisöissä. Gesellschaft taas perustuu yhteisiin etuihin ja päämääriin. Roolit ovat erikoistuneita ja organisaatio persoonaton ja rationaalinen. Esimerkkeinä ovat kaupunkiyhteisöt. Allardt-Littunen 1964, s. 238-239. Mainittu teos sekä Riihinen 1965 mainitsevat monia muita ulkomaisia tutkijoita, jotka ovat esittäneet vastaavantyyppisiä käsitteitä.

3 Allardt-Littunen 1964, s. 239 ja Riihinen 1965, s. 51.

normiston muutoksiin. Esimerkiksi Emile Durkheim kehitti käsitteensä mekaaninen solidaarisuus ja orgaaninen solidaarisuus juuri tältä pohjalta. Mekaanisen solidaarisuuden yhteiskunnassa kehittyi erityinen kollektiivinen omatunto, eli niiden uskomusten ja tunteiden kokonaisuus, joka on yhteistä saman järjestelmän keskimääräisille jäsenille. Näin eräät sosiaaliset arvot muodostuivat hyvin normatiivisiksi. Parhaiten tämä saattoi toteutua pienissä sosiaalisissa järjestelmissä, joissa yksilöt joutuivat jokapäiväisessä elämässään tarkoin seuraamaan toistensa käyttäytymistä. Yhteiskunnan täytyi tällöin olla myös melko suljettu: jäsenet saivat vain niukasti perinteisiä normejaan ja arvojaan häiritseviä vaikutteita ulkomaailmasta. Mekaanisen solidaarisuuden järjestelmälle oli ominaista voimakas yhdenmukaisuuden vaatimus. Tällaiset normit vallitsivat hyvin monenlaisen käyttäytymisen alueella: yhdessäolosta taloudelliseen ja yleensä päämäärätoimintaan.

Orgaanisen solidaarisuuden järjestelmälle taas on ominaista heikko yhdenmukaisuuden vaatiminen. Taloudellinen, uskonnollinen ja poliittinen toiminta ovat eriytyneet suhteellisen itsenäisiksi osajärjestelmiksi. Omaa ja muiden käyttäytymistä ei enää sanktioida samalla tavalla kuin mekaanisen solidaarisuuden yhteiskunnassa. Dynaaminen ja alituisesti muuttuva yhteiskunta ilmeisesti opettaa sietämään poikkeavuutta, jota nyt esiintyy paljon enemmän kuin ennen.⁴

Vaikka edellä mainitut käsiteparit saatetaan käsittää suunnilleen toistensa synonyymeiksi, voitaisiin niillä silti kuvata yhteiskunnan muuttumista hiukan eri puolilta. Gemeinschaft-Gesellschaft saattaisi liittyä paremminkin koko yhteiskunnan rakenteeseen ja sen muutoksiin, mekaaninen ja orgaaninen solidaarisuus taas erilaisten pienyhteisöjen sisäiseen yhtenäisyyteen, kiinteyteen ja sen valvontaan. Näin ollen siirtyminen Gemeinschaftista Gesellschaftiin olisi tapahtunut teollistumisen vaikutuksesta siten, että laajentuva kapitalismi lisäsi varallisuuseroja ja toisaalta säätykiertoa niin, että se nosti yhteiskunnallisessa arvohierarkiassa uusia ryhmiä entisten edelle. Jos mainittu muutos on Suomessa tapahtu-

---

4 Riihinen 1965, s. 54-58. Tönnies tarkoittanee myös yhdenmukais-
tamisen painetta puhuessaan inhimillisten tahtojen ykseydestä Gemein-
schaftille tyypillisenä ominaisuutena. Riihinen 1965, s. 62. Riihisen
mukaan monet suomalaiset tutkijat ovat löytäneet myöhemmän ajan
yhteiskunnasta samoja piirteitä juuri maaseutu-kaupunki- suunnassa.
Riihinen 1965, s. 63-65.

nut, kuten ilmeisen yksimielisesti oletetaan, joskus viime vuosisadan lopulla tai vuosisadan vaihteessa, tulisivat ensinnä mieleen sääty-yhteiskunnan jatkuva mureneminen ja lopulta eduskuntauudistus.⁵

Samaa prosessia voisi mekaanisen ja orgaanisen solidaarisuuden avulla kuvata toisella tavalla. Kun mekaaninen solidaarisuus merkitsi voimakasta yhdenmukaisuuden vaatimusta, se johti helposti eräänlaiseen konservatismiin: uusiin asioihin suhtauduttiin helposti totaalisen torjувasti, varsinkin jos niissä nähtiin jonkinlaista uhkaa ulkoapäin. Tätä tapahtui tietysti ylempien säätyjen sisällä omien säätyoikeuksien puolustamiseksi, mutta myös pienissä talonpoikaisyhteisöissä, esimerkiksi eteläpohjalaisissa jokivarsikyylissä silloin, kun perinteinen elämänmeno tuntui tavalla tai toisella järkkävän. Mutta toisaalta voidaan olettaa, että näissä kylissä uusi asia omaksuttiin yhtä totaalisesti heti, kun se oli ylittänyt jonkinlaisen hyväksymiskynnyksen. Tämän takia järjestötoimintakin voidaan nähdä merkittävänä tekijänä uuteen yhteiskuntaan siirtymisessä ja sen tutkiminen saa uusia ulottuvuuksia. Voidaan tietysti myös pohtia sitä, mikä osa järjestötoiminnasta, taloudellinen, aatteellinen vai poliittinen, ensimmäisenä vapautui mekaanisen solidaarisuuden estävästä paineesta. Kaikessa järjestötoiminnassa, ei vähiten poliittisessa, oli tietenkin myös kysymys tietoisesta pyrkimyksestä yhteiskunnan rakenteen muuttamiseksi.

Suomessa on Paavo Seppänen pohtinut mielenkiintoisella tavalla mainittua siirtymistä yhdessäolo-organisaatiosta asiaorganisaatioon tai päämääräorganisaatioon,⁶ kuten hän sitä nimittää. Seppäsen mukaan oli kysymys paitsi teollistumisesta ja tehokkuuden lisääntymisestä, kolmesta muusta tapahtumasarjasta, perinteisten katsomusten muutoksista, sodista tai yleensä ulkoisista tekijöistä, sekä yhteiskunnan sisäisistä häiriötekijöistä ja protestiliikkeistä.⁷ Seppäsen ajatuksia kommentoineen Hannu Soikkasen mukaan sotiin verrattava ulkoinen häiriötekijä voisi olla myös sortovuosien aika. Sisäisiksi tekijöiksi hän mainitsee laskusuhdanteiden heijastumisen Suomeen 1870-luvulla, 1890-luvun alussa sekä uudelleen aivan 1900-luvun alussa.⁸

5 Vrt. Soikkasen mielipiteet seuraavalla sivulla.

6 Esko Aaltonen on kuvannut samaa muutosta siten, että "ihmisten ajattelutapa siirtyi vanhasta uskonvaraisesta tiedonvaraiseen, samoin kuin perinnästä tavasta suunnitelmallisuuteen, traditiosta rationalisuuteen". Aaltonen 1951, s. 10.

7 Soikkanen 1981, s. 434. Seppänen 1980, s. 12-21.

8 Soikkanen 1981, s. 434.

Hannu Soikkanen on pohtinut laajasti vanhan ja uuden yhteiskunnan taitekohtaa Suomessa. Hän toteaa, että yksikamarisen eduskunnan synty ja ensimmäiset vaalit mobilisoivat tietenkin voimakkaasti väestöä. Poliittinen aktivoituminen muutti kansalaisten taloudellis-sosiaalista asennoitumista uuden yhteiskunnan arvojen mukaiseksi. Kun Seppäsen mukaan perinteisten katsomusten murtuminen eteni viimeistään 1910-luvulla, Soikkanen päättelee, että katsomusten murroksen on täytynyt käynnistyä jo tuntuvasti aikaisemmin, joko aivan vuosisadan alussa tai jo 1890-luvun loppupuolen voimakkaan teollistumisvaiheen aikana. Jos prosessi käynnistyi jo vuosisadan lopussa, aatteellisella tasolla on täytynyt olla viive. Lähinnä sen aiheuttivat sortovuodet, jotka ensin hidastivat, mutta sitten vauhdittivat muutosta järkyttämällä perinteistä maailmankuvaa. Säätyvaltiopäivien pois jääminen siis tuskin oli mikään rajapyykki. Ne olivat pikemminkin enää vain institutionaalinen jäänne ja ulkonainen kuori. Lopuksi ne eivät itsekään enää pyrkineet kovin voimakkaasti säilyttämään sääty-yhteiskuntaa. Näin ollen siirtymä sääty-yhteiskunnasta luokkayhteiskuntaan oli itse asiassa alkanut tapahtua jo 1890-luvun lopulla, jolloin nousukauden taloudellinen aktiviteetti monella tavalla ulottui myös suomalaiselle maaseudulle.⁹

9.1.2. Markkinatalouden ja uusien näkemysten tunkeutuminen suomalaiselle maaseudulle

Sahateollisuuden läpimurto 1860- ja 1870-luvulla merkitsi teollisen tuotannon varsinaista alkua Suomessa. Se oli kuitenkin vielä jalostusasteeltaan alhaista ja epävakaa.¹⁰ Varsinainen osakeyhtiömuotoinen, pankkipääomasta riippuvainen suurtuotanto löi itsensä läpi vasta 1890-luvun keskivaiheilla alkaneen nousukauden aikana.

9 Soikkanen 1981, s. 435-436. Soikkanen käyttää käsiteparia sääty-yhteiskunta ja luokkayhteiskunta, joilla hän ei ehkä kuitenkaan tarkoita aivan samaa kuin vaikkapa Tönnies omalla käsiteparillaan. Sääty-yhteiskunta pohjautuu säädännäisiin privilegioihin ja luokkayhteiskunta tulosten ja omaisuuden jakautumiseen.

10 Kysymys oli vielä kypsymisvaiheesta, jolle oli luonteenomaista yhden tavararyhmän hallitseva asema viennissä ja suuri suhdanneherkkyys. Sahateollisuudessa tosin sovellettiin modernia tekniikkaa, mutta maa- ja metsätalous olivat vielä primitiivistä käsityötä. 1870-luvulla ei vielä siis voida puhua industrialismin läpimurrosta. Jutikkala 1968 I, s. 212-213.

1890-luvun taloudellinen kehitys jakaantui kahteen osaan, vuosikymmenen alkupuolen lamakauteen ja sitä seuranneeseen voimakkaaseen nousuvaiheeseen. Viennin lisääntyminen aiheutti pian sahateollisuuden keskittymistä ja jalostusasteen nousua myös puuhioketeollisuudessa ja kemiallisessa puunjalostuksessa. Metall- ja kutomoteollisuus taas kohdistivat tuotantoaan enemmän kotimaan markkinoille, koska Venäjän hallitus oli asettanut niille tuontikiintiöitä ja tulleja. Lisääntynyt kotimainen kysyntä korvasi kuitenkin puuttuvan viennin. Tämä johtui toisaalta elintason noususta, toisaalta puunjalostusteollisuuden tarvitsemien koneitten kysynnästä.¹¹

Hannu Soikkanen on todennut, että vuonna 1894 alkaneen yleismaailmallisen nousukauden aikana bruttokansantuote kasvoi 1890-luvun loppuvuosina henkeä kohti vuodessa 3,4 %, jota ei milloinkaan ylitetty ennen ensimmäistä maailmansotaa. Ruotsissakin jäi kasvu samaan aikaan huomattavasti alhaisemmaksi (2,4 %).¹² Työllisyys lisääntyi ja palkat nousivat erityisesti rakennusteollisuudessa. Vuosina 1895-1900 lisääntyivät teollisuuden työpaikat vuosittain 9,6 prosenttia. Vasta vuoden 1899 kadot, Venäjällä vuosisadan alussa alkanut talouspula ja pessimismi lamaannuttivat kehitystä. Tämänkään jälkeen ei nousuun lähteneitten palkkojen reaaliarvo juuri vähentynyt, sillä myös hinnat laskivat.¹³ Myös maataloustyöväen palkat kohosivat nousukaudella, erityisesti renkien ja piikojen nimellispalkat. Reaalipalkkaindeksin avulla on voitu osoittaa, että 1890-luvun päiväpalkat olivat jo 1910-luvun alkuvuosien tasolla.¹⁴

Vanha staattinen yhteiskunta alkoi vähitellen muuttua dynaamiseksi, ellei nyt aivan industriaaliyhteiskunnaksi, niin ainakin sellaiseksi, jossa markkinavoimat alkoivat vaikuttaa. Kun luontaistalous alkoi väistyä rahatalouden tieltä ja samaan aikaan yleinen sivistystaso nousi, oli helppo tehdä erilaisia vertailuja. Jos metsän arvoa voitiin mitata rahassa, niin voitiin mitata palkkatyötäkin. Palkkataso nousi tehdastöissä, mutta torpparit joutuivat yhä katkeruudekseen tekemään päivätöitä, joskus jopa

11 Haataja ym. (toim.) 1977, s. 42-43.

12 Soikkanen 1981, s. 433.

13 Rasila 1961, s. 47-50. Soikkanen 1961, s. 5. Vastaavasti myös viljan tuonti Venäjältä kasvoi voimakkaasti. Osaksi se johtui vuonna 1892 sattuneesta kadosta, mutta vuosikymmenen puolivälin jälkeen elintason nousun aiheuttamasta kulutuksen kasvusta. Liakka 1936, s. 66-67.

kovenevin ehdoin. Torpparit toisaalta unohtivat usein, että heidän luontaisetujensa arvo oli samaan aikaan kasvanut, ja vuokranantajat taas vuorostaan jättivät ottamatta huomioon tehdyn työn arvon nousun. Muutuneessa tilanteessa oli mahdollista katkeroitua ja tehdä entistä enemmän virheellisiä arvioita.¹⁵

Nousukaudella oli muitakin yhteiskunnallisia ja maailmankuvaan vaikuttaneita seurauksia. Esimerkiksi proletarisoitumiskehitys pysähtyi ja satunnaisista tuloista tai kerjuusta elävien määrä väheni. Siirtyminen pysyviin palkkatuloihin nosti elintasoja, ja tämä taas lisäsi niin maanviljelystuotteiden kuin kotimarkkinateollisuudenkin tuotteiden menekkiä. Koko yhteiskunta oli näin vaurastumassa.¹⁶

Kaikella tällä oli monella tapaa vaikutusta kunnalliselämään. Merkittävin muutos oli ehkä vuosien 1891 ja 1904 välillä tapahtunut köyhäinhoitomenojen suhteellinen lasku verrattuna kokonaismenoihin. Tosin absoluuttiset menot kasvoivat koko ajan, mutta esimerkiksi kansakoulujen ja teitten rakentaminen oli niin suurta, että mainittu suhteellinen lasku oli aivan selvä. Kouluja perustettiin koko 1890-luvun ajan, mutta tietysti erityisen paljon vuoden 1898 piirijakoasetuksen jälkeen. Mainittu aseutuskin oli aivan ilmeinen seuraus vuosikymmenen yleisestä kehityksestä. Tämä näkyi asenteissakin: kouluja ei enää koettu hyödyttömäksi taakaksi, vaan kylät jopa kilpailivat niistä. Myös kunnan maaomaisuuden lisääminen hyväksyttiin nyt yleisesti. Kun vuoden 1898 kunnallisverouudistus sattui juuri tähän yleisen vaurastumisen aikaan, kunnilla oli käytettävissään entistä enemmän varoja. Näin ne saattoivat muutenkin laajentaa tehtäväpiiriään.¹⁷

Kunnallishallinnon tehtävien laajeneminen ja yleinen jäntevöityminen näkyivät myös siinä, että 1890-luvulta lähtien alettiin laatia säännöl-

---

14 Soininen 1981, s. 99-102.

15 Rasila 1961, s. 54.

16 Soikkanen 1981, s. 438-439. Erkki Markkanen on perukirjojen perusteella todennut, että myös Sisä-Suomessa kaikkien olot kohentuivat keskimääräisesti laskettuna. Tosin varallisuus pyrki samaan aikaan kuitenkin keskittymään siten, että talollisten olosuhteet muuttuivat eniten, köyhempien ryhmien vähiten. Markkanen 1977, s. 184, 193-194.

17 Soikkanen 1966, s. 292, 380 ja 384.

lisemmin tulo- ja menoarvioita.¹⁸ Niin ikään luottamusmiesten piiri laajeni. Kun ensi aikojen talonpoikaiset luottamusmiehet olivat lähes aina ylintä ja varakkainta kerrosta, ovet aukenivat nyt mullekin, vuosisadan lopulla myös torppareille. Koulujen lisääntyminen toi paikkakunnille runsaasti opettajia, joista voitiin rekrytoida väkeä moniin tärkeisiin tehtäviin.¹⁹

Elintason nousu ja varmat palkkatulot antoivat työväluokalle lisää varmuutta ja uskallusta vaatia välttämättömiksi koettuja uudistuksia. Vuosien 1892 ja 1893 lama tosin heikensi mahdollisuuksia, mutta uuden nousun aikana koettiin, että oloja voitaisiin parantaa pysyvästikin. Niinpä työväki radikalisoitui ja irtautui säätyläisjohdosta. Se omaksui sosialismin juuri 1890-luvun noususuhdanteen aikana, jolloin koettiin ennen näkemätön elintason nousu, mutta myös "historiamme jyrkin henkinen murros".²⁰ Muutokset tulivat näkyviin myös muussa järjestötoiminnassa.

9.1.3. Etelä-Pohjanmaan suhteellinen köyhtyminen

Markkinatalous ja uudet näkemykset tunkeutuivat maaseudulle, mutta kaikkialla niistä ei voitu hyötyä samalla tavalla. Tällainen alue oli mm. Etelä-Pohjanmaa, sinänsä vauras maakunta, jossa elämä myös meni eteenpäin, mutta ei samaa vauhtia kuin etelässä. Tähän ns. suhteelliseen köyhtymiseen kiinnitti huomiota jo E.E. Kaila mainiten, että Pohjanmaa suorastaan taantui muun Suomen hyötyessä teollisuuden kehitymisestä. Hän näki teollistumisessa ja arvojen tasoittumisessa merkittäviä tekijöitä kokonaisuuden kannalta.²¹ Tässä hän esitti näkemyksen, joka oli jo lähellä ns. keskustan ja periferian ristiriitaa. Talouselämän pysähtymistila

18 Näin tapahtui esimerkiksi ensi kerran Lapualla 1898. Ensimmäinen laajempi, kaikki menot ja tulot yhteen kokoava tilikertomus esitettiin ensi kerran vuonna 1897. Tällainen menettely yleistyi laajemminkin juuri mainitulla vuosikymmenellä. Lehtinen 1984, s. 387.

19 Soikkanen 1966, s. 220, 224 ja 226.

20 Soikkanen 1975, s. 31-32. Eino Jutikkala on otsikoinut arvionsa Soikkasen väitöskirjasta (1961) juuri sanoilla "Historiamme jyrkin henkinen murros". Jutikkala 1961, s. 214-215.

21 Kaila 1931, s. 359-360. Alapuro 1977, s. 136. Tämä ajatus ei siis ole vain aivan viime aikojen tutkimusten tulosta. Sitä ei kuitenkaan ehkä ole tarpeeksi todennettu empiiristen tutkimusten ja tilastoidun materiaalin avulla. Ajatusta tukevat kuitenkin esimerkiksi Jorma Ahvenaisen Suomen sahatteollisuuden historiassa (1984) esittämät seikkaperäiset

(muuhun Suomeen verrattuna) aiheutti sen, että Etelä-Pohjanmaalla säilyivät monet agraarisen yhteisön piirteet kauemmin kuin muualla.²² Tähän kysymykseen palataan vielä myöhemmin.

Suhteellisen köyhtymisen käsitteen selvittämiseksi on vielä syytä viitata Etelä-Pohjanmaan taloudelliseen kehitykseen aikaisemmin 1800-luvulla. Heikki Ylikankaan mukaan maakunnan todellisen vaurauden kausi alkoi joskus 1760-luvulla ja jatkui siitä suunnilleen sata vuotta eteenpäin. Sen pohjana olivat karjankasvatus, tervanpoltto, laivanrakennus ja ky-dönpoltto. Näihin aikoihin ilmaantuivat kuulut kaksikerroksiset "tuparadit" kuin symboliksi tästä kehityksestä. Etelä-Pohjanmaa oli siirtynyt esiteolliseen vaihdantatalouteen ennen muuta maata. Tästä oli seurauksena myös talonpoikien kohonnut itsetunto, mikä näkyi mm. heränneitten omalaatuisena pukeutumisena ja siinä, että kiistettiin ylempien säätyjen auktoriteetti hengellisissä asioissa. Siirtolaisuuden avulla purettiin väestöpainetta.²³ Viimeinen vaurastumisen kausi sattuikin ilmeisesti juuri 1860-luvulle, jolloin jo laskussa ollut tervan vienti kohosi joksikin aikaa voimakkaasti Amerikan sisällissodan ja eräitten muitten tekijäin vaikutuksesta. Todellinen romahdus tuli sitten parikymmentä vuotta myöhemmin. Kun 1880-luvulla vietiin Pohjanmaalta vielä vuosittain 126000 tynnyriä, määrä oli laskenut 1890-luvulla 46000 tynnyriin, siitäkkin valtaosa tuli Keski-Pohjanmaalta.²⁴

---

selvitykset suomalaisista sahalaitoksista (s. 218-240 ja 252-273), sekä teokseen Suomen maantieteellisen seuran kartastosta lainattu sahateollisuuden sijaintia vuonna 1907 esittävä kartta (s. 284). Etelä-Pohjanmaan sahat olivat kaikki melko pieniä ja merkittäviä niistä oli vain muutama (s. 234 ja 269). Vrt. myös Raimo Rannan ja Kustaa Hautalan laskelmat tervanviennistä seuraavalla sivulla.

- 22 Alapuro 1977, s. 136. Alapuro on osaltaan viitannut Kailan tutkimukseen.
- 23 Ylikangas 1981 I, s. 228-231. Kohonneessa itsetunnossa ja ylempien säätyjen auktoriteetin kiistämisessä on nähtävissä aineksia ns. keskustan ja periferian kiistaan.
- 24 Ranta 1982, s. 17. Kaila (1931) ja Jutikkala (1958) mainitsevat suhteellisen köyhtymisen vain muutamalla virkkeellä, eikä Ylikankaalla tai Alapurollakaan ole paljon laajempia selvityksiä. Sen sijaan Ranta esittää selviä lukuja esimerkiksi kovin merkityksellisestä tervanpolton vähenemisestä.

Etelä-Pohjanmaa jäi osattomaksi kantohintojen noususta lähinnä kahdesta syystä. Tervanpolttoon käytetystä metsästä ei enää löytynyt paljon sahatavaraa hakattavaksi.²⁵ Riittäviä liikenneyhteyksiä ei myöskään ollut etelään aikana, jolloin Saimaan kanava ja Etelä-Suomen kasvava rautatieverkko hyödyttivät maan muita osia.²⁶ Sahoja perustettiinkin runsaimmin vain Alavudelle²⁷ ja Ähtäriin, joista viimeksi mainittu kuului jo Keski-Suomen metsäisiin alueisiin.

Maakunnan tilannetta kuvaa hyvin myös esimerkiksi tämän tutkimuksen taulukko 2, johon on koottu maanviljelyksestä ja teollisuudesta elantonsa saaneitten määrät kunnittain vuonna 1901. Ähtäriin lisäksi vain rautatiesolmukohta Seinäjoella oli teollisuudesta tulonsa saavaa väestöä yli 20 prosenttia. Maatalousväestöä taas oli paikoin yli 80 %, ääritapauksissa jopa yli 90 %. Tämänkin mukaan sinänsä vauraan Etelä-Pohjanmaan teollistumisen vauhti oli huomattavan hidaskas. Näin se säilytti pitkään agraarisen yhteiskunnan arvoja, jotka muodostivat viivytävän tekijän keskustan pyrkimyksille periferian sitomiseksi itseensä.²⁸

Miten paljon Etelä-Pohjanmaa sitten oikein jäi jälkeen muualla maassa havaittavasta kehityksestä? Yksityiskohtaista kokonaistutkimusta asiasta ei ilmeisesti ole. Käsitys suhteellisesta köyhtymisestä ei silti kuitenkaan perustu vain Kailan 1930-luvulla ilmestyneeseen teokseen.²⁹ Vaikka

25 Kustaa Hautala esittää väitöskirjassaan (1956, s. 291) laskelmia koko maan tervanviennistä; painopiste on kuitenkin Oulujoen vesistöalueella. Hän on tehnyt myös laskelman "puun puutteessa tervanpoltton vuoksi olleista tiloista" v. 1900. Näistä tiloista oli Vaasan läänissä yli puolet (s. 339-340). Suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla olivat kärjessä: Korttesjärvi (37 kpl), Alahärmä (34 kpl), Evijärvi (33 kpl), Kauhava (29 kpl), Alajärvi (24 kpl), Nurmo (24 kpl), Ylihärmä (15 kpl), Töysä (14 kpl) ja Teuva (13 kpl). Tällaiset tilat näyttivät siis keskittyneen maakunnan koillisosiin.

26 Alapuro 1977, s. 135-136. Alapuron maininta tervanpoltton vaikutuksista ja liikenneyhteyksistä on Jutikkalalta (1958, s. 356).

27 Tervanpoltto jatkui Eero Kojosen mukaan Alavudella, Töysässä, Soinissa ja Lehtimäellä vielä 1890-luvulla. Alavudella alkoi pian sahatuollisuuden nousu, mutta työllistäjänä se ei voinut korvata tervanpolttoa. 1880-luvulla perustettiin neljä sahaa, samoin 1890-luvulla. Kojonen 1963, s. 605-607 ja 618.

28 Viimeisen lauseen osalta esim. Alapuro 1977, s. 130 ja 135-136.

29 Kailan teos Pohjanmaa ja meri 1600- ja 1700-luvuilla ilmestyi jo vuonna 1931. Siinä käsiteltiin 1800-luvun Pohjanmaata vain lyhyesti loppuluvussa. Juhani Mylly on mm. Eino Jutikkalaan (1958) viitaten koros-

teoksen pohjana saattoi olla pitkälti melkein aikalaiseksi katsottavan tutkijan intuitiivinen ote, mikään ei näytä kumoavan mainittua oletusta. Esimerkiksi köyhäinhoitomenojenkin tilastoista saadaan sille vahvistusta.

Kuten edellisessä luvussa todettiin, Hannu Soikkasen mukaan eräs merkittävimpiä koko maan kehityksen osoittajia oli vuosien 1891 ja 1904 välillä havaittava köyhäinhoitomenojen lasku. Mm. tämän nojalla hän päätelee, että 1890-luvulla tapahtui huomattava elintason nousu. Näin varmaankin on, vaikka yksittäistapauksissa vain kahteen vuoteen sidotut luvut eivät aina anna oikeata kuvaa.³⁰ Vastaava kehitys voitaisiin Etelä-Pohjanmaan osalta esittää seuraavan asetelman muodossa.³¹

	1891	1904
Suomenkielinen		
Etelä-Pohjanmaa	29,2 %	21,0 %
Vaasan lääni	28,0 %	18,1 %
Koko maa	31,1 %	20,0 %

Asetelman perusteella voidaan todeta, että suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kuntien köyhäinhoitomenot olivat vuonna 1891 suhteellisesti jonkin verran pienemmät kuin koko maassa, mutta suuremmat kuin Vaasan läänissä, johon kuului myös vauraita ruotsinkielisiä kuntia. Tässä vaiheessa ehkä siis vielä tuntui vanhan agraarisen yhteiskunnan varallisuus. Mutta kun luvut vuonna 1904 olivat selvästi epäedullisemmat, tämäkin tukee sitä olettamusta, ettei täällä alueella voitu mitata kaikkea sitä hyötyä, mitä 1890-luvun nousukausi toi tullessaan.

Vaikeampaa sen sijaan on määritellä, missä osissa maakuntaa tuojälkeen jääminen selvimmin näkyi. Sitä voitaisiin tietenkin yrittää ottamalla esille samoista lähteistä luettelot niistä kunnista, joissa köyhäinhoitomenot

---

tanut 1870- ja 1880-lukujen voimakasta väestönkasvua ja siitä johtunutta tilojen pirstoutumista lähes elinkelvottomiksi kääpiötiloiksi. Tätä tilannetta helpotti kuitenkin siirtolaisuus. Mylly 1975, s. 93-94.

30 Köyhäinhoitomenoista vrt. Soikkanen 1966, s. 384. Yhtenäistä tilastoa ei näiltä vuosilta ole. Lehtinen 1984, s. 397.

31 Järvinen, K. 1899 (Landskommunernas i Finland finansstatistik II), s. 40-46. Suomen maalaiskuntain talous vuonna 1904, s. 14-16. Vaasan läänin ja koko maan luvut ovat Lehtiseltä (1984, s. 399).

olivat mainittuina vuosina suuremmat kuin koko maassa.³² Kovin pitkälle tätä tietä ei kuitenkaan päästä, sillä molemmissa luetteloissa on sekä köyhinä että varakkaina pidettyjä kuntia. Tietenkin satunnaiset syyt, esimerkiksi kunnalliskodin rakentaminen Lapualla vuonna 1904,³³ vaikuttivat asiaan. Saman vuoden korkea luku Jalasjärvellä on varmaan myös jostain syystä ollut poikkeuksellinen. Näillä varauksilla voitaisiin katsoa, että vuoden 1891 luettelossa on enemmän näitä ns. "vauraita" kuntia, joten tämän mukaan tervanpolton loppuminen olisi ensin kaatunut vähän vauraampien, sitten köyhempien kuntien päälle. Kustaa Hautalan esittämässä, tervanpolton takia puupulaa kärsineitten tilojen luettelossa vuodelta 1900 olivat mukana v. 1891 köyhäinhuutojen kärjessä olleet Kauhava, Korttesjärvi ja Alajärvi, sekä myös luettelossa oleva Ylihärmä.³⁴

Muidenkin lähteiden avulla voidaan todeta, että köyhäinhuutojen olivat yleisenä ongelmana 1890-luvulla Etelä-Pohjanmaan kunnissa. Eero Kojonen on esimerkiksi Alavudelta todennut, ettei suhteellisen myöhään jatkuneen tervanpolton lopettamista voitu korvata työllistämällä sahoja perustamalla.³⁵ Myös vauraan Ilmajoen isäntäyhdistys valitti useaan kertaan ns. vaivashoitolaisten määrän kasvua ja asetti mm. vuonna 1892 sattuneen kadon johdosta keskuudestaan hätäaputoimikunnan.³⁶ Niin ikään Amerikkaan muuttaneiden tänne jääneet perheet koettiin usein rasitukseksi vauriissakin kunnissa.³⁷

32 1891: 1. Kauhava 55,4 %, 2. Korttesjärvi 50,2 %, 3. Alajärvi 45 %, 4. Alavus 44,2 %, 5. Kurikka 40,5 %, 6. Ylistaro 37,3 %, 7. Vähäkyrö 36,3 %, 8. Ylihärmä 36,0 %, 9. Lappajärvi 34,9 %, 10. Isokyrö 33,2 %, 11. Ilmajoki ja Seinäjoki 32,6 % (Kun Ilmajoen ja Seinäjoen terveydenhuutojen oli laskettu yhteen, ei kokonaismenojakaan voi eritellä).

1904: 1. Jalasjärvi 60,0 %, 2. Lapua 45,9 %, 3. Soini 25,4 %, 4. Seinäjoki 25,3 %, 5. Nurmo 24,7 %, 6. Lehtimäki 24,3 %, 7. Evijärvi 23,5 %, 8. Kurikka 23,2 %, 9. Peräseinäjoki 22,1 %, 10. Laihia 21,2 %, 11. Kuortane 20,5 %, 12. Isojoki 20,3 %, 13. Töysä 20,3 %, 14. Jurva 20,0 %.

33 Lehtinen 1984, s. 398.

34 Hautala 1956, s. 339-340. Vrt. myös viite 25, s. 346.

35 Kojonen 1963, s. 605-607.

36 Ilmajoen Isäntäväen yhd. ptk. 11.9.1892, § 11; 16.10.1892, § 15; 30.10.1892, § 15; 25.2.1894, § 9.

37 Ilmajoen Isäntäväen yhd. vsk. 1893, ptk. 27.5.1894, § 18 ja vsk. 1894, ptk. 19.5.1895, § 7.

Vuoden 1891 luettelon mukaan näyttää tervanpolton lopettaminen aiheuttaneen ahdinkoa paikoin myös rintamailla. Tämän perusteella Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen ja sen paikallisyhdistysten perustaminen tulee paremmin ymmärrettäväksi, ja erityisesti niiden tilattoman väestön olojen parantamista tähdentävät ohjelmakohdat. Niissähän korostettiin säästävyyttä ja tilattoman väestön auttamista elättämään itseään "maanviljelyksellä, kotiteollisuudella ja muilla hyväksyttävillä keinoilla". Yleisen isäntäyhdistyksen perustivat Vähänkyrön ja Isonkyrön isännät. Molemmat kunnat ovat vuoden 1891 luettelossa, samoin Kauhava, jonka wrightiläisen työväenyhdistyksen säännöissä puhuttiin suunnilleen samoista asioista.³⁸

Etelä-Pohjanmaan suhteellisella köyhtymisellä on kieltämättä ollut muitakin vaikutuksia alueen järjestötoimintaan yhteiskunnan murrosvaiheessa. Se on lisännyt toiminnan protestiluonnetta, vastakkainasettelua keskusten suuntaan ja lopulta myös välineellistä luonnetta, eli pyrkimyksiä vaikuttaa yhteisiin asioihin perustetun organisaation puitteissa. Missä määrin kaikki tämä on todennettavissa, tätä pyritään selvittämään tämän pääluvun toisessa osassa.

9.2. Järjestötoiminta vanhan ja uuden yhteiskunnan murrosvaiheessa

9.2.1. Protestiluonne 1890-luvulla

Paavo Seppäsen mukaan yhteiskunnan muuttumiseen liittyi siis kolme tapahtumasarjaa, joista perinteisten katsomusten muutos sijoitetaan varsinkin yksimielisesti 1890-luvun loppuvuosiin, jolloin teollistumisen ja keskittymisen tuoma markkinataloudellinen muutos ulottui myös maaseudulle. Ulkoisena, lopulta tapahtumia kiihdyttävänä vaikuttajana olivat sortovuodet. Kolmas muutoksen pääluottuvuuksista liittyi yhteiskunnan sisäisiin häiriötekijöihin ja protestiliikkeisiin. Hannu Soikkasen mukaan häiriötekijöinä voisivat olla kansainväliset laskusuhdanteet, joista ensimmäinen tuli Suomeen 1870-luvun loppupuolella, toinen 1890-luvun alussa ja

---

38 Kauhavan ty:n säännöt. KD 80/37/1894 VlhA. VMA. (--"herättämällä työväestössä omintakeista huolenpitoa itsestään, sekä halua säästävyyteen ja intoa oman toimeentulon turvaamiseen vanhuuden varaksi"). Isäntäyhdistyksistä vrt. luku 3.1.2.2.

kolmas heti vuosisadan alussa.³⁹ Kun perinteisten katsomusten muutos oli tapahtunut 1890-luvun nousukaudella niinkin perinpohjaisella tavalla, heti 1900-luvun alussa seuranneella laskulla oli tuskin kovin suurta merkitystä. Työväenliikkeen kannalta sen sijaan 1890-luvun lamakausi merkitsi latautumista, sillä työttömyyden ja turvattomuuden lisääntyminen johti parempien aikojen koittaessa pian voimakkaaseen radikalisoitumiseen.⁴⁰

Seppäsen mainitsemista muutosten ulottuvuuksista ovat vielä esittämättä protestiliikkeet, joiden kohdalla Soikkanen tavallaan viittaa työväenliikkeeseen. Termi protestiliike tuo ensinnä mieleen nousun valtiotaltaa tai yhteiskunnallista vallanpitäjää vastaan. Mutta esimerkiksi Riitta Jallinojan mukaan kaikki sosiaaliset liikkeet ovat syntyneet joko muuttamaan sosiaalista järjestystä, normeja tai arvoja, tai puolustamaan niitä, jos ne ovat tulleet uhanalaisiksi. Niiden toiminta tähtää siis joko muutoksen aikaansaamiseen tai sen estämiseen. Helpoimmin tällainen liike syntyy silloin, kun muutos on nopeaa tai se luo entisestä huomattavasti poikkeavan tilanteen. Ihmiset havahtuvat silloin huomaamaan ympäristönsä toisella tavalla kuin tasaisen kehityksen kautena.⁴¹ Tällainen nopean muuttumisen vaihe elettiin puheena olleella 1890-luvulla. Hyvin monen liikkeen tai järjestön toiminta vauhdittui juuri tässä vaiheessa. Valtakunnallisesti voimakkaimmalta näytti kuitenkin työväenliikkeen protesti.

---

39 Vertaa Seppäsen esittämät muutoksen tekijät luvusta 9.1.1. Seppäsen päätelmät perustuvat hänen lähinnä vuodesta 1910 aloittamiinsa tutkimuksiin, mutta Soikkanen on tehnyt niistä johtopäätöksiä ja soveltanut niitä myös tuota vuotta edeltäneeseen teollisuuden heräämisen aikaan. Soikkanen 1981, s. 434. Tässä esityksessä pyritään vielä kiinnittämään huomiota Seppäsen mainitsemiin protestiliikkeisiin muutoksen tekijöinä.

40 Soikkanen 1975, s. 30-31.

41 Jallinoja 1983, s. 26-27. Tässä yhteydessä viitattakoon myös Kalervo Ilmasen Sven Lundkvistin teoksesta (1977) tekemään yhteenvetoon, jossa hän esittelee ruotsalaisen Folkrörelse-tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia kuvattaessa perinteisen yhteisömallin murtumista ja hajoamista. Muutospaineet synnyttävät väkivaltaisia ja ohjaamattomia protestiluontoisia liikkeitä, joiden avulla tyytymättömät aiheuttavat konfliktin ja uhatut ryhmät pyrkivät sosiaalisen kontrollin avulla säilyttämään asemansa. Myöhemmin protestoiva väestönosa integroituu valtajärjestelmään. Tässä kehityksessä kansanliikkeet toimivat tasoittavina voimina. Ilmanen 1981, s. 13.

Vuosien 1895 ja 1900 välisenä aikana teollisuustyöntekijäin lukumäärä kasvoi keskimäärin 6100 hengellä vuodessa. Seuraavana viisivuotiskautena kasvu oli keskimäärin 1500 ja sitten jo alle tuhat henkeä. Tämä merkitsi juuri tällöin maaseudun yhä kasvavan tilattoman väestön muuttoa kaupunkeihin olosuhteisiin, missä monet sosiaaliset ja työhän liittyvät ongelmat kasautuivat. Nousukauden alkaessa syntyi sitten työmarkkinalevottomuuksia.⁴² Pertti Haapala onkin painottanut juuri 1890-luvun kehityksen merkitystä työväestön organisoitumiseen vaikuttaneena tekijänä. Tuolla vuosikymmenellä työväestön määrä ja liikkuvuus lisääntyivät. Teollistuminen ja ensimmäiset "todelliset" työttömyyskaudet koskivat koko Suomea. Työväenliike alkoi nyt etsiä kansallista yhteyttä tilanteessa, jossa monet järjestäytymistä estäneet ideologiset tekijät poistuivat. Mm. työnantajat, kirkko ja esivalta menettivät arvovaltaansa. Samalla liberalistisen ideologian sisäistäneet työväen johtajat näkivät luokkajaon ja eriarvoisuuden olevan ristiriidassa tavoitteeksi korotetun tasa-arvon kanssa.⁴³

Niinpä tälle samalle vuosikymmenelle osui myös wrightiläisyyden syrjäyttäminen ja Suomen työväenpuolueen synty. Tässä kehityksessä oli vuonna 1895 perustetulla Työmiehellä merkittävä rooli, sillä sen sivuilta voitiin seurata ulkomaisia tapahtumia, erityisesti Saksan työväenliikkeen kuulumisia. Radikaalimpi ajattelu levisi työpaikoille, ja erityisesti vuodesta 1896 tuli todellinen lakkovuosi.⁴⁴ Lakkoja olivat järjestämässä ammattiosastot, jotka nyt myös alkoivat järjestäytyä valtakunnallisiksi liitoiksi, ensimmäisinä kirjaltajat vuonna 1893.⁴⁵

Vaikka työväenliikkeen protesti oli selvästi voimakkain 1890-luvulla, muutkin puolueet tähtäsivät pian omalla tavallaan muutoksen aikaansaamiseen. Muutoksen suunta oli kuitenkin toinen; aluksi kielikysymys ja suhtautuminen sortotapahtumiin, sitten myös sosiaaliset kysymykset. Työväenliikkeen kaikkialle näkyvä protesti vaikutti muiden puolueiden ja

42 Haataja ym. (toim.) 1977, s. 43-45.

43 Haapala 1986, s. 288. Haapala on tutkinut lähinnä Tampereen työväestön järjestäytymistä, mutta hänen tuloksillaan on myös yleispeitevää merkitystä koko maan kannalta.

44 Soikkanen 1961, s. 47-71. Etelä-Pohjanmaalla työväenyhdistykset olivat koko vuosikymmenen ajan wrightiläisiä. Ennen suurlakkoa vain muutama työväenyhdistys oli tiukemmin työväenliikkeen vaatimusten kannalla. Vrt. luku 5.1.2.

45 Voionmaa 1936, s. 478.

muunkin järjestötoiminnan asenteeseen: kaikkialla yritettiin kehittää ohjelmia ja selviä teesejä siitä, mihin tulisi pyrkiä tai mitä pitäisi parantaa tai muuttaa. Myös päätöksentekoa ryhdyttiin keskittämään työväenliikkeen esimerkin mukaisesti.⁴⁶

Laajasti ottaen siis hyvin monella järjestötoiminnan osa-alueella on ollut protestiliikkeen luonne. Raittiusliikkeellä oli tämä osa varsinaisen tehtävänsä lisäksi myös siinä mielessä, että se oli 1880-luvun oloissa merkittävä fennomanian tuki ja levittämistävä. Tähän aikaan siinä toimivat juuri fennomanian tärkeimmät tukipylväät, papit, tilanomistajat, vauraat talonpojat ja muutamat opettajatkin. Kun raittiusliikkeen merkitys vihdoinkin supistui vain toimintaan alkoholikysymyksissä, toimihenkilöitten status laski tuntuvasti.⁴⁷ Tässä muutoksessa ei kuitenkaan enää ollut nähtävissä minkäänlaista yhteiskunnallisen taistelun makua, pikemminkin vain turhautumista liikkeen merkityksen laskuun. Mutta sen sijaan Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran johtokunnassa tapahtui vaihdos, jota voidaan selittää 1890-luvun yhteiskunnallisesta muutoksesta johtuvaksi. Painopiste siirtyi vuonna 1897 Helsingistä maakuntaan ja ylioppilaspiireistä talonpoikais- ja käsityöläisväestöön. Alkiosta tuli esimies, ja johtokunnan ainoa "herra" oli vaasalainen varatuomari A.V. Heikkilä, jolla hänelläkin oli talonpoikaistausta.⁴⁸ Toinen mahdollisuus tietenkin on, että maakunnan ylioppilaista ei tässä vaiheessa löytynyt ketään soveliaasta esimiehen paikalle.⁴⁹

Alkio oli puolestaan tietenkin myös fennomanian edustaja, joka osallistui maakunnassa silloin yleiseen kamppailuun ruotsinkielisten henkistä ja taloudellista hegemoniaa vastaan. Mutta hän ei kuulunut suuntauksen valtavirtaan. Fennomaniahan tukeutui säätyvaltiopäivien elpymistä seuraneina aikoina ensin nimenomaan papistoon ja varakkaisiin talonpoikiin. Aulis J. Alanen on korostanut, että hän kantoi huolta tavallisen talonpojan asemasta. Tietämättömyydestä ja vaikeista oloista johtuen talonpojat

---

46 Stenius 1977, s. 88-89.

47 Raittiusliikkeestä vrt. luvut 4.1., 6.4.3. ja 6.6.

48 Alanen 1976, s. 179.

49 Numminen 1961, s. 174. Alasen mielestä Numminen on nähnyt vastaakohtaisuutta keskusseuran entisen ja uuden talonpoikaismoittaisen johtokunnan välillä. Alanen 1976, s. 179-180.

eivät kyenneet tarpeeksi ajamaan omia etujaan. Alkion mielestä tähän olivat osasyinä kasvatus sallimususkoon ja kirkon vaatima esivallan kunnioittaminen, olivat kruunun virkamiehet millaisia tahansa. Ylempisäätyisten fennomania ei hänen mielestään kyennyt parantamaan tätä henkistä ja taloudellista alennustilaa, koska se pyrki muuttamaan vain kulttuuria, ei yhteiskuntaa.⁵⁰

Säätyrajoitusten poistaminen kuului alusta lähtien nuorisoseurojen ohjelmaan. Käytännössä tämä näkyi siinä, että talollisten nuoria ja palveluväkeä pyrittiin saamaan yhteiseen toimintaan, valmistelemaan iltamia, seuralehtiä tms. yhdessä. Alkion mielestä tämä oli omiaan edistämään yhteiskunnan rauhallista kehitystä. Eräässä vaiheessa hän oli melko lähellä sosiaalidemokraatteja, mutta luokkataisteluoppi esti varsinaisen lähentymisen. Sen tilalle Alkio halusi asettaa itsekasvatuksen, jonka ihanteina olivat yksinkertaisuus, vaatimattomuus ja maalaisuus. Hän pyrki soveltamaan myös tolstoilaisuutta yhteiskuntapolitiikkaansa ja vieroksui kaupunkielämää, jossa hän näki tapainturmellusta ja ylellisyyttä.⁵¹

Eräs Alkion iskusanoista oli maahenki. Hän piti pienviljelystä taloudellisesti ja sosiaalisesti edullisimpana viljelymuotona. Nuorten viljelijään tuli hankkia sivistystä ja koulutusta voidakseen taas vuorostaan säilyttää perintömaat tuleville polville. Tätä maahenkeä ja myös työn halua voitiin lisätä itsekasvatuksen avulla. Toisaalta yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien takia oli pyrittävä sitomaan tilattomat nuoret maahan.⁵²

Näin ollen matka maalaisliittoon ei ollut aatteellisessa mielessä suuri. Yksinkertaisuus, vaatimattomuus ja maalaisuus olivat nuorisoseurakasvatuksen kansalaisihanteita, mutta maahenkeen liitettyinä ne sisälsivät jo omien olojen puolustamisen tavoitteen. Sinänsä maalaisliiton syntyminen ei ollut mitenkään kovin suomalainen tai pohjalainen ratkaisu, sillä monissa muissakin maissa pyrittiin näihin aikoihin agraaripuolueita perustamalla parantamaan maaseudun vähäosaisten elinehtoja. Kaikille näille oli ominaista, että yritettiin löytää olojen parantamiselle muitakin mahdollisuuksia

50 Tuomari 1950, s. 78-79. Alanen 1976, s. 178-179. Mylly 1975, s. 97.

51 Alanen 1976, s. 186-189 ja 204. Alkion vaikutuksesta perustettiin Laihialle eräs viimeisistä wrightiläistyyppisistä työväenyhdistyksistä. Vrt. luku 4.2.2. ja siinä sivulla 149 alaviitteessä mainittu Alkion puhe Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran vuosikokouksessa 7.1.1903 ("Nuorisoseuraliike on ennen kaikkea työväenliike...") EP ns:n vsk. 1903, liite.

52 Alanen 1976, s. 193-194.

kuin vain luokkataisteluooppi.⁵³ Näistä pyrkimyksistä Alkio tuskin kuitenkaan oli kovin tietoinen. Hänen ajattelunsa lähti suomalaisesta todellisuudesta. Maalaisliiton alkiolainen haara syntyi nuorsuomalaisuuden nimissä, mutta kovin pitkään eivät puolueen herraskaisuus ja yhteistyö ruotsalaisten kanssa voineet tyydyttää uuden liikkeen takana olleita henkilöitä. Vanhasuomalaisten sinänsä jyrkkään sosiaaliseen ohjelmaan ei liioin luotettu. Näin ainoaksi mahdollisuudeksi jäi oman tien valitseminen.⁵⁴

Muista kasvatus- ja sivistysjärjestöistä naisliikkeellä oli omat protestinaiheensa, mutta ne eivät ehkä kantautuneet kovin voimakkaina Lapuan tai Ilmajoen naisyhdistyksiin, jotka olivat alueen vilkkaimmin toimivia. Tosin ne tukivat kovin aktiivisesti mm. naisten ammattikoulutusta. Ilmajoen naisyhdistys kiinnitti myös voimakkaasti huomiota paikkakunnan köyhäinhoidon puutteisiin. Käytännössä naisyhdistykset toimivat läheisessä yhteistyössä isäntäyhdistysten ja maamiesseurojen kanssa sekä miltei samaistuivat aikanaan perustettujen suomalaisten seurojen naisosastojen kanssa yhteisten toimihenkilöitten kautta.⁵⁵

Raittiusliike oli jo 1880-luvulla toiminut fennomanian hengessä, mutta 1890-luvulla alkoi suoranainen kielitaistelu Vaasan läänin maanviljelysseuran sisällä. Tähän taisteluun liittyi myös muita yhteiskunnallisia Aspekteja ja demokratisoimispyrkimystä. Maanviljelysseuratoiminnan vuosisadan vaihteessa tapahtuneeseen muutokseen vaikutti tietenkin lyhytaikaiseksi jäänyt Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys paikallisyhdistyksineen. On myös huomattava, että raittiusliikkeen 1880-luvun monista johtomiehistä tuli merkittäviä vaikuttajia ja eräänlaisia keskushenkilöitä maanviljelysseuran sisäisissä kiistoissa 1890-luvulla.⁵⁶ Yhteydet 1890-luvun nousukauteen olivat selvimmät osuustoiminnassa, jonka ensimmäiset kokeilut nyt

53 Mylly 1975, s. 83.

54 Alanen 1976, s. 367-368. On mm. väitetty, että nuorisoseurat olivat monin paikoin eräänlaisia maalaisliiton nuoriso-osastoja, vaikka Alkio pyrkikin välttämään niissä julkisia poliittisia keskusteluja. Visti 1981, s. 84-85.

55 Vrt. luku 4.4. Vuonna 1896 Ilmajoen naisyhdistys kiinnitti huomiota vaikeavastalon terveydellisiin ja hygieenisiin oloihin ja sai aikaan parannuksia. Ilmajoen kunnallisltk. ptk. 15.5.1896, § 1.

56 Vrt. luvut 3.1.2.2. ja 3.1.2.3. Raittiusseuran johtomiehistä esim. Björkenheim ja J.E. Antila olivat keskushenkilöitä myös maanviljelysseura- ja isäntäyhdistystoiminnassa.

suoritettiin. Niissäkin oli osittain kysymys suomenkielisen talonpoikaisväestön puolustautumisesta, tällä kertaa yksityiskauppiaita, kaupunkeja ja yleensä rahatalouden leviämisen tuomia ongelmia vastaan.⁵⁷

Maakunnan wrightiläisten työväenyhdistysten perustaminen saattoi sekin vauhdittua 1890-luvun nousukauden myötä. Toisaalta tietenkin oli vielä kysymys korkeista köyhäinhoitomenoista ja työväestön auttamisesta "itse auttamaan itseään". Mutta toisaalta kaupunkien rahapalkkojen nousu ja lisääntyneet tiedot sosialismista kiirehtivät tiukentamaan patriarkaalista otetta siinä määrin kuin se oli vielä mahdollista. Kuten aikaisemmin on osoitettu, myös isäntäyhdistyksillä oli aivan vastaavia tavoitteita.⁵⁸ Vaikka 1890-luvusta tuli nuorisoseuraliikkeen ensimmäinen suuri leviämiskausi, sen yhteydet nousukauteen ovat vähäisemmät. Voitaisiin tietenkin puhua talollisväestön kokemasta yleisestä uhasta ja rivien kokoamisesta maalaisuuden ja maahengen nimissä. Nämä pyrkimykset tulevat kuitenkin selvemmin näkyviin vasta maalaisliiton toiminnassa, josta tehdään tässä mielessä tarkemmin selkoa seuraavassa luvussa. Nuorisoseurojen leviämistä voitaisiin paremmin selittää yleisellä tietoisuuden kasvulla ja identiteetin vahvistumisella. Oli myös selvästi ylitetty jokin kynnyks, jonka jälkeen laajentuminen jatkui omalla painollaan.

9.2.2. Keskustan ja periferian välinen ristiriita

Työväenliike ja maalaisliitto, osittain raittiusliike, nuorisoseuraliike ja taloudellinen järjestötoiminta, olivat siis protestiliikkeitä siinä muodossa kuin yleensä käsitetään: yhteiskunnallisen muutoksen vaatijoita. Protestisanalla voi olla myös toinen merkitys, joka liittyy valtion yhtenäistymiseen ja sen alueellisten eri osien integrointiin. Tällöin protestin luonne muuttuu, enää ei nousta yhteiskunnallisia tai valtiollisia vallanpitäjiä vastaan uutta vaatien, vaan puolustetaan omaa, arvokkaaksi koettua elämänpiiriä, kulttuuria tai talousmuotoa valtakunnan keskusosista tulevia yhdistämispyrkimyksiä vastaan.

Useimmat nykyiset valtiot ovat muodostuneet kulttuurisesti erilaisista ryhmistä. Jo varhain niihin kehittyi keskusalueita, joihin valtiokoneisto alkoi keskittyä. Nämä olivat yleensä erilaisia kuin niiden ulkopuolelle

⁵⁷ Vrt. luku 3.3.

⁵⁸ Vrt. luvut 3.1.2.2. ja 5.1.2.

jääneet perifeeriset alueet. Kun keskukset kehittyivät taloudellisesti, ne pystyivät vähitellen vastustuksesta huolimatta ulottamaan poliittista vaikutusvaltaansa ympäristöönsä. Risto Alapuro on eritellyt tätä ns. keskustan ja periferian välistä ristiriitaa 1800-luvun loppupuolen Suomessa. Hänen näkemyksensä mukaan Varsinais-Suomi, Häme, Satakunta ja Uusimaa olivat suhteellisen lähellä valtakunnan keskuksia, joten niillä oli vähiten perifeerisiä piirteitä. Sen sijaan esimerkiksi Pohjanmaan asema kehittyi integroituvassa Suomessa erilaiseksi. Etelän vaurastuessa se suhteellisesti katsoen taantui 1800-luvun loppupuolella. Aikaisemmin on jo todettu, että Pohjanmaa jäi sivuun puunjalostusteollisuuden noususta ja tärkeiksi tulleista yhteyksistä Pietariin. Alapuron mukaan taloudelliseen eristäytymiseen liittyi myös perinteisten agraaristen yhteisörakenteiden poikkeuksellinen säilyminen. Tällaisten eristyneisyyden piirteiden on yleensäkin katsottu edistävän alueellisten vastakulttuurien syntyä.⁵⁹

Tähän keskustan ja periferian väliseen vuoropuheluun osallistuivat jo hyvin varhain uskonnolliset liikkeet. Niitä ei tässä tutkimuksessa ole kovin paljon käsitelty, koska ne eivät luoneet itsenäistä paikallisverkostoa.⁶⁰ Kuitenkin on esimerkiksi luvussa 8.3.2. todettu, että herännäisyys oli Lapuanjokilaaksossa merkittävä järjestötoiminnan taustatekijä. Kun se monella tapaa vaikutti alueen yleiseen ilmapiiriin, sitä on syytä käsitellä tässä yhteydessä vielä yhtenä protestiliikkeenä, mutta myös sen suhtautumista tuohon keskustan ja periferian väliseen ristiriitaan. Tämä on aiheellista myös siitä syystä, että uskonnollisissa liikkeissä voidaan nähdä ns. esipoliittista toimintaa. Kirsti Suolinna on todennut, että niiden toiminta korostuu aikoina, jolloin poliittiset väylät puuttuvat. Toisaalta protesti puetaan helposti uskonnolliseen muotoon silloin, kun

---

59 Alapuro 1977, s. 130 ja 135-136. Heikki Ylikangas on pohtinut suhteellisen arvonlaskun ongelmaa joukkoliikkeitten syntyvoimana. Hän on todennut, että protestin julkituloon tarvitaan paitsi painetta, myös mahdollisuus sen esittämiseen. Tällainen mahdollisuus oli suhteellisen hyvinvoivilla ja riippumattomilla talonpojilla. Ylikangas 1981, s. 225-228. Etelä-Pohjanmaan suhteellisesta köyhtymisestä tarkemmin luvussa 9.1.3.

60 Evankelisella liikkeellä oli Ilmajoen seudulla 1800-luvulla pari ns. nuorukaisyhdistystä (Haavio 1963, s. 55, 93-94 ja 113). Alueen ensimmäinen ns. nuorisoliitto perustettiin vuonna 1906 Ilmajoen Yläpään (Haunia 1972, s. 35). Heränneet kokoontuivat järjestöllisessä mielessä ensin Kustannusosakeyhtiö Herättäjän (1892) ympärille.

ongelmien syyt ovat ihmisille epäselviä, mutta poliittiseen muotoon, kun ongelmien aiheuttaja on tiedossa.⁶¹

Millainen sitten on ollut herätysliikkeitten yhteiskunnallinen protesti? Liikkeet eivät kylläkään avoimesti ja suoraan asettaneet sääty-yhteiskunnan keskeisiä instituutioita, valtiota ja kirkkoa, kyseenalaisiksi. Mutta kun ne tulkitsivat omin päin opinkappaleita, ne harjoittivat kuitenkin jonkinlaista kritiikkiä kirkkoa kohtaan. Mutta se oli samalla myös protestia kirkon tukemaa sääty-yhteiskuntaa vastaan. Kun kirkon ja valtion suhde oli läheinen, valtiovaltakin sai protestista osansa.⁶² Heikki Ylikangas onkin korostanut, että Etelä-Pohjanmaalla herännäisyys oli yhteiskunnalliselta kannalta nimenomaan vakiintuneen talonpoikaisväestön säätyläiskritiikkiä.⁶³

Uskonnolliset liikkeet harjoittivat myös tuota protestin toista muotoa; ne osallistuivat keskustan ja periferian väliseen vuoropuheluun, keskusteluun sivistyneistön ja talonpoikaisen kansan välillä. Kasvattamalla talonpoikaisjohtajia ne vaikuttivat kansallistunnon ja kansallisvaltion ideologian leviämisen vauhtiin.⁶⁴ Suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla oli uskoñnolla keskeinen sija kyläyhteisön sosiaalisten suhteiden ilmaisussa, erityisesti Lapuanjokilaakson herännäiskylissä. Kun esimerkiksi luokkaristiriitaan perustuva kahtiajako ei kovin konkreettisesti koskenut maakuntaa, kirkon kulttuurisesti yhteen sitoma sosiaalinen rakenne säilytti voimansa pitkälle yli 1800-luvun. Risto Alapuron mukaan Pohjanmaa jäi näin vanhoilleen. Kun samalla tapahtui tuota jo mainittua suhteellista laskua, herännäisyyskin muuttui luonteeltaan omanarvontuntoiseksi ja maakuntahenkiseksi. Alapuron mukaan herännäisyys ankkuroitui syvälle perinteiseen agraariseen rakenteeseen ja elätti samalla moraalisperäistä kaunaa eteläistä Suomea kohtaan. Näin se oli tukemassa pohjalaista talonpoikaista nationalismia. Kun poliittiset puolueet järjestäytyivät uudelleen, heränneet tukivat erityisesti suomalaista puoluetta, mutta sen maakuntahenkisyydestä sai osansa myös maalaisliitto.⁶⁵

---

61 Suolinna 1975, s. 12.

62 Suolinna 1975, s. 8.

63 Ylikangas 1979, s. 280-286.

64 Suolinna 1975, s. 10.

65 Alapuro 1977, s. 144-145.

Risto Alapuro on pohtinut myös fennomanian ja maalaisliiton aatemaailmaa vanhan ja uuden yhteiskunnan murrosvaiheessa. Hänen mielestään uudistumiskehitys alkoi keskushallinnon tuella ja sitä ajoivat erityisesti teollisuuden ja kaupan keskeiset harjoittajat. Sen sijaan kirkko ja suur-
talonpojat tukivat edelleen vanhan yhteiskunnan statusrakennetta. Tämän lisäksi oli vielä voimakas kulttuurien ristiriita periferian ja keskustan välillä. Kun omia etujaan ajavat kirkko ja vauraat talonpojat olivat samalla fennomanian tukipylväitä, fennomania oli aluksi vastausta teollistumisen uhkaan. Edistäessään "suomalaista kulttuuria" ne molemmat samalla tukivat kulttuuriseen periferiaan kuuluneita väestökerroksia. Vuosisadan vaihteessa nämä rintamalinjat menettivät merkitystään, toisaalta suomenkielisen kulttuurin edetessä, toisaalta suhteiden kiristyessä Venäjään.⁶⁶

Maalaisliiton taakse menivät ne viljelijät, joiden ääni ei kuulunut säätyvaltiopäivillä, lähinnä Pohjanmaan ja Karjalan pienviljelijät. Toisaalta maalaisliittolainen ideologia perustui fennomanian talonpoikaiseen aatemaailmaan, jota myös kirkko ja vauraampi talonpoikaisto suosivat. Mutta vuoden 1906 tienoilla edellä mainitut teollisuuden ja kaupan harjoittajat sekä vauraat talonpojat lähenivät Alapurin mukaan toisiaan yhteisten etujen merkeissä. Tässä vaiheessa Alkio näki suomalaisen puolueen näitten etujen, lähinnä taloudellisten, puolustajana, ei niinkään fennomanian tukipylväänä. Tästä syystä oman puolueen perustaminen näytti välttämättömältä; toisaalta haluttiin edelleen tukeutua talonpoikaiseen ja fennomaaniseen aatemaailmaan, toisaalta haluttiin välttää yhteiskunnan varakaimpaan osaan sitoutuminen.⁶⁷

Alkiolaisuudessa oli yksinkertaisen ja tavallisen maalaisihmisen ihanointia ja vastenmielisyyttä kaupunkilaisia vallassa olijoita, "herroja", kohtaan. Maalaisliitto oli myös kulttuurisen periferian protestia, joka oli saanut aineksensa 1800-luvun loppupuolen fennomaniasta. Alapurin mielestä sen ideologia oli kuitenkin populistisempää ja näin se oli varsin puhdas talonpoikainen joukkoliike.⁶⁸

Tähän Alapurin mainintaan maalaisliitosta fennomaniaa populistisempänä liikkeenä on kiinnittänyt huomionsa Juhani Mylly, joka on koros-

66 Alapuro 1973, s. 22-23.

67 Alapuro 1973, s. 24-25. Raimo Salokangas on keskustelussa maininnut tätä halua pyrkimykseksi palata takaisin fennomanian "oikeaan", alkuperäiseen tulkintaan.

68 Alapuro 1973, s. 25-26.

tanut, että maalaisliiton syntyä selitettäessä on kiinnitettävä huomiota pitemmän ajan kehitysprosessiin, eikä vain vuoden 1906 tapahtumiin. Hänen mielestään olisi korostettava käsitettä agrarismi, sillä maalaisliitolla oli laajat agraariset ja yhteiskuntapoliittiset tavoitteet.⁶⁹ Tähän määritelmään on helppo yhtyä, kun tarkastelee kaikkia niitä vaikeuksia, joita talonpoikaisväestön eteen kasautui juuri tässä murrosvaiheessa.⁷⁰ Tämä ei kuitenkaan tee tyhjäksi maalaisliiton luonnetta keskustan ja periferian taistelun eräänä osapuolena. Ennen muuta tämä koskee tietysti sen eteläpohjalaista haaraa, Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaista Maalaisliittoa ja sen yhtyneeseen puolueeseen tuomaa radikaalifennomaanista perinnettä.

9.2.3. Maakunnallinen järjestäytyminen Etelä-Pohjanmaalla

Luvussa 1.1.4.2. viitattiin siihen, että Etelä-Pohjanmaa on aluekokonaisuuden nimenä varsin nuori ja saanut sisältönsä ehkäpä juuri 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kehityksen tuloksena. Alueen täsmällinen määrittely ei ole ollut aikaisemmin kovin helppoa, koska sillä ei ole ollut hallinnollista statusta. Eteläpohjalaisen järjestötoiminnan eräänä peruspiirteenä nähtävä pyrkimys varhaiseen maakuntatasoiseen järjestäytymiseen on osaltaan edistänyt käsitteen yleistymistä.

Omaperäisyys, itsetunto ja maakuntahenki⁷¹ on usein mainittu keinoiksi, joilla keskustan painetta ja yhdenmukaisuuspyrkimyksiä vastustet-

69 Mylly 1975, s. 84-85.

70 Paavo Tuomari on todennut, että maalaisliitto syntyi historiallisesta pakosta. Talonpojille koitui vaikeuksia ulkomaisesta tuonnista ja työväen siirtymisestä paremmille palkoille kaupunkiin tai siirtolaisiksi. Maa- ja metsäalueita siirtyi alhaisella hinnalla teollisuudella ja kaupalla vaurastuneitten kaupunkilaisten käsiin; sosialismi kokosi lippujensa alle tilatonta väestöä. Maaseutua painoivat monet verot ja rasitukset. Sortovuodet ja suurlakko kypsyttivät vihdoin uuteen ajatteluun. Tuomari 1950, s. 70-72. Myös Ilkka-lehden synty johtui samoista motiiveista. Alanen 1981, s. 36.

Raimo Salokangas on määritellyt Ilkan liikkeellelähden tapahtuneen laajempaan, "jonkinlaisen itsenäisen ja sitoutumattoman wrightiläisvaikutteisen radikaalin maalaisnuorsuomalaisuuden merkeissä uudistus-tavoittein". Tavoitteena oli mm. taloudellisten, yhteiskunnallisten ja valtiollisten uudistusten ajaminen vähäväkisten ja maalauskansan puolesta. Salokangas 1982, s. 82-83.

71 Maakuntahenki voitaisiin määritellä tietoisuudeksi oman alueen erikoislaadusta, sen omaperäisyyden korostamiseksi ja pyrkimykseksi säilyttää välimatkaa maan muihin osiin nähden.

tiin. Missä määrin nämä sitten liittyivät eteläpohjalaisiin tai missä määrin ne yleensä ovat todennettavissa, on ehkä toinen asia. Mutta kuten edellisessä luvussa tuotiin esille, tukivat niin herännäisyys kuin maalaisliittokin ainakin tuota maakuntahenkeä periferiaa puolustaessaan. Tällaisen maakuntahengen muodostuminen on laajemmaltikin nähtävissä eteläpohjalaisessa järjestötoiminnassa.

Ensimmäinen maakunnallinen katto-organisaatio oli vuonna 1882 perustettu Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura. Alunperin sen nimeen oli suunniteltu sanaa Suupohja,⁷² joka alueena tarkoittaa nykyään lähinnä Ilmajoelta lounaaseen olevia kuntia. Ehkäpä siitä olikin aluksi tarkoitus tehdä jonkinlainen Suur-Ilmajoen nuorisoseura kolmanneksi Kauhavan ja Laihian jälkeen; olivathan ilmajokelaiset, mm. Otto E. Könni, voimakkaasti mukana hankkeessa. Nimen muuttuminen ennen perustamistilaisuutta osoittaa kuitenkin, että tällaisesta paikallisuudesta luovuttiin.⁷³ Ilmajoen Ladun keskuudessa syntyi vuorostaan ajatus muodostaa Etelä-Pohjanmaan raittiuspiiri jo ennen, kuin liikkeen johtoon asettuneen Raittiuden Ystävien johdossa piirikysymykseen voitiin kunnolla paneutuakaan.⁷⁴

Samalla vuosikymmenellä oltiin perustamassa vielä kolmattakin maakunnallista järjestöä, Etelä-Pohjanmaan yleistä isäntäyhdistystä. Tämä tapahtui 1887, mutta senaatti ei hyväksynyt sääntöjä vedoten siihen, ettei toiminta-aluetta ja kotipaikkaa määritelty riittävän tarkasti. Kun yhdistysten perustaminen ei juuri tuohon aikaan ollut erityisesti rajoitettua, varsinkaan taloudellista laatua olevien, hylkäämisen poliittiset perusteet jäivät pois. Ilmeisesti Etelä-Pohjanmaa koettiin senaatissa alueena sen verran epämääräiseksi, ettei lupaa annettu. Kun nimeksi muutettiin Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys ja kotipaikaksi nimettiin Tervajoki,

---

72 Numminen 1961, s. 164.

73 Suupohja on tietysti aikojen kuluessa ollut sen verran epämääräinen ja muuntuva käsite, että tällainen pohdiskelu tuntuu ehkä äkkiseltään aiheettomalta, varsinkaan kun sille ei ole esittää lähdepohjaa. On kuitenkin muistettava, että Ilmajoen ns. vanhasta maamiesseurasta suunniteltiin vuoden 1903 tienoilla Suupohjan maanviljelysseuraa Vaasan läänin maanviljelysseuran rinnalle (vrt. luku 3.1.2.3.). Tosin siihen olisi kuulunut joitakin kuntia Ilmajoen kihlakunnan ulkopuolelta, mutta käsite oli tuolloin kuitenkin selvästi rajautumassa suppeammaksi. Näihin aikoihin suunniteltiin myös mm. Suupohjan rataa (Seinäjoelta Kristiinään).

74 Vrt. luku 4.1.1.

ei vaikeuksia enää vuonna 1891 ollut.⁷⁵ Tämän yhdistyksen taistelu ei periferian puolesta kohdistunut niinkään valtakunnallisiin keskuksiin, vaan lähinnä Vaasaan, jonka ympäristöstä ruotsinkieliset viljelijät johtivat Vaasan läänin maanviljelysseuraa. Tätäkin taistelua käytiin fennomanian hengessä.

Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto oli niin ikään vuonna 1906 nimenomaan maakunnallinen luomus, päinvastoin kuin samaan aikaan Oulun seudulla syntynyt Suomen Maalaisväestön liitto, joka oli tarkoitettu valtakunnalliseksi. Vastaavasti samana vuonna Lapualla perustettu Etelä-Pohjanmaan Suomalaisten Seurojen Liitto pyrki yhdistämään kaikki suomalaiset seuramatkustajain yhteistoimintaan. Tämä näkyy myös mm. siitä, että johtokuntapaikkoja oli runsaasti ja jokaisesta kunnasta oli mukana vain yksi edustaja. Ensimmäisten eduskuntavaalien lähestyminen häiritsi jonkin verran tätä yhteistoimintaa sikäli, että käytännön syistä jouduttiin kaikissa puolueissa kokoontumaan vaalipiireittäin esimerkiksi valitsijayhdistyksiä muodostettaessa. Kuten aikaisemmin mainittiin, valitsijayhdistykset ja vaalipiirien sisäiset kokoukset olivat tärkeä osa puolueitten piirihallintoa. Jossain määrin Etelä-Pohjanmaa-käsitteen vakiintumiseen vaikutti myös ylioppilaitten vuonna 1907 perustama Etelä-Pohjanmaan suomalainen Kotiseutuyhdistys, joka sai jo jäsenhankintavaiheessa monien tunnettujen eteläpohjalaisten tuen.⁷⁶

Vuonna 1906 perustettiin eteläpohjalaisten osuusmeijerien yhdistykseksi Meijeriliitto Muurahaiset. Alueen ulkopuolelta oli perustamisasiakirjaa allekirjoittamassa myös Toholammin osuusmeijerin edustaja.⁷⁷ SOK:n edustajakokouksessa 1908 jaettiin Suomi 11 osuuskauppapiiriin, joista yksi tuli suomenkieliselle Etelä-Pohjanmaalle.⁷⁸

Jos järjestötoiminnan näkökulmasta halutaan etsiä ajankohtaa, jolloin Etelä-Pohjanmaa oli alueellisena käsitteenä täysin vakiintunut, oli se vuosi 1909. Tällöin muodostettiin Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseura sen jälkeen, kun keskisuomalaiset ja ruotsinkieliset alueet olivat eronneet

---

75 Vrt. luku 3.1.2.2.

76 Vrt. lukujen 5.3.1.-5.3.4. loppukappaleet. Vuorela 1954, s. 234-236. Suomalaisten Seurojen Liiton taustalla on tietysti nähtävä eduskunta-uudistus ja siitä johtuva keskitetyn järjestäytymisen tarve koko maassa.

77 Osuusmeijerijärjestö 1965, s. 19.

78 Halila 1958, s. 101.

Vaasan läänin maanviljelysseurasta. Siihen kuuluivat nimenomaan kaikki kartassa 1 osoitetut kunnat. Esimerkiksi Järviseudun kuulumisesta Etelä-Pohjanmaahan ei 1800-luvun lopulla ollut enää epäselvyyttä. Näin ollen maakunta vakiintui asukkaiden tietoisuudessa alueellisessa mielessä nykyiselle runsaan parinkymmenen vuoden aikana noin 1880-luvun alkupuolelta lähtien. Asukkaat olivat tästä lähtien tietoisesti eteläpohjalaisia, eivät vain enää jonkin kunnan tai jokilaakson asukkaita. Vuosittaisissa maakunnallisissa kesä- ja vuosijuhlissa tätä tietoisuutta sitten yhä syvennettiin.

Mistä sitten tällainen varhainen taipumus voimakkaiden maakuntaorganisaatioiden luomiseen on johtunut? Nähtävästi siinä on ollut paitsi periferian puolustamista, myös syvempää sosiaalipsykologista pohjaa. Ehkäpä järjestötoiminnan alkuvaiheet olivat nyt jonkinlaista uudelleen henkiin herätettyä joukkoliikeaikaa, nyt kuitenkin säädellyissä ja lakimääräisissä oloissa. Tähän aihepiiriin palataan vielä luvussa 9.2.5.

9.2.4. Järjestötoiminta uutena kunnallisen vaikuttamisen väylänä⁷⁹

Maakuntatason järjestötoiminta oli voimien kokoamista asetettujen tavoitteiden taakse. Tässä korostui sen välineellinen tehtävä: järjestötoiminta oli uudenaikainen keino vaikuttaa asukkaiden kannalta tärkeisiin asioihin. Eräänä merkinä siirtymisestä vanhasta yhteiskunnasta uuteen voitaisiin pitää paitsi pyrkimystä maakunnalliseen voimien kokoamiseen, myös yhdistysten toimintaa kunnalliselämän painostusryhminä. Siinäkin oli kysymys vaikuttamisesta organisaation kautta, ei enää kunkin yksittäisen yksilön yrityksistä ajaa yksin omaa etuaan.

Kuten luvussa 9.1.2. todettiin, 1890-luvun nousukaudella väestön elintaso alkoi yleisesti kohota ja näin taloudellista hyötyä tavoitteleva ajattelutapa levisi myös maaseudulle. Lisääntyneet verotulot vilkastuttivat kunnalliselämää: perustettiin kansakouluja, rakennettiin teitä ja kehitettiin köyhäinhoitoa. Uudet väestöpiirit alkoivat ottaa osaa kunnalliseen

---

79 Tämän aihepiirin merkitys nousi esille mm. professori Mauno Jokipiin kanssa käydyissä keskusteluissa. Lähtökohtana oli hänen toteamuksensa siitä, että esimerkiksi wrightiläisten työväenyhdistysten kunnallispoliittisesta merkityksestä ei ole paljon tietoa. Tietoa siitä ei löytynyt Etelä-Pohjanmaaltakaan, mutta esimerkiksi isäntäyhdistysten merkityksestä kylläkin.

päätöksentekoon; tavalliset talonpojat, torpparit ja piirijakoasetuksen jälkeen yhä lukuisammaksi tullut opettajakunta.

Koko 1800-luvun ajan oli kunnallishallinnolle kuitenkin leimaa antavaa yksityisten henkilöitten korostunut panos. Säännöllinen asioiden hoito jäi muutaman kunnanisän toimitettavaksi. Tällaisessa patriarkaalisessa ilmapiirissä ei juuri muodostunut puolueitten tapaisia ryhmittymiä, lukuunottamatta poikkeuksellisen suurta mielenkiintoa aiheuttaneita kysymyksiä, kuten esimerkiksi kansakoulujen perustaminen. Joillakin paikkakunnilla säätyvastakohtaisuus saattoi tosin aiheuttaa jakoa kahteen ryhmään, säätyläisiin ja yhteiseen kansaan.⁸⁰ Mitään muita säännöllisesti toimivia painostusryhmiä ei yleensä ollut, vaikka kunnalliseen päätöksentekoon osallistuvien joukon laajetessa 1800-luvun loppua kohden monien asioiden päättäminen osoittautui mutkikkaammaksi kuin aikaisemmin. Eteläpohjalaisissa oloissa näyttää isäntäyhdistyksistä tulleen ensimmäinen tällainen kunnallisen vaikuttamisen väylä. Kaikkien muiden yhdistysten tai yhtymien merkitys oli vähäinen.

Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen sääntöihin oli vuonna 1894 merkitty tarkoituspäykälään ensimmäiseksi kunnallisten asioiden "edistäminen". Yhdistyksen eräänlaisena ideologina pidettävä Mikko Iipponen mainitseekin eräässä kirjoituksessaan, että isäntäyhdistys voi saada pöytäkirjan otteella haluamansa asian kuntakokouksessa vireille ja saattaa sen siellä jäsentensä avulla päätökseen.⁸¹ Tämä sisälsi selvän ohjeen ja toimintamallin paikallisille isäntäyhdistyksille, joiden säännöissä oli myös vastaava kohta.

Tuloksista on erityisesti Lapualta ja Ilmajoelta useita esimerkkejä. Lapuan isäntäyhdistys ehdotti helmikuussa 1895, että kunta perustaisi sääntömakasiinin ja jyvästön. Tähän suostuttiinkin ja sääntöjen vahvistamista hakemaan valtuutettiin F.W. Lagerstedt.⁸² Säästöjyvästön toimikuntaan nimettiin isäntäyhdistyksen jäseniä ja Lagerstedtistä tuli sen puheenjohtaja. Vaikka jyvästö oli kunnallinen, se mainitaan ainakin kaksi kertaa kuntakokousten pöytäkirjoissa isäntäyhdistyksen jyvästönä. Joulu-

80 Soikkanen 1966, s. 262.

81 Iipponen 1895, s. 6. Kysymys oli Iipposen laatimasta, Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen palkitsemasta kilpakirjoituksesta (29 pienikokoista sivua).

82 Lapuan kuntak. ptk. 18.2.1895, § 6. LkaA.

kuussa se valtuutettiin perustamaan vastaavat laitokset myös Tiistenjoelle ja Hellanmaahan.⁸³ Näin ollen on lähellä ajatus, että isäntäyhdistys ja säästöjyvästön toimikunta käsitettiin ainakin aluksi melkein samaksi elimeksi. Ehkäpä Lapuan isäntäyhdistys sai yleisessä tietoisuudessa välillä melkein kunnallisen toimikunnan tai lautakunnan luonnetta tilanteessa, jolloin toimikuntia ja lautakuntia oli vähän. On myös huomattava, että kunnallislautakunnat eivät useinkaan valmistelleet yleisesti kuntakokoukseen meneviä asioita, vaan keskittyivät lähinnä sosiaalihuoltoon, holhousasioihin, verokysymyksiin jne.

Myös tilattoman väestön rahasto perustettiin Lapualle isäntäyhdistyksen toimesta. F.W. Lagerstedt valittiin tiedustelemaan lainaa valtiolta ja pankeilta, jotta voitaisiin vastaavasti jakaa lainoja edelleen tilattomille palstatilojen ostamista varten. Rahaston säännöt laadittiin hänen johtamassaan suonviljelysjohtokunnassa. Ne hyväksyttiin lopullisesti maaliskuussa 1898, ja rahasto aloitti toimintansa vielä samana vuonna.⁸⁴ Valtiopäivämies Lagerstedtin tässä esillä olleet luottamustoimet vahvistavat käsitystä, jonka mukaan hän oli Lapualla eräänlainen primus motor. Kaiketi isäntäyhdistys oli nimenomaan hänelle sopiva väline hyvinä pitämiensä uudistusten ajamiseen.

Ilmajoen isäntäyhdistys taas kiinnitti syyskuussa 1895 huomiota kunnallishallinnon jatkuvaan laajenemiseen ja siitä johtuvaan lisääntyneeseen työvoiman tarpeeseen. Kirjelmän mukaan kunnallislautakunnan esimiehen työmäärä oli kasvanut jatkuvasti, vaikka hänen apunaan olivatkin holhouslautakunnan esimies ja eri kassain ja makasiinien hoitajat. Niinpä isäntäyhdistys esitti kunnankirjurin viran perustamista. Kuntakokoukselle tuotiin myös valmis esitys kirjurin tehtävistä ja palkkauksesta. Lisäksi tuotiin valmis lista valittavista luottamusmiehistä. Viran perustaminen jouduttiin kuitenkin lykkäämään uuteen kokoukseen loka-

83 Pysyvä lainajyvästö tuli Lapualle vuonna 1857 ja se oli manttaalikunnan omistuksessa vuoteen 1904, jolloin se luovutettiin kunnalle. Edellä tekstissä mainittu säästöjyvästö taas oli alusta lähtien kunnallinen. (Lehtinen 1984, s. 199-202). Kuntakokous valitsi toimikunnan ja mittamiehet. Lapuan kuntak. ptk. 9.9.1895, § 4 ja 21.12.1895, § 5.

V. 1897 säästöjyvästön toimikunta sai vuokrata vastaavat tilat Ruhasta. Lapuan kuntak. ptk. 20.9.1897, § 17. Tiistenjoen jyvästö avattiin v. 1897, mutta Hellanmaan vasta v. 1910 tienoilla. Lehtinen 1984, s. 202.

84 Lapuan kuntak. ptk. 21.12.1896, § 5-6; 13.12.1897, § 2; 1.3.1899, § 3. Lehtinen 1984, s. 387.

kuussa 1895, koska sitä ei mainittu kokouskutsussa. V. 1898 suoritettiin isäntäyhdistyksen aloitteesta vielä uusi tehtäväjako kunnankirjurin ja eräitten luottamusmiesten välillä.⁸⁵ Kunnalliselämän tehostamiseksi Kaarlo Landén esitti Ilmajoen yhdistysten ja seurain yhteisessä kokouksessa 1897 isäntäyhdistyksen edustajana "kunnallisen valtuuskunnan" perustamista. Ajatus ei saanut kannatusta, mutta paikallisen sanomalehden perustamista puollettiin kunnallistietouden levittämiseksi. Hankkeesta ei kuitenkaan näytä tulleen totta.⁸⁶

Isäntäyhdistyksen kokouksissa käsiteltiin myös vuoden 1899 alussa voimaan tullutta maalaiskuntien uutta veroasetusta. Kun uusi asetus ei tuntenut aikaisemmassa kunnallisessa verotuskäytännössä tuttuja vähenyksiä, haluttiin löytää sellainen tilojen arvostelutapa, jonka mukaisesti saataisiin verotettava maataloustulo mahdollisimman "oikeudenmukaiseksi". Myös kunnan määrättävissä oleva, alimman verotettavan tulon määrä oli keskustelujen kohteena.⁸⁷ Tiedossa ei ole, missä määrin isäntäyhdistys kykeni sanelemaan mainitut, osittain kunnan määrättävissä olevat ratkaisut.

Isäntäyhdistys oli 1890-luvulla myös selvästi sivuuttanut Ilmajoen ns. vanhan maamiesseuran kunnallisena vaikuttamisen väylänä. Maamiesseuran nimissä käännyttiin kuntakokouksen puoleen virallisesti vain kolme kertaa, ja niistäkin yksi koski taloudellista tukea Ilmajoen pitäjänkertomuksen kustantamiseen.⁸⁸ Vuonna 1896 maamiesseura kehotti kuntaa lähettämään edustajia Kauhajoella pidettävään kokoukseen, jossa keskusteltaisiin rautatien rakentamisesta Seinäjoelta Suupohjan suuntaan.⁸⁹ Vuonna 1902 kunta valitsi maamiesseuran esityksestä edustajansa siihen lähetystöön, joka kävi pyytämässä senaatilta, että radan rakentamisesta annettaisiin esitys seuraaville valtiopäiville.⁹⁰ Sen sijaan Ilmajoen naisyhdistys esiintyi kunnalliselämässä aktiivisesti. Se kiinnitti huomiota mm. naispuolisen

---

85 Ilmajoen isäntäyhdistyksen ptk. 22.9.1895, § 18. IMA. Ilmajoen kuntak. ptk. 30.9.1895, § 7; 21.10.1895, § 4 ja 19.9.1898, § 5. IkuA. Kunnallislautakunnan esimieheksi ehdotettiin syyskuussa 1895 J.E. Antilaa ja kunnan esimieheksi K. Landénia (K. Lannetta).

86 Ilmajoen yhdistysten ja seurain yhteiskok. ptk. 23.5.1897, § 3. IMA.

87 Ilmajoen isäntäyhdistyksen ptk. 15.1.1899, § 2. IMA.

88 Ilmajoen kuntak. ptk. 28.3.1892, § 2. IkuA.

89 Ilmajoen kuntak. ptk. 20.1.1896, § 3. IkuA.

90 Ilmajoen kuntak. ptk. 30.6.1902, § 40. IkuA.

apuopettajan palkkaukseen sekä vuonna 1896 vaivaistalon terveydellisesti ja hygieenisesti puutteellisiin oloihin. Molemmissa tapauksissa se saikin aikaan parannuksia.⁹¹

Ilmajoella ja Lapualla tuli isäntäyhdistyksistä merkittävä kunnallisen vaikuttamisen väylä. Oma merkityksensä oli kuitenkin toimilla, joihin eri kuntien isäntäyhdistykset ryhtyivät muiden yhdistysten kanssa. antaen niiden käyttöön nimeään ja arvovaltaansa. Esimerkiksi Laihialla pyydettiin yhdessä naisyhdistyksen ja nuorisoseuran kanssa rakennettavaa seurahuonetta varten puutavaraa kunnan yhteismetsästä. Vasta kolmannella kerralla aie meni läpi, kun kunta sai varata taloa käyttöönsä. Asiasta kuitenkin valitettiin.⁹² Lapualla isäntäyhdistys ja nuorisoseura päättivät rakennuttaa seurahuoneen ja pyysivät kunnan takausta lainoihin. Myös siellä valitettiin asiasta.⁹³ Lopulta rakennuksesta tuli todellinen "seurojen talo", sillä myös työväenyhdistys oli sen veloista vastuussa.⁹⁴

Varsin mielenkiintoinen oli se tapa, jolla isäntäyhdistykset lyöttäytyivät yhteistoimintaan raittiusväen kanssa. Ilmajoella yhteys oli itsestään selvä, sillä vaikutusvaltainen kunnallis- ja järjestömiehen J.E. Antila oli myös raittiusliikkeen uranuurtaja paikkakunnalla. Joulukuussa 1893 ryhdyttiin toimiin ns. rahahäiden estämiseksi; kunnallislautakunnan esimiestä mm. muistutettiin niistä tehtävistä, joita vahvistettu sääntö antoi hänen huolekseen. Ehdotettiin myös, että kunta keräisi veroa rahahäiden järjestäjiltä. Pyydettiin isäntäyhdistystä kuntakokouksessa vaatimaan alaikäisten tupakanpolton kieltämistäkin.⁹⁵ Lapualla taas kuntakokous luovutti vuonna 1898 isäntäyhdistykselle oluen myynnin kahdeksi vuodeksi Isossakylässä ja Liuhtarissa. Tarkoituksena oli saada myynti parempaan valvontaan ja lopulta jopa lopetetuksi. Isäntäyhdistys oli harkinnut kunnassa toimivien kahden oluttehtaan ostoa, mutta hinta-

---

91 Ilmajoen kuntak. ptk. 1.3.1897, § 3 ja 18.10.1897, § 7 sekä kunnallislautak. ptk. 15.5.1896, § 1. IkuA.

92 Laihian kuntakok. ptk. 27.9.1897, § 3; 29.11.1897, § 4; 14.3.1898, § 2; 2.5.1898, § 2. Isäntäyhdistys oli jo 1894 ehdottanut kunnalle, että se rakentaisi itse seurahuoneen, mutta tuoksetta. Laihian kuntak. ptk. 19.2.1894, § 5. LkuA.

93 Lapuan kuntakok. ptk. 5.4.1898, § 2. LkaA.

94 Vapaa Sana 17.7.1907.

95 Ilmajoen isäntäyhdist. ptk. 27.12.1893, § 27 ja 22.4.1894, § 14. IMA. Ilmajoen kuntak. ptk. 2.3.1894, § 3 ja 21.5.1894, § 7. IkuA.

pyyntö katsottiin kohtuuttomaksi.⁹⁶ Tiedossa ei ole, miten oluen myynti toteutettiin. Joulukuussa 1903 raittiusyhdistys sai Lapualla läpi hyvin voimakkaan oluenmyyntipäivien supistamisen, mm. palvelusväen vapaaviikkoina ja joulun aikaan. Raittiusyhdistyksen tuon vuoden vuosikertomuksen mukaan myyntiaika saatiin lyhenemään jopa 100 päivää.⁹⁷

Nuorisoseurat tekivät harvoin esityksiä kuntakokoukselle. Edellä oli jo puhe isäntäyhdistyksen kanssa yhteisistä hankkeista Laihialla ja Lapualla. Myös Kauhavalla oli keskustelua kunnantalon käytöstä nuorisoseuran kokoustilana. Myöhemmin myös kunta ilmoitti vuokraavansa nuorisoseurantaloa suurempia kokouksia varten.⁹⁸ Ilmajoen nuorisoseura taas esitti vuonna 1903, että kunta muodostaisi nuorisoseuran, säästöpankin sekä Ilmajoen-Seinäjoen paloapuyhdistyksen kanssa osuuskunnan, joka ryhtyisi laajentamaan seuran omistamaa taloa laajempaa käyttöä varten. Kuntakokous valitsikin hanketta valmistelemaan valtuuskuntaan edustajikseen esimiehensä K. Landénin ja kunnallislautakunnan esimiehen J.E. Antilan.⁹⁹

Muissa kunnissa Ilmajokea ja Lapuaa lukuunottamatta isäntäyhdistysten rooli oli kunnalliselämässä vaatimattomampi. Laihian yhdistys ei saanut juuri esityksiään läpi, ja Kauhavalla ei muusta aktiivisesta järjestötoiminnasta huolimatta ilmeisesti tehty yhtään yritystäkään.¹⁰⁰ Vähäkyröläiset olivat perustamassa vuonna 1891 Vaasan läänin yleistä isäntäyhdistystä, mutta heidän paikallinen yhdistyksensä teki kuntakokoukselle mahdollisesti vain yhden esityksen.¹⁰¹ Isossakyrössä keskusteltiin kunta-

96 Lapuan kuntak.ptk. 5.4.1898, § 3. LkaA.

97 Lapuan kuntak. ptk. 11.12.1903, § 11. LkaA. Lapuan raittiusyhdistys. 1903. EP rpA.

98 Kauhavan kuntak. ptk. 15.4.1901 § 6 ja 12.8.1901 § 3. KkaA.

99 Ilmajoen kuntak. ptk. 6.4.1903, § 26. IkuA

100 Ainoa merkintä isäntäyhdistyksestä on vuodelta 1892, jolloin Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys tiedusteli, kiinnostaako kauhavalaisia Lapuan ja Kyrönjokien perkaus. Kauhavan kuntak. ptk. 31.10.1892, § 3. Tarkoituksena oli ilmeisesti hakea kauhavalaiusten tukea perkaushankkeelle. Paikallisesta isäntäyhdistyksestä ei ole mainintaa. KkaA.

101 Kysymys oli Hevos- ja eläinvakuutusyhtiön perustamisesta. Vähäkyrön kuntak. ptk. 17.4.1901, § 6. On kuitenkin huomattava, että Vähäkyrön kuntakokousten pöytäkirjoja ei kunnanarkistossa ole säilynyt vuosilta 1888-1898. Näin ollen on oletettavissa, että isäntäyhdistyksen toiminta on Vähässäkyrössä ollut tässäkin suhteessa vilkkaampaa.

kokouksessa vuonna 1892 isäntäyhdistyksen perustamisesta, mutta kun se ei kuulunut kunnan toimivaltaan, nimettiin henkilö alustamaan asiasta sitä varten kutsuttavassa kokouksessa. Vuonna 1900 päätettiin isäntäyhdistyksen aloitteesta anoa valtionavun jatkamista kunnan talous- ja emäntäkouluille.¹⁰² Ähtärissä taas kuntakokous perusti 1895 kokouksessaan isäntäyhdistyksen ja päätti ottaa käyttöön 1880-luvulla toimineen yhdistyksen säännöt. Kun puheenjohtajaksi valittiin kirkkoherra ja varapuheenjohtajaksi lukkari, oli kysymys eräänlaisesta "ylhäältä päin" perustamisesta.¹⁰³ Alavudella vaadittiin isäntäväen, mutta ei isäntäyhdistyksen, nimissä vuonna 1895 reservikomppanian kasarmeissa pidettävien tanssien rajoittamista. Näin ollen ainoa merkintä yhdistyksistä onkin vuodelta 1894, jolloin raittiusseura sai maksuttomasti käyttää iltamissaan käräjätalon huoneita.¹⁰⁴ Ylistarossa taas oli ainoana metsästysyhdistys, joka vuonna 1899 vaati jäniksenpyynnin kieltämistä pauloilla.¹⁰⁵

Ajoittain oltiin yhteydessä virallisin muodoin myös valtiopäivämiehiin, vaikkakin nämä pääasiassa tiesivät väestön toivomukset jo omasta kokemuksestaan ja itse yhdistyksissä toimien. Niinpä esimerkiksi Alavuden tuomiokunnan pitkäaikainen edustaja, F.W. Lagerstedt oli tuskin kovin paljon muitten aloitteista riippuvainen. Vuodesta 1882 lähtien hän oli mm. ajanut tärkeitä taloudellisia hankkeita.¹⁰⁶ Ilmajoen isäntäyhdistys kääntyi vuonna 1893 alueensa talonpoikais- ja pappissäädyn edustajien puoleen pyytäen palvelijain muuttoajan siirtämistä kalenterivuoden alkuun. Samalla kehoitettiin tukemaan Suupohjan ratahanketta.¹⁰⁷

---

102 Isonkyrön kuntak. ptk. 4.10.1892, § 6 ja 1.7.1900, § 1. IskuA.

103 Ähtärin kuntakok. ptk. 7.10.1895, § 1. ÄkaA.

104 Alavuden kuntak. ptk. 15.3.1895, § 10 ja 5.11.1894, § 10. AkaA.

105 Ylistaron kuntakok. ptk. 5.6.1899, § 3. YkuA.

106 Esim. Blomstedt 1978, s. 24-30. (Maatalousluottokysymykset valtiopäivillä).

107 Ilmajoen isäntäyhdistys ptk. 29.10.1893, § 23. IMA.

9.2.5. Vanhan yhteiskunnan jäänteet muutoksen hidastajina

Miten järjestötoiminnan kehitys sitten sopii siihen sosiologiseen viitekehykseen, jota luvussa 9.1.1. hahmoteltiin? Durkheimia siteeraten todettiin, että vanhassa yhteiskunnassa (mekaaninen solidaarisuus) syntyi erityinen kollektiivinen omatunto, niiden uskomusten ja tunteiden koostumus, joka oli yhteistä kaikille yhteiskunnan keskimääräisille jäsenille. Tältä pohjalta syntyi voimakas yhdenmukaisuuden vaatimus; yhteiset normit säätelivät hyvin monenlaista käyttäytymistä yhdessäolosta päämäärätoimintaan. Parhaiten tällainen toteutui suljetuissa yhteisöissä, joissa voitiin seurata toisten käyttäytymistä ja jossa ristipaineita ei juuri esiintynyt.

Olavi Riihinen on todennut, että Etelä-Pohjanmaalla jo varsin varhain syntyi kyläinstituutio, joka vastaa hyvin kuvauksia Gemeinschaftista tai mekaanisesta solidaarisuudesta. Kyläyhteisö ja väestön maanomistuksellinen rakenne pakottivat jo sellaisenaan noudattamaan vallitsevia normeja. Riihinen viittaa myös kylähallintoon yhtenäistävänä tekijänä, samoin endogamiaan ja kylätappeluihin. Nuorisoseuraliikkeen hän uskoo versonneen kyläyhteiskunnan juurista.¹⁰⁸ Hän kiinnittää huomiota myös vaalikäyttäytymiseen: Pohjanmaalle oli tyypillistä äänestää kunnittain lähinnä vain yhtä puoluetta, lisäksi tuo puolue oli porvarillinen. Mekaanisen solidaarisuuden tyyssijassa yhden puolueen valinta oli hänen mielestään luonnollista. Maatalousvaltaisella alueella vaalittiin oikeistolaisia ihanteita.¹⁰⁹ Tutkimuksensa tilastollisessa osassa hän toteaa Etelä-Pohjanmaan olleen vielä 1950-luvulla voimakkaan yhdenmukaistavan paineen aluetta.¹¹⁰

Kieltämättä eteläpohjalaiselle kyläyhteisölle oli ominaista tietty kiinteys jo sijainnistakin johtuen: kylät oli asuttu jokirantoihin jonkin matkan päähän toisistaan. Näin ollen sosiaalinen kosketus oli jatkuvaa ja vain harvoin oltiin kiinteässä yhteydessä kauempana asuviin. Talolliset olivat varsin yhdenvertaisia mm. siinä suhteessa, että heidän tilojensa pinta-alat eivät paljon poikenneet toisistaan. Sosiaalinen paine muodostui tie-

108 Riihinen 1965, s. 165. Nuorisoseuraliikkeen synnyn selitys on tässä muodossa yksipuolisen sosiologinen.

109 Riihinen 1965, s. 168.

110 Riihinen 1965, s. 200-201.

tenkin voimakkaaksi. Tällä oli merkitystä järjestötoimintaan ainakin informaatiomielessä: uudet ajatukset joko torjuttiin tai omaksuttiin yhdessä. Kun jotkut samankaltaiset olivat omaksuneet jotain, oli helppo omaksua itsekin. Kun oli totuttu samantapaiseen käyttäytymiseen muussakin elämässä, edellytettiin, että kaikki liittyivät johonkin seuraan tai yhdistykseen samalla tavoin kuin muutkin. Luultavasti luvussa 9.2.3. mainittu taipumus maakunnalliseen järjestäytymiseen on sekin tätä perua; kysymys oli eräänlaisesta tarpeesta pakottaa yhteiseen toimintaan, nyt vain alueellisesti paljon laajemmissa puitteissa.

Tällaisissa oloissa oli myös paremmin mahdollista suunnata koko yhteisön aktiivisuus ja aggressiivisuus ulospäin, esimerkiksi körttiläisiin tai suruttomiin, ruotsinkielisiin, kaupungin herroihiin tai sosialisteihin. Tuntuu kuitenkin siltä, että mekaanisen solidaarisuuden avulla on tässä mielessä helpompi selittää joukkoliikkeitä kuin järjestötoimintaa. Joukkoliikkeissä oli jo itsessään usein mukana aggressiivisuutta tai jonkinlaisen kollektiivisen omantunnon toteutusta.

Joukkoliikkeitten ja järjestötoiminnan suhdetta osittain selvittävässä luvussa 8.3.2. todettiin, että erityisesti Lapuanjokilaaksossa syntyi useista tekijöistä johtuen joukkotoimintaa suosiva kulttuuri-ilmapiiri ja henkinen perintö, jota siirrettiin seuraaville sukupolville. Kysymys oli käyttäytymistavasta, joka tuli ilmiasuun tiettyissä historiallisissa tilanteissa. Järjestötoimintaan tuli eräänlaista joukkoliikkeen luonnetta, ainakin silloin kun jäsenmäärät nousivat voimakkaasti; uusia seuroja ja yhdistyksiä perustettiin runsaasti tai tilaisuuksiin ja tapahtumiin osallistuttiin runsaslukuisesti miehissä ja naisissa. Korostuneimmillaan tällainen joukkoliikkeen luonne tai yhtenäiskulttuuri, miten sitä halutaankin nimittää, oli niissä tapauksissa, joissa uskottiin taisteltavan perinnäisen elämänmuodon puolesta ulkoista uhkaa vastaan. Esimerkiksi nuorisoseuraliikkeessä tai maalaisliitossa ei hyväksytty johtavan kansanosan tuomaa fennomaniaa sellaisenaan, vaan sitä pidettiin vesitettynä. Poliittisissa puolueyhdistyksissä ja erityisesti vaaliurnilla noustiin venäläistä valtaa ja sosialismia vastaan. Myös työväki oli sortovaltaa vastaan, joskin erisyistä. Raittiusliike ja nuorisoseuraliike, tavallaan maalaisliittokin, olivat raittiimpien ja yksinkertaisempien tapojen puolesta kuviteltua herrain ja kaupunkilaisten tapainturmelusta vastaan. Kaiketi suhtautumisen takana oli vauraan maakunnan pelkoa asemansa muuttumisesta silloin, kun teollistumisen ja puun hinnan nousun vaikutuksesta muualla näytti menevän

paremmin. Vanha mekaanisen solidaarisuuden yhteiskunta talonpoikaisine ja körttiläisperäisine ihanteineen tuntui puolustamisen arvoiselta uuden ja oudon kehityksen edessä.

Tarkemmin ajatellen nuorisoseuraliikkeen ja maalaisliiton rooli oli kuitenkin kahtalainen: toisaalta rakennettiin vanhoille talonpoikaisille ideaalikuville, mutta toisaalta pyrittiin parantamaan tavallisen talonpojan ja tilattoman sosiaalista asemaa yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden hengessä. On myös muistettava nuorisoseuralaisten pyrkimys kansalaissovun rakentamiseen oman kylän piirissä. Näin molempien ja erityisesti maalaisliiton toimintaan ja aatemaailmaan kuului niin Gemeinschaftin kuin Gesellschaftinkin aineksia. Vanhasuomalainen puolue oli vaaliajan varsin radikaalista sosiaalisesta ohjelmastaan huolimatta sittenkin vielä melkoisessa määrin vanhan yhteiskunnan kannattajien johtama, ja sen eteläpohjalaisista kannattajaryhmistä merkittävin, heränneet, säilytti mekaanista solidaarisuuttaan vielä pitkälle tutkittavana olleen aikakauden ulkopuolelle saakka. Näin ollen maalaisliitolle jäi työväenliikkeen vähäisen painoarvon vuoksi tärkeä joustajan osa suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla. Sosiaalidemokraattien äänimäärä oli tosin aluksi suurempi kuin maalaisliiton, mutta heidän vaikutusmahdollisuutensa olivat pääosiltaan konservatiivisesti ajattelevassa maakunnassa vähäiset. Ilman maalaisliittoa ja sen yhteiskunnallista maltillisuutta vanhan ja uuden yhteiskunnan törmäykset olisivat saattaneet olla vielä voimakkaampia. Tämän muutoksen jälkivaiheet sekä periferian ja keskustan kulttuuritaisteluhan loppui Etelä-Pohjanmaalla paljon myöhemmin kuin muualla, lopullisesti vasta 1930-luvun vaikeitten tapahtumien jälkeen.

SUOMENKIELISEN ETELÄ-POHJANMAAN JÄRJESTÖTOIMINNAN
KEHITYKSEN KOKONAISKUVA VUOTEEN 1908 MENNESSÄ

Mistään muualta Suomesta ei voida osoittaa yhtenäistä maakuntaa, jossa järjestötoiminta olisi alkanut yhtä varhain ja yhtä laajalla rintamalla kuin suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla. Ilmajoen maamiesseura oli syntynyt jo vuonna 1803, eli yli puoli vuosisataa aikaisemmin kuin muut vastaavat paikalliset seurat. Osuustoiminnalliset yritykset, kaupat, meijerit ja kassat, olivat Ilmajoella ja sen ympäristössä maan ensimmäisiä. Kauhavalle ja Laihialle syntyivät maan ensimmäiset nuorisoseurat, ja Ilmajoella 1882 perustettu Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura oli pitkään valtakunnallisen keskusseuran asemassa. Ensimmäiset raittiusyhdistyksetkin perustettiin miltei yht'aikaa Raittiuden Ystävien, valtakunnallisen pääseuran, kanssa. Pietarsaaren ja Vaasan ehdottomat raittiusseurat olivat tätäkin vanhempia, eli peräisin 1870-luvun lopulta. Ilmajoen nuorukaiset perustivat jonkinlaisen tilapäisen urheiluseurankin 1870-luvulla. Maalaisliitto syntyi osaksi Alkion luoman Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalaisen Maalaisliiton pohjalta.

On lopultakin vaikea nimetä aloja, joilla oltiin muuta maata selvästi jäljessä. Vaasan läänin maanviljelysseura sai alkunsa tosin vasta 1863, mutta tätä selittää osittain se, että Vaasan seudun virkamiehet, kauppiat ja tilalliset olivat mukana melko laajalle toimintansa ulottaneessa Ilmajoen maamiesseurassa. Varsin erikoislaatuinen oli myös Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys, jonka paikallisia yhdistyksiä perustettiin 1890-luvulla aktivoimaan tavallisia talonpoikia, jotka eivät tunteneet kiinnostusta ruotsinkielisten Vaasan seudulta johtamaa Vaasan läänin maanviljelysseuraa kohtaan. Ensimmäiset wrightiläiset työväenyhdistykset syntyivät 1890-luvun puolivälissä. Tämäkin oli suhteellisen aikaista, sillä missään alueen kunnassa ei ollut merkittävää teollisuutta. Porvarillisten puolueitten seurojen, samoin kuin sos. dem. työväenyhdistystenkin organisointi alkoi varsinaisesti suurlakkovuonna.

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestötoiminta oli siis perustamisvuosien ja alkuvaiheittenkin perusteella todettuna maan varhaisinta. Mutta jo vuosisadan vaihteen tienoilla tapahtui kaikkialla Suomessa voimakasta toiminnan ja jäsenmäärien kasvua. Niinpä 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla ei enää voidakaan puhua Etelä-Pohjanmaan johtoasemasta, vaan sen rinnalle oli tullut muita maakuntia, ennen muita Sortavalan

ja Kurkijoen kihlakuntien seutu Karjalasta. Jossain suhteessa tämä alue oli mennyt edellekin. Tasapäisiä vertailukohtia voitaisiin löytää myös Varsinais-Suomesta ja Kuopion läänin läntisistä osista, ainakin useitten järjestötoiminnan alojen osalta.

Samanlaista kehitystä tapahtui suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan sisäläkin. Ilmajoki oli lähiympäristöineen 1800-luvun lopussa selvä taloudellisen ja aatteellisenkin järjestötoiminnan keskus. Eräät muut kunnat, lähinnä Kauhava, Laihia ja Lapua, saattoivat kilpailla sen kanssa vain jonkin tai joidenkin toimintamuotojen osalta. Vuosisadan vaihteessa otettiin Ilmajoen etumatkaa kiinni, alkoipa se selvästi menettääkin asemaansa raittiusliikkeessä ja nuorisoseuraliikkeessä. Näin alkanut painopisteen muutos näkyi myös puoluetoiminnassa. Suurlakkokokoukset, joita voitaisiin pitää jonkinlaisina alkavan puoluetoiminnan esitapahtumina, pidettiin Lapuanjokilaaksossa hyvin aikaisin, ja tapahtumat saivat siellä sekä eräissä Järviseudun kunnissa varsin radikaaleja piirteitä. Eräät merkittävät suomalaisen puolueen kokoukset pidettiin Lapualla, ja siellä myös syntyi alueen ensimmäinen suomalainen seura. Vuonna 1906 perustettiin Lapualla Etelä-Pohjanmaan suomalaisten seurain liitto. Kauhava oli Laihian ohella maalaisliiton merkittävin keskus maakunnassa. 1900-luvun alkuvuosina Lapuanjokilaaksoson raittiusyhdistysten ja nuorisoseurojen, eräissä tapauksissa myös maanviljelysseurojen, jäsenmäärät nousivat niin voimakkaasti, että voitaisiin miltei puhua joukkoliikkeen luonteisesta innostuksesta. Ilmajoen seutu säilyi silti tärkeänä alueena, varsinkin taloudellisessa järjestötoiminnassa. Sen kaikinpuolinen johtoasema oli kuitenkin mennyt.

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestötoiminnan kehitys liittyi monin sitein fennomanian nousuun. Erilaiset kansanjuhlat olivat 1870-luvulla vielä pappilafennomanian tuotetta. Vähitellen näihin rientoihin alkoi tulla mukaan myös tavallista rahvasta, ensin Kyrönjoen rantamaitten kydönpoltolla vaurastuneita talonpoikia. Näillä oli tarpeeksi itsetuntoa ja rohkeutta omaksua suomalaisuusajattelua. Tasavertaisten ja vauraitten talonpoikien oli myös helpompi ryhtyä yhteistoimintaan. Ilmajoen maamiesseuralla ja sen suojissa kasvaneella, talonpoikaista itsehallintoa korostaneella oltermannilaitoksella, oli niilläkin myönteistä kulttuuri-ilmapiiriä luova vaikutus.

1870-luvulla alettiin sitten vähitellen siirtyä talonpoikaisfennomaniaan. Tästä oli osoituksena mm. talollisten poikien lisääntynyt oppikoulun käynti. Kansakouluja ja kirjastoja oli jo perustettu rintapitäjiin, Kyrönmaalle ja Ilmajolle, muita hiukan aikaisemmin. Kyrönmaalla vaikutti myös Vaasan läheisyys. Uuden kunnallisasetuksenkin toteuttaminen oli tapahtunut maakunnassa varsin varhaisessa vaiheessa ja niin, että talonpoikien vaikutusvalta oli suuresti kasvanut. Ensimmäiset säästöpankit oli myös jo perustettu, vaikkakaan ne eivät voineet tyydyttää väestön koko luoton-tarvetta.

Ensimmäiset nuorisoseurat perustettiin Kauhavalle ja Laihialle 1880-luvun alussa. Parin vuoden kuluttua ne joutuivat kumpikin lopettamaan toimintansa, ja niin aate oli lähes koko vuosikymmenen vain Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran varassa. Niinpä raittiusliike olikin tällä vuosikymmenellä keskeisintä aatteellista toimintaa, ja sen pariin hakeutuivat myös fennomaniasta kiinnostuneet henkilöt. Näin alkoi 1800-luvun järjestöelämän kolmen suuren eteläpohjalaisen avainhenkilön, Edv. Björkenheimin, Sarteri Alkion ja J.E. Antilan yhteistyö. Jokainen näistä kunnostautui myöhemmin myös muilla järjestötoiminnan aloilla; Björkenheim oli vuosikymmeniä maanviljelysseuratyön johdossa, Alkiosta tuli nuorisoseuraliikkeen keskeisin henkilö ja eräs maalaisliiton perustajista, J.E. Antila taas oli ehkä merkittävin osuustoiminnan kehittäjä. Nuorisoseurojen ja samanaikaisen Vaasan työväenyhdistyksen perustamisessa voidaan nähdä myös hyvin radikaalia fennomaanista henkeä.

1890-luvulla raittiusliikkeen voima ehtyi ja nuorisoseuraliikkeen kasvu alkoi. Talonpoikaisnuoriso alkoi vasta tässä vaiheessa olla kypsää ottamaan päävastuun toiminnasta itselleen. Tästä vuosikymmenestä tulikin eteläpohjalaisen järjestötoiminnan ensimmäinen suuri laajenemiskausi, toinen alkoi suurlakkovuodesta. Vuosikymmenen lopulla ja 1900-luvun alkuvuosina käytiin kiivasta kamppailua radikaalisen fennomanian hengessä myös Vaasan läänin maanviljelysseuran piirissä. Kiista päättyi ruotsinkielisten eroamiseen ja heidän oman seuransa perustamiseen. 1890-luvulla syntyivät myös ensimmäiset wrightiläiset työväenyhdistykset ja suoritettiin ensimmäiset osuustoimintakokeilut.

Kaikki edellä kuvattu toiminta keskittyi aluksi Ilmajoen seudulle, vähemmässä määrin Kyrönmaalle ja Lapuanjokilaaksoon, muualle ei senkään vertaa. Erityisesti kiinnittää huomiota, että Lapua jäi lähes kaikessa

järjestötoiminnassa Ilmajoen varjoon. Molemmathan olivat, näin ajatellaan, leveän leivän alueita. Kuten johdantoluvussa todettiin, molempien kuntien elinkeinorakenne oli suunnilleen samanlainen, samoin viljelmien koot ja väestönkasvu. Väestö ja viljelty maa kyllä lisääntyivät nopeammin Ilmajoen seudulla, mutta emäpitäjillä ei juuri ollut eroa. Lapuanjokilaaksossa oli kyllä paljon enemmän henkikirikollisuutta ja siirtolaisuutta, mutta näillä ei voi olla suoria yhteyksiä järjestötoimintaan. Lapualaisten väitetty vanhanaikaisuus, josta on jonkinlaista näyttöä perustuen heidän haluttomuuteensa pitää yllä viljamakasiinia, ei sekään riitä selityspenasteksi. Eräs maakunnan merkkimiehistä, vuodesta 1882 lähtien yli 20 vuotta valtiopäivämiehenä ollut F.W. Lagerstedtkin oli Lapualta kotoisin. Fennomaniaan liittyvässä uudistustoiminnassa Lapua oli myös hienokseltaan jäljessä, lukuunottamatta kansakoulua, joka perustettiin aikaisin.

Ilmeisesti halukkuus yhteistoimintaan ei ole alunperin kuulunut lapualaisen talonpojan kuvaan. Oltermannilaitoskin lähti myöhemmin alkuun ja sai autoritatiivisemmän luonteen kuin Ilmajoen seudulla. Kirkollisella esivallalla ja pitäjälaitoksella oli paljon enemmän vaikutusta talonpoikien itsehallinnollisten tehtävien hoitoon. Järjestyksenpito korostui ja pitäjänkurisäännösten nojalla langetetut kärjäsakot yleistyivät. Heränneet olivat innokkaita valvomaan säännöksiä.

Heränneet eivät edistäneet maanviljelysseuratoimintaa, jos eivät sitä suoraan jarruttaneetkaan. Tietty ulkoisten vaikutteiden torjunta ja suvaitsemattomuus sen sijaan hidastivat nuorisoseuraliikkeen kehitystä. Osittain seuratilaisuudet myös tyydyttivät nuorison kokoontumistarvetta. Joukkoliikkeet olivat muutenkin luoneet painetta yhdenmukaiseen käyttäytymiseen, joka siirtyi kasvatuksen kautta uudelle sukupolvelle. Kun järjestötoimintaa ei aluksi pidetty kovin tärkeänä, ei siihen silloin niin suurin joukoin osallistuttukaan.

1900-luvun alussa tapahtui Lapuanjokilaaksossa sortovuosien vaikutuksesta selvä muutos. Vanha joukkoliikeperinne heräsi eloon, nimiä kerättiin adresseihin runsaasti ja asevelvollisuuskuksunnoista jäätiin kaikki joukolla pois. Kauhavalainen kagalisti Vihtori Niemi karkoitettiin maasta liian jyrkän esiintymisen vuoksi. Meurmanilaisena myöntäväisyyslinjan miehenä tunnettu F.W. Lagerstedt kuoli vuonna 1904. Erääksi Lapuan poliittisista johtajista nousi nyt kirkkoherra Vilhelmi Malmivaara, joka näki ensin sortovuosissa Jumalan rangaistusta ja sitten Japanin

sodassa hänen ihmetekojaan, jotka nyt vuorostaan koituivat Venäjän kansan rangaistuksiksi. Herännäisväestö ja "suruttomat" kiinnostuivat nyt entistä enemmän hänen mukanaan ajallisista asioista ja ryhtyivät kannattamaan suomalaista puoluetta, jonka kansanedustajaksi Malmivaara pienen epäröinnin jälkeen ryhtyi. Lapuan Päivä -traditio syytti isänmaallisia tuntoja ja toi sekin perustuslaillisia sävyjä lapualaiseen suomettarelaisuuteen. Paikkakunnan väestön aktivoituminen politiikassa heijastui myös muuhun järjestötoimintaan osallistumisessa.

Jyrkät liikehännät eivät sen sijaan kuuluneet Ilmajoen seudun kuvaan. Siellä säätyläisviljelijäin esimerkki sekä fennomanian nousu ja siihen liittyvät uudistuspyrkimykset olivat luoneet tasaisempaa kehitystä, joka oli saanut jatkoa ilman repiviä tai taannuttavia joukkoliikkeitä yli koko 1800-luvun. Sortovuodetkaan eivät saaneet alkaan yhtä voimakasta liikehännää. Näin se alkoi vähitellen jäädä maakunnallisena vaikutusalueena Lapuan varjoon.

Eteläpohjalaisesta järjestötoiminnasta voidaan nuorisoseuraliike ja maalaisliitto selvimmän lukea ns. protestiliikkeiden piiriin. Valtakunnallisesti ajatellen työväenliike pyrki tietysti muuttamaan sosiaalista järjestystä, normeja ja arvoja eniten, mutta sillä ei ollut täällä aivan samaa merkitystä kuin monilla muilla alueilla. Raittiusliikkeellä oli tämä osa 1880-luvulla sikäli, että se oli tuolloin eräs fennomanian leviämistä sen lisäksi, että se tietysti kohdisti protestiaan myös alkoholinkäyttöä vastaan. Vaasan läänin yleinen isäntäyhdistys pyrki 1890-luvulla suomalaistamaan ja demokratisoimaan maanviljelysseuratyötä, mutta se jäi lopultakin vain lyhyeksi välivaiheeksi. Tähän joukkoon voidaan lukea vielä osuustoimintakin siltä osin, kuin se tietoisesti puolusti talonpoikaisväestön etuja 1890-luvun ja vuosisadan alun muuttuneessa, rahatalouteen perustuvassa yhteiskunnassa.

Nuorisoseuraliikkeen keskeisiä tavoitteita oli itsekasvatus ja lisäksi yksinkertaisen elämän, vaatimattomuuden ja maalaisuuden säilyttäminen. Eräs iskusanoista oli myös maahenki, työ perintömaiden hyväksi ja niiden jättäminen aikanaan hyvin viljeltyinä seuraavalle sukupolvelle. Tästä ei sitten ollutkaan enää pitkä matka maalaisliiton aatemaailmaan. Kun kaupunkilaisuudessa nähtiin tapainturmelusta ja hyötymisasikeita maalaisten kustannuksella ja sosialismissa uhkaa pienviljelijäin itsenäisyydelle, tullaankin protestiliikkeiden toiseen muotoon, uhanalaisten arvojen puolusta-

miseen. Tässä ollaan taas lähellä ns. keskustan ja periferian välistä ristiriitaa, joka on viime aikoina saanut suosiota eräänä nuorten valtioiden kulttuurista ja taloudellista yhdentymistä haittaavan kehityksen selityksenä. Maalaisliiton eteläpohjalainen haara kehitti samaan aikaan fennomaniasta jonkinlaista kansanomaista "syvien rivien" muunnosta. Samaa agraarista aatemaailmaa säilyttivät myös uskonnolliset liikkeet, lähinnä kuitenkin vain Lapuanjokilaaksossa voimakkaasti vaikuttanut herännäisyys. Molemmat kehittivät ns. maakuntahenkeä, pyrkimystä korostaa alueen omaperäistä luonnetta ja tietyn aatteellisen välimatkan säilyttämistä maan muihin osiin nähden.

Tästä maakuntahengen ja omaperäisyyden korostamisesta syntyi osittain sitten eteläpohjalaisten varhainen valmius luoda koko maakunnan kattavia katto-organisaatioita. Nekin olivat osa periferian protestia, mutta niiden synnyssä on nähtävissä syvempää sosiaalipsykologista pohjaa. Joukkoliikkeitten maakunnassa ilmeni yhteisen toiminnan vaatimus myös järjestötoiminnassa ja tietysti suhtautumisessa valtiollisiin kysymyksiin. Etelä-Pohjanmaalla oli ikään kuin tiedostamatta aina menossa jonkinlainen organisaation tehostaminen ja laajentaminen, ensin kyläkunnan piirissä tavallisissa maataloustöissä ja vapaa-ajan vietossa, sitten oman kunnan puitteissa ja vihdoin koko maakuntaa käsittävänä.

Eteläpohjalainen järjestötoiminta oli siis toisaalta vanhoillaan hidastaen siirtymistä uuteen yhteiskuntaan. Tämän takia siirtyminen oli kivuliasta ja vaati voimakkaita törmäyksiä keskustan aatemaailman kanssa. Toisaalta nuorisoseuraliike, maalaisliitto ja Etelä-Pohjanmaasta puheen ollen vähäisessä määrin työväenliikekin edustivat uusia yhteiskunnallisia ihanteita, kansalaisoppua ja säätyrajoitusten poistamista, järjestötoiminnassa opittuja demokraattisia muotoja, itsekasvatusta ja yhteiskunnallisen osallistumisen laajentamista. Näin erityisesti nuorisoseuraliike ja maalaisliitto riittävän vanhoillisina, mutta myös uuden ajan merkit huomaten, kykenivät jossain määrin pehmentämään niitä törmäyksiä, jotka omaperäisyyttään vaalivalla maakunnalla oli edessään.

HENKILÖHAKEMISTO

Luettelossa mainitaan vain tutkittavana aikakautena toimineita, lähinnä eteläpohjalaisia henkilöitä.

- Aejmelaeus, Nils 65
 Ahtiluoto, Juhani 200, 279, 295
 Alajoki, Vihtori 136, 189
 Ala-Kulju, Eveliina 161, 214, 258, 260, 295, 298
 Alanen, Yrjö 135, 138
 Alkio, Santeri 11, 42, 75, 82, 125, 127, 128, 135, 138-140, 142, 148, 149, 151, 168, 177, 181, 194, 197, 223, 248, 251, 252, 260, 272, 273, 275, 277, 281, 283-285, 292, 295, 296, 298, 310, 311, 352-354, 358, 372, 374
 Alve, Evi 279
 Ansas, Ossian 89, 169, 172, 174, 288, 296
 Antila, Emanuel 168, 252, 286
 Antila, Juho Erkki 82, 83, 115, 121, 125, 126, 128, 129, 171, 184, 189, 240, 248, 252, 256, 258, 273, 281, 283-287, 290, 292, 295, 296, 298, 311, 313, 322, 354, 365-367, 374
 Anttila, Gabriel 170
 Berger, Adolf Ferdinand 239
 Bergroth, Elis 81
 Björkenheim, Edvard 23, 68, 70, 80, 82, 88, 89, 97, 100, 125, 127-129, 183, 197, 222, 229, 239, 240, 248, 270, 273, 281-285, 290, 292, 296, 297, 309, 311, 313, 354, 374
 Broady, K.O. 80
 Böcker, Carl Christian 64
 Castrén, Jonas 170
 Castrén, Zachris 194, 196
 Chydenius, Edvin 139
 Conradi, F.E. 239
 Donner, Otto 212
 Ekman, W. 273
 Enroth, Liina 76, 160
 Eskelin, Karl 71, 89
 Fellman, Jakob 233, 234
 Forsman, Karl Rudolf 67, 286, 315, 316, 321
 Frosterus, Er.Joh. 64, 65, 315
 Gebhard, Hannes 110, 121, 197, 260
 Granfelt, Axel August 81, 82, 127, 282, 283
 Haila, Teofilus 105, 131, 135, 146, 170, 192, 288
 Hammarström, Rudolf 154
 Hanelles, Salomon 63-65
 Hannuksela, Iisakki 118, 286, 322
 Hannuksela, Jaakko 69, 194, 251, 274, 275, 285, 295
 Harja, Matti E. 298
 Harju, Kustaa 175, 274, 275, 277, 294, 297, 298
 Hautamäki, Kustaa 175, 199, 274, 275, 277, 279, 294, 297
 Haveri, Juho 195, 258
 Heikkilä, A.V. 352
 Hellemaa Osk.E. 273
 Hemán, David Efraim 141

Herrgård, K.J. 71
 Herrström, Karl Johan 69
 Hietanen, Juho 75, 138, 139, 190
 Hietanen, Mikko 173
 Hjelt, Arthur 212
 Hjort, A.J. 69
 Hohenthal, Otto M. 320, 321
 Holma, Matti 77
 Hägglund, Adolf 131
 Iipponen, Mikko 23, 75, 89, 100-102, 106, 170, 173, 177, 240, 285, 286
     288, 290, 295-298, 363
 Jaskari, Mikko 298
 Jouppi, Juho 171, 297
 Järnefelt, Arvid 140, 308
 Järnefelt, August A. 67, 140, 239, 308
 Kaarne, Antti 207
 Kala, Juho Heikki 135, 138
 Kalliokoski, Viljami 298
 Keto, Johan Erik 69
 Kivekäs, Lauri 83, 84, 173, 289, 290, 292, 309
 Kivinen, Matti 298
 Klemetti, Heikki 212
 Koivisto, Aleksanteri 214, 258, 260, 295, 298, 322
 Koivisto, Juho 298
 Koskimies, Juho R. 212, 328
 Koskimies, Kaarlo 333
 Koskinen, J. 126
 Kosola, Vihtori 332
 Kujala, Heikki 297
 Kunelius, Kaarlo 138, 139
 Kuula, Toivo 212
 Könni, Otto E. 97, 101, 127, 135, 140, 157, 159, 168, 170, 184, 252,
     274, 275, 286, 288, 290, 296, 308, 360
 Lagerstedt, F.W. 68, 71, 101, 114, 118, 170, 227, 240, 270, 287, 288,
     290, 293, 296, 297, 299, 322, 325, 363, 364, 368, 375
 Lagerstedt, Johan 321
 Lahdensuo, Jalmari 324
 Lahdensuo, Jalo 189, 288, 299, 324
 Lahdensuo, Oskari 170, 171, 297-299, 322
 Lahdensuo, Santeri 324
 Lanne, Kaarlo 115, 134, 170, 172, 184, 286, 287, 295, 296, 365, 367
 Laurila, Matti 175, 273, 294
 Leinonen, Artturi 298
 Leppänen, Alma 279
 Leppänen, Juho 125
 Leskelä, Juho 260
 Liakka, Niilo 115, 129, 162, 184, 223, 274, 284, 286
 Logren, Arvi 150, 152, 316, 327
 Lundqvist, K.A. 173
 Luopajarvi, Mikko 200, 260, 274, 275, 295, 297, 298
 Luukko, Matti 298
 Malkamäki, Juho 78, 140, 150-152, 170, 171, 260, 295, 298, 327, 328, 330
 Malmberg, Erkki 286
 Malmberg, Niilo Kustaa 78, 327
 Malmivaara, Arvi 324

Malmivaara, Vilhelmi 78, 181, 183, 217, 218, 258, 260, 279, 293, 297,
 299, 322, 327, 328, 332, 334, 375
 Malmivaara, Väinö 194, 218, 279, 324
 Mannerheim, Carl Gustaf 64
 Merikanto, Oskari 212
 Meurman, Agathon 168
 Moberg, Kaarlo 73, 125, 126, 288
 Mustikkamaa, Antti 297
 Muurimäki, Jaakko 89
 Mäkelin, Yrjö 180
 Mäki, Jaakko 258, 295
 Mäki, Matti E. 298
 Mänty, Heikki 110
 Niemi, Vihtori 195, 279, 280, 293, 294, 313, 375
 Nostaja, Jaakko 110
 Nyman, Adolf 298
 Ojanperä, V. 192
 Orrenmaa Gabriel 175
 Paavokallio, Esa 211
 Palo, Emil 203
 Passinen, Jaakko 77, 139, 157
 Pelttari, Matti 279
 Pettersson, Taneli 271
 Pihlaja, Jaakko 321
 Pirilä, Salomon 127
 Pohjaväre, Emanuel 178, 258
 Prepula, Juho 202
 Procopé, V.N. 239
 Päivärinta, Anni 279
 Rajala, Sameli 218, 219, 258, 279
 Rankila, A. 126
 Rantakari, K.N. 171, 180, 189
 Roos, Daniel 177
 Roschier, Paul 69, 286
 Rosendal, Mauno 217, 218, 328, 329
 Rosengren, Elias Malakias 315
 Saari, Ernst 298
 Sahlström, J. 194
 Sandman, Waldemar 168, 170
 Sandström, John 177, 273, 274, 286
 Schroderus, Karl August 298, 323
 Selenius, J. 69
 Setälä, E.N. 196
 Sippola, Matti 42, 74, 83, 128, 135, 138, 139, 173, 175, 288, 290, 292
 Sippola, Sanni 279
 Smeds, S. 69
 Stenbäck, Ottilia 80
 Stoor, A. 88, 89
 Stolpe, Nils Gustaf 69, 323
 Swanljung, Kr. 173
 Söderman, Tyyne 194
 Taittonen, Tuomas 323, 324
 Talvitie, Matti Fredrik 105, 150, 297
 Tandefolt, Adolf 64
 Tarkkanen, Antti 125, 126, 128, 314

Tarkkanen, Matti 126, 135, 140
 Teräksinen, Aug. 297
 Tokoi, Oskari 212
 Torppa, Juho 89, 240, 260
 Tähtinen, M. 126
 Törnudd, A.O. 323
 Wakkuri, A. 202
 Wasastjerna, Gustaf August 37, 114, 212, 288
 Vesa, Miina 275, 298
 Westerstrand, Teofilus 83
 Wilskman, Ivar 153, 154
 Virkkunen, Artturi 212
 Wrede, Karl Gustav 69, 239
 Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari 67

LYHENTEET

Arkistoja tarkoittavat lyhenteet on mainittu lähdeluettelossa.
 Myös muut lyhenteet esiintyvät lähinnä alaviiteissä.

EP ms	Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseura
EPNM	Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto
EP ns	Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura
EP rp	Etelä-Pohjanmaan raittiuspiiri
es	edistysseura
ka	keskiarvo
KD	Kirjediaari
kok	kokoelma
KRT	Kristillinen työväenliitto
kunnallisltk.	kunnallislautakunta
kuntak.	kuntakokous
md	mediaani
ML	Maalaisliitto
nl	nuorisoliitto
ns	nuorisoseura
NS	Nuorsuomalainen puolue
ptk.	pöytäkirja
RKP	Ruotsalainen kansanpuolue
rs	raittiusseura
ry	raittiusyhdistys
RY	Rahtiuden Ystävät
SDP	Sosiaalidemokraattinen puolue
SML	Suomen Maalaisväestön Liitto
SP	Suomalainen puolue
ss	suomalainen seura
Vl.et.vp.	Vaasan läänin eteläinen vaalipiiri
Vl.it.vp.	Vaasan läänin itäinen vaalipiiri
Vlms	Vaasan läänin maanviljelysseura
Vl. p.vp.	Vaasan läänin pohjoinen vaalipiiri
vsk.	vuosikirja
ty	työväenyhdistys
yks.A	yksityisarkisto

KARTAT, KUVIOT, KAAVIOT, TAULUKOT JA LIITTEET

1. Kartat

1.	Suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa	39
2.	Suomenkielisten pitäjien aluejako	39
3.	Tuomiokunnat Etelä-Pohjanmaalla 1800-luvun lopussa	39
4.	Vaasan läänin vaalipiirien rajat Etelä-Pohjanmaalla vuodesta 1906	39
5.	Maamiesseurojen jäsenmäärien mediaanit v. 1899-1908 suomen- kielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	237
6.	Osuuskauppojen jäsenmäärien mediaanit v. 1903-1908 suomen- kielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	237
7.	Osuusmeijerien jäsenmäärien mediaanit v. 1903-1908 suomen- kielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	237
8.	Osuuskassojen jäsenmäärien mediaanit v. 1903-1908 suomen- kielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	237
9.	Raittiusyhdistysten jäsenmäärien mediaanit v. 1900-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	249
10.	Nuorisoseurojen jäsenmäärien mediaanit v. 1897-1902 suomen- kielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	249
11.	Nuorisoseurojen jäsenmäärien mediaanit v. 1903-1908 suomen- kielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	249
12.	Ensimmäisten työväenyhdistysten sijaintipaikkakunnat suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla	249
13.	Suomalaiset seurat ja niiden haaraosastot suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1905	254
14.	Suomalaiset seurat ja niiden haaraosastot suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuosina 1905-1908.....	254
15.	Työväenyhdistykset ja niiden haaraosastot suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1905	254
16.	Työväenyhdistykset ja niiden haaraosastot suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuosina 1905-1908.....	254
17.	Nuorsuomalaiset yhdistykset suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1905	255
18.	Nuorsuomalaiset yhdistykset suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuosina 1905-1908	255
19.	Maalaisliittojen paikallisosastot suomenkielisen Etelä-Pohjan- maan kunnissa vuosina 1905-1908	255
20.	Vaasan läänin eteläinen, pohjoinen ja itäinen vaalipiiri v. 1907 ja 1908 eduskuntavaaleissa	259
21.	V. 1907 ja 1908 eduskuntavaalien ehdokkaat suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla	259
22.	V. 1907 ja 1908 eduskuntavaalien valitsijayhdistykset suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla	259

2. Kuviot ja kaaviot

1-2.	Vuosien 1907 ja 1908 valtiollisten vaalien (yhteis)tulokset suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa alueittain ryhmiteltyinä (kuvioita)	215
3.	Järjestötoiminta ja fennomanian ilmenemismuodot suomen- kielisellä Etelä-Pohjanmaalla 1800-luvulla (Kaavio 1)	291

3. Taulukot

1. Väkiluvun kasvu kunnittain ja alueittain suomenkieliselä Etelä-Pohjanmaalla 1860-1900 ja 1880-1900	51
2. Maanviljelyn ja teollisuuden tehtävistä toimeentulonsa saava väestö suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1901	53
3. Maanviljelysväestön yhteiskunnallinen kokoonpano suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1901.....	54
4. Viljelyn maan lisääntyminen vuodesta 1813 vuoteen 1901 sekä hehtaarimäärä v. 1901 henkeä kohti suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	55
5. Maatilojen hehtaarikoot sekä keskimääräinen koko tilaa kohden suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa vuonna 1901.....	57
6. Taloudellisen järjestötoiminnan ensimmäisten yksiköitten perustamisvuosien poikkeamat suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa verrattuina alueen ensimmäiseen vastaavaan yksikköön	231
7. Paikallisten maamiesseurojen jäsenmäärät vuosilta 1899-1908 sekä osuustoiminnallisten yritysten vuosilta 1903-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa mediaaneina ja väkilukuun suhteutettuina	234
8. Aatteellisen järjestötoiminnan ensimmäisten yhdistysten perustamisvuosien poikkeamat suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa verrattuina alueen ensimmäiseen vastaavaan yhdistykseen	244
9. Raittiusyhdistysten jäsenmäärät 1900-1908 sekä nuorisoseurojen jäsenmäärät 1897-1902 ja 1903-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa mediaaneina ja väkilukuihin suhteutettuina	247

4. Liitteet

1. Paikallisten maamiesseurojen jäsenluvut seurojen perustamisesta vuoteen 1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	384
2. Osuustoiminnallisten yritysten jäsenmäärät v. 1903-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	385
3. Raittiusyhdistysten jäsenluvut v. 1900-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	387
4. Nuorisoseurojen jäsenluvut v. 1897-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	388
5. Eduskuntavaalien 1907 ja 1908 tulokset prosentteina suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa	389
6. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan edustajaehdokkaat v. 1907 vaaleissa puolueen, vaalipiirin, kotipaikan ja ammattiaseman mukaan ryhmiteltyinä	391
7. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan edustajaehdokkaat v. 1908 vaaleissa puolueen, vaalipiirin, kotipaikan ja ammattiaseman mukaan ryhmiteltyinä	392

LIITE 1

Paikallisten maamiesseurojen jäsenluvut seurojen perustamisesta vuoteen 1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

Kunta	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
Isokyrö	31	36	43	47	44	43	46	65	84	120
Ylistaro	69	67	76	76	66	60	59	65	74	102
Laihia	51	48	42	41	50	49	45	47	56	201
Jurva								27	29	29
Vähäkyrö			49	41	49	62	56	55	57	60
Ilmajoki	49	59	58	57	54	51	54	..	51	..
Kurikka	61	65	69	72	78	81	89	91	95	117
Kauhajoki			67	61	65	63	64	64	76	125
Jalasjärvi	51	61	69	69	65	72	76	76	70	76
Peräseinäjoki				42	44	42	46	43	69	45
Seinäjoki	22	23	27	28	28	31	33	38	50	54
Lapua	37	41	50	49	49	63	68	79	101	131
Kauhava			63	60	50	36	26	37	28	60
Ylihärmä				21	128	170	136	137	147	107
Alahärmä					31	34	31	32	40	52
Nurmo							44	47	61	49
Lappajärvi			87	135	263	234	160	161	157	58
Evijärvi			37	42	44	35	28	27	28	29
Kortesjärvi			14	14	14	44	52	51	57	83
Vimpeli								34	36	36
Alajärvi							14	25	31	59
Soini							5	21	25	28
Lehtimäki				11	16	23	20	24	28	36
Alavus		29	56	75	87	73	73	80	89	78
Kuortane				51	51	62	59	59	68	49
Töysä		6	14	27	24	23	25	33	30	32
Isojoki								38	45	54
Karijoki		16	23	25	25	23	20	22	20	26
Teuva				37	42	30	27	25	50	48
Ähtäri				31	49	55	49	..	..	..

Vlms:n vsk. 1899-1907, henkilöluettelot ja tilastoliitteet. VMA. Vuoden 1908 luvut on otettu teoksesta Liakka-Teräksinen 1913, s. 288-289, koska tuolta vuodelta ei vuosikirjaa Vaasan maakunta-arkistossa ollut. Vuosikirjojen liitteistä luvut on laskettu henkilö henkilöltä.

Liakka-Teräksisen luetteloa ei voi pelkästään käyttää, koska siinä on epätarkkuuksia; mm. Kauhavan luvut puuttuvat vuoteen 1905 saakka. Isokyrön-Ylistaron ja Alavuden-Töysän maamiesseurojen lukuja ei ole eritelty kunnittain. Lisäksi muutamat luvut ovat pienempiä kuin vuosikirjoissa.

Isonkyrön-Ylistaron paikallisseuran erittelemätön jäsenluku (130) vuodelta 1906 on jaettu arviolukuna kahtia.

LIITE 2

Osuustoiminnallisten yritysten jäsenmäärät v. 1903-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

Kunta	1903	1904	1905	1906	1907	1908
Isokyrö	-	276	363	97	315	422
	-	-	-	-	..	139
	-	-	-	-	-	-
Ylistaro	-	391	498	528	576	574
	-	-	134	..	..	93
	-	-	-	15	21	59
Laihia	-	52	176	181	375	622
	-	-	-	..	138	..
	-	-	-	-	-	-
Jurva	-	427	440	463	289	683
	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-
Vähäkyrö	-	-	-	195	240	543
	-	-	65	65	..	75
	-	-	-	-	-	-
Ilmajoki	201	430	554	845	836	1097
	..	..	140	140	285	144
	67	268	277	281	291	284
Kurikka	-	20	..	486	185	673
	85	136	315	177	329	506
	-	-	-	-	-	-
Kauhajoki	-	-	..	193	225	231
	-	-	-	..	488	508
	-	39	45	52	61	77
Jalasjärvi	-	-	230	555	564	605
	-	..	107	..	310	308
	-	16	17	17	17	17
Peräseinäjoki	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	..
	-	-	-	-	-	-
Seinäjoki	171	190	260	349	373	350
	-	-	113	137	138	143
	-	13	10	12	..	..
Lapua	-	112	150	..	407	548
	152	165	187	260	261	261
	-	36	50	60	86	110
Kauhava	-	..	285	417	587	632
	-	-	-	..	242	177
	-	-	-	-	-	-
Ylihärmä	-	-	..	..	..	..
	-	..	..	142	144	169
	-	-	-	-	-	-
Alahärmä	-	-	-	58	..	162
	-	-	-	-	-	148
	-	-	-	-	-	-
Nurmo	-	-	-	..	255	345
	-	87	107	..	116	118
	-	-	-	-	-	-

jatkuu

Kunta	1903	1904	1905	1906	1907	1908
Lappajärvi	-	-	-	..	127	135
	-	-	-	-	-	-
Evijärvi	-	-	-	-	-	40
	-	-	-	-	-	-
Kortesjärvi	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-
Vimpeli	-	-	-	-	118	154
	..	42	46	39	53	53
Alajärvi	-	130	178	190	241	233
	-	-	-	-	61	61
Soini	-	-	33	36	35	72
	-	-	-	-	-	-
Lehtimäki	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-
Alavus	-	-	99	308	429	548
	56	224	273	198	232	203
Kuortane	-	-	-	-	163	246
	-	-	-	112	113	111
Töysä	-	-	-	-	74	76
	-	..	83	..	83	..
Isojoki	-	-	-	-	-	76
	-	-	-	-	-	-
Karijoki	-	-	-	59	53	133
	..	..	43	..	55	52
Teuva	-	160	406	274	427	515
	-	..	207	238	275	240
Ahtäri	-	-	-	83	59	-
	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	19	27

Suomen osuuskaupat, osuusmeijerit ja osuuskassat 1903-1908, Pellervon vsk. III-VIII, taululitteet.

Ensimmäiseen riviin on merkitty osuuskauppojen, toiseen osuusmeijerien ja kolmanteen osuuskassojen jäsenluvut kunakin vuonna.

LIITE 3

Raittiusyhdistysten jäsenluvut v. 1900-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

Kunta	1900- 1901	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
Isokyrö	-	-	-	-	-	117	25	23	20
Ylistaro	-	-	-	64	72	71	45	79	38
Jurva	..	219	210	228	134	44	..	..	..
Vähäkyrö	39	20	60	64	45	39	35	..	..
Ilmajoki	112	103	213	208	218	246	211	201	198
Kurikka	-	-	-	-	90	131	107	80	88
Kauhajoki	..	65	190	207	174	300	227	49	54
Jalasjärvi	34	32	32	42	46	46	17	39	49
Peräseinäjoki	-	-	-	-	-	..	..	..	..
Seinäjoki	-	44	113	85	61	59	..	..	..
Lapua	-	243	364	302	327	623	550	117	..
Kauhava	-	-	76	167	151	136	..	..	..
Alahärmä	-	-	-	85	91	126	139	69	82
Nurmo	-	-	-	-	-	..	..	..	..
Lappajärvi	-	-	-	-	-	-	-	52	40
Vimpeli	-	-	-	-	-	-	-	25	34
Alajärvi	-	-	-	-	-	-	24	..	..
Alavus	-	-	-	..	..	..	..	106	171
Kuortane	..	62	47	32	60	85	32	19	17
Töysä	-	-	-	73	64	80	84	81	84
Isojoki	..	43	49	58	61	73	102	60	..
Teuva	..	173	146	89	60	20	46	15	..

Raittiuden Ystävien vsk. 1900-1908, piirittäiset tilastot (Etelä-Pohjanmaan ja Kokkolan piirit). Vuoteen 1901 asti toimintavuosi loppui kesään, siitä lähtien vuoden lopussa.

Lukuja on vuosilta 1901-1905 verrattu myös yhdistysten Etelä-Pohjanmaan piirille lähettämien vuosikertomuskaavakkeiden lukuihin. Saapuneet vuosikertomukset, EP rpa. VMA. Vuosina 1906-1910 ei saapunut yhtään vuosikertomusta, Seinäjoelta ja Jalasjärveltä ei liioin vuonna 1905.

Kauhavan kohdalle oli Raittiuden Ystävien tilastoon vuoden 1904 loppuun merkitty jäsenluku 234, mutta seuraavan vuoden tilastoon vuoden 1905 alkuun 151, joka esiintyi myös sen raittiusseuran Etelä-Pohjanmaan piirille lähettämässä vuosikertomuksessa vuonna 1904. Kun luvut vielä yleensä olivat vuonna 1905 suurempia, on luku 234 jätetty ottamatta huomioon.

LIITE 4

Nuorisoseurojen jäsenluvut v. 1897-1908 suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

Kunta	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1906	1907	1908
Isokyrö	504	359	230	326	192	250	231	390	364	337	305
Ylistaro	193	227	134	131	154	94	210	249	190	109	224
Laihia	185	285	240	328	314	335	375	359	346	380	386
Jurva	55	..	..	34	44	..	69	28	32	92	110
Vähäkyrö	..	94	93	89	290	..	187	204	238	243	239
Ilmajoki	307	339	284	294	169	361	338	430	434	442	446
Kurikka	102	63	..	80	104	107	81	44	146	58	42
Kauhajoki	75	75	68	60	47	52	..	172	100	80	142
Jalasjärvi	70	..	115	133	172	184	129	149	145	120	223
Peräseinäjoki	-	60	64	34	32	31	..	30	52	119	86
Seinäjoki	89	53	44	42	35	69	64	47	46	58	66
Lapua	98	220	184	308	320	254	407	252	182	478	526
Kauhava	266	362	312	309	325	458	381	420	627	547	605
Ylihärmä	223	231	224	179	..	155	210	236	216	158	204
Alahärmä	155	92	82	91	65	88	75	242	336	459	460
Nurmo	-	128	105	63	36	..	24	60	91	107	129
Lappajärvi	43	74	77	72	148	144	167	61	160	141	164
Evijärvi	..	..	25	..	34	12	44	75	86	60	30
Kortesjärvi	52	189	..	57	83	91	76	182	282	213	202
Vimpeli	..	..	72	129	86	152	58	129	109	146	207
Alajärvi	..	..	..	50	30	18	68	..	..	151	87
Soini	-	95	9	23	..	36	73	36	..	45	..
Lehtimäki	113	72	61	34	23	89	55	87	41	85	60
Alavus	-	-	-	-	-	-	..	..	..	130	188
Kuortane	55	..	..	..	..	44	142	35	271	242	285
Töysä	-	-	-	-	-	-	-	..	..	140	178
Isojoki	106	88	..	46	58	72	84	74	85	102	..
Karjajoki	..	74	85	50	48	..	38	108	38	30	43
Teuva	..	61	67	40	45	131	55	84	66	75	98
Ahtäri	-	-	-	..	..	..	..	..	..	38	101

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran vsk. 1897-1908 (Tilastolliset taulut haaraosastojen toiminnasta). Vuoden 1905 vuosikertomuksessa ei mainittua tilastoa ole.

LIITE 5

Eduskuntavaalien 1907 ja 1908 tulokset prosentteina suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan kunnissa.

Alue ja kunta	SP	NS	RKP	ML	SDP	KRT	MUUT
Kyrönmaa							
Isokyrö	79,8	0,2	0,9	5,0	14,1	-	-
	75,1	1,5	1,0	4,9	18,0	-	0,1
Ylistaro	85,5	0,3	0,3	1,3	12,6	-	-
	81,4	0,3	0,2	4,1	14,0	-	-
Laihia	43,0	34,1	1,2	-	21,7	-	-
	40,9	0,4	0,4	32,1	26,2	-	-
Jurva	48,0	20,4	0,1	-	31,5	-	-
	49,6	1,1	0,3	18,9	30,1	-	-
Vähäkyrö	73,4	3,2	2,7	-	15,7	-	-
	75,1	0,3	3,0	4,3	17,3	-	-
Ilmajoen seutu							
Ilmajoki	71,1	3,0	0,4	-	25,5	-	-
	69,9	0,4	0,4	2,6	26,7	-	0,0
Kurikka	63,1	3,2	0,2	-	33,5	-	-
	61,5	0,8	0,2	6,5	31,0	-	-
Kauhajoki	84,0	8,3	0,8	-	6,9	-	-
	71,4	5,0	0,9	3,9	18,8	-	-
Jalasjärvi	72,3	11,0	0,5	-	16,2	-	-
	61,3	1,7	0,4	13,5	23,1	-	-
Pesäseinäjoki	65,1	16,4	0,6	-	17,9	-	-
	58,9	0,2	0,4	21,3	18,8	-	0,4
Seinäjoki	61,8	2,1	4,6	-	31,5	-	-
	62,3	1,2	4,3	1,2	30,9	-	0,1
Lapuanjokilaakso							
Lapua	74,5	0,4	0,3	3,2	21,6	-	-
	70,0	0,5	0,1	4,7	24,7	-	-
Kauhava	18,2	31,2	0,7	13,8	36,1	-	-
	15,9	10,3	0,2	24,7	48,9	-	-
Ylihärmä	72,6	0,6	0,4	15,2	11,2	-	-
	70,5	0,3	0,2	12,7	16,3	-	-
Alahärmä	73,0	0,6	0,2	10,0	16,2	-	-
	61,1	1,8	0,3	7,8	29,0	-	-
Nurmo	62,8	1,8	0,5	17,3	17,6	-	-
	58,4	1,0	0,5	21,3	18,3	-	-

jatkuu

Alue ja kunta	SP	NS	RKP	ML	SDP	KRT	MUUT
Järviseu							
Lappajärvi	10,4	80,0	-	-	9,0	-	0,6
	20,7	37,6	-	35,6	5,3	0,8	-
Evijärvi	23,2	62,6	-	0,1	14,1	-	-
	23,0	54,1	-	13,8	9,1	-	-
Kortesjärvi	17,9	38,8	-	41,6	1,0	-	-
	17,6	0,7	-	70,0	11,6	0,1	-
Vimpeli	7,1	77,3	-	-	15,4	-	0,2
	12,3	40,6	-	28,3	16,3	2,5	-
Alajärvi	61,0	21,2	-	0,1	17,3	-	0,4
	52,7	4,6	-	27,5	14,2	1,0	-
Soini	50,5	35,6	-	-	12,9	-	1,0
	49,5	9,8	-	19,6	16,2	4,9	-
Lehtimäki	13,9	44,6	-	-	40,9	-	0,6
	19,9	5,4	-	46,0	27,8	0,9	-
Alavuden-Kuortaneen alue							
Alavus	44,3	7,1	-	0,3	47,1	-	1,2
	42,8	4,2	-	9,6	42,2	1,2	-
Kuortane	85,0	0,5	-	0,2	14,1	-	0,2
	85,7	0,6	-	0,5	10,9	2,3	-
Töysä	61,7	15,5	-	0,2	20,0	-	2,6
	61,7	13,1	-	1,2	22,5	1,5	-
Läntiset rajakunnat							
Isojoki	46,4	36,8	0,3	-	16,5	-	-
	57,6	4,4	0,8	14,2	23,0	-	-
Karijoki	35,8	53,7	0,4	-	10,1	-	-
	34,4	5,2	0,6	40,3	19,5	-	-
Teuva	77,5	16,7	0,3	-	5,5	-	-
	68,5	0,3	0,3	19,3	11,6	-	-
Kaakkoinen rajakunta							
Ahtäri	53,9	5,6	-	0,1	39,7	-	0,7
	50,3	10,3	-	0,7	37,2	1,5	-

SVT. XXIX. Vaalitulasto 1. Puolueitten prosenttiosuudet on laskettu hyväksytyjen äänestyslippujen määrästä. KRT tarkoittaa Kristillistä työväenliittoa. Kunkin kunnan kohdalle on ensin merkitty v. 1907 ja sitten v. 1908 vaalien tulokset.

LIITE 6

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan edustajaehdokkaat v. 1907 vaaleissa puolueen, vaalipiirin, kotipaikan ja ammattiaseman mukaan ryhmiteltyinä.

Puolue ja vaalipiiri		Ammattiasema									Yht.		
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX			
SP	E	Isoj			Jal	Kauj		Ilm Ilm Sei Lai	Kauj			8	
	P	Lap						Yro Lap Lap Nur Ymä Ama	Irö			8	
	I							Kuo Kuo Evi	Soi Äht			5	21
NS+ EPNM	E		Kur	Lai				Jal Lai Kar Teu Kur		Lai		8	
	P		Lap				Kau Kau	Ymä Nur Kau Amä				7	
	I				Vim Avs	Vim		Avi				4	19
EPNM +SML	E				Amä	Kau		Kau Kau Ymä				5	
	P							Avi	Kovi			2	7
SDP	E				Kur					Ilm		2	
	P				Kuo					Lap		2	
	I								Kuo	Äht		2	6
Yhteensä		2	2	1	6	3	2	27	6	4		53	

Kuntia ja ammattiasemaa osoittavat symbolit selitetään liitteessä 7. Iso alkukirjain osoittaa vaalipiirin. Viiva kuntaa tarkoittavan symbolin alla merkitsee valituksi tulemistä.

Mm. viralliset kuulutukset Vaasa 5.4.1907 ja 9.4.1907. Muina lähteinä Vaasa 26.1.1907, 2.2.1907, 7.2.1907 ja 19.2.1907. Ilkka 2.3.1907, 5.3.1907 ja 12.3.1907. Pohjan Poika 15.3.1907. Vapaa Sana 16.1.1907, 14.1.1907 ja 4.3.1907. Sorretun Voima 16.1.1907 ja 6.3.1907.

Sarakkeessa EPNM + SML olivat itäisen vaalipiirin ehdokkaat (Avi ja Kovi) "puhtaita" SML:n vaaliliiton ehdokkaita, eivät siis molempien maalaisliittojen yhteisen vaaliliiton ehdokkaita (Ilkka 14.2.1907 ja 28.2.1907).

LIITE 7

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan edustajaehdokkaat v. 1908 vaaleissa puolueen, vaalipiirin, kotipaikan ja ammattiaseman mukaan ryhmiteltyinä.

Puolue ja vaalipiiri	Ammattiasema									Yht.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	
SP E	Kauj Ilm				Kauj Jal		Ilm Lai Jur Ilm	Kauj		9
	P	Lap					Lap Yro Lap	Irö Ymä		6
	I						Kuo Kuo Vim Avi	Äht		5 20
NS E				Jal				Kauj		2
	P				Kau		Irö Amä			3
	I			Vim				Leh		2 7
ML E			Lai			Pej	Jal Lai Jur Kar			6
	P						Ymä Nur Kau			3
	I						Avi Avs	Vim Kovi		4 13
SDP E				Kur			Vrö	Jal Ilm	Kur	5
	P				Lap		Yro			2
	I									- 7
Yhteensä	2	1	1	3	4	1	24	10	1	47

Isot alkukirjaimet ja viivat, vrt. liite 6. Viralliset kuulutukset Vaasa 16.7.1908, 18.7.1908 ja 21.7.1908. Muut lähteet Vaasa 9.5.1908, 26.5.1908 ja 2.6.1908. Ilkka 25.6.1908, Pohjan Poika 12.6.1908. Vapaa Sana 18.5.1908 ja 22.6.08. Sorretun Voima 22.6.1908.

jatkuu

Ammatteja osittavat symbolit

I	Kirkkoherra
II	Ylioppilas, maisteri, varatuomari
III	Kirjailija
IV	Kansakoulunopettaja
V	Kauppias, valokuvaaja
VI	Lukkari, asioitsija, emännöitsijä
VII	Maanviljelijä, tilallinen
VIII	Torppari, vuokraaja, palstatilallinen
IX	Käsityöläinen

Kunnat

Amä	= Alahärmä	Kur	= Kurikka
Avi	= Alajärvi	Lai	= Laihia
Avs	= Alavus	Lap	= Lapua
Evi	= Evijärvi	Leh	= Lehtimäki
Ilm	= Ilmajoki	Nur	= Nurmo
Isoj	= Isojoki	Pej	= Peräseinäjoki
Irö	= Isokyrö	Sei	= Seinäjoki
Jal	= Jalasjärvi	Soi	= Soini
Jur	= Jurva	Teu	= Teuva
Kauj	= Kauhajoki	Vim	= Vimpeli
Kau	= Kauhava	Vrö	= Vähäkyrö
Kar	= Karijoki	Ymä	= Ylihärmä
Kovi	= Korttesjärvi	Yro	= Ylistaro
Kuo	= Kuortane	Äht	= Ähtäri

LAHTEET

1. ARKISTOLAHTEET

1.1. Valtionarkisto (VA)

Nuorsuomalaisen puolueen arkisto (NSPA)

- Luettelo nuorsuomalaisista yhdistyksistä, niiden perustamisvuosista sekä tietoja jäsenmääristä vuodelta 1911. B. K2.
- Luettelo nuorsuomalaisista piiritoimikunnista 1.6.1913. B. K2.
- Nuorsuomalaisia yhdistyksiä koskeva kysely v. 1911, kyselykaavakkeet. Ej. K16.
- Ehdokaslistojen yhdistelmät eduskuntavaaleissa 1908 Vaasan läänin eteläisessä ja pohjoisessa vaalipiirissä. Ha. K18.
- Tietoja agitatsioonitoimista vaalitaistelussa keväällä 1908. Ha. K18.

Raittiuden Ystävien arkisto (RYA)

- Raittiuden Ystävien paikallisyhdistysten luettelo paikkakunnittain 1883-1906. B2, 1.
- Raittiuden Ystävien paikallisyhdistysten luettelot 1884-1908 ja 1900-1925. B2,2 ja B2,3.

Suomalaisen puolueen arkisto (SPA)

- Suomalaisten seurain luettelo 1905 ja 1906. B. K1.
- Luettelo suomalaisista seuroista 1917. B. K1.
- Saapuneet vuosikertomukset 1906, 1907 ja 1908. Eh. K21.
- Etelä-Pohjanmaan Suomalaisten seurain Liiton vuosikertomus vuodelta 1906. Eh. K21.
- Yksityisille henkilöille osoitetut kirjeet (J.E. Antilalle 1906). Ej. K22.

1.2. Maakunta-arkistot

Jyväskylän maakunta-arkisto (JMA)

Vaasan läänin itäisen vaalipiirin suomalaisen puolueen piiritoimiston arkisto (SP Vl.it.vp.A).

- Vaasan läänin itäisen vaalipiirin suomalaisen puolueen ja sen piiritoimikunnan kokousten pöytäkirjat 1908. C1, 1908-1936.

Vaasan maakunta-arkisto (VMA)

Etelä-Pohjanmaan raittiuspiirin arkisto (EP rpA)

- Aleks. Filanderin muistio 29.9.1888 (Vaasan läänin raittiusseurain Piirikunnan perustava kokous). Ca1.
- Raittiuspiirin ja piiritoimikunnan pöytäkirjat 1888-1908. Ca1.
- Vuosikertomustilasto 1903. Dc1.
- Paikallisten raittiusyhdistysten lähetetyt vuosikertomukset 1892-1908. Ec1.

Vaasan lääninhallituksen arkisto (VlhA)

- Kauhavan (wrightiläisen) työväenyhdistyksen säännöt (Lääninkanslia KD 80/37/1894).
- Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen säännöt (Lääninkanslia KD 72/39/1891)

Vaasan läänin maanviljelysseuran arkisto (VlmsA)

- Vaasan läänin maanviljelysseuran pöytäkirjat liitteineen 1863-1904. Ca 1-7.
- Vaasan läänin maanviljelysseuran asetukset 1863. Ha1.
- Vaasan läänin maanviljelysseuran säännöt ja asetukset 1890 ja 1907. Ha3.

Vaasan Nuorsuomalaisen yhdistyksen arkisto (VnsyA)

- Vaasan nuorsuomalaisen yhdistyksen johtokunnan ja Vaasan agitationipiirin piirihallituksen pöytäkirjat 1906-1909. C1.

Yksityiskokoelmat

- Jalo Lahdensuon kokoelma (Saapuneita kirjeitä). A K3.
- Matti E. Mäen kokoelma (Matti E. Mäen käsikirjoitus Nuorisoseurojen raittiustyötä Etelä-Pohjanmaalla). K14.
- Waldemar Rantojan kokoelma (Rantojan käsikirjoitus Etelä-Pohjanmaa-järjestötoiminnan kehto). K17.
- A. Fr. Roosin kokoelma (Joukkoadressit vuosina 1899 ja 1901. Mikkeli 1901). K11.

1.3. Helsingin yliopiston kirjasto (HYK)

Niilo Liakan kokoelma (Coll.126)

- J.E. Antilan kirje Niilo Liakalle 27.2.1894. III.1.
- Kaarlo Landénin kirje Niilo Liakalle 27.11.1905. III.1.
- Osuustoimintaliike Seinäjoella. Päiväämätön ja merkitsemätön lehti-leike. IV.9.a.

1.4. Järjestö- ja puoluearkistot

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran arkisto (EP nsA). Seinäjoki.

- Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran Nimikirja 1886-1905.
- Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran paikallisseurojen puheenjohtajat ja sihteeri perustamisesta alkaen vuoteen 1932.

Kansan Arkisto (KA). Helsinki.

- Lakaluoman työväenyhdistyksen arkisto (LtyA). Lapuan Lakaluoman työväenyhdistyksen pöytäkirjat 1907-1908. 1C K1.
- Mansikkamäki, Eemil. Historiaa Kauhajoen torpparien ja palkkatyöläisten elämästä. Käsikirjoitus 1948. 6E.

Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA). Helsinki.

- Tiedonantoja Vaasan läänin eteläisen vaalipiirin toiminnasta alkuvuodelta 1908. IEb2.
- Kertomus Suomen Maalaisväestön Liiton Vaasan läänin itäisen vaalipiirin piiritoimikunnan toiminnasta vuodelta 1910-1911. IEb2.
- Kertomus Vaasan läänin Pohjoisen vaalipiirin Maalaisliiton toiminnasta 1911. IEb2.
- Kertomukset Suomen Maalaisväestön Liiton/Maalaisliiton toiminnasta v. 1909-1910, 1911 ja 1914-1915. Painamaton, sidottu kirjaksi nimellä Kertomus Maalaisliiton toiminnasta 1906-1919. KMA, kirjasto.

Työväen Arkisto (TA). Helsinki.

- Ähtärin työväenyhdistyksen pöytäkirjat 1905-1907. 363.2 (471).

1.5. Kunnalliset arkistot

Alavuden kaupunginarkisto (AkaA)

- Kuntakokousten pöytäkirjat 1887-1892 ja 1893-1905.

Ilmajoen kunnanarkisto (IkuA)

- Kuntakokousten pöytäkirjat 1880-1895, 1895-1899, 1899-1902, 1903-1905.
- Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1895-1900.

Isonkyrön kunnanarkisto (IskuA)

- Kuntakokousten pöytäkirjat 1886-1901 ja 1901-1905.

Kauhavan kaupunginarkisto (KkaA)

- Kuntakokousten pöytäkirjat 1891-1905.

Laihian kunnanarkisto (LkuA)

- Kuntakokousten pöytäkirjat 1885-1893 ja 1894-1902.

Lapuan kaupunginarkisto (LkaA)

- Kuntakokousten pöytäkirjat 1880-1897 ja 1898-1903.
- Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1895-1902.

Vähänkyrön kunnanarkisto (VkuA)

- Kuntakokousten pöytäkirjat 1898-1911.

Ylistaron kunnanarkisto (YkuA)

- Kuntakokousten pöytäkirjat 1896-1900.

Ähtärin kaupunginarkisto (ÄkaA)

- Kuntakokousten pöytäkirjat 1897-1905.

1.6. Kotiseutuarkistot ja kokoelmat

Arkistot

Ilmajoen museon arkisto (IMA).

- Ampumaseura Buurien pöytäkirjat 1902-1904.
- Ilmajoen Isäntäväen yhdistyksen pöytäkirjat 1892-1899.
- Ilmajoella työskentelevien seuran ja yhdistysten yhteisten kokousten pöytäkirjat 1896-1897.
- Matrikel öfver Landtmanna Sällskapet i Ilmola Ledamöter 1803-1898.
- John Sandströmin kokoelma. John Sandströmin puheita käsityöläisyhdistyksen kokouksissa 1891.

Orisbergin kartanon arkisto (OkA). Isokyrö.

- Edvard Björkenheimille saapuneet kirjeet 1880- ja 1890-luvuilla (1885-1899).
- Miksi taistellaan? Edvard Björkenheimin painettu puhe 1898.
- Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen säännöt 1894 (painetut).

Väinö Tuomaalan arkisto (VTA). Seinäjoki, kaupunginkirjasto.

- Kansalaisadressi 1901. Kertomus asevelvollisuuslain johdosta syntyneistä kansalaisadressista vuonna 1901. Porvoo 1901.

Kokoelmat

Eeva-Liisa Hakalan kokoelma (ELH kok). Laihia.

- Laihian Isäntä- ja Maanviljelysyhdistyksen toimintakertomus vuodelta 1903.
- Vaasan läänin yleisen isäntäyhdistyksen vuosikokouspöytäkirja 25.6.1894.

Isonkyrön kotiseutuyhdistyksen kokoelma (Iksyhd.kok). Isonkyrön kirjasto.

- Isonkyrön Isäntä- ja Emäntäyhdistyksen pöytäkirjat 1893-1901.

Lapuan maanviljelysyhdistyksen kokoelma (Lmvyhd.kok). Lapua, kaupungintalo.

- Lapuan isäntäyhdistyksen säännöt 1894 (painetut).
- Sääntöehdotus Lapuan siitos Sonniyhdistykseen 1898.

Vimpeli-seuran arkisto (VsA). Vimpelin kunnantalo.

- Matti Latvalan muistio (v. 1938) suurlakon aikaisista tapauksista vuonna 1905.

Ähtäri-seuran arkisto (ÄsA). Ähtäri, Pirkanlinna.

- Myllymäen VPK:n historiaa vuosilta 1904-1910.
- Myllymäen torvisoittokunta ja sekakuoro.

2. TILASTOJULKAISUT

2.1. Viralliset tilastot

- SVT. III. 1. Maataloustilastoa 1. Aineita Suomen Maanviljelystilastoon. Helsinki 1869.
- SVT. VI. 1. Väkiluvun tilastoa. Ensimmäinen vihko. Suomen väestö Joulukuun 31 p. 1865. Taulukko-osa VII-VIII ja XLIV-XLVII. Helsinki 1870.
- SVT. VI. 9. Befolknings-statistik 9. Finlands folkmängd den 31 December 1880. 1:sta Häftet. Helsingfors 1882.
- SVT. VI.37. Väestötilastoa 37. Katsaus Suomen väkilukuun joulukuun 31 päivänä 1900. Tilastotaulut s. 12-13. Helsinki 1906.
- SVT. VI.45. Väestötilastoa 45. Suomen väkiluku 31 p:nä joulukuuta 1910, 1. nide. Tauluja VI. Helsinki 1911.
- SVT. X. 11. Suomenmaan kansanopetuksen tilasto 11. Tilastollinen katsaus Suomen kansakoululaitokseen lukuvuonna 1885-1886. Kansakoulut maalaiskunnissa. Helsinki 1887.

SVT. X.23. Suomen kansanopetuksen tilasto 23. Tilastollinen yleiskatsaus Suomen kansakoulutoimeen lukuvuonna 1895-1896. III taulu, kansakoulut maalaiskunnissa. Helsinki 1897.

SVT.XXIX.1 Vaalitilasto 1. Eduskuntavaalit vuosina 1907 ja 1908. Helsinki 1909.

Suomen maalaiskuntain talous vuonna 1904. Keisarillisen Senatin valtionvaraintoimituskunnan tilastollinen tutkimus. Taulu I. Suomen maalaiskuntain menot vuonna 1904. Helsinki 1910.

Vapaaehtoiset palokunnat Suomessa vuonna 1907. Tilastollisia tiedonantoja 8. Julkaissut Suomen tilastollinen päätoimisto. Helsinki 1909.

2.2. Vuosikirjojen tilastot

(Järjestö ja sen tilastot)

Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseura

Etelä-Pohjanmaan Maanviljelysseuran Jäsentaulukko 1931/12 15 ja Paikallisseurain jäsen-, kokous- ja neuvoja- taulukko 1917. Kertomus Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran toiminnasta v. 1915 ja 1917, liitteinen. Vaasa 1916 ja 1919.

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura

Tilastotaulut Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran haaraosastojen toiminnasta vuosina 1897-1904 ja 1905-1908 sekä 1915 ja 1917. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran vuosikirjat samoilta vuosilta. Vaasa 1898-1909 sekä 1916 ja 1918.

Pellervo-seura

Suomen osuuskaupat, osuusmeijerit ja osuuskassat 1903-1908 ja 1915-1916. Muita osuuskuntia Suomessa 1905-1908. Osuustoimintaliike Suomessa, liitteet. Peller-von vuosikirjat III-VIII ja XV, XVI. Helsinki 1905-1910 ja 1916-1917.

Raittiuden Ystävät

Paikallisyhdistykset 1884-1908 sekä 1915-1917. Etelä-Pohjanmaan ja Kokkolan piirit. Kertomus Raittiuden Ystävien vaikutuksesta samoilta vuosilta. Helsinki 1884-1909 sekä 1916-1918.

Vaasan läänin maanviljelysseura

Vaasan läänin maanviljelysseuran jäsenet 1874, 1890, 1895, 1897-1908. Vaasan läänin Maanviljelysseuran Toimitukset II v. 1874, Vaasa 1876. Kertomus Vaasan läänin maanviljelysseuran vaikutuksesta/toiminnasta 1890, 1895, 1897-1908, jäsenliitteet. Vaasa 1891, 1896, 1898-1909.

2.3. Muut tilastot

(Aihepiiri ja kirjallisuusluettelon nimike)

Elinkeinorakenne, maanviljelysväestö ja maanomistus

Kirjallisuusluettelossa Gebhard 1913, Vennola 1917.

Maalaiskuntien köyhäinhuollot

Kirjallisuusluettelossa Järvinen K 1899.

Työväenyhdistykset

Kirjallisuusluettelossa Sirola 1906, Turkia 1907, 1908, 1909, 1916, 1917.

3. VUOSIKIRJAT JA VUOTUISJULKAISUT

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran vuosikirjat 1897-1904 ja 1905-1908.
Vaasa 1898-1909.

Kertomukset Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran toiminnasta 1915-1917.
Vaasa 1916-1918.

Kertomukset Raittiuden Ystävien vaikutuksesta 1884-1908 sekä 1915-1917. Helsinki 1884-1909 sekä 1916-1918.

Pellervon vuosikirjat III-VIII sekä XV-XVI. Helsinki 1905-1910 sekä 1916-1917.

Waasan läänin Maanviljelysseuran Toimitukset II v. 1874. Vaasa 1876.
Kertomukset Waasan läänin maanviljelysseuran vaikutuksesta 1889-1899. Vaasa 1890-1900.

Kertomukset Waasan läänin maanviljelysseuran toiminnasta 1900-1908.
Vaasa 1901-1909.

Kertomukset Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran toiminnasta 1915 ja 1917. Vaasa 1916 ja 1919.

Suomen Suuriruhtinaanmaan Vaalilaki 20.7.1906. Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-Kokoelma 1906. N:o 26.

4. SANOMALEHDET

Ilkka	1906-1908
Kansan Lehti	1886-1887
Pohjalainen	1896-1900
Pohjan Poika	1904-1908
Sorretun Voima	1906-1909
Suometar	22.7.1864
Vaasa	1902-1908
Vasabladet	1873-1876
	1903-1904
Vaasan Lehti	1885-1892
Vaasan Sanomat	1878-1881
Vaasan Sanomat	1897-1899
Vapaa Sana	1906-1908

5. KIRJALLISUUS

- Aaltonen 1939 Aaltonen, Esko, Osuustoiminnan kansanomaiset juuret. Yhteiskunnallisen järjestäytymisen historiaa. Historian Aitta IX. Jyväskylä 1939.
- Aaltonen 1951 Aaltonen, Esko, Muutoksia maaseudun oloissa suuren murroksen ajoilta. Turun Historiallinen Arkisto XI. Turku 1951.
- Aaltonen 1953 Aaltonen, Esko, Kuluttajat yhteistyössä. Suomen yhteisen osuuskauppaliikkeen vaiheet vuoteen 1917 ja katsaus edistymislleisen osuuskauppaliikkeen toimintaan sen jälkeen. Helsinki 1953.
- Ahvenainen 1934 Ahvenainen, Jorma, Suomen sahateollisuuden historia. Porvoo 1984.
- Alanen 1933 Alanen, Aulis J., Etelä-Pohjalaisen Osakunnan historia 1908-1933. Forssa 1933.
- Alanen 1949 Alanen, Aulis J., Etelä-Pohjanmaan historia IV.2. Etelä-Pohjanmaan talouselämä 1721-1809. Vaasa 1949.
- Alanen 1952 Alanen, Aulis J., Piirteitä F.W. Lagerstedtistä säätyvaltiopäivillä. Kytösavut V. Vaasa 1952.
- Alanen 1953 Alanen, Aulis J., Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen. Vaasa 1953.
- Alanen 1957 Alanen, Aulis J., Suomen maakaupan historia. Jyväskylä 1957.
- Alanen 1970 Alanen, Aulis J., Seinäjoen historia I. Seinäjoki 1970.
- Alanen 1976 Alanen, Aulis J., Santeri Alkio. Porvoo 1976.
- Alanen 1980 Alanen, Aulis J., Eteläpohjalaisia taisteluissa 1. Nuijasodasta vapaussotiin. Keuruu 1980.
- Alanen 1981 Alanen, Aulis J., Taisteleva sanomalehti I. Ilkka Alkion aikana (1906-1930). Seinäjoki 1981.
- Alanen, Yrjö 1909 Alanen, Yrjö, Piirteitä Isojoen seurakunnan oloista ja vaiheista. Kristiina 1909.
- Alapuro 1973 Alapuro, Risto, Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvuilla. Porvoo 1973.
- Alapuro 1977 Alapuro, Risto, Uskonto ja poliittinen mobilisoituminen maaseudulla. Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena (toim. Matti Kuusi, Risto Alapuro, Matti Klinge). Keuruu 1977.
- Alkio 1897 Alkio, Santeri, Kansannuorison sivistystarve ja nuorisoseuraliike. Porvoo 1897.
- Alkio 1901 Alkio, Santeri, Katsaus suomalaisten nuorisoseurojen toimintaan v. 1900. Suomen Nuorison Liiton Albumi II. Helsinki 1901.
- Alkio P 1958 I Alkio, Paavo, Laihian ensimmäisten nuorisoseurantalojen alkuvaiheista. Ilkka 21.10.1958.
- Alkio P 1958 II Alkio, Paavo, Laihian emäntäkoulun alkuvaiheista. Ilkka 3.11.1958.
- Alkio P 1958 III Alkio, Paavo, Laihian Vapaaehtoinen Palokunta 1890-luvulla. Ilkka 9.11.1958.
- Alkio P 1958 IV Alkio, Paavo, Laihian vanhan raittiusseuran vaiheita. Ilkka 2.12.1958.

- Alkio P 1958 V Alkio, Paavo, Laihian ensimmäisen nuorisoseuran tarina. Ilkka 9.12.1958.
- Alkio P 1958 VI Alkio, Paavo, Laihian toisen nuorisoseuran alkuvuodet. Ilkka 18.12.1958.
- Alkio P 1958 VII Alkio, Paavo, Laihian Isäntäyhdistys. Ilkka 23.12.1958.
- Alkio P 1960 Alkio, Paavo, Suurlakkoviikko Laihialla v. 1905. Ilkka 20.3.1960.
- Alkio P 1976 Alkio, Paavo, Vaasan hovioikeuspiirin tuomiokunnat 1776-1976. Vaasan hovioikeus 1776-1976 Vasa Hovrätt. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta, toim. Erkki Rintala. Vaasa 1976.
- Allardt 1967 Allardt, Erik, Historialliset murrokset ja läpimurrot politiikan sosiologiassa. Oman ajan historia ja politiikan tutkimus. L.A. Puntilan juhlakirja. Helsinki 1967.
- Allardt-Littunen 1964 Allardt, Erik, Littunen, Yrjö, Sosiologia. Porvoo 1964.
- Almanakka 1877 Almanakka vuodelle 1877. Ulosantanut Keisarillinen Aleksanterin-Yliopisto Suomessa. Helsinki 1877.
- Anttila 1964 Anttila, Veikko, Suomen kotiseuduntutkimus 1894-1920 ja kansanperinteen joukkokeruun alkuhistoria. Kansatieteellinen Arkisto 17. Helsinki 1964.
- Anttila 1967 Anttila, Veikko, Järvenlaskuyhtiöt Suomessa. Kansatieteellinen Arkisto 19. Helsinki 1967.
- Anttila 1974 Anttila, Veikko, Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Rauma 1974.
- Anttila, O 1974 Anttila, Olavi, Työväenliike Nurmossa. Nurmon kirja. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen julkaisu 2. Seinäjoki 1974.
- Blomstedt 1978 Blomstedt, Yrjö, Kyläkassasta osuuspankkiin. Osuuspankkihistoriaa 75 vuoden ajalta 1902-1977. Helsinki 1978.
- Borg 1965 Borg, Olavi, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964. Porvoo 1965.
- Colliander 1910 Colliander, O., Suomen kirkon paimenmuisto I. Helsinki 1910.
- Eskola 1962 Eskola, Seikko, Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa v. 1906. Studia Historica Jyväskylänensia I. Jyväskylä 1962.
- Eteläpohjalaisia elämäkertoja 1963, 1965 Eteläpohjalaisia elämäkertoja A-L ja M-O. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto. Vaasa 1963 ja 1965. (EP elämäkertoja).
- Etelä-Pohjanmaan kansanopisto 1918 Etelä-Pohjanmaan suomalainen kansanopisto 1892-1917. Vaasa 1918.
- Galtung 1964 Galtung, Johan, Foreign policy opinion as a function of social position. Journal of Peace research. Peace Research Institute Oslo. Vol. 1. 1964.
- Geber 1983 Geber, Erik, Det folkliga musiklivet. Svenska Österbottens historia IV. Utgiven av Svenska Österbottens landskapsförbund. Vasa 1983.

- Gebhard 1913 Gebhard, Hannes, Maanviljelysväestö ja sen suhde muihin elinkeinoryhmiin ja sen yhteiskunnallinen kokoonpano Suomen maalaiskunnissa 1901. Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Tilattoman väestön alakomitea. Komiteanmietintö 1901:12 C I. Helsinki 1913.
- Granö 1932 Granö, J.G., Suomen maantieteelliset alueet. Porvoo 1932.
- Haapala 1986 Haapala, Pertti, Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920. Historiallisia Tutkimuksia 133. Tampere 1986.
- Haataja ym. (toim.) 1977 Haataja, Lauri, Hentilä, Seppo, Kalela, Jorma, Turtola, Jussi (toimituskunta), Suomen työväenliikkeen historia. Joensuu 1977.
- Haavio 1963 Haavio, Ari, Evankelinen liike herätysliikkeenä. Helsinki 1963.
- Haavio 1965 Haavio, Ari, Suomen uskonnolliset liikkeet. Porvoo 1965.
- Haavio-Mannila 1958 Haavio-Mannila, Elina, Kylätappelut. Sosiologinen tutkimus Suomen kylätappeluinstituutiosta. Porvoo-Helsinki 1958.
- Hakalehto 1986 Hakalehto, Ilkka, Maalaisliitto autonomian aikana. Maalaisliitto-keskustapuolueen historia 1. Helsinki 1986.
- Halila 1949 Halila, Aimo, Suomen vanhin kansakoulunopettajisto. Yhteiskuntahistoriallinen tutkielma. Helsinki 1949.
- Halila 1958 Halila, Aimo, Suomen järjestötoiminnan piiriäön synnyn pääpiirteet. Historiallinen Arkisto 56. Helsinki 1958.
- Halila 1959 Halila, Aimo, Suomen miesvoimistelu- ja urheiluseurat vuoteen 1915. Historiallisia Tutkimuksia LIII. Helsinki 1959.
- Halila 1974 Halila, Aimo, Järjestötoiminta. Hämeen historia IV:2. Hämeenlinna 1974.
- Halila, Heikki 1981 Halila, Heikki, Yhdistys. Otavan Suuri Ensyklopedia 10. Keuruu 1981.
- Harja 1928 Harja, Niilo, Maanviljelijäin talouspoliittinen järjestötoiminta Etelä-Pohjanmaalla. Talonpoika V. Etelä-Pohjanmaa. Porvoo 1928.
- Hautala 1956 Hautala, Kustaa, Suomen tervakauppa 1856-1913, sen viimeinen kukoistus ja häviö sekä niihin vaikuttaneet syyt. Helsinki 1956.
- Hautamäki 1963 Hautamäki, Onni Kustaa, Kehityksen vuosisata. Juhlajulkaisu Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran täyttäessä 100 vuotta 1.8.1963. Seinäjoki 1963.
- Hissa 1948 Hissa, Pentti I., "Maailmassa", mutta ei "maailmasta". Piirteitä ukkojen ajan herännäisyyden suhteista ajalliseen elämään. Kytösavut IV. Vaasa 1948.
- Holma 1983 Holma, Elisa, Kirkko ja seurakuntalaiset. Järvi-seudun historia II. Vaasa 1983.

- Huttunen 1958 Huttunen, Lassi, Etelä-Pohjanmaan henkirikollisuudesta v. 1749-1900. Historiallinen Arkisto 56. Helsinki 1958.
- Huuhka 1963 Huuhka, Kosti, Järjestöt. Yhteiskuntatieteitten käsikirja I. Helsinki 1963.
- Huuhka 1966 Huuhka, Kosti, Yhdistys- ja järjestötoiminnan käsikirja. Porvoo 1966.
- Hytönen 1926 Hytönen, Viljo, Talonpoikaissäädyn historia Suomen valtiopäivillä 1809-1906 II. Helsinki 1926.
- Hytönen 1930 Hytönen, Viljo, Suomen raittiusliikkeen historia. Porvoo 1930.
- Hägerstrand 1953 Hägerstrand, Torsten, Innovationsförloppet ur kronologisk synpunkt. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution. Avhandlingar XXV. Lund 1953.
- Häkkinen 1981 Häkkinen, Antti, Siirtolaisuus Ylistarossa vuosina 1900-1930. Kansanliikkeitten Pohjanmaa (toim. Kalervo Ilmanen). Oikeushistoriallisia julkaisuja 2/1981. Helsinki 1981.
- Iipponen 1895 Iipponen, M., Mikä on Isäntäyhdistyksen tarkoitus ja perheenisäntäin welwollisuus siihen nähden? Waasa 1895.
- Ilmanen 1981 Ilmanen, Kalervo, Kansanliikkeet tutkimuskohteena. Kansanliikkeitten Pohjanmaa, toim. Kalervo Ilmanen. Oikeushistoriallisia julkaisuja 2/1981. Helsinki 1981.
- Isohookana-Asunmaa 1980 Isohookana-Asunmaa, Tytti, Maalaisliitto Pohjois-Suomessa. Kehitysjakso 1906-1939. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, osa 29. Turku 1980.
- Isosaari 1964 Isosaari, Jussi, Bruno Boxström ja Sortavalan seminaarin kasvatusaineiden opetus 1882-1917. Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research 10. Pieksämäki 1964.
- Jallinoja 1983 Jallinoja, Riitta, Suomalaisen naisliikkeen taistelukaudet. Juva 1983.
- Jaskari 1958 Jaskari, Osmo V., Kauhavan kutomoteollisuus paikkakunnan vaurauden kohottajana. Kyrönmaa XI. Helsinki 1958.
- Jokipii 1951 Jokipii, Mauno, Katsaus Ähtärin historiaan. Kyrönmaa VIII. Helsinki 1951.
- Joustela 1956 Joustela, Kauko, Kaupasta, teollisuudesta ja liikenteestä. Laatokan Karjalan nousun vuosikymmenet 1880-1940. Pieksämäki 1956.
- Jussila 1979 Jussila, Osmo, Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899-1914. Historiallisia Tutkimuksia 110. Helsinki 1979.
- Jutikkala 1955 Jutikkala, Eino, Poliittisia ilmastoja ja ilmastonvaihteluita. Suomalainen Suomi 2/1955.
- Jutikkala 1958 Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia. Helsinki 1958.
- Jutikkala 1961 Jutikkala, Eino, Historiamme jyrkin henkinen murros. Suomalainen Suomi 4/1961.

- Jutikkala 1962 Jutikkala, Eino, Säätyvaltiopäivien valitsijakunta, vaalit ja koostumus. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV. 1. Helsinki 1962.
- Jutikkala 1968 I Suomen teollistuminen. Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja (toim. Eino Jutikkala). Porvoo 1968.
- Jutikkala 1968 II Jutikkala, Eino, Torpparikysymys. Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja (toim. Eino Jutikkala). Porvoo 1968.
- Jutikkala 1974 Jutikkala, Eino, Säätyedustuslaitoksen kokoonpano, työmuodot ja valtuudet. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV. Helsinki 1974.
- Jutikkala 1977 Jutikkala, Eino, Laittomat asevelvollisuuskutsunnat ja torpparikysymys. Historiantutkijan sana. Eino Jutikkala 70 vuotta 24.X.1977. Toimittanut Tuula Rantanen. Forssa 1977.
- Juva-Niitemaa-Tommila Suomen historian dokumentteja 2 (Toimittaneet (toim.) 1970 Mikko Juva, Vilho Niitemaa ja Päiviö Tommila). Keuruu 1970.
- Järvenpää 1984 Järvenpää, Anja, Lakeuden ylle tuuli sytyttävät sanat toi. Kauhava I. Julkaisija Kauhavan työväenyhdistys r.y. Vaasa 1984.
- Järvinen 1954 Järvinen, Toivo, Alavuden työväenyhdistys 50 vuotta 1954. Jyväskylä 1954.
- Järvinen K 1899 Järvinen, Kyösti, Landskommunernas i Finland finansstatistik. II:a bandet. Första tabellen. Kommunernas areal, folkmängd, utgifter och inkomster. Af Kyösti Järvinen. Jyväskylä 1899.
- Kaila 1931 Kaila, E.E., Pohjanmaa ja meri 1600- ja 1700-luvuilla. Historiallisia Tutkimuksia XIV. Helsinki 1931.
- Kallio 1982 Kallio, Reino, Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinto. Studia Historica Jyväskylälänsia 23. Jyväskylä 1982.
- Kallio 1984 Kallio, Reino, Eteläpohjalaisten opinkäynti suomenkielisissä seminaareissa autonomian aikana. Studia Historica Jyväskylälänsia 30. Mauno Jokipiille omistettu juhlaKirja. Saarijärvi 1984.
- Kallio 1985 Kallio, Reino, Uuden sivistyksen nousu. Käsikirjoitus Etelä-Pohjanmaan maakuntahistoriaa varten (Etelä-Pohjanmaan historia V, Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto).
- Kansanvalistus-Seuran Kansanvalistus-Seuran Kalenteri 1902. Helsinki Kalenteri 1902 1901.
- Kansanvalistus-Seuran Kansanvalistus-Seuran Kalenteri (täydellinen laitos) Kalenteri 1905. Helsinki 1904.
- Kares 1937 Kares, Olavi, Palava kynttilä. Niilo Kustaa Malmbergin elämä. Porvoo 1937.
- Kares I 1950 Kares, Olavi, Heränneen kansan vaellus. Suomen herännäisyyden elämää ja vaiheita noin v:sta 1880 v:teen 1930 I. Kolmas painos. Porvoo 1950.

- Kares II 1950 Kares, Olavi, Heränneen kansan vaellus. Suomen herännäisyyden elämää ja vaiheita noin v:sta 1880 v:teen 1930 II. Kolmas painos. Porvoo 1950.
- Kares III 1947 Kares, Olavi, Heränneen kansan vaellus. Suomen herännäisyyden elämää ja vaiheita noin v:sta 1880 v:teen 1930 III. Porvoo 1947.
- Karpio 1938 Karpio, Vihtori, Raittiuden Ystävät 1883-1933. Jyväskylä 1938.
- Karttunen 1953 Karttunen, M.O., Alavuden kirja. Kuvaus kotiseudusta ja sen vaiheista. Vaasa 1953.
- Karttunen 1964 Karttunen, M.O., Kyrönmaan vaiheita. Isonkyrön, Vähänkyrön ja Ylistaron kotiseutukuvaus. Seinäjoki 1964.
- Karttunen 1972 Karttunen, M.O., Lapuan satavuotias kansakoulu. Seinäjoki 1972.
- Karttunen 1974 Karttunen, M.O., Karhunmäki - vanhin herännäisopisto. Vaasa 1974.
- Kauhavan ty 1923 Toimintakertomus Kauhavan kk. Työväenyhdistyksen 20-vuotisesta toiminnasta Vuodesta 1903-1923. Kauhavan Työväenyhdistys r.y., johtokunta. Vaasa 1923.
- Kekkonen 1981 Kekkonen, Urho, Vuosisatani 1. Helsinki-Keuruu 1981.
- Kemiläinen 1987 Kemiläinen, Aira, Från "Homo Novus" till överklass. De första generationerna av den finska bildade klassen. Över gränser. Festskrift till Birgitta Odén. Lund 1987.
- Kittilä 1956 Kittilä, Urho, Huomioita Maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta. Heräävä Maaseutu VI. Maalaisliiton 50-vuotisjuhlajulkaisu. Porvoo 1956.
- Kivipelto 1983 Kivipelto, Toivo, Sivistyslaitokset ja aatteellinen kansalaistoiminta. Järviseudun historia II. Vaasa 1983.
- Klemetti 1932 Klemetti, Heikki, Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin. Muistojulkaisu pitäjän 300-vuotisjuhlaan 1932. Porvoo-Helsinki 1932.
- Kohtamäki 1950 Kohtamäki, Ilmari, Lapuan Päivä. Kyrönmaa VII. Helsinki 1950.
- Kojonen 1963 Kojonen, Eero, Alavuden historia I. Jyväskylä 1963.
- Koppelomäki 1971 Koppelomäki, Erkki, Teuvalaista urheilutoimintaa. Teuva. Pitäjä Etelä-Pohjanmaan Suupohjasta. Vaasa 1971.
- Korhonen 1925 Korhonen, Roope, Kuopion Maanviljelysseura. Talonpoika II. Pohjois-Savo. Porvoo 1925.
- Koskimies 1908 Koskimies, Juho, Lapuan pitäjään historia. Pitäjään kertomuksia VIII. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Oulu 1928.
- Kuivasto 1928 Kuivasto, A.M., Etelä-Pohjanmaan säästöpankit. Talonpoika V, Etelä-Pohjanmaa. Porvoo 1928.
- Kujanpää 1981 Kujanpää, Erkki, Ylistaron poliittisen ilmaston muotoutuminen. Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Toim. Kalervo Ilmanen. Oikeushistoriallisia julkaisuja 2/1981. Helsinki 1981.

- Kytömäki 1911 Kytömäki, Juho, Piirteitä Arvi Juhana Logrenin elämästä sekä hänen aikansa herännäisyydestä Pohjanmaalla. Jyväskylä 1911.
- Laakkonen 1963 Laakkonen, Vesa, Osuustoiminta. Yhteiskuntatieteiden käsikirja I. Helsinki 1963.
- Laakkonen 1979 Laakkonen, Vesa, Osuustoiminta. Otavan Suuri Ensyklopedia 7. Keuruu 1979.
- Laine 1945 Laine, Y.K., Suomen poliittisen työväenliikkeen historia I. Kansanvaltaisuuden läpimurto. Helsinki 1945.
- Lappalainen 1967 Lappalainen, Jussi T., Itsenäisen Suomen synty. Jyväskylä 1967.
- Lapuan yhteiskoulu 1929 Lapuan yhteiskoulun muistojulkaisu 1904-1929. Vaasa 1929.
- Latikka 1976 Latikka, Olavi, Yhdistyksiä. Luku teoksesta Janakkalan historia (toim. Veikko Kerkkonen). Helsinki 1976.
- Latikka 1986 I Latikka, Olavi, Isännät halusivat vaikuttaa. Murosaika synnytti isäntäyhdistyksiä E-P:lla 1800-luvulla. Ilkka 17.8.1986.
- Latikka 1986 II Latikka, Olavi, Tietoa isäntäyhdistyksistä. Etelä-Pohjanmaan maatalouskeskuksen järjestölehti 3/1986, 30.9.1986.
- Latikka 1987 I Latikka, Olavi, Raittiusliike väylä uusille ajatuksille. Pohjalainen 19.1.1987.
- Latikka 1987 II Latikka, Olavi, Eteläpohjalaiset vuoden 1907 eduskuntaa valitsemassa I-IV. Ilkka 7.3.1987, 14.3.1987, 15.3.1987, 4.4.1987.
- Lauerma 1966 Lauerma, Matti, Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27. Vaiheet ja vaikutus. Porvoo 1966.
- Laukkonen 1966 Laukkonen, Ilmari, Korttesjärven historia. Seinäjoki 1966.
- Lehtikunnas 1924 Lehtikunnas, T.I., Lounais-Suomen Maanviljelyseura. Talonpoika I. Lounais-Suomi. Turku 1924.
- Lehtinen 1963 Lehtinen, Erkki, Lapuan historia I. Vaasa 1963.
- Lehtinen 1981 Lehtinen, Erkki, Lapuan seudun kehityskuvasta. Lapuan Sanomat 8.10.1981.
- Lehtinen 1984 Lehtinen, Erkki, Lapuan historia II. Vaasa 1984.
- Leväniemi 1983 Leväniemi, Veikko, Poliittikka ja maanpuolustus. Järviseudun historia II. Vaasa 1983.
- Liakka 1895 Liakka, Niilo, Etelä-Pohjanmaan Suomalainen kansanopisto Ilmajoella vv. 1892-1895. Tampere 1895.
- Liakka 1903 Liakka, Niilo, Ilmajoen Maamiesseura 1803-1903. Seuran 100-vuotisen toiminnan muistoksi. Helsinki 1903.
- Liakka 1920 Liakka, Niilo, Orisbergin kartano ja ruukki. Porvoo 1920.
- Liakka 1928 Liakka, Niilo, Kansansivistystyöstä Etelä-Pohjanmaalla. Talonpoika V, Porvoo 1928.
- Liakka 1936 Liakka, Niilo, Maatalous. Suomen Kulttuurihistoria IV. Jyväskylä 1936.

- Liakka 1938 Liakka, Niilo, Ilmajoki osuustoimintapitäjänä. Eripainos Suomen Osuustoimintalehden vihoista 4 ja 5-6/1938. Helsinki 1938.
- Liakka 1939 Liakka, Niilo, Osuustoimintaliikkeen syntymäkaudelta. 40 vuoden takaisia muisteloita. Eripainos Peller-von vihosta 4, 5, 6, 7, 9, 10 ja 16. v. 1939. Helsinki 1939.
- Liakka-Teräksinen 1913 Liakka, Niilo, Teräksinen, Aug., Vaasan läänin Maanviljelysseura. 50-vuotiskertomus. Helsinki 1913.
- Lundkvist 1977 Lundkvist, Sven, Folkrörelserna i det svenska samhället 1850-1920. Upsala 1977.
- Luukko 1945 Luukko, Armas, Etelä-Pohjanmaan historia III. Nuijasodasta isoonvihaan. Vaasa 1945.
- Luukko 1950 Luukko, Armas, Keskiäika ja 1500-luku. Etelä-Pohjanmaan historia II. Helsinki 1950.
- Luukko 1983 Luukko, Armas, Nurmon historia I, Vaasa 1983.
- Luukko, K.A. 1952 Luukko, K.A., Lapuan Osuusmeijerin vaiheita 1902-1952. Vaasa 1952.
- Malmivaara 1914 Malmivaara, Wilh., Puoli Vuosisataa Heränneiden keskuudessa. Muistelmia. Tampere 1914.
- Markkanen 1977 Markkanen, Erkki, Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet Sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850-1914. Studia Historica Jyväskyläänsia 14. Jyväskylä 1977.
- Merikoski 1935 Merikoski, V., Hallinto-oikeudellinen tutkimus yhdistymisvapaudesta. Yliopistollinen väitöskirja. Suomalaisen Lakimiesten Yhdistyksen julkaisuja n:o 4. Helsinki 1935.
- Merikoski-Kurkela 1955 Merikoski, V.-Kurkela, P., Yhdistyslainsäädäntö selityksineen. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja n:o 66. Porvoo 1955.
- Metsikkö-Oksanen 1943 Metsikkö, J.O.-Oksanen, Niko, Suomen kansakoulunopettajain liitto. Piirteitä 50-vuotisesta toiminnasta. Helsinki 1943.
- Miettinen 1930 Miettinen, Aatos, Vaasan suomalaisen lyseon oppilasaines vuosina 1880-1928. Vaasan suomalainen lyseo 1880-1930. Vaasa 1930.
- Murtorinne 1964 Murtorinne, Eino, Papisto ja esivalta routavuosina 1899-1906. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 68. Helsinki 1964.
- Mustakallio 1983 Mustakallio, Hannu, Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905-1907. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 126. Helsinki 1983.
- Mylly 1975 Mylly, Juhani, Maalaisliiton synty. Poliittisen historian tutkimuksia D 1/75. Eripainos Turun Historiallisen Arkisto 30, 1957.
- Mäki 1922 Mäki, M.E., Piirteitä pitäjittäin Etelä-Pohjalaisen nuorisoseuratyön vaiheista. Alku III. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kirjallisia kokeita 1922.

- Mäki 1947 Mäki, Matti E., Kunnallisneuvos Mikko Iipponen. Kytösavut III. Vaasa 1947.
- Mäki 1952 Mäki, Matti E., Seitsemänkymmentä vuotta nuorisoseuratoimintaa Etelä-Pohjanmaalla. Vaasa 1952.
- Nousiainen 1956 Nousiainen, Jaakko, Kommunismi Kuopion läänissä. Joensuu 1956.
- Nummensalo 1956 I Nummensalo, Matti, Eteläpohjalaisen meijeritoiminnan vaiheita. Julkaissut E-P:n meijeriliitto 50-vuotisen toimintansa johdosta. Vaasa 1956.
- Nummensalo 1956 II Nummensalo, Matti, Kauhavan Osuusmeijerin vaiheita 1906-1956. Kauhava 1956.
- Numminen 1958 I Numminen, Jaakko, Kauhavan Nuorisoyhtiö vuosina 1881-1883. Kyrönmaa XI. Helsinki 1958.
- Numminen 1958 II Numminen, Jaakko, Yhdistyselämä. Oma Maa I. Tietokirja Suomen kodeille. Helsinki 1958.
- Numminen 1961 Numminen, Jaakko, Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I. Vuodet 1881-1905. Keuruu 1961.
- Nurminen 1958 Nurminen, O.V., Jalasjärven kunnallisen itsehallinnon vaiheita. Kyrönmaa X. Helsinki 1958.
- Nykvist 1979 Nykvist, Nils-Erik, Skolor och föreningsliv. Svenska Österbottens historia II. Utgiven av Svenska Österbottens landskapsförbund. Vasa 1979.
- Ojala 1962 Ojala, Herkko, Ensipolven akateemisen sivistyneistön muodostumisesta Suomessa vuosina 1859-1899. Studia Historica Jyväskylän I. Jyväskylä 1962.
- Oravala 1930 Oravala, Auk., Wilhelm Malmivaara. Elämä ja elämäntyö. Porvoo 1930.
- Osuusmeijerijärjestö 1965 Osuusmeijerijärjestö 1965. Pellervo-Seura. Helsinki 1965.
- Paasi 1986 Paasi, Anssi, Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittymisestä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 8, 1986.
- Parmanen I 1936, II 1936, IV 1941 Parmanen, Eino, Taistelujen kirja I, II ja IV. Kuvia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina. Porvoo-Helsinki 1936, 1936 ja 1941.
- Perko 1979 Perko, Touko, Yhdessä enemmän. SOK 1904-1979. Helsinki 1979.
- Pohjanhovi 1958 Pohjanhovi, Arvo, Vaasan Työväenyhdistys r.y. 1883-1958. Vaasa 1958.
- Pohjola 1928 Pohjola, P.A., Etelä-Pohjanmaan Maanviljelysseura. Talonpoika V, Etelä-Pohjanmaa. Porvoo 1928.
- Punnonen 1978 Punnonen, Olli, Maalaisliitto/Keskustapuolue 1906-1976. Tilasto- ja taustatietoja puolueen historiasta ja rakenteesta. Helsinki 1978.
- Ranta 1982 Ranta, Raimo, Etelä-Pohjanmaan talouselämän peruspiirteet 1500-luvulta 1800-luvulle. Esitelmä Etelä-Pohjanmaan kesäyliopistossa kesällä 1982, kuulijoille jaettu luentomoniste.
- Rantakari 1949 Rantakari, K.N., Reutavuodet. Suomen historian käsikirja II. Porvoo 1949.

- Ranta-Knuuttila 1966 Ranta-Knuuttila, Antti, Yhteistoiminnasta maatalouden alalla entisajan Alajärvellä. Kyrönmaa XIII. Helsinki 1966.
- Rantala 1970 Rantala, Onni, Suomen poliittiset alueet I. Poliittisten aatteiden levinneisyys 1907-1958. Turku 1970.
- Rantoja 1948 Rantoja, Waldemar, Etelä-Pohjanmaan osuustoiminnan alkuvaiheet. Kytösavut IV. Vaasa 1948.
- Rantoja 1954 Rantoja, Waldemar, Suomen vanhin maamiesseura ja sen perilliset. Ilmajoki 1954.
- Rantoja 1961 Rantoja, Waldemar, Ylistaron Maamiesseuran vaiheita. Ylistaron kotiseutujulkaisuja 2. Seinäjoki 1961.
- Rapila 1959 Rapila, Alpo K., Urheiluseuratoiminnan alkuvaiheista Etelä-Pohjanmaalla. Vaasa 1959.
- Rapila 1961 Rapila, Alpo K., Piirteitä isäntäyhdistystoiminnan alkuvaiheista maakunnassamme. Ilkka 1.12.1961.
- Rapila 1967 Rapila, Alpo K., Kilpaurheilun alkuvaiheista Etelä-Pohjanmaalla 1870-1900. Seinäjoki 1967.
- Rasila 1961 Rasila, Viljo, Suomen torpparikysymys vuoteen 1909. Historiallisia Tutkimuksia LIX. Helsinki 1961.
- Rasila 1977 Rasila, Viljo, Tilastolliset menetelmät historiantutkimuksessa. Keuruu 1977.
- Renvall 1965 Renvall, Pentti, Nykyajan historiantutkimus. Porvoo 1965.
- Reuter 1928 Reuter, J.N., "Kagalen". Ett bidrag till Finlands historia 1899-1905 I. Helsingfors 1928.
- Riihinen 1965 Riihinen, Olavi, Teollistuvan yhteiskunnan alueellinen erilaistuneisuus. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 13. Kuopio 1965.
- Rikkinen 1966 Rikkinen, Kalevi, Etelä-Pohjanmaan taajamien rakenteesta. Kytösavut X. Seinäjoki 1966.
- Rinta-Tassi 1984 Rinta-Tassi, Osmo, Poliittiset ilmastoalueet vuosisadan vaihteen Keski-Suomessa. Mauno Jokipiille omistettu juhlaKirja 21.8.1984. Studia Historica Jyväskyläänsia 30. Saarijärvi 1984.
- Rommi 1973 Rommi, Pirkko, Fennomanian "liikekannallepano" 1870-luvulla. Turun Historiallinen Arkisto 28. Turku 1973.
- Räsänen 1956 Räsänen, Yrjö A., Maataloudesta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Laatokan Karjalan nousun vuosikymmenet 1880-1940. Pieksämäki 1956.
- Salmela 1956 Salmela, Alpo, Maalaisliittoryhmittymien keskinäiset suhteet 1906-1908. Heräävä Maaseutu VI. Maalaisliiton 50-vuotisjuhlajulkaisu. Porvoo 1956.
- Salo 1962 Salo, Jussi, Orisbergin tehtaankoulu 1831-1870. Kytösavut IX. Vaasa 1962.
- Salokangas 1982 Salokangas, Raimo, Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906-1916. Historiallisia Tutkimuksia 116. Vammala 1982.
- Salokangas 1983 Salokangas, Raimo, Eteläpohjalaiset ja politiikka. Käsikirjoitus Etelä-Pohjanmaan maakuntahistoriaa varten 1983 (Etelä-Pohjanmaan historia V. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto).

- Salokangas 1985 Salokangas, Raimo, Poliitiikan ulottuvuudet Etelä-Pohjanmaalla autonomiakauden jälkipuoliskolla. Etelä-Pohjanmaan poliittishistoriallinen rakenne. Res Botnica 84 (toim. Antero Auranen). Etelä-Pohjanmaan kesäyliopiston julkaisusarja 10/1985.
- Santonen 1971 Santonen, Arvo, Pienviljelijäin järjestäytymiskysymys ja pienviljelijäjärjestöjen vakiintuminen Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia 83. Helsinki 1971.
- Seppo 1986 Seppo, Juha, Seurakuntaelämä ja uskonnolliset liikkeet Etelä-Pohjanmaalla 1809-1917. Käsikirjoitus Etelä-Pohjanmaan maakuntahistoriaa varten (osa V).
- Seppänen 1967 Seppänen, Paavo, Historiantutkimus ja tilastot. Oman ajan historia ja politiikan tutkimus. L.A. Puntilan juhlakirja. Helsinki 1967.
- Seppänen 1980 Seppänen, Paavo, Sosiaalinen muutos ja muutospaineet suomalaisessa yhteiskunnassa. Ihmisenä olemissen ongelma. Juva 1980.
- Simonen 1949 Simonen, Seppo, Pellervolaisen osuustoiminnan historia. Helsinki 1949.
- Sippola 1958 Sippola, Mirja, Kauhavan puukkoteollisuuden alkuvaiheita. Kyrönmaa XI. Helsinki 1958.
- Sirmeikkö 1959 Sirmeikkö, Paul, SVUL:n Etelä-Pohjanmaan piiri 1908-1958. Seinäjoki 1959.
- Sirola (toim.) 1906 Sosialidemokratinen puolue Suomessa. Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluneista yhdistyksistä v. 1905, liite. Toim. Yrjö Sirola.
- Soikkanen 1961 Soikkanen, Hannu, Sosialismin tulo Suomeen. Porvoo-Helsinki 1961.
- Soikkanen 1966 Soikkanen, Hannu, Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki 1966.
- Soikkanen 1975 Soikkanen, Hannu, Kohti kansanvaltaa 1. 1899-1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.
- Soikkanen 1981 Soikkanen, Hannu, Vanha ja uusi yhteiskunta. När samhället förändras. Kun yhteiskunta muuttuu. Sven-Erik Åströmin juhlakirja. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki 1981.
- Soininen 1981 Soininen, Arvo M., Maataloustyöväen palkat vv. 1878-1913. När samhället förändras. Kun yhteiskunta muuttuu. Sven-Erik Åströmin juhlakirja. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki 1981.
- Stenius 1977 Stenius, Henrik, Järjestö-Suomen kehityspiirteitä. Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena (toim. Matti Kuusi, Risto Alapuro, Matti Klinge). Keuruu 1977.
- Stenius 1981 Stenius, Henrik, Finlandssvenska folkrorelser 1860-1917. Painamaton tutkimusraportti 1981.
- Stenius 1982 Stenius, Henrik, Mihin yhteiskuntaan syntyivät kansanliikkeet. Suomalaiset kansanliikkeet. Yleisradion opetusohjelmat. Helsinki 1982.
- Stenius 1983 I Stenius, Henrik, Massorganisation och nationell sammanhållning. Sociologia 20, 1983:2.

- Stenius 1983 II Stenius, Henrik, Språkfrågan i de första mass-organisationerna. Särtryck ur Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860. Svenska Litteratursällskapet i Finland Nr 511. Helsingfors 1983.
- Ståhlberg 1912 Ståhlberg, K.J. Yhdistysvapaus Suomessa. Tidsskrift utgifven af Juridiska Föreningen i Finland. Helsingfors 1912.
- Sulkunen 1986 Sulkunen, Irma, Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia Tutkimuksia 134. Jyväskylä 1986.
- Suolinna 1975 Suolinna, Kirsti, Uskonnollisten liikkeitten asema sosiaalisessa muutoksessa. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia 203. Yhteenveto väitöskirjaa varten. Helsingin yliopiston monistuspalvelu 1975.
- Suomela 1936 Suomela, Kl., Voimistelu ja urheilu. Suomen Kulttuurihistoria IV. Jyväskylä 1936.
- Suomen kansanedustajat 1982 Suomen kansanedustajat 1907-1982. Helsinki 1982.
- Syrjö 1976 Syrjö, Veli-Matti, Orimattilan historia II. Lahti 1976.
- Särkkä 1973 Särkkä, Irma-Liisa, Laulu- ja soittojuhlat Suomessa autonomian aikana v. 1881-1917. Suomen historian julkaisuja n:o 1. Jyväskylän yliopiston historian laitos 1973.
- Taipale 1980 Taipale, Pentti, Salatun voiman mies. Matti Pesosen elämä ja toiminta. Vaasa 1980.
- Taittonen 1971 Taittonen, Reijo, Vähänkyrön Säästöpankki 1868-1968 eli Fyrrykyröä nälkävuosista nykyaikaan. Käsikirjoitus 1971 (Vähänkyrön Säästöpankin hallussa, tarkoitus julkaista pankin 125-vuotisen toiminnan kunniaksi).
- Takala 1965 Takala, Iikka, Nurmon seurakunnan vaiheita. Pastoraalikirjoitus vuodelta 1951. Seinäjoki 1965.
- Tiirilä 1944 Tiirilä, Osmo, Suomalainen kristillisyyys Wilhelmi Malmivaaran edustamana. Helsinki 1944.
- Toivonen 1963 Toivonen, Anna-Leena, Etelä-Pohjanmaan valtamerenentakainen siirtolaisuus 1867-1930. Historiallisia Tutkimuksia 66. Helsinki 1963.
- Tolonen-Rapila 1983 Tolonen, Iikka, Rapila, Alpo K., Eteläpohjalaisen urheilun historia. SVUL:n Etelä-Pohjanmaan piiri 1908-1983. Vaasa 1983.
- Tommila 1963 Tommila, Päiviö, Suomen sanomalehdistön levikki ennen vuotta 1860. Porvoo 1963.
- Tommila ym. 1977 Tommila, Päiviö, Raitio, Tuire, Aalto, Eeva-Liisa, Suomen sanomalehdistön levikki 1861-1900. Suomen sanomalehdistön historia 7. Helsinki 1977.
- Tuomari 1950 Tuomari, Paavo, Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet. Vaasa 1950.
- Tuominen 1953 Tuominen, Uuno, Raittiuden Ystävät 1853-1883. Vammala 1953.

- Tuominen 1979 Tuominen, Uuno, Suomen alkoholipolitiikka 1866-1886 II. Historiallisia Tutkimuksia XXXIII, 2. Helsinki 1979.
- Turkia (toim.) 1907 Suomen Sosialidemokratisen puolueen piiritilasto valtiollisten vaalipiirien mukaan 1906, tehnyt Matti Turkia. Helsinki 1907.
- Turkia (toim.) 1908, 1909, 1916, 1917 Suomen Sosialidemokratinen puolue. Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1907, 1908, 1915 ja 1916. Toimittanut Matti Turkia. Helsinki 1908, 1909, 1916 ja 1917.
- Turunen 1985 Turunen, Harri, Lakeuden joet. Etelä-Pohjanmaan vesienkäytön historia. Kytösavut XV. Kurikka 1985.
- Valanne 1928 Valanne, O., Etelä-Pohjanmaan maatalouskoulut. Talonpoika V. Etelä-Pohjanmaa. Porvoo 1928.
- Valavaara 1971 Valavaara, Oiva, Yhdistystoiminnan käsikirja. Helsinki 1971.
- Vattula 1976 Vattula, Kaarina, Etelä-Pohjanmaan työväenliikettä viime vuosisadan lopulta nykypäiviin. Helsinki 1976.
- Wegelius 1933 Wegelius, K.A., Routaa ja rautaa V. Vaasan lääniin lukeutuvalla Keski- ja Etelä-Pohjanmaalla jääkäri-liikkeen vuosina suoritettu itsenäisyystyö ynnä Uumajan etappi. Porvoo-Helsinki 1933.
- Vehanen 1924 Vehanen, Väinö, Piirteitä Varsinais-Suomen meijeritaloudesta. Talonpoika I. Lounais-Suomi. Turku 1924.
- Vennola 1917 Vennola, J.H., Maanomistus Suomen maalaiskunnissa. Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Tilattoman väestön alakomitea. Komiteanmietintö 1901: 12 h. VI. Helsinki 1917.
- Vesanen 1954 Vesanen, Viki, Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta r.l. Viisikymmenvuotinen toiminta. Helsinki 1954.
- Vilkuna 1939 Vilkuna, Kustaa, Kansanomaiset työseurat. Yhteiskunnallisen järjestäytymisen historiaa. Historian Aitta IX. Jyväskylä 1939.
- Vilkuna 1975 Vilkuna, Kustaa, Herännäisyys sosiaalisena tekijänä. Mukana maailmassa. Vaasa 1975.
- Vilkuna, Irma 1954 Vilkuna, Irma, Kansakouluaatteen toteutuminen suomalaisella Etelä-Pohjanmaalla. Kytösavut VI. Vaasa 1954.
- Visti 1981 Visti, Aira Liisa, Ylistaron nuorisoseurat 1894-1917. Kansanliikkeitten Pohjanmaa, toim. Kalervo Ilmanen. Oikeushistoriallisia julkaisuja 2/1981. Helsinki 1981.
- Voionmaa 1936 Voionmaa, Väinö. Yhdistyselämä. Suomen Kulttuurihistoria IV. Jyväskylä 1936.
- Vuorela 1954 Vuorela, Toivo, Etelä-Pohjanmaan suomalaisen kotiseutuyhdistyksen vaiheista. Kytösavut VI. Vaasa 1954.

- Ylikangas 1974 Ylikangas, Heikki, Härmän häjyt ja Kauhavan herra. Keuruu 1974.
- Ylikangas 1976 Ylikangas, Heikki, Puukkojunkkareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790-1825. Helsinki-Keuruu 1976.
- Ylikangas 1979 Ylikangas, Heikki, Körttiläiset tuomiolla. Keuruu 1979.
- Ylikangas 1981 I Ylikangas, Heikki, Eteläpohjalaisten kansanliikkeitten selitysmahdollisuuksista. Kansanliikkeitten Pohjanmaa, toim. Kalervo Ilmanen. Oikeushistoriallisia julkaisuja 2/1981. Helsinki 1981.
- Ylikangas 1981 II Ylikangas, Heikki, Pohjalaisen konservatismiin juuret yhdenvertaisuudessa. Helsingin Sanomat 20.12.1981.
- Ylikangas 1984 Ylikangas, Heikki, Murtuva säätyvalta. Porvoo 1984.
- Ylikangas 1985 Ylikangas, Heikki, Radikalismi ja konservatismi Etelä-Pohjanmaan historiassa. Etelä-Pohjanmaan poliittishistoriallinen rakenne. Res Botnica 84 (toim. Antero Auranen). Etelä-Pohjanmaan kesäyliopiston julkaisusarja 10/1985.
- Österbladh 1933 Österbladh, Kaarlo, Pappissäätö Suomen valtiopäivillä 1809-1906 I. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia XXXIV. Helsinki 1933.
- Österbladh 1949 Österbladh, Kaarlo, Henkinen elämä vuosina 1700-1809. Etelä-Pohjanmaan historia IV. 2. Vaasa 1949.

6. PAINAMATTOMAT OPINNÄYTTEET

- Eliala 1967 Eliala, Maija-Leena, Puoluejärjestöjen piiriorganisaatioiden kehitys Keski-Suomessa. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Historian laitos 1967.
- Hakala-Rahko 1965 Hakala-Rahko, Ilmo, Sanomalehdistö karjatalouden propagoijana vuosina 1860-1890. Suomen historian pro gradu-työ. Jyväskylän yliopisto 1965.
- Haunia 1972 Haunia, Hanna-Maija, Evankelisuus Ilmajoen uskonnollisena valtioliikkeenä 1884-1970. Suomen kirkkohistorian pro gradu 1972. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.
- Holma 1975 Holma, Elisa, Jakob Fellman (1795-1875). Elämä ja toiminta. Suomen historian pro gradu-tutkielma Jyväskylän yliopistossa toukokuussa 1975.
- Juusela 1969 Juusela, Jukka, Suomen Maalaisväestön Liiton järjestöorganisaation kehitys vuosina 1906-1916. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Historian laitos 1969.
- Koskiniemi 1970 Koskiniemi, Maija-Liisa, Heränneiden poliittinen ja yhteiskunnallinen asennoituminen vuosina 1905-1914. Kirkkohistorian pro gradu-työ 1970. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.

- Latikka 1961 I Latikka, Olavi, Poliittisen ja taloudellisen järjestötoiminnan laajeneminen Lapuan seudulla suurlakon jälkeisinä vuosina. Suomen historian laudatur-tutkielma. Helsingin yliopisto 1961.
- Latikka 1961 II Latikka, Olavi, Jurvan nuorison edistysrienteiden alkuvaiheita, käsikirjoitus. Kesällä 1961 Jurvaan järjestetyn kotiseuturetken aineistoa. Etelä-Pohjalaisen Osakunnan arkisto.
- Latikka 1985 Latikka, Olavi, Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan järjestötoiminnan alkuvaiheet ja laajentuminen vuoteen 1908. Suomen historian lisensiaattityö 1985. Jyväskylän yliopiston kirjasto.
- Latva-Koivisto 1981 Latva-Koivisto, Pentti, Ilmajoen suurpitäjän torpparilaitos Ruotsin vallan loppupuolella. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto 1981.
- Manninen 1985 Manninen, Ari T., Asevelvollisten vastarinta Etelä-Pohjanmaalla vuosien 1902-1904 kutsunnoissa. Suomen historian pro gradu-työ Jyväskylän yliopistossa keväällä 1985.
- Norrena 1984 Norrena, Leevi Juhani, Evijärven poliittinen työväenliike vuoteen 1918. Pro gradu-tutkielma 1984. Helsingin yliopisto. Historian laitos.
- Pajula 1974 Pajula, Katariina, Vasemmistolaisuus Vaasan läänin eteläisessä vaalipiirissä vuosien 1907-1951 eduskuntavaalien valossa tarkasteltuna. Poliittisen historian pro gradu-työ 1974. Turun yliopiston kirjasto.
- Pastila 1983 Pastila, Tapio, Poliittinen toiminta ja kirkko Lapualla 1905-1918. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-työ 1983. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.
- Salokangas 1975 Salokangas, Raimo, Maalaisliiton kannatuksen leviäminen Vaasan läänissä 1906-1917. Suomen historian laudaturtyö, Turun yliopisto 1975. Turun yliopiston kirjasto.
- Sulkunen 1977 Sulkunen, Irma, Raittiusliikkeen synty Suomessa. Lisensiaattityö, Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste n:o 105. 1977.
- Töntsi 1975 Töntsi, Raimo, Kansakoulu venäläistämispoliitiikan välineenä Suojärvellä toisella sortokaudella. Pro gradu-tutkielma. Yleinen historia. Joensuun korkeakoulu 1975.
- Veijola 1981 Veijola, Jorma, Nuorsuomalainen puolue ja kansallinen edistyspuolue Vaasan läänin itäisessä vaalipiirissä 1907-1939. Suomen historian sivulaudaturtyö. Jyväskylän yliopisto 1981.
- Yli-Jokipii 1981 Yli-Jokipii, Erkki, Mikko Luopajarven kehitys poliitikoksi. Pro gradu-tutkielma 1981. Turun yliopisto, Historian laitos.

SUMMARY

Olavi LatikkaOrganization and Change in Society

The initial phases of organizational activities in Finnish-speaking southern Ostrobothnia extending to the year 1908.

In Finnish history research one has recently paid great attention to the end of the period of autonomy (1809-1917) and to the great social turning point which occurred as a side effect of industrialization. At that time they also changed from an old society to a new society in Finland, or as Ferdinand Tönnies put it "from Gemeinschaft to Gesellschaft". People have been interested in the effect of different national movements and organizations on that change. This study "Organization and Change in Society" tries to shed light on this development mainly from the point of view of the organizational activities of one single province.

In the 1800's, all organizations had a connection with fennomania, Finnish nationalism, which came into being in the 1860's and 1870's as a language and cultural political movement aimed at defending the interests of the Finnish-speaking population against the ruling Swedish-speaking minority. Fennomania was acknowledged by the leading peasants in the 1870's. In the 1880's, social radicalism arose within it in some places. Finnish-speaking Ostrobothnia (map 1) is a good area to study, especially since the leaders of this area had an exceptionally central role outside the capital just in the boom period of fennomania, Finnish nationalism.

*

The organizational activities of Finnish-speaking southern Ostrobothnia can be regarded as having truly begun as late as the 1880's though its roots reach back much further. Chapter 2 deals with the early phases of the organizational activities; primarily, popular co-operation, necessary in pursuing one's trade, and the first public festivals, influenced by fennomania, and reading parties as well as playacting and musical activities. Only in the 1880's did these activities have an organised form. Chapters 3-5 explain, among other things, the founding of farmers' associations, co-operative enterprises, temperance societies, youth associations and political party associations as well as organizing the central organizations on a province level and the connections between the different associations.

Chapter 6: One of the main themes of this study is to explain the territorial development of the organizational activities in different parts of southern Ostrobothnia. Based upon the establishment years, the total number of members, the number of people from different parishes taking part in the district boards, one could argue that the district had organizational centres of different stages. In this respect, southern Ostrobothnia was not as homogeneous a province as it was assumed. Especially Ilmajoki, with its surroundings (map 2), was the obvious centre of economic and ideological organizational activities. This was due to, among other things, the work done by the first local farmer's association, founded by the parish gentry in 1803, the peasants' active system of self-government and, of course, Finnish nationalism, which already early on encouraged the leaders of the peasants to take part in educational activities.

Towards the end of the 1800's, some other separate parishes, like those of Kauhava, Laihia and Lapua, were able to compete with Ilmajoki only in the field of some separate activity, not on the whole front. But after the turn of the century there was a gradual change in the emphasis of the activity. In the parishes of the river Lapua, especially in Lapua, a very strong passive opposition came into being during the so called years of oppression, 1899-1905, when Russia tried to reduce Finland's inner independence. As a result of this, they started to hold various party conferences and other meetings in Lapua. Other organizational activities experienced a great increase in memberships, too. In connection with the change in the emphasis of activities, provincial influence began to go in the direction of Lapua.

Simultaneously, an obvious change took place all over the country. Only in Finnish-speaking southern Ostrobothnia did these organisational activities start this early and on such a broad front. But by the turn of the century there was a vigorous growth in activities and memberships all over Finland. So, by the beginning of the 1900's, one can no longer talk about the leading position of southern Ostrobothnia, as other provinces had equalled or surpassed it - chiefly those areas of Karelia north-west of Lake Ladoga. Similar areas of comparison can be found in other parts of Finland, too. Meanwhile, southern Ostrobothnian organizational activities lost their pioneering position and started to take on a defensive character.

One reason for the above-mentioned change in the character of organizational activities was a form of relative poverty within the province. This resulted from a shortage of sawed timber, and therefore there was no

great economic expansion as in many other districts in Finland. However, the province preserved its earlier wealth, which was based on developed farming. However, in the sense of national intergration, southern Ostrobothnia moved to the so called periphery and did not yield to the will of the central districts of the country in every matter.

*

The second theme, discussed in Chapter 7, explains the background and goals of all the leading people interested in organizational activities. It is exceptional that many societies and associations were nearly always attended by the same, ten men - not always in prominent positions but at least in the background. This, of course, makes one wonder why these people were organized and what goals they had, because all organizational activities were, in some way, always emancipating at that time. The common denominator is fennomania, Finnish nationalism, in its different forms. At first fennomania concentrated on cultural questions, including the extension of the use of the Finnish language in official connections and cultural life. However, in southern Ostrobothnia fennomania was turned into a clearly noticeable effort to improve one's own conditions in every way.

By means of the temperance movement covering the country, they tried, in the Finnish national spirit, to integrate the whole population into the nation. This is what happened in southern Ostrobothnia, too. The movement attempted to promote the growth of the so called upright citizen, but this was done in a patronizing manner. The same attitude was prevalent in those prepolitical labor associations that the leading peasants founded in their own areas. Close to them were the so called landowners' associations, whose founders attempted to preserve their authority as the guardian over farmhands and tenants.

The leading peasants of the Farmers' Association in the administrative district of Vaasa had a conflict that showed signs of demands on language policy as well as of the aims to democratize decision-making. For a long period, the Farmers' Association was led by Swedish-speaking farmers from the district capital of Vaasa or its neighbouring area. Many of them were also wealthier than the Finnish-speaking farmers. By founding the above mentioned landowners' associations, they, at first, attempted to increase the local activities within the Finnish-speaking population. But there were

also other features, such as the above-mentioned tendency to patronize and the attempts to act as a pressure group in local politics.

But in the 1880's fennomania created more radical forms within the society such as the common people's fennomania activities. Gathered around the paper The Suupohja Worker, they attempted to encourage the city workers to improve their own conditions by establishing a workers' association in Vaasa in 1882. At first this association represented a much more radical workers' movement than the so called prepolitical labour movement. The writer Santeri Alkio was close to them: he founded the youth association movement whose aim was to support the intellectual growth of the ordinary country youth. Mr Alkio first acted as one of the country leaders of the temperance movement for many years, along with two other outstanding Finnish nationalists, Edvard Björkenheim and J.E. Antila. The former became the most prominent developer of the Farmers' Association and the latter is best known as a prominent figure in the co-operative movement.

The temperance movement and youth association movement still had common goals still in the 1880's. The most essential goal of the youth association movement was self-education and preserving a plain life, modesty and provinciality. From here it was not a long way to a new agrarian party, a southern Ostrobothnian branch of the Agrarian Party, established in 1906 by Mr Alkio prior to the first parliamentary elections.

*

The third main theme is the position of the organizational activities in the period of transition from the old society to the new. It was characteristic of the southern Ostrobothnian village community to have a certain stability due to its geographical - position the villages were populated near the riverbanks, some distance from each other. The forests and marshlands, which were difficult to cross, separated the inhabitants of the river valleys. In circumstances like this, contact among the villagers was continuous, and social pressure became, of course, very hard to bear. Even new ideas, such as new associations were either turned down or welcomed together. As the people were accustomed to the same kind of behaviour elsewhere, it was expected that as many people as possible should join some society or association with the others. Perhaps this is part of the explanation why southern Ostrobothnians had an early tendency to found provincial central organizations for their associations. However, the main reason was the above-mentioned conflict between the center and the

periphery, which was deepened, to some extent, by organizational activities in southern Ostrobothnia.

As was already mentioned above, the youth association movement, originated in southern Ostrobothnia, attempted to support the intellectual growth of the country youth. The Agrarian Party also grew from the same foundations. In both movements, but especially in the Agrarian Party, people noticed the corruption of morals in the manners of the city people and their intentions of profiting from the country people. In addition to this, socialism was considered a threat to small-farmers' independence, and therefore, the goal of the two movements was to defend the threatened values. Thus, the Agrarian Party was like the youth association movement - a creative protest movement aimed at fighting for the rural population. It was also the defender of rural values affecting even the above-mentioned conflict between the centre and the periphery by slowing up, among other things, the orientating of southern Ostrobothnia into the centres of the country. The same agrarian world of ideas was characterized by religious movements, especially by the strong pietism in the Lapua river valley. The so called developing of the provincial spirit, the attempt to emphasize the original character of the district, and the preservation of a certain distance between the other parts of the country, all came from many different directions.

On closer inspection the roles of the youth association movement and the Agrarian Party were divided: on the one hand, they built on old, rural images, but on the other hand, they attempted to improve the social position of the ordinary peasants and the landless in the spirit of social justice. Thus, the world of ideas of both movements, and especially of the southern Ostrobothnian Agrarian Party, consisted of both the elements of old and new society (*Gemeinschaft* and *Gesellschaft*). When the winner of the first parliamentary elections in southern Ostrobothnia, the Old Finns Party, was still led mainly by the supporters of the old society and by the Conservatives, the important role of one who gives way was left to the Agrarian Party, because of the minor value of the Social Democratic Party. The number of the votes won by the Social Democrats was indeed at first larger than that of the Agrarian Party, but its chances to affect society were slight in the conservative-minded province. Without the social cautiousness of the Agrarian Party the clashes between the old and new society might have been even more powerful.